Luther
Works 1865-73

D. MARTINI LUTHERI

OPERA LATINA

VARII ARGUMENTI

AD REFORMATIONIS HISTORIAM

IMPRIMIS PERTINENTIA.

CURAVIT

Dr. HENRICUS SCHMIDT,

SCHOLAE LATINAE ERLANGENSIS PRAECEPTOR.

VOLUMEN II.

CONT. SCRIPTA LUTHERI A. 1518 et 1519.

FRANCOFURTI AD M. ET ERLANGAE.

SUMPTIBUS C. HEYDERI ET H. ZIMMERI.

MDCCCLXV.

D. MARTINI LUTHERI

OPERA LATINA

VARII ARGUMENTI

AD REFORMATIONIS HISTORIAM

IMPRIMIS PERTINENTIA.

CURAVIT

Dr. HENRICUS SCHMIDT,

SCHOLAE LATINAE ERLANGENSIS PRAECEPTOR.

VOLUMEN II.

CONT. SCRIPTA LUTHERI A. 1518 et 1519.

FRANCOFURTI AD M. ET ERLANGAE.

SUMPTIBUS C. HEYDERI ET H. ZIMMERI

MDCCCLXV.

ERLANGAE TYPIS JUNGE ET FILII.

Index

Scriptorum V. A., quae tomo secundo continentur.

Ad Dialogum Silvestri Prieratis, Magistri Palatii, de potestate Papae Responsio F. Martini Luther Augustinensis. Wittebergae 1520. 4. (v. d. Hardt Autogr. Luth. III, 37. Panz. Ann. typ. IX, 101.)

Ad Dialogum Sylvestri Prieratis Mgri Palatij de potestate Pape, Responsio F. Martini Luther Augustinensis, Uuittenbergae. (s. a.).

Latine legitur in collect. Opp. Luth. Jenensi I, p. 45 sqq., Wittemb. I, 170 sqq. (Loescheri Reform. Act. II, 390 sqq.), Germanice apud Walch. T. XVIII, p. 120 sqq.

Haec Lutheri Responsio, primum mense Augusto a. 1518 una cum Dialogo Silv. Prieriatis excusa, et, quum mox esset divendita, iam mense Septembri eiusdem anni typis recusa (Luth. Epp. ed Aurif. I, 81. de Wette I, 141), paulo post in Silvestri manus perlata esse videtur. Is primum ad eam tacere neque quidquam rescribere, et alius quidam Dominicanus, Parisiensis, cui nomen erat Cypriano, pro eo respondendi partes Papae iussu suscipere voluisse dicitur, namque Lutherus d. XIII m. Oct. (die V post Dionysii) anno 1519 Spalatino suo haec scribit: „Silvester Prierias meus tacet (ipso referente), alius autem Cyprianus frater Parisiensis scribit contra me, mandato Papae, sed invitus: dixisse enim eum refert (ut illius verba ponam), Papa vult scribam, sed facio male libenter. Frater ille verbosus est, non tacebit. Dialogus meus durus est illis et Romae bene notus (Luth. Epp. ed. Aurif. I, 211. de Wette I, p. 345.)." Postea autem consilio mutato Silv. Prierias ea, quae Lutherus in Responsione contra s e, ut ait, dixerat, distinxit ab iis, quae contra d i c t a s u a attulerat, atque tunc primum ea, quae ille adversus s e dixisset, refutare in animum induxit, reliqua, quae adversus d i c t a s u a attulisset, in aliud tempus procrastinaturus erat refellenda. Mense igitur Novembri anni 1519 ille, ut Walchius censet (Opp. Luth. T. XVIII, p. 23), Romae libellum edidit, qui inscriptus erat: „Replica Silv. Prieriatis ad Martinum Lutherum." Eum Lutherus in Germaniam allatum

extemplo typis recudendum curavit praefatiuncula brevi adiecta. Titulus eius editionis hic est:

„Replica. F. Syluestri Prieriatis, sacri Palatij Apostolici Magistri, Ad F. Martinum Luther Ordinis Eremitarum.
Martinus Luther, Optimo Lectori Salutem.

Has Syluestri mei Replicas, tibi: optime lector: enixe commendo. Commendatione enim mirum in modum indigent, vel hoc nomine, quod minas, nescio quas, parturiunt. Ora (quaeso) pro ipsis, ne abortiant. Bene vale et Theologorum eiusmodi miserere.“ —

Folia sunt quatuor formae quartanariae, sine loco et anno. In bibliotheca Scheurliana hic libellus intersertus est volumini, quo libri complures Lutheri, qui anno 1519 prodierunt, continentur. Nos in reddendo textu secuti sumus hoc Scheurlianae bibliothecae exemplar, quod Wittembergae typis impressum esse videtur.

Aliae editiones originales huius libelli sunt:

Sylv. Prieratis Replica adversus Lutherum. (s. l.) 1520, 4. (Panzer Ann. typ. IX, p. 125.)

Replica F. Sylvestri Prieratis, sacri Palatii Apostolici Magistri, Ad F. Martinum Luther Ordin. Eremitar. Martinus Lutherus optimo Lectori salutem etc. cum praefatione Lutheri. 4. (Wittembergae 1522.) (Panzer Ann. typ. IX, 82.)

Legitur haec Replica etiam in collectione principe scriptorum Lutheri, quae anno 1519 mense Augusto forma quartanaria prodiit, et in collect. Jen. I, 61 sqq. Wittemb. I, 185 sqq., Germanice apud Walch. T. XVIII, p. 200 sqq. Loescherus, cuius in manibus etiam exemplar Germanicum erat, reddidit Replicam Latina lingua in Act. Reform. III, p. 892 sqq.

In ed. Jenensi Opp. Luth. a. 1556 ineuntis huius Replicae margini adscripta est nota: „Silvestri insania sub prelo est (die 25. Oct. anno 1518)“ allata ex epistola, quam Lutherus feria quarta post Cor-

poris Christi (d. XIII m. Junii) a. MDXX ad Spalatinum dedit (Luth. Epp. ed. Aurif. I, p. 268. de Wette I, p. 454). Falso autem adscripta est haec nota, nam cum hanc Replicam Lutherus iam anno 1519 typis recudendam curasset, illa nota referenda est ad alterum scriptum Sylv. Prieriatis, quod nos Replicae adiunximus, cuius titulus est:

Epitoma Responsionis ad Martinum Lutherum.

Silvester enim Prierias, cum ea, quae Lutherus in Responsione ad Dialogum suum conscripserat, in ea divisisset, quae adversus se et quae adversus dicta sua attulisset, atque ad illa in Replica, ad haec alio tempore se responsurum praedicasset, primo maius opus molitus esse videtur ad Lutheri dicta refellenda, sed postea, cum hoc difficilius ac molestius susceptum cognovisset neque satis mature perficere posset, commenta, quibus Lutheri iacula, ut ait, in dicta sua vibrata atque contorta reiecturus erat, tantummodo adumbrasse atque compendiose conscripsisse videtur, et haec adumbratio scripti grandioris adversus Lutheri dicta constituti primum prodiit sub titulo:

Silvestri Prieratis Epitoma responsionis ad Lutherum. Perusiae typis invigilante et accurante F. Gaspare de Perusia Ord. Praed. cum duobus ex ordine sodalibus sibi adscitis per Hieronymum Franciscum Cartularium dicti F. Gasparis fratruelem. 1519. fol. (Panz. Annal. typ. VIII, 224.)

Hunc librum medio fere anno 1520 in Germania innotuisse et Lutherum statim typis eum divulgandi consilium cepisse cernere licet ex epistola, quam (mense Junio) a. 1520 ad Spalatinum dedit, ubi haec leguntur: „Mitto litteras Nurmbergensium, mi Spalatine, cum Silvestrina ἐπιτομῇ, quam ipse epitoma vocat, homo graeco barbarus et latino coquus *). Tu statim remitte: excudetur mox in laudem et gloriam omnium hostium veritatis cum

*) Alludit hic salibus, quos Basileenses in edendis Lu-

adnotationibus meis. (Epp. Luth. ed. Aurif. I, p. 289. de Wette I, p. 452)".

Lutherus igitur paulo post istum Silvestri libellum cum prologo, epilogo glossisque typographo excudendum tradidit, nam iam d. XIII m. Junii a. 1520 (feria quarta post Corporis Christi) Spalatino scribit: „Silvestri insania sub prelo est" (Luth. Epp. ed. Aurif. I, p. 267, de Wette I, p. 454). Nullam aptiorem fore putabat harum blasphemiarum confutationem, quam si istum libellum nudum invulgasset. In prologo enim, „Quid confutem, inquit, rabiem blasphemi Satanae tam manifestum? Optima erit confutatio, si libellum ipsum, ut editus est, nudum invulgavero, secum habet suam confutationem, plus quam optare queam, potentem." Atque Papa ipse Silvestro Prieriati silentium posthac indixisse fertur, id quod Seckendorfius in Hist. Luth. Lib. I, p. 40 ex epistola quadam Erasmi a. 1527 scripta refert.

Prodiit hic libellus Wittembergae 1520 forma quartanaria sub hoc titulo:

Epitoma Responsionis ad Martinum Luther. Vuittenbergae, ad laudem et gloriam omnium hostium Christianae veritatis. Anno, M. D. XX.

Asservatur huius libelli exemplar in bibliotheca regia Monacensi, cuius titulo primus possessor atramento versum et praefixit et submisit, ut nunc titulus ibi sic legatur: (Silvestri de Prierio) Epitoma

---

theri operibus sparserunt, et de quibus Lutherus ipse d. 20 m. Febr. a. 1519 Staupitio sic scribit: „Vellem videres opuscula mea Basileae excusa, ut videres, quid eruditi homines de me, Eccio, Silvestro scholasticisque theologis sentiunt. Salsissimi enim Silvestrum appellant magirum palatii pro magistrum palatii (est autem magirus graece, coquus latine) studioso errore errantes: et aliis annotationibus satis acutis eum taxant. Quae res Romanis proceribus male dolebit." (Luth. Epp. ed. Aurif. I. p. 152. de Wette I. p. 232 coll. Luth. Epist. Lango data. Aurif. I, p. 163. de Wette I. p. 256.)

Responsionis ad Martinum Luther (ab ipso Martino Luthero editum).

Aliae huius scripti editiones a viris doctis sic laudantur:

Epitoma responsionis Silvestri Prieratis ad M. Luther. Praecedit cum epistolis et glossis — Lutheri Epistola ad Lectorem. Vuittembergae, ad laudem et gloriam omnium hostium Christianae veritatis. Anno M, D, XX. 4.

(v. d. Hardt Autogr. Luth. I, p. 102. Panzer Annal. typ. IX, 77 coll. Walchii introd. in T. XVIII, p. 24.)

Epithoma responsionis ad Martinum Lutherum per Fratrem Sylvestrum de Prierio. Martini Lutheri Epistola ad Lectorem. (s. l. et a.) 4.

(Panz. Ann. typ. IX, 190.)

Legitur hic libellus Latine etiam in collect. Jen. I, p. 64 sqq., Wittemb. I, p. 188 sqq., Germanice apud Walch. T. XVIII, p. 2112 sqq. Nos textum reddidimus secundum exemplar Monacense, quod modo laudavimus, collatum cum ed. Jenensi et Wittemberg., et hunc libellum, quamquam anno demum 1520 primum typis excusus est, seiungere noluimus a reliquis Prieriatis scriptis, quippe qui artissimis vinculis cum illis cohaereat.

Responsio F. Martini Lutheri,

Augustinensis Vuittenbergae, ad Dialogum Silvestri Prieriatis, Magistri Palatii, de potestate Papae.

Reverendo in Christo Patri Sylvestro Prieriati, ordinis Praedicatorum, S. Theologiae Professori celeberrimo sacrique Palatii Apostolici Magistro, F. Martinus Lutherus Augustinianus, aeternam in Christo salutem.

Pervenit *) ad me **), reverende pater, Dialo-

*) Adnotationes, quae adiiciuntur, sunt ex editione Jen. 1564 repetitae. **) Lutherus Georgio Spalatino in epi-

logus ille tuus satis superciliosus, et plane totus Italicus et Thomisticus, in quo etsi causaris, te iam senem armisque desuetum denuo meis verbis ad certamen impelli, tamen velut Entellus ille de me Darete (ut ais) referre paras victoriam insperato, nisi quod eo ipso Dareta magis quam Entellum exhibes, quod rumores ponis ante salutem, et (ut dicitur) Encomium ante victoriam. Age igitur, fac quod facis, fiat voluntas Domini, Vale.

Omitto fundamenta tua, quorum intelligentiam magis suspicor, quam capio. Et more exemploque tuo mihi quoque fundamenta iaciam, necesse est.

Primum est illud B. Pauli *): Omnia probate, quod bonum est tenete, et Gala. 1: Si angelus de coelo aliud vobis evangelizaverit, quam accepistis, anathema sit.

Secundum est illud B. Augustini ad Hieronymum: Ego solis eis libris, qui canonici appellantur, hunc honorem deferre didici, ut nullum scriptorem eorum errasse firmissime credam. Ceteros autem, quantalibet doctrina sanctitateque polleant, non ideo verum esse credo, quia illi sic senserunt etc.

Tertium illud Cle. de poe. et re. Ca. abusionibus: Quaestoribus nihil licere (in veniis praedicandis) proponere populo, quam quod in eorum literis continetur, hoc est, quod tu dicis, ea, quae ecclesia de facto facit.

His fundamentis, si me intelligis, simul intelligis, totum tuum dialogum funditus eversum. Nam tu perpetuo pro verborum textu non nisi nuda verba ponis, aut solas opiniones divi Thomae mihi nunc demum decantas, qui aeque (ut tu) nudis verbis

---

stola, cuius initium est: Opera tua nunc etc., haec scribit: Dialogo Silvestrino, vere silvestri et inculto, iam respondeo, quod totum mox habebis, ut paratum fuerit, Die S. Cyriaci. (d. 8. Augusti m.) Anno 1518, et in epist. ad Spalatinum data: Mitto nugas meas nugacissimas et extemporalissimas adversus Silvestrum biduo effusas. Pridie Cal. Septembres 1518. — *) I. Thess. 5.

incedit, sine scriptura, sine patribus, sine canonibus, denique sine ullis rationibus. Ideoque meo jure, id est, Christiana libertate, te et illum reiicio et nego. Imo ita cogit me autoritas fundamenti primi et tertii, et suadet exemplum Augustini in fundamento secundo. Nam si apud iureconsultos proverbium recipitur: Turpe est iuristam loqui sine textu, tu vide, quam sit honorificum, theologum (qui maxime omnium debet) loqui sine textu, quem apostolus iubet calceatum esse pedibus in praeparatione evangelii *), et episcopum potentem, non in syllogismis et opinionibus hominum, sed in doctrina sana, nimirum ea, quam alibi divinitus inspiratam **) vocat. Hoc enim consilium si fuisset servatum, minus nunc ecclesia haberet inutilium quaestionum et opinionum, et plus evangelii et Christianae veritatis. ***)

Jam accedamus, et iudicemur simul.

Primo, quatuor falsitates in tribus primis conclusionibus a me comprehensas pronuncias. Primam, quod salvator impossibile iusserit, scilicet fideles omni tempore habere actum poenitentiae, interioris vel exterioris. Cum enim dicat: Agite, non loquitur de habituali interiore poenitentia, quae sola perpetua est, et consequenter loquitur de actuali interiori vel exteriori. Agere enim vel actus vel non sine actu est. Haec tua. Vere tua sunt, id est, adeo scholastica et thomistica, imo aristotelica, ut me pigeat et taedeat ea confutare [1]). Rogo, ubi hic scriptura, patres aut canones sonant?

Deinde miror, quod iuxta peripateticam istam theologiam verbum illud, agite, non ad solam internam actionem retulisti. Item, quod si et ego tua industria usus te calumniarer, et dicerem, Omnem vitam (quod ego posui) non esse idem, quod omni

---

*) Ephes. 6. **) 2 Tim. 3. ***) Inutilium quaestionum et opinionum origo.

1) In ed. Jen.: refutare.

tempore (quod tu interpretaris), sed tamen admitto nec duriter agam tecum, reverebor canos tuos et dignitatem tuam. Rem ipsam tueri conabor, ideo paulo fusius hic tecum fabulabor, ut iam secundo totum tuum dialogum subvertam.

Primum, falleris, reverende pater, in verbo, agite, quasi id actum importet, quem contra habitum distinguas. Idem est enim, agite poenitentiam, quod, poeniteat vos, seu, ut ausus est interpres latinus Act. 2: Poenitemini et salvamini etc. Nam et Graeci μετανοεῖτε [1]) (quod, poenitentiam agite, transferunt) resipiscite, seu ad mentem et cor redite, significat.

Secundum, habitualis illa poenitentia *), nec a vobis intelligibilis, nec vulgo tradibilis, nulla est apud me, sed a vobis conficta ex Aristotele, praesertim si qualitatem quandam in anima perpetuam et otiosam intelligitis. Aut doce eam ex scriptura, patribus, canonibus, rationibus. Nolo (ut scias) te aut S. Thomam nudos habere magistros in his rebus, quae ad animam pertinent, quae solo verbo Dei vivit et pascitur, ideoque unus est eius magister Christus. Hunc autem in te loquentem non audio, sed Aristotelem et hominem.

Tertium, pessime facis, quod negas salvatorem impossibilia iussisse, plus quam pessime facis, quod hoc falsitatem audes appellare. Ideo enim semper orare oportet: Dimitte nobis debita nostra, quia nunquam facimus aut implemus mandata Dei.**) Nec possumus in hac vita implere, sicut B. Augustinus locupletissime contra Donatistas et Pelagianos testatur. Sed et Paulus Roma. 7. queritur, se captivari in legem peccati, et non facere bonum quod vult; similiter et Gala. 5: Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, haec enim sibi adversantur, ut non ea, quae vultis, fa-

---

1) In edit. princ.: Metanoite.

*) Poenitentia habitualis a scholasticis conficta. **) Nunquam implemus mandata Dei.

ciatis. Istae sunt inimicitiae, quas posuit Deus inter semen serpentis et semen mulieris *), id est, inter carnem et spiritum, inter concupiscentiam et caritatem. Quod ergo non omni tempore poenitemus et resipiscimus, vitium est, licet impossibile sit fieri, conclusit enim Deus omnes sub peccatum, ut omnium misereatur **).

Quartum, omnes doctores ecclesiastici sentiunt mecum, nullus autem tecum. Sic [1]) enim B. Augustinus totam fidelium vitam crucem et martyrium esse pronunciat ***), quemadmodum et Hiob 7. militiam seu tentationem vocat vitam hominis super terram. Et B. Bernardus: Stare in via Dei, et non proficere est deficere. Et alibi: Ubi incipis nolle fieri melior, desinis esse bonus. Et hoc est, quod in Psalm.: Vita iusti vocatur via, semita, non domus aut status, ut vitam eius quendam cursum et non statum esse doceat. Sicut de Christo omnium iustorum archetypo dicit: Exsultavit ut gigas ad currendam viam. Sed hanc viam semper currere non potest homo, nisi dilatetur cor eius, iuxta illud †): Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Haec est illa renovatio mentis, quam apostolus Paulus ††) (non ut tu) intermittendam, sed de die in diem, de claritate in claritatem, in eandem, quae in Christo est, formam promovendam docet: sed non ex nobis, imo sicut a spiritu Domini etc. quia praeceptum est impossibile etc.

Quintum, in omni bono opere potius aguntur, quam agunt filii Dei, sicut Rom. 8. dicit: Qui spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt. Et ea opera (omnium, qui remotiorem theologiam gustaverunt, iudicio) sunt optima, quae sine nobis in nobis operatur Christus, et ea fere pessima, quae iuxta Ari-

---

*) Gene. 3. **) Rom. 11. Gala. 3. ***) Vita fidelium crux est.

†) Psalm 19. 119 ††) 2. Cor. 1.

1) In edit. Jen.: sicut.

stotelis pessimam doctrinam, nobis diligentibus et (ut vocant) libero arbitrio mediante, operamur. Sic enim fit, ut optime ieiunet, qui alia meliora meditatus ne cogitat quidem an ieiunet, hic enim longissime omnium ab edendi cupiditate separatur; non autem ita, qui se sentit, et proponit ieiunare. Ita qui sancta meditatur, aut ea, quae suae sunt vocationis, operatur intentus, quibus, cum se[1]) a vitiis abstrahit, vel abstractum conservat, sine dubio verissime poenitet, si tamen id amore Dei, non sui causa faciat, quia id demum est vivam et veram poenitentiam agere *), animum[2]) a vitiis propter Deum separare, et separatum servare, magisque separare. Tu vero, qui sacramentalem illam et initialem poenitentiam ob oculos tantum versas, cuius fervor et tumultus durare non potest sine miraculo, invenisti impossibilitatem.

Secundam falsitatem meam ita pronuncias: Verbum Christi dicentis, Poenitentiam agite, non potest intelligi de sacramentali poenitentia. Hanc falsitatem esse sic ostendis. Tripliciter, inquis, poenitentia dici consuevit. Primo est virtus quaedam, cuius obiectum est peccatum, sua ratione emendabilis, actus vero eius est dolor voluntatis de peccato. Ipsa vero est habitus moralis, eliciens dictum actum respectu praedicti obiecti. Secundo poenitentia est sacramentum, cuius partes sunt contritio, confessio, satisfactio. Tertio accipitur vulgariter pro satisfactione iniuncta a sacerdote, et omni carnis mortificatione etc. Haec Silvester.

Martinus.[3]) Istene est, quaeso, caestus ille immani corpore Entellinus, quo audaculum hunc Dareta cruentabis? Doleo et iam poeniteo, me adeo contempsisse quendam tuae sectae fratrem in nostra Germania, qui contra meas easdem positiones et ridicule et inepte pugnavit, longe tamen acutius et

---

1) In edit. princ. deest: se. 2) In edit. Jen.: animam. 3) Ibid.: Lutherus.

*) Agere veram poenitentiam.

doctius, quam tu. Et nisi canos tuos vererer (sicut me decet), profecto hanc tuam distinctionem pro dignitate tractarem.

Primo, quis dedit tibi, aut divo Thomae hanc potestatem, ut verbum simplicissimum simplicissimi et unici doctoris Christi in tres divideres sectas? Hoccine est scripturam interpretari, an potius dilacerare? Qua scriptura, quibus patribus, quibus rationibus hanc distinctionem stabilies, quaeso? Thomae non credo, Silvestrum, etsi Palatii magistrum, nego.

Secundum, iterum ructuas Aristotelicam philosophiam de virtute morali, de objecto, de actu elicito, quasi ego talia nunquam audierim, deinde quae talia sunt, ut in populo doceri non possint, nec ad scripturae intelligentiam utilia, portenta duntaxat verborum, non nisi ad contentiones fovendas conficta.

Tertio, poenitentiam, virtutem, dolorem voluntatis definis. Qua, rogo, autoritate? Tua? Quid haec ad Martinum [1]?

Quarto, quod est omnium acutissimum, imo immanissimus caestus Entelli, quod poenitentiam primo modo virtutem distinguis a poenitentia tertio modo, quam vocas omnem carnis mortificationem. Ergo poenitentia virtus non mortificat carnem? Quid ergo facit? Vivificat carnem, vel sinit vivere carnem? Quod autem non mortificet carnem, tua illa probat acutissima distinctio, quia poenitentia primo modo non est poenitentia tertio modo. Hoc sic intelligo: Poenitentia dolor voluntatis, qui vere mortificator carnis est, non mortificat carnem. Si haec Germanus diceret, frigidum coelum culparem, nunc quia Italus haec dicit, sub ardenti coelo degens, quid praetendam, non invenio, nisi quod verum te in epistola dicere credo, scilicet te et senem esse et in commentariis Thomae non tam implicitum, quam immersum, imo submersum credo.

---

1) Ibid.: Lutherum.

Quinto, poenitentiam secundo modo satisfactionem etiam esse dicis. Item tertio modo satisfactionem esse dicis. Et primo modo, si est dolor voluntatis, non potest fieri, quin et ipse dolor satisfactionem operetur. Rogo, quot nobis tandem distingues satisfactiones? Haec ideo impugno, ut hanc tuam distinctionem denuo septem aliis nove confictis distinctionibis defendas, more sacrae scholasticae theologiae, et tum dicas, omnes nihilominus in verbo Christi intellectas, ut persuadeas mihi, doctrinam Christi sine Thomae et Silvestri distinctionibus intelligi non posse, id enim opus est, ut persuadear, qui Christum nisi sine Thoma intelligi vix credo.

Sexto, libera me, quaeso, ex his angustiis meis. Si verbum Christi potest intelligi de sacramentali poenitentia, praesertim tertia eius parte, id est, satisfactione, verbum autem Christi est praeceptum immutabile*), quomodo fit, ut sacerdotalis potestas sacramentalem satisfactionem mutet, dando indulgentias et remissiones satisfactionis? Nonne vides vel aliam esse satisfactionem sacramentalem quam papa remittit, scilicet ecclesiasticam, vel si eadem est, nullas esse prorsus remissiones, et indulgentias esse meras illusiones, et simulatas remissiones? Non enim remittere potest homo, quod Deus praecepit et ligavit.

Septimo, si satisfactio comprehenditur in poenitentia secundo et tertio modo, utraque autem est, quae a sacerdote iniungitur, rogo, quomodo stabit haec distinctio? Sacramentalis enim satisfactio non est, nisi quae a sacerdote imponitur, et eadem est (te autore), quae tertio modo accipitur. Iure mihi veniam dabis, si haec non capio. Aeneum enim caput et nasum ferreum habeo, id est, indocile et incapax tantae tuae theologiae ingenium, si ita placet.

Tu nunc vide, quomodo verbum Christi non

---

*) Verbum Christi immutabile praeceptum.

solum posse, sed debere etiam intelligi de qualibet harum trium poenitentiarum contendas.

Tertiam falsitatem meam persecutus dicis: Tertia falsitas est ad hominem, id est, ad te, quod scilicet Christus non intendit loqui solum de interiore poenitentia. Hoc enim in se quidem verum est, sed tibi, qui vis Christum his verbis indicere poenitentiam in omni vita, de exteriori non potest intelligi, quam oportet intercidere somno et gaudio, gaudendo cum gaudentibus et huiusmodi. Unde tibi solum de interiori potest intelligi, non omni, sed habituali, quia etiam interiorem actum liberi arbitrii dormientes necessario intercidimus. Haec Silvester.

Credo[1]) haec tibi acuta et firma videri. Placet autem, quod dicis falsitatem esse ad hominem (id est, ad faciem et apparentiam), revera autem validissimam veritatem. De habituali poenitentia, et omni vita agenda supra satis dixi, quae etsi non fit omni vita, debet tamen fieri omni vita, ideo enim peccamus, quamquam ii[2]), qui sunt in gratia, nullo momento sunt sine poenitentia*), tam exteriori quam interiori, quia sanctificant se ab omni inquinamento carnis et spiritus, licet et[3]) carnificinam illam confictamque hypocrisin non faciant.

Id non satis admirari possum, quod aperte negas poenitentiam in gaudio agi posse, cum poenitentia**) eo sit purior, quo fuerit hilarior et iucundior, Hilarem datorem diligit Deus. Sed apostolum, quaeso, reprehende, qui Thessalonicensibus praecipit: Semper gaudete in Domino***). Et Psalm.†): Semper laus eius in ore meo. Dic, rogo, ut aliquando etiam plorent, et maledicant in Domino. Igitur semper in Domino gaudendum, semper in nobis plorandum. In Deo habemus,

---

1) In ed. Jen. legitur: Luth. Credo etc. 2) Ibid.: hi. 3) Ibid. deest: et.

*) Homines in gratia existentes non sunt sine poenitentia. **) Poenitentia hilaris. ***) Thess. 4. †) Psalm 34.

unde gaudeamus, in nobis, unde lugeamus. Ideo sit gaudium in luctu, et luctus in gaudio *), gaudium in abscondito, luctus in cognito. Sed haec non sunt scholastica, ideo differo in aliud tempus.

Quod vero dicis: Vel in somno intercidere necessario actus poenitentiae, agnosco egregium Aristotelem in te ex Ethicis suis fabulantem, ubi dicit, quod miser et felix dimidio vitae nihil differunt, uterque enim dormiunt nocte, id est; nihil agunt vel felicitatis, vel infelicitatis. Quomodo potest tibi vera theologia placere, cui placet tam insipiens philosophus? Audi apostolum Paulum ad Roma. 14: Qui manducat, Domino manducat, qui non manducat, Domino non manducat, et iterum: Qui vivit, Domino vivit, qui moritur, Domino moritur. Sic et ad Corinthios**): Non estis vestri, emti enim estis pretio magno. Hunc, rogo, liceat imitari et dicere: Qui dormit, Domino dormit, qui vigilat, Domino vigilat. Et alibi: Sive comeditis, sive bibitis, omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi facite. Domino autem dormire, credo, non negabis esse Dei voluntati parere, voluntati autem Dei parere optima certe poenitentia et a vitiis purgatio est. Puto etiam, quod dormiens vivat, si vivit, certe Domino vivit, ut hic dicit apostolus.

Item quomodo audes dicere, dormientem fidelem esse vacuum actibus bonis, qui tum maxime bonis actibus plenus est, quando Deum in se quieto agere patiatur, et sabbatum Domini celebrat? Sed sisto, nescio enim an thomistica theologia hanc theologiam unquam senserit, Paulina est enim, non peripatetica.

Quartam falsitatem meam tandem hanc ponis, quod poenitentia interior nulla est, nisi foris operetur varias carnis mortificationes. Sic enim ego posui. Imo, inquis, exterior poenitentia nulla est sine interiore, interior autem sola potest hominem salvare. Sed hanc falsitatem meam tu ipse tollis et dicis, potest tamen hoc dictum tuum verum, et

*) Luctus in gaudio. **) 1 Cor. 6.

a Salvatore intentum habere sensum, scilicet, quod omnis interior poenitentia operatur varias carnis mortificationes exterius, id est, pro loco et tempore etc. Gratias ago tandem, quia defendis me.

Hic concordamus aliquantum, sed rursum repente dissentis, dicens: Hic autem sensus tibi videtur impossibilis. Hic ego: Tibi videtur impossibilis, mihi vero est non tantum possibilis, sed et inesse semper, ut peripatetice tecum loquar, quia omnia iusti opera sunt poenitentiae*), id est, mutationes et renovationes de die in diem. Haec autem non possibilia modo, sed necessaria quoque sunt, nisi sis de nonaginta novem iustis, qui poenitentia non indigent, aut socius Pharisaei, qui non est sicut ceteri hominum. Nam nos cum ecclesia congemimus assidue**): Erravi sicut ovis quae periit, quaere servum tuum. Et cum publicano vocem turturis sonamus: Deus propitius esto mihi peccatori. Et cum Hiob: Veremur omnia opera nostra, et: Dimitte nobis debita nostra, cum omnibus Sanctis dicimus, non solum verbo, sed corde et opere. Semper enim in timore Dei agimus, timor autem principium est sapientiae***), id est, mutatio de insipientia ad sapientiam, quae est verissima poenitentia. Factis ostendit se non egere poenitentia (ait Bernardus), qui non assidue ad poenitentiam festinat. Tuam tamen sententiam non damno, qui non novisti aliam, quam sacramentalem illam et nescio quanto tempore duntaxat durantem. Nos nec continuam istam semper agi a nobis pro debito dolemus et confitemur, ideo et poenitemus simul et non poenitemus satis.

Haec, rogo, verbosissime a me tractata boni consulas, quia necessarium fuit ostendere tibi, quam nihil meas positiones caperes, et quam frustra ex tam infirmis principiis totum hunc Dialogum deduxeris. Nihil video relictum in Dialogo, quod

---

*) Omnia iusti opera sunt poenitentiae. **) Ps. 119. Luc. 17. Hiob 9. ***) Psalm 111.

non ex his abunde confutatum iam sit, sed sponte mea latius tecum agam.

Quoniam ad propositionem meam quartam dicis, doctrinam hanc esse falsam, impossibilem et erroneam, nisi poena intelligatur pro exteriore mortificatione pro loco et tempore, satis iam dictum est, exteriorem poenitentiam esse debere assiduam *), et si fieri non potest quoad actus poenitentiae a te intellectos, fieri autem potest quoad actus a Christo doctos, id est, quos ecclesia remittere non possit; hi sunt renovatio mentis de die in diem. Vera ergo pro tua opinione dicis, sed non probas meam sententiam falsam et impossibilem.

Illud vero non possum tolerare, quod dicis, improprie a me dici odium sui, quantum ad vere poenitentes attinet. Nullus enim imbutus gratia divina, inquis, odit se, sicut nec proximum, quem ad instar sui diligit. Libens permitto, ut cum tuis de odio sui propriissime loquaris, modo permittas mihi, ut cum Domino Iesu Christo improprie loquar, quando dicit **): Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam. Et cum Apostolo Rom. 15: Non debemus nobis placere. Et iterum: Non qui se ipsum commendat, ille probatus est. Tu vero cum persuadeas, vere poenitentes sese diligere, necessario concedes, ut et commendent sese tanquam vere diligibiles, bonos, iustos, sapientes, et sic sibi placeant, id autem nihil aliud est, quam cum Pharisaeo horrenda superbia non poenitere, sed irridere Deum. Sic enim docetis infelices discipulos, scholastici theologi, superbire scilicet et perire, sed latior est ista materia, quam nunc patiatur negotium tractare. Error enim et ignorantia dilectionis longe lateque nimis persuasit, doctiores maxime.

Ego sic sapio, quod homo Christianus se ipsum non diligat, nisi in Deo, in se ipso vero non nisi odiat, hoc est, quod, cum ipse sit mendax et vanus, Deus autem verax, nihil eorum, quae ipse cupit aut

*) Exterior poenitentia assidua. **) Matth. 16.

novit, diligat, sed omnia quae sibi contraria sunt, quaerat. Nihil autem est contrarium mendacio et vanitati, quam veritas[1]), ita fit, ut, dum se odit, et sibi semper contraria amat, verissime se diligat, non in se ipso, sed in veritate, quae mendaci sibi est contraria. Sic sancti crucem, mortem, stultitiam, ignominiam dilexerunt et cupierunt, quibus tamen ipsi non nisi perdebantur, quia se ipsos in nihilum redegerunt, ut esset Deus omnia in omnibus. Et hoc habent verba Christi, Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.

Proinde, quando Christus dicit, proximum diligendum ad instar sui, meo iudicio de perverso et incurvo amore loquitur, quo homo quaerit non nisi quae sua sunt, qui amor non rectificatur, nisi omittat quaerere quae sua sunt, et ea, quae sunt alterius, quaerat. Haec sententia est B. Pauli Philip. 2: Non quae sua sunt, considerantes, sed quae aliorum, et 1. Corinth. 13: Caritas non quaerit quae sua sunt. His verbis manifeste prohibet amorem sui *). Ideo sensus praecepti esse videtur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum, id est, diliges te solum et perverse. Si autem amorem eiusmodi in proximum tuum dirigeres, iam vere diligeres. Quod ex eo patet, quia non praecipit, ut homo diligat se, quod utique fecisset, si bonus esset sui amor, sed invenit amorem sui, et alio transfert, et ita rectificat. Et heu rem fontibus lacrimarum dignissimam, quod hac amoris scientia tam vacui sunt omnes ferme doctores scholastici, ut pro sancta caritate foedissimam cupiditatem doceant, nec altius incedunt, quam ille paganus, qui dixit: Proximus esto tibi, quod tamen alius rursus gentilis Terentius damnavit.

Illud quod ais: Nullus imbutus gratia et vere poenitens odit se, videtur inferre, quod vacuus gratia odiat se, quod tamen contra omnes scripturas est, quae ubique detestantur eos, qui se ipsos

1) In edit. Jen.: varietas.
*) Amor sui prohibitus.

amant, ut 2. Tim. 3 et illud: Omnes quae sua sunt quaerunt. Inde etiam apud tuos magistros damnatur[1]) affectus commodi, item fruitio creaturae, usus Dei, et abusus rerum, amor male accedens etc. Nisi illud Psalm. 11. te movet, quod dicitur: Qui diligit iniquitatem, odit animam suam. Licet in Ebraeo sit, odit anima eius, scilicet Dei, tamen permitto, quod odit animam suam. Sed hoc facit pessime diligendo animam suam, ut B. Augustinus Iohan. 12. interpretatur: Amor ut pereat, odium ne pereat. Sed fortasse voce tantummodo hic dissentimus, nisi quod scio voces has raro pro veritate intelligi.

Contra quintam propositionem meam, ubi dixi, per indulgentias non remitti poenas, nisi arbitrio sacerdotis vel canonum impositas, dicis me circa factum ecclesiae male sentire, et sanctis dissentire, ideo conclusionem meam tuo iudicio haereticam esse.

Hic si te interrogem, qui sint illi sancti, et quod factum ecclesiae, non video, quid dicas, nisi quod S. Thomam nomines, cum quo te remitto ad fundamentum meum primum et secundum. Nam ego non capio, quomodo in isto verbo Christi: Quodcunque solveris etc. Petro sit datum privilegium. Non enim privilegium, sed lex generalis et irrefragabilis data est, non Petro tantum, sed omnibus prorsus sacerdotibus et toti ecclesiae. Cur ergo tu cum Thoma tuo id soli Petro arrogas, et ita arrogas, ut privilegium appelles? Aut si Petrus potest huius verbi virtute solvere poenas purgatorii, cur non et quilibet sacerdos? Est iste modus interpretandi evangelii?

Secundo, quod duo supposita facis, primum, quod ecclesia per indulgentias concedat liberationem unius animae, secundum, quod ecclesia facit indullantias simpliciter plenarias, ita quod anima evolaret soluta a corpore etc.

Respondeo, vide tu, reverende Pater, ne supposita illa tua sint apposita per te et humanum

1) In edit. Jen.: damnantur.

diem. Redde rationem huius fidei et spei. Utinam vera diceres, imo absit, ut vera dicas, quasi in manu ecclesiae sit animas liberare, quando et quomodo voluerit.

Tertio, doce me unum factum ecclesiae, in quo dedit liberationem unius vel plurium animarum, nisi cryptas forte S. Sebastiani et Laurentii ac Prudentianae, aliaque Romana loca mihi recitabis. Sed tu vide, quid ipsi vos Romani de his locis sentiatis. Deinde, quot fabulis saltem aucta sunt ista loca, utcunque ceperint. Sed de his latius in declarationibus meis, interim ego fateor, me usque hodie in hac re dubitare. Nec sum [1]) haereticus, si negativam teneo, donec determinetur a concilio.

Quarto, Cle. de poe. et re. ca. Abusionibus manifeste dicit glossa [2]) in verbo mendaciter, ideo non extrahi animas per indulgentias, quia sunt iam iudicio Dei subiectae. Hunc interim textum decretalis (id est, Papae) id est, factum Ecclesiae (ut tu dicis) sequar, cui consonat evangelium: Quodcunque solveris super terram, non sub terra, non obstante quorundam violenta adulanteque glossa contraria. Nec vidi aliquam bullam, quae aliter habeat, nisi quod per modum suffragii animas redimi passim dicitur, de quo ubi [3]) supra.

Sed tu, qui contra me disputas tanta alacritate, ut ipsa laetitia tibi influat veritatem, tanta fiducia quoque, ut satanam ipsum non extimescas*), eo maxime scilicet invicto robore fretus, quod de facto ecclesiae non licet male sentire, unum id responde, cum qua ecclesia et tu et Thomastri tui sentitis in facto ecclesiae de conceptione B. Virginis? Num cum virtuali? num cum repraesentativa? num cum essentiali? num cum exule illa et a te proscripta, quae est concilium generale? Si ergo licet tibi non modo non bene, sed contra sentire in facto eccle-

---

1) In edit. Jen.: sim. 2) In edit. princ. et Jen. nunquam non scribitur: glosa. 3) In edit. Jen. deest: ubi.

*) Sic scripit Silvester in Ep. ad Leonem X.

siae, quia opinionem tenes nondum reprobatam, cur ego non permittor tibi dissentire in opinione, neque determinata, neque reprobata[1]? praesertim cum tu nihil pro te habeas, nisi nudam S. Thomae narrationem. Ego autem clarum textum Cle. et aperta verba evangelii, deinde Gersonem, qui multis annis posterior Thoma dicit, opiniones esse ad utramque partem probabiles in hac re; deinde penes me aliquot eruditos et acutos tractatus quorundam in Germania, qui etiam damnant tuam et S. Thomae sententiam.

Quinto, quod ponis casum, Si peccator teneatur ad poenam a sacerdote iniunctam, item a canone iniunctam, item a Deo iniunctam, tunc sequi ex mea propositione, talem percepta plenaria indulgentia non evolare, aut non liberari a purgatorio, et ita de facto ecclesiae male sentio, et haereticum sapio.

Respondeo, Tu quoque vide, ne de facto ecclesiae tam bene sentias, ut factum Dei pessundes. Idcirco pono tibi rursum casum: Si peccator sit plene et vere contritus, cui de facto Dei omnes poenae sunt remissae, quid confert huic remissio plenaria? Si autem non est plene contritus, quid proficit ei remissio plenaria, cum maneat imperfecta ibi caritas iustitiae, imperfectum odium peccati? Sed latius ista in declarationibus. Totus enim est Thomista, nihil probans, neque allegans, de poenis tantummodo multiplicas verba, de contritione pene nihil dicis, quae diligit poenas.

Sexto, non credo usque hodie per claves remitti poenas a Deo inflictas, et rationes meas videbis in declarationibus, nec tu unquam id poteris probare, sine probatione autem tibi nihil prorsus credo. Et ut animum meum scias, mihi videtur id in gravissimum ecclesiae ludibrium vergere, si ea doceamus, de quibus nullam prorsus rationem reddere possumus. Nec satis ibi esse credo etiam factum ecclesiae (quamquam hic non sit factum

1) In edit. Jen.: approbata.

ecclesiae), quia tam papa quam concilium potest errare, ut habes Panormitanum egregie haec tractantem lib. 1. de consti. ca.: Significasti. Ideo fundamenta tua, ubi distinxisti ecclesiam in essentialem, repraesentativam, virtualem, ut iacet in verbis, nego, et pro nihilo habeo. Tua enim sunt, id est, sine scriptura et autoritate ulla prolata.

Ego ecclesiam virtualiter non scio nisi in Christo, repraesentative non nisi in concilio. Alioquin, si quicquid facit ecclesia virtualis, id est, papa, factum ecclesiae dicitur, obsecro, quanta monstra in ecclesia pro bene factis numerabimus? Nonne Iulii secundi horrendas Christiani sanguinis effusiones? Nonne Bonefacii octavi tyrannides, in toto orbe abominabiles, et per omnes chronicas pulsatas? De quo exstat proverbium: Intravit ut vulpes, regnavit ut leo, mortuus est ut canis. Non eo nobis tandem persuadeas, ut sub nomine repraesentativae et virtualis ecclesiae omnia illa iam diu intolerabilia portenta in ecclesia pro factis sanctissimis ecclesiae colamus. Ne verum facias, quod nostri Germani de tuo dialogo sentiunt, scilicet, te hoc dialogo non tam Martinum[1]) revellere, quam pontifici et collegio cardinalium adulari voluisse. Si autem papa est virtualis ecclesia, cardinales repraesentativa, collectio fidelium essentialis, quid vocabis concilium generale ecclesiae? Non est virtualis? non repraesentativa? non essentialis? Quid tum? fortasse accidentalis, nominalis et verbalis ecclesia.

Septimo, novam hanc Thomae tui intelligentiam reiicio, qua illud verbum Christi: Quodcunque solveris etc. sic intelligendum proponis, ut Petrus solvere possit etiam a Deo inflictas poenas. Iterum quaero, qua autoritate, qua industria hanc intelligentiam ex istis verbis trahes? Cur non B. Thomas tuus tecum relinquit eum sensum, quem ecclesiastici patres, praesertim Chrysostomus ad Ebraeos, tenuerunt, ut iis[2]) verbis nihil aliud Christus voluerit,

---

1) In edit. Jen.: Lutherum. 2) Ibid.: his.

quam quod ligationem et solutionem Petri fideles non secus habeant, ac si Christus ipse ligaret et solveret, hoc est, ratificavit ligationem et solutionem eius in terra. Quo non fit, ut aliquid Petrus solvat in coelo vel extra terram.

Aut cur non astruis etiam ligare posse Petrum et poenas a Deo inflictas infligere, cum sit utraque potestas una et aequalis? Corrige ergo verbum Christi, et ita doce: Quodcunque ego ligavero in coelis, tu solve super terram. Hanc enim tuam esse intelligentiam in verbis Christi, evidens est. Sed quam absurda et impia eadem sit, credo vel palpare possis. Igitur facias quod facis. Ex istis verbis Christi nunquam aliud probabis, quam quicquid Petrus non potest ligare, id nec solvere potest, quamvis quicquid ligaverit et solverit, tanquam Deo ligante et solvente obedire teneamur, ut salva sit unitas ecclesiae suae, quam iis verbis constituit.

Octavo, inducis S. Thomam, quod secundum meam opinionem ecclesia huiusmodi faciens indulgentias magis damnificaret homines, quam iuvaret, quia absolvendo ab iniunctis poenitentiis remitteret ad graviores, id est, purgatorias. Haec S. Thomas.

Respondeo, sive haec S. Thomas, sive alius dicat, nihil ad me per fundamentum meum primum, secundum et tertium. Opinio est tantum, nondum decreta veritas, cui si interim contradixero, non ero haereticus.

Secundo vellem a B. Thoma doceri, qua dialectica stet ista consequentia: Ecclesia remittit solum iniunctas poenitentias, ergo remittit ad graviores, id est, purgatorias. Vos Thomistae graviter estis reprehendendi, qui sancti huius viri opiniones, et saepius falsas meditationes nobis pro articulis fidei audetis statuere[1]). Et id unice curatis, ut sicut nihil praeter Thomam dignamini vestra lectione, ita nihil vultis in eo falsum videri, in qua sententia iam diu contra omnes academias et totum fere mundum contenditis.

---

1) In ed. Jen.: obtrudere.

Tertio, fundamentum Thomae falsum iudico, scilicet, quod Deus requirat poenas a peccatore, nec remittat, nisi requisita satisfactione. Contra verum est, quod spiritum contribulatum et contritum non despicit*). Et quod remittit, totum remittit, nisi forte flagella adhuc pro suo arbitrio inferat, quae nec ecclesia, nec coelum relaxare potest. Ideo quando ecclesia remittit iniunctas poenitentias, non ad graviores remittit, quia non habet potestatem remittere ad alias poenas, vel non remittere. Sed de iis [1]) in probationibus meis. Inique itaque mihi imponis, quod detruncem privilegium ecclesiae, et haeresim sapiat ea propositio. Tu potius vide, an non in Deum sis impius, qui, ut potestatem ecclesiae vana adulatione extollas, in praeiudicium divinae potestatis extollis, id ei tribuens, quod solius Dei est. Quare mihi ignosce, quaeso, si tam sollicitus sum pro Dei honore et potestate defendenda, quam tu es pro ecclesiae potestate elevanda, et exspectemus uterque in hac re sententiam et determinationem ecclesiae seu concilii.

Miror autem, cur hanc potestatem ecclesiae te appellare privilegium delectet, nisi quod titillare videris eos, qui magis de potestate dominante, quam de caritate serviente gloriantur, siquidem privilegium non ad communitatis ministerium, sed ad proprietatis commodum pertinet. Et hanc gratiam debemus scholasticae vestrae theologiae, quod commune bonum ecclesiae (potestatem clavium) non ministerium multorum, sed dominium feceritis paucorum, tyrannidem ethnicam, non servitutem Christianam spectantes.

Nono, idem dico ad illud, Quod sequeretur animas magis damnificari, quam iuvari per indulgentias plenarias, quia remitterentur ad graviores. Obsecro te, quid ecclesia ad hoc facere potest, quod anima vadit ad purgatorium? Ipsa absolvit

---

1) In ed. Jen.: his.

*) Psal. 51.

eam a suis poenis, non remittit ad purgatorium, facit quod potest. Si hoc non sufficit, defectus est animae migrantis, non ecclesiae absolventis, non enim potestas ecclesiae, sed fides purificat, salvat, liberat animam ab omnibus malis, quae fides ab ecclesia dari non potest.

Decimo, illi damnificant animas, qui omittunt eis persuadere plenam fiduciam in Christo et contemptum poenarum, et non nisi magnitudine poenarum terrent et pusillanimes faciunt, quatenus virtutem potestatis magnificent; quae tanta mala possit tollere. Da animam imbutam caritate, et erit dura sicut infernus aemulatio eius.

Contra conclusionem meam sextam, ubi dixi, culpam non posse remitti potestate clavis, nisi declarando vel approbando etc., latissime resolvi me ipsum in hac materia, ut videbis in declarationibus, quia et ipse hanc conclusionem aliorum sententia, non mea sic posui. Tua autem confutatio prorsus nihil est, dicis enim, quod attriti virtute clavium (iuxta sanctorum interpretationem, forte sancti Thomae) fiunt contriti. Et ideo non modo papa, sed quisque sacerdos dimittit depositive et ministerialiter.

Respondeo primum, sive sancti sint, sive peccatores, qui sic loquuntur, nihil moror, hoc scio, quod errant, Error, inquam, est, quod attritus fiat contritus virtute clavium, quia, ut ait Apostolus, Oportet accedentem credere. Fides autem non solum conterit, sed etiam iustificat*), impossibile est enim, quod digne accedat ad sacramentum, nisi iam iustificatus et vere contritus. Unde illud commentum de attritione satis late vagans figmentum est, et nihil in rerum natura, nisi simulationem forte volueris eam intelligere, quae magis indignum faciat sacramento. Quid dicam? Etiam iste tuus Dialogus confirmat sententiam meam, iam diu mecum moratam, quod videlicet theologia illa scholastica exulem nobis fecit veram et sinceram theologiam. Nam

*) Fides. Ebrae. 11.

vides, quod perpetuo hoc dialogo nihil ago, nisi quod resisto et redarguo scholasticam theologiam *), id est, falsam scripturae et sacramentorum intelligentiam.

Secundo, tu ipse cogeris dicere, quod omnes omnium facultatum dicunt, scilicet a solo Deo remitti culpam. Quomodo ergo virtute clavium venit contritio, quae sola virtute gratiae Dei venire ab omnibus dicitur? Vide, ne tua confutatio magis sit haeretica, quam mea propositio, licet confutator forte non sit haereticus. Si autem sola gratia dat contritionem, quid faciunt ecclesiae claves, si non declarant vel approbant gratiam, quae eas iam praevenit? Imo nullus venit ad sacramentum sine fictione, nisi gratia eum movente ad sacramentum.

Aut responde, reverende Pater, cur ante et non post baptismum quaeritur baptizandus, an credat? Cur absolvendus quaeritur, an doleat digne de peccatis, antequam absolvatur? An nova iterum theologia materiam sacramenti poenitentiae non contritum, sed attritum pones? Ergo contritio non est prima pars poenitentiae, sed posterior confessione, et tamen omnes dicunt, quod confessio sine contritione nulla sit. An forte postquam fuerit absolutus, id est, sacramentum consequutus, et virtute clavium contritus, tum demum incipiat repetere confessionem.

Quod si haec theologia vera est, meum fuerit consilium, ut quilibet peccator prius absolvatur, quam confiteri permittatur. Et ita omnia perverso ordine (ita vult scholastica theologia) agamus, absolvendo etiam quod nescimus. Deo gratias, imo vae nobis miseris, qui tantam fiduciam in creaturam ponimus, et clavibus tantam virtutem tribuimus. Sed non permittit dolor et negotium omnes errores **) in hoc sacramentum invectos per traditiones hominum percensere, occasionem dedisse

*) Scholastica theologia. **) Errores in sacramentum poenitentiae invecti per traditiones hominum.

meliora valentibus sufficit. Igitur nunc quatuor sunt partes poenitentiae, scilicet, attritio, confessio, contritio et satisfactio, adeo profecit theologia adiutorio philosophiae.

Contra conclusionem septimam, ubi dixi, nulli remitti culpam nisi subiecto sacerdoti, quam cum veram assereres, et tamen inculpatam dimittere non velles, eo me saltem vituperio foedasti, quod leprosum appellasti, quia miscerem aliquas veritates[1]) falsitatibus.

Gratias ago, quod aliquando (licet cum opprobrio) veracem me confiteris. Sed id admiror, quid acciderit vobis Thomistis, ut tam diversum sentiatis. Hanc enim meam conclusionem Thomistae et tuae sectae fratres in Germania miro zelo detestantur. An alium habeatis Thomam in Italia, et alium in Germania, ignoro, nisi forte mihi suspicionem facere vultis, quod nec Thomistae Thomam, nec Thomas Thomistas intelligat.

Ad octavam dicis, sicut ad septimam, id est, esse veram, sed mixtam aliis falsis, ideo me leprosum et maculosum. Dico et ego, sicut ad praecedentem: Conveniat primum Thomistis inter se ipsos, et tunc pugnent contra me, quamquam miror hanc conclusionem te non reprobare, cum tam multis persuasum sit, eam esse falsam.

Ad nonam, ubi dixi, excipi articulum mortis et necessitatis in decretis papae, recte me dixisse sentis, sed non apte seu apposite, quod illa exceptio intelligatur, non quoad impositionem poenitentiae, sed quoad reservationem casuum.

Primo, Manhu? quid hic audio? supra me sunt quae dicis, ideo non possum ad ea respondere. Si papa etiam in morte reservat impositas poenitentias, fateor me non intelligere, quomodo alias, quam iuxta canones imponendas asseras. Praecedente enim conclusione admisisti, morituris poenitentias canonicas non imponi, his rursum dicis: papam non

---

1) In ed. Jen.: varietates.

remittere poenitentias, nisi forte intelligas (ut inferius) poenitentias a sacerdote, vel a Deo inflictas, non excipi articulo necessitatis. Sed de iis[1]) iam supra dictum est, quod poenas a Deo inflictas non sit ecclesiae vel reservare, vel relaxare, et sacerdotis impositio mere est arbitraria. Verum si ita sapis, figmenta illa communia sequeris, quod quia sacerdos incertus est de quantitate poenae infligendae, ideo morituro non potest omnia solvere, sed relinquit hoc papae.

Primum, quis credat, quod Deus a morituro requirat aliam, quam mortis poenam? quam solam sufficere dicunt ad plenariam remissionem omnium peccatorum et poenarum, si volenter fuerit suscepta, quod verissimum est, quia: Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.*)

Secundum, si ignorat sacerdos quantitatem infligendae poenae, quis eam certam facit summo pontifici? At, inquis, huic dictum est: Quodcunque solveris etc. Respondeo: Num quid non[2]) et quilibet sacerdos eiusdem verbi virtute solvit? Haec et his similia non nisi ex opinionibus dicitis, et in ecclesia Dei docetis, quae probare prorsus non potestis.

Ad decimam arguis me admittere, quod in aliis damno, nempe, quod animas ad purgatorium addico, dum solum iniunctas dico remitti poenitentias.

Respondeo ut supra. Non remitto eas ad purgatorium, sed iustitia vel rigor Dei, quem potestas ecclesiae tollere non potest, nisi oratione, non potestate clavis. Deinde suadeo, ut fortiter moriantur, quod eos tutiores faciet a purgatorio, quam omnes omnium indulgentiae.

Undecimam praeteris. Ad duodecimam dicis, etiam nunc ante absolutionem poenitentias imponi, ut C. Dudum.

Respondeo: Non tenes quod volui, quae et

---

1) Ibid.: his. 2) In edit. princ. deest: non.
*) Psalm 116.

culpa mea est, quia non satis me expressi. Sed nec oportuit, cum disputationem proponerem. Sensus meus est et fuit, quod olim non absolvebantur ante poenitentiam expletam, quod ex eo poteras intelligere, quod subiunxi, tanquam tentamenta verae contritionis. Nostro enim seculo, ubi solum imponitur, non autem impletur ante absolutionem, non potest explorari, an vera sit contritio. Et utinam ille vetus mos revocaretur.

Ad tertiam decimam concedis verum esse, per mortem omnia solvi, ubi ex canone tantum poena debetur. Quod si eam, quam imponit canon, etiam divina iustitia exigat, purgatorium neges necesse est.

Respondeo: Sive iustitia exigat, sive non, nihil hoc ad claves ecclesiae, sed ad orationes duntaxat. Sicut Jacobus dicit,*) quod oratio fidei ecclesiae salvabit infirmum, et, si in peccatis fuerit, remittentur ei.

Secundo, fieret tunc ministerium clavium aliud nihil quam negotium perambulans in tenebris, quia solveret, nesciens quid et quantum solveret, quod mihi certe satis absurdum videtur. Nam iudicium ferri non debet super re prorsus incognita. Claves enim rem certam et solidam operari debent. Sed iam satis supra et alibi.

Tertio, non sequitur, ideo purgatorium a me negari, sed solum, quod purgatorium virtute clavium non possit solvi, ut infra.

Ad quartam decimam, et quintam decimam, ubi disputavi, quae mihi videretur esse poena purgatorii, scilicet horror et timor, ac prope desperatio, tres mihi falsitates imponis et temeritatem.

Respondeo ad temeritatem prius: Eiusdem criminis reus mecum es et tu, et S. Thomas, imo Thomas omnium maxime, qui per omnia ferme sua scripta aliud nihil facit, quam disputat, et quod grande est, etiam ea, quae fidei sunt, in quaestiones

---

*) Jacob. 5.

vocat, et fidem vertit in Utrum? ut nosti. Cur ergo mihi, quaeso, non permittis disputare de iis rebus, quae sunt dubiosissimae et non determinatae? Numquid ego ecclesia sum, imo plus quam ecclesia, ut meae disputationes pro definitionibus accipiantur? Sed consuetudo ista est Thomistica, qua omnia asserere soletis, etiam quae disputative proponitis, aut in Thoma legitis. Ideo et me assertorem credis, non disputatorem. Verum ut videbis in declarationibus, si in ulla mearum propositionum parte disputo, hac parte maxime disputo, et ita disputo, ut meam sententiam firmius probare mihi videar, quam tua opinio sit probata, non tamen definio, sed iudicium ecclesiae exspecto. Ideo ignosco tibi, quod me haereticum vocas, sciens hunc esse morem Thomistarum, ut haereticus esse, velit, nolit, cogatur, duntaxat apud Thomistas, qui opiniones Thomae non fuerit secutus. Nunc reliqua.

Prima, inquis, falsitas est, quod aperte innuo, eos, qui in purgatorio sunt, nescire, sese salvandos esse, ut et 19. propositione dixi. Tu vero cum divo Thoma, cuius doctrinam [1]) per regulam fidei, Ecclesiam Romanam, et discussam et probatam dicis, ponis, quod sciunt se liberandos, alioquin suffragia non expeterent.

Respondeo: Rem ipsam omitto, quia disputo, et infra 19. conclusione non omnes esse certas dixi, licet aliquae forte cognoscant, de quibus late in declarationibus, si pervenerunt aut pervenient in manus tuas. Nam id credo me probare et probasse, quod non omnes sciant se esse salvandos [2]), ut testantur exempla multa de animabus euntibus ad iudicium etc.

Probationes tuas tantum videamus. Primo autoritatem B. Thomae inducis, cuius sententiam sententiam [3]) sanctorum vocas numero plurali, forte reverentiae causa. Et ut huic credam, dicis a Ro-

1) In edit. princ. et Jen. legitur: doctrina. 2) In ed. Jen.: salvandas. 3) Ibid. non repetitur: sententiam.

mana ecclesia, Regula fidei, probatum: Miror, quod inter tot ecclesiae doctores non aliquando alium quoque aut textum Scripturae inducas, ideo per fundamentum secundum iterum tam te, quam Thomam reiicio, quia et Augustinus receptus est ab ecclesia magis quam S. Thomas, Paulus autem maxime, qui fundamentum meum primum est.

Secundo miror, quid velis, quod ecclesiam Romanam fidei regulam vocas. Ego credidi semper, quod fides esset regula Romanae ecclesiae, et omnium ecclesiarum, ut Apostolus Gal. 6: Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super eos etc. Rogo eo usque digneris adulari Romanae ecclesiae, ut eam permittas discipulam esse fidei, quae reguletur fide, non regulet fidem.

Sed forte haec verbi est controversia, quia regulam fidei improprie locutus vocas, quod ad eam fidem, quam Romana ecclesia profitetur, omnium fides debet conformari. Et placet mirifice, nam et ego gratias ago Christo, quod hanc unam ecclesiam in terris ita servat ingenti, et quod solum possit probare fidem nostram esse veram, miraculo, ut nunquam a vera fide ullo suo decreto recesserit, nec tot barathris pessimorum morum diabolus tantum efficere potuit, ut penes hanc non maneret ab origine sua canonicorum Bibliae librorum et ecclesiasticorum patrum et interpretum autoritas, et autoritatis sincera professio, licet multi forte sunt nimis, qui privatim his libris prorsus nullam habeant fidem, nec eos curent aut legere aut intelligere.

Tertio, illam consequentiam tu ipse, quaeso, perpende. Animae expetunt suffragia, ergo sciunt se esse salvandas. Fuistine tu ipse aliquando in periculo vel mortis vel alterius necessitatis, in quo nesciebas, an tibi esset pereundum vel emergendum? Si fuisti, recordare quaeso, quam anxie quaesieris auxilium et consilium eo maxime, quo ignarus fuisti auxilii et consilii, et (ut ille ait) Una salus tibi fuit nullam sperare salutem; si non fuisti, obsecro, velis credere his, qui fuerunt. Ubi est ergo argumentum tuum, Petunt suffragia, ergo sciunt se sal-

vandas. Quid si contrarium verius sit, petunt suffragium, ergo ignorant se salvandas?

Sic, inquam, potest fieri, ut a facie aeternae irae horrentes timeant perire, et in lacum ire sempiternum, et ne intrent orare et suffragium quaerere. Hoc ecclesia videtur sentire, quando pro eis orat: Ne absorbeat eas tartarus, item Libera eos de ore leonis. Ecce in ore leonis, iamiam deglutientis, et in absorptione tartari eas esse ecclesia protestatur. Sed latius, ubi dixi.

Secunda, inquis, falsitas est, Quod qui purgantur timeant, praeterquam filialiter, quia timor de futuro malo.

Respondeo: Tuo te gladio peto. Temeritas est in his, quae nos ratio naturalis non docet, velle aliquid definire nostra autoritate. Elue hanc temeritatem tuam, qui sine autoritate tanta fiducia pronuncias, non esse in purgatorio nisi filialem timorem, Thomam enim non audio.

Secundo, video te eo errore laborare, quasi possit esse filialis timor in via tam purus, ut nullus cum eo mixtus sit timor servilis poenarum, quod iuxta Scripturam et ecclesiasticos patres non est possibile, cum nulla virtus perficiatur, nisi in patria. Et haec meae positionis causa est, quia animae sunt imperfectae caritatis, habentes mixtum timorem poenarum, id est, servilem. Aut doce me, quomodo de poena doleant, si non timent eam, si non dissentiunt ab ea, nisi definitio doloris B. Augustini alia est in purgatorio, alia super terram, qua dicit, Dolor est dissensio animi ab iis rebus, quae nolentibus nobis accidunt. Dolent ergo? Sed hoc fit, quia nolunt, si nolunt, serviliter timent poenam. Tu cape, ego nec fingere possum, quod quis doleat de poena, quam non timeat aut horreat.

Tertio, id vero quam acute dixisti, quia timor sit de futuro malo. Animae autem sunt in praesentibus malis. Si cogitare[1]) posses, vel gustasses

---

1) In ed. Jen.: rogitare.

vitae futurae unam guttulam, non ista diceres. Omnia sunt illic praeterita, omnia praesentia, omnia futura. Breviter, quia haec sunt ignota tibi, hoc est quod dico, quia poena purgatorii est timor futuri mali, id est, horror damnationis. Sicut supra exemplum dedi de his, qui in periculo sunt constituti.

Quarto, quod si solus iste horror satis esset poenarum, impius esset Deus, qui[1]) alias poenas adderet.

Obsecro, creatorem tuum modestius nominare velis misera creatura, numquid[2]) ideo Deus impius esset, quia non secundum caput tuum opinionibus Thomisticis differtum ageret?

Deinde, nec me intelligis. Non dixi hanc poenam esse sufficientem, id est, omnem quam patiuntur animae, nec de aliis poenis disputavi. Sed hanc solam aio tantam[3]) esse, tam vehementem, ut sola possit vice purgatorii esse, cum in ea sit omnis poena, imo aliae[4]) poenae seorsum nihil sunt ad istam, ut dixi in declarationibus.

Ad decimam sextam conclusionem, ubi purgatorium dixi videri prope desperationem, tu contra certam spem salutis in purgatorium ponis et hoc non nisi nuda Thomae autoritate, quod remitto ad fundamentum meum secundum.

Secundo, vehementer dubito, an scias, quid sit certa spes, cum tua ipsius sententia sit, quod homo nescit, an amore dignus sit*).

Tertio, hanc conclusionem ex supradictis apertam relinquo, quod morituris et periculo pressis, licet nondum sit desperata, prope tamen, ac velut similis est desperatae, salus, omnis enim timor pars quaedam est desperationis.

Ad decimam septimam, ubi ex consequenti animabus augeri necessario caritatem dixi, tu pulcher-

---

1) In ed. Jen.: quia. 2) In Ibid.: nunquam. 3) Ibid.: tantum. 4) Ibid.: alii.

*) Eccles. 9.

rimo Aristotele mihi occurris, quod uno inconvenienti dato plura mihi contingerent, scilicet non minus absurdum esse, quod timorem servilem in animabus posui, quam caritatis augmentum. Deinde tu, quam optimas tuas convenientias prosecutus cum B. Thoma contrarium[1]) asseris, nihil allegans aliud, pro more tuo, nisi nova vocabula, scilicet, quod animae secundum Thomam sunt viatores secundum quid, non simpliciter. Quis dixit tibi et Thomae esse eas viatores secundum quid, non simpliciter? An Aristoteles in Elenchis suis? quis temeritatem (ut tu vocas) tibi permisit scrutandi eius, ad quod nulla suppetit nobis ratio, naturalis praesertim, cum non disputes, sed definias? An illa tua fortissima ratio, qua dicis, Alioquin bonum esset eis, diu esse in purgatorio, ut perfectiores et consummatiores evaderent?

Hoc argumentum credo non posse fieri, nisi a Thomista, tantum habet acuminis. Nam ex eo etiam sequeretur, bonum esse, ut nullus sanctorum moreretur, et ut martyres usque in diem iudicii carceres et ungulas sustinerent, quia si caritas potest augeri in statu, in quo sunt, bonum est, ut diu in illo maneant, hoc est, semper moriantur pro Christo, quo perfectiores evadant. Haec tu, ut dicis, non sequens vocum novitates, sed vestigia sanctorum.

Decimam octavam, ubi videbas me petere autoritatem scripturae vel rationis, omittis, nisi quod autoritate sanctorum pluraliter, id est, S. Thomae, dicis fieri argumentum probabile. Concedo esse argumentum probabile, id est, dubium et dialecticum, cui non sit necessarium accedere fide. Et hac tua professione obstrictum te[2]) volo, ut, quoties mihi D. Thomam adducis, sine scriptura, sine patribus, sine ecclesia, sine ratione loquentem, memor sis, te dialectum, non theologum agere, id est, probabilia tantummodo tradere, non credibilia.

Quid ergo? Hoc pacto iam omnino convenimus

1) Ibid.: contrariam. 2) In ed. princ. deest: te.

in unam, et finis est disputandi, quia hoc, quod affirmas tu, ego nego, vis ergo ut sistamus? nam deinceps praeter divum Thomam nihil ponis, nisi quod aliquando me conviciis insectaris, ubique autem invidiosum pontifici me facere studes, sed transsiliam breviter.

Decimam nonam praeteriens dicis idem, quod supra ad decimam quartam et decimam quintam dixisti, quo et ego te remitto.

Contra vicesimam dicis, summum pontificem posse remittere poenam tam impositam quam non impositam, ut edocet divus Thomas, oppositum autem dicere est haereticum, et contra privilegium datum Petro.

Respondeo: Nego, et ratio negandi dicta supra conclusione quinta. Haereticus autem ero, si, postquam ecclesia determinaverit, non tenuero.

Ad vicesimam primam me convicio pungis, ideo transeo.

Ad vicesimam secundam ea dicis, quae supra conclusione quinta sunt confutata. Nego esse factum et doctrinam ecclesiae, relaxari poenas purgatorii per viam indulgentiae, quamquam admiror, quod hanc propositionem non approbaveris, qui superius docuisti et admisisti, animas in purgatorio non solvere canonicas poenas, ut dicit mea haec propositio.

Ad vicesimam tertiam longo verborum tractu repetis id, quod supra tractatum est propositione sexta de attritione et contritione, quod ibi dixi, hic dictum puta. Non est enim fundamentum theologicum, ex attrito fieri contritum virtute clavium, sed erroneum. Deinde attritio seu dolor ille imperfectus non est idem, quod velle habere dolorem et gratiam Dei, sed vel est simulatio fallax, vel est initium gratiae verissimum, sicut B. Augustinus ait: Desiderium gratiae est initium gratiae, et alibi: Velle esse iustum est magna pars iustitiae. Imo apostoli in eo gradu permanserunt, Roma. 7: Velle mihi adiecit, perficere non invenio. Non ergo

attritionis, nec liberi arbitrii, sed gratiae est tale desiderium, ante omnem virtutem clavium.

Secundo, facillime admitto, quod dicis, indulgentias conferri posse etiam imperfectissimis, nec hoc negat mea propositio, imo ego credo, quod remissio poenae sacerdotalis potest conferri indignis et non contritis. Sensus autem meus est, quod nulla omnium omnino poenarum, tam a Deo impositarum, quam ab homine, nisi perfectissimis potest dari, imo nullis in hac vita. Manet enim poena mortis, dolor cordis etc. Et nullum est dubium in hac propositione, experientia teste, et omnium sententia.

Ad vicesimam quartam negas falli populum, si modo attriti confiteantur etc. quod, ut supra de attritione dictum est, reiicio.

Secundo [1]), quod addis, alia bona opera non esse relinquenda propter venias, cum nullus pro certo sciat, se venias assecutum. Item, quia etsi illi veniam non consequuntur, pium tamen opus faciunt, quod eos in salutem disponit.

Respondeo: O miserum patrocinium veniarum, obsecro, si incertum est, consequi nos venias, quid facimus? quid doces? Apostolus*) prohibet, ne in incertum curramus.

Haec tua apud me verissima sunt, imo apud omnes. Hinc est, quod ego tota fiducia suadeo hominibus, ut relictis veniis invicem benefaciant, quia hic sunt certi, sese gratiam Dei consequi, illic vero incerti, an gratiam hominis consequantur. Hic tandem dicis et sentis ad omnia vota mea, imo plus quam volui. Ego qui haereticus, perfidus, erroneus accusor, nunquam tam utiliter de indulgentiis locutus sum, nec loqui volo. Quid est, quaeso, donum incertum nisi nullum donum? Quare ergo tot pompis irritatur vulgus ad incertum suum bonum, quod ad certissimum bonum sine pompa potuit induci? Hoc modo peius fallitur, non maior pars populi, sed totus populus. Quid, si ego ista dixissem?

1) In edit. Jen.: primo.
*) 1 Cor. 9.

Secundo, ubi nunc est potestas papae, ubi virtus clavium, si non nisi incertum operantur? Iam Christus nihil dedisse videtur ecclesiae, qui nihil certum ei dedit. Eo scilicet pervenit res ecclesiae studio scholasticae theologiae, ut quae donata sint nobis, nesciamus, et id profitemur nos nescire, contra Apostolum 1 Cor. 3. Sed vide meas declarationes. Credo me id effecisse, ut intelligi possit, quid claves, et quid non operentur, idque non incerte, sed certe.

Tertio, altera lacinia frigidi huius patrocinii tui miserarum veniarum est haec, quod, etsi illi venias non consequantur, tamen pium opus faciunt etc. Volo premere, quae hic cogito, tu, quaeso, vide quid dicas, et quid inde sequatur. Hoc dico interim, non potest populus ad pium opus induci, nisi spe incerta veniarum? Dic hoc populo, et vide, si unum obolum pro tali veritate consequaris. Quis enim pro incerto certum laboret? Ideo necesse est praeconibus veniarum, hanc veritatem non docere. Et tamen non fallitur maior pars populi. Ad has impias fabulas pervenimus, dum docemus, populos non in certissimam et nudissimam misericordiam Dei, sed in proprias iustitias incertissimas, imo nullas confidere.

Quarto, sic veniae essent pro mortuis solidiores quam pro vivis, quia tua sententia prosunt defunctis certissime, vivis autem incerte, et tamen pro vivis sunt principaliter et directe institutae. Quod si directe non sunt nisi incertae, quomodo, quaeso, certae fiunt, quando sunt indirectae? Fateor, haec etiam in Glo. li. 5. c. Quod autem, posita primo me moverunt, ut de indulgentiis dubitarem. Et quomodo non dubitarem, cum dubitare jubear a tantis veniarum tutoribus, doctoribus, praeconibus?

Quinto, vide, ne populus pium opus pro veniis facere doctus non faciat eo ipso, nisi malum opus, scilicet, si opus huiusmodi alias non faceret, nisi venias speraret. Hic patet, quod non Deum pro fine, sed creaturam, scilicet remissionem poenae, in opere suo habet, nisi verum sit, quod aliqui di-

cunt, indulgentias esse pias fraudes, quod populus bonum opus facit propter Deum, et spe placendi Deo, provocatus ad hoc per venias.

Ad vicesimam quintam ea quae dicis nihil curo, non enim sunt ad propositum. Tu intelligis propositionem meam loqui de potestate iurisdictionis, quam tamen negavi superius et inferius in purgatorium valere. Ego loquor de potestate operandi, et quidem non fuit mens mea, ut sic fallerentur legentes, sed tunc, sicut occurrebat, ita ponebam. Potestas itaque haec est, quia papa generali intercessione orat pro defunctis cum tota ecclesia, episcopus speciali, ut in diebus communibus, curatus, in singulis feriis. Ergo est potestas orandi et intercedendi, de quo alias.

Ad vicesimam sextam dicis ecclesiam habere potestatem in purgatorium, secundum sanctos (id est, S. Thomam), et hoc per applicationem meritorum Christi.

Respondeo ut supra, S. Thomam nego.

Ad vicesimam septimam, ardens in defensionem tuorum dicis, non hominem, sed meram veritatem et catholicam praedicari ab iis [1]), qui animam eo instanti, quo plene factum est illud, gratia cuius plena venia datur, puta, quando deiectus est aureus in pelvim, evolare.

Respondeo: O suavissimam glossam, quis haec ignorat, quod anima, quando satisfactum est pro ea, in instanti evolet? Numquid hoc impugnavi? quis ista non credit? Sed et hanc glossam tuam dederunt postea tui quoque fratres Germaniae.

Secundo, huc attende, et hic responde, ubi urgeris et nodus haeret, an sit hominem praedicare vel Deum, dicere, quod anima per indulgentias evolat. Hoc tu iam iterum, facto et doctrina ecclesiae, id est, opinione tua et sancti Thomae, probas, et non aliter. Quamquam tu non tam viliter pendis animas, quam hi nostri, siquidem tu aureum in pelvim, nostri duodecim quatrinos satis esse dicunt.

1) In ed. Jen.: his.

Tertio, quod si etiam verum esset, per indulgentias redimi animas, qua dialectica didicisti, eodem momento satisfactum pro anima, quo factum est id, gratia cuius donatur venia? Ita divinatis de iis[1]) rebus abstrusissimis, ac si praesentes omnia videretis. Nonne posset fieri, ut, dum ille nummum iactat, interim angelus, sicut Tobiae fecit, offerat Deo memoriam huius facti, et deinde animam visitet, et aliqua mora intercedente redimat, aut aliud fieri, quod nos ignoramus.

Quarto aptissimam adducis similitudinem, quod talis praedicator sit similis coquo, qui substantiales cibos accidentalibus saporibus exacuit. Imo hoc dolemus, quod comestores illi nimis accidentalibus et alienis verbis adulterant verbum Dei. Denique iube, ut praedicatores illi hoc modo sua verba intelligenda doceant, et videbis eos omni populo sibilum et fabulam fieri, nullus enim ita intellexit. Quare satis video, quantum sollicitaverint apud te, ut hanc eorum conscientiam utcunque excusares et levares, sed frustra.

Ad vicesimam octavam me detractorem vocas, et eum, qui ponit in coelum os suum, quia Deus, inquis, concessit papae dare de suffragio pro voluntate sua.

Respondeo: Nolo tecum conviciis agere, mi pater, scio, quod omnia facilius sustinemus, quam veritatem. Tuis verbis non potest offendi avaritia, quia non[2]) tangis eam, sed tingis et pingis. Nam quod papa possit dare suffragium, non nego, sed quod suffragium faciat[3]) animam evolare, hoc interim nego, donec tu aliud probaveris.

Ad vicesimam nonam primum somnia mea vocas, deinde ex S. Thoma de poena voluntaria longum trahis sermonem, et in fine dicis, contrarium si quis asserat, stultus et ridiculus sit.

Respondeo: Sum optime contentus, ut tu sa-

---

1) In ed. Jen.: his. 2) Ibid. deest: non. 3) Ibid. facit.

pias et rideas, usque quo voles, sim ego stultus et ridiculus.

Secundo, ego quaestionem duntaxat posui, tu, sicut egregius Thomista, (pro more vestro) nec nutum vestris opinionibus contrarium ferre potes, nihil tamen prorsus probas.

Tertio, ista distinctio B. Thomae est falsissima meo iudicio, scilicet, quod aliqua poena est, per quam bonum acquirimus, ut quae est in hac vita, alia autem, per quam nullum bonum nobis accrescit, sicut est mors naturalis et poena purgatorii, quia licet sine ea (ut ais) non pervenitur ad bonum, tamen bonum non per eam accrescit.

Respondeo: Ita loqueris sine iudicio, ac si necesse sit verbum B. Thomae oraculum haberi. Cur ergo Apostolus errat, quando dicit*): Omnia cooperantur in bonum sanctis? Sed forte, ut estis prompti ad distinctiones (id est, scripturae discerptiones), dices, quod omnia cooperantur, scilicet huius vitae, sic enim soletis elabi. Contra Rom. 14: Qui moritur, Domino moritur, et Psalm 116[1]): Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Doleo ego sanctum virum eo prolapsum, ut neget, per mortem bonum accrescere, cum sancti martyres martyrio et morte summum praemium et aureolam obtinuerint. Igitur sive haec dicat angelicus, sive humanus doctor, insulsissimum errorem dici cum fiducia proclamo.

Quarto, eodem sensu, probabiliter nihil asserendo, dixi animas quoque voluntaria passione poenarum purgatorii perfici in caritate, quia necesse est, ut ament et eligant poenas, quas sentiunt Deum eis infligere. Haec enim voluntas Dei est, quam super omnia diligunt, aut certe diligere laborant.

Ad tricesimam repetis eandem tuam cantilenam, quod animae certae sunt de gratia Dei et salute etc. Quibus supra respondi.

Ad tricesimam primam dicis me superfluum

---

1) In ed. princ.: 115.
*) Rom. 8.

dicere, eo quod supra posuerim, perfectissimas consequi venias, hic autem vere poenitentes, qui tamen minus rari sunt.

Respondeo: Recte fecisses, si meas propositiones intactas reliquisses. Tu incedis ad aquilonem, et illae ad austrum, adeo convenit tibi cum intelligentia earum. Tu audes egregie, mi Pater, perfectissimos discernere a vere poenitentibus, deinde quod absurdius est, poenitentes et attritos facis eosdem, nisi obicem ponant.

Ista figmenta obicis et attritionis supra quoque reieci, et nunc reiicio. Humana sunt commenta, nuper inventa, sine autoritate ulla et ratione. Neminem poenitet vitae suae, nisi gratia fidei praeventum, ut tenet una sententia totius ecclesiae. Quid mihi ergo de fictitia illa poenitentia, quam tu attritionem fingis? Nec est ullus tam perfectus in hac vita, qui non egeat poenitentia, ut supra dixi, tu autem poenitentiam extra ecclesiam videris ponere, inter attritos duntaxat, quod est evidens error.

Ad tricesimam secundam, ubi ego docui, ne ullus fideret in literas veniarum, quippe cum dicat scriptura: Maledictus qui confidit in homine, tu acutissime volens unum malum vincere gemino te perdis. Primum fatuos eos asseris, qui sine operibus bonis tutos se putant.

Quid ergo supra dixisti, quod attritus consequens sacramentum et indulgentias evolaret, si moreretur, cum talis omnino sit sine bonis operibus? Deinde videris admittere, quod cum bonis operibus possint esse tuti, hoc secundum te Christianum est, secundum Augustinum et Paulum Pelagianum est, cum talia opera revera nulla sint, quibus tuti esse possumus, sed nuda misericordia salvi erimus, ut Apostolus Tit. 3: Non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit. Ita et alibi: sola fides iustitia gloriatur.

Secundum, qui vero ex spirituali commodo eiusmodi literarum concipiunt spem melius vivendi

et moriendi etc. recte sentiunt, et sic docentes recte docent.

Respondeo: Remissio poenarum tantum confertur per literas et indulgentias, dignumne ergo iudicas hanc, spirituale commodum vocare? Quid anima inde boni consequitur? Nihil prorsus, et tamen est spirituale commodum. Ita luditis verborum et nominum licentia, donec omnia confuderitis.

Secundo, quomodo spes melius vivendi nascitur ex remissione poenarum? id est, vita ex morte? Mortua res est poenarum remissio, et ita mortua, ut etiam tuis magistris testibus melius sit satisfacere per se, quam satisfactionem remitti per indulgentias. Sed quid ego cum tuis nudis verbis pugno? Spes vitae melioris ex Deo per gratiam eius venit. Gratia autem non in remissionibus, sed in inflictionibus poenarum potissimum operatur, ut ad Corinthios: Virtus in infirmitate perficitur*).

Ad tricesimam tertiam, ubi nihil habuisti quod diceres, id voluisti conari, ut me pontifici odiosissimum faceres, cuius me detractorem iniustum, falsum, erroneumque deblateras. Evidens signum est destituti a veritate furor et indignatio.

Respondeo tibi semel pro omnibus: Summi pontificis potestatem honoro, sicut decet, vestras autem vel opiniones, vel adulationes contemno. Ideo huius conclusionis meae (hanc enim non disputo) contrarium libera fronte haeresim pronuncio. Non est in manu hominis reconciliari hominem Deo, nec papa potest gratiam Dei iustificantem donare, ut tota sentit ecclesia, cuius contrarium nullus fuit tam foedus haereticus, qui doceret.

Secundo, ut tuis praeconibus utcunque succurras, iterum fingis distinctionem pro Thomistarum laudabili more, dicens: Qui vero dicunt (ut refers) vere dicunt, modo reconciliatio illa intelligatur improprie, per amotionem reatus, qui animam a Dei contemplatione clare secludebat.

---

*) 1 Cor. 12.

Respondeo: Miror, quod non eadem opera reconciliationem illam intelligi doces, alphabetum graecum vel ebraeum, aut aliquid aliud, quod non significatur literis et syllabis istis. Si ista licentia improprie loquendi permittitur, quid [1]) me impugnas? Cur non aliquo sensu improprio me vera dixisse fingis? Cur non omnium haeresium insanias uno sinu suscipimus, cum possint eorum verba vera fieri, si improprie accipiantur? Ubi manet regula illa, quod doctori ecclesiae omnis improprietas (quantum fieri potest) vitanda est? Et illud sapientis: Qui loquitur sophistice, odibilis est? Rogos dent mihi tui improprietistae tecum veniam, si verba vestra non intelligimus, ego et populus. Credimus enim vos uti verbis pro intellectu, non pro illusione nostra. Nisi iterum rediit, quod B. Hieronymus in Johanne Hierosolymitano arguit, scilicet, quod aliud loquuntur sacerdotes, aliud audiunt populi. Vos autem dedita [2]) opera ad improprietatem vertitis [3]) verba, et hoc etiam ita defenditis, ut gloriam velitis meruisse.

Ad tricesimam quartam dicis, quod sit haeretica, quia negat, quod papa possit omnem poenam abolere.

Respondeo et ego per distinctionem: Haeresis accipitur uno modo, prout est contra opiniones nudas Thomistarum, et sic est haeretica, alio modo, prout est contra doctrinam fidei et ecclesiae, et sic est catholica.

Secundo, spero quod mihi etiam non rogatus concedes, per indulgentias non aboleri mortem et mortis tot pericula et infinitas passiones huius vitae. Istis autem manentibus obsecro, quid magni remittunt veniae, quando relicta mortis poena satisfactiunculas temporales remittunt? Sed ex musca elephantem facere placuit, utinam non amore Amorrei.

---

1) In ed. Jen.: quod. 2) Ibid.: debita. 3) Ibid.: vertatis.

Ad tricesimam quintam dicis: Nullum esse declamatorem reor, qui tam stulte docuerit.

Respondeo: Ego non reor, sed scio. Exstant enim libelli positionum, quibus id non solum docent, sed ita defendunt, ut contrarium asserant errorem. Idcirco iterum rogo dominum, ut Thomam Italicum et Germanicum sibi discordem primo concordet, ut faciam, utri pugnem vel cedam.

Sed iterum ad solidum refugium venis, id est, ad improprietatem forte dicens: Si qui tamen docerent, quod non contriti non vane indulgentias consequuntur (quia proderunt contritione, ex post facto accedente), non male docent apud complures peritos.

Ergo id Christianum est praedicare? Cur ergo scriptura nos hortatur, ut quantocius convertamus et convertamur. Et nullam dat fiduciam futurae poenitentiae, interim secure [2]) dilatae? Sed omni hora vigilandum docet, sive valeant indulgentiae in futurum, sive non, nihil curo. Id curo, quod pro re levissima, id est, veniis rem illam gravissimam et solam necessariam, id est, contritionem tam viliter aestimamus, tam frigide curamus, ut non ad nos pertinere videatur, quo tempore peccator eam obtineat, modo praesentes venias redimat, quas cum sine periculo non solum differre, sed etiam nunquam redimere liceat, sedulo tamen agimus, ne [1]) differat. Si id amore pecuniae non fit, cur non tam sedulo agimus, ne contritionem differat? Proprietas hicne obstat? omnia tam acute pro veniarum gloria excogitantur, et impius sum, qui pro gratia Dei vel stupide disputo.

Ad tricesimam sextam dicis, quod sit haeretica, deinde poenitentiales canones evacuet, evertat, et tertiam partem poenitentiae satisfactionem, et omnia iura loquentia de poenitentia, et purgatorium. Adde, quaeso, et coelum et terram, ut omnia comprehendas.

---

1) Ibid.: securae. 2) In ed. Jen. additum: contritionem.

Respondeo: Spero, dabis mihi verum esse, quod per totam ecclesiam dicitur, scilicet posse contritionem hominis tantam esse, ut deleret omnem culpam et poenam. Secundo dabis, quod voluntarie morientes omnia solvunt et satisfaciunt plenissime. His credo sine indulgentiis et literis adesse remissionem plenariam, et tamen me in hoc non esse haereticum, nisi apud Thomistas forte.

Secundo debitum ideo dixi etiam iis[1]), qui tam perfecti non sunt, quia papa minister est ecclesiae, quicquid potest facere fidelibus in salutem, debet sub necessitate salutis etiam gratis. Quod si non fecerit, Deus supplebit: spero per misericordiam suam, quod homo neglexit per incuriam suam.

Ad tricesimam septimam, postquam dimissa disputatione, quam de participatione bonorum ecclesiae coeperas, dicis tandem haereticum me esse, si dicerem sufficere impleri iniunctam poenitentiam a sacerdote sine impletione eius, quae a Deo imponitur, et sic evolare peccatorem non satisfacto [2]) prius Deo.

Sicut dixi, vester iste mos est, si mos vocari posset, tanta cholera aestuare, ut altera pene syllaba haereticum dicatis, nil nisi haereticum, haereticum, haereticum Thomistae loqui didicerunt, et tamen nihil prorsus efficitis, nisi quod contra vestras frigidissimas et nudissimas opiniones dictum aliquid esse probatis. Ideo mihi de vobis Isaias *) videtur dicere: Concipietis ardorem, et parietis stipulam. Et illud gentilis: Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Primum, ex praedictis vidisti, quod de poena, quam Deus infligit, omnibus partibus a te diversus sum, aliis nixus principiis, ideo totum, quod contra me machinaris, frustra machinaris. Nego principia tua, et te totum a planta pedis usquam ad verticem, sicut habes fundamenta mea superius posita.

---

1) In ed. Jen.: his. 2) Ibid.: satisfactio.
*) Isai. 59.

Secundum, nolo ego docere vel doceri in ecclesia, quod requisitus non possim defendere, nisi dicendo, S. Thomas sic dixit: Christianus sum, non Pythagoricus.

Ad tricesimam octavam, utrobique damnabiliter me errare dicis, sive de culpa, sive de poena intelligam, quia papa non declarative, sed ministerialiter et dispositive culpam et poenam relaxat.

Respondeo: Haec supra confutata satis sunt, quia ante ministerium papae et ante eius dispositionem oportet remissam esse culpam, nihil enim valet tua fictitia attritio.

Secundo, quoad poenam a Deo inflictam papa nec dispositive, nec ministerialiter se habet, ut remittatur, hoc enim pertinet ad forum Dei, in quo papa praeter intercessionem nihil iuris habet, ut satis dictum est, nec contrarium est determinatum ab ecclesia.

Ad tricesimam nonam, tandem plenus fiducia primo perversum doctorem, deinde detractorem venialium (ne dicam) venalium praedicatorum et pontificis proclamas. Deinde negas bonarum disciplinarum praeceptis institutum.

Oportet me tandem animum meum[1]) et lectoris mei instituere, ut sciamus cum Thomastris neminem posse loqui, nisi paratum altero verbo convicium, crimen, blasphemiam audire. Diligitis enim opinionis vestrae sensum plus, quam onager suum foetum. Audiamus ergo istam magnificam tuae disputationis bullam.

Duo, inquis, praecepta tenes falsa, quae venias evertunt, unum, quod vera contritio aboleat omnem poenam, alterum, quod vera contritio poenas praeeligat semper. Primum impugnas, et id non nisi bene institutorum theologorum paradigmate, scilicet, ubi offendens [2]) hominem restituitur in amicitiam, non sine emenda, ita Deus lege communi abolita culpa vult peccatorum emendam praestari etc.

---

1) Ibid.: animam meam. 2) Ibid.: offendes.

Primum, si esses bene institutus theologus, ut gloriaris, scires iudicium divinum et humanum dissimillima et contraria esse, et Deum, si remittit, totum remittere, quod homo, quia non est tam bonus quam Deus, non facit, denique sic Christus docuit, ut filii essemus patris, non reddentes, nec requirentes malum pro malo, sed benefacientes malis. Si filios oportet esse tales, quanto magis ipse Pater talis est?

Ideo lex ista communis, quam tu (pace tua dico) fingis, non habet locum, nisi in opinionibus tuis. Nec unquam legis a Deo peccatum remissum reservata poena, praesertim ea quam papa remittere possit, legis autem semper contrarium, quod omnino poenam et culpam remisit, sat habens vindictae, si homo nova vita totus ei serviat. Igitur legem illam communem, qua utitur Deus remittendo peccatum, ille doctius et verius tradit, qui dixit: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum[1]) Deus non despicies. Imo de industria praeveniens damnat vestram sententiam et legem dicens: Quoniam, si voluisses sacrificium, dedissem, holocaustis non delectaberis. Ad idem est Isa. 1., Psalm 50[2]) et Mich. 6. et multa alia loca scripturae, ad vestram sententiam autem nulla prorsus.

Secundo, iterum invidiam mihi conflare anhelas, quando me accusas, quod enervem et evacuem venias. Hoc (salva tua reverentia) non verum dicis. Ista enim est sententia mea, quod cum satisfactio sit (omnium sententia) melior, quam indulgentia, dico, quod bona opera, quae pertinent ad satisfactionem, sint praeferenda veniis, praesertim cum veniae sint nec praeceptae nec consultae, ideoque nec meritoriae, nec utiles ad salutem. Quia ubi non praeceptum, ibi nec obedientia, ubi non obedientia, ibi nec meritum, ubi non meritum, nec salus. Sunt enim licentiae ac permissiones quaedam, ut olim

1) In edit. princ.: humilatum. 2) Ibid.: 49.

libellus repudii, et nunc permissio litium et iurgiorum forensium. Ideo dolere me confiteor, quod has res leves tanto boatu ardemus vulgo persuadere. Quod cum sine exhortatione pronum est ad permissiones, summis viribus persuadendum fuit ad meliora, id est, ipsam satisfactionem. At hoc modo, cum videant praecones veniarum quaestum funditus periturum, prudentissime hanc melioris persuasionem non modo omittunt, sed omni studio celant quoque.

Nec multum prodest, quod dicitur (causa verbi), venias quidem non valere ad meritum seu salutem, valere tamen ad celerem satisfactionem et poenarum exstinctionem. Sit sane ita, sed nihilominus redit, id quod prius dictum est, quod adhuc melius sit etiam poenas et satisfactiones non exstingui aut remitti, cum in hoc non nisi optima opera remittantur, scilicet oratio, ieiunium, eleemosyna. Hae enim sunt partes satisfactionis, quas remitti si audes bonum asserere, audebis etiam id, quod nihil est, optimum dicere.

Igitur venias quaerant, qui volunt. Sed exhortentur plus ad meliora, id est, ad ipsa optima satisfactionis opera. Sicut virgini permittit Apostolus *) nubere, hortatur autem magis, ut virgo maneat. Tales et tam discretos veniarum buccinatores, qui separent pretiosum a vili, si dederis, nihil est, quo dissentiemus, paucos autem dabis, aut aliquot ex ipsis mendicos facies.

Ad quadragesimam cum S. Thoma (timui enim, ne cum S. Paulo vel Augustino) confutare conaris alterum meum (ut dixisti) falsum praeceptum, scilicet quod vera contritio poenas quaerit et amat. Et distinguis duplices poenas (sicut et supra fecisti), primo, quamdiu poenas dare pro sceleribus est alicuius boni allativum, ut in praesenti vita, quando meritorium est, vera contritio amat poenas ad merendum et praecavendum a peccatis, sine tamen contemptu veniarum.

---

*) 1 Cor. 7.

Respondeo: Gratias ago tibi quam maximas, numquid ego aliud nolui, quam quod tu hic dicis? Cur ergo supra hoc praeceptum falsum asserebas? An idem apud te diversis locis et verum et falsum est? Rogo si mihi non vis credere, crede aliquando veritati, ut Augustinus ait, per os tuum loquenti tibi, fortassis ignoranti et invito. Admitto optimam istam confutationem falsi praecepti mei, qua verissimum esse astruitur.

Sequeris, quia utrumque melius est, quam alterum [1]) etc. Magne Deus, quanta est vis veritatis, ut omnium se fortissime tueatur per os detrahentium sibi. Tu qui bonis es disciplinis institutus theologus, doce me, quaeso, quomodo haec duo simul stare possint, amare et quaerere poenas et satisfactiones, simul etiam remitti et quaerere indulgentias? Quia unum illorum, ut ais, sine altero minus est, utrumque autem melius est, id est, ut simul satisfacias et simul omittas satisfactionem, quod est aliud nihil quam cum ratione, ut ille ait, insanire.

Sequeris, ubi vero poenae nullum bonum afferunt, sed retardant a bono gloriae, poenae non assumuntur etc. De his conclusio mea nihil dixit, sufficit mihi, quod etiam tuo testimonio sit verissima pro hac vita, nisi quod iterum doleo divi Thomae vicem et miseram suae discordiae sortem, quia hanc conclusionem probat in Italia, et damnat in Germania. Secundo istud figmentum tuum est, quod poenae in purgatorio non afferant bonum. Contrarium enim superius tenui et defendi, usque ad determinationem concilii.

Tertio, ratio tua nihil valet, quod etiam poenae et opera huius vitae retardant a bono gloriae, et tamen assumuntur, imo (ut quidam [2]) e tua secta, doctissimus Doctor Johannes Taulerus ait) si coelum coram te apertum esset, adhuc intrare non deberes, nisi primum voluntatem Dei super introitu consuleres, ut etiam in gloria, non quae tua

1) In ed. Jen.: alteram. 2) Ibid.: quidem.

sunt, quaeras [1]). Sed hanc sententiam verissimam et theologicissimam absit ut probet scholastica theologia.

Ad quadragesimam primam dicis verum me docere, et gratias ago. Addis tamen, quod non minus caute sunt improbandae et restringendae veniae in praeiudicium apostolicae facultatis. Et tu quoque verum hic dicis, imo nec caute, nec incaute sunt improbandae, sed permittendae, ut quaerat qui volet, tantum ne magnum quis se consecutum confidat, quin maius [2]) potuerit consequi.

Ad quadragesimam secundam et tertiam conaris id persuadere, quod pontifex per venias provocat ad pium opus, et melius esse opus pium cum veniis, quam alterum solum.

Mihi longe alia mens est. Melius provocaretur fidelis ad ipsam satisfactionem sine veniis (ut supra coactus es concedere), id est, ad multa bona opera, quam quod provocatur ad unum illorum cum veniis, id est, remissione multorum. Permitto tamen veniis ita provocari, sed dico, quod sit incomparabiliter minus, ideo mea conclusio verissima.

Secundo, erroneum est, quod opus cum veniis vel gratia veniarum melius sit, quam sine veniis, quia si satisfactio est multa et optima merita, quomodo opus unum cum tot meritorum remissionibus melius erit, quam ipsa tot merita? Loquamur, quaeso, cum iudicio et Christiana libertate. Neque enim poteris dicere, indulgentias aliud esse, quam remissiones satisfactionis, rursum satisfactionem non potes aliud asserere, quam multa bona opera, ieiunii, orationum, eleemosynarum. Sufficiat [3]) ergo, quaesumus, ut permittamus per unum opus bonum multa bona opera remitti; non etiam eo usque commendemus, ut melius esse unum multis credatur.

Tertio, idem est quod deinceps dicis, quod ceteris paribus melius est dare eleemosynam gratia veniarum,

1) Ibid.: quaeres. 2) Ibid.: magis. 3) In ed. princ.: sufficit.

quam gratia meriti praecise, id est, melius tibi videtur, ut homo uno bono opere et merito faciat se vacuum multis bonis operibus; erroneum hoc et impium esse, pace tua, credo. Semper tu id conaris, ut veniae non permissiones et licentiae quaedam, sed perfectiones esse videantur. Scis autem, quod licentia omnis nullam habet laudem, nec exhortationes, nisi, quod non peccatum est, et infirmorum, potius pigrorum solatium. Imo ut ille verissime dixit: Licentia omnes deteriores sumus, ita in veniis, quomodo potest melior fieri concomitanter, ut du dicis, qui per eas tot meritis fit minor? et solum permittitur esse deterior, tu autem et suadere vis ut sit deterior.

Sed videamus tamen probationem tuam, quia ibi, inquis, scilicet in opere pro veniis duo bona sunt, scilicet meritum et sublatio impedientis, hic vero unicum est etc.

Respondeo: Quam studiose claudis oculos, et in aperta luce quaeris tenebras. Fateor, duo bona sunt ibi, id est, meritum et remissio multorum meritorum, quod bonum est pigritiae carnis, et damnum optimum optimorum bonorum, et sublatio quidem impedientis, scilicet ad peiora.

Secundo, hic, id est, in opere sine veniis (id est, permanente satisfactione) non unicum est tantum, sed tot, quot sunt in tota satisfactione, quae est optima et meritoria, sublatio omnium impedimentorum gloriae. Et quid multa? si tua dicta recte intelligeres, videres tibi esse causam assumptam vituperandi bona opera, et laudandi remissiones eorundem, quod horrendissimum est in ecclesia audiri. Ideo cum fiducia mihi sumpsi causam laudandi bona opera, non tamen vituperandi venias. Abstrahe vocabula haec, indulgentias, venias, et [1]) relicta opinione rem intuere, et videbis, te non bonum nec bonae causae patronum. Quid enim potest etiam ipsa ecclesia ex veniis facere, nisi remissionem satisfactionum? Quid autem potest satis-

1) In ed. Jen. deest: et.

factiones intelligere, nisi optima opera meritoriasque poenas, et ipsa a Deo praecepta? Quid ergo magnifacere praesumimus, quod in se nihil est, nisi permissio deterioris, ne peccetur ab infirmis.

Ad quadragesimam quartam novus interpres scripturae dicis, pauperi posse negari eleemosynam sine peccato mortali, licet non sine veniali. Ideo conclusionem meam falsam etc. Gratias tibi agit ut optimo patrono insignis illa belua Philargyria, quia discit se posse negare petenti eleemosynam sine mortali peccato. Proh dolor et horror horrendus, quid audimus in ecclesia? Cur ergo Johannes*) dicit, caritatem non manere in eo, qui claudit viscera sua a proximo suo. An caritas etiam recedens non relinquit peccatum mortale? imo Christus**) in iudicio, cur damnabit eos, qui esurientem non cibaverunt? etc. Sed forte in persona impropriistarum ista dixisti. Est aliquis sensus verus, quem ex India forte adduces postea, ideo interim exspectabo. Quod si dixeris, tunc cum veniali peccato negari, quando pauper non eget, aut alias iusta est causa, breviter, si est iusta negandi causa, sine peccato negatur, sin est nulla, peccatum mortale est negasse. Sic Evangelium, sic Apostoli loquuntur.

Secundo, cur non pari, imo maiori studio exquiris, quomodo liceat venias non redimere, ad salutem inutiles et non necessarias, qui tam periculose et acute exquiris, quomodo bona opera liceat omittere, sola necessaria et utilia ad salutem, denique praecepta ab ipso Deo? An obsequium Deo te arbitraris praestare, si calumnieris praecepta Dei et bona opera, tantum ut venias, nec a Deo nec ab homine praeceptas, efferas immodice? Finge nullas esse venias in ecclesia, sed omnes per se satisfacere, sicut olim fiebat. Rogo, utra facies tibi placeret? veniarum an satisfactionum? Vel ergo tu non recte intelligis indulgentias, vel mala simulatione moliris calumniam bonis operibus.

*) 1. Johan. 3. **) Matth. 25.

Ad quadragesimam quintam iterum distinguis, ut videris tibi, sufficientius bona temporalia necessaria, et tandem cum Thomistis nostris consentiens dicis: Necessaria secundo modo danda pro eleemosynis, sed solum in extrema necessitate.

Rogo, ignosce mihi, reverende Pater, uror enim nimis, quod textum apostoli Johannis de necessitate perditissime trahis ad necessitatem extremam. Quis dedit tibi potestatem, necessitatem illam extremam facere? Sic diabolus, insidiosissimus hostis, etiam sacras literas nobis illudit et perdit. Det Dominus Jesus Christus, ut nullus hominum tibi et omnibus, qui hanc glossam tenent, tribuat, nisi dum perveneritis ad extremam necessitatem, ut discatis, scripturam sanctam incorruptam relinquere, vel penuria. Istam libidinem et luxuriam corrumpendae scripturae iam ferme trecentis annis patitur ecclesia incomparabili damno suo a doctoribus scholasticis.

Secundo, conclusionem meam veram relinquis, verum non capis quod volui. Tu in hoc recte sapis, quod necessaria secundo modo potest homo pro veniis dare, quod admitto, sed nostri venales praecones de necessariis primo modo suadent hominibus dare pro veniis. Horum enim vox et literae (exempli gratia) sunt hae. Si haberes unam tunicam, vendere deberes, ut venias redimeres. Nec hoc contenti suadent, ubi quis necessaria primo modo non habuerit, tum alicunde mutuet, aut mendicet, etiamsi sit uxor. Deinde Fratres mendicantes quoque suadent, ut corradant sine licentia pecunias. Haec sunt, mi Pater, illa portenta, quae apud nos grassantur; nihil nisi impudentissimae et rapacissimae avaritiae negotium hic agitur, in tantum ludibrium ecclesiae Romanae, ut haec sola esset causa abunde satis, ut universae veniae tollerentur, nec me falsa dicere credas, non tantum vox et fama exstat, sed et libri eorum, in quibus haec passim leguntur.

Tertio, omnia quae suades et dicis, ea opinione

vel simulatione dicis, quod veniae sint aliquod bonum, de quo satis supra.

Ad quadragesimam septimam, cum tibi esset verissima, tamen quia propositum tibi fuit, nullam non mordere, licet nullos dentes habeas, ad insignem adulationem papae versus, admittis esse veram, sed ex papa monstrum faciens tribuis ei utriusque potestatis apicem scilicet, ut sit simul pontifex et imperator. Ita autem tribuis, ut possit imperio iubere pro fabrica S. Petri ut pro communi bono. Nunc autem incomparabilem modestiam ei interim appingis, quod petit et remunerat. Hac tua mollissima, sed nocentissima adulatione id agis, ut futurus aliquis pontifex, laudum[1]) huius modestiae pertaesus, ius sibi credat esse deglubendi totius orbis Christiani, idque cum imperio et potestate.

Secundo dico, quod basilica S. Petri est commune bonum urbis Romae, nostrae autem basilicae sunt nobis utiliores et magis necessariae, quia non possumus omnes ad basilicam S. Petri convenire, verbum Dei audire, et sacramenta percipere (qua sola causa aedificantur), meliusque esset, quod basilica S. Petri non aedificaretur, quam quod parochiales nostrae ecclesiae desolarentur. Id autem agi videmus et dolemus, dum omnium ecclesiarum subsidia per indulgentias ad insatiabilem basilicam S. Petri trahuntur.

Quare istas tuas frigidissimas causandi rationes, scilicet, quod basilica S. Petri est totius Christiani populi bonum, etiam rident Germani, sicut iustum est. Cur non magis basilicam S Johannis, matrem ecclesiarum, etiam bonum commune vocas? Sed forte adhuc in futuris annis restat, ut omnes ecclesias Romanas, deinde et palatia, novissime et muros, et plateas, et pontes nostris piis operibus, gratia veniarum factis, aedificemus, ut non sit finis exactionum. Quare, mi Pater, ego sic, ut debeo, suadeo hominibus, ut primum vivis templis bene-

---

1) In ed. Jen.: laudem.

faciant, deinde suas basilicas, novissime basilicam S. Petri iuvent, quia vestrae ecclesiae non sunt nobis necessariae.

Ad quadragesimam octavam adeo impingis, ut veritate confusus non possis invenire quid dicas. Tandem ad hanc descendis ineptiam, dicens: Tu, Martine[1]), si habuisses a Domino nostro bonum episcopatum, cum plenaria indulgentia ad ecclesiae tuae reparationem, forte dulcioribus verbis abundasses, et quibus detrahis, venias extulisses.

Respondeo, forte et tu spectas me ex animo tuo, quod coniicio ex eo, quod tam molliter adularis. Si ego ad episcopatum aspirarem, certe non ea loquerer, quae tu impatientissime audis. An ignorare me credis, qua via episcopatus et sacerdotia in urbe obtinentur, quando hanc pueri in omnibus plateis orbis cantant? Denique nunc facta est rerum foedissima Roma, omitto reliqua, quae hic velut tremens et a veritate fractus disperdis potius, quam loqueris.

Ad quadragesimam nonam eadem saliva venias utiles astruis, sed occasionaliter, scilicet dum anima ex hoc in gratiarum actiones assurgit. Quasi esses rhetor, tam varios et exquisitos locos invenis. Cur non etiam ad balatum ovis dicis assurgere animam occasionaliter ad gratiarum actionem? Aut quae laus ista veniarum, quando etiam de poenis et malis iubemur laudare Deum? Sed piget me pigra ista inania commenta versare.

Illud vero quam vigil advertisti, quod mihi ipsi contradixerim, ut qui venias hic utiles, superius autem aliter videar asserere. Dico utiles pigris, sicut omnes permissiones sunt utiles, ne peccent si licentiam non haberent. Dico inutiles ad profectum salutis, quod pro tua vigilantia debueras ex eo verbo intelligere, ubi dixi, si non in eas confidant.

Ad quinquagesimam assumis causam praedicatorum venialium, sed astute, quia non credis talia

---

1) In ed. Jen.: Luthere.

praedicata. Deinde Pontificem commendas, qui tam innocens sit, ut nullus vivat aut operetur indecenter. Tertio inveheris, quod fraternam monitionem non praemiserim.

Respondeo: Si non sunt praedicata talia, aut non credis, quid aestuas ut defendas? sine in ventum me disputasse.

Primo, scio et ego optimum nos habere Pontificem Leonem Decimum et velut Danielem in Babylone, ut cui sua innocentia vitae periculum aliquando fecerit, sed tu, quaeso, dic mihi, quis unquam tam innocenter vixit, ut nullus alius non inique modo, sed nec indecenter operatus sit aut vixerit? videris (nescio quid) maximum adulari voluisse, sed inter dicendum et verba et sensus te defecerunt. Forte voluisti dicere, quod Leo Decimus id agit, ut nullus indecenter vivat, quod cum videres impossibile inter verba mutas sensum, et orationem sine sensu relinquis.

Secundo dic mihi, quis a disputatore unquam expostulavit, ut prius eum moneret, contra quem disputat? Cur etiam tu non prius me monuisti, quando tot nominibus criminum me foedare parabas? Cur pontifex in decretis suis non prius monet, quam statuit contra abusum quaestorum? Ego in communi disputavi, neminem nominavi. Si innocentes sunt, quid queruntur sese tangi? Ergo nemo praedicet evangelium, vitia nemo carpat in publico, nisi prius ostiatim singulos moneat. Mihi miraculum est, eos esse innocentes, et tamen meis verbis moveri. Sed verum est illud divi Hieronymi, quando vitia communiter arguuntur, qui irascitur, accusator est sui. Denique quomodo monitionem meam recepissent, qui etiam te patrono usque hodie perstant innocentes? Noli, quaeso, mihi mandare, ut innocentes moneam, si vis autem, ut moneam, iam alio accusatore non egent, quia tu patronus eorum nocentes confiteris.

Tertio, quod autem haec facta sint (licet tu non credas) testis est tota terra, testes et exstantes libri. Qui autem id fecerint, ipsi viderint.

Ad quinquagesimam primam sicut eadem repetis, ita eadem tibi dicta volo, nisi quod me per talenta loqui dicis, quod transeo.

Ad quinquagesimam secundam dicis, vanam esse meam conclusionem, quod ita probas, quia nullus tam stultus sit, ut sic faciat.

Respondeo: Quid ad te, quaeso, si nullus est tam stultus? sine me disputare, ut dixi, vel in ventum. Numquid ideo decretales papae sunt vanae de abusionibus quaestorum, quia tu nullum quaestorum contra egisse defendis? Sed prae senectute forte ita et loqueris et phantasiaris. Si nullus est, qui sic confidit in literas, nullum detigi. Eos, qui sunt, volui tangere, quos ego non unum, sed plurimos novi, et adeo stultos, ut non solum de animarum redemptione, sed de sua quoque salute certi sibi essent, quia has literas haberent.

Deinde, cur tuis clientulis non etiam persuades, ut animam suam impignerent pro contritione et satisfactione? Quoties tibi, rogo, dicendum est, impium et avaritiae ministerium esse, quod pro veniis tam exquisite, tam magnifice omnia tentantur[1]), ac si sólae essent rerum, et pro necessariis ad salutem prorsus vix mutitur? Tu cogita, an simplex populus non discat confidere in literas, tanto luxu et apparatu commendatas? Magnum enim cogitent necesse est, quod tam magnifice proponitur. Tu, qui interim doctus es non fidendum in literas, mox etiam simplicem populum eadem per se ipsum discernere et intelligere confidis, contra tot et tantorum persuasiones et irritabula?

Tandem[2]) mihi minaris maledicta, irrisiones, censuras. Quas? et quare? noli minari, mi Pater, Christus vivit, non solum vivit, sed etiam regnat, non solum in coelo, sed etiam in Roma, quantumlibet ipsa furiat. Si maledicar pro veritate, benedicam Dominum. Non separabit me censura ecclesiae ab ecclesia, si iungat me veritas ecclesiae.

---

1) In ed. Jen.: testantur. 2) Ibid.: Tantum.

Malo esse a te et similibus (si ita perstes) maledictus et excommunicatus, quam tecum benedictus. Nihil habeo quod possim perdere, Domini ego sum, si perdor, Domino perdor, id est, invenior. Alium ergo quaere, quem terreas.

Ad quinquagesimam tertiam stultum et ridiculum me vocas, interim tu sapiens dicis, crebra raris cedere, et annalia festa sanctorum celebriora esse, quam sabbatum Virginis matris.

Respondeo: Quo, quo, mi Pater? Aut pluvius describitur arcus, aut flumen Rhenum, sed nunc non erat iis [1]) locus. Primum, non sunt rara apud nos, sed continua indulgentiarum negotia. Deinde, quae proportio, ut verbum Dei, quod instantissime praecepit Christus praedicari, cedat raris indulgentiis? Si Christus ita non iussisset, staret tua similitudo. Item non potest papa iubere silentium verbi Dei, quod semel emissum non est alligatum, sed nec factum a papa unquam legi.

Per idem respondeo ad sequentis conclusionis futilem confutationem, ubi tu sermonem veniarum esse verbum Dei contendis, sed improprie, scilicet cum declaratoriis et hortatoriis. Si verbum Dei dicitur, quicquid cum verbo Dei dicitur, omnes haeretici, omnes daemones, omnes homines non loquuntur nisi verbum Dei, quia nihil tam absurde dici potest, quin verbum Dei misceri possit. Ego dico, quod sit verbum hominis et de remissione hominis prolatum, quia verbum Dei est, quod fide iustificat cor et gratiam iustificantem confert, sicut Roma. 1: Virtus Dei est in salutem omni credenti. Verbum autem veniarum non iustificat, nihilque confert animae, nisi quod dat licentiam pigritandi in bonis operibus propter infirmos.

Ad quinquagesimam quintam dicis, hanc et similes esse pueriles, viri stomachati, et inferentis os in coelum, et contra stimulum calcitrantis. Respondeo: Verum est apud Silvestrum et Thomistas duntaxat.

---

1) In ed. Jen.: his.

Ad quinquagesimam sextam autoritate Thomae dicis, thesauros ecclesiae esse merita Christi, in quantum satisfactiones. Et idem per idem probas, et dicis, quod S. Gregorius dedit aliquando indulgentias, ut communiter dicitur, non potest probari. Ideo nec S. Thomas aliquid in hac re efficit.

Ego quidem non cum universo orbe me disputaturum obtuli, quia nesciebam, quod positiones meae essent tam late vagaturae, ideo noli mihi arrogantiam hanc asscribere. Casus me in has res perduxit, ex quibus cum silentio me eripere non possum, forte Deus ita voluit. Ego tamen istam conclusionem non asserui, sed et adhuc disputo, exspectans concilii determinationem, sicut et omnes alias, quae dubiae sunt aut in controversia haerent.

Ad quinquagesimam septimam mire quam pungeris, quod avaritiam paululum momordi. Nam et tu quoque patientius ferre potes, si contra scripturam pugnarem, quam contra avaritiam. Ideo et hic pontifici eximie adulatus invidiam mihi conciliare festinas. Quid mihi innocentiam pontificis obtendis? Numquid ego eam ignoro? Aut si avaritiam taxo, numquid ideo pontificis innocentiam mordeo? Tu vide potius, an impius sis in pontificem, qui avaritiam et pontificis innocentiam in unam rem conflas, dum morsam avaritiam idem astruis quod laesam pontificis innocentiam, imo sub praetextu innocentiae pontificalis irreprehensibilem nobis defendis avaritiam? Si sunt innocentes tui clientuli, non mordentur a me, si nocentes, cur defendis? Det tibi Dominus, ut aliquando rectius iudices, melius videas, et a calumniis mei abstineas.

Ad quinquagesimam octavam eadem repetis, quae in ante praecedente dixisti, tua enim sunt verba, ideo transeo.

Ad quinquagesimam nonam iterum totus ardes, adeo in ceteris omnibus patientior es, praeterquam ubi avaritiam tango, quam tamen velis nolis non possis negare Romae versari, ne dicam dominari, ut mihi tu quoque prope fias suspectus, quod magis lucra, quam animas cures, interim innocentissimum pon-

tificem ad invidiam meam commendas, scilicet ut tantum decus innocentiae operculum facias nequitiae. Id enim anhelas, ut mores Romae arguere neminem sinas, nisi te interprete, simul optimi pontificis innocentiam laesisse probetur. Quid vis? patronum te vocem Romanorum flagitiorum? Cur tu ipse non te quoque interpretaris laesisse pontificem, qui aperte scribis, Romanum clerum a primaeva perfectione declinasse? Sine me tuis tecum artibus agere. Clerum Romanum mordes? At pontifex est pars, et quidem nobilior cleri. Vae tibi misero, qui talem ac tantum pontificem non solum lapsum, sed a tota perfectione declinasse et in perfidiam et haeresim abiisse palam asseris. Id enim totum significat declinare, scilicet a perfectione. Videsne, quam pulchre et ego te auxesibus istis possem opprimere, si adulari et calumniari vellem.

Quae ad sexagesimam cum sequente dicis, transeo. Nihil enim dicis, quod non dictum sit prius. Ego probabiliter posui, quod thesaurus indulgentiarum sint ipsae claves, ut in declarationibus. Similiter transeo sexagesimam secundam, quia admittis eam esse veram, non tamen sine calumnia.

Ad sexagesimam tertiam, quartam, quintam et sextam, cum veras esse non neges, neque negare possis, miror quod ita excandescis et totus ignis efficeris. Mirabiliorem disputatorem non vidi, ut quem propositiones verae plus movent quam falsae, cum tamen veritas quaeratur disputando. Igitur sim canis, filius canis, dicax, non excusatus ab anathemate, nec mentis compositae, et si qua plura pro modestia tua senili habes, modo vera me saltem momordisse concedas, si negas dixisse. Hanc satyram merui, non quia falsa, sed quia vera dixi in avaritiam. Non credidissem Romanam avaritiam tam teneram et impassibilem[1]) esse, imo tam ambitiosam et arrogantem, ut innocentia optimi pontificis videri vellet.

---

1) In edit. Jen.: impossibilem.

Ad sexagesimam septimam dicis, me deserto pontifice etiam donis spiritus sancti detrahere. Ego miror te senem adeo fervere, ut nec me nec te intelligere possis. Ego non dixi venias non esse utiles, sed animae esse utiles nego, nisi quo modo licentiae et permissiones utiles sunt, quod autem tu id blasphemiam dicas, nihil curo.

Ad sexagesimam octavam excusandos censes eos, qui venias astruxerint maximas gratias, sed per hyperbolen. Obsecro, cur et me non aliqua figura censes excusandum, qui nihil assero, sed solum disputo? Cur tibi facis, quod mihi non facis? Deinde, si sunt per hyperbolen excusandi, cur non etiam sunt per cyrologiam accusandi? cum veritas hac figura quam maxime gaudeat, et ipsa quam optime veritatis doctores deceat, illam vero, ubi potest, fugiant, imo id unice queror, quod per hyperbolen sunt locuti. Si autem vobis permittitis, mi R. P., improprie et hyperbolice, et quoquo modo libuerit loqui, cur non et Ioannem Reuchlinum integrum et eruditum virum eadem aequitate tractastis, et aliqua figura eum excusastis[1])? Aut si in hunc tam rigidi fuistis censores, ut in syllabis innoxiis inveniretis venenum, certe non permittetur vobis tam larga et libera figurandae locutionis licentia, ut falsa dicta pro libito seminare et interpretari possitis. Aut si qua venia vobis dabitur, dupla huic debetur, et eo absoluto vos rei permanebitis.

Secundo nova usus distinctione putas me inexcusabilem, quia venias appellaverim minimas gratias, cum sint et aliae gratiae, et dona minora, scilicet bona fortunae etc. Si mente fuisses quieta, vidisses, cur haec addiderim, ad gratiam Dei et crucis pietatem comparatae. Ego comparationem feci ad crucem, hanc quasi non videas, novam comparationem facis ad bona fortunae. Si sic ad iniquitatem et calumniam tantum vigilas, quis poterit tibi verax videri.

---

1) In ed. Jen.: excusatis.

Transeo, quae in sexagesimam nonam cum tribus sequentibus amarulentus evomis.

Ad septuagesimam tertiam non nego quidem posse omnem casum absolvi potestate clavis, sed insaniam esse dixi, et dico, pro veniarum magnificentia, quae nihil prosunt ad vitam, tam horrenda monstra criminum in exemplum vocare, et pro magnitudine potestatis levicula facere. Ex qua insanissima veniarum commendatione fit, ut viles fiant contritiones et vera poenitentia. Boni praedicatoris est, peccata (ut sunt) magna praedicare, ut misericordia Dei magnificetur. Aut dic, cur non pro contritionis magnificentia simile aliquid dicunt? scilicet quia non pecunias, sed paupertatem hi sermones afferunt. In rebus non necessariis nec utilibus ad salutem, sed tantum permissis honorificum putas, in ecclesia Dei tot auxesibus tonare, cum nec Christi passionem sic velit ecclesia praedicari?

In septuagesima quinta non dixi papam minorem Petro, imo nolui, ut papam et Petrum negarent maiores gratias habere, quam sint veniae.

In septuagesimam sextam, ut nihil omittas, quo me exsecrabilem facias pontifici et eum tibi uni adulantissimo propitium, fingis me ironice de tanto pontifice loqui. Videsne, quantus sit mihi hic locus invehendi in te, in tuam pene dixissem, sed reprimo me. Arrige aures et audi, si saltem domi eas habes. Ego dico non ironice, sed plane, quod omnis papa habet maiores gratias, quam veniae sint, scilicet evangelium et gratias curationum, et omnia quae scribuntur 1 Cor. 12, non in persona sua, sed in potestate sua, id est, eo modo, quo gratias veniales habet. Nam etsi sedulo dissimulas, non tamen credo adeo stupescis, ut venias papam in persona sua habere dicas, sicut virtutes personales, nisi dixeris, quod depositus papa etiam omnia possit, quae prius.

Igitur quicquid est in ecclesia donorum et mi-

---

1) Ibid.: enim facit.

nisteriorum, dixi in manu papae esse, ut ordinet, mittat, ponat, sicut corpori ecclesiae expedire videret. Haec autem sunt incomparabiliter maiores gratiae, quam veniae. Melius facit enim papa, si unum bonum pastorem uni ecclesiae praefecerit[1]), quam si omnes simul indulgentias dederit. Tu autem in personam tantum huius Leonis Decimi intentus, sicut decet graphicum adulatorem, intelligis in verbis alienis, quicquid volueris, et tamen detractor et calumniator esse non vis.

In septuagesima septima mihi non credis, quid ad me? per hoc nobis non fit satis, omnia illorum optimi consulis, nisi quod respector personarum, mea solius pessimi consulis.

In septuagesima octava nec excusatione me dignaris. Quod est istud novum Silvestrinum forum, in quo reo negatur excusatio? sed obtorto collo rapitur ad abiurandam haeresim, sit sive non sit haereticus? Sed ubi vera mea non potes negare, saltem personam meam omni studio contendis opprimere. Utinam tecum mihi liceret, et corpusculi permitteret imbecillitas coram de iis[2]) rebus conferre. Non dubito me tantum tibi ostensurum, ut saltem modestius deinceps disputares. Haec sat de propositionibus. Cetera, credo, videris, aut videbis in declarationibus meis.

Ad quaestionum vero laicarum confutationes volui quiescere, sed incidit et permovit perspectum iam tuum ingenium, et avidum victoriae et impotens pugnae: Ideo si possum paucis respondebo.

Ad primam, cum longum illud Taratantara induxisses, ubi inter cetera etiam meritum congrui et praeparationem hominis ad gratiam necessario praecedere docuisses infusionem gratiae, quae haeresis iam quidem per ecclesiam praevalida copiosissime confoditur a B. Augustino contra Pelagianos, et in nostra universitate[3]) coepit explodi.

---

1) Ibid.: perfecerit. 2) Ibid: his. 3) Ibid.: academia.

Tandem commemoras iustitiam divinam non permittere evacuari purgatorium, et hoc probas autoritate sanctorum (Thomae), ex ipso enim ceteri theologi et canonistae suxerunt. His itaque percensitis, cum quaestio ista laica adhuc staret, scilicet, quod caritas et necessitas essent causae iustissimae evacuandi purgatorii, et hic totus nodus esset, hunc sic solvisti fortiter dicens: Caritas autem pontificis et necessitas animarum non est efficax ratio sic relaxandi iustitiam divinam, quam Deus talis necessitatis conscius et infinitae caritatis ac misericordiae visceribus plenus sanxit.

Haec tua solutio omni glacie frigidior, et (ut tuis disciplinis utar) petitio principii tantum effecit, ut, si quis velit tibi credere, sit quietus, qui nolit autem credere, nihil audierit nisi vacua verba. Quid enim istis verbis respondisti nisi quia Deus non vult, caritatem et necessitatem esse causas sufficientes? Et non probas Deum id non velle. Quia si Deus pecuniam aut quodlibet temporale (nisi forte non sit conscius etiam temporis) efficacem reputat causam, cur non etiam caritatem ipsam, in quam omnia illa ordinari voluit.

Nunc si ego quaererem, cur ergo pecunia aut temporalis res est causa efficax, eadem principii petitione dices: Deus ita voluit. Si de voluntate ergo Dei disputandum est, scimus quod nulla res mundi sic placet, ut caritas, et quod caritati non donat, non praesumitur ulli alteri causae donare, si autem alteri donat, multo maxime caritati. Et sic patet, quod etiam tu mecum succumbis in ista quaestione. Obsecro te, crede mihi, sunt et in laicis iudicia, et tanta, ut ego me confitear ferme ter in istis quaestionibus succubuisse, et nihil retulisse gloriae, quam quod sibi verba a me data dicerent, sicut et tu hic facis mihi.

Secundae solutio multo frigidior et vanior est, nulli nisi tibi soli satisfaciens. Prima, inquis, causa est, quod vel porrigens forte non secundum facultatem propriam porrexit, vel nimis parce porrigit. Tolle ista accidentia, et pone, quod de propria fa-

cultate et sufficienter porrexerint. Haec enim a te dicuntur tanquam lubrico, qui tempus redimas, et exitum quaeras, nihil enim sunt ad propositum. Ergo non est causa, multo minus prima causa. Alia, quod suffragia, si non prosunt iam redemptis, pro sunt tamen aliis. Hoc non quaerebatur, sed hic est nodus, an omittenda sint officia nominatim pro animabus oblata, an nomina eorum non pronunciari, non in orationibus memorari oporteat? Hic responde, quod, si omittenda sunt, omnis devotio vulgi deficiet, et sacerdotes fame conficientur, nisi forte dicis: Quid ad Romanos, quod Germani moriuntur?

Ad tertiam iterum dicis, non esse causam sufficientem, cui rursum opponitur caritas, ut supra, et permanet quaestio, nisi velimus nuda verba Silvestri pro oraculis habere.

Ad quartam mihi pro regula tradis factum et dictum ecclesiae Romanae.

Respondeo: Si de virtuali et repraesentativa tua ecclesia loqueris, nolo tuam regulam, quia (ut supra dixi) ex c. Significasti, talis ecslesia potest errare. Universalis autem ecclesia non potest errare, ut doctissime etiam probat Card. Came. in primo Sen. Deinde, nec papa usquam hoc dicit aut facit, quod tu factum et dictum ecclesiae vocas. Promptulus es aequivocator huius nominis Ecclesia, ideo maxime mihi suspectus.

Ad quintam dicis, ubi multae sunt divitiae, multi qui comedunt eas. Hoc est, quod queruntur, quod Roma quaerit saturare pecuniis suos comestores, et totum pene devorat orbem. Cur non minuuntur comedentes divitiarum? In fine iterum facis ex papa imperatorem in potestate et violentia. Sed Maximilianus et Germania id non noverunt, neque credunt. Fortissime autem id negant Turcae et Tartari. Frustra quoque celeberrimum illud et commune bonum, quod est, lapides et ligna, nobis iactitas. Non enim per hoc solvuntur laicorum quaestiones.

Ad sextam sum tibi haeresiarcha, quando qui-

dem potestatetem tibi arrogas baptizandi mei, ut volueris. Ago tamen gratias, quod verum esse dicis, nihil remitti iis [1]), qui perfecte sunt contriti. Et scio non omnes esse tales, sed non ideo intrant purgatorium, quia poenas debent, quas papa possit solvere, ut probabiliter tenui et teneo.

Ad septimam dicis, quod duo bona adderentur, unum, quod necesse esset fideles toties repetere causam, gratia cuius dantur veniae, puta eleemosynam etc. Scimus, mi pater, quod vos libenter videretis, causam istam una hora millies repeti. Hoc fere in avaritiae bonum cedit. Nos quaerimus de bono dantis, quod si est datio eleemosynae, melius id fit sine veniis, et gratis, quam propter venias, ut supra dixi. Tu autem semper imaginaris, venias esse aliquod bonum. Alterum bonum, inquis, remitteretur novus reatus poenarum, si quis post veniam incidisset.

Respondeo, quod iste reatus melius tollitur sine veniis, quia veniae non sunt pro peccatis venialibus necessariae. Si autem de mortali reatu intelligis, iam nullum est istud bonum, nisi centies quis in die peccet mortaliter, quod nullus facit vere [2]) poenitens.

Ad octavam, quod papa suspendit venias et literas, dicis, id fieri pro structura omnium praeclarissima. Et haec tibi videtur esse iusta suspensionis causa. Nec mirum, non enim nisi quae Romae sunt, curas. Ego autem dico, sit illa structura honorabilior omnibus, certe nostrae ecclesiae sunt magis necessariae. Ad pompam mundi solum respicis, quasi tunc ecclesia sit praeclare provisa, si ligna [3]) et lapides in magnum erexerit cumulum. Cum, si velletis, possitis ipsi Romani pontificem opulentissime iuvare. Sed aliorum sit iudicium de tuis solutionibus, ego fateor, me nihil ex iis habere, quod laicis reddam, nisi maiores quaestiones.

Ultimo tribuis pontifici iterum, ut sit virtualis

1) In ed. Jen.: his. 2) Ibid. deest: vere. 3) Ibid.: signa.

ecclesia, et imperator et pontifex, potens et brachio seculari compescere etc. Ista opinione tua stante vellem doceri, an etiam sitis homicidae? Cur ergo iura non permittunt ecclesiae ad corporalis vitae periculum poenitentiam imponere? Sed haec alias et ab aliis.

In fine dico, non me terrebis ampullis et minaci strepitu verborum tuorum. Si occidor, vivit Christus Dominus meus et omnium, qui est benedictus in secula. Amen.

Ecce, mi R. P., cursim et duobus diebus tibi haec reddidi, quia visa sunt levicula, quae tu opposuisti, ideo ex tempore et ut in buccam venit tibi respondi. Si volueris deinceps retundere, vide, ut Thomam tuum armatiorem producas in arenam, ne forte tunc non ea modestia excipiaris, qua hac congressione exceptus es. Repressi enim me ipsum, ne malum redderem pro malo. Vale.

Replica F. Silvestri Prieriatis

Sacri Palatii Apostolici Magistri ad Martinum Lutherum Ordinis Eremitarum.

Martinus Lutherus Optimo Lectori Salutem.

Has Silvestri mei replicas tibi, optime Lector, enixe commendo, commendatione enim mirum in modum indigent, vel hoc nomine, quod minas, nescio quas, parturiunt, Ora, quaeso, pro ipsis, ne abortiant. Bene vale, et Theologorum eiusmodi miserere.

Sacrarum Literarum Professori F. Martino Luther, Ordinis Eremitarum, Frater Silvester de Prierio Ordinis Praedicatorum, sacri Palatii Apostolici Magister, S.

Salvum te esse optarim, Martine[1]) carissime. Cum Resolutione tuarum Positionum etiam tuam Responsionem ad nostrum Dialogum excepi. Qua ex re, etsi me acriter et quidem artificiosissime tangas, item etiam pungas, et quanta clam fieri potuit eloquentia et vi dehonestare quaesieris, quia tamen tuum spiritum pontifici se subiicientem primo oculorum coniectu iucundissime vidi, nec non conclusionem, quam haereticam notaram revocatam, cor meum adeo in te dilatatum est, et amoris dulcedine commolitum, ut aliud exturbare me deinde potuerit nihil; cum tamen hinc me in ea, quae ad

---

1) In ed. Jen.: Luthere.

me dedisti, totum contulissem, quae in me et in mea dicta tela adegeris, et quanta latenter arte, tantum sum miratus, ut in me expleri miraculum nequeat, adeo ut, cum omni sis arte et colore rhetoris usus, ipsam quoque artem hac arte celare volueris, ut te astrueres nolle in loquendo meis artibus uti, cum posses, imo aliquando me effinxisti inepte, ne perfectus fictor haberi posses.

Sed missa sint eiusmodi, dicamus vero, quod, cum dicta mea utcunque momorderis et pupugeris, in me tamen omnia pene tua tela coniurant, me petunt, et quidem contorquente non theologia, non philosophia, sed praepolita et astutiis assueta rhetorica, quae verba multum, veritatem parum curat, modo populares aures inflectat. Ea propter, cum longe plura in me, quam in mea dicta spicula ieceris, nunc ea, quae in me, propediem vero ea, quae in mea dicta iacula vibrasti et contorsisti, veritatis munimine ceu scuto tectus reiiciam, eo vel maxime, quod vehementer exoptem speculative duntaxat tecum agere. Quod equidem mox aggrediar, quam primum scilicet ex commentariis illis, in quibus me submersisti, emersero.

Ita vero optarim haec mea dicta capias, ut non in spiritu superbiae, vel iracundiae, sed excusationis potius edita, et plerumque etiam ioci gratia, salva semper eminente scientiae Christi caritate, quae visa tua ad pontificem humilitate, item et observantia (modo non fingas) nuper in te mea ex mente pullulavit. Cum enim meum velle sit pontificis (ut par est), si pontifici consentis atque communicas, itidem tecum faciam, necesse est, quamquam theorice bellum ingens salva, ut dixi, caritate mihi tecum sit. Igitur ut praetermissis exordiis re ipsa exordiar.

In primis me taxabas, quod noster ad te dialogus superciliosus sit, et tractatu tuo prolixo (ne tuis verbis usus dicam, verbosissimo) pene continue in me impingis, quod bili et effrenata cholera affectus excanduerim. Quod quam iuste et merito id agas, ex his paucis accipe. Ego enim quamquam

urbis et orbis domini nostri spontaneo munere inquisitor, ac perinde sive ordinarie, sive delegato iure in spectantibus ad fidem iudex, ad te responsa dedi, non propter te tantum, quin potius propter alios, vel maxime rudiores, in quibus tuus sermo sensim, ut cancer, serpebat, non secus, quam contra Donatum, aut Faustum, aut Manicheum. Adeo tua verba Romanam ecclesiam, item et Romanum pontificem in primis omnium iudicio graviter impetebant, ac si talia in lucem dedisses, quasi mox ad Bohemos commigraturus, aut magnum aliquod ac latens adhuc schisma propalaturus. Ea propter stimulos ac clavos tuos simplicium gratia et universi populi Christiani, non autem te propter retundendos existimaverim. Et nihil eo minus cum non ex bili et cholerae fervore (ut astruis), sed Dei zelo in primis, et tuendae veritatis gratia, ac demum interventu fidelitatis, quam Romano pontifici iureiurando tuli, ad te brevissimum dialogum edidissem, inprimis eum discutiendum per eos, ad quos attinet, curavi, ne forte gravius, quam par erat, te impetivissem:

Adde, quod tui ordinis nomen, cui (meo et omnium iudicio) plurimum dedecoris eras allaturus (utinam autem faxit Deus, fallar), subticui, quod utique si cholerico humore efferbuissem (ut scribis) non effecissem, denique, ubi per viros graves probata sunt mea, in lucem dedi. Quid ergo malevolentiae, vel, ut ita dicam, excandescentis cholerae toties me arguis, qui nihil non discussum, non probatum, non laudatum prius extulerim.

Tu vero, qui vis, ut Christum in te detonantem audiamus, vide, quam modeste, quam humiliter, quam caritative, quam reverenter Magistro sacri Palatii scripseris, qui ad me dehonestandum, ex sententia et ex comparatione, quanta potuisti arte, calliditate, mendacio usus, tandem cum nihil tibi ultra evomendum superesset, comminatus es, quod me in posterum tanta modestia non excipies (te enim ais cohibuisti), nisi armatior me in arenam 'ulero. Et quidem interim, quia de armis sermo

se intulit, in arenam his telis instructus descendam, Deo duce et comite veritate, quod nisi te omnium iudicio stravero et demonstraro [1]) (quod tamen theologice dictum volo), demonstravero, inquam, quod tua dicta haeresim complicant, nolo vivere. Sed de his nunc satis.

Deinde vero toto pene libello tuo irriseris, quod nihil probem, quod cum Thoma meo nudis verbis utar. Quod quam iuste facias, cunctis mea intuentibus liquet, quippe qui et in exordio et in calce dialogi apertissime docui, me nihil aliud tunc efficere voluisse, nisi positiones contra tuas positiones in publicum afferre, simul ut cavere didicissent simplices tuas falsitates, et a te tua fundamenta extorquerem, qui itidem nudas tuas positiones nobis intuleras, et adeo amphibologicas, ut perplures in earum plerisque nihil nisi praesumptionem et audaciam et eiusmodi intueri possent. Hoc autem ex parte feci, quia nullus est tam insanus, qui nostra conferat tuis et non praeferat.

Item, etiam tu in probationem tuorum maximam farraginem edidisti, in qua liqueat, quid valeas vere, et quid tecum, in qua etiam divina eloquentia copiosissime quidem, sed tamen more declamatorio citas, et adeo sapienter, ut pene nihil proposito et instituto tuo attineat. Sed neque illud miraculo adscripserim, quippe qui me et Thomastros (ut tuo utar irrisorio vocabulo) et Thomam ipsum irrideas et crimineris, quod distinctionibus assueti his crebro utimur. O magnum Thomistarum dedecus, imo maximam gloriam. Tu enim, qui tua doctrina mundum innovaturum putas, et eversurum antiquorum monumenta, dum scripturas indistincte intelligis, quasi nihil aequivocationis aut analogiae contineant, consequenter autem confuse intelligas et scribas et doceas, necesse est. Quod utique ista tua magna farrago probarit, in qua tuis dictis ita cohaerent tua quae citas testimonia, sicut catus et simis

*) In ed. Jen.: demonstravero.

in culeo. Tibique propterea est illud sophisma nihil et chimaera; litigant in sacco, tuae scilicet confusae farraginis.

Iterum autem atque iterum, et ad nauseam repetis, quod sim vere Thomista et Aristotelicus, et quod praeter Thomam nihil mea verba redoleant. Quod equidem quando ad te scripsi, opportunum et satis mihi fuisse astruxerim ad tibi in maledictis contradicendum. Visurus es autem e vestigio, an ego quoque et forte longe melius quam tu manum ferulae subduxerim, et an sim purus Thomista, vel iurista, aut canonista, aut Paulista, aut certe sophista. Quamquam, etiamsi divum Thomam solum familiariter novissem, non plus asscriberem probro, quod me et quidem verissime Thomistam vocitas, quam caecus prius, deinde lumine decoratus a Christo Pharisaeorum maledictionem asscripserit, qua Pharisaei, Johanne Evangelista *) teste, ei maledixerunt, dicentes: Tu discipulus eius sis, id est, Jesu Christi. O maledictionem et opprobrium singulare esse discipulum Christi, aut etiam divi Thomae, cuius doctrina, velis nolis, per ecclesiam Romanam cribrata est et probata, non quasi canonica, sed tanquam moribus et fidei catholicae conformis, et quam summus pontifex Innocentius, excepta scriptura canonica, doctrinae sanctorum omnium antefert, dicens: Huius S. doctoris sapientia prae caeteris, excepta canonica, habet proprietatem verborum, modum dicendorum, veritatem sententiarum, ita ut nunquam, qui eum tenuit, inveniatur a tramite veritatis deviasse, et qui eum impugnavit, semper fuit de veritate suspectus.

Quid ergo contra Thomam faciunt praesumtuosorum et sciolorum latratus? Vide, an tuus ordo peritiorem aut sanctiorem habuerit, quem sequaris, cum magnus Bizarion [1]) eleganter eructaverit, divum Thomam inter sanctos doctissimum, inter doctos sanctissimum, imo teste veritate, quae Chri-

*) Johan. 9. 1) In ed. Jen.: Bessarion.

stus est, bene scripserit, nisi forte mihi Augustinus obiiciatur, sed oporteret prius vestra iurgia sopiri.

Tu vero postergato non Thoma modo, sed doctore alio quolibet, quanta vis sanctitate praepolleat ad probandum, quod Romanus pontifex decernendo de fide et moribus possit errare, inniteris baculo arundineo tuam manum terebraturo, scilicet Abbati Siculo, viro olim rebelli et schismatico, qui in Basilea, ubi Basiliscus pullulavit, pileum iniquitatis emeruerit, qui etiam, quemadmodum satanas, in omni suo opere suam antiquam superbiam redolet. Ita et ipse in omni sua doctrina redolet suum schisma. Ex qua re cogitur interdum ineptias docere, cum secum non habeat veritatem, quae etiam a te in hac re in tuam tuique ordinis ignominiam proscripta est, nempe ait, quod pontifice maximo et concilio de fide dissidentibus ei standum esset, cuius rationes essent meliores.

O irrefragabilem virum, cui inniteris, irriso divo Thoma, in re tanti momenti, apud quem ecclesiam insufficienter institutam dixeris, quippe cum evenire possit litigium, quod ecclesia terminare non possit. Quis enim inter pontificem et concilium iudicabit, utrae rationes sint potiores, nisi aut idem sit iudex in causa propria, aut infideles vel ecclesiam universalem iudicem cum tuo Siculo facias, ac perinde ab extremis terrae omnes vetulas convocemus, ne illae desint, apud quas est vera fides. Sed quia eiusmodi ad alium Tractatum attinent, missa sint.

Adiicis et Gersonem in tui munimen, qui et ipse de potestate pontificis pessime sensit et scripsit, non modo apud Thomam, lumen mundi, sed apud doctores tui ordinis, et apud canones. Hi doctorelli, cum te faciant de Romana ecclesia superbe sentire, et multi alii, qui aequo animo non ferunt, eam esse caput ecclesiarum, sunt tibi, Martine [1]) frater, multorum erratuum causa.

Quid autem mirum, quod Thomam nihili pen-

1) In ed. Jen.: Luthere.

das, cum et Aristotelem ipsum, quem tota natura (ut ita dixerim) miratur, et cuius veritate, Boetio teste, nihil clarius, et in cuius doctrina sive in logicis, sive in physicis, sive in moralibus, hactenus sit nulla inventa falsitas, praeter id, quod non certe, sed eodem teste dubitative de mundi aeternitate sensit, tu adeo dehonestas, ut tuis deberes verbis erubescere. Reliquum est ergo, ut de auctore, quasi altero Archita, vel Platone, aut Pythagora, non Thomam modo aut Aristotelem, sed doctorem omnium, qui celebrantur, cum asscriptorum coelestibus, tum etiam non asscriptorum scripta in melius commutemus, quasi nescii rerum inconsiderate scripserint, et pontifices inaniter indulserint venias.

Occurrit nunc dictum illud tuum, quo me cum cryptis divae Pudentianae, aut egregii martyris Sebastiani irrides, quasi ego his vulgi opinionibus sim probaturus, quod ecclesia per venias concedat animarum liberationem a purgatorio. Non citabo antra vel cryptas, sed autores tales, quos si negabis, negaberis et damnaberis. Quam vero tu subtiliter probaveris tua per Clementinam citatam, propediem videbis. Illud tamen non silebo modo, quod revera egregius apparuisti canonista, et qui omnium sanctorum doctrinas aspernaris, inaestimabilem et immensam molem in glossula [1]) et quidem male intellecta, fundasti.

Sed, ut dimittam Thomam, et ad propria me convertam, crebro me adulatorem vocas, quod quidem purgare erubesco, tibi tamen aliorum gratia responderim, quod ea, quae de pontifice maximo scripsi, minora sunt virtutibus eius personalibus. Cum autem verum protulerim (teste clero et populo Romano ac toto pene orbe), qua temeritate de intentione mea iudicare praesumis? Quin et partes meas egi, si te impeterem, pontificem, cui fidem ex Christiana religione et ex proprio iureiurando debeo, reieci. An non aeque licet mihi cum veri-

1) Ibid.: glosula.

tate ad defensionem laudare pontificem, quem tu, quantum ad te attinet, graviter foedasti, sicut et tibi cum falsitate bene maledicere? in qua re omnium, quos unquam legerim, palmam triumphumque reportas.

Quod autem dicis per Germaniam tuam id dici, scilicet quod adulatorie docuerim, respondeo, me tibi illud non credere, sed potius quod mea scripta et in hac re et in aliis maiori honori et reverentiae in Germania sunt, quam tua, et forte quam esse possint. Probaverim ista facillime et de meis in Sphaera ac Theoricis commentariis, et de aurea Rosa et Silvestrina, et epitomate Capreoli, quod Lipsiae ex legato publice legitur, ut accepi, et de aliis, nisi timerem, quod superbum aut vanum me acclamares.

Video autem nunc te iterum querelis agere, quod te pontifici invidiosum efficiam. Sed utinam tua scripta, et tuum aliquid, quod taceo, non te pontifici tantum, sed universo orbi Christiano infensum fecerint. Ego enim meo more, si vere et humiliter senseris, pro viribus te iuvabo, nec vana loquor, ingentem ignem palearum folliculis concitasti. Et modo dicis, quod silendo te eripere hunc nequeas. Utinam te scires eripere bonis et dulcibus verbis.

Sed quod deterius dixerim, ad priorum excusationem nova evomis, et falsa et scandalosa, quibus tamen niveum scutum apponis, quasi non assertive, sed disputative loquaris, ac si leve et non grave peccatum sit, talia ex dubietate disputare, et deinde te ad futurum concilium quasi ad singulare praesidium reducere, quod te tuus ille schismaticus forte docuerit. Nec tamen interim volo Romanorum me scelerum patronum vocites, ut interrogando mineris, sed magis si libet Romanae doctrinae non patronum quidem, sed professorem magis, et pro viribus defensorem.

Sed ut dialogum nostrum prosequamur, scribis te nescire, an alium in Italia, et alium in Germania habeamus Thomam, quod scilicet ego dissentiam

ab his, qui sunt in Germania, meis, sed hac in re haud tibi crediderim, quippe qui puto, quod alios aeque ut me false cites, et sicut nostra, ita et aliena prave intelligas, sive ingenium, sive affectum eiusce causam putarim, et quae te recte intelligere infitiari nequis, in obliquum detorques.

Et ne me ad auras loqui putes, verbi causa, unum aliquid in medium deducam. Revolve, oro, diligentius si lubet verba mea, et diligenter adverte, an ex his haberi possit, quod pauperi sine veniali peccato eleemosyna negari non possit, ut mihi falso asscribis, in qua re grandi verbositate me insequeris, cum non Silvester, sed Martinus [1]) illud somniarit. Si me intellexisti, qui illud ne cogitavi quidem, cur contra me tot mendacia convolvis? Si vero me non intellexisti, ingenio sobriore lectioni et studio te addice.

Impingis quoque in me mirabiliter, et de philargyria, et de ambitu dignitatum, quod eius rei gratia adulatoriis verbis applaudam. Ad quae aliud nihil dixerim, nisi quod mei cordis secreta tu forte exploratiora tenes, quam ipse teneam. Si tamen de dignitatibus agitur, scio me iuvenem episcopatum cum sexcentum aureis reiecisse. Forte autem ex senectute delirus aliquando potero a meo instituto, quod quadraginta septem annis et eo amplius in vita regulari virilitate tenui, mollitie deflecti. Sed nec officium ipsum, quod domini nostri munere prosequor, me aut quaesivisse aut appetivisse scito, sed tantum gratias egisse. Brevi autem, si advixero, me tibi et mundo ostensurum dixerim, quod in mediis globis flammarum cum deliciarum et divitiarum, tum etiam dignitatum et illecebrarum neque tactus sum, neque afflatus.

Tu vero ais, quod Christum in me loquentem non audis. Sed neque ego vocem eius audio in te praeter unam, qua te pontifici prostravisti. Sed aliud quiddam in te mihi garrit, unde aut in neutro

---

1) In edit. Jen.: Lutherus.

nostrum Christus loquitur, aut alter surdus vel obaudiens est. Oremus Christum, ut sermones eius intonemus.

Scribis autem me ex suggestione loqui declamantium venias, eorumque me exhibere patronum. Sed quam longe in hoc quoque a veritate aberres, novit omnium praescius Deus, cum ne verbo quidem, ne apicibus dixerim, quidquam a quovis eorum exceperim, vivit Dominus, quin eos a principio minoristas putarim. Ad id vero, quod me de haeresi Donatistarum notas[1]), cum dixero, a quo sit dispositio ad Dei gratiam requisita, poteris verum ferre iudicium, nunc vero te ante completum (ut aiunt) evangelium consignasti.

Petis item, cum qua ecclesia de conceptione Virginis sentiam, dico autem me nescire, cum qua, credere autem quod cum Romana, cum ex scriptis eius mihi mea sententia fluat. Cum vero decisa res fuerit, sciam cum qua, interim autem credam cum ducentis sexaginta sex doctoribus, quorum nonnulli sunt ordinis tui, te autem cum tuo olim schismatico relinquam crediturum ut placet. Adiicis, ut nil odiosum dimittas, et de Reuchlino, quasi ordo praedicatorum illum insequatur, et non universitas Parisina et Coloniensis et ceterae. Quis autem eum tueatur, veritas, an Hebraei, an Chrysostomus, an utrique, nescio. Unum tamen scio, quod officia mea, quae sunt viri iusti et misericordis, ignoras.

Asscribis quoque mihi, quod Entellum me esse effinxerim, cum ego Dareta tantum, et hoc gratia ostentationis virium et provocationis in pugnam nominarim. Nunc autem tibi illud Hieronymi ad Augustinum dico, Memento Daretis et Entelli, Entellum aetate gravem iuventa levis Dares in vanum risit, statim poenas daturus. Scribis postremo, me pro meo voto facultatem baptisandi te assumere, et quaecunque animo meo insederint nomina imponendi,

---

1) In ed. Jen.: notes.

sed revera nomen tuum proprium ego nunquam extuli, efferunt vero illud passim tui ordinis Patres. Sunt quam plura alia, quae in me tela contorques, Martine [1]), sed iam animus indignatur has res sordidas evolvere, praesertim cum non amaro animo, sed pleraque ioco, plurima inter excusandum protulerim. Interim me accingam ad dicta tua quam plurima explodenda.

Oro autem te, si Christum amas, ne plus sapias, quam oportet, sed ad sobrietatem, et quam coepisti viam perambules, iugiter et perseveranter. Quod si feceris, puto quod etiam in me sis auditurus Christum loquentem. Et forte Silvestro, quem nunc horres, tunc amicum fideliorem habiturus es neminem. Vale.

FINIS.

1) Ibid.: Luthere.

Epitoma Responsionis
ad Martinum Lutherum.

Martinus Lutherus Pio Lectori S.[1])

Hactenus cum Silvestro meo, carissime lector, sic me vidisti in re pontificia agere, ut magis iocarer et luderem, quam serio quicquam tentarem. Quem animum mihi praestabat, quod hominem viderem non modo rudis et barbari ingenii, verum etiam tenebris Thomisticis, et nugalibus Pontificum, seu potius scribarum indoctissimorum decretis captivum, quadam simplici stoliditate ex me quaerere triumphum.

At nunc, quid monstri aluerit, in lucem prodit, ulturus enim homo miserabilis iocos meos, Epitomen, seu (ut Silvestraliter graecissem) Epitoma[2]) responsionis ad Martinum Lutherum edidit, tot tantisque blasphemiis a capite ad pedes usque refertum, ut in medio tartaro ab ipsomet satana editum libellum existimem. Si Romae sic sentitur et docetur, scientibus Pontifice et Cardinalibus (quod non spero), libere pronuncio his scriptis, antichristum illum verum sedere in templo Dei, et regnare in Babylone illa purpurata, Roma, et curiam romanam esse synagogam satanae.

Quid dicam? Papam quemvis, etiam impium, Deum nobis facit, et robur divinae Scripturae, id est, verbi Dei vim, quod est ipse Deus, ex illius hominis, etiam impii, autoritate pendere statuit, cum tamen omnes simul fateantur, Papae autoritatem robur habere ex illo Christi: Tu es Petrus, et:

---

1) In ed. princ.: Lectori Pio Mart. L. Salutem. 2) Ibid. scriptum legitur: Epithoma.

Pasce oves meas, hoc est, non scripturas ex Papae autoritate, sed autoritatem Papae ex scripturis pendere. Neque enim ubi urgentur, alio confugiunt, quam ad harum scripturarum ceu asylum, quo se muniant et roborent. At nunc satan iste scripturas per hominem roborat. Quid est antichristus, si talis Papa non est antichristus? O satan satan, quam diu abuteris patientia Creatoris tui in tuum magnum malum?

Quamquam ego libens admitto Silvestro miserabili, ut scripturae robur a Papa accipiat. Haec enim erit una via negandae tyrannidis papalis, et semel evertendae. Cum enim papatum e scriptura statuant, et scripturae autoritatem per autoritatem Papae elevent, iam Papa nullo testimonio nitetur, nisi sui ipsius, nec iure divino, sed suo proprio stabit. Sed quid confutem rabiem blasphemi satanae tam manifestariam?[1]) Optima erit confutatio, si libellum ipsum, ut editus est, nudum invulgavero, secum habet suam confutationem, plus quam optare queam, potentem.

Itaque lege, lector, et geme, gloriam romanae ecclesiae eo cecidisse, ut haec haeretica, blasphema, diabolica, tartarea venena non modo intra se concipiat et alat, sed in orbem quoque propaget. Eant nunc qui gloriantur romanam ecclesiam nunquam fuisse haeresi contaminatam. Unus hic Silvester Arium, Manicheum, Pelagium, et omnes alios incomparabiliter superat.

Si sic Roma credit, beata Graecia, beata Bohemia, beati omnes, qui sese ab ea separaverunt, et de medio istius Babylonis exierunt, damnati vero omnes, qui ei communicaverint. Et ego quoque si Pontifex et Cardinalis hoc os satanae compescuerint et ad palinodiam adegerint, his testibus confiteor me dissentire romanae ecclesiae, et negare eam cum papa et Cardinalibus tanquam abominationem stantem in loco sancto. Exstincta est in ea iam dudum fides, proscriptum evangelium, exsul Christus, mores plus quam barbarici. Una erat reliqua spes,

---

1) In ed. Jen.: manifestam.

scripturae sanctae illibata autoritas, et eiusdem recta saltem opinio, si nulla intelligentia. Jam et hanc satan occupat, arcem Zion et turrim David, hactenus inexpugnabilem.

Nunc vale infelix, perdita et blasphema Roma, pervenit ira Dei super te, sicut meruisti in finem, nec tot orationibus, quae pro te fiunt, nisi in dies peior fieri voluisti. Curavimus enim Babylonem, et non est sanata, relinquamus ergo eam, ut sit habitatio draconum, lemurum, larvarum, lamiarum, et iuxta nomen suum, confusio sempiterna, idolis avaritiae, perfidis, apostatis, cynaedis, priapis, latronibus, Simonibus, et infinitis aliis monstris ad os plena, et novum quoddam Pantheon impietatis. Vale, mi lector, et dolori meo ignosce, et compatere.

F. Silvester de Prierio Pio Lectori S.

Suas suorumque preces (quod videlicet nostra epistola, quae olim se parituram minabatur, non abortiret) Martinus Luther [1]) exauditas, et intelligat, et si lubet gratias reddat a). Neque enim abortivit, sed pugilem et robustum et fortem enixa est, et adeo fatalibus armis instructum, ut toto Christiano populo b) spectante, ut pollicebar, victum sternat. Ne vero aut insidiose, aut repente se occupatum causetur, armorum suorum indicem mittit c). Accingatur ergo et sit vir fortis, quippe superbissimo illi verbo, quo crebro utitur: Doceat me, inquiens, qui potest, alludens pugil iste dicit: Respondeat Martinus, si potest. Blaterare equidem poterit, sapienter vero respondere non poterit. Mox vero arma ipsa perspicies. Vale.

---

a) Humilitatis causa se ipsum iactat. b) Etiam in India et Scythia. c) Vide, ut heroice provocet ad responsionem duorum librorum per prologum tertii libri, qui iuxta Evangelium primus et novissimus est.

1) In ed. Jen.: Lutherus.

De Juridica
et
Irrefragabili Veritate Romanae Ecclesiae Romanique Pontificis, Liber tertius, Index quidem longissimus, sed brevissimum Epitoma.

Posteaquam a) iuvante Deo errores adversarii deteximus, item et reiecimus, nunc brevissime, quae iam dicta sunt, recolamus.

Libri ergo primi caput primum de nostra b) intentione erat, quae est in toto opusculo detegere primum, deinde vero etiam evertere Martini Lutheri mala dogmata. Deinde vero specialius in primo libro ostendere primo, quod[2]) ecclesia militans sit Christi regnum monarchicum et hierarchicum, et 2., quod in hac hierarchia romanus Praesul primus ac summus hierarcha sit, autoritate divina, solus supremarum dubitationum resolutivus, et solus iudex infallibilis veritatis, in spectantibus ad fidem et mores.

Cap. 2. c) Quod ecclesia militans sit coeli regnum, et Christi monarchia, item et hierarchia.

Et ibi 1. quod ecclesia sancta catholica sit regnum Christi.

Et 2. quod etiam ipsa imperium Christi sit.

Et 3. d) quod sit regnum et imperium monarchicum.

---

a) Observabis, lector, schema praeteritum pro futuro. b) Probe ait de intentione sua fuisse, quia, cum frustratus nihil effecerit, ostentat tantum Ψευδόπυρα[1]). c) Haec nisi ex Silvestro nemo novit. d) Sicut Christus dicit, Regnum meum non est de hoc mundo, et concordat vocabulum hierarchia, sacer principatus, idem quod mundanus et profanus principatus, sicut Christus et Belial idem sunt.

1) In ed. Jen.: Ψευδόπηρα. 2) Ibid.: quod si.

Et 4. quod ipsa in ordine monarchiarum mundi est quinta, et ibi etiam secundum e) divinas literas, de quatuor terrenis monarchiis Assyriorum, Persarum Medorumque, Graecorum ac Romanorum.

Et 5. quod ipsa est omnium monarchiarum, quae fuere, praestantissima.

Cap. 3. Quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit hierarcha primus, non dignitate modo, verum etiam et iurisdictione.

Et ibi 1. reiicitur error dicentium, quod B. Petrus Romam non viderit.

Et 2. describitur f), quis per romanum Praesulem intelligatur, quia is est, qui est Christi vicarius, et successor Petri, ubicunque praesideat, Antiochiae, ut olim, vel Romae, ut modo vel alibi Deo volente.

Et 3. quod Christo vivente B. Petrus ab eo fuerit apostolorum primus institutus.

Et 4. quod ista g) primitas non fuit dignitatis tantummodo, verum etiam iurisdictionis et potestatis.

Et 5. probabiliter, quod solus Petrus a Christo est institutus episcopus personaliter, alii vero a Petro h) instituti sunt.

Et 6. quod romanus Praesul sit hierarcha summus, omnem ecclesiasticam hypostasim sub ditione i) sua continens.

Et 7. quod romanus Praesul institutus k) pastor et episcopus catholicae et apostolicae ecclesiae sit censendus.

Cap. 4. Quod romanus Praesul in ecclesiastica hierarchia sit summus hierarcha l) capitalis orbis, contra adversarium, qui papam negat esse ecclesiam virtualiter, quod capitis proprium est.

---

e) Id est Silvestrinas, qui est Deus recens. f) Antichristus etiam erit vicarius Christi et Dei. g) Dicente Christo, qui vult esse maior, sit minor. h) Praeter Judam Ischarioth et Matthiam, de quibus Acto. I. dicitur: et episcopatum eius accipiat alter. i) Sicut Nero et Domitianus. k) Ad depascendum et perdendum. l) Non pedalis nec cubitalis.

Et ibi 1. quod is, qui a Christo mutato nomine dictus est m) Cephas, caput institutus a Christo sit omnium ovium suarum.

Et 2. ibi contra hoc multa argumenta solvuntur.

Et 3. quod decedente Petro necessarium fuerit in ecclesia esse alium universalem pastorem in sede eius, et rursus n) isto migrante alium usque ad finem mundi, quoadusque videlicet ecclesia duratura est.

Et 4. quod o) verus et indubitatus B. Petri successor est solus verus et indubitatus Pontifex romanus.

Et 5. quod p) romana ecclesia prima sit et ecclesiarum omnium caput a Christo instituta, et quam ignoranter dicatur, ipsam non fuisse caput, postquam Petrus ibi sedit.

Et 6. quod romanus Praesul rite institutus aeque et aequali autoritate caput sit sicut et B. q) Petrus.

Et 7. ibi destruitur opinio quaedam hominum perversorum, quod Papa non sit caput ecclesiae universalis collective, sed solum r) distributive, volentium ex hoc, Papam non esse caput concilii.

Et ultimo, ibi multa contra hoc argumenta s) solvuntur.

Cap. 5. quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit hierarcha summus t) ubique, contra adversarium subtrahentem iurisdictioni eius nonnullas nationes, scilicet Graecos et fideles inter infideles habitantes.

Et ibi 1. per literas u) sacras probatur universalitas istius monarchiae.

Et 2. improbatur impietas Antonii Roselli dog-

---

m) Nota, Cephas est caput, contra Iohan. 2. qui Cephan Petrum dici scribit. n) Haec Prierias. o) Antiochenus Petri successor est Romanus. p) Haec Prierias. q) Licet Petrus apostolus et Papa solum sit episcopus, minor scilicet, simul et aequalis. r) Imo confuse tantum et materialiter. s) More Prieriatico. t) Id est, in cerebro Prieriatico. u) Sicut Virgilius: auri sacra fames.

matizantis Christum ea ratione[1]), qua homo, non habuisse ius terreni v) principatus.

Et 3. per Augustinum et scripturas probatur iterum futura w) evangelii secunda praedicatio, cum maiori populorum x) conversione, quam apostolorum temporibus, cum in omnem terram exivit sonus eorum, adeo, ut ne iure modo, verum etiam facto ipso Pontifex Maximus y) rerum summam sit moderaturus.

Et 4. Quam z) iurisdictionem Papa in infideles exercere possit, sive gentes, sive Judaeos, vel etiam haereticos.

Cap.[3]) 6. Quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit hierarcha a) summus perpetuo, contra adversarium astruentem, quod romana ecclesia non semper fuerit caput abhinc in antea, qui etiam videtur suasus, quod b) doctrinam eius in posterum possit evertere.

Et ibi 1. ex Daniele et alias multipliciter ostenditur c), quod regnum Christi nullo fine clauditur, nisi per transitum a terra ad coelum, in fine mundi.

Et ibi 2. quod ista perpetuitas per literas sacras veteris Testamenti astruitur, item etiam per eas, quae sunt novi, et 3. per sanctos Doctores.

Cap. 7. Quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit hierarcha, d) autor omnis hierarchicae iurisdictionis contra adversarium, qui tenet iurisdictionem Papae universaliter, et diocoesani in diocoesi esse pares in ordine ad e) Purgatorium.

---

v) Quia Christus ius imperii terreni sibi ipsi negavit, ut suo vicario romano integrum relinqueret, hoc bene nota. w) Romani iubilei. x) Subversione[2]). y) Etiam coelestium, deturbato Christo et Deo. z) Nota, Papae licet esse homicidam omnium cruentissimum. a) Nisi dum moritur. b) Doctrinam Papae non oportet everti, sed ipsa debet omnia evertere. c) Hoc verum, sed non sic regnum Papae. d) Id est, venator robustus sicut Nimbrod. e) Unde pecuniae extrahuntur, non animae.

1) In ed. princ.: atione. 2) In ed. Jen.: conversione. 3) In ed. princ. hic et reliquis locis: Capitulum.

Et ibi 1. quod potestas iurisdictionis a Romano Praesule in omnes ecclesiasticos viros, veluti a capite ad membra, vel sine medio, vel medio aliquo[f]) descendit.

Et 2. quod circa hoc sunt opiniones, falsas confutando.

Et 3. quod episcopus multiplicem obtinet potestatem, quae tamen omnes ad eam, quae ordinis et quae iurisdictionis est, reducuntur, et omnes insunt ei a Romano[g]) Pontifice.

Et 4. multa ibi solvuntur argumenta, multae confutantur opiniones.

Cap. 8. Quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit summus hierarcha[h]) iurisdictionis incomparabilis, contra adversarium, qui vult in concilio et consequenter in ecclesia universali esse quandam potestatem, quae non sit in romano Pontifice.

Et ibi 1. quid hoc nomen ecclesia, et quam multa significet.

Et 2. quod potestas clavium, sive ordinis sit sive iurisdictionis, non est sic data universali ecclesiae militanti, quasi omnia vel singula eius membra eam totam acceperint.

Et 3. quod etiam non est clavium potestas sic universali ecclesiae data, quasi data sit simul membris ecclesia omnibus collective tota, sive (ut aiunt) collegialiter[i]), et non alicui membro sigillatim.

Et 4. quod potestas iurisdictionis non est maior in ecclesia universali, quam in B. Petro et successore, sed nec[1]) aeque magna.

Et 5. infertur corollarie[2]), quod, cum Sancti

f) Per saltum et in latus sumendo. g) Vel dormiente. h) Ne cum Christo quidem, sicut decet Antichristum. i) Quia Papa non est pars ecclesiae universalis, ideo verum est, aliam ei potestatem esse quam ecclesiae, scilicet tyrannicam et diabolicam.

1) In ed. Vittemb. deest: nec. 2) In ed. princ.: correlarie.

dicunt ecclesiae universali datas esse claves, non ea ratione capiendum sit, quasi omnibus ecclesiae membris datae sint, aut divisim, aut etiam coniunctim, sed quia datae sunt aliquibus ecclesiae membris, ut Petro primum, apostolis autem in ordine et subiectione ad Petrum.

Et 6.[k]) quod romanorum Praesulum iurisdictione non solum maior est[l]) nulla, sed ne par quidem.

Et 7. Multi nodi adversus dicta[m]) solvuntur, et praecipue illud, Orbis maior est urbe.

Cap. 9. Quod in ecclesiastica hierarchia Romanus Praesul sit summus hierarcha,[n]) legum conditor, quae ex necessitate salutis omnes[o]) afficiant, contra adversarium, asserentem decreta Pontificum et frigidissima et nihil esse.

Et ibi 1. quod romani praesulis sit[p]) condere leges.

Et 2. quod de necessitate salutis sit subesse legibus et praeceptis romani Pontificis[q]) nihil contra Dei praecepta mandantis.

Et 3.[r]) quod haereticum est dicere, non esse ab omnibus obtemperandum legibus Pontificis romani.

Et 4. quod decretales epistolae romanorum Pontificum, etiam non editae in concilio, nec corpori iuris insertae, et etiam omnes sanctiones suscipiendae[s]) sunt ab omnibus et executioni mandandae.

Cap. 10. Quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit summus hierarcha iudex omnium solus[t]) divina autoritate, contra adversarium, qui

---

k) Haec fatalis Silvester, non abortiens minas. l) Nec Christi. m) Solvuntur per clavem Silvestrinam. n) Quia non claves sed clavas habet. o) Vere afficiunt et perdunt animas. p) Leges condere, id est, exstinguere ecclesiam. q) Sicut fere ubique facit. r) Imo Christianissimum esset, Papam semel cum suis impiissimis legibus abolere. s) Scilicet ut ecclesia haeretica fiat, ex haereticis decretalibus. (t Divinorum et Ariolorum. Nec mirum.

dicit, ecclesiam romanam suam primitatem et consequenter autoritatem non a Deo semper, sed aliunde a quater centum annis habuisse.

Et ibi 1. quod a quo romani pontifices, post B. Petrum, suam autoritatem acceperint, multi ignorarunt u): et ibi multae secluduntur opiniones.

Et 2. quod romani Praesulis potestas a Deo Christo immediate est. Ex quo infertur, quod totus mundus simul romani Praesulis autoritatem, ne dum v) auferre, verum nec limitare quidem aut restringere possit.

Et 3. quod autoritas concilii w) non est a Deo, nisi in casu haeresis, vel schismatis, non quidem omni, sed quodam, quando videlicet de nullo est certum aut purificabile, quod sit Praesul romanus, sed omnis autoritas Patrum Concilii, sive ut singuli, sive ut collegium vel concilium, est a romano Pontifice. Ubi etiam multae de hoc falsae opiniones eliduntur.

Et 4. quod inter homines solus x) romanus Pontifex habet suam autoritatem a Deo immediate.

Et ibi multa contraria dissolvuntur, et maxime quod solet adduci ex decreto concilii Constantiensis, quod quamquam veri y) concilii decretum non fuerit, ut probavit Dominus Joannes de Turre Cremata[3]): tamen etiam salvatur et ostenditur, verum esse tempore schismatis per rationes et autoritates, in qua tamen sententia peritioribus defertur.

Cap. 11. Quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit summus hierarcha, iudex z) sine iudice, contra adversarium, qui a Romano Praesule appellando facit iudicem superiorem, aut singularem

---

u) Nec mirum, cum illi ex corde suo fingerent. v) Furor Silvestri primus. w) Furor secundus. x) Et sic Paulus ad Galatas mentitur, dicens, non per hominem nec ex hominibus. y) Nota, Romanistis est concilium, quicquid et quantum visum fuerit. z) Et hoc Antichristum facturum, est praedictum per apostolum.

3) In ed. princ.: do. Jo. de tur. Crema.

hominem, quod nunc improbatur, aut collegium aliquod, et illud improbabitur capite sequenti.

Et hic 1. unde concilium dicatur?

Et 2. quid sit generale concilium?

Et 3. quod residente uno indubitato Pontifice eius solius sit vocare a) concilium, et ibi nonnulli nodi solvuntur.

Et 4. vacante sede et tali necessitatis casu emergente, cui sine Concilio obviari nequeat, cuius sit vocare concilium.

Et 5. quod aut romanus Praesul, aut aliquis vice eius, debet praesidere b) et praeesse concilio. Et ibi multae falsae sententiae exploduntur.

Et 6. quod licet Pontifex Maximus nequeat mutare locum concilii, in quo de eius haeresi tractaretur, si tamen Pontifex sit indubitatus, illud utique potest, non obstante concilio Constantiensi c).

Et 7. quod Concilium iam rite congregatum et initiatum romanus Praesul ex toto potest dissolvere d).

Et 8. quod decreta conciliorum nullum ligant vel astringunt, nisi romani Pontificis e) autoritate firmentur. Et ibi multa contraria solvuntur.

Et 9. quod romanus Praesul excepto f) casu suae haeresis in exteriori foro superiorem habere non potest, quamquam an id possit per compromissum opiniones sint.

Cap. 12. Quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit hierarcha, iudex g) sine iudice collegio quopiam, et loquor de indubitato, secus in casu haeresis aut schismatis, de quo supra, et hoc ut praelibatum est, contra adversarium, qui futurum [1]) Concilium provocavit.

---

a) Scilicet impiorum. b) Excepto concilio apostolorum, Acto 15, in quo Jacobus praesedit, et Niceno, in quo Eustachius Antiochenus. c) Concilio Constantiensi autoritas manet, quantum vult Silvester. d) Hoc et Satan potest et latrones. e) Furor. f) Excepto casu confessionis et aegritudinis, ubi medicus ei superior est. g) Id est Antichristus.

1) In ed. Jen. et Witt.: ad futurum.

Et ibi 1. de duplici h) autoritate Patrum concilii, videlicet, ut sunt singuli, quae ab autoritate Papae distinguitur dupliciter, videlicet ut causa secunda a prima, et ut partialis a totali, et ut sunt collegium, quae est eadem cum autoritate Papae, non numero, sed analogia. Et haec in Pontifice est ordinaria et plena, in concilio est commissa et quantum placet Pontifici i), ibi etiam de autoritate Patrum in synodo provinciali.

Et 2. quod potestatum Papae ac Patrum in concilio, eo modo, quo distinctae sunt, superior est pontificalis.

Et ibi 3. multa adversa solvuntur.

Et 4. quod romanus Antistes nullo modo k) ligatur conciliorum canonibus vel decretis, ut conciliorum sunt, quod ideo dicitur, quia si concilium statuat aliquid, quod etiam sit de iure divino, scripto vel insito, puta, quod Spiritus sanctus a Filio procedat, aut talis contractus sit usurarius, ligatur quidem Pontifex, sed non ea ratione, quia concilii sit, sed quia Dei, dist. V. q. i. sunt quidam.

Et 5. quod Papa, etsi mutare non possit conciliorum statuta, ut sunt aliquando etiam Dei, id est, de iure divino, ut dictum est statim, tamen ea, quae sunt concilii, ut concilium, sive quae spectant ad ius positivum, aeque potest tollere, sicut et sua, id est, ex l) rationabili causa, suo tamen arbitrio pensanda.

Et 6. quod Patres concilii non possunt simpliciter iudicare de omnibus, et ibi reprobatur opinio iniqua m) Marsilii de Padua, et multa contraria dissolvuntur.

Et 7. quod Pontifex indubitatus, nedum a concilio, sed neque a toto mundo potest iure deponi

---

h) Nota distinctiones subtilissimas Archimagistri palatii sacratissimi. i) Placitum Papae est regula omnium. k) Vides ergo, Papae nihil esse cum concilio commune, ergo nec cum ecclesia Dei, quod verum est. l) Nota limitationes egregias. m) Et totum concilium Constantiense.

vel iudicari, etiamsi[n]). ita sit scandalosus, quod populos secum catervatim ducat primo gehennae mancipio, id est, diabolo, di. XI: Si Papa, sed ut ibi dicitur, Deus orandus est. Contrarium[o]) tamen sapiunt, qui aliquando fuere schismatici, ut Panormitanus, in ea disputatione, quae incipit: Episcopus, et quidam viventes, contra quos cupio specialiter disputare[p]), si Dominus noster dederit mihi quietem concupitam.

Et 8. quod Papa verus ad renunciandum causa schismatis[q]) cogi non potest. Et ibi solvuntur multa contraria.

Et 9. quod propter haeresim proprie dictam Papa cadit a papatu. Si tamen haeresis sit omnino occulta ecclesiae, non privatur Papa sua potestate, et creditur[r]) summus[s]) Pontifex Christus supplere, et si se corrigat, iterum est Papa, si vero haeresis eius sit omnino notoria, nec egeat probatione, et sit haeresis etiam formaliter, id est, cum obstinatione voluntatis, est sua potestate privatus. Si vero sit dubia probabiliter, concilium generale est iudex, quod tunc deberet congregari, aut sua sponte, ut pro Marcellino, aut per eos, quorum interest, iuxta praedicta.

Et ultimo, quod pro haeresi vel notoria vel probata aut confessa concilium potest Papam deponere, sive potius declarare depositum.

Cap. 13. Quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit summus hierarcha, iudex[t]) sine appellatione, contra adversarium iterum, qui a Papa ad futurum concilium appellavit, ut dictum est.

---

n) Obstupesce coelum, horresce terra, O Christiani[1]) videte quid sit Roma. o) Catholice et sancte. p) Nec felicius, nec sanius, quam haec scripta sunt. q) Sic diligit pastor oves. r) Id est, somniatur. s) Scilicet Christus etiam sterquilinium impietatis inhabitat, nova benignitate. t) Nihil ad Lutherum, adulator foedissime.

1) Ibid.: O grex Christi sanguine redempte, vide quid sit Roma.

Et ibi 1. quod[u]) a Papa ad concilium appellare non liceat.

Et 2. quod appellans a Papa ad futurum concilium, nedum excommunicatus[v]), verum etiam et stolidus est, scilicet si ignorat se aliquid tentare, quod sine sui adversarii, id est, Papae consensu explere nequit, vel malignus, scilicet si hoc non ignorat, et tamen appellat.

Et 3. quod[w]) a concilio licite appellatur ad Papam absentem, non autem ad praesentem.

Et 4. ibi solvuntur multa contraria.

Cap. 14. quod[x]) romanus Praesul solus sit resolutivus supremarum dubitationum, contra adversarium dicentem, in his quae sunt fidei concilium praeesse Pontifici.

Et ibi 1. quod Papa solus y) habet decidere omnes quaestiones et dubia in fide, iudicio autoritativo sive iuridico et ultimato.

Et 2. quod si de concilio loquamur, sicut de[z]) aliquo non diviso contra Pontificem, sed Pontificem veluti caput includente, sic autoritas Concilii et Papae analogia una est, ac perinde ad concilium pertinet determinare de fide, nisi Pontifex interdicat.

Et 3. ibi adversa multa solvuntur.

Et 4. quod[a]) romani Praesulis solius est a Deo et a natura institutas leges interpretari, et declarare in dubiis, nedum in moribus, sed etiam in spectantibus ad fidem, quod ibi autoritatibus et exemplis et rationibus asseveratur, et hoc probatur verum de interpretatione nedum probabili, quae est Doctorum, verum etiam et necessaria, ita quod sub poena aeternae ac temporalis mortis eius decisiones sequendae sunt.

---

u) Furor. v) Sicut Christus a Judaeis excommunicatus est. w) Sententia Archimagistri. x) Sola potestate, etiamsi sit iuxta indoctissimus et ruptissimus, quia ipse dixit et facta sunt. y) Id est, solitarius, scilicet, quando in lecto dormit. z) Distinctio notabilis et magistralis. a) Hic non Silvester sed Satan, princeps daemonum, loquitur.

Cap. 15. quod b) in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit summus hierarcha, iudex infallibilis veritatis, contra adversarium, qui in hoc valde aberrat et obloquitur, ut in eius libro patet.

Et ibi 1. quid sit Papam c) agere ut est Papa, et quomodo omnes expositiones Sanctorum et Doctorum circa hoc reducuntur in unam, et quae sit omnium opinionum radix, quae est, ut Papa agat ut Papa, vel caput, si utatur auxilio membrorum, et faciat bona fide, quod in se est, ut intelligat veritatem, secus ubi malitiose procederet.

Et 2. quod ecclesia universalis decernendo de fide et moribus errare nequit.

Et 3. quod Papa, etsi in quantum singularis persona potest male operari et[1]) male credere, tamen non potest male decidere, ut Papa. Et hoc d) probatur ibi in primis probabiliter, deinde vero irrefragabiliter, nedum per canones et concilia, verum etiam per literas divinas.

Et 4. quod omnes constitutiones Papae in decidendo de fide et moribus e) sunt a Papa, in quantum est Papa, sive cum assidentium consilio.

Et 5. ibi solvuntur multa contraria praedictis, quibus aemuli Romanae sedis conantur probare, quod aliquando Papa nedum operando, verum etiam decidendo erravit, et specialiter de B. Petro, quem apostolus reprehendit. Super quo adversarius magnam quidem, sed ruinosam structuram fabrefecit.

Cap. 16. Quod in ecclesiastica hierarchia romanus Praesul sit summus hierarcha f) infallibilis veritatis solus g) contra adversarium, qui expresse vo-

---

b) Et hic Satan loquitur. c) Papa ut Papa agit, quando portatur a Referendariis, et beatos pedes praebet osculandos, deinde quando per avaritiam absorbet mundum, perditque animas. d) Opinio Silvestri e tartaro advecta. e) Sicut probatum est novissimo concilio, ubi decisum est, animam esse immortalem, et esse decimas pro ventre Romano extorquendas. f) Satan. g) Id est, solitarius ut supra.

1) In ed. Jen. deest: et.

luit, concilii et non Papae esse decidere de fide et moribus.

Et ibi 1. quod universale h) concilium etiam rite celebratum, intellectum tamen ut aliquid contra Pontificem divisum, decidendo de fide et moribus errare potest, et probatur errasse saepius de facto.

Et 2. quod concilium rite celebratum acceptum sic uti i) caput suum, romanum Pontificem k), secum intelligatur habere coniunctum, utique decidendo de fide et moribus errare nequit.

Et 3. ibi multa dissolvuntur argumenta malignorum.

Et 4. quod si in materia fidei inter Papam et concilium esset dissidium, siquidem iam res esset decisa per iudicium irrefragabile Spiritus sancti, iuxta dicta superius, illi standum esset, qui pro se dictam haberet decisionem, quia alia pars, etiamsi esset Papa, niteretur contra Spiritum sanctum, quod tamen est impossibile, si iam fecisset quod in se l) est. Si vero res non esset decisa, sed decidenda, quidam dicunt standum ei, qui melioribus rationibus movetur, quod tenuit Panormitanus in cap.: Significavit, de elect. et in quadam disputatione, quae incipit: Episcopus, sed irrationabiliter m) ut ibi probatur, et eo casu Papa deberet omnes audire, et ex motu sui cordis (quod a Deo n) in talibus regitur) deberet formare iudicium, unde standum esset Pontifici bona fide et maturo consilio procedenti, quia sine concilio habet irrefragabile iudicium, ut probatum est, non autem concilium sine Papa, ut etiam probatum o) est.

Et 5. quod partibus aut Patribus concilii invi-

---

h) Quale fuit novissimum Lateranense. i) Scilicet, quia plus est in uno capite Papae, quam in tota ecclesia Christi. k) Satan. l) Quid est in se? ne admittat facile concilium, ob periculum reformationis ecclesiae. m) Id est, non Silvestraliter. n) A Deo huius mundi, qui operatur in filiis diffidentiae. o) Probatum est.

cem dissidentibus in materia fidei Papa aut Legatus p) vice eius praesidens concilio iudicium formare non debet secundum iudicium maioris, sed sanioris partis, sive cuius rationes sunt meliores, etiamsi esset unus solus, nam et Paphnutius q) contradixit Nicenae Synodo, et obtinuit di. XXXI. Nicena.

Et 6. ibi multa obiecta solvuntur.

Libri secundi caput primum, quod sit haereticum r) dicere, quod in ecclesia catholica non possint fieri verae indulgentiae, contra adversarium, qui ex promulgatis veniis occasionem sumpsit impingendi [1]) contra apostolicam sedem.

Et ibi 1. quid importet indulgentiae verbum, ac veniae et remissionis.

Et 2. quid sit indulgentia.

Et 3. quod in ecclesia facit veras indulgentias Pontifex Maximus, et episcopi, vel alii quidam sub limitatione Pontificis.

Et 4. ibi dissolvuntur plura obiecta.

Et 5. quod Sancti, qui ad eiusmodi venias elargiendas moti sunt, non ex voluntate, sed ex ratione processerunt, quod probatur ibi ex probabilibus, et pene statim ex necessariis s).

Et 6. quomodo in nostro bono opere, puta eleemosyna, est meritum et satisfactio, et primum semper est operantis, non secundum, sed eius pro quo intendimus satisfacere.

Et 7. quod merita Christi aut Sanctorum non esse plene remunerata est ab aliquibus canonistis improprie t) dictum, intendunt autem, quod talium satisfactiones non sunt omnes evacuatae, vel applicatae, alioquin iam passio Christi non esset u) satisfactio pro quotidie poenitentibus.

---

p) Vel etiam magister Palatii vel notarius aliquis. q) Pulchrum argumentum a sancto viro ad impium. r) Haereticum secundum fidem Silvestri, qua creditur impietati, ut apostolus praedixit. s) Et per se notis ac primis principiis libri Elenchorum. t) Silvester improprriista. u) Quasi Christi passio et merita Sanctorum habeant ullam proportionem. Sic Silvestraliter disputat.

1) In ed. Jen.: impinguendi.

Et 8. declaratur, quomodo in ecclesia sit thesaurus, quod etiam pene statim post astruitur in Cap. ultimo, et quidem irrefragabiliter v).

Et 9. per quos dispensari possit iste thesaurus.

Et 10. arguitur ad probandum venias et thesaurum probabiliter, deinde etiam necessario w), prius tamen recitata Extrava. Cle. VI. facta de assidentium consilio, in qua est prolixa mentio de dicto thesauro.

Et 11. quod haereticum x) sit dicere, ecclesiam non posse facere veras indulgentias, quod multipliciter probatur, et recitatur B. Antonium sic tenuisse et Feli.

Cap. 2. Quod nunc sit haereticum dicere, quod in ecclesia fieri nequeant verae indulgentiae pro defunctis.

Et ibi 1. quod de ista quaestione olim opiniones fuere inter theologos et canonistas.

Et 2. quod opinio tenentium indulgentias valere defunctis per modum suffragii est vera y), et probatur multipliciter.

Et 3. quod dicta opinio iam nunc non est opinio, sed doctrina sententiaque ecclesiae z) et opinio opposita pari ratione nunc error a) est, et non opinio solum.

Et 4. quod haereticum sit asserere, quod veniae defunctis non prosint.

Et 5. declaratur, quomodo intelligendum sit, per modum suffragii.

Et 6. contra praedicta solvuntur obiecta per multa.

Cap. 3. Quod virtualiter et per consequentiam haereticum est dicere, non posse per Papam indulgentem relaxari aliquam poenam, taxatam per iustitiam divinam.

---

v) Ex Aesopi fab. prima. w) Tandem et per se. x) Haereticum in via Thomae apostatica. y) Veritate Thomistica. z) Thomistarum. a) In theologia Thomistica.

Et ibi 1. quod post contritionem et gratiam remanet homo obligatus reatu poenae exsolvendae temporaliter, quod multipliciter per scripturas b) et Doctores et Canones probatur, licet hoc neget adversarius.

Et 2. quod est aliquis locus purgandarum poenarum post contritionem, a purgando dictus, et ibi, quomodo sit purgatorium duplex, ordinarium, quod creditur c) communiter esse sub terra, licet hoc incertum sit, et dispensatorium, quod saltem aliquando est in hoc d) mundo.

Et 3. quod in purgatorio remittitur aut solvitur poena taxata per iustitiam divinam.

Et 4. probatur haereticum esse dicere, quod non possit Papa per indulgentias abolere poenam taxatam per iustitiam divinam.

Et 5. de quadam opinione nova et falsa, quae est, quod possit quidem Papa dictas remittere, sed tamen hoc de facto[1] non facit etiam, quando plenarie indulget, sed semper remittit iniunctas a sacerdote, haec opinio necdum est promulgata, vel publicata potius.

Cap. 4. Quomodo sint indulgentiae e) intelligendae in se.

Cap. 5. Quomodo sint intelligendae ex parte dantis.

Cap. 6. Quomodo intelligendae ex parte accipientis.

Cap. 7. Quod[2]) vera sunt fundamenta, quae olim ieci contra adversarium.

Et ibi 1. quod ecclesia universalis essentialiter est convocatio in divinum cultum omnium credentium in Christum. Ecclesia vero universalis repraе-

b) Id est, per conflatum quintum Silvestri. c) Nota, creditur verbum impersonale est fundamentum Thomisticae et Romanae Theologiae, hoc enim probant omnia sua. d) Autoritas Silvestri. e) Indulgentiae habent triplex esse, metaphysicum, naturale et logicum, quartum tacetur, quod est, chimericum et propriissimum.

1) In coll. Jen.: de hoc facto. 2) In coll. Wittemb.: quam.

sentative est concilium rite celebratum; Ecclesia f) vero universalis in virtute est ecclesia romana, ecclesiarum omnium caput, et Pontifex Maximus.

Et 2. quod ecclesia romana repraesentative vel eminentiore modo est collegium reverendissimorum dominorum Cardinalium, virtualiter autem est Pontifex summus, qui ecclesiae romanae et universalis caput est, alio tamen modo quam Christus.

Et 3. quod sicut ecclesia universalis errare non potest, decidendo de fide et moribus, ita nec verum concilium, faciens quod in se est, ut intelligat veritatem, quod g) intelligo incluso capite, et tandem ac finaliter, licet forte prima facie fallatur, quo usque durat modus inquirendae veritatis, imo etiam aliquando erravit, quamquam statuendo potius quam decidendo, licet per Spiritum sanctum ab errore educeretur.

Et similiter nec ecclesia romana, nec Pontifex decidendo de fide aut moribus, ea ratione, qua Pontifex, id est, ex officio suo pronuncians, et faciens quod in se est, ut intelligant h) veritatem [1]).

Et 4. quod quicunque non innititur doctrinae i) ecclesiae Romanae Romanique Pontificis, tanquam Regulae fidei, id est, credendorum infallibili, a quo etiam robur trahit aut traxit sacra scriptura, haereticus est.

Et 5. quod ecclesia romana sicut verbo, ita et facto potest circa fidem et mores aliquid decernere, nec in hoc differentia ulla est, praeter id quod verba ad hoc sunt accommodatiora quam facta, unde hac ratione consuetudo vim obtinet legis.

Et 6. corollarie, quod qui sentit, quod ecclesia k) romana facere non possit in spectantibus ad fidem, quod de facto facit, haereticus est, aliter

---

f) Hic autor corrigit se ipsum prius tres ecclesias, iam quinque habens, sic Romae crescit sapientia. g) Magistralis et scientificissima distinctio. h) Ut exsugat censibus orbem, vere hic non errat, proh dolor. i) Hic Satan ex imo tartaro loquitur. k) Capiendo ecclesiam romanam sexto modo pro Magistro Palatii.

1) In coll. Jen. et Vittemb.: intelligat veritatem.

sentiens de spectantibus ad fidem, quam ecclesia romana.

Cap. 8[1]. Quod adversarii sunt aliqui errores, praeter eos, quos in suis conclusionibus et earum resolutionibus tenet.

Et ibi 1. probatur esse errorem, quod in spectantibus ad fidem Papa sit sub concilio, nisi intelligatur de fide l) ipsius Pontificis, cum tamen adversarius loquatur de spectantibus ad fidem simpliciter et universaliter.

Et secundus error improbatus est, quod Papa decidendo de fide errare potest, et oportet (ut ibi probatur) quod loquatur, in quantum est Papa m).

Et tertius est, quod decreta Romanorum Pontificum frigidissima sunt et nihil.

Et quartus, quod romana ecclesia non sit caput, nisi per decreta frigidissima romanorum pontificum nata a quater centum annis, contra quae, inquit, sunt historiae authenticae mille centum annorum.

Et quintus, quod liceat n) appellare futurum concilium.

Et sextus, quod ecclesia romana aut Pontifex non sit virtute ecclesia catholica.

Et septimus, quod pessimum sit dicere, Deum impossibilia non praecepisse.

Et octavus, quod illud verbum Matth. 16: Quodcunque ligaveris, non sit privilegium Petri, sed aequaliter convenit omnibus apostolis et sacerdotibus et toti prorsus ecclesiae.

Cap. 9. Quod o) sit error asserere Pontificem summum non posse remittere per venias ullas poenas, nisi iniunctas per sacerdotes vel canones.

Et ibi 1. recitatur error et ex dictis ostenditur esse reprobatus.

Et 2. respondetur ad omnia fundamenta adver-

l) Quia hanc palatinam magistralem distinctionem ignoravit. m) Id est, Nimm Brod[2]. n) O quam dolet hoc vulnus et ulcus. o) Istos errores Lutheri ostendit, sed in secreto suo cubiculo in nocte.

1) In ed. princ., collect. Jen. et Vittemb.: Cap. 7. 2) In coll. Jen. et Vittemb. additum legitur: ja Gold.

santis, et ostenditur, quod leviter processit, quia p) scripturas male citat, ita quod non solum non concludunt, sed nec etiam sunt ad propositum, nisi raro, et hoc per totum librum facit.

Cap. 10. Quod sit error asserere, quod Papa non possit plenarie indulgere, vel hic vel in futuro.

Et ibi 1. ostenditur, quod hoc sit error intelligendo de poenis, quas divina iustitia a nobis exigit pro peccatis, seu quae veniunt in foro animae tolerandae.

Et 2. dissolvuntur omnia eius argumenta.

Et 3. ostenditur esse errorem, quod in Purgatorio Papa non possit remittere poenam Canonum, non quidem in specie propria, sed in aequivalenti.

Et 4. improbatur alius error, quo asserit, omnem poenam huius vitae mutari in poenam mortis voluntarie toleratam.

Et 5. probatur ecclesiam romanam tempore Gregorii fuisse caput, quod iste negat.

Et ultimo, Fundamenta eius, quae nihil sunt, diruuntur.

Cap. 11. Quod iste adversarius male sentiat de Purgatorio, ubi et hi errores improbantur, et dissolvuntur contraria argumenta.

Primus, via hominis, quantum ad crementum habituum et merita operum, non finitur in morte.

Secundus, imperfecta caritas morituri necessario secum fert magnum timorem, etiam post mortem, tantoque maiorem, quanto minor fuerit ipsa.

Tertius, hic timor et horror satis est se solo (ut alia taceam) facere poenam purgatorii, cum sit proximus desperationis horrori.

Quartus, videtur infernus, purgatorium et coelum differre, sicut desperatio, prope desperatio et securitas differunt.

Quintus, necessarium videtur animabus in purgatorio sicut minui horrorem, ita crescere caritatem.

---

p) Sic etiam Coloniens. et Lovaniens. respondent, estque hic solennis magistrorum nostrorum modus respondendi: Male citasti et exposuisti Scripturam.

Fundamenta autem, quibus ad istos errores ponendos movetur, ostenduntur deficere multipliciter, specialiter autem, quia q) sacram scripturam male adducit, et aliter intelligit, quam literales expositores, et solvendo multa pulchra dicuntur.

Cap. 12. Rursus, quod adversarius male sentiat de purgatorio, ubi denuo multi errores et multa falsa cum suis fundamentis evertuntur.

Primum falsum nec probatum videtur, inquit, ullis aut scripturis aut rationibus, quod animae purgatorii sunt extra statum meriti, seu augendae caritatis. Haec ille.

Cuius falsitas r) vel in hoc apparet, quod nos oppositum probavimus ratione, autoritate Sanctorum et canonum, item autoritate scripturarum [1]), item autoritate scripturae et Sanctorum simul. B. enim Gregorius in 4. Dialog. ad propositum nostrum probandum, scilicet, quod in purgatorio merita non mutantur, adducit multas scripturas, ut patuit capitulo priore.

Secunda falsitas, nec hoc, inquit, probatum videtur, quod sint de sua beatitudine certae et securae, saltem omnes, licet nos certissimi simus. Haec ille.

Quod utique s) falsum est, quia nos probavimus oppositum ex probabilibus, deinde vero ex necessariis, et sua fundamenta ostendimus nulla esse, maxime illud quod assumit totam ecclesiam tenere easdem esse poenas purgatorii et inferni, cum tamen nullus hoc dicat, sed sit falsissimum, cum t) in Purgatorio non sit peccatum blasphemiae, aut desperationis assequendae gloriae, quae sunt maximae miseriae et poenae damnatorum, peius enim malum est [2]) culpa quam poena, cum culpa Deo, poena autem creatura privet.

---

q) Quam Colonialiter loquitur. r) Pulcherrima omnium consequentia Sylvester oppositum dicit, ergo est falsum. s) Eadem consequentia Silvestrica. t) Non sunt eaedem culpae, ergo non eaedem poenae, iterum Silvestraliter.

1) In coll. Vittemb.: scripturam. 2) In coll. Jen. deest: est.

Tertia falsitas, quis scit, inquit, si omnes animae purgatorii velint redimi? Haec ille.

Sed ista falsitas improbatur multiplici ratione, quae autem pro se adducit, sunt nulla, praecipue illud, quod Paulus vel Moyses appetiverit a Deo esse anathema perpetuo pro aliis, et ex Scripturis, quas adducit, hoc non habetur, sed eas male intelligit, et citat u).

Cap. 13. Quod adversarius male sentiat de potestate Pontificis, et ibi multi errores recitantur, reprobantur, et eorum fundamenta ostenduntur esse nulla.

Primus error, Papa non potest remittere ullam culpam, nisi declarando et approbando remissam a Deo, aut certe remittendo casus sibi reservatos. Haec ille.

Qui istum errorem fundat in alio, quod per sacramenta v) novae legis gratia non conferatur contra doctrinam communem Doctorum celebrium, Augustini, Hieronymi, Hugonis, Magistri Senten. Bedae. Raba. Petri de pal. et Conc. Flo.

Secundus error, in sacramento (inquit) poenitentiae contritio non est adeo necessaria, ut fides, qua quis credit, se absolutum, et incomparabiliter plus consequitur fides absolutionis, quam fervor contritionis. Et in his, inquit, qui credunt in verbum Christi, Quodcunque solveris, non potest clavis errare. Haec ille.

Qui et rursus, erret, inquit, vel non erret sacerdos, tu non erras, si credideris, scilicet te absolutum. Haec iste.

Et hic etiam tractatur de evacuatione purgatorii per Papam, in responsione ad primum eius artic. Et probatur, quod sicut Papa w) per venias potest unam animam a purgatorio educere, ita et

---

u) Solatio eadem Coloniensium est. v) Mentiris, Silvester, Lutherus per sacramenta gratiam dari melius sentit, quam tu. w) Hoc et Lutherus dicit, sicut potest unam, sic potest multas extrahere. Stat enim similitudo, quia nullum potest extrahere.

duas et tres, et sic in infinitum quaelibet existaret pro singulis rationabilis causa educendi, puta, si singulae haberent eos, qui sibi ad plenum iuxta mandatum Papae suffragarentur.

Tertius error, laboriosa, inquit, et inutilis est ars confitendi, imo desperandi et perdendi animas, qua hucusque docti sumus: arenam numerare, id est, singula peccata discutere, colligere atque ponderare ad faciendam contritionem. Haec ille.

Quartus error, indulgentia data per modum suffragii non plus valet quam suffragium solum.

Quintus error, me, inquit, nihil movet, quid placeat vel displiceat summo Pontifici, homo est sicut et ceteri. Multi fuerunt summi Pontifices, quibus non solum errores et vitia, verum etiam portenta placuerunt. Ego audio Papam ut Papam, id est, ut in canonibus loquitur, aut cum concilio determinat, non autem quando secundum suum caput loquitur. Haec ille, qui et ponit exemplum de caedibus Julianis.

Sextus, solius Papae, inquit, non est novos articulos fidei statuere, sed secundum statutos iudicare et discindere fidei quaestiones. Hic autem erit articulus novus, scilicet de veniis, ideo ad universale concilium pertinebit eius determinatio, multo magis quam Conceptio B. Virginis, praesertim cum hic nullum, illic multum et magnum sit periculum animarum, alioqui, cum Papa sit unus, qui errare potest in fide et moribus, periculo assiduo laboraret totius ecclesiae fides, si quicquid sibi visum fuerit, necesse sit verum credi. Haec ille.

Septimus, si Papa, inquit, cum magna parte ecclesiae sic vel sic sentiret, nec[1]) etiam erraret, adhuc non est peccatum aut haeresis, praesertim in re non necessaria ad salutem, donec fuerit per concilium universale alterum approbatum, alterum reprobatum, quod, ne multis agam, illo uno probatur, quod ecclesia romana etiam cum universali

---

1) In ed. Jen.: et.

concilio Basiliensi, ac tota ferme ecclesia sentit, B. Virginem sine peccato originali conceptam, et tamen quia altera pars non est reprobata, non sunt haeretici, qui contrarium sapiunt. Haec ille.

Octavus, nam sentit, quod episcopus in sua dioecesi et Curatus in sua parochia aequalem cum Pontifice in purgatorium habeant potestatem, quod hic aliqualiter tangitur et declaratur.

Nonus, nam poenae, inquit, purgatorii sine potestate clavium per solam contritionem remittuntur, quia perfecte contritus quoad Deum a purgatorio absolutus est.

Decimus, nam in plenaria, inquit, indulgentia, id est, omnium poenarum, fallitur maior pars populi. Haec ille, qui declarando habet tanquam inconveniens, quod alii dicunt, post talem indulgentiam animam decedentis nullo alio admisso peccato evolare[1]). Deinde sic subiungit: Nec mirum, inquit, quando illi sic scribunt, legunt, clamant, quod si quis venias consecutus ante recidivum moreretur, statim evolaret. Haec enim, inquit, quasi non sint peccata nisi actualia, ac si fomes relictus nulla sit immunditia, nullum impedimentum, nullum medium, quod moretur ingressum regni, cum nisi ipse sanetur, impossibile sit intrare coelum, etiamsi nullum adsit[2]) actuale. Haec ille.

Cap. 14. Quod[3]) adversarius male sentiat de spirituali ecclesiae thesauro, unde venias elargitur.

Et ibi 1. datur intellectus talis thesauri.

Et 2. ostenditur, quod possibile sit esse talem in ecclesia.

Et 3. ostenditur probabiliter ita esse de facto.

Et 4. ostenditur idem demonstrative.

Et 5. ostenditur, quod quaecunque iste in contrarium adducit, nihil concludunt, et nihil pene ad propositum citatur, et quod omnia eius fundamenta nihil sunt, nisi mordacitates et detractiones. Et in

---

1) In ed. Vittemb.: volare. 2) In ed. Jen. et Vittemb.: sit. 3) In ed. Vittemb.: quam.

hoc cap. respondendo adversario infinita x) pulcherrima tractantur.

Cap. 15. Completo secundo volumine adiectum, visa disputatione cum Eccio, et resolutione Lutherana de potestate Papae, quod ex dictis sparsim supra improbentur novi errores istius.

Et ibi 1. quod romanus antistes divino iure sit primus, et dignitate et [1]) iurisdictione, autoritate doctorum latinorum.

Et 2. autoritate Graecorum.

Et 3. autoritate conciliorum.

Et 4. autoritate scripturarum, quibus per istum insufficienter y) respondetur, et ultimo idem astruitur theologicis rationibus irrefragabiliter.

Cap. 16. Quod ex dictis solvantur omnia adversarii maledicta.

Et ibi 1. quod suae rationes, quibus sine divino iure probare nititur romani Praesulis primatum, sunt ei, etsi non aliquae in se vanae, sunt quoque omnes insidiosae.

Et 2. quod solutio eius ad illam scripturam: Tibi dabo claves, nihil sit, et septem eius argumenta solvuntur.

Et idem 3. probatur de solutione ad illam: Pasce oves meas, et quatuor eius argumenta solvuntur.

Et 4. quod iniuste et ignoranter rideat ad decretum Leonis, dist. XIX: Ita Dominus, et dissolvuntur quatuor eius argumenta.

Et 5. quod ignoranter rideat decretum Leonis IV. di. II. de libellis.

Et 6. idem probatur de ca. cleros di. XXI. et solvuntur tria eius argumenta, maxime illud, quod ex concilio Africano di. XCIX. in ca. primae sedis, ubi iste deceptus aequivocatione z) primitatis sedis illud cap. tam patens, quod glossam non meruit, minime intellexit.

---

x) Infinita forte Melyssi Anaxagorae Leucippi. y) Quia Thomistice. z) Quid mirum, cum quotidie novas fingunt de corde suo aequivocationes.

1) In ed. Jen. deest: et.

Et 7. quod iniuste impugnat decretum Anacleti di. XXI. in novo, et ostenditur testimonio etiam graeci imperatoris [a]), sacerdotium novae legis ab antiqua Roma in omnes effluere.

Et 8. idem de Pelagii decreto di. XXI. sancta, et 4. eius argumenta solvuntur.

Et 9. quod ignoratissime impetat decretum Nicolai di. XXI. Inferior, et ostenditur, quod nihil sint, quae in contrarium adigit tela.

Et 10. idem de cap. omnes di. XXII. et septem eius calumniae repelluntur.

Et 11. idem de Anacleti decreto di. XXII. sacrosancta, et sex eius calumniae repelluntur.

Et 12. quod iniuste et maligne impetat Pascalem in decretali: significasti, de eleemosyna.

Et ultimo, quod suam Conclusionem XIII male probet [b]), sed omnes eius probationes aut ex malitia, aut inscitia magna procedunt. Caveat autem iste, quia, quantum ego capio, cervice sua Dei iudicium baiulat. De iuridica et irrefragabili veritate romanae ecclesiae romanique Pontificis Liber tertius finit.

Ad Lectorem

Martinus Lutherus [1]).

Haec quisquis legis, Christiane frater, a Silvestro [2]) satanae organo prolata, intelligere debes, non nisi summo odio et incredibili metu generalis concilii esse conficta. Agunt enim Romanistae iam dudum furore impietatis suae insanientes, quo impunitam licentiam quidvis audendi habeant, ne aliquando concilii remedio afflictae et vastatae ecclesiae succurratur, et Romanensibus Nimrothis [3]), Is-

a) Id est, iure divino. b) Et hoc Colonialiter et Lovanialiter dictum.

1) In ed. princ. deest: Martinus Lutherus. 2) In ed. Jen.: Silvestro. 3) In ed. princ.: Nimbrottis.

mulieribus, sanguisugis, Sybaritis, Sodomitis, Antichristis orbem totum fictis (ut Petrus *) prophetavit) verbis seducentibus modus aliquis ponatur.

Cum itaque futurum videant, ut concilium prohibere nequeant, fingunt Papam esse supra concilium, sine eius autoritate nullum cogi, nullum durare, nullum obligare, et prorsus nihil facere ullum concilium, ipsum vero Papam esse regulam infallibilem veritatis, autorem intelligendae scripturae. Quibus figmentis et mendaciis plus quam tartareis, si cogantur concilium admittere, tamen ante eluserint, quam admittant, et sic undique impunitam suam Sodomam et Babylonem redemerint.

Mihi vero videtur, si sic pergat furor Romanistarum, nullum reliquum esse remedium, quam ut imperator, reges et principes vi et armis accincti aggrediantur has pestes orbis terrarum, remque non iam verbis, sed ferro decernant. Quid enim insaniant perditi homines, etiam communi sensu privati, quam id quod antichristus facturus praedicitur, ac si nos insensatiores, quam trunci sunt, habeant.

Si fures furca, si latrones gladio, si haereticos igne plectimus, cur non magis hos magistros perditionis, hos Cardinales, hos Papas et totam istam romanae Sodomae colluviem, quae ecclesiam Dei sine fine corrumpit, omnibus armis impetimus, et manus nostras in sanguine istorum lavamus? tanquam a communi et omnium periculosissimo incendio nos nostrosque liberaturi. O felices christianos, ubicubi fuerint, modo sub tali romano antichristo, sicut nos infelicissimi, non fuerint.

Ego interim me expediam, et testatam meam hanc tum conscientiam, tum monitionem relinquam, quod romani Pontificis autoritas, sive sit divini sive humani iuris, non altius quam quarto praecepto, id est, primo secundae tabulae, praecipitur, ubi dicitur: Honora patrem tuum et matrem tuam. Hinc assero

*) 2. Petr. 2.

ipsum esse omnibus nobis parem in praeceptis Dei, maxime primis tribus, ut, ubi contra horum unum aliquid fecerit, subiectus sit cuilibet fideli ad monendum et accusandum, iuxta illud Matth. 18.: Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te non audierit, assume tecum alium, aut duos. Si hos non audierit, dic ecclesiae, id est, palam coram omnibus, si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.

Quis est, qui Papam et papistas ab hac evangelii lege excipere possit? An Papa non est frater? an non omnibus suis haec Christus praecipit? Da locum scripturae, qui probet, Papam non licere in hanc regulam cogi? An figmentis suis daemoniacis nos territare tentant, ut huic Christi praecepto non obediamus, ob hominem in Deum peccemus, et timore traditionis humanae Dei praeceptum irritum faciamus?

Vere nunc intelligo, de quibus locutus sit Petrus, 2. Petr. 2: Erunt et [1]) in vobis pseudomagistri, per quos via veritatis blasphemabitur, Deum, qui eos emit, negantes, qui in avaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur. An non est hoc viam veritatis blasphemare, si neges, verbum Christi in aliquem hominem peccatorem valere? Ego sum excusatus, et pronuncio ex his verbis Petri et Christi: Si principes, episcopi, et quicunque fideles Papam errantem quolibet crimine non monuerint, corripuerint, accusaverint, pro ethnico habuerint, esse omnes blasphemos viae veritatis, et negatores Christi, cum Papa aeternaliter damnandos. Dixi.

---

1) In coll. Jen. et Vittemb. deest: et.

R. Patris Fratris Johannis Nannis Viterbiensis

ordinis Praedicatorum, Theologiae professoris, de monarchia Papae disputatio, scripta Anno MCCCCLXXXI. Cum postfatione Martini Lutheri in tam solennem Disputationem.

Lutherus libello suo, quo Silvestri Prieriatis Epitomen de iuridica et irrefragabili veritate romanae ecclesiae romanique Pontificis cum epistolis atque glossis suis divulgavit, celebris theologi romani Johannis Nannis Disputationem de monarchie Papae adiunxit*) et singulari epilogo et epicrisi illustravit. Nannis ille (sive Nannius s. Annius), Viterbii (s. Fani Voltumnae), in Etruriae oppido, anno c. 1432 natus, ordini Dominicanorum adscriptus erat et, quum magna doctrinae theologicae laude floreret, gratiam sibi comparavit Paparum Sixti IV et Alexandri VI atque in Magistri S. Palatii apostolici dignitatem provectus est. Decessit de vita d. XIII. m. Novembris a. 1502. Anno 1480 Genuae forma quartanaria scriptum in lucem edidit, quod inscriptum erat: De futuris christianorum triumphis in Turcas et Saracenos ad Sixtum Papam IV. et reges, principes et senatus christianos. Hoc libro ille Apocalypsin Johannis apostoli explicare studebat atque inde perspexisse sibi videbatur, Turcarum imperium mox interiturum atque ecclesiam Latinam splendidam de eo reportaturam esse victoriam,

---

*) In exemplari Monacensi editionis Wittemb. Epitomae, quod nobis praesto erat, haec Nannis disputatio non redditur.

Quae cum multis verbis exponeret, Papae dignitatem atque maiestatem summis extulit laudibus et plurimis defendere studuit argumentis, Christum ait sive agnum et eius vicarium Pontificem romanum iure divino esse regem regum seu monarcham temporalem huius mundi et ob eam rem Constantinum Imperatorem obligatum fuisse, ut Sylvestro Papae urbe Roma cederet.

Plura de eo homine disserunt Walchius in praefatione, quam ad Tom. XVIII Opp. Lutheri conscripsit p. 26, et Seckendorfius in hist. Lutheranismi L. I. Sect. 15. §. XXXII.

Nos textum reddidimus huius libelli ex ed. Jen. Opp. Luth. 1556. l, p. 72; in ed. Wittemb. hic libellus non redditur, Walchius in tom. XVIII. Opp. Lutheri versionem Germanicam huius disputationis Nannis non affert, Lutheri epilogum in linguam germanicam versum reddit, T. XVIII p. 247.

R. Patris Fratris

Johannis Nannis Viterbiensis ordinis Praedicatorum, Theologiae professoris, de monarchia Papae disputatio, scripta Anno MCCCCLXXXI. Cum Postfatione Martini Lutheri in tam solennem Disputationem. M. L.

Invenies hic, Lector, de Donatione Constantini articulum ecclesiae papalis, solenniter et magistraliter defensum, quod et multi alii fecerunt, ut scias neque iocum neque ludum fuisse eis istud decretum de donatione Constantini, licet hodie quosdam istius pudeat, et negare libenter vellent, sed Papa non patietur etc.

Excerpta est haec Disputatio ex Commentario eius super apocalypsin, in quo plus quam italico fastu sibi arrogat prophetiam de perdendo Turcarum imperio et de triumpho glorioso ecclesiae latinae, statim ab anno MCCCCLXXX futuro, sed res ipsa declaravit eius prophetiam italicam arrogantiam et vanitatem fuisse, cum Zelimus, Turcarum Imperator, quem hic concacatus propheta ultimum et pereuntem facit

maxime res Turcarum extulerit, capta Aegypto et duobus Soltanis caesis etc.

Disputatio de Monarchia Pontificis Maximi.

Dubitatur, an agnus et vicarius eius Pontifex maximus, sit iure divino rex regum, sive monarcha temporalis huius mundi, et videtur quod non, his rationibus; Primo, quia omnis monarcha temporalis defensat suam monarchiam, sed Christus eam temporaliter non defensat, imo, ut evidentia declarat, potius flagellat et minuit. Ergo non habet monarchiam in hoc mundo temporalem. Et confirmatur dicto Christi Johannis 19. cap., dicentis ad Pilatum: Regnum, inquit, meum, non est de hoc mundo. Sed monarchia temporalis est de hoc mundo. Ergo ius monarchiae Christi non est in hoc mundo, sed expectatur in alio.

Ad hoc firmissime tenentes respondemus *), quod nedum in futuro seculo, sed etiam in praesenti Christus solus habet monarchiam iuridicam. Et hoc primo declaratur ex secundo capitulo Danielis, ubi dicitur, quod lapis abscisus de monte sine manibus, qui est Christus, confregit statuam, et ipse factus est mons magnus, et implevit universam terram. Sed ibi ad literam loquitur angelus de successione monarchiarum mundi, et lapis replet etiam coelum et terram universam. Ergo monarchia Christi universalis est, nedum coelestis, sed temporalis. Et confirmatur per exponendi Danielis modum, sic ibi dicentis: In diebus autem regnorum illorum, scilicet subiectorum Romanis, suscitabit Deus coeli regnum videlicet Christianorum, ut omnes catholici exponunt, de quo regno sic dicit statim: Regnum illud non dissipabitur, et alteri populo non tradetur, sed comminuet et consumet universa Regna, ipsum autem stabit in aeternum.

Ex qua autoritate hoc colligitur **). Omne

*) Ergo baculus stat in angulo. **) Vide dialecticam pulcherrimam et perfecte magistraliterque nostralem.

regnum quod potest impugnari et affligi temporaliter, sed non deleri, est regnum temporale, quia regnum in alia vita nec impugnari potest nec affligi. Sed regnum Christi potest affligi temporaliter et impugnari a bestia, sed non deleri, ut patet ex dicta autoritate, et ex septimo capitulo eiusdem Danielis et in toto libro huius apocalypsis. Ergo Christi monarchia est etiam temporalis, quae licet impugnata et afflicta sub septem sigillis, et septem tubis, et septem phialis, tamen eius iurisdictio non tradetur a Deo alteri populo, ut ait Daniel secundo capitulo, sed tandem auferet a bestia omne regnum, quod est subter omne coelum, et dabit populo Christiano, ut ait idem septimo capitulo. Et ita regnum temporale Christi dissipabit omnia alia regna et ipsum stabit in aeternum. Quia omnia terminabuntur regna, solum autem Christianorum regnum stabit, quia neque in praesenti, neque in futuro huius regni erit finis, ut dixit angelus ad Mariam Lucae primo capitulo.

Et confirmatur, quia Danielis septimo capitulo, ut ibi declaravimus, circa finem capituli ad literam loquitur de Maumeth, qui loquitur contra excelsum sermones, et putavit posse mutare leges Christi in alcoranum, et tempora, ab anno salutis voluit mutari ab annis Maumethi, et sibi intitulari. Ubi duo habemus. Primum, quod auferetur regnum a bestia et dabitur populo Sanctorum, sed Regnum, quod iudicium Dei auferet a bestia, est temporalis eius monarchia. Ergo Christus et vicarius eius Pontifex maximus sunt divino iure temporales monarchae. Aliud dicitur, quod populo Christiano dabitur magnitudo regni, quae est subter omne coelum. Sed subter coelum non est nisi tempus. Ergo Christi monarchia est temporalis etiam in hoc seculo.

Et consonat huic dictum Christi Matthaei ultimo, Data est (inquit) mihi omnis potestas in coelo et in terra. Sed omnis potestas est universalis monarchia, quia Saracenorum non est omnis potestas. Ergo Christo et vicario eius data est monarchia,

nedum coelestis, sed etiam terrestris. Atque ita agnus cum populo latino, ut ait hic Iohannes, pugnabit temporaliter cum bestia et Saracenis, et agnus vincet illos, quia iure divino soli sibi est tradita universalis monarchia, et est solus rex regum et dominus dominantium, et latini qui sunt cum eo, sunt vocati ad bellandum, et electi ad regnandum universaliter*), et fideles ad conservandam evangelii monarchiam. O quanta erit gloria Latinorum. Certi ipsi soli sunt Enoch et Helias reservati ad pugnandum contra antichristum et felices victores.

Ad rationem dicimus, quod aliud est non defensare et minuere, aliud emendare et corrigere. Negamus igitur, quod Christus non defensaverit ecclesiam suam, aut diminuerit, sed bene in his flagellis permisit partes ecclesiae leprosas et haereticas atque scismaticas flagellari. Hoc autem non est ius suum non defensare, aut de iure suae monarchiae minuere, sed solum languidae parti occurrere, atque mederi per illas medicinas et media tyrannica bestiae. quae sua sapientia novit melius expedire.

Ad secundam rationem dicimus cum Augustino super illo verbo Christi: Ego non sum de hoc mundo. Aliud, inquit, est esse de hoc mundo et hinc, aliud autem esse in hoc mundo, et hic. Esse enim de hoc mundo est habere iura sua a mundo et more mundi. At Christus non habuit ius sui regni a mundo, sed a Deo promittente per scripturas Danielis et angeli, quod suae monarchiae non erit finis, sicut praecedentes.

Similiter non acquisivit eam more mundi, militum multitudine et armis, sed miraculis et morte vicit, ut exposuimus super secundo Esaiae prophetae dicentis de Messiae militibus. Convertent gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces. Non levabit ultra gens apostolica contra gentem

---

*) Manet alta mente repostum imperium Italiae fractique iniuria regni.

gladium. Et hoc est, quod Christus non negat Pilato regnum suum esse hic, et in hoc mundo, sed esse hinc et de hoc mundo dicens: Si regnum meum esset de hoc mundo, ministri mei utique armis more mundi decertarent, ut non traderer Iudaeis, nunc autem regnum meum non est hinc.

Hoc loco surgit dubitatio. Si regnum Christi non armis acquiritur, quomodo Iohannes Evangelista in sequentibus capitulis ponit latinos acquisituros universalem bestiae monarchiam pugnis, bellis et armis. Et respondemus, quod latinus exercitus, licet usurus sit armis, tamen magis erunt pro signo, quam effectu, quia illa arma nihil valebunt contra tantam Saracenorum potentiam et exercitus, sicut et arma Petri nihil*) valuerunt nisi ad abscisionem auriculae. Sed accident multa miracula et divinae virtutes, quibus territi infideles subiugabuntur. Nam ut ait apostolus primae ad Thessalonicenses ultimo: Dominus Iesus interficiet impium spiritu oris sui. Et hoc idem asserit Esaias cap. 11, ut ibi ad literam exposuimus. Ergo in armis latinorum non operabitur vis armorum, quam Turci non trepidant, sed spiritus Iesu miraculosus. Et ideo Iohannes, cum hic dicit, quod vocati et electi ac fideles latini pugnabunt, non dicit arma eorum, sed agnus vincet illos, quoniam rex regum est, et haec de litera capituli.

Ex his multa dignissima memoratu occurrunt. Primum est, quod ius omnium monarchiarum a solo Deo est, hoc patet Danielis quarto cap. quando Nabochodonosor dictum est. Scias, quod excelsus dominatur in regno hominum, et cuicunque voluerit dabit illud.

Secundum est, quod solae quinque monarchiae sunt a iure divino, s. Chaldea, Persa, Graeca, Romana, Christiana, quarum quatuor primae ad tempus concessae fuerunt a Deo, ultima vero stabit in

*) (Nihil) Etiam mentiendo nimium vera loqueris, proh dolor.

aeternum, et ius eius alteri populo non tradetur. Hoc probatur Danielis secundo et septimo capitulis, et Lucae primo.

Tertium est, quod omnes aliae dominationes his non subiectae tyrannicae erant ac permissivae. Et ratio est Iob, quia Deus non facit regnare hypocritam sive tyrannum contra instituta a se dominia, nisi propter peccata populi.

Quartum est, quod verus monarcha est Pontifex maximus, ratio, quia ei soli delegata est universalis Christi potestas, non solum ligandi et solvendi, sed et in fide confirmandi et omnes oves et agnos temporaliter pascendi, ut patet ex evangeliis.

Quintum est, quod prohibitiones duas Christus in passione revocavit in resurrectione. Prima prohibitio fuit, ne irent ad praedicandum Samaritanis et paganis, sed solum ovibus Israel. In resurrectione hanc relaxavit propter promulgationem evangelii dicens: Euntes in mundum universum praedicate evangelium omni creaturae. Secunda prohibitio fuit de pecuniis non portandis et gladiis. Quia, cum Iudaeis praedicarent, ab eis recipiebantur: sed quia futurum erat dominium mundi in eis*) et successoribus. Idcirco in passione ius illud abrogavit et aliud pro futura monarchia condidit dicens: Quando misi vos sine sacculo et pera et calciamentis, nihil vobis defuit. Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter et peram, et qui non habet arma, vendat tunicam et emat gladium**).

Sextum est, quod absque voluntate senatus et populi Romani Constantinus debuit resignare imperium Silvestro. Hoc patet, quia iam ad Christum erat devoluta monarchia iure divino. Quod autem est de iure divino, absque senatus consulto debuit fieri.

Septimum est, quod Silvester imperii gloriam

---

*) (Eis) Qui fuerunt isti Eis? An apostoli fuerunt domini in mundo. **) Habes ergo hic Pontificem gladio ornatum, autoritate Christi.

suscipere potuit a Constantino, et beatus Sixtus potuit thesauros imperii a Philippo imperatore suscipere, et thesauros ecclesiae appellare. Ratio, qui potest monarchiam suscipere iure divino, potest et eius annexa suscipere eodem iure, potissime cum Christus relaxaverit ius non utendi pecuniis et armis.

Octavum est, quod beatus Laurentius martyr invito imperatore Decio dictos thesauros potuit dare pauperibus, ratio, thesauri non erant tyranni, sed monarchae veri. At verus monarcha erat Sixtus Pontifex urbis iure divino, et Decius erat ex consequenti tyrannus. Et idcirco beatus Laurentius nec dici, nec esse potuit fur et raptor.

Nonum est, quod Caesar et primogenitus ecclesiae imperator ille est, quem vicarius agni Caesarem instituit ad defensionem monarchiae.

Ultimo sequitur, quod, qui Christi vicario contradicunt, sive Caesares, sive reges ac principes et potentatus, statim iure divino tyranni efficiuntur, suntque magis sub bestia maomethani tyranniade, quam sub iuridica divina monarchia immaculati agni. Haec igitur hactenus dicta sunt.

Martinus Lutherus Pio Lectori.

Legimus Iohan. XII. quod Iudas Ischarioth indignatus sit, cum tantam videret unguenti perditionem, quam Magdalena in corpore Christi prodegerat, religiosisime causatus, potuisse pauperibus tantum thesaurnm multo sanctius distribui. Fuit haec sane magnifica et miranda pietatis species in tam perdito et nefario homine, ita ut et ceteri quoque apostoli ea verbi magnificentia seducti crederent (sed simplicitate apostolica) hominem serio et vere talia loqui, sed postea, re ipsa docti, viderunt (sicut Iohan. dicit) eum furem fuisse, et furandi causa tam religiose de ecclesia pauperum curanda mentitum.

Hunc plus quam gnavissime romanus Pontifex imitatus, postquam vidit in corpus Christi (quae est ecclesia eius) magnos thesauros per fideles,

optimas Magdalenas, id est, animas credentium, et principum Christianorum profusos, pro fovendis ministris ecclesiae, et alendis membris Christi in hac vitae miseria, captus insanissimo furandi et rapiendi furore coepit et ipse clamare, per omnes decretales et scripta suorum adulatorum, sese curam omnium ecclesiarum spectare, et oves Christi pascendas sibi commendatas esse, specie non modo Ischariotica, sed plus quam angelica, per hoc mendacium totius ecclesiae opes furari et ad sese rapere conatus, cum nullum sit post ipsius satanae patris mendaciorum mendacia impudentius et impurius mendacium sub sole proditum, quam quod romanus episcopus sit pastor totius ecclesiae.

Et fuit Iudae mendacium apostolis sine periculo, cum ignari crederent fallacibus verbis pro officio caritatis (quae omnia credit) nec in eius verba fidentes mori voluissent. At noster romanus Ischarioth sic adornavit nobis Christianis suum mendacium, ut, nisi pro articulo fidei adoraremus, non modo periculum salutis immineret, sed certa, praesens et latae sententiae damnatio nos iamdudum ante secula hausisset. Et delectabat eum ista credula et stulta simplicitas fidelium, in qua pro libidine sua ludere, quae vellet, stilo liceret curiali, nam (si voles) historias percurre et observa, an unquam e Papae curia prodierit una pagina, imo duo versus doctrinae Christianae, vel saltem decalogi, cum tamen interim decretalium et bullarum de praebendis, palliis, dignitatibus et aliis profanissimis nugis, sine intermissione, sine fine, sine modo tempestates et maria exundarint in omnem ecclesiam.

Quae omnia cum tot seculis videamus, palpemus, sentiamus, experientia ipsa ita sese habere, nihilominus os istud durum et impudens romanae lupae audet gloriari, sese velle pascere oves Christi, et omnes ecclesias, satanica et furiali nequitia verbum pascendi huc detorquens, ut significet ei, temporaliter et corporaliter in rebus fidelium, ad perditionem animarum licere tyrannisare et furere. Quasi vero animae fidelium valde bene pascantur,

si loco puri verbi Dei, quo aluntur in vitam aeternam, devorare cogantur merdas, stercora, cloacas bullarum et decretalium de primatu, dignitate, potentia et similibus portentis tyrannicis, quibus venter papae et esca eius in hoc seculo glorificatur et in Deum exaltatur, his qui pereunt. Atque utinam essent duntaxat merdae et cloacae pessimorum hominum, et non potius venena aspidum insanabilia, et ova basiliscorum (ut Isaiae verbo *) utar) ipso visu interficientium.

Nam tolerasse has cloacas aut etiam devorasse satis fuerit magna miseria generis humani, sed pro articulis fidei necessariis ad salutem recipere, et in eis confidere et mori, tanquam obedientia salutari ad vitam, hoc est novissimum malum et ultimi temporis, quod Paulus periculosissimum et saevissimum fore praedixit, hoc non pertinet nisi ad purpuratam illam meretricem, matrem fornicationum et abominationum terrae, mysticam Babylonem, ebriam sanguine Sanctorum et sanguine martyrum Iesu, quae gestatur a coccinea bestia, nominibus blasphemiarum plena. Sic enim describit ille curiam papae, et tale est revera regnum papae, tantum tantorum malorum infernum praevaluit inducere in orbem una falsa glossula huius verbi, Pasce, dum non de evangelio docendo, quod pontifices Ischariothici ne summo quidem digito attingunt, sed de potestate dominandi docuerunt intelligere, nihil veriti Christi verbo dominationem in ecclesia prohibentis **): Vos non sic (inquit) ut gentes dominari, sed invicem servire debetis, et Petrus ***): Non dominantes in clero, sed forma gregis efficiamini.

Proinde, si romanum Ischariothem compares ceteris in orbe tyrannis, qui fuerunt, sunt vel esse possunt, videbis illos fuisse pene umbras tyrannicas, corpus vero tyrannicum ipsum esse romanum idolum. Mira de Hattilae Hunnorum regis tyrannide

---

*) Isai. 39 **) Lucae 22. ***) 1 Petr. 5.

scribunt historici, qui se appellarit flagellum Dei et metum orbis terrarum, et de Thamerlane Schytarum tyranno, qui se iram Dei et vastitatem orbis iactaverit, sed hi figura et ludus fuerunt prae curia romana. Nam fuerunt illi brevis cuiusdam temporis calamitates, et, quod optimum fuit, illorum furores bona et secura conscientia et illaesa fide Christi ferri potuerunt. Romanus vero Hattila et Thamerlanes perpetuo et sempiterno furore ecclesias Dei vastavit, nec solum res et corpora perdidit, sed fidem Christi et conscientiam bonam oppressit et exstinxit suis pestilentissimis decretis, quibus re vera et nimis diu fuit metus summus orbis, ira et flagellum Dei. Illi gladio terruerunt orbem, salva fide Christi, hic mendacio sub nomine Dei proposito terruit et domuit omnia, et pro iustitia et veritate coegit adorare.

His malis non contentus homo peccati et filius perditionis, nec aversus furor eius, sed adhuc manus eius extenta quaerit (ut de Antiocho scribitur) regnare super duo regna, imperiique romani arrogat sibi dominium. Ad quod non minoribus mendaciis nititur, nam postquam Carolum magnum episcopus romanus unctione et corona declarasset Rom. Imperatorem, licet ipsum invitum, non destiterunt postea per omnia tempora succedentes Pontifices hoc exemplo in spem sublati, sibi usurpare potestatem conferendi imperii quibus vellent, et se plane dominos feudi, imperatores vero et reges suos vasallos reputare, se ipsos veros et pleno iure esse dominos dominorum, reges regum, iudices thronorum, ut per suos adulatores fremunt.

Nec defuit operationi erroris successus per fictam excommunicationem, tum per prodigia et signa mendacia Satanae, donec nullo genere doli, fraudis, artis et nequitiae et malitiae omisso multa regibus raperent, et quod rapere non possent, furarentur, quod furari non possent, impiis cultibus et ceremoniis extorquerent, tandem etiam conculcarent ipsa colla Regum, eosque occiderent ferro, et orbem caedibus et bellis vastarent.

Exstat epistola cuiusdam boni viri Iacobi Meyer Cancellarii Moguntini ad Cardinalem Aeneam Sylvium expostulatoria de tyrannide Pápae et curiae suae, sed Aeneas Sylvius, homo non tantum Italus, sed Cardinalis quoque gemina superbia, utraque immensa, scilicet Italica et Cardinalitia, ita respondet atrociter amico, ut ius esse contendat, non tyrannidem, quicquid Papa in Germanos saeviret, ausus hoc asserere, Germaniam hoc debere romanae sedi, quod imperium romanum haberet, quod tam culta facta esset ex horrida et barbara terra, quod tam lata et ampla nunc floreret, prius angustis terminis inclusa, breviter, Germaniam pene creaturam Papae facit, ideo debere patientem et gratam esse expilatori romano.

Credidit homo Italici supercilii et fastus, historias a Germanis neque legi neque teneri; cum satis constet ex omnibus historiis, Carolum Magnum non solum nihil accepisse a romano episcopo, sed contra multa illi dedisse, ut potius rom. episcopus ipsam suam sedem Carolo salvam debebat, ut quam ei restituit defensam contra regem Longobardorum. Nam Carolus iam tum tenebat Germaniam, Galliam, Lombardiam, ante coronationem papalem, neque voluit a Papa etiam ipsum titulum imperii datum accipere, sed ab imperatore Constantinopolitano, ut prorsus nihil Pontifici deberet, sed contra Pontifex illi deberet omnia.

Sed hac historiae veritate nihil commoti Romanenses tyranni perpetua insania sese largitores imperii clamaverunt, ut, si qua fata sinerent et tempora concederent, ipsi sibi tandem imposito diademate, regibus omnibus exstinctis, priscum illud romanum imperium recuperarent, et ita alieno labore partam gloriam in sese transferrent, et pro titulo dato rem ipsam acquirerent. Tantum putant sese habere salis nebulones perditi.

Ex istorum numero offero tibi legendum (optime lector) ridendum etiam hunc prophetam Viterbiensem, ut videas, quid spectarint? quid hinnierint? quid hiaverint semper romanae lernae mon-

stra, quam ecclesiam pascere studuerint? quod regnum Dei, et quam iustitiam eius quaesierint? ut, cum ista perspexeris, sine periculo mendacia Papae, sub nomine Christi in ecclesiam diffusa, contemnere discas. Nam hinc scies, quod Papae, qui totus est ipsum mendacium filiusque mendacis diaboli, non sit ulla syllaba credendum, etiamsi iuret trecentos Deos.

Nihil enim est in curia Papae, quam fallere, mentiri, rapinari, lupinari, vulpinari, quod nunc vocant, Romanari, idque sub nomine Christi, id est, horribili blasphemia in Spiritum sanctum, ideo et finis eius venire nunc coepit. Deo gratia per Christum Dominum nostrum. Amen.

Resolutiones disputationum

de indulgentiarum virtute F. Martini Lutheri Augustiniani Vuittembergensis, ad Leonem decimum Pontif. omnibus modis summum.

Liber.

Candidum et liberum lectorem volo.

Lutherus paulo postquam theses de indulgentiarum virtute proposuit, his virorum doctorum illius aetatis morem secutus probationes sive resolutiones adiungere paravit. Id iam mense Novembri a. 1517 egisse eum apparet ex epistola, quam Spalatino tunc dedit et in qua haec scripsit: „Fuit heri apud me Dominus Abbas Leninensis nomine et vice reverendi Domini Episcopi Brandenburgensis, cuius et literas ad me attulit, referens mihi mandato eiusdem Domini Episcopi nostri, optare se et petere, ut paululum differam editiones probationum mearum et quarumlibet lucubrationum, si quas haberem: de indulgentiis tamen (de Wette: tum) sermonem vulgarem editum valde nollet et deinceps non edendum nec vendendum rogavit. — Licet enim nihil erroris in illis, sed omnia catholica esse censeret, ipseque damnaret illas indiscretas (ut vocant) proclamationes indulgentiarum, tamen propter scandalum iudicaret aliquantulum tacendum et differendum". (Epp. Luth. ed. Aurif. I, 40. de Wette I, p. 71). Cernere hinc licet iam tunc inter Lutherum et episcopum Brandenburgensem commercium quoddam epistolarum de indulgentiis fuisse, et ob eam rem Seckendorfius in Historia Luther. I, p. 32 recte haec monet: „non dubitandum, quin iam tempore publicatarum thesium ultimo Oct. 1517 vel prius

Lutherus Episcopo huic, Dioecesano utpote suo, propositum suum aperuerit, licet literae non aeque ac illae, quas tunc ad Archiepiscopum scripsit, exstent: et sic lucem capiunt, quae Lutherus in literis ad Pontificem paulo post datis refert, se privatim monuisse aliquos magnates ecclesiae.“ Nec minus coniicere inde possumus, Lutherum ipsum probationes sive resolutiones, quas paulo post theses propositas atque iam ante annum 1517 fini tum paratas fuisse modo cognovimus, sive ratione Episcopi sui habita sive spe aequa impetrandi commotum typis evulgare aliquantum distulisse. Quum vero non deessent, qui ob has theses obiurgare eum, impugnare, tanquam haereticum infamare non desinerent, probationes earum in vulgus edere apud animum suum constituit et iam die IX. mensis Maii a. 1518, quum Heidelberga reverteretur Wittembergam, Erfurdiae, ubi tum in Augustinianorum monasterio fruebatur deversorio, Jodoco Eisenacensi, suo quondam praeceptori et theologiae professori Erfurdiensi, quem voce adire per famulum ostiarium, quod domini valetudo obstaret, ipsi non permissum est, haec scribit: „Ego sane fateor, vellem quod nullae essent in tota ecclesia indulgentiae, quas nec Itali curant vel pilum: nisi quod lucrum tantum promovent, imo ipsum lucrum atque aliud nihil promovent: ut latius dicam in probationibus meis, Deo volente, statim vulgandis.“ (Luth. Epp. ed. Aurif. I, 61, de Wette I, p. 109.) Wittembergam igitur sabbatho post Ascensionis dominicae festum (Luth. Epp. ed. Aurif. I, 62, de Wette I, p. 110) reversus iam d. XXII m. Maii has Resolutiones descriptas Hieronymo Sculteto, Episcopo ecclesiae Brandenburgensis, ordinario suo, misit eiusque arbitrio ac iudicio maxima cum reverentia subiecit (Luth. Epp. ed. Aurif. I, p. 63 sqq. de Wette I, 112 sqq.), et paulo post die XXX mensis Maii easdem Johanni Staupitio misit rogans „ut ineptias suas susciperet et qua fieri posset industria ad Pontificem Leonem decimum transmitteret, ut essent sibi adversus studia malignantium vice ali-

cuius paracleti.“ Eodem fere tempore has Resolutiones typographo tradidisse videtur excudendas, sed segnius quam ipse exspectabat hoc opus perficiebatur, itaque die X. (vel XV.) [pro die 12 Fratrum leg. aut: die 7 Fratr. M. M. aut: divis. Apostolorum] mensis Julii Wenceslao Linco, theologo et ecclesiastae monasterii Eremitarum Nurmbergensium, haec scribit: „Misissem probationes mearum positionum, sed tam segnis est noster chalcographus, ut et ipse mire discrucier a dilatione: sunt ferme 18 conclusiones absolutae, quas tentavi ut mitterem.“ Medio tandem mense Augusto resolutiones typis erant confectae, parum tamen correctis, itaque per Spalatinum principi Friderico eas d. XXI m. Augusti mittens haec scribit: „Mitto resolutiones mearum propositionum, sed mendose excusas: ita obfuit mea aliquanta absentia.“

Lutherus in his resolutionibus singulas theses propositas ita distinguit, ut plerasque pro veris asserat, quasdam vero non nisi probabiles et disputabiles, ideoque pertinaciter non defendendas declaret, omnino autem hoc tractatu summam eruditionem, pietatem, animi generositatem praestitit, „easque, Seckendorfius inquit in Histor. Lutheran. I, p. 37, si absque praeoccupatione considerassent, in tantas iras non exarsissent“ (cf. Walchii introd. in T. XVIII Opp. Luth. p. 41 sq.). Etiam Lutheri adversarii profitentur eum his probationibus multorum benevolentiam sibi comparavisse, nam Maimburgius Jesuita in historia Lutheranismi haec tradit: „Haec (Lutheri in thesibus suis probandis ac resolvendis exhibita) methodus multorum benevolentiam et approbationem ei conciliavit credentium, bona fide ab eo agi nec aliud quam veritatem quaeri, unde ab adversariis, quorum fraudes et abusus detexerat, iniuste pro haeretico eum haberi putabant“ (Seckend. Hist. Luth. I, p. 28). Qua denique tum fuerit Lutherus reverentia in Papam, apparet ex literis, quas una cum resolutionibus ad Leonem X dedit.

In reddendo textu resolutionum nos secuti su-

mus editionem principem, quae in bibliotheca Scheurliana asservatur, cuius titulus hic est:

Resolutiones disputationum F. Martini Luther Augustiniani, de indulgentiarum virtute, ab ipso earum auctore, a pluribus mendis repurgatae, Vittenbergae (s. l. et a, forma quart.) Tituli paginae impressa est imago, Christum proponens, quem de cruce demunt, et in inferiore eius parte leguntur haec verba: Liber. Candidum ac liberum lectorem volo. In extrema pagina legitur: Lipsiae apud Melchiorem Lottherum, Anno Domini Millesimo Quingentesimo decimo octavo. — In pagina altera exscripta est Lutheri epistola Staupitio data, quae incipit: Memini etc.; tum sequitur epistola papae data, cuius exordium est: Beatissimo patri Leoni X etc. Auditum audivi etc. In fine epistolae, hac inscriptione: Protestatio reverendi P. Martini Lutheri, non addita, leguntur haec: „Quia haec theologica — sentiunt vel cupiunt", quae excipiunt Resolutiones ipsae, quarum initium est: Conclusio prima etc.

Praeter hanc vetustissimae harum Resolutionum editiones sunt:

Resolutiones disputationum de Indulgentiarum virtute F. MARTINI LUTHER Augustiniani Vittenbergensis. Liber. Candidum et liberum lectorem opto. (Vittenbergae) Anno Domini M.D.XVIII. 4.
(Panzer Ann. typogr. IX, 71.)

Resolutiones disputationum de Indulgentiarum virtute Frat. Mart. Luth. Augustiniani Wittembergensis. Ad Joh. Staupitium, S. T. Professorem Augustinianae familiae Vicarium. Epistola Lutheri ad Leonem X Pont. Max. 1518, 4.
(v. d. Hardt Autogr. Luth. III, 14.)

Resolutiones disputationum F. MARTINI LUTHERI Augustiniani, de indulgentiarum virtute, Vuittenbergae. Praecedit epistola nuncupatoria ad Johannem Staupitium S. T. professorem, Augustinianae familiae Vicarium. Excipit illam Martini Lutheri ad Leonem X P. M. Epistola. In fine: Lip-

siae, apud Melchiorem Lottherum. Anno Domini Millesimo Quingentesimo decimo nono. 4.

(Panzer Ann. typ. VII, p. 206.)

In collectionibus Opp. Lutheri hae Resolutiones latine leguntur: in collect. a. 1519 et Basileae 1520 editis, in coll. Vittemb. t. 1, p. 102 sqq., in coll. Jenens. I, p. 76 sqq., germanice in coll. Lips. T. XVII p. 29, in edit. Walchii T. XVIII p. 290 sqq.

Epistolas Lutheri ad Staupitium et ad Leonem X datas reddidimus ex editione principe, quam supra laudavimus, epistolam ad Hieronymum, episcopum Brandenburgensem, missam ex ed. Epp. Lutheri, quam Aurifabro debemus, collatis editionibus Jenensi et de Wettiana. Adnotationes, quas addidimus, ex edit. Jenensi sunt repetitae.

Reverendissimo in Christo

Patri ac Domino, Domino Hieronymo, ecclesiae Brandenburgensis Episcopo, clementissimo Domino suo in primis gratioso, F. Martinus Lutherus Augustinianus Vuittembergensis.

Jesus.

Salutem. Quum nuper circum nostras regiones, optime Praesul, audiri coepissent nova et inaudita de apostolicis indulgentiis dogmata, ita ut tam docti quam indocti plurimi passim admirarentur et moverentur, fui ego a multis, tum familiaribus, tum ignotis facie, rogatus multis literis et colloquiis, quid mihi de istorum verborum novitate (ne dicam licentia) videretur. Dissimulabam aliquamdiu, tandem urgebant disputationibus acribus usque ad periculum pontificalis reverentiae.

Ego vero quid facerem? Non erat meum in hac re quidquam statuere, et verebar illis contradicere, quos non nisi vera praedicasse cupiebam videri quam maxime. Isti vero sic instabant evidentibus argumentis falsa et inania probare, ut me

(vera fateor) omnino captivarent atque concluderent.

Ut ergo utrisque satisfacerem, visum est id optimum consilium utrisque neque consentire, neque dissentire, sed interea[1]) de tanta re disputare, donec ecclesia sancta statueret, quid sentiendum foret. Itaque emisi disputationem, invitans et rogans publice omnes, privatim vero, ut novi, quosque doctissimos, ut vel per literas suam sententiam aperirent. Quandoquidem in iis rebus neque scripturas, neque doctores ecclesiasticos, neque ipsos canones, praeter paucos canonistas, et hos sine textu loquentes, et aliquos scholasticos doctores similiter opinantes, nihil etiam probantes, suffragari mihi viderem.

Mihi id sane[2]) omnium longe absurdissimum videtur, aliquid scilicet in ecclesia Dei praedicari et audiri, quod cum haeretici expostulaverint, unde rationem reddamus, et nos non possimus, Christum et ecclesiam eius relinquamus illis ridiculum et ludibrium.

Porro scholasticis doctoribus et canonistis constat nullam deberi a nobis fidem, dum suas opinantur opiniones. Et ut vulgo dicitur: Turpe est iuristam loqui sine textu, at multo turpius est theologum loqui sine textu, non Aristotelis dico, nam hunc plus valde nimis satis loquuntur, sed nostro, id est, scripturae sacrae, canonum, ecclesiasticorum Patrum.

Proinde mihi visum est, rem hanc esse mei studii et officii, disputare scilicet de rebus omnium dubiosissimis, sed, simul si falsae[3]) sint, periculosissimis assertu, quando hucusque licitum est Scholasticis, de iis etiam rebus sacratissimis reverendisque, quas per tot secula nullus dubitavit Christianus, disputare.

Quod vero humilis et deiecta eorum sit religio seu reverentia, qui de potestate ecclesiastica seu sum-

---

1) In ed. Jen.: interim. 2) In ed. Jen.: sane id. 3) Aurif.: false.

mi Pontificis putent non disputandum sed tacendum, et gratias agendum, quis non vel palpet, quaeso? Cur non etiam tacent et gratias agunt, et suas frivolas disputationes omittunt de potestate et sapientia et bonitate eius, qui dedit istam potestatem ecclesiae? Denique quid est secretum [1]), vel in illa summa maiestate vel sacratissima humanitate, quod non prope [2]) nugis ita contaminaverint, ut omnium bene et affectum et reverentiam cordium assiduitate nugandi in Deum exstinxerint. Sed de hoc alias.

Igitur cum in hanc harenam vocarem omnes, veniret vero nullus, deinde viderem disputationes meas latius vagari, quam volueram atque passim, non ut disputabilia, sed asserta acciperentur, coactus sum praeter spem et votum meam infantiam et ignorantiam in vulgus mittere, et declarationes ac probationes earum in publicum edere, satius ratus me facere, si imperitiae meae infamiam incurrerem, quam illos errare sinerem, qui forte putant omnia esse asserta. Inter quae sunt, de quibus dubito, nonnulla ignoro, aliqua et nego, nulla vero pertinaciter assero, sed omnia ecclesiae sanctae suoque iudicio submitto.

Cum vero tu, optime Praesul, nobis per misericordiam Christi datus sis huius' loci ordinarius (ut vocant), qui quidem bonos et eruditos non modo diligis [3]) mirifice, quod in multis multi plurimum praedicant, verum pro tua singulari humanitate, et humilitate prope usque ad periculum pontificalis dignitatis etiam veneraris et colis (facessat [4]) adulatio, non te, sed Christi dona in te praedico): iustissimum fuit, ut tibi (ad quem pertinet huius loci studia inspicere et iudicare) potissimum offerrem et pedibus tuis primum subiicerem, quicquid id fuerit, quod operor.

Itaque digneris, clementissime Praesul, susci-

---

1) In ed. Jen. et de Wettc: tam secretum. 2) In ed. Jen.: non meris prope. 3) Ibid.: diligas. 4) Ibid.: facesset.

pere has meas ineptias, atque ut omnes sciant, quam nihil audacte asseram, non solum permitto, sed etiam obsecro, ut reverenda Paternitas tua arrepto calamo, quaecunque visum est, aboleat, aut igne facto totum comburat, mea prorsus nihil refert. Scio quod Christus mea opera non eget, absque me nunciabit prospera ecclesiae suae, quando secundum Gregorium Nazanzenum [1]), nec vera tutum est loqui in ecclesia, praesertim gravibus peccatoribus.

Idcirco mei non oblitus his verbis protestor, me disputare, non determinare, disputo, inquam, non assero, ac disputo cum timore, non quod eorum bullas et minas timeam, qui nullo prorsus timore tacti quicquid vel somniaverint velut evangelium credi volunt. Horum enim audacia et inscitia simul coegit (fateor) etiam timori meo non credere, quae nisi tanta esset, nullus me praeterquam angulus meus cognovisset. Si opus ipsum non fuerit suum, omnino volo, ut nec sit meum, sit vero nihil et nullius. Ego nihil debui quaerere, nisi ut nulli essem erroris occasio. Gloriam habeat ille solus, cuius solius est, qui est benedictus in omnia secula, Amen.

Datum sabbatho post [2]) Exaudi, Anno MDXVIII.

F. Martinus Lutherus.

Reverendo et Vere Patri

Johanni Staupicio S. Theologiae Professori, Augustinianae familiae Vicario, F. Martinus Luther discipulus Salutem et se ipsam.

Memini, Reverende Pater, inter iucundissimas et salutares fabulas tuas, quibus me solet Dominus Jesus mirifice consolari, incidisse aliquando mentio-

---

1) de Wette: Nanzianzenum. 2) In ed. Jen. deest: post.

nem huius nominis Poenitentia, ubi miserti conscientiarum multarum carnificumque illorum, qui praeceptis infinitis eisdemque importabilibus modum docent (ut vocant) confitendi, te velut e coelo sonantem excepimus, quod poenitentia vera non est, nisi quae ab amore iustitiae et Dei incipit, et hoc esse potius principium poenitentiae, quod illis finis et consummatio censetur.

Haesit hoc verbum tuum in me sicut sagitta potentis acuta, coepique deinceps cum scripturis, poenitentiam docentibus, conferre. Et ecce iucundissimum ludum, verba undique mihi colludebant, planeque huic sententiae arridebant et assultabant, ita, ut cum prius non fuerit ferme in scriptura tota amarius mihi verbum quam poenitentia (licet sedulo etiam coram Deo simularem, et fictum coactumque amorem exprimere conarer), nunc nihil dulcius aut gratius mihi sonet, quam poenitentia. Ita enim dulcescunt praecepta Dei, quando non in libris tantum, sed in vulneribus dulcissimi Salvatoris legenda intelligimus.

Post haec accessit, quod studio et gratia eruditissimorum virorum, qui nobis Graeca et Ebraea officiosissime tradunt, didici, idem verbum Graece *μετάνοια* dici, a *μετὰ* et *νοεῖν*, id est, a post et mentem, ut sit poenitentia seu *μετάνοια* resipiscentia, et post acceptum damnum et cognitum errorem, intelligentia sui mali, quod sine mutatione affectus et amoris fieri est impossibile. Quae omnia Paulinae theologiae ita respondent apte, ut nihil ferme aptius Paulum illustrare possit, meo saltem iudicio. Denique profeci et vidi, *μετάνοιαν* non modo a post et mentem, sed a trans et mentem posse deduci (sit sane violentum) ut *μετάνοια* transmutationem mentis et affectus significet, quod non modo affectus mutationem, sed et modum mutandi, id est, gratiam Dei videbatur spirare. Nam transitus ille mentis, id est, verissima poenitentia, celeberrimus est in sacris literis, ut quem phase illud vetustum olim significavit, Christus exhibuit, et longe ante Abraham quoque figuravit, quando

transitor, id est, Ebraeus vocari coepit, traiectus scilicet in Mesopotamiam, ut Burgen. docte docet. Huic et titulus ille Psalmi concinit, ubi Idithun, id est, transiliens cantator inducitur.

His inhaerens ausus sum putare, eos falsos esse, qui operibus poenitentiae tantum tribuerunt, ut poenitentiae vix reliquum nobis fecerint praeter frigidas quasdam satisfactiones et laboriosissimam confessionem, latino scilicet vocabulo abducti, quod poenitentiam agere actionem magis sonet, quam mutationem affectus, et Graeco illi μετανοεῖν nullo modo satisfacit.

Haec mea, cum sic ferveret meditatio, ecce subito coeperunt circum nos strepere, imo clangere nova indulgentiarum classica, et remissionum buccinae, quibus tamen non ad strenuum belli studium animaremur, breviter, neglecta verae poenitentiae doctrina adeo magnificare praesumpserunt non poenitentiam, non saltem vilissimam eius partem, quae satisfactio dicitur, sed eiusdem vilissimae partis remissionem, ut nunquam sit ita magnificari audita. Denique impia et falsa et haeretica docebant, tanta autoritate (temeritate volui dicere), ut qui vel contra mutiret, statim haereticus, igni devotus esset, et aeternae maledictionis reus.

Ego horum furori occurrere non potens, statui modeste eis dissentire, et in dubium vocare eorum dogmata, fretus omnium doctorum totiusque ecclesiae sententia, quod etiam satisfacere melius sit, quam satisfactionem remitti, id est, indulgentias redimere, nec est ullus qui aliter unquam docuit. Itaque disputavi, id est, summa, media, infima, omnia in malum capitis mei irritavi, quantum per hos pecuniarum (heus animarum dicendum fuit) zelatores fieri ac perfici potest. Sic enim suavissimi homines, crassissima astutia instructi, cum negare non possint ea, quae dixi, fingunt summi pontificis potestatem laedi meis disputationibus.

Haec est causa, reverende Pater, quod ego nunc infeliciter in publicum prodeo, qui semper anguli amator fui, et ipse eligens spectare pulcher-

rimum nostro seculo ingeniorum ludum magis quam spectari et rideri. Sed (ut video) oportet et corchorum inter olera videri, et nigrum statui inter alba, decoris scilicet et veneris gratia.

Rogo itaque, has meas ineptias suscipias, et qua fieri potest industria ad optimum pontificem, Leonem decimum, transmittas, ut sint ibi mihi adversus studia malignantium vice alicuius paracleti, non quod te mihi coniungi periculo velim, meo solius periculo haec egisse volo. Christus viderit, suane sint an mea, quae dixi, sine cuius nutu nec summi pontificis sermo est in lingua eius, nec cor regis in manu sua, hunc enim exspecto iudicem e Romana sede pronunciantem.

Ceterum minacibus illis meis amicis nihil habeo quod respondeam, nisi illud Reuchlinianum, qui pauper est, nihil timet, nihil potest perdere. Res nec habeo nec cupio, famam et honorem si habui, assidue nunc perdit, qui perdit. Unum superest imbecille et assiduis fatigatum incommodis corpusculum, quod si qua vi vel dolo abstulerint (in obsequium Dei) forte una vel duabus vitae horis me pauperiorem facient. Sufficit mihi dulcis redemptor et propitiator Dominus meus Iesus Christus, cui cantabo, quamdiu fuero. Si quis autem noluerit cantare mecum, quid ad me? ululet, si libet, vel secum. Ipse Dominus Iesus servet te in aeternum, mi Pater suavissime. Vuittembergae, die S. Trinitatis, anno M. D. XVIII[1]).

Beatissimo Patri Leoni Decimo

Pont. Max. F. Martinus Luther Augustinianus aeternam Salutem.

Auditum audivi de me pessimum, beatissime Pater, quo intelligo quosdam amicos fecisse nomen meum gravissime coram te et tuis foetere, ut qui[2]) autoritatem et potestatem clavium et summi ponti-

1) In edit. Jen. hic interpositum est: Epistola Lutheri ad Leonem X. Ro. Pon. 2) In ed. Jen.: quia.

ficis minuere molitus sim. Inde haereticus, apostata, perfidus et sexcentis nominibus, imo ignominiis accusor. Horrent aures et stupent oculi. Sed unicum stat fiduciae praesidium, innocens et quieta conscientia. Nec nova audio, talibus enim insignibus et in nostra regione me ornaverunt homines isti honestissimi et veraces, id est, pessime sibi conscii, qui sua portenta mihi conantur imponere, et mea ignominia suas ignominias glorificare. Sed rem ipsam, beatissime Pater, digneris audire ex me infante et inculto.

Coepit apud nos diebus proximis praedicari iubilaeus ille indulgentiarum apostolicarum, profecitque adeo, ut praecones illius sub tui nominis terrore omnia sibi licere putantes, impiissima haereticaque palam auderent docere, in gravissimum scandalum et ludibrium ecclesiasticae potestatis, ac si decretales de abusionibus quaestorum nihil ad eos pertinerent. Nec contenti, quod liberrimis verbis haec sua venena diffunderent, insuper libellos ediderunt et in vulgum sparserunt, in quibus, ut taceam insatiabilem et inauditam avaritiam, quam singuli pene apices olent crassissime, eadem illa impia et haeretica statuerunt, et ita statuerunt, ut confessores iuramento adigerent, quo haec ipsa fidelissime instantissimeque populo inculcarent.

Vera dico, nec est, quo se abscondant a calore hoc. Exstant libelli, nec possunt negare. Agebantur tum illa prospere, et exsugebantur populi falsis spebus, et ut propheta*) ait: Carnem desuper ossibus eorum tollebant. Ipsi vero pinguissime et suavissime interim pascebantur.

Unum erat, quo scandala sedabant[1]), scilicet terror nominis tui, ignis comminatio et haeretici nominis opprobrium. Haec enim incredibile est quam propensi sunt[2]) intentare, quandoque etiam, si in meris opiniosisque nugis suis contradictionem

---

1) In ed. Jen.: sedebant. 2) Ibid.: sint.
*) Mich. 3.

senserint, si tamen hoc est scandala sedare, ac non potius mera tyrannide schismata et seditiones tandem suscitare.

Verum nihilominus crebrescebant fabulae per tabernas de avaritia sacerdotum, detractionesque clavium summique pontificis, ut testis est vox totius huius terrae. Ego sane (ut fateor) pro zelo Christi, sicuti mihi videbar, aut si ita placet, pro iuvenili calore urebar, nec tamen meum esse videbam in iis quicquam statuere aut facere. Proinde monui privatim aliquot magnates ecclesiarum. Hic ab aliis acceptabar, aliis ridiculum, aliis aliud videbar, praevalebat enim nominis tui terror et censurarum intentatio. Tandem, cum nihil possem aliud, visum est saltem leviuscule[1]) illis reluctari, id est, eorum dogmata in dubium et disputationem vocare. Itaque schedulam disputatoriam edidi, invitans tantum doctiores si qui vellent mecum disceptare, sicut manifestum esse etiam adversariis oportet ex praefatione eiusdem disceptationis.

Ecce, hoc est incendium, quo totum mundum queruntur conflagrari, forte quod indignantur me unum, autoritate tua apostolica magistrum theologiae, ius habere, in publica schola disputandi, pro more omnium universitatum et totius ecclesiae, non modo de indulgentiis, verum etiam de potestate, remissione, indulgentiis divinis, incomparabiliter maioribus rebus. Nec tamen multum moveor, quod hanc mihi facultatem invideant, a tuae[2]) B. potestate concessam, qui eis favere cogor invitus multo maiora, scilicet, quod Aristotelis somnia in medias res theologiae miscent, atque de divina maiestate meras nugas disputant contra et citra facultatem eis datam.

Porro, quodnam fatum urgeat has solas meas disputationes prae ceteris, non solum meis[3]), sed omnium magistrorum, ut in omnem terram pene exierint, mihi ipsi miraculum est. Apud nostros et

---

1) In ed. Jen.: leniuscule. 2) Ib.: tua. 3) Ib.: eis.

propter nostros tantum sunt editae, et sic editae, ut mihi incredibile sit, eas ab omnibus intelligi. Disputationes enim sunt, non doctrinae, non dogmata, obscurius pro more, et aenigmaticos positae. Alioqui si praevidere potuissem, certe id pro mea parte curassem, ut essent intellectu faciliores.

Nunc quid faciam? Revocare non possum, et miram mihi invidiam ex ea invulgatione video conflari, invitus venio in publicum, periculosissimumque ac varium hominum iudicium, praesertim ego indoctus, stupidus ingenio, vacuus eruditione, deinde nostro florentissimo seculo, quod pro sua in literis et ingeniis felicitate etiam Ciceronem cogere possit ad angulum, lucis et publici alioqui non ignavum sectatorem, sed cogit necessitas me anserem strepere inter olores.

Itaque, quo et ipsos adversarios mitigem et desideria multorum expleam, emitto ecce meas nugas, declaratorias mearum disputationum, emitto autem, quo tutior sim, sub tui nominis praesidio et tuae protectionis umbra, beatissime Pater, in quibus intelligent omnes, qui volent, quam pure simpliciterque ecclesiasticam potestatem et reverentiam clavium quaesierim et coluerim, simulque quam inique et false me tot nominibus adversarii foedaverint. Si enim talis essem, qualem illi me videri cupiunt, ac non potius omnia disputandi facultate recte a me tractata fuissent, non potuisset fieri, ut illustriss. Princeps Fridericus Saxoniae dux, Elector Imperii etc., hanc pestem in sua permitteret universitate, cum sit catholicae et apostolicae veritatis unus facile amantissimus, nec tolerabilis fuissem viris nostri studii acerrimis et studiosissimis. Verum actum ago, quando illi suavissimi homines non verentur mecum et principem et universitatem pari ignominia conficere palam.

Quare, beatissime Pater, prostratum me pedibus tuae B. offero cum omnibus quae sum et habeo. Vivifica, occide, voca, revoca, approba, reproba, ut placuerit, vocem tuam vocem Christi in te praesidentis et loquentis agnoscam. Si mortem merui,

mori non recusabo, Domini enim est terra, et plenitudo eius, qui est benedictus in secula, Amen, qui et te servet in aeternum, Amen[1]). Anno M. D. XVIII.

Protestatio Reverendi

Patris Martini Lutheri Augustiniani Vuittembergensis etc.[2]).

Quia haec est theologica disputatio, quo pacatiores faciam animos, nudo disputationis textu forte offensos, repetam hic denuo protestationem in scholis fieri solitam.

Primum protestor, me prorsus nihil dicere aut tenere velle, nisi quod in et ex sacris literis primo, deinde ecclesiasticis patribus, ab ecclesia Romana receptis, hucusque servatis, et ex canonibus ac decretalibus pontificiis habetur et haberi potest. Quod si quid ex iis probari vel improbari non potest, id gratia disputationis duntaxat, pro iudicio rationis et experientia tenebo, semper tamen in his salvo iudicio omnium superiorum meorum.

Unum illud addo et mihi vendico iure Christianae libertatis, quod opiniones B. Thomae, Bonaventurae, aut aliorum scholasticorum vel canonistarum nudas, sine textu et probatione positas, volo pro meo arbitrio refutare vel acceptare, secundum consilium Pauli*): Omnia probate, quod bonum est tenete. Etsi scio quorundam Thomistarum sententiam, volentium B. Thomam ab ecclesia esse approbatum in omnibus, constat satis, quantum B. Thomae valeat autoritas. Hac mea protestatione credo satis manifestum fieri, quod errare quidem potero, sed haereticus non ero, quantumlibet fremant et tabescant ii, qui aliter sentiunt vel cupiunt.

Finis.

---

1) In ed. Jen additum est.: Die S. Trinitatis.
2) Haec verba: Protestatio etc. non leguntur in ed. principe.
*) 1. Thess. 5.

Resolutiones Disputationum

de indulgentiarum virtute, R. P. ac sacrae theologiae doctoris Martini Lutheri Augustiniani Vuittembergensis, Ad Leonem decimum Pontif. omnibus modis summum.

Candidum et liberum lectorem opto.

Conclusio I.

Dominus et magister noster Iesus Christus, dicendo: Poenitentiam agite etc. omnem vitam fidelium poenitentiam esse voluit.

Hanc assero, et nihil dubito.

Probo tamen eam vel rudis ingenii causa primo ex ipso verbo Graeco *μετανοεῖτε*, id est, poenitentiam agite, quod rigidissime transferri potest, transmentamini, id est, mentem et sensum alium induite, resipiscite, transitum mentis et phase spiritus agite, ut scilicet nunc coelestia sapiatis, qui hucusque terrena sapuistis, quod Apostolus Rom. 12. dicit: Renovamini novitate mentis vestrae. Qua resipiscentia fit, ut redeat praevaricator ad cor odiatque suum peccatum.

Certum est autem, quod ista resipiscentia, seu odium sui tota vita fieri debeat, iuxta illud *): Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam. Et iterum: Qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus. Et ibidem: Non veni pacem mittere, sed gladium. Matth. 5: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Et Paulus Rom. 6. et 8. aliisque multis locis iubet mortificare carnem, et membra, quae sunt super terram. Et Gal. 5. docet carnem crucifigere cum concupiscentiis eius. Et 2. Corinth. 6. dicit: Exhibeamus nosmet ipsos in multa patientia, in ieiuniis multis etc. Haec sic late profero, tanquam cum eis agam, qui nostra ignorant.

Ideo secundo probo et ratione eandem [1]). Quia Christus magister spiritus est, non literae, et verba

---

1) In ed. Jen.: eadem. *) Johann. 12.

eius sunt vita et spiritus, ideo necesse est, ut eam doceat poenitentiam, quae in spiritu et veritate agitur *), non autem eam, quam foris agere possunt superbissimi hypocritae, in ieiuniis suis facies exterminantes, in angulis orantes, et cum tubis eleemosynam facientes. Eam, inquam, doceat Christus oportet, quae in omni vitae genere agi potest**), quam rex in purpura, sacerdos in munditia, principes in dignitate non minus possunt agere, quam monachus aut mendicus in suis ritibus et paupertate, sicut egerunt Daniel et socii sui ***) in media Babylone. Omnibus enim hominibus, id est, omnium conditioni debet convenire doctrina Christi.

Tertio, per totam vitam oramus et orandum est: Dimitte nobis debita nostra, ergo tota vita poenitentiam agimus, et displicemus nobis, nisi quis sit ita stultus, ut ficte putet orandum sibi pro remittendis debitis. Vera enim sunt, et non contemnenda debita, pro quibus orare iubemur, etiamsi sint venialia, non tamen nisi eis remissis salvari possumus [1]).

Conclusio II.

Quod verbum de sacramentali poenitentia (confessionis et satisfactionis, quae sacerdotum ministerio celebratur) non potest intelligi.

Hanc etiam assero et probo.

Primo, quia poenitentia sacramentalis est temporalis, nec potest omni momento agi, alioqui assidue cum sacerdote loquendum esset nec aliud quicquam agendum, nisi peccata confitendum [2]), atque satisfactionem impositam exsequendum [2]). Ideo non potest esse crux illa, quam Christus praecipit tollere, nec est mortificatio passionum carnis.

Secundo, sacramentalis est externa tantum, et praerequirit internam, sine qua nihil valet. Sed haec interna est, et sine sacramentali esse potest.

Tertio, sacramentalis potest esse ficta, haec

---

1) In ed. Jen.: possimus. 2) Ibid.: confitendi-exseendam. *) Johann. 6 **) Matth. 6. ***) Dan. 3.

non nisi vera et sincera esse potest. Quod si sincera non fuerit, hypocritarum est, non ea, quam Christus docet.

Quarto, de sacramentali poenitentia nullum habetur praeceptum Christi, sed est per pontifices et ecclesiam statuta (saltem quoad tertiam sui partem, scilicet satisfactionem), ideo et mutabilis arbitrio ecclesiae. Sed poenitentia evangelica est lex divina, nulla hora mutabilis, cum ipsa sit iuge illud sacrificium, quod vocatur, cor contritum et humiliatum.

Quinto, huc pertinet, quod uno consensu doctores scholastici discernunt poenitentiam virtutis a poenitentia sacramentali, ponentes poenitentiam virtutis velut materiam seu subiectum poenitentiae sacramenti.

Conclusio III

Non tamen solam intendit interiorem, imo interior nulla est, nisi foris operetur varias carnis mortificationes.

Et hanc assero et probo.

Primo, Roma. 12, praecipit apostolus, corpora nostra offerre hostiam viventem, sanctam, Deo placentem. Atque id quomodo fiat, ibidem clare et late exponit, dum docet humiliter sapere, invicem servire, diligere, orationi instare, patientiam habere etc. Quomodo et 2. Corinth. 6. ait: Exhibeamus nosmet ipsos in multa patientia, in ieiuniis et vigiliis etc. Sed et Christus Matth. 5. et 6. docet recte ieiunare, orare, eleemosynas dare, item alibi*): Quod superest, date eleemosynam, et ecce omnia munda vobis.

Unde sequitur, quod illae tres partes satisfactionis, ieiunium, oratio, eleemosyna, non pertinent ad sacramentalem poenitentiam, quoad substantiam factorum, quia sunt de praecepto Christi, sed per-

*) Luc. 5.

tinent ad eam, quoad certum modum et tempus, secundum quod ecclesia ordinaverit, videlicet quamdiu sit orandum, ieiunandum, dandum, item, quantum et quid orandum, quantum et quid non comedendum, quantum et quid dandum.

Verum ut sunt de evangelica poenitentia, ieiunium habet in se omnes castigationes carnis, sine delectu ciborum, aut differentia vestium, oratio vero omne studium animi meditando, legendo, audiendo, orando, eleemosyna vero omne obsequium erga proximum, ut ita per ieiunium sibi serviat, per orationem Deo, et per eleemosynam proximo, per primum vincat concupiscentiam carnis, et vivat sobrie et caste, per secundum superbiam vitae et vivat pie, per tertium coucupiscentiam oculorum, et vivat iuste in hoc seculo. Quare omnes mortificationes, quas homo compunctus sibi infert, sunt de poenitentia interiore, tanquam fructus eius, sive sint vigiliae, labores, inopiae, studia, orationes, fuga sexus ac deliciarum, in quantum promovent spiritum.

Secundo, sic ipsemet egit Dominus, et omnes sancti eius cum eo. Sic denique praecepit *): Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera. Nam sine dubio opera bona foris sunt fructus poenitentiae et spiritus, cum spiritus non faciat nisi vocem turturis, id est, gemitum cordis, radicem operum bonorum.

Adversus has tres meas conclusiones quidam **) indignatus, et sub pelle leonis incedens posuit deblaterans errorem esse, si quis verbum illud, poenitentia, negaverit etiam de sacramento poenitentiae intelligi. Primum, non est propositum meum singulas eius positiones confutare, quae sunt adeo insulse et indocte compositae, ut mihi impossibile sit creditu, eas fuisse intellectas, tam ab eo, cuius titulo vulgantur, quam ab eo, qui eas conflavit, quod et cuique mediocriter ingenioso et in scripturis

---

*) Matth. 5. **) In quendam blateronem, Johann. Tetzel.

erudito facile patet. Tamen ut et eis ipsis suam inscitiam ostendam (si capaces esse poterunt), hanc primam diiudicabo.

Admitto sub nomine poenitentiae posse intelligi etiam Iudae poenitentiam, etiam Dei poenitentiam, etiam pictam, et (ut logici solent) materialiter et secundo intentionaliter sumptam poenitentiam, ideo et sacramentum (id est, satisfactionem). Aut[1]) quis negat hucusque theologis quibusdam non paucis licuisse, totam ferme scripturam corrumpere audacibus suis distinctionibus et amphibologiis nuper confictis, adeo ut pro Paulo et Christo Paulocentonas et Christocentonas legamus? Ego de germana et propria verbi locutus sum significatione, quam Christus in eo verbo voluit, aut saltem, quam Johannes Baptista voluit, qui non habuit autoritatem instituendi sacramenti, et tamen venit praedicans baptismum poenitentiae dicens: Poenitentiam agite. Quod verbum Christus repetiit, ac si non de sacramento locutus satis credo intelligitur, tamen esto illorum somnium verum, videamus quid sequatur.

Christus sine dubio legislator divinus est, et doctrina eius ius est divinum, id est, quod nulla potestas mutare aut dispensare potest. At si poenitentia in eo loco a Christo docta significat poenitentiam sacramentalem (id est, satisfactionem) et hanc potest papa mutare, et de facto mutat pro arbitrio suo, ergo vel papa habet in arbitrio ius divinum, vel est in Deum suum impiissimus adversarius, irritum faciens mandatum Dei. Quod si hoc audent asserere ii[2]), qui ad laudem Dei et defensionem catholicae fidei, et sanctae sedis apostolicae honorem, et pro veritate revelanda et erroribus supprimendis gloriantur sese disputare, denique si sic honorant ecclesiam tuenturque fidem, qui terrifico et immaniter (pene dixissem inaniter) iactato titulo haereticae pravitatis inquisitores volunt videri, quid, quaeso, relictum est vel insanissimis haereticis,

---

1) In ed. Jen.: At. 2) Ibid.: hi.

quo et ipsi papam et sedem apostolicam blasphemeat et criminentur? Hos ego non inquisitores, sed insitores haereticae pravitatis libera voce pronunciarem. Tales et tam prudenter positae sunt fere omnes conclusiones, quas amplissima illa et innocentissima papyrus passim circumfert, subiecta vanitati non volens. Quas si omnes vellem confutare, grandi volumine opus foret, et totum pene chaos Quarti Sententiarum evolvendum cum suis scribentibus, sed tu, lector, esto liber et candidus, quo possis ex hac una discere omnes.

Conclusio IV.

Manet itaque poena, donec manet odium sui (id est, poenitentia vera intus), scilicet usque ad introitum regni coelorum.

Et hanc assero et ostendo.

Primo, certa sequela tanquam corollarium sequitur ex dictis, quia si omnis vita est poenitentia et crux Christi, non solum in voluntariis afflictionibus, sed etiam in tentationibus diaboli, mundi et carnis, quin etiam in persecutionibus et passionibus, ut ex praedictis, ex scriptura tota, ex ipsiusmet Sancti sanctorum, et omnium martyrum exemplis patet, certum est, quod crux illa usque ad mortem, et sic ad introitum regni durat.

Secundo, illud patet etiam in aliis sanctis. S. Augustinus Psal. 7 poenitentiales sibi fecit scribi, et eos cum lacrimis orabat, et meditabatur dicens: Etiamsi episcopus quicunque iuste vixerit, non debere tamen sine poenitentia de hoc mundo eum discedere. Ita et B. Bernardus agonizans clamavit: Perdite vixi, quia tempus perdidi, nihil habeo, nisi quod scio, quia cor contritum et humiliatum Deus non despicies.

Tertio, ratione tam diu crux illa poenitentiae debet durare, donec secundum apostolum destruatur corpus peccati, et pereat vetustas primi Adae cum sua imagine et perficiatur novus Adam ad imaginem Dei. Sed peccatum manet usque ad mortem, licet

quotidie minuatur per renovationem mentis de die in diem.

Quarto, saltem poena mortis manet in omnibus, timor etiam mortis, certe poena omnium poenarum, et ipsa gravior morte, in plurimis, ut taceam de timore iudicii et inferni, de tremore conscientiae etc.

Conclusio V.

Papa non vult, nec potest remittere ullas poenas praeter eas, quas vel suo, vel canonum arbitrio imposuit.

Hanc disputo, et doceri humiliter peto, et ut in praefatione rogavi, ita adhuc rogo, manum porrigat qui potest, et mea motiva attendat. Primo colligamus genera poenarum, quas fideles possunt pati.

Prima est aeterna, gehenna damnatorum, de qua nihil ad propositum. Certum est enim, quod haec nec in summi nec infimi pontificis potestate est, ut omnes in tota ecclesia tenent, quam solus Deus per remissionem culpae remittit.

Secunda est purgatorii, de qua infra videbimus in sua conclusione, interim accipimus non esse eam in potestate pontificis, aut ullius hominis.

Tertia ipsa voluntaria et evangelica, de qua supra dictum est, quod eam operetur poenitentia spiritualis, secundum illud 1. Cor. 11: Si nos ipsos iudicaremus, non utique iudicaremur a Domino. Haec est crux illa et mortificatio passionum, ut supra conclus. III. Cum autem haec sit praecepta a Christo, et de essentia poenitentiae spiritualis, ac omnino de necessitate salutis, nullo modo est in potestate ullius sacerdotis, neque ut augeat, neque ut minuat. Non enim ex arbitrio pendet hominis, sed ex gratia et spiritu. Imo haec poena minus est in potestate papae, quam omnes aliae poenae, cuiuscunque nominis sunt. Siquidem aeternam, purgatoriam, afflictivam saltem oratione potest tollere apud Deum, sicut potest gratiam iustificantem impe-

tuare peccatori, hanc autem non potest tollere, nec oratione quidem. Quin potius eam debet impetrare peccatori et imponere, id est, impositam nunciare non minus quam gratiam impetrat, alioquin evacuaret crucem Christi, et reliquias Cananaeorum copularet filiis et filiabus suis, et hostes Dei (id est, peccata) non occideret ad internecionem, nisi videret aliquos nimio fervore plus sese affligere, quam expediret eorum saluti et aliorum necessitati. Tunc non solum remittere, sed prohibere debet, sicut S. Paulus Timotheo dicit: Noli adhuc aquam bibere.

Quarta est castigatoria et flagellatio Dei, de qua Psal. 89: Si autem peccaverint filii eius, et legem meam non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus hominum peccata eorum. Hanc poenam extra manum esse pontificum, quis dubitat? Quandoquidem sese innocentibus eam dicit imponere, Jere. 49: Ecce quibus non erat iudicium ut biberent calicem, bibentes bibent, et tu quasi innocens relinqueris? Non eris innocens, sed bibens bibes. Et eiusdem 25: Ecce in civitate, in qua invocatum est nomen meum, ego incipio affligere, et vos quasi innocentes eritis? non eritis innocentes. Inde S. Petrus 1. Pet. 4: Nunc tempus inchoandi iudicium a domo Dei, quod si primum a nobis, quis finis eorum, qui non credunt evangelio? Apoc. 3: Ego quos amo, castigo, et Ebrae. 12: Flagellat autem omnem filium quem recipit. Quod si summus pontifex hanc remittere vellet, aut peccator remitti crederet, certe futurum est, ut adulterini et spurii fierent, ut Ebrae. 12: Si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri et non filii estis. Hanc enim Johannes Baptista et sanctissimi pertulerunt.

Admitterem tamen per orationes ecclesiae posse tales aliquas pro infirmis tolli, scilicet morbos, aegritudines, pestes, febres, sicut B. Jacobus docuit presbyteros ecclesiae induci et ungi infirmum, ut Dominus eum alleviet infirmum propter orationem fidei. Et quid moror? quasi ulli Christiano dubium

sit, flagella Dei non potestate clavium, sed lacrimis et oratione tantummodo posse tolli, et magis per impositionem aliarum poenarum, quam per remissionem. Sicut Ninivitae per poenitentias suas humiliter sese affligentes meruerunt avertere flagellum subversionis eis intentatum. Alioqui si sacerdos ecclesiae sive summus sive infimus potest hanc poenam potestate clavium solvere, pellat ergo pestes, bella, seditiones, terrae motus, incendia, caedes, latrocinia, item Turcas et Tartaros, aliosque infideles, quos esse flagella et virgam Dei nemo nisi parum Christianus ignorat. Dicit enim Esa. 10: Vae Assur, virga furoris mei et baculus ipse est. In manu eius indignatio mea. Licet plurimi nunc et iidem magni in ecclesia nihil aliud somnient quam bella adversus Turcam, scilicet non contra iniquitates, sed contra virgam iniquitatis bellaturi, Deoque repugnaturi, qui per eam virgam sese visitare dicit iniquitates nostras, eo quod nos non visitamus eas.

Quinta est canonica poena, scilicet ab ecclesia constituta. Hanc esse plenario iure in manu summi Pontificis, non est dubium, sic tamen, ut subsit (ut aiunt) iusta causa remissionis earum, et clavis non erret. Verum ego (mea temeritate) illam iustam causam non ita rigide acciperem, ut multi solent. Sufficere enim videtur pia voluntas pontificis, atque haec satis iusta sit causa. Nec video quomodo in hac remissione error clavis contingat, aut si contingit, quid noceat, cum nihilominus salva sit anima, etiamsi poenae eiusmodi per errorem non remitterentur.

Illud magis advertendum, quod summus pontifex in remissione plenaria nec omnes canonicas poenas remittit, quod patet, quia non remittit ingressionem seu intrusionem quorundam in monasterium, quae tamen poena non incelebris est in canonibus, sed nec civiles seu potius criminales poenas a iure civili inflictas, licet id legati faciunt alicubi, ubi personaliter sunt praesentes. Videtur ergo solum eas remittere, quae de ieiuniis, oratio-

nibus, eleemosynis, aliisque laboribus et disciplinis impositae sunt, aliae ad septennium, aliae minus, aliae plus. Et in ista poena comprehendo etiam, quam arbitrio suo imponit sacerdos ecclesiae. Nunc itaque vide, et doce me, qui potes. Quatuor priores non potest remittere, quam aliam remittit, nisi canonicam et arbitrariam?

Iterum hic Leonte*) illa mihi oggannit, remitti, quae a iustitia divina exigitur, vel in purgatorio est luenda. Cui et ego respondeo, impiissimum esse sentire, quod papa habeat potestatem mutandi ius divinum, et id relaxare, quod iustitia divina inflixit. Non enim dicit: Quodcunque ego ligavero, tu solves, sed quod tu solves, solutum erit. Non autem omnia ligata solves, sed a te ligata duntaxat, non a me ligata. Illi vero sic intelligunt: Quodcunque solveris sive in coelo, sive in terra, solutum erit, cum Christus in terra addiderit, dedita opera restringens clavem ad terram, futurum sciens, quod perforaturi alioquin essent omnes coelos.

Sexta est, quam volo fingere, donec aliter erudiar, quam illi dicunt secundum iustitiam divinam requiri, ut satisfiat iustitiae divinae**). Haec autem si est alia a tertia et quinta (sicut oportet, si debet sexta esse), non potest vel imaginari, nisi quod ubi tertia et quinta non essent satis, tunc ipsa imponeretur, scilicet plus orationis, ieiunii, eleemosynae. Ac sic[1]) solo intentionis gradu distaret a quinta vel tertia, non enim potest intelligi poena civilis, quia hanc (ut dixi) non remittit, alioquin literae indulgentiarum tollerent omnia patibula et carnificinas per ecclesiam. Sed nec potest intelligi poena canonica per iudicium contentiosi fori de facto imposita, quia non remittit excommunicationes, interdicta, aut ullas censuras ecclesiasticas inflictas, ut

1) In ed. princ.: si.

*) Adversario respondet, quem Leontem vocat, hoc est, pellem leonis, quae graece λεοντῆ dicitur. Nota est de asino fabula. **) Satisfactoria iustitiae divinae, et haec est a recentioribus reperta.

patet satis ad experientiam. Restat ergo, quam modo fingere me dixi.

Sed quod illa nulla sit, ita mihi ipsi persuadeo. Primo, quod nulla autoritate scripturae, doctorum, canonum, ratione probabili potest doceri, talem esse aliquam poenam, et vehementer absurdum est in ecclesia aliquid docere, cuius nec in scriptura, nec doctoribus, neque canonibus, neque saltem rationibus potest causa dari.

Secundo, quod si etiam esset talis poena aliqua, non tamen ad remissionem papae pertineret, cum sit voluntaria et ultra canones imposita, imo non imposita, sed sponte suscepta, quia est alia ab iis, quae imponuntur, ut supra dictum in poena quinta.

Quod si diceres: Quomodo tunc satisfieret iustitiae divinae, si quo modo canonicae vel sacerdotales non essent satis? Respondeo: Abunde satis fit per tertiam et quartam, secundum mensuram, quam novit Deus. Neque enim legitur uspiam Deus aliquam requisivisse, nisi tertiam aliquando et quartam, ut in David et filiis Israel in lib. Iudicum et Regum. Sed fere semper contentus est corde contrito et poena tertii generis, et hinc ego miror quorundam negligentiam, qui, ut satisfactionem astruant, dicunt, Christum absolvisse adulteram illam in evangelio sine satisfactione, Mariam vero Magdalenam non sine satisfactione. Et ideo in Maria, non in adultera imitandum esse Dominum, ut sine satisfactione nulli remittatur peccatum. Nam nec leprosos mundavit, nisi imposito, ut satisfacerent legi, et ostenderent se sacerdoti. Haec ergo est illa poena, quam iustitia divina requirit ultra iam dictas.

Sed respondeo: Ista adultera*) (meo iudicio) plus poenarum tulit, quam Maria Magdalena, et magis satisfecit, nempe iam mortem patiebatur, non aliud videns, nisi durissimum iudicium. Ideo mire cruciabatur, et dolebat longe plus quam Maria, cui

*) Iohan. 8.

iudicium mortis non imminebat. Ideo de quarta specie et tertia fuit eius poena, quia flagellum mortis tulit in corde contrito, Maria vero Magdalena in tertia specie poenas luebat, neque potest doceri aliam fuisse eius poenam, ut patet. De leprosis vero dico, quod non ad satisfactionem ostendere se iussi sunt, sed ad testimonium. Non enim erat lepra peccatum, sed significabat peccatum, ostensio autem peccati non est satisfactio, sed iudicium quaerit sacerdotis, ut haec nota sunt satis.

Secundo, probo conclusionem sic: Illae duae potestates ligandi et solvendi sunt aequales et super eandem materiam. Sed summus pontifex nullam habet ligare et imponere poenam praeter canonicam seu quintam, ergo nec ullam solvere et tollere. Aut dicendum, duas illas potestates esse inaequalis latitudinis. Quod si hoc dicitur, nemo tenetur credere, quia nullis scripturis canonibusque probatur, cum sit clarus textus, ubi Christus ligare super terram et solvere super terram dedit, aequaliter utramque mensurando et extendendo.

Tertio, extra de poe. et re. lib. 5. c.: Quod autem, expresse dicit, remissiones eis non valere, quae non fuerint ab eorum iudice factae, cum nullus ligari aut solvi possit a non suo iudice. Sed certum est, quod homo non est sub iurisdictione papae in I. II. III. IV. VI. poenis, sed tantummodo in V, ut clare patet, et magis infra patebit.

Coroll. sequitur.

Quod satisfactio sacramentalis non dicitur, quia pro culpa satisfacit simpliciter (quia pro culpa satisfacit tertia et quarta poena) sed quia pro culpa secundum statuta ecclesiae satisfacit. Maxime enim Deo satisfit per novam vitam etc. *).

Sed per scripturas quoque probandum est, non requiri aliquam satisfactionem pro peccatis. Hic

---

*) Nova vita optima satisfactio.

adest Iohannes Baptista, qui in hoc missus secundum propositum atque decretum Dei, ut poenitentiam praedicaret, qui et dixit: Poenitentiam agite, et iterum: Agite itaque dignos fructus poenitentiae. Quae verba ipse exposuit, cum interrogantibus turbis, quid facerent? respondit*): Qui habet duas tunicas, det non habenti, et qui escas habet, similiter faciat. Nonne vides, quod pro poenitentia non nisi observantiam praeceptorum Dei imposuit, atque ideo poenitentiam non nisi conversionem et mutationem novae vitae intelligi voluit?

Sed clarius**): Ecce venerunt publicani, et dixerunt: Magister, quid faciemus? At ille dixit: Nihil amplius, quam quod constitutum est vobis, faciatis. Nunquid hic dixit: Oportet vos satisfacere pro praeteritis peccatis? Item militibus dixit: Neminem concutiatis, nemini calumniam faciatis, et contenti estote stipendiis vestris. Nunquid hic aliud, quam praecepta Dei communia imposuit? Quod si hic poenitentiae doctor a Deo in hoc ipsum institutus non docuit nos satisfactionem, nimirum fefellit nos, nec satis docuit poenitentiae officium.

Secundus Ezechiel 18: Si conversus fuerit impius ab impietate sua, et fecerit iudicium et iustitiam, vita vivet, non morietur. Ecce nil nisi iudicium et iustitiam imponit, quae tota vita facienda sunt, iuxta illud: Beati qui faciunt iudicium et iustitiam in omni tempore. Etiam hic ergo nos fefellit?

Tertius Micheas 6: Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te, utique facere iudicium, et diligere misericordiam, et ambulare sollicitum cum Deo tuo. Vides quid requirat ab homine Deus pro satisfactione, denique praemittens irridet eos, qui per opera satisfacere volunt, dicens: Quid dignum offeram Domino? Nunquid ei offeram holocaustomata, et vitulos anniculos? Nunquid placari potest in milibus arietum, aut

*) Lucae 3. **) Luc. 3.

in, multis milibus hircorum? Nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animae meae? q. d.[1]): Non, quia Deus pro peccato nulla talia requirit, sed iudicium et misericordiam et timorem, ut dictum est, id est, novam vitam.

Conclusio VI.

Papa non potest remittere ullam culpam, nisi declarando et approbando remissam a Deo, aut certe remittendo casus reservatos sibi, quibus contemptis culpa prorsus remaneret.

Prima pars est tam manifesta, ut etiam confessi sint quidam esse impropriam orationem, quando papa dat remissionem culpae, alii vero, se non intelligere. Omnes enim confitentur a solo Deo remitti culpam, secundum illud Esa. 43: Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor, et Iohan 1: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, et Psalm 130[2]): Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit? Quia apud te propitiatio est, et infra: Apud Dominum misericordia, et copiosa apud eum redemptio, et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius, et Ps. 51[2]): Cor mundum crea in me Deus etc. Multa alia in scripturis. Et beatus Augustinus contra Donatistas tam frequentibus operibus nihil aliud agit, quam quod a solo Deo remittuntur peccata.

Secunda pars similiter satis patet: quia qui contemneret casus reservatos, certe non remitteretur ei ulla culpa. Qui vos spernit, inquit, me spernit, imo nullus venit remissa culpa a Deo, nisi simul secum portet reverentiam clavium.

Hanc conclusionem quia omnes veram concedunt, non est necesse, ut mea assertione firmetur. Hic tamen signabo, quae me movent, et iterum

---

1) In ed. Jen. deest: q. d. 2) In ed. princ.: 129. 50.

confitebor ignorantiam meam, si quis dignetur me erudire, et hanc rem planius elucidare. Primo circa primam partem videtur esse ista oratio vel sententia impropria, et evangelico textui incongrua, quando dicitur summum pontificem solvere (id est, declarare solutum) culpam, seu approbare. Textus enim non dicit: Quodcunque ego solvero in coelis, tu solves super terram, sed contra: Quodcunque tu solveris super terram, ego solvam, seu solutum erit in coelis. Ubi magis intelligitur Deus approbare solutionem sacerdotis, quam e contra.

Secundo circa secundam partem certum est, quod quos casus solvit papa, eosdem solvit et Deus, nec potest quis Deo reconciliari, nisi reconcilietur prius ecclesiae, saltem voto. Nec offensa Dei tollitur, manente offensa ecclesiae. Sed quaeritur: Utrum reconciliatus ecclesiae mox sit etiam reconciliatus Deo? Textus certe habet, quod omnia soluta in ecclesia sint et in coelo soluta, sed non videtur hinc sequi, quod ideo omnia sint simpliciter soluta in coelo, sed ea duntaxat, quaecunque in ecclesia sunt soluta. Nec sunt parvi ponderis hae duae quaestiones meo iudicio, de quibus forte in conclusione sequenti meum iudicium latius aperiam.

Conclusio VII.

Nulli prorsus remittit Deus culpam, quin simul eum subiiciat in omnibus humiliatum sacerdoti suo vicario.

Hanc assero, nec eget disputatiene aut probatione, tanto omnium consensu approbata. Sed in eius intelligentia adhuc laboro. Et ut meum sensum stultus primo dicam, quia ista cum sua praecedente conclusione id asserunt, quod Deus non remittat culpam, nisi sit prior remissio sacerdotis (saltem in voto), sicut clare textus sonat: Quodcunque ligaveris etc. Et illud Matth. 5: Vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum. Et illud*): Reddite Caesari, quae sunt

*) Matth. 22.

Caesaris, et quae sunt Dei, Deo. Et oratio Dominica: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. In quibus omnibus omnino prior remissio in terra significatur, quam ea, quae est in coelis. Merito quaeritur: Quomodo ante gratiam infusam (id est, ante remissionem Dei) haec fieri possint? cum sine gratia Dei primo remittente culpam nec votum remissionis quaerendae habere possit homo.

Hic ita dico et sapio. Quando Deus incipit hominem iustificare, prius eum damnat, et quem vult aedificare, destruit, quem vult sanare, percutit, quem vivificare, occidit. Sicut 1 Sam. 2[1]) et Deut. 32 dicit: Ego occidam et vivificabo etc. Hoc autem facit, quando hominem conterit, et in sui suorumque peccatorum cognitionem humiliat ac tremefacit, ut dicat miser peccator *): Non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum, non est sanitas in carne mea a facie irae tuae. Sic enim montes fluunt a facie Domini, sic mittit sagittas suas, et conturbat eos, ab increpatione tua, Domine, et ab inspiratione spiritus irae tuae. Sic convertuntur peccatores in infernum, et implentur facies eorum ignominia. Quam conturbationem et quassationem saepius expertus David multis eam in diversis Psalmis confitetur gemitibus.

In ista autem conturbatione incipit salus, quia initium sapientiae timor Domini. Hic Dominus (ut ait Nahum **) mundans neminem facit innocentem, et in tempestate et turbine viae eius, et nebulae pulvis pedum eius, hic allucent fulgura eius, videt et movetur terra. Hic sagittae eius transeunt et infiguntur, et vox tonitrui eius volvitur, id est, rotatur, vident aquae et timent. Hic denique operatur opus alienum Deus, ut operetur opus suum. Haec est vera contritio cordis, et humiliatio spiritus gratissimum Deo sacrificium. Hic est mactata

---

1) In ed. princ.: Reg.
*) Psalm 38. **) Nahum 1.

victima in membra conscissa, et pelle detracta in holocaustum incensa. Et hic infunditur (ut vocant) gratia, sicut ait Esa. 41: Persequetur eos, transibit in pace, et 66: Super quem requiescet spiritus meus, nisi super quietum et humilem, trementem sermones meos? Et Ezechias Esa. 38: Domine, si sic vivitur, et talibus vita spiritus mei, corripies me, et vivificabis me.

Verum tunc adeo ignorat homo sui iustificationem, ut sese proximum putet damnationi. Nec infusionem gratiae, sed effusionem irae Dei super se hanc putet esse. Beatus tamen, si suffert hanc tentationem, quoniam cum se consumptum putaverit, orietur sicut lucifer.

Stante autem hac misera conscientiae suae confusione non habet pacem, neque consolationem, nisi ad potestatem ecclesiae confugiat, suisque peccatis et miseriis per confessionem detectis postulet solatium et remedium, neque enim suo consilio vel auxilio sese poterit pacare, imo absorberetur [1]) tandem tristitia in desperationem. Hic sacerdos talem videns humilitatem et compunctionem de fiducia potestatis sibi ad faciendam [2]) misericordiam traditae plenissime praesumat et solvat, solutumque pronunciet, ac sic pacem ei conscientiae donet.

Absolvendus vero omni studio caveat, ne dubitet *) sibi remissa esse apud Deum peccata sua, sitque quietus in corde. Nam etsi prae suae conscientiae confusione sit incertus (sicut regulariter oportet fieri, si compunctio vera est), tamen stare tenetur alterius iudicio, non propter ipsum Praelatum aut potestatem eius ullo modo, sed propter verbum Christi, qui mentiri non potest, dicendo: Quodcunque solveris super terram. Fides enim huius verbi faciet pacem conscientiae, dum iuxta illud sacerdos solverit. Qui vero pacem alia via quaerit, utputa experientia intus, hic certe Deum videtur

---

1) In ed. Jen.: absorbetur. 2) Ibid.: faciendum.
*) Usus privatae absolutionis.

tentare, et pacem in[1]) re, non in fide velle habere. Tantum enim habebis pacis, quantum credideris verbo promittentis: Quodcunque solveris etc. Pax enim nostra Christus est, sed in fide. Quod si quis huic verbo non credit, etiamsi plus[2]) millies absolvatur a papa ipso, et toti mundo confiteatur, nunquam erit quietus.

Haec igitur est illa dulcissima potestas, de qua summas gratias ex imo cordis agere debemus Deo, qui talem dedit potestatem hominibus*), quae est unica consolatio peccatorum et infelicium conscientiarum, si modo Christum vera promisisse credant.

Ex istis nunc patet, quod supra quaerebatur, scilicet, quod licet remissio culpae fiat per infusionem gratiae ante remissionem sacerdotis, talis tamen est infusio gratiae, et ita sub forma irae abscondita (siquidem vestigia eius non cognoscuntur, Psalm 77, et semita in pedibus eius non apparet, Isa. 41), ut homo incertior sit de gratia, cum fuerit ipsa praesens, quam cum est absens. Ideo ordine generali non est nobis certa remissio culpae, nisi per iudicium sacerdotis, nec per ipsum quidem, nisi credas Christo promittenti: Quodcunque solveris etc. Donec autem nobis incerta est, nec remissio quidem est, dum nondum nobis remissio est, imo periret homo peius, nisi fieret certa, quia non crederet sibi remissionem factam.

Sic Christus de Maria Magdalena ad Simonem leprosum dixit: Remittuntur ei peccata**), quo utique significavit gratiam ei iam infusam. Sed hanc infusionem ipsa non cognovit, nondum erat pax ossibus suis a facie peccatorum suorum***), donec ad eam conversus diceret: Remittuntur tibi peccata tua. Fides tua te salvam fecit (scilicet, qua credidit remittenti). Ideo sequitur, Vade in pace.

Et adulterae illi†) iam remissa erant peccata,

---

1) In ed. Jen. deest: in. 2) Ibid.: millies.
*) Matth. 9. **) Luc. 7. ***) Psal. 38 †) Iohan. 8.

antequam Christus se erigeret. At non illa hoc cognovit, cum tot starent circum eam accusatores, donec audiret vocem sponsi dicentis: Nemo te condemnavit, mulier? nec ego te condemnabo.

Et David*) certe, cum peccasset et a propheta Natan fuisset reprehensus ex mandato Dei, mortuus fuisset subito, quando operante in eo gratia iustificationis exclamavit: Peccavi (haec est enim vox iustorum, se ipsos primo accusantium), nisi statim velut absolvens Natan dixisset: Dominus quoque abstulit peccatum tuum, non morieris. Quare enim addidit: Non morieris, nisi quia videbat eum terrore peccati sui conquassari et deficere?

Et Ezechias**) quoque audito, quod moreretur, fuisset mortuus, nisi rursus ab Esaia consolationem accepisset, et signum intrandi templum, cui credens simul et pacem peccatorumque remissionem obtinuit, sicut ait: Proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

Et omnino in veteri Testamento, quomodo fiducia eorum de misericordia Dei ac remissione peccatorum potuisset consistere, nisi Deus nunc apparitionibus, nunc inspirationibus, nunc oblationum incensionibus, nunc nebulae ostensionibus, et aliis signis ostendisset, sese gratum habere, quicquid operarentur? quod nunc vult fieri verbo et iudicio sacerdotum.

Igitur remissio Dei gratiam operatur, sed remissio sacerdotis pacem, quae et ipsa est gratia et donum Dei, quia fides remissionis et gratiae praesentis. Et hanc meo sensu dicerem esse eam, quam nostri doctores dicunt per sacramenta ecclesiae efficaciter conferri. Non autem ipsam primam iustificantem, quam ante sacramentum oportet adesse in adultis, sed ut Roma. 1 dicitur: Fides in fidem, oportet enim accedentem credere. At baptisatum oportet etiam credere, se recte credidisse et accessisse, aut pacem nunquam habebit, quae non nisi

*) 2 Sam. 12. **) Esai. 38.

ex fide habetur. Non ergo prius solvit Petrus quam Christus, sed declarat et ostendit solutionem, cui qui crediderit cum fiducia, vere obtinuit pacem et remissionem apud deum (id est, certus fit, se esse absolutum) non rei, sed fidei certitudine, propter infallibilem misericorditer promittentis sermonem: Quodcunque solveris etc. Sic. Ro. 5: Iustificati gratis per gratiam ipsius pacem habemus ad Deum per fidem, non utique per rem etc.

Quae si recte et vere sapio, non est falsum neque improprium (ut illi volunt) dicere quod papa remittat culpam; imo remissio culpae est incomparabiliter melior, quam remissio quarumcunque poenarum. Licet hanc ita solam praedicent, ut remissionem culpae fecerint nullam esse in ecclesia, cum contra potius sit, ubi enim homo per remissionem culpae (quam sibi ipsi dare nequit, cum nemo sibi ipsi credere debeat, nisi qui malit ex una turbatione duas facere) per fidem absolutionis acceptam pacatus fuerit, omnis poena ei nulla poena est. Conscientiae enim confusio facit molestam poenam, iucunditas vero conscientiae optabilem facit poenam.

Et hanc intelligentiam in populo de potestate clavium videmus abundare, qui simplici fide quaerunt et accipiunt absolutionem. Doctiores vero quidam suis nituntur sese contritionibus et operibus atque confessionibus facere quietos, et nihil aliud agunt, quam quod de inquietudine in inquietudinem eunt, quia in se et sua confidunt, cum, si sentirent conscientiae malum, deberent Christo credere dicenti: Quodcunque solveris etc.

Ad hoc autem conscientiae malum theologi recentiores nimis feliciter cooperantur, dum sacramentum poenitentiae sic tractant et docent, ut populus discat per suas contritiones et satisfactiones confidere se peccata sua posse delere. Quae vanissima praesumptio nihil aliud potest efficere, quam ut cum haemorrhoissa evangelica *) ac [1]) consumpta

*) Marc. 5.
1) In ed. Jen. deest: ac.

in medicos tota substantia peius et peius habeant.

Fides primo in Christum, gratuitum remissionis largitorem, docenda erat, et desperatio propriae contritionis et satisfactionis persuadenda, ut sic fiducia et gaudio cordis, de misericordia Christi firmati, tandem hilariter odirent peccatum, et contererentur [1], et satisfacerent.

Nec iuristae eiusdem carnificinae segnes sunt autores, qui, dum nimio studio extollunt potestatem papae, plus fecerunt aestimari et mirari potestatem papae, quam verbum Christi honorari fide, cum docendi sint homines, ut non in potestatem papae, sed in verbum Christi papae promittentis confidere discant, si modo velint esse pacati in conscientiis suis. Non enim, quia papa dat, aliquid habes, sed si credideris te accipere, habes, tantum habes, quantum credis, propter promissionem Christi.

Nisi autem potestas clavium sic valeret ad pacem cordis et remissionem culpae, tum vere (ut aiunt quidam) vilificarentur indulgentiae. Quid enim magni confertur, si remissio poenarum confertur, cum Christianorum sit etiam mortem contemnere.

Item cur dixit Christus *): Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, nisi quod non sunt remissa ulli, nisi remittente sacerdote credat sibi remitti? Ideo in verbo: Quorum remiseritis peccata, confertur potestas, sed in verbo: Remittuntur eis, provocatur peccator ad fidem remissionis. Sicut et in verbo: Quodcunque solveris, potestas datur. In verbo: Soluta erunt, fides nostra excitatur. Poterat enim dicere: Quorum remiseritis poenas vel vindictas, si voluisset id intelligere, sed scivit, quod conscientia iam iustificata per gratiam sua trepiditate evomeret gratiam, nisi succurreretur ei per fidem de gratiae praesentia ministerio sacerdotis, imo pec-

---

1) In ed. princ.: contemnerentur.
*) Johan. 20.

catum maneret, nisi remissum crederet. Non etiam sufficit remissio peccati et gratiae donatio, sed oportet etiam credere esse remissam. Et hoc est testimonium, quod reddit spiritus Dei spiritui nostro, quod sumus filii Dei, quia esse filium Dei est tam absconditum (cum appareat sibi esse hostis Dei), ut, nisi credatur ita esse, non possit esse. Sic enim mirificat Dominus sanctos suos, quod nemo sustineret manum iustificantis et medentis, nisi credat eum iustificare et mederi. Sicut medicus corporis incidens infirmum non creditur id studio medendi facere ab infirmo, nisi boni amici persuadeant ei.

Sive ergo sacerdos sit causa sine qua non, sive alia remissionis peccatorum, non curo, dum verum esse aliquo modo constet, sacerdotem remittere peccata et culpam. Sicut amicis infirmi vere imputatur sanitas, dum sua suadela effecerunt, ut crederet infirmus caedenti medico.

Nec hic oportet cogitare, quid si sacerdos erraret? quia non in sacerdote, sed in verbo Christi nititur remissio illa. Ideo sive sacerdos id faciat lucri vel honoris causa, tu modo optes remissionem sine fictione, et credas promittenti Christo, imo etiamsi ex levitate absolveret, adhuc obtineres pacem ex fide tua, sicut baptismum seu eucharistiam dat, sive ille lucrum quaerat, sive levis ac ludens sit, tua fides plenum accipit, tanta res est verbum Christi, et fides eius.

Nam legimus inter gesta martyrum quendam Mimum ioco, imo illudendo baptismum, baptizari[1]) voluisse, et inter baptizandum conversum, vere baptizatum a suis collusoribus gentilibus, et statim martyrio ab eisdem coronatum.

Item S. Athanasius puer pueros baptizavit, quos episcopus Alexandriae postea baptizatos iudicavit, ut in Eccle. histo. [2]). Et B. Cyprianus pacem a quodam episcopo Therapio datam praepropere reprehendit quidem, sed ratam esse voluit. Igitur

---

1) In ed. princ. semper scriptum legitur: 'baptisari etc.
2) In ed. Jen. additum est: lib. 10. cap. 14.

fide iustificamur, fide et pacificamur, non operibus, neque poenitentiis, aut confessionibus.

Circa hanc sextam et septimam conclusionem Leonte illa nostra cum gloria triumphat, imo de me cantat encomium ante victoriam. Et ex sentina illa opinionum aliam distinguit poenam satisfactivam, et vindicativam, aliam medicativam et curativam, quasi necesse sit, haec vel somniantibus credere, quamquam coram populo hanc distinctionem prudentissime celant, ne vilescant indulgentiae, vel potius lucra, si populus intelligeret tam modicas et steriles vindicativas (id est, confictas) remitti poenas.

Deinde, ut notum faceret omnibus, sese nescire, quid sit vel vetus, vel novum sacerdotium, introducit aliam verborum caliginem et distinctionem clavium, alias autoritatis, alias excellentiae, alias ministeriales. Adeo nihil noverunt etiam magistri nostri eximii, haereticae pravitatis inquisitores et catholicae fidei defensores, nisi quod ex laciniosis et praerancidis quaestionibus quarti Sententiarum suxerunt, volentes forte, quod quicquid Christus solverit clavibus excellentiae in coelo (nam in terra non solvit ipse) solutum erit in super coelo apud Deum. Rursum ut et Deus sit pontifex, alius [1]) fingendus est Deus superior, apud quem sit solutum, quicquid ipse solverit clavibus autoritatis in super coelo. Sed facessant nugae, unas novimus claves, tantum in terra traditas.

Jam quod inferunt, Ergo errat, qui dicit, sacerdotem novae legis tantum approbando et declarando solvere, hoc enim Iudaici erat sacerdotii. O acumen ingenii et pondus ingens eruditionis, dignissimi plane viri, qui inquirant haereticos et defendant catholicam fidem, sed adversus lapides et ligna. Quanto rectius apostolus Paulus sacerdotium vetus asserit constitisse in iudicandis leprosis, in iustificationibus et munditiis carnis, in cibo et potu, et vestitu, et festis diebus etc. Quibus ut figura

1) Ibid.: alias.

significatae sunt iustificationes in spiritu, et munditiae cordis, quas ministerio novi sacerdotii operatur in ecclesia Christus.

Quamquam igitur sextam conclusionem ipse non posui ex animo, ut dixi ibidem, sed quia alii sic sentiunt, tamen quia nec ipsi adversarii cum omnibus suis magistris usque hodie possunt ostendere, quomodo sacerdos remittit culpas, nisi haereticam illam, sed usitatam sententiam proferant, qua dicitur sacramenta novae legis iustificantem gratiam dare illis, qui non ponunt obicem, cum sit impossibile sacramentum conferri salubriter, nisi iam credentibus, et iustis et dignis. Oportet enim accedentem credere. Deinde non sacramentum, sed fides sacramenti iustificat. Ideo quicquid blaterent opiniosi sophistae, vero similius est, quod sacerdos novae legis declarat duntaxat et approbat solutionem Dei (id est, ostendit), et hac ostensione et iudicio suo quietat conscientiam peccatoris, qui eius iudicio tenetur credere, et pacem habere. Quomodo vetus [1]) sacerdos quietabat eos, quos corpore vel veste mundos iudicabat, cum tamen ipse nullum posset mundare, nec se ipsum. Quod enim ille in corporibus, hoc iste in conscientiis operatur. Et sic respondet spiritus literae, et veritas figurae. Et exspecto hos catholicae fidei defensores, quomodo sine pravitate haeretica aliter possint exponere clavium virtutem.

Conclusio VIII.

Canones poenitentiales solum viventibus sunt impositi nihilque morituris secundum eosdem debet imponi.

Hanc disputo, etsi multi sunt, qui mirentur eam esse dubiam.

Primo probatur per illud Roma. 7: Lex domi-

1) In ed. Jen.: verus.

natur in homine quanto tempore vivit etc. Quod cum apostolus de lege divina interpretetur, multo magis verum est de lege humana. Unde ibidem dicit: Cum mortuus fuerit vir eius, soluta est mulier a lege viri. Multo magis ipse mortuus est solutus a lege uxoris viventis. Arguit enim a minori apostolus: Si vivus solvitur per mortem alterius, multo magis ipse mortuus, per quem solvitur vivus.

Secundo, leges canonicae sunt alligatae circumstantiis temporis, loci, personarum, sicut omnes aliae leges positivae, dist. XXIX (ut omnibus notum est), de solo enim verbo Christi dictum est: In aeternum, Domine, permanet verbum tuum, in seculum seculi veritas tua. Et iustitia eius manet in seculum seculi. Verbum autem et iustitia hominum manet ad tempus duntaxat, quare illis mutatis cessant et leges. Nisi dicendum est, quod vastata civitate adhuc ipse locus desertus teneatur ad omnia, quae prius faciebat civitas, quod est absurdum.

Tertio, si ius cogit, etiam cum viventibus dispensare, et legem mutare, quando legis conditio cessat vel in peius vergit, cum (ut [1]) Leo Papa dicit) non debet contra caritatem militare, quod pro caritate statutum est, ita certe, quod contra unitatem, pacem etc. coeperit militare. Quanto magis morituris leges sunt tollendae, cum non solum cesset ibi conditio legum, sed ipse quoque, cui et cuius conditionibus positae fuerunt.

Quarto, ex ipsis verbis legis, in quibus exprimuntur clare dies et anni, ieiunium, vigiliae, labores, peregrinationes etc. quae manifestum est esse huius vitae et per mortem cessare, ubi homo longe in aliam vitam migrat, ubi nec ieiunat, nec plorat, nec comedit, nec dormit, ut qui non habet corpus. Inde Johannes Gerson damnare audet indulgentias titulo multorum milium annorum donatas, ut mihi miraculum sit, quidnam acciderit haereticae pravitatis inquisitoribus, ut hunc vel mortuum non com-

1) Ibid. deest: ut.

buserint, qui contra morem omnium stationum urbis, tum maxime contra usum effusoris illius indulgentiarum Sixti quarti tanta fiducia pronunciat, ut etiam moneat praelatos officia sua, in his [1]) corrigendis atque providendis, fatuas et superstitiosas appellans titulationes talium indulgentiarum etc.

Quinto, respiciendo ad intentionem latoris canonum, quos certum est ne cogitasse quidem, ut eiusmodi canones imponerentur morituris. Finge enim nos interrogare pontificem tales ferentem: Quos intelligis, o Pater, in lege tua? vivos aut mortuos? Quid respondebit, nisi, imo vivos, quid enim cum mortuis agere possum, qui egressi sunt forum meum?

Sexto, crudelissime faceret sacerdos Christi, si non relaxaret fratri, sicut sibi vellet fieri, et non est causa, quare non debeat, cum sit in eius potestate.

Septimo, si canones poenitentiales manent mortuis, eadem ratione et ceteri omnes. Celebrent ergo, agant festa, et ieiunia, vigilias, dicant horas canonicas, non comedant ova, lac, carnes certis diebus, sed tantum oleum, pisces, fructus, legumina, induant vestes pullas vel candidas pro differentia dierum, et alia onera gravissima, quibus nunc premitur misera illa, olim liberrima ecclesia Christi. Nec enim ulla est ratio, quare aliqui cessent[2]) canones propter tempus, et non omnes. Quod si cessant illa, quae tamen sunt bona et meritoria ad vitam, cur non magis afflictiva illa et sterilia atque impeditiva? An hic etiam permutationem nobis fingimus, ut sicut alias poenas pro illis proportionatas patiuntur, ita et alia opera illis proportionata ibidem faciunt, ut nihilominus dicendi sint, legere horas canonicas?

Octavo, de facto infirmis corpore, etsi non sunt morituri, tolluntur canones tam poenitentiales, quam mortales. Sacerdos enim infirmus non tene-

1) Ibid.: officii sui, in iis. 2) In ed. Jen.: cessant.

tur orare, celebrare, deinde alii quoque nec ieiunare nec vigilare, nec a carnibus, ovis, lacte abstinere. Suntque omnia non modo libera, imo prohibita, quae prius erant sanis praecepta. Alioquin cum eos iam manus Domini tangat, diceretur eis: Quare me persequimini sicut Deus, et carnibus meis (id est, infirmitatibus) saturamini.

Arguo itaque: Canones sunt impositi non infirmis, sed sanis et valentibus, ergo multo minus mortuis, sed viventibus. Aut si morituri et mortui non sunt liberi, cur infirmi etiam non eisdem premuntur et vexantur? denique recepta sanitate non tenentur repetere omissa in infirmitate, quomodo ergo credentur post mortem repetendi aut solvendi canones.

Sed hic dicunt quidam: Quid, si quis sanus impositas poenitentias omiserit, et postea moriturus confiteatur? videtur, quod tales omnino necesse sit in purgatorio solvere, etiamsi aliae non imponendae sint, aut non imponantur? Respondeo, quod nequaquam, quia per talem omissionem nihil est factum aliud, quam quod contra praeceptum ecclesiae peccatum est, de quo dolendum est, non denuo repetendum ac implendum pro praeterito, sed pro futuro tantum. Sufficit diei malitia sua, crastinus sollicitus erit sibi. Quod si praecepti transgressio ullius esset repetenda, ut nulla maneret, maxime id in Dei praeceptis fieri deberet, sed est impossibile, ut adulterium non sit factum omissae castitatis.

Nono, quicunque maiorem poenam subit, quam sibi imposita est, huic merito et naturali iure remittuntur minores, sed moriturus subit ultimam, summam et maximam poenarum, silicet mortis. Quare praesente morte omnis alia debet tolli, cum vix ullus sufficiat huic soli poenae. Et iterum finge coram legislatore moriturum sese ad mortem offerentem, an non ille suas statim retractabit?

Decimo, illustres quidam in ecclesia doctores dicunt, quod Christianus quilibet sit ditissimus, quia per mortem voluntariam potest omnia solvere, et

statim evolare. Cum nihil sit maius voluntaria morte propter Deum suscepta, ergo frustra canones illuc reservantur. Huius sententiae sunt Vuilhel. Parh. *), Gerson, et sequitur eos non irrationabilis multitudo.

Undecimo, si mors satis poenarum non est, nisi mortuus et canones ferat, ergo canonum poena maior erit mortis poena, quippe quae ultra mortem durat, et fiet iniuria morti Christianorum, de qua dictum est **): Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.

Duodecimo, finge peccatorem rapi, et in ipsa confessione Christi statim subire martyrium, antequam canonibus satisfecit (ut de S. Bonifacio martyre legitur), hunc ergo remorabitur purgatorium, ne sit cum Christo? Et fiet, ut oretur pro martyre in ecclesia? At omnis voluntarie moriens (de hoc enim loquitur, id est, de Christiano) etiam pro voluntate Dei moritur.

Tertio decimo, cur non civiles quoque leges post mortem manent solvendae, cum et ipsae ligent coram Deo et in coelis, non sua virtute, sed Christi, et apostolorum Petri et Pauli ***), qui tradunt ex animo, et propter conscientiam illis subiici oportere, quia sic est voluntas Dei?

Quarto decimo, canones cessant, quando laicus poenitens mutat statum, scilicet in sacerdotium, aut sacerdos in episcopatum, aut in monachatum. Et haec cessatio fit in hac vita, et non cessat in mutatione mortis? Quid absurdius?

Quinto decimo, quod talis sententia de canonibus post mortem solvendis prorsus nullam habet autoritatem scripturae, canonum aut rationis probabilis, sed videtur sola inertia et negligentia sacerdotum introducta, sicut et multa alia superstitiosa.

Decimo sexto, ad hoc habemus exempla patrum antiquorum, et certe unus Cyprianus vel rigidissimus ecclesiasticarum censurarum et disciplina-

---

*) Vuilhelmus Parhisien. **) Psalm. 116. ***) Roma. 13. 1. Pet. 2.

rum observator, is tamen Epist. 17. lib. 3. praecipit pacem dandam iis, qui periculo mortis sunt obnoxii, ut ad Dominum cum pace veniant, facta confessione sua vel presbytero, vel diacono, ut ibidem dicit. At datio pacis illa nihil est, quam id, quod nunc remissio plenaria vocatur, ut patet intuenti.

Concludamus ergo, quod canones non nisi viventibus, nec iis nisi sanis et valentibus imponendi sunt, imo non nisi pigris, et qui sponte sua melius agere nolunt. Haec certe non tam late produxissem, si non scirem quosdam nimis tenaciter asserere contrarium, quod tamen nulla via probare possunt, nam si cum ingeniosis et eruditis vellem agere, melius tacerem, quam loquerer.

At hic dicat aliquis: Sic [1]) dicere est nimis vilificare indulgentias, si solum canonicae poenae, nec omnes tamen, nec nisi huius vitae remittuntur. Respondeo: Praestat viles fieri indulgentias, quam crucem Christi evacuari, et melius est viles habere indulgentias, quam aliquid in ecclesia docere, quod fictionis possit argui in ecclesiae confusionem. Ego sane libera fronte confiteor atque protestor, me non magnopere curare indulgentias, quoad remissionem poenarum (in qua illi sola gloriantur), sed maxime veneror, amplector, gratulor in eis, quoad remissionem culpae, secundum sensum meum supra positum, quam illi nullam esse putant [2]).

Huic octavae obiicitur pugio unus plumbeus, quod videlicet in iuribus invenitur, etiam mortuos excommunicari, ut prae ceteris testatur c. A nobis, extra de sen. excom.: Quam timebam, ne etiam inveniri dicerent poenas sensibiles, et satisfactiones infligi mortuis. At bene est, quod tantum excommunicari dixerunt mortuos, ita et absolvi mortuos, nemo est qui negat. Sed quid ista absolutio ad remissionem poenarum? Haeccine est illa subtilissima dialectica, sine qua docent non fieri theologum? forte in quinta figura tenet illa consequentia. Aliquis

---

1) In ed. Jen.: si. 2) Ibid.: putent.

absolvitur ab excommunicatione, ergo remittuntur ei poenae satisfactoriae? Ut quid ergo passim indulgentias profundunt, si absolutus a peccato mox etiam remissionem habet poenarum? Si autem absolutis adhuc remanet satisfactio, quomodo ergo absolutio mortuis prodest aut tollit poenam?

Igitur futilis est iste syllogismus, quod sicut excommunicatio sese extendit ad mortuos, ita et remissio poenarum. Imo ut ipsimet iuristae dicunt: Excommunicatio mortui mortuo nihil infert, sicut absolutio nihil confert, sed omnia haec nobis fiunt in terrorem, nisi quod non pro tali publice oratur. Non plus igitur ille patitur a tali excommunicatione, quam pateretur domus vel vestis, si excommunicaretur, sic rursus nihil plus iuvatur absolutione.

Sed quiescam deinceps confutare contradictiones istas garrulas, cum nihil in se contineant, quam opiniones scholasticas, nec in scripturis, nec ecclesiasticis patribus, nec canonibus fundatas. Semper enim petit principium, aut si hoc non facit, more iratarum muliercularum saltem blaterat haec verba: Errat, furit, insanit. Error, errare, in his enim verbis summam sapientiae et scientiae suae constitutam vult videri.

Conclusio IX.

Inde bene nobis facit spiritus sanctus in papa, excipiendo in suis decretis semper articulum mortis et necessitatis.

Ista conclusio magis est probatio praecedentis. Certum est enim, quod si articulos necessitatis temporalis summus pontifex vult exceptos, multo magis necessitatem aeternam, ad quam homo per mortem vadit, cum infirmus aut impeditus legitime solum temporali impotentia teneatur. Quin etiam si qua [1]) summus pontifex non excipit necessitatem, tamen excepta non minus intelligitur, cum necessitas non habeat legem, at mors necessitas necessi-

---

1) In ed. princ.: si quam.

tatum, et impedimentum impedimentorum omnium ultimum et maximum est.

Conclusio X.

Indocte et male faciunt sacerdotes ii, qui morituris poenitentias canonicas in purgatorium reservant.

Et hoc quoque corollarium manifestum est conclusionis 8. Et certe sunt nonnulli, qui mirantur [1]), si haee fiant a sacerdotibus. At utique fiunt. Cum vero id sit plus obedientiam canonum quam obedientiam vocantis Dei ponderare, et viliora canonum opera praeferre pretio pretiosissimae mortis Christianorum, nescio si illi recte fidei regulam teneant, qui tali imbuti sunt opinione.

Secundo id notum est, et insignibus autoribus celebre in ecclesia: Si quem Deus hominem in mediis ipsis operibus obedientiae ecclesiasticae ad ecstasin raperet vel singularem illuminationem, tenetur homo tum opus intermittere et obedientiam ecclesiae relinquere *) et Deo obsequi magis, quam hominibus. Imo dicunt in ipsis horis canonicis attentionem verborum debere omitti, contra praeceptum ecclesiae, si qua arriserit coelestis illustratio et affectio. Si ergo in iis vocationibus feriantur leges ecclesiae, quomodo non feriantur in vocatione et ecstasi tam magna, scilicet mortis? Nisi forte stultorum sequi oportet multitudinem, qui in operibus suis ceremonialibus ita haerent, ut manifestam obedientiam Dei et hominum propter illa saepius postponant, et recte sibi fecisse videantur, si illa tantum, cetera vero nunquam fecerint.

Tertio, esset sane ecclesia tum satis impia in Deum, si scilicet eum in suo foro retineret inferiori, quem Deus iam ad suum tribunal supremum vocat, aut quando patitur summus pontifex reum teneri

---

1) In ed. Jen.: mirentur.

*) Deo plus parendum, quam canonibus.

lege, iuribusque fori inferioris episcopi aut praelati, postquam vocatus est suo foro sisti? an ipse id a suis inferioribus requirit, quod ipse homo suo Deo superiori non permittit? Claudit ergo manum Dei homo, et homo non potest claudere homini? Absit. At certe si morituro imponit canones, clarum est, quod eum secundum suum forum iudicat et punit. Haec[1]) sunt itaque ferme viginti rationes, quae me moverunt (ut spero) non temere dubitare de materia illa canonicarum poenarum, cum in contrariam partem nulla sit autoritas, nec canon, nec ratio, nec universalis usus ecclesiae, sed abusus quorundam tantummodo.

Conclusio XI.

Zizania illa de mutanda poena canonica in poenam purgatorii videntur certe dormientibus episcopis seminata.

Hic rogo, nullus existimet me calumniam R. episcopis struere, quod dixerim eos dormivisse. Evangelii, non mea sunt verba, nisi quod ibi non ponitur nomen episcoporum, sed hominum *). Certum est tamen, quod per homines intelligit maiores et rectores ecclesiae, nisi per tropologiam uniuscuiusque spiritum et mentem super corpus suum acceperis. Igitur pontifices ecclesiae ista quidem non docent, quia (ut dixi) nullus canon, nullum statutum ex illis habemus, unde id possit doceri. Frustra itaque laborant quidam canonistae, dum nituntur ostendere, quales sint illi anni, dies, quadragenae in purgatorio, cum vere nulli sint, aut saltem esse non probetur, sed error inde venit, quod non advertunt, canones esse in tempore huius vitae statutos, et super terram ligantes, sicut qui mutat municipium, et iura quoque municipalia simul, quod si quid debet, prius cogitur satisfacere, quam mutare. Igitur morituris prorsus nihil est imponendum, ne-

1) Ibid.: hae.
*) Matth. 13.

que remittendi sunt ad purgatorium cum residuo poenitentiae (ut Gerson in aliquo loco asserit), sed magis (ut idem melius alibi sapit) ad mortem constanter et volenter pro voluntate Dei suscipiendam.

Hic videndum commentum illud et futile cavillum, quo velut puellulos terrere larvis cupiunt, dicentes: Quia sacerdos ignorat mensuram contritionis absolvendi, ideoque forte non imponit tantam satisfactionem, quantam iustitia divina requirit, quare necesse est et huic, vel proprio opere, vel indulgentiis satisfieri.

Primum vide, ut nuda sua verba pro oraculis sonent, sine ulla probatione, cum tamen Propheta*) dicat: Non faciet Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas. Nec est credibile, cum Deus noster sit, qui docet nos utilia, sicut per Prophetam loquitur, non etiam hanc suae iustitiae exactionem alicubi revelarit.

Deinde nescio, an sic dicentes Deum velint usurarium aut mercatorem facere, ut qui non remittat gratis, nisi ei velut pretium reddatur satisfactio. An forte volunt, ut cum iustitia Dei tractemus de nostris peccatis, coram qua nullus iustificatur homo.

Tertio, si id ita est, cur ergo papa plenarie absolvit, cum aeque ignoret mensuram contritionis, nec ipse potest supplere contritionis imperfectionem? perfecta autem eius absolutione non eget, nec habet alterius generis potestatem, quam alius sacerdos, sed alterius quantitatis, quia ipse omnium peccata, alii aliqua remittunt, et quantam satisfactionem illi in aliquibus, tantam ipse in omnibus potest remittere, nec amplius. Alioqui monstrum esset ecclesia ex diversi generis potestate constituta.

Quarto, et ecclesia primitiva ignorabat contritionis mensuram et pondus spirituum, nihilo tamen minus remittebat plenarie peccata post peractam

*) Amos 3.

poenitentiam, quam satis fuisse non potuit scire, iuxta horum sententiam.

Quinto, iterum somnium procedit ex eo, quod remissionem peccatorum non super fidem et verbum miserentis Christi, sed super opus currentis hominis aedificant, quia satisfactionem[1]) plenariam dari non posse fingunt, nisi perfecte contritis, quorum nullus est in hac vita. Et tamen concedunt eam dari a papa etiam imperfecte contritis.

Sexto, si iustitia Dei aliquid requirit, iam extra manum est ecclesiae, quae nihil habet mutare, quod Deus vult aut imponit. Stat enim firma sententia: Consilium meum stabit, et voluntas mea fiet.

Eadem ratione et illud confutatur, quod alii dicunt poenas canonicas esse declaratorias poenarum a iustitia divina requisitarum. Primum illud non probatur, ergo eadem facilitate contemnitur. Si declarat, ergo impossibile est, ut relaxet ecclesia easdem, quia non imposuit, sed impositas a Deo declarat. Aut dicere cogentur, quod verbum Christi sic sit ordinandum: Quodcunque ego ligavero, tu solves.

Conclusio XII.

Olim poenae canonicae non post, sed ante absolutionem imponebantur, tanquam tentamenta verae contritionis.

Iterum probat octavam haec duodecima, quia canonicae poenae adeo sunt temporales, ut finem sui habeant ipsam absolutionem. Cum autem nullus moriturus non debeat absolvi, (ceteris paribus) patet, quod non imponendae, sed etiam impositae et imponendae, sunt potius relaxandae. Quod si mos ille priscus ecclesiae hucusque fuisset servatus, non fuisset error iste natus. Nunc vero cum absolutio praecedat poenas, factum est, ut in absolutionis iniuriam non absolutum remittant in mortem, et rem monstro faciant simillimam, dum absolvendo non absolvunt, et absolutum eadem voce ligant.

---

1) In ed. Jen.: remissionem.

Primo probatur conclusio ex ipso usu solemnis poenitentiae, in canonibus descriptae, cuius vel exemplum vel reliquum vestigium adhuc agitur in homicidii poenitentia. Cur enim hic viventem absolvunt a poena, et non remittunt eum ad alias in vita agendas, qui tam rigidi sunt in morituros?

Secundo, sic B. Hieronymus scribit Fabiolam suam absolutam. Sic B. Ambrosius suum Theodosium absolvit. Denique apud nullum frequentius id legitur, quam apud gloriosum martyrem Cyprianum, lib. 3. epistolorum suarum, item in ecclesiastica et tripartita historia. Item apud Dionysium in ecclesiastica hierarchia status poenitentium et energumenorum describitur. In iis omnibus videmus non fuisse receptos tunc ad gratiam et absolutionem peccatores, nisi peracta poenitentia.

Tertio neque Christus absolvit Mariam Magdalenam et adulteram, nisi post lacrimas, unctionem et vehementissimam et humillimam afflictionem.

Quarto, sic legimus Gene. 44, Joseph fratres suos multis afflixisse tentationibus, ut exploraret, an vere essent erga se et Beniamin affecti, quo cognito revelavit se eis, et in gratiam recepit.

Conclusio XIII.

Morituri per mortem omnia solvunt, et legibus canonum mortui iam sunt, habentes iure earum relaxationem.

Haec concludit praedicta et satis patet. Esset enim haec res mira satis, si moriturus solvitur ab omnibus operibus, rebus, legibus, hominibus, insuper ab ipsis legibus Dei, scilicet ubi praecipitur eleemosyna, oratio, ieiunium, crux, labor, et quicquid per corpus geri potest, denique ab ipsis sanctae dilectionis (quae nunquam excidit sola) operibus erga proximum, et solae rerum sint canones, a quibus non possit solvi. Tum Christianus miserabilior erit cunctis gentibus, puta, quem etiam mortuum vexent leges vivorum, cum ipse potius talis sit ut etiam

inter mortuos esse debeat liber per Christum, in quo vivit.

Colligamus nunc tandem epilogum, ut videamus, quantis remittuntur poenae per indulgentias. Sextuplex hominum genus mihi videtur exceptum, quod non egeat indulgentiis. Primo mortui seu morituri, secundo infirmi, tertio legitime impediti, quarto qui non commiserunt crimina, quinto qui crimina, sed non publica commiserunt, sexto qui meliora operantur. Ostendamus haec et faciamus[1]) saltem verisimilia.

Primum, quod forte maxime movet, scilicet quod publicis criminibus solum necessariae sunt indulgentiae, ut sunt adulteria, homicidia, usurae, fornicationes, ebrietas[2]), rebelliones etc. Tales enim si fuerint occulti, ad canones non videntur pertinere. Primo, quod canones statuunt publicas poenitentias, nec habet ecclesia iudicare foris de occultis. Secundo, quod peccatum occultum, sicut non debet publice puniri, ita nec eget publice remitti, sed indulgentiae sunt remissiones publicae, et in facie ecclesiae fiunt, ut patet, imo sunt nonnulli, qui nonnihil distare putant inter indulgentias publicis Bullis concessas, et privatim in foro conscientiae donatas. Tertio, occultis peccatis non est offensa ecclesia, sed solummodo publicis, ideo non tenentur ad poenitentiam publicam, ut resarciant scandala, et rursum aedificent quod destruxerunt. Quarto, et nunc iurisconsulti non damnant publice criminosos, nisi fuerint iure notorii, tolerantes facto notorios. Quorum sententiam certe non reprobo, neque erronea mihi videtur, cum nulli liceat alterum iudicare, damnare, despicere, quantumlibet peccatorem, nisi potestatem habuerit iudicandi super eum, ne dicatur ei: Tu quis es, qui iudicas alienum servum? Negligentia tamen caritatis reprehendenda est, tum praelatorum, tum[3]) subditorum, quod notorios facto

---

1) In ed. Jen.: ostendemus — faciemus. 2) Ibid.: ebrietates. 3) In ed. princ. deest: tum.

sinunt libere agere, nec curant, ut fiant notorii iure, secundum illud praeceptum Christi*): Dic Ecclesiae, si ecclesiam non audiret etc.

Secundo, credo omnibus patere, quod solum pro criminibus imponantur poenae canonicae, ergo indulgentiae (si sunt remissiones canonum) non nisi criminosis sunt utiles. Ideo qui communi vita agunt, quae sine peccatis venialibus non agitur, non habent opus veniis, maxime cum nec debeat institui poena venialibus, imo nec confiteri teneantur, multo minus venias redimere opus habent. Alioquin esset necesse, poenas canonicas ab omnibus omni tempore ferri, cum nemo (ut dixi) sine venialibus vivat. Atque amplius loquar, nec pro omni peccato mortali sunt veniae redimendae, quod sic ostendo: Nemo certus est, se non semper peccare mortaliter, propter occultissimum superbiae vitium. Si ergo super omni mortali starent canonicae poenae, non esset tota vita fidelium, ultra crucem evangelicam, nisi etiam canonicarum poenarum carnificina. Quare et semper redimendae essent indulgentiae, atque nihil aliud agendum. Quod si hoc absurdum est, patet, indulgentias non esse nisi super peccatis a canonibus punitis. Peccata autem a canonibus puniri nulla possunt, nisi certa et publica crimina, aut si multum urgear, saltem, quae sibi certa sunt esse crimina, ut dixi de adulterio, furto, homicidio etc. id est, manifesta opera foris. Quare consensus cuiuscunque mortalis non pertinet ad canonicas poenas vel imponendas vel remittendas, ut nec verbum oris, nisi sit occasio operis futuri, ut etiam ex verbis canonum patet.

Tertio, nec sic sunt criminibus impositi canones, quin cessent, si quis melius quid operetur, ut si intret monasterium, aut se deputet servitio pauperum et hospitalis, aut pro Christo patiatur, aut pro voluntate Dei moriatur, aut simile vel maius quippiam his fecerit. In iis[1]) claret, quod canoni-

1) Ibid.: his.
*) Matth. 18.

cae poenae cessant, nec indulgentiae eis aliquid prosunt. Unde solum inertibus, frigide poenitentibus, delicatis scilicet peccatoribus, sunt impositae, ideo et solummodo duris et impatientibus indulgentiae proprie concedi videntur.

Quarto, impeditis iustissima causa, ut poenas ferre non possint, non est dubium, non impositas intelligi, ut si quis captivus esset Turcis et infidelibus, si servus alicuius Domini, cui tenetur obedire sub praecepto evangelii, aut etiam debitum reddere, servire uxori et liberis, opere manuum, et victum[1]) quaerendo. Illis enim impeditus non tenetur ea dimittere, imo tenetur[2]) ea facere et canones omittere, et Deo obedire. Quare nec remissiones illorum habet necessarias, quorum non fuit capax impositionis.

Quinto, infirmis nihil imponunt canones, sanus ergo quaeritur, et qui non sit de numero illorum, qui dicunt: Manus Domini tetigit me. His enim non impositio poenarum, sed visitatio et consolatio debetur, secundum illud Christi: Infirmus fui, et non visitastis me. Alioquin dicetur pontificibus? Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Et illud Job*): Quare me persequimini sicut Deus, ergo nec his sunt necessariae veniae.

Sexto, tandem mortuis et morituris, de quibus dictum est: Vides ergo, quam multi sint Christiani, quibus veniae non sunt necessariae, nec utiles. Sed ad conclusionem tandem revertor, ut hanc materiam aliquando finiam, et proprio eos fodiam gladio.

Constat apud omnes in ecclesia, quod in agone et articulo mortis quilibet sacerdos papa est, ergo omnia remittit morituro. Quod si deest sacerdos, certe votum sufficit, quare absolutus est ab omnibus, quibus a papa potest absolvi, ergo indulgentiae defunctis nihil conferre[3]) videntur prorsus, cum quie-

---

1) Ibid.: victu. 2) Ibid. deest: tenetur. 3) Ibid.: conferri.

*) Job. 19.

quid solvi potest solutum sit in morte. Ex quo simul patet, quod graduum et legum differentia solum super viventes et[1]) sanos intelligitur. Igitur veniae sunt utiles manifeste criminosis, viventibus, sanis, ac validis, non impeditis, et melius agere non volentibus[2]). Hic si erro, revocet me, qui potest et scierit.

Si autem quaeras: A quibus ergo poenis redimuntur animae, vel quas patiuntur in purgatorio, si canonicae nihil respondens patiuntur? Dico: Si id ego scirem, quid disputarem et quaererem? Ego non sum tam expertus et sciens, quid Deus faciat cum animabus separatis, ut illi copiosissimi animarum redemptores, qui omnia adeo secure pronunciant, ac si fuerit impossibile eos esse homines. Accedit ad difficultatem, quod sunt doctores, qui putent animas nihil ab igne, sed in igne tantummodo pati, ut sit ignis non tortor, sed carcer animarum. Idcirco et hic ingredior multo maxime dubiam et disputabilem materiam, et quid super iis rebus perceperim, profero.

Conclusio XIV.

Imperfecta sanitas seu caritas morituri necessario secum fert magnum timorem, tantoque maiorem, quanto minor fuerit ipsa.

Patet per illud 1 Johan. 4: Timor non est in caritate, perfecta caritas foras mittit timorem, quia timor poenam habet. Igitur si perfecta caritas foras mittit timorem, necessarium est, ut imperfecta timorem non mittat foras, ac per hoc timor sit cum caritate imperfecta. Sed ubi est illa perfecta caritas? et (ut digrediar paululum) quis est sine timore mortis, iudicii, inferni? Nam in homine quantumcunque sancto reliquiae sunt vetustatis et peccati, et non possunt filii Israel in hoc tempore Jebusaeum, Cananaeum, et reliquas gentes penitus delere, manet

1) In ed. Jen. deest: et. 3) ibid.: valentibus.

vestigium prioris Adae. Haec autem vetustas est error, concupiscentia, ira, timor, spes, desperatio, mala coscientia, horror mortis etc. Haec enim sunt veteris et carnalis hominis, minuuntur autem in novo homine, sed non exstinguuntur, donec et ipse exstinguatur per mortem, sicut ait Apostolus *): Licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur, ille, qui intus est, tamen renovatur de die in diem. Igitur ista mala reliquiarum vetustatis per indulgentias non tolluntur, nec per coeptam contritionem, sed incipiunt tolli, ac proficiendo magis ac magis tolluntur. Haec est sanitas spiritus, nihil aliud, quam fides seu caritas in Christo.

Isto sic posito patet conclusio satis, quia, si quispiam fuerit praeoccupatus morte, priusquam sit perfectae caritatis, quae timorem pellat, necessario cum timore et horrore moritur, donec perficiatur caritas, et foras mittat timorem illum. Hic autem timor est ipsa conscientia mala et trepida propter defectum fidei, nulla est enim formidolosa conscientia, nisi quae fide vel vacua vel imperfecta est. Sic enim et Apostolus ait **): Sanguinem Christi liberare conscientias nostras ab operibus mortuis. Et iterum Ebr. 10: Aspersi corda a conscientia mala in plenitudine fidei.

Breviter, si possum probare, quod causa horroris et timoris sit diffidentia, rursum causa securitatis sit fides, credo simul probatum esse, quod moriens in fide imperfecta necessario timet et horret. Sed diffidentiam esse causam terroris, desperationis, damnationis in evangelio saepius legitur. Primum ***) quando Petrus Dominum a se iussit exire, quia homo peccator ego sum, inquit. Secundo †), quando coepit mergi propter modicam suam fidem. Tertio, quando discipuli prae turbatione voluerunt clamare, ubi Christum super mare ambulantem phantasma putabant. Quarto ††), quando turbati existimabant se spiritum videre, cum intraret ad eos ianuis clau-

*) 2. Cor. 4. **) Ebrae. 9. Ebrae. 10. ***) Lucae 5. †) Matth. 14. ††) Lucae 24.

sis. In his omnibus ostenditur diffidentiam esse causam timoris et horroris. Venit ergo omnis turbatio ex diffidentia, omnis securitas ex fiducia in Deum. Fiducia autem ex caritate, quia necesse est, ut is tibi placeat, in quem confidas.

Conclusio XV.

Hic timor et horror satis est se solo facere (ut alia taceam) poenam purgatorii, cum sit proximus desperationis horrori.

Nihil de igne et loco purgatorii loquor, non quod ea negem, sed quod alia est illa disputatio, nec a me nunc instituta, deinde quod nesciam, ubi sit locus purgatorii, licet B. Thomas illum sub terra esse putet. Ego vero interim cum B. Augustino remaneo, scilicet quod receptacula animarum abdita sint, et remota a nostra cognitione. Quae ideo dico, ne Pighardus haereticus in me sibi videatur obtinuisse, purgatorium non esse, quia locum eius ignotum esse confiteor, aut ideo Romanam ecclesiam errare, quia opinionem B. Thomae non explodit. Mihi certissimum est, purgatorium esse. Nec multum me movet, quid blaterent haeretici, quando iam mille et plus centum anni sunt, quod B. Augustin. in suar. confess. lib. 9. pro matre et patre suo orat et orandum petit. Et eadem sancta mater eius moriens (ut ibi scribit) memoriam sui optaverit ad altare Domini, sed et a B. Ambrosio id factum narrat. Quod si etiam tempore apostolorum non fuisset purgatorium (ut superbit fastidiosus Pighardus), nunquid ideo credendum est haeretico, vix quinquaginta annos nuper nato, et fidem tot seculorum falsam fuisse contendendum, maxime cum ipse hihil aliud faciat, quam quod dicit, non credo, et sic probavit omnia sua et improbavit omnia nostra, quasi non et lignum et lapis non credant. Sed haec suo operi et tempori.

Igitur concessum est, horrorem esse in animabus. Nunc probo eum esse poenam purgatorii vel maximam.

Primo omnes concedunt easdem esse poenas purgatorii et inferni [1]) nisi quod differunt aeternitate. At scriptura describit poenas inferni esse turbationem, pavorem, horrorem, fugam, ut Psal. 1: Non sic impii non sic, sed tanquam pulvis, quem proiicit ventus. Sed et in Job et Esaia, et multis aliis locis impii comparantur stipulae et pulveri, turbine raptis atque dispersis. In quo nimirum significat fugam horribilem damnatorum. Item Psal. 2: Tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos. Et Esa. 28: Qui confidit [2]) in illum, non confundetur, id est, non festinabit, non pavebit, neque fugiet confusus et horrens, utique volens, quod non confidentes confundentur et pavebunt. Proverb. 1: Qui me audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato, et Psal. 112. [3]): Ab auditione mala non timebit.

His enim et aliis locis scripturae terror, horror, pavor, timor, tremor exprimitur poena impiorum, quando piorum contraria asserit. Denique et B. Jacob. dicit [*]), quod daemones credunt et contremiscunt. Et Deut. 32. clare pronunciat, poenam impii esse pavorem dicens: Dabit tibi Dominus Deus cor pavidum etc. Nam si pavor ille non esset, nec mors, nec infernus, nec ulla poena esset molesta. Sicut ait in Canticis [**]): Fortis ut mors dilectio, dura sicut infernus aemulatio. Quod satis ostensum est in martyribus adeo, ut de impiis dicat spiritus Psal. 14 [4]): Illic trepidaverunt timore, ubi non fuit timor, et Proverb. 28.: Fugit impius nemine persequente. Justus autem, quasi leo confidens, absque terrore erit. Alioquin, cur unus timet mortem et dolet, alius vero contemnit, nisi quia intus iustitiae fiducia destitutus timet, ubi timere non debet.

Secundo, 2 Thess. 1: Qui non credunt evan-

---

1) In ed. Jen. additum: esse. 2) In ed. princ.: confidunt. 3) Ibid.: 111. 4) In ed. princ.: 13.

*) Jacob. 2. **) Can. 8.

gelio, dabunt poenas in interitu aeternas, a facie Domini, et a gloria virtutis eius. Quia scilicet solo vultu virtutis suae torquet eos, et cruciat Deus, cum sit eis insustentabilis, ideo fugient et non effugient, sed deprehendentur inter angustias. Sic illud Sapient. 6[1]): Cito apparebit vobis horrende. Et Psal. 21.[2]) : Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui. Alioquin unde illa vox*): Montes cadite super nos, et colles operite nos. Et illud Esa. 2: Ingredere petram, et abscondere in fossa humo, a facie furoris Domini, et gloria maiestatis eius. Et illud Job.**) : Quis mihi tribuat, ut inferno protegas me, et abscondas me, donec transeat furor tuus? Patet itaque, quod a facie Domini oritur eorum maxima poena, dum confunduntur a foedissima sua immundicia ad tantam puritatem comparata.

Tertio, et ecclesia in persona animarum psallit et gemit Psal. 6: Conturbata sunt ossa mea, et anima mea turbata est valde, et Psal. 115[3]): Circumdederunt me dolores mortis, et pericula inferni invenerunt me. Unde et usitatissima oratio est, ut eis requiem optemus, utique intelligentes, quod sunt inquietae. At poenae non faciunt inquietudinem, ut patet in martyribus et constantibus viris, sed horror et fuga poenarum, quae oritur ex infirmitate fiduciae in Deum. Sicut credit unusquisque, sic fit ei, et tales sunt ei poenae et omnia, qualis fuerit et ipse. Inde non conturbat iustum, quicquid acciderit ei (ait Sapien.***). Rursum impios terret (Levi. 26.) sonitus folii volantis. Et Isa. 57 : Impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus eius in conculcationem et luctum. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus.

Quarto, viventes aliqui eas poenas gustaverunt, scilicet inferni, ergo multo magis mortuis credendum est, eas inferri in purgatorio. Nam†) David ex-

---

1) Ibid. deest: 6. 2) Ibidem: 20. 3) Ibidem: 114. *) Hos. 10. **) Job. 14. ***) Prov. 12. †) Psal. 94. 88. 141. 28. 7.

pertus dicit: Nisi quia Dominus adiuvit me, paulominus habitasset in inferno anima mea. Et alibi: Repleta est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit. Et rursum: Dissipata sunt ossa nostra secus infernum. Et assimilatus sum descendentibus in lacum. Et iterum: Quam multas ostendisti mihi tribulationes magnas et malas, et de abyssis terrae iterum reduxisti me. Ezechias*) vero dicit: Ego dixi in dimidio dierum meorum, vadam ad portas inferi. Et infra: Sicut leo contrivit omnia ossa mea, quod certe non nisi intolerabili factum horrore potest intelligi?

Quinto, quam multi sunt, qui usque hodie has poenas gustant, nam et Johan. Taulerus in suis Teutonicis Sermo. quid aliud docet, quam earum poenarum passiones, quarum et exempla nonnulla adducit? Atque hunc doctorem scio quidem ignotum esse scholis theologorum, ideoque forte contemptibilem, sed ego plus in eo (licet totus Germanorum vernacula sit conscriptus) reperi theologiae solidae et sincerae, quam in universis omnium universitatum scholasticis doctoribus repertum est, aut reperiri possit in suis sententiis.

Sed et ego novi hominem, qui has poenas saepius passum sese asseruit, brevissimo quidem temporis intervallo, sed tantas ac tam infernales, quantas nec lingua dicere, nec calamus scribere, nec inexpertus credere potest, ita ut, si perficerentur aut ad mediam horam durarent, imo ad horae decimam partem, funditus periret, et ossa omnia in cinerem redigerentur.

Hic Deus apparet horribiliter iratus, et cum eo pariter universa creatura. Tum nulla fuga, nulla consolatio, nec intus, nec foris, sed omnium accusatio. Tunc plorat hunc versum: Proiectus sum a facie oculorum tuorum**). Nec saltem audet dicere: Domine, ne in furore tuo arguas me***). In hoc momento (mirabile dictu) non potest anima credere,

---

*) Esa. 38. **) Prov. 31. ***) Psal. 6.

sese posse unquam redimi, nisi quod sentit nondum completam poenam. Est tamen aeterna, neque potest eam temporalem existimare, solum relinquitur nudum desiderium auxilii, et horrendus gemitus, sed nescit unde petat auxilium.

Hic est anima expansa cum Christo, ut dinumerentur omnia ossa eius, nec est ullus angulus in ea, non repletus amaritudine amarissima, horrore, pavore, tristitia, sed iis omnibus non nisi aeternis.

Et ut dem simile utcunque, si sphaera transeat super lineam rectam, quilibet punctus linea tactus totam fert sphaeram, non tamen comprehendit totam sphaeram. Ita anima in suo puncto, dum tangitur a transeunte inundatione aeterna, nihil sentit et bibit, nisi aeternam poenam, sed non manet, iterum enim transit. Igitur si viventibus contingit illa inferorum poena, id est, intolerabilis ille pavor et inconsolabilis, multo magis animarum in purgatorio videtur talis esse poena, sed continua. Et[1]) est ignis ille internus multo atrocior, quam externus. Quod si quis ista non credit, non contendimus, sed id tantum efficimus, quod illi veniarum praecones multa dicunt, quae vel ignorant vel dubitant, nimis audacter. Magis enim credendum est expertis in his, quam illis inexpertis.

Sexto ad id facit autoritas ecclesiae, quae canit, libera eas de ore leonis, ne absorbeat eas tartarus, item a porta inferi. Quibus verbis certe videtur significari, esse animas velut iam in porta, et introitu damnationis, et initio inferni, quod dixi prope desperationem esse, nec vana esse verba ecclesiae credo.

Conclusio XVI.

Videntur infernus, purgatorium, coelum differre, sicut desperatio, prope desperatio, securitas differunt.

Si quis duas praecedentes conclusiones veras

1) In ed. Jen. appositum est: hic.

putaverit, hanc quoque facile admittit, imo cum in coelo credamus regnare pacem, gaudium et securitatem in luce Dei, in inferno vero contra saevire desperationem, dolorem, et horribilem fugam in tenebris exterioribus.

Purgatorium vero sit medium inter utrumque, sic tamen, ut propius sit inferno, quam caelo (quia non habent gaudium et pacem, imo nihil de coelo participant, cum ponatur esse eadem poena cum inferno, sola duratione differente) satis patet, quod et in ipso sit desperatio, fuga, horror, et dolor.

Sed addidi prope desperationem dicens, quia tandem cessat illa desperatio. Alioquin revera, dum est in illo, anima non sentit, nisi desperationem, non quod desperet, sed quod in tanta est perturbatione, et confusione pavoris, ut non sentiat sese sperare. Solus Spiritus adiuvat ibi quam maxime infirmitatem eorum, gemitibus inenarrabilibus pro eis interpellans*).

Sic enim fit et tentatis in hac vita, ut nesciant, an sperent vel desperent, imo sibi desperare videntur, solo superstite gemitu pro auxilio. Ex quo signo non ipsi, sed alii intelligunt eos adhuc sperare. Sed omitto verbosius de ea re loqui, quae est abstrusissima, ne et mihi obiiciant veniales quaestores, quod sine probatione loquar, quamquam non, ut illi, assero, quae ignoro, sed disputo et quaero, et eorum praesumptam certitudinem dubiam, imo nullam esse contendo.

Conclusio XVII.

Necessarium videtur, animabus in purgatorio sicut minui horrorem, ita et augeri caritatem.

Et haec nititur praecedentibus tribus conclusionibus. Sed tamen declaremus eam, et ponamus (sicut coepimus) animarum decedentium tria genera.

Primum earum, quae sunt fide omnino vacuae (id est damnatae), has necesse est in morte excipi

*) Rom. 8. **) Psal. 140. 34.

summo horrore et desperatione, iuxta illud*): Virum iniustum mala capient in interitu, et iterum: Mors peccatorum pessima, scilicet, quia non habent fiduciam in Deo, ideo comprehendit eos ira.

Secundum earum, quae sunt fide omnino plenae atque perfectae (id est beatae), hos necesse est in morte excipi summa securitate et laetitia, iuxta illud**): Justus cum ceciderit, non collidetur, Dominus enim supponit manum suam; et iterum: Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius; et iterum: Justus si morte praeoccupatus fuerit, in refrigerio erit. Et causa utriusque est, quia iniustus invenit quod timuit, timuit autem semper mortem et poenam. Justus autem satur huius vitae maxime cupivit dissolvi, ideo desiderium eius tributum est ei. Ille non dimidiavit dies suos, iste ultra perfectum prolongavit incolatum suum. Ideo quod ille horret, iste quaerit, diversissimo studio affecti, quod illi summus horror est, huic est summum lucrum et gaudium.

Tertium earum, quae sunt fide imperfectae, et hae variae differentes inter plenam et nullam fidem. Credo autem non negari ab ullo, quasdam animas imperfectae fidei decedere, sed tamen infra id suadebimus latius. Igitur cum imperfectio fidei sit nihil aliud, nisi imperfecta novitas vitae in spiritu, et adhuc reliquum de vetustate carnis et Adae (si enim esset perfecta, non timeret poenam, nec invitus moreretur, aut cum affectu terreno huius vitae migraret), clarum videtur, animabus necessarium esse, non solum tollere poenas, sed etiam addere perfectionem novitatis, et tollere residuum vetustatis (id est, amorem vitae et timorem mortis et iudicii). Nam quantumcunque tolleretur poena (si esset possibile), non per hanc ablationem esset sana, sicut nec in ista vita per ablationem poenarum solam aliquis melior fit, sed per additionem gratiae, et remotionem peccati. Quare et illis primo peccatum

---

*) Psal. 140. 34. **) Psal. 37. 116. Sap. 4.

auferendum est, id est, imperfectio fidei, spei, caritatis.

Secundo, nulla poena vincitur fuga aut timore. Verum est enim proverbium: Qui timet infernum, descendet in eum, imo qui timet pruinam, cadet super eum nix, Job 6, id est, plus cadet super eum, quam timuit. Omnis poena timore sui augetur et roboratur, sicut amore minuitur et infirmatur. Vincitur autem poena amore et amplexu sui. Deinde nulla poena est molesta, dum fuerit victa, ideo amanti poenas et mortem non sunt molestae, sed dulces, quia per amorem et spiritum victae. Sunt autem molestae timenti, quia per timorem et [1]) literam ei dominantur. Si ergo purgatorium affligit animas, et molestus est eis pavor, evidens est eis deesse amorem et spiritum libertatis, et adesse literam ac timorem. Atque hunc defectum amoris voco imperfectam sanitatem spiritus, cum autem sine perfecta sanitate nullus coelum intrabit, tandem concludo, necessarium illis esse, augeri caritatem et sanitatem, sicut minui horrorem.

Si quis ista negaverit, neque crediderit, contenderitque animas esse ibi perfectas in vita spiritus solumque debita praeterita poenarum luere, respondeo primum, probent et ipsi suam sententiam, quam et ego nego, et certus sum, quod vel nullis vel infirmioribus rationibus sua probabunt. Secundo age, quaero, an negent triplex illud supra positum animarum genus decedentium? Si admittunt tertium quoque genus, respondeant ad praedicta, quomodo auferatur pusillanimitatis spiritus et timor, quando perfectus homo sicut pater eius Deus nihil timet, omnia potest, omnia suffert, in omnibus gaudet ac delectatur. Si non admittunt, sed in morte perfici fidem arbitrantur, ac sic solummodo poenae absolvendae [2]) restent, et hoc totum sit purgatorium, ratio scilicet debitarum poenarum, tum praeter id, quod iam fortissimum et insolubile produxi argumentum, videlicet, quod nulla scriptura, nulla ra-

1) In ed. Jen. deest: et. 2) Ibid.: solvendae.

tione suam sententiam possint probare, tamen adhuc via suasoria procedam. Sic enim et illi opinatores et postillatores faciunt.

Primo, ad quid Deus vult puniri perfectos in spiritu? ad satisfactionem? Contra: Super omnem satisfactionem est caritatis satisfactio, neque enim Deus ipse etiam per poenas quicquam aliud requirit, quam ut perficiatur caritas. Caritas enim (nisi apostolus mentitur) operit multitudinem peccatorum. At illos iam esse perfectae caritatis positum fuit.

Secundo, Deo maxime satisfit per voluntatem, ubi non invenit facultatem, ut cum B. Augustino sentit tota ecclesia. At illi, si sunt perfectae caritatis, talem habent voluntatem necessario, et tamen facultatem non habent defectu vitae. Quare necessario sola voluntate abunde satisfaciunt.

Tertio, perfecti tales omnia reddunt Deo, quaecunque debent, quia nihil amplius debent, quam ut se totos ipsos cum intima voluntate offerant. Deus enim ab homine nihil requirit amplius, quam ipsum totum, sicut dicitur: Praebe, fili, cor tuum mihi. Imo per poenas cogit hominem ad id, ut se totum offerat, quomodo ergo eo facto poenae manent? Ad quid cogunt?

Quarto, finge animam in morte perfectae fidei et caritatis, quae adhuc forte debeat 7 dies ieiunare, aut aliam canonicam poenam implere. Hic ergo Deus tam crudelis est, ut animam, quae summa caritate ad eum sitit eumque super omnia vehementissime diligit, quae proximo suo omnia plenissime ignovit et sibi omnia ignosci vehementissime cupivit, cui propter haec etiam debita fuit apud Deum et homines ignoscentia (talis enim est anima, quae sana caritate moritur), hic, inquam, Deus non remittit septem[1]) dies propter summam in eum et proximum caritatem et humilitatem, quae sunt summae omnium eleemosynarum, qui tamen in evangelio *) dicit, omnia remitti, et munda esse

---

1) In ed. Jen. additum: illos.
*) Luc. 11. Matth. 18.

iis, qui dant non de corde, sed de his[1]), quae superfluunt, eleemosynas, et servo solum roganti, et nihil facienti, nisi promittenti omne debitum dimisit, etiam promissione data libera. Nec saltem intuetur Deus in hac re, quod tam facilis est viventibus sineque mortis periculo talia concedere, morituris vero et summo iam periculo pressis tam difficilis est ad remittendum tam parva tam magnae caritati? Quis credet? Aut quibus id viis suadebunt? Aut ergo desinant sua tam confidenter praedicare, aut melius roborent, et ista dissolvant.

Nos interim sentiemus, animas in purgatorio non propter solam poenam, imo propter defectum caritatis laborare in poena, quia hic noluerunt laborare, ad perfectionem, aut si perfectae sunt, omnibus poenis amore triumphatis, liberas esse. Nec enim sic de Dei bonitate sapio, quod intuitu perfectae et aeternae caritatis non remittat quibusdam poenam temporis brevissimi, qui propter modicam caritatem omnibus passim remittit aeternam, et qui saepius in vita ignovit omnes poenas pro uno opere inceptae caritatis, non remittat unquam in morte aliquas poenas pro omni opere consummatae caritatis.

Veruntamen haec sunt disputata, quia mirabilis est Deus in sanctis suis, melius faceremus, si tam dubia relinqueremus, et in populum alia certiora doceremus, potens est Deus cum illis, nec secundum hanc nec secundum illam sententiam agere. Non enim nostro, sed suo iam iudicio subiecti, quia potest et ibi punire gratis, ut ostendat gloriam gratiae suae, sicut fecit in Job et Paulo. Tamen ultimo et

Quinto suadeo conclusionem: Si purgatorium tantummodo est poenarum officina, cur non[2]) vocatur punitorium potius quam purgatorium? Ratio enim et vis vocabuli purgationem aliquam importat, quae intelligi non potest, nisi vetustatis et peccati

---

1) In ed. Jen.: iis. 2) Ibid. additum: potius.

relicti, quo sunt immundi, qui terrenarum affecta fidei puritatem impedierunt.

Quod si nova (ut sunt ad distinctiones prompti) usi aequivocatione dixerint esse purgationem hic idem, quod solutionem, ut tum purgatae dicantur, cum poenae fuerint solutae, respondeo, hoc eadem facilitate contemnitur, qua probatur. Quod si et ipsi contempserint, vim vocabuli ad purgationem vitiorum extendi, esto sane, non contendo, id tamen effectum est, utrumque esse dubium. Ideo praepostere alterum illorum tanta certitudine in populos dispersum, maxime cum nec ratio nominis illorum sententiae conveniat.

Sexto, et ad hoc valet illud Gregorii dist. 25. c. qualis, ubi non poenas tantummodo, sed culpas remitti dicit in futuro, scilicet veniales, ut ibidem exempla ponit. At remissio culpae non fit sine gratiae infusione, et horror mortis est sanctis peccatum veniale, sed non parvum.

Conclusio XVIII.

Nec probatum videtur ullis aut rationibus aut scripturis, quod sunt extra statum meriti seu augendae caritatis.

Hoc enim robustissimum est meum adversus appositam opinionem argumentum, quod videlicet sine autoritate docetur. Nostra autem certe vel ea nititur autoritate, quod sine addita gratia nullus timor pellitur, quem sola perfecta caritas foras mittit. Haec autem conclusio praevenit argumentum eorum, qui dicerent contra me, sunt extra statum meriti, quare tres praecedentes conclusiones falsae.

Ego autem, ut opinando et disputando, nihil asserendo, sicut coepi, prosequar, dico, si purgatorium solum est solvendarum poenarum officina, et animae in illo sunt suo affectu (ut ego sentio) immundae nec ab eo vitio purgantur, fieret purgatorium idem quod infernus, quia infernus est, ubi poena est cum culpa manente. At in animabus purgatorii est culpa, scilicet timor poenarum, et de-

fectus amoris, cum iustus secundum Esa. 8 nihil debeat timere, nisi solum Deum, ergo peccant sine intermissione, quamdiu horrent poenas et quaerunt requiem. Quod probo, quia quaerunt, quae sua sunt, plus quam voluntatem Dei, quod est contra caritatem. Quod si amant Deum, amant amore concupiscentiae (id est, vitioso), cum etiam in suis poenis debeant diligere Deum, et glorificare ac fortiter sustinere.

Atque ut inter tot disputationum spineta etiam asseram aliquid, ego libere confiteor me credere, nullam animam redimi de poenis purgatorii propter suum timorem, donec posito timore incipiat amare voluntatem Dei in tali poena, et plus Dei voluntatem amet, quam poenam timeat, imo solam Dei voluntatem diligat, poenam vero vilipendat, aut in voluntate Dei etiam amet. Quia oportet, ut iustitiam diligat, antequam salvetur. At iustitia est Deus, qui hanc poenam operatur. Deinde illud Christi*): Qui non accipit (id est, volens et amans portat) crucem suam, et sequitur me, non est me dignus. At crux animarum est illa poena. Quae cum ita sint, et verissima credo, dicat qui potest, quomodo iste amor poenarum cum timore mutari potest, sine nova gratia infusa. Ego fateor me nescire, nisi dixeris, quod purgatorium non habeat terrorem poenarum, ac per hoc nec similem inferno contra praedicta, atque tunc frustra oramus pro eis, quas audimus volentes et amantes esse poenarum suarum sine timore.

Secundo probo, quod augeatur eis caritas. Apostolus dicit**): Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Hoc autem bonum non potest intelligi, nisi augmentum iam possessi boni. Ergo et purgatorium auget bonum dilectionis Dei, imo maxime omnium auget, dum sicut infernus dura est aemulatio, et in tantis malis etiam diligit, sicut fornax aurum probatum facit, ita poena dilectionem.

*) Matth. 10. **) Rom. 8.

Tertio, virtus in infirmitate perficitur, omnis enim poena *), si praesens est, caritas est salutaris et proficua, non enim permitit pretiosissima caritas atque foecundissima aliquid secum sterile. At in purgatorio est maxima infirmitas, ergo maxime perficit caritatem.

Quarto, impossibile est esse statum in via, via autem Dei est caritas ad Deum tendens, ergo necesse est animas vel procedere vel retrocedere a caritate Dei, cum nondum sint in termino et visione, ut patet.

Quinto, impossibile est ulla perseverantia creaturae, nisi assidue accipiat magis ac magis. Inde enim dicunt acuti quidam, quod conservatio rei sit eius continuata creatio. Sed creare est semper novum facere, ut etiam patet in rivulis, radiis, calore, frigore, maxime dum sunt extra suum principium. Quare et spirituali calori, id est, amori Dei in animabus opus est continuata conservatio (donec absorbeantur in suum principium divinum) ac per hoc et augmentum, etiamsi verum esset, quod essent perfectae, licet extra Deum esse nec pervenisse, et esse perfectum sint contraria.

Sed videre dignum est, quibusnam causis moventur, ut animabus statum meriti negent, aut negandum probent.

Primum illud vulgatissimum B. Augustini: Hic omne meritum comparatur, post mortem nullum. Ergo, inquiunt, purgatorium non est merendi locus. Respondeo: B. Augustinus, et quicunque Patres similia dixerunt, ex autoritate et usu scripturae loquuntur, quae multo fortius in hanc sententiam loquitur, ut est [1]) illud Gala. 6: Operemur bonum, dum tempus habemus; et Christus Johann. 9: Venit nox, quando nemo poterit operari; et Apoc. 14: Opera enim illorum sequuntur illos; et illa manifestissima Ebrae. 9: Statutum est omnibus hominibus semel

1) In ed. Jen. deest: est.
*) 1. Cor. 12.

mori, post hoc iudicium, deinde finis; Gala. 6: Quaecunque enim homo seminaverit, haec et metet. Item*), oportet nos omnes manifestari ad tribunal Christi, ut recipiat unusquisque prout gessit in corpore, sive bonum sive malum. Et multae aliae, quae omnino sonant, ac si post mortem omnino sit iudicium recipiendi, sicut gestum est, id est, meritum hic, secundum illud ecclesiastis**): Lignum ubicunque ceciderit, ibi erit.

Sed haec omnia aeque contra totum purgatorium pugnant, quia non ponunt statum medium inter mortuos damnatos et beatos. Si ergo illis non obstantibus purgatorium defenditur vere, etiam id defendi potest, quod augeatur illis gratia, non obstante illo quod dicitur: Hic omne meritum comparari, quia loquitur non de purgatorio, sicut et illae autoritates nihil de purgatorio, sed de coelo vel inferno loquuntur, utrinque ergo intermittitur purgatorium. Quare illa verba Augustini ad purgatorium non sunt tendenda. Omne meritum hic, non illic, id est, non in coelo aut inferno. Denique secundum B. Augustinum etiam hic meritum illud comparatur, quo dignus sit homo in purgatorio suffragio iuvari. Alioquin in coelo vel inferno nullum habet meritum, quo mereatur ibi iuvari, sed tunc quidem ad purgatorium respexit, hic autem nequaquam.

Si autem quispiam[1]) contentiosior voluerit asserere, autoritates iam adductas nihilo[2]) adversus purgatorium pugnare, quod salvari possunt[3]) per duplex iudicium, seu duplicem retributionem post mortem, temporalem scilicet, quae est purgatorii, aeternam, quae est inferni, et sic alius metit purgatorium, alius infernum, item alium sequuntur opera sua ad purgatorium, alium ad infernum, hic respondeo: Sic dicendo potius destruuntur illae autoritates, quam salventur cum purgatorio, per tam violentam

1) In ed. Jen.: quisquam. 2) Ibid.: nihil. 3) Ibid.: possint.

*) Roma. 15. **) Eccle. 11.

et arbitrariam [1]) aequivocationem, cum altera pars aequivocationis nunquam possit probari. Et meo iudicio non esse licitum credo, longeque pessimum usum quibusdam hucusque fuisse servatum, scilicet scripturae sanctae simplicem sensum in aequivocum et dubium dividere. Rectius enim dicitur, hanc autoritatem de hac re non loqui, quam, dum de utraque re intelligere conamur, de nulla certam relinquamus. Pallium enim breve est (ait Esaias *)), utrumque operire non potest. Et ut vulgo dicitur: Non est altare alterius nuditate ornandum.

Igitur dicendum est, quod homo illic metit, quod hic seminavit, intelligatur de praesenti et futura vita. Messis enim sine nostra torsione et aequivocatione arbitrii nostri relinquenda est in ea significatione, qua utitur scriptura, scilicet futuri et universalis iudicii. Atque ita illae autoritates nihil pugnant adversus purgatorium, non per aequivocationis cavillum, sed per ablationis sensum. Eodem modo et illud, hic omne meritum, illic nullum. Alioquin quantus fuerat sudor ingenio meo, si et ego meritum aequivocarem duplex, scilicet post mortem non esse meritum huius temporis, sed bene meritum illius status, et Augustinum loqui de primo, sed nolui.

Quid autem dicent ad illud ecclesiastis **): Lignum ubicunque ceciderit, sive ad aquilonem, sive ad austrum, ibi erit? si quidem per casum intelligunt mortem. Si ergo per aquilonem infernum, per austrum coelum, quo cadent, qui intrant purgatorium? Ad austrum dicent, sed aequivoce. Sed quid dicent? Ibi erit: ibi manebit, ergo nunquam exibunt purgatorium? An hic quoque aequivocatur mansio scilicet temporalis et aeterna? Claret itaque, quod haec autoritas recta facit contra purgatorium, quin etiam per aequivocationem sui facit ex purgatorio infernum. Non potest itaque solvi, nisi di-

---

1) In ed. Jen.: arbitratam.
*) Esa. 28. **) Eccles. c. 11.

catur (sicut dixi) nihil eam de purgatorio loqui, non plus quam illam: Liber generationis Jesu Christi.

Conclusio XIX.

Nec hoc probatum esse videtur, quod sunt [1]) de sua beatitudine certae et securae saltem omnes, licet nos certissimi simus.

Nos enim, quia credimus nullam in purgatorium venire, nisi sit de numero salvandorum, certi sumus de beatitudine illarum, sicut certi sumus de electorum salute. Quamquam non nimis impugno, si quis asserat eas esse certas, ego non omnes dico esse certas. Sed quia totum negotium de animabus in purgatorio absconditissimum est, ideo suadendo magis, quam demonstrando declaro conclusionem.

Primo ex supradictis, si poena purgatorii est pavor ille et horror damnationis et inferni, pavor autem omnis facit animum perturbatum, incertum, inopem consilii et auxilii, et tanto magis, quanto fuerit vehementior et inopinatior. Animarum autem est omnium vehementissimus et inopinatissimus, ut supra dictum est. Et Christus *): Tanquam laqueus supervenit [2]) dies illa; et Apostolus **): Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Quare valde probabile est, eas prae confusione nescire, quo statu sint, an damnatae vel salvatae, imo sibi videntur iam ire in damnationem, et descendere in lacum, omninoque iam esse in portis inferi, sicut Ezechias dicit; sed et 1 Reg. 2: Dominus deducit ad inferos et reducit. Igitur nihil aliud sentiunt, quam incipere suam damnationem, nisi quod sentiunt, nondum clausam post se portam inferi, necdum etiam dimittunt votum et desiderium auxilii, licet nusquam apparentis. Sic enim loquuntur, qui id experti sunt.

Accipiamus simile: Si quis ad iudicium mortis inopinatus veniat, puta incidens in latrones, *qui*

---

1) In ed. Jen.: sint. 2) Ibid.: superveniet.
*) Luc. 21. **) 1. Thess. 5.

dum intentant illi omni ex parte mortem, etiamsi statuerint eum terrere, non occidere, hic ipsi certi sunt eum victurum, ipse vero nihil nisi praesentissimam mortem videt, atque eo ipso iam moritur, solum id sibi reliquum est, quod nondum sit mortuus, possitque redimi a morte, sed nescit unde, videt enim illos posse, sed nolle, igitur fere nihil differt a mortuo. Ita videtur in pavore aeternae mortis fieri, quod non aliud, quam aeternam sibi sentiunt imminere omni ex parte. Sic canit ecclesia pro eis: A porta inferi erue animas eorum et libera eas de ore leonis, ne absorbeat eas tartarus etc. Solum id reliquum scientiae habent, quod Deus possit eos redimere, sed nolle illis videtur. Damnati vero statim huic malo addunt blasphemiam, illi vero solam querelam et gemitum inenarrabilem, sustentati a spiritu. Hic enim fertur spiritus super aquas, ubi sunt tenebrae super faciem abyssi. Sed de hoc supra latius.

Secundo, multa leguntur exempla, in quibus habetur, nonnullas animas hanc sui status incertitudinem confessas fuisse. Adparuerunt enim tanquam euntes vocati ad iudicium, ut de S. Vincentio etc. Rursum leguntur multa, in quibus certitudinem suam sunt confessae. Ad quae dico. Primo, me dixisse non omnes esse certas. Secundo, forte melius secundum praedicta, eas non fuisse certas, sed prae nimio auxilii desiderio, tanquam certae essent, velocius iuvari postulasse, ita ut potius opinentur et timide praesumant sese certas, quam sciant. Sicut et in evangelio de daemonibus dicitur, quod sciebant ipsum esse Christum, id est, vehementer opinabantur, ut ait glossa. Ita enim fit naturaliter in omni angustia et pavore, ut vehementer opinemur nos esse adhuc reparabiles, cum tamen magis sit ibi cupido reparationis, quam spes aut scientia, sicut in daemonibus plus fuit cupido sciendi, quam scientia. Scientia enim salutis non pavet, neque trepidat, sed confidit, omniaque fortissime tolerat.

Hic dicitur: Quid ergo de iudicio particulari,

quod in morte cuiuslibet hominis fama est agi, et Innocen. testatur? videtur enim per ipsum certus fieri homo de suo statu. Respondeo, quod non sequitur eum certum fieri, etiamsi sit particulare iudicium. Potest fieri, ut homo mortuus iudicetur, imo accusetur, sed tamen sententia differatur, nec ei reveletur, interim autem accusante conscientia, urgentibus daemonibus et minante ira Dei, nihil aliud faciat misera anima, quam ut tremat a sententia omni momento cum horrore exspectata. Sicut de corporali morte facit et minatur Deut. 28: Dabit tibi Dominus cor pavidum, et pendebit vita tua ante te, mane dices: Quis det mihi vespere? et vespere dices: Quis det mihi mane? Ita et ibi mors aeterna simili pavore feriat, et horribili horrore cruciet[1]) animam.

Nec ista sententia multum absona est veritati, quandoquidem et Matth. 5. Dominus distinguit inter reum iudicii, et reum consilii, et reum gehennae, id est, inter accusatum, et convictum, et damnatum. Sed et insignes quidam autores scientia plus quam fama audent dicere, quasdam animas pro suae trepiditate[2]) vitae per mortem rapi, et a Deo sic proiici, ut usque in finem mundi nesciant, an sint damnatae an[3]) salvandae. Et si recipitur historia illa de monacho morituro, et propter peccatum fornicationis velut damnato, iam blasphemante, deinde ad sanitatem reverso, satis patet, quod iudicium et accusatio inferni potest animam affligere, et tamen nondum esse definitam sententiam latam. Ad idem, id quod in homilia recitat quadam B. Greg. de iuvene, quem in morte draco absorbere volebat.

Haec itaque de tota materia poenarum purgatorii verisimiliter pono, motus primum ex natura horroris et pavoris, deinde, quod scriptura hanc poenam tribuit damnatis, tandem, quod omnis ecclesia dicit, easdem esse poenas inferni et purgatorii. Et ita

---

1) In ed. Jen.: cruciat. 2) In ed. princ.: tepiditate. 3) In ed. Jen.: vel.

credo hanc nostram sententiam in scripturis satis fundatam. Buccinatores vero indulgentiarum videntur poenas animarum ita imaginari, quasi ab extra inferantur, sintque penitus externae, non autem ab intra in conscientia nascantur, quasi Deus solum ab eis auferat poenas, cum sit contrarium verius, quod animas potius a poenis auferat. Sicut scriptum est*): Divertit ab oneribus dorsum eius, non ait: Divertit onera a dorso eius. Et iterum: Si transibis per ignem, flamma non nocebit te. Quomodo non nocebit? nisi quia dat fiduciam cordi, ut ignem non timeat, non autem ut ignis non sit, cum transeundum ei per illum sit. Quare diversio dorsi ab oneribus non fit, nisi sanando animae timorem, et confortando eam, sicut et supra dictum est, quod nulla poena vincitur timore sui, sed amore et contemptu. At timorem non auferunt indulgentiae, imo inferunt quantum in eis est, dum velut odibilem rem poenas relaxandas suadent. Deus autem proposuit habere filios impavidos, securos, generosos, aeternaliter et perfecte, qui prorsus nihil timeant, sed per gratiae suae fiduciam omnia triumphent atque contemnant, poenasque et mortes pro ludibrio habeant, ceteros ignavos odit, qui omnium timore confunduntur, etiam a sonitu folii volantis.

Iterum obiicitur:

Si volenter poenas ferunt animae, cur pro eis oramus? Respondeo: Nisi eas volenter ferrent, certe damnatae essent, sed [1]) nunquid non ideo optare debent orationes, quando et apostolus**) optavit pro se orationes fieri, ut liberaretur ab infidelibus, et sibi ostium verbi aperiretur, qui tamen omni fiducia plenus mortem contemnere se gloriabatur. Etiamsi animae non optarent orationes, tamen nostrum est earum labori condolere et succurrere oratione, sicut quibuslibet aliis, quantumlibet for-

1) In ed. Jen. deest: sed.
*) Psal. 81. Esa. 43. **) Coloss. 4. 2. Thess. 2.

titer patientibus. Deinde cum animae non adeo doleant poena praesenti, quam horrore instantis sibi et intentatae perditionis, non est mirum, si cupiant suffragium, ut perseverent et non deficiant in fiducia, cum sint incertae[1]) (ut dixi) de statu suo, nec tam timeant poenas inferni, quam odium Dei, quod est in inferno, sicut dicitur*): Non est in morte qui memor sit tui, in inferno, quis confitebitur tibi? Et sic patet, quod non timore poenae patiuntur, sed amore iustitiae, ut supra. Timent enim magis, ne non laudent et ament Deum (quod fieret in inferno), quam ne patiantur. Et hoc eorum sanctissimum, sed anxiosissimum desiderium merito iuvat omnis ecclesia, quantum potest, maxime quando et Deus vult illas per ecclesiam iuvari.

Et hic tandem sit aliquando finis tam obscurae et dubiae disputationis de animarum poenis. Quibus qui potest meliora proferre, non invidebo, modo id faciat melioribus scripturae autoritatibus nixus, non fumosis hominum opinionibus obnubilatus.

Conclusio XX.

Igitur papa per remissionem plenariam omnium poenarum non simpliciter omnium intelligit, sed a se ipso tantummodo positarum.

Hanc disputo, nondum pertinaciter assero, rationes meae sunt.

Prima, ex dictis conclus. V., quod solum canonica poena remittitur per potestatem clavium. Ideo haec conclusio corollarium est illius, et illa negata negatur et ista.

Secunda, ex ipso stilo pontificis, quo dicit: De iniunctis poenitentiis misericorditer relaxamus. Ergo non iniunctas a se vel a canonibus non relaxat. Neque hic curandum puto arbitrarium commentum quorundam, qui dicunt: Quando pontifex

---

1) In ed. princ.: incerti.

*) Psal. 6.

non addit hanc clausulam de iniunctis poenitentiis, tam intelligi omnium simpliciter remissionem poenarum. Dicerem ego: Etsi non additur, tamen subintelligitur addi, tanquam necessaria et de essentia stili clausula: aut illi probent aliquo textu, quod dicunt.

Tertia, ad solitum venio argumentum, sed omnium fortissimum, et requiro, quibusnam autoribus probent, etiam alias poenas per claves tolli, quam canonicas? Et exhibent mihi Antoninum, Petrum de Palude, Aug. de Ancona, Capreolum, deinde et Angelus summista suum Fanciscum Maronis inducit, redemptiones veniarum eo usque vehentem, ut meritorias eas pronunciare sit ausus, si Christo placet. Quasi vero illi homines tales sint ac tanti, ut quicquid senserint, statim necesse sit inter articulos fidei numerare. Verum illi magis sunt reprehendendi, qui ad ignominiam nostram et iniuriam illorum allegant pro assertis: quae illi pro pio suo studio fuerunt opinati, prorsus nihil advertentes illud Apostoli fidele monitorium *): Omnia probate, quod bonum est tenete, longe stultiores Pythagoricis, quippe cum hi ea tantum assererent, quae Pythagoras dixisset, isti vero etiam ea, quae illi dubitaverunt.

Sed ad originem et fontem veniamus rivulorum istorum, id est, B. Thomam et Bonaventuram. Ex his enim illi partim acceperunt, partim de suo addiderunt, hi itaque et sancti et graves plane autoritate viri. Verum cum et [1]) ipsi magis opinentur, quam asserant, denique S. Bonaventura confiteatur esse rem dubiosissimam omninoque incertam, nonne clarum est, ex ipsis etiam nihil posse astrui? Tu vide si ullum textum aut scripturam adducant? Nec mirum, quod ipsi nihil asserant. Cum enim haec res sit fidei quidam articulus, si fuerit determinatus, adeo non pertinet ad doctores definire, quod etiam ad solum concilii universalis iudicium sit suspendendus, nec summus pontifex quid temere in iis

1) In ed. Jen. deest: et.
*) 1 Thess. 5.

habeat statuere quae sunt fidei, nisi soli praecones veniarum. Illis omnia, quae libuit, licent, unicam tamen habent omnes rationem suae sententiae, quam et Panor. lib. 5. de poe. et re. c.: Quod autem, affert, videlicet hanc, Si indulgentiae solum canonicas poenas dicuntur remittere, hoc est indulgentias nimis vilificare. Itaque ne viles sint indulgentiae, magis placuit fingere quod nesciunt, cum nullum sit periculum animarum, si indulgentiae etiam nihil essent, nedum viles[1]), miserrimum vero sit, animabus figmenta et illusiones praedicare, etiamsi indulgentiae utilissimae essent. Adeo non habetur ratio salutis animarum, sed tantummodo, ne non optima videamur docuisse, plus laboramus pro gloria nostri verbi, etsi non necessarii, quam pro fide simplicis et nobis commissi populi sola necessaria.

Sed antequam ad B. Thomam et Bonaventuram[2]) respondeam, dignum videtur recitare opiniones de indulgentiis, ne ego primus aut solus eas in dubium vocasse videar.

Glossa super c. Quod autem. lib. 5. de poe. et re. assumens declarationem super efficacia et virtute indulgentiarum sic incipit: Quid valeant tales remissiones, vetus querela, et adhuc satis dubia.

Alii dicunt, quod prosunt quoad Deum, sed non quoad ecclesiam, quoniam, si quis sine mortali decedat, nondum peracta poenitentia, minus sentiet[3]) poenas purgatorii, iuxta modum remissionis sibi factae, ecclesia tamen viventi non propter hoc relaxat satisfactionem. Haec opinio damnatur a Panor. ibidem, et placet eius damnatio.

Alii dicunt, quod prosunt quoad poenitentiam hic iniunctam ex superabundanti, et ad cautelam, id est, tantum eas poenas, quas non secundum modum, sed in cautelam superabundantius, quam peccatum merebatur, imposuit. Et haec plus damnanda, quam prior.

Alii, quod prosunt quoad Deum et ecclesiam,

---

1) In ed. princ.: vides. 2) Ibid.: ad B. T. et B. 3) In ed. Jen.: sentiat.

sed remittens onerat se ad satisfactionem pro illo, et haec est absurda.

Alii, quod prosunt ad remissionem poenitentiae negligenter omissae. Hanc Panor. damnans dicit, quod ista remunerat negligentiam. Sed meo iudicio haec non omnino est falsa, quia vere remittuntur poenae quaecunque, etiam negligenter omissae, dummodo displiceat negligentia, imo remittuntur etiam non negligenter omissae atque adhuc perficiendae.

Alii, quod valeant ad relaxationem iniunctae poenitentiae, dummodo sacerdos, qui iniunxit poenitentiam, permittat, ut possit commutare poenitentiam cum remissionibus. Et haec est proba sententia et vera in re, nisi quod restringit potestatem conferentis indulgentias. Verum est enim, quod iniunctas poenitentias relaxant, sed non requiritur consensus eius, qui iniunxit.

Sexta, quam ultra istas quinque in glossa praedicta positas Panor. adducit, quod prosunt, prout sonant verba, et quoad Deum, et quoad[1]) poenitentiam, hic iniunctam, et hanc dicit teneri a Goff. Host. Io. An.[2]). Et hanc ego quoque teneo, ut iacet et sonat in verbis. Sed non sequor intelligentiam omnium, maxime propter istud verbum, quoad Deum, per quod si intelligunt etiam poenas a Deo impositas remitti, sive hic sive in purgatorio, ultra poenitentias ab ecclesia vel canonibus iniunctas, non credo verum, nisi sub tali moderatione, quia poenae purgatorii remittuntur sine potestate clavium per solam contritionem. Ideo si quis perfecte fuerit contritus, credo quod sit, quoad Deum, a purgatorio absolutus. Quoad poenas autem huius temporis, dico, quod id nullam habet autoritatem, ut supra satis dictum est Conclu. 5. Non est enim nominabilis illa poena, quae quoad Deum remitti credatur.

Ideo ego dicerem, quod illud, quoad Deum[3]), debet intelligi non de poenis a Deo impositis, sed

---

1) Ibid.: et quod ad Deum et quo poenitentiam. 2) i. e. Gottfredo Hostiensi, Joh. Andrea. 3) Ibid.: quod ad Deum.

de eisdem ab ecclesia iniunctis, ut sit sensus: Remissio illa iniunctarum poenitentiarum ab ecclesia tenet tam apud Deum, quam apud ecclesiam: eo quod Deus approbat[1]) hanc ecclesiae suae remissionem, secundum illud: Quodcunque solveris super terram, solutum erit et in coelis. Non ait: Quodcunque solveris super terram, aliud erit solutum in coelis, sed id idem, quod tu solvis, et ego solutum habebo. Quia per hoc Deus vult homines subiici sacerdoti, quod non fieret, nisi Deum approbare facta sacerdotis sciremus. Vides ergo omnia adhuc in opinionibus haerere.

Porro id quod Angelus ex suo Francisco Maronis adducit, quod indulgentiae etiam valeant ad augmentum gratiae et gloriae, non advertit, quod indulgentiae non sunt opera bona, seu remissiones bonorum operum, propter aliud minus opus. Etsi enim opus bonum, propter quod dantur indulgentiae, sit meritorium, non tamen ideo indulgentiae sunt meritoriae, cum opus seorsum factum non minus esset meritorium, et forte magis. Indulgentiae vero seorsum sumptae potius sunt demeritoriae, quia remissiones bonorum operum. Igitur cum in omni materia dubitata licitum sit unicuique disputare et opponere, et ego quoque dico, me a B. Thoma et Bonaventura in hac parte dissentire, donec melius probent sua, atque dissolvant nostra. Ego enim praeter opiniones nihil video quod[2]) probent, nec saltem unum canonem, cum tot scripturas ego superius Concl. 5., produxerim pro mea parte. Et nunc ne sine canonibus etiam loquar, ecce.

Quarta ratio, capitulo: Cum ex eo, lib. 5 de poe. et re. dicit: Per indulgentias satisfactio poenitentialis enervatur. Hoc verbum licet ex dolore potius quam ex gratia dicat papa, tamen canonistae, sicut sonat, intelligunt. Ergo si satisfactio enervatur poenitentialis, patet, quod non nisi poena canonica remittitur, cum satisfactio poenitentialis sit nihil aliud, nisi tertia illa pars poenitentiae ecclesiasticae

1) Ibid.: approbet. 2) Ibid.: quae.

et sacramentalis. Nam de satisfactione evangelica nihil ad ecclesiam, ut supra.

Quod si quis mihi obstet, papam non negare, etiam alias poenas enervari, sed affirmat duntaxat, nec exclusive loquitur, dum[1]) dicit: Satisfactio poenitentialis enervatur, respondeo: Proba ergo quod et alias relaxat, et non exclusive loquatur, quod cum non feceris, ego probo quod exclusive loquitur per c.: Cum ex eo, ut supra, ubi dicit, quod quaestores eleemosynarum praeter id, quod in literis eorum continetur, nihil permittantur proponere populo. Sed nihil continetur in ullis literis apostolicis praeter remissiones satisfactionis sacramentalis, sicut ipsemet dicit papa: Satisfactio poenitentialis enervatur per indulgentias indiscretas et superfluas, imo hoc verbo adhuc rigidius papa indulgentias restringit, quia si superfluae indulgentiae solum enervant satisfactionem sacramentalem, ergo modestae et legitimae nec ipsam satisfactionem poenitentialem enervant, multo minus ceteras ullas poenas. Sed haec sunt non mei fori aut professionis, viderint canonistae.

Conclusio XXI.

Errant itaque indulgentiarum commissarii ii[2]), qui dicunt, per papae indulgentias hominem ab omni poena solvi et salvari.

Hanc omnino assero et probo.

Quia saltem relinquitur poena tertia, id est, evangelica, imo et quinta, puta mors et aegritudo, et in multis illa omnium maxima poenarum, scilicet horror mortis, tremor conscientiae, infirmitas fidei, pusillanimitas spiritus, quas poenas si compares ad remissas per indulgentias, sicut si rem cum umbra compares, erit comparatio. Sed neque mens papae est, ut tam frivole et impune fabulentur, ut patet ex. c.: Cum ex eo.

Quod si dixerint: Nec nos dicimus has poenas

1) In ed. Jen.: cum. 2) Ibid.: hi.

tolli per indulgentias, respondeo: Cur ergo populum non instruis de cognitione poenarum, quas remittis? Sed omnino omnes remitti clamas, quaecunque pro peccatis suis luere deberet coram Deo et ecclesia. Quomodo populus per se ipsum intelliget, quod tam obscure et large loqueris?

Conclusio XXII.

Quin nullam remittit animabus in purgatorio, quam in hac vita debuissent solvere, secundum canones.

Hanc non latius assero quam octavam, ex qua fluit ceu corollarium, quod canones poenitentiales non transeant in aliam vitam, quia omnis poena temporalis mutatur in poenam mortis, imo propter mortis poenam tollitur, et tollenda est. Imo finge (ut latius suadeamus) Romanam ecclesiam esse, qualis erat etiam adhuc tempore B. Gregorii, quando non erat super alias ecclesias, saltem Graeciae, clarum esset, quod canonicae poenae non obligabant Graecos, sicut nec nunc obligant, si qui sunt Christiani, non subiecti Papae, ut in Turcia, Tartaria, Livonia. Illis ergo nulla istarum indulgentiarum est necessaria, sed tantum in orbe Romanae ecclesiae constitutis. Si ergo istos vivos non obligant, multo minus mortuos, qui sub nulla ecclesia sunt.

Conclusio XXIII.

Si remissio ulla omnium omnino poenarum potest alicui dari, certum est eam non nisi perfectissimis, id est, paucissimis dari.

Hanc de poenis omnium generum intelligo, et sic assero, nam quod remissio poenitentialis satisfactionis possit unicuique dari, non est dubium, ut satis est dictum. Imo hanc conclusionem corrigo et dico, quod prorsus nullis, sive perfectissimis sive imperfectis, potest dari omnium poenarum remissio. Quod probo, nam, licet perfectissimis Deus non in-

ferat flagella, seu quartum genus poenarum, saltem omnibus et semper tamen tertia manet, scilicet evangelica, imo et quarta, puta mors, et quae mortis et ad mortem sunt poenae. Licet enim posset Deus omnes perficere in gratia, forte sine poenis, non tamen statuit id facere, sed ad imaginem filii sui (id est, crucem) omnes conformare*). Et quid opus est multis? Quantumcunque magnifice extollatur poenarum remissio, quid, quaeso, efficitur apud eum, qui mortem et timorem mortis atque iudicii ante oculos habet? Huic si omnis alia remissio praedicetur, et haec non remitti conceditur, nescio si consolationis aliquid reportet. Igitur horrorem mortis et inferni attende et remissiones poenarum, velis nolis, nihil curabis, ac sic non nostro studio, sed rei necessitate vilificabuntur indulgentiae, quae timorem mortis non tollunt.

Conclusio XXIV.

Falli ob id necesse est maiorem partem populi, per indifferentem illam et magnificam poenae solutae promissionem.

Et hanc assero, et scio ita contingere, nam ego ipse audivi multos non secus intellexisse, quam quod sine omni poena evolarent per indulgentias. Nec mirum, quando illi sic scribunt, legunt, clamant, quod si quis venias consecutus ante recidivam moreretur, statim evolaret. Haec omnia ita loquuntur, quasi non sint peccata nisi actualia, ac si fomes relictus nulla sit immundicia, nullum impedimentum, nullum medium, quod moretur ingressum regni. Cum, nisi ipse sanetur, impossibile sit intrare coelum, etiam si nullum assit actuale, nihil enim inquinatum intrabit. Quocirca horror ipse mortis, cum sit vitium fomitis et peccatum, etiam se solo impedit introitum regni, quia qui non voluntarie moritur, non obedit vocanti Deo nisi invitus. Et tantum ibi non facit voluntatem Dei, quantum in-

*) Roma. 8.

vitus moritur. Tantum autem peccat, quantum non obedit voluntati Dei, ideo rarissimus est, qui post omnes venias non etiam in morte peccet, nisi ii, qui cupiunt dissolvi, et vocant mortem. Igitur ut non omnino cum eis discordem, dico, quod si quis sit perfecte contritus (id est, odiens se vitamque suam et summe diligens mortem) statim evolabit, remissis sibi poenis, sed quotus sit hic, tu videris.

Conclusio XXV.

Qualem potestatem habet papa in purgatorium generaliter, talem habet quilibet episcopus et curatus in sua dioecoesi et parochia specialiter.

Haec est illa blasphemia, quae me mille mortibus dignum fecit, iudicio scilicet quaestorum, ne dicam quaestuariorum. Verum antequam ego hanc conclusionem ostendam, paululum praefabor de proposito meo.

Primum, dico iterum hic me disputare, non quoad sententiam, quam intendo istis verbis (hanc enim constanter assero, quia eam tenet universa ecclesia), sed quoad verba.

Deinde adversarios meos etiam rogo, ut ferant dolorem meum, quo crucior, dum audio ea praedicari in ecclesia Christi, quae nunquam scripta et statuta sunt, quando sanctis olim patribus legimus visum esse periculosissimum, aliquid ultra praescriptum coeleste doceri, ut inquit Hilarius. Et S. Spiridon Cypri Episcopus huius disciplinae tam rigidus observator fuit, ut interrumperet sermonem eius, qui tantum Graeci vocabuli aequivocatione usus: Tolle cubile tuum et vade, dixerat pro: Tolle grabatum seu lectum tuum et vade, reprehendens eum in re, quae sensum nihil mutarat. Atque huius doloris mei veniam puto mihi iustissime ab illis deberi, quando nos ferre cogimur nunquam rogati aut moniti eorum praesumptiones, quibus delectantur ea praedicare, in quibus nos cruciamur audiendo.

Non haec dico aut ago, quod tam impudenter

arrogans sim, ut me inter doctos ecclesiae sanctae numerandum putem, multo minus inter eos, quorum haec sit statuere aut destituere, atque utinam novissimum merear ecclesiae membrum fieri aliquando. Sed id potius ago, cum sint in ecclesia et doctissimi pariter et sanctisissimi viri, ea tamen est nostri seculi infelicitas, ut etiam tanti non possint ecclesiae succurrere. Quid enim potuerit hodie doctrina, et pius zelus, satis probavit infelix eventus eorum doctissimorum et sanctissimorum virorum, qui sub Julio II. studuerunt reformare ecclesiam, instituto ad hanc necessitatem concilio *). Sunt et alii passim, quos novi, optimi et eruditi pontifices, sed exemplum paucorum imponit silentium plurimis. Est enim tempus pessimum (ut ait Amos propheta), ideo prudens in illo tempore tacebit.

Denique est nobis hodie pontifex optimus Leo X., cuius integritas et eruditio deliciae sunt omnibus bonis auribus. Sed quid ille suavissimus homo potest unus in tanta rerum confusione, dignus profecto, qui melioribus temporibus pontificaretur, aut meliora tempora essent sui pontificatus. Nostro seculo digni sumus pontificari non nisi Julios secundos, Alexandros sextos, aut si quos alios atroces Mezentios vel [1]) finxerunt poetae, nam bonos ridet hodie etiam Roma ipsa, imo Roma omnium maxime, in qua enim orbis Christiani parte liberius ludunt etiam in summos pontifices, quam in vera illa Babylone Roma? Sed sat ista. Cum itaque praeter innumeros privatos etiam in sedibus suis habeat ecclesia doctissimos, si prudens voluissem existimari illorum exemplo, et ipse tacerem. Sed praestat vel a stultis, a pueris, ab ebriis veritatem dici, quam omnino taceri, ut fiducia doctiorum et sapientium [2]) animosior fiat, ubi audiunt nos rude vulgus tandem

---

*) Concilium Pisanum, in quo praesedit Cardi. S. crucis, pro reformatione ecclesiae laboravit.

1) In ed. Jen.: ut. 2) Ibid.: sapientum.

pro [1]) rei nimia indignitate clamare, sicut ait Christus: Si hi tacuerint, lapides clamabunt.

Ista itaque praefatus ad conclusionem venio, et primo de ea secundum sententiam, deinde secundum verba seu sententiam aliorum. Igitur in hac conclusione nihil loquor de potestate iurisdictionis, quam infra sequente mox conclusione nego, et supra 22 [2]) et 8. idem negavi. Hanc enim potestatem illi ex iis [3]) verbis coeperunt, de qua dico, sicut dixi. Statuat ecclesia alteram partem eius quaestionis, et sequar libentissime, cessent interim temerarii suorum somniorum assertores. Ego dubito et disputo, an habeant †) potestatem iurisdictionis in purgatorium. Et quantum hucusque lego et video, teneo negativam, paratus tenere affirmativam, postquam ecclesiae sic placuerit.

Interim hic loquor de potestate virium, non iurium, de potestate operandi, non imperandi, ut sit sensus: Papa nullam quidem habet potestatem in purgatorium, sicut nec ullus alius Pontifex. Si autem habet aliquam, talem certe habet qualis sit et inferioribus participata. Haec autem est, qua papa et quilibet Christianus potest suffragari, orare, ieiunare etc. pro animabus defunctis, papa generaliter, episcopus particulariter, Christianus individualiter. Patet itaque conclusio verissima. Sicut enim papa una cum tota ecclesia suffragatur animabus (quale fit in die omnium animarum), ita quilibet episcopus cum sua dioecoesi id facere potest (sicut fit in diebus, quos vocant communes) et curatus in sua parochia (sicut fit in exsequiis et anniversariis) et quilibet Christianus in sua devotione. Aut ergo nega, suffragium esse intercessionem, aut concede quemlibet praelatum cum suis subiectis posse suffragari animabus. Haec igitur puto non esse tam dubia, quam sunt audaces illi sermones de iurisdictione ecclesiae in purgatorium.

---

1) Ibid.: prae. 2) In ed. princ.: 12. 3) In ed. Jen.: his. †) In ed. princ.: habeat.

Conclusio XXVI.

Optime facit papa, quod non potestate clavis (quam nullam habet), sed per modum suffragii dat animabus remissionem.

Non credo necessarium iterum protestari, quid disputem, aut quid asseram. Sed cum nostro seculo sint tam zelosi haereticae pravitatis inquisitores, ut Christianissime catholicos vi conentur ad haeresim adigere, opportunum fuerit super singulis syllabis protestari, nam quid aliud fecerint Johannes Picus Mirandulanus, Laurentius Valla, Petrus Ravennas, Johannes Vesalia, et novissime diebus istis Johannes Reuchlin, atque Jacobus Stapulensis, ut inviti cogerentur et bene sentiendo male sentire, non facile viderim, nisi quod omiserint forte protestationem super singulis (ut dixi) syllabis, tanta est hodie in ecclesia puerorum et effeminatorum tyrannis.

Itaque protestor denuo, duo in ista conclusione me facturum, primum de potestate clavium in purgatorium disputare, et negativam probare, donec alius affirmativam melius probet, secundo de modo illo suffragii inquirere.

Primum probo sic.

Primo, per illam vulgatam Hostiensis rationem, videlicet, Si claves sese ad purgatorium extenderent, possent evacuare purgatorium. Atque crudelis esset papa, quod non evacuat purgatorium.

Hanc solvunt sic: Papa potest, et [1]) non debet evacuare, nisi subsit iusta causa et rationabilis, ne adversus iustitiam divinam temere agat. Hanc frigidam et oscitantem solutionem vix puto proferrent, nisi vel non adverterent, quid loquuntur [2]), vel inter vitulos marinos profundissime stertentes se loqui arbitrarentur. Ita fit, ut ex uno absurdo dato plura sequantur. Et ut ille ait: Septem mendaciis eget unum mendacium, ut verum videatur.

1) In ed. Jen.: sed. 2) Ibid.: loquantur.

Igitur argumentum vix potuit robustius firmari, quam tali solutione. Quaerimus enim, quod tandem nomen erit huius causae rationabilis? Constat autem, quod vel pro bello contra infideles, vel pro structura sacra aut communi aliave necessitate huius vitae indulgentiae donantur. Sed nulla illarum tanta est, quin incomparabiliter maior sit caritas, iustior et rationabilior. Si itaque iustitia divina non offenditur, si propter corpora fidelium, et res eorum tuendas [1]), aut propter inanimatas fabricas, aut usum huius corruptibilis vitae brevissimum remittuntur tot, quot voluerit (etiamsi omnes in eo numero comprehendis, ut sic etiam evacuetur purgatorium), quanto magis non offenditur, si pro sancta caritate redimantur omnes? Nisi forte iustitia divina tam est iniqua, aut forte melancholica, ut plus faveat caritati in corpora et pecunias viventium, quam in animas tam egenas exhibitae. Maxime cum tanta res sit succurrere animabus, ut fideles debeant malle servire Turcis et corporaliter occidi, quam animas non redimi. Si ergo propter id, quod minus est, infinitas, et forte per hoc ipsum omnes redimet, cur non et propter id, quod maximum est, id est, caritatem? Hic tamen ego illis angustia clausis consilium dederim, ut dicant causam rationabilem nullam esse posse, ut sic secure elabantur huic obiectioni. Et ita si papa possit quoad se, non tamen potest quoad causam, quae esse non potest.

Secundo, ipse stilus papae idem probat, in quo dicitur de iniunctis poenitentiis. Manifestum est autem, quod tantum donat, quantum sonat, et eo modo donat, quo sonat, ut sic episcopus 40, Card. 100 dies de iniunctis poenitentiis, ita papa prorsus omnes plenarie dies de eisdem iniunctis relaxat, sed purgatorii poenas nulla clavis iniunxit.

Hic vero bellus quidam somniator sic fabulatur: Quando papa dicit: Damus indulgentias om-

---

1) In ed. princ.: tuenda.

nium peccatorum de poenitentia iniuncta, intelligitur de poena imposita per sacerdotem. Quando autem dicit: Damus indulgentias omnium peccatorum, de quibus contriti et confessi fuerint, tunc non remittuntur oblita vel ignorata. Quando vero dicit: Damus remissionem omnium peccatorum, tunc evolaret, si moreretur. Et sic in manu papae est, quos volet salvare. O furor. Vide pronunciatorem hunc, quam secure asserit [1]), ac si oraculum ederet. Cui si dicerem, obsecro te, unde probabo haec, si fuero iussus rationem reddere huius fidei? fortasse nova alia finget mendacia, quibus illa priora statuat magna maioribus. Infelices Christiani, qui coguntur omnia audire, quaecunque tandem nugari libuit ineptissimis hominibus, ac si non haberemus ipsam scripturam, quam praecipiente Christo populum doceremus, et tritici mensuram, non lapparum et tribulorum cados illis tribueremus.

Inter cetera portenta, quae hic suavissimus autor fingit, id quoque nobis audet persuadere, quod in manu papae sit remittere vel non remittere, ignorata vel oblita, quasi non sciat universa ecclesia, quod post omnem solutionem papae cunctis fidelibus restet dicere *): Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me, Domine. Et quod etiam bona opera nostra cum Job **) vereri oporteat, ne inveniantur apud Deum horrenda peccata. At [2]) clavis ecclesiae bona opera, si sint mala coram Deo necne, nescit, nec iudicat, multo minus remittit.

Secundo, procedit eius somnium ex laboriosa illa et inutili arte confitendi, imo desperandi et perdendi animas, qua hucusque docti sumus arenam numerare, id est, singula peccata discutere, colligere atque ponderare, ad faciendam contritionem. Quod cum fecerimus, fit ut refricemus vel concupiscentias vel odia praeteritorum memoria, et dum conterimur de praeteritis, nove peccemus. Aut certe si fiat op-

1) In ed. Jen.: asserat. 2) Ibid.: An.
*) Psal. 19. **) Job. 9.

tima contritio, sit tantummodo violenta, tristis, mereque factitia, de metu poenarum simulata duntaxat. Sic enim docemur peccata conteri, id est, ad impossibile vel ad peius conari.

Cum vera contritio sit incipienda a benignitate et beneficiis Dei, praesertim a vulneribus Christi, ut homo ad sui ingratitudinem primo veniat ex intuitu divinae bonitatis, et ex illa in odium sui ac amorem benignitatis Dei. Tum fluent lacrimae, et odiet se ipsum ex corde, citra tamen desperationem. Tum odiet peccatum, non propter poenam, sed propter intuitum bonitatis Dei, qua inspecta conservatur, ne desperet, et sese ardentissime odiat, etiam cum gaudio. Sic dum fuerit unius peccati vera contritio, omnium simul erit. Sic Rom. 2: Ignoras, quod benignitas Dei te ad poenitentiam adducit? O quam multi id ignorant, S. Paule, etiam aliorum magistri. Sic enim in Nume. *) legimus filios Israel non fuisse a serpentibus suis ignitis liberatos per intuitum et horrorem eorum, sed potius averso intuitu ab eis et ad serpentem aeneum (id est, Christum) converso. Item et ab Aegyptiis visis territi sunt, sed dato eis dorso mare transeuntes salvati sunt **). Ita sunt peccata nostra in vulnerato Christo magis quam in nostra conscientia tractanda. Illic enim mortua sunt, hic vivunt. Alioquin si illorum carnificina servanda est, fieret, ut, si quis subito ad mortem raperetur, non possit salvari, quia non habet tempus colligendi peccata. Sed habent quod hic dicunt [1]).

Quare ad commentum illius commentatoris dici potest: In omni remissione summi pontificis, praesertim illa publica et coram ecclesia (ut fit in veniis), debet subintelligi ista clausula de iniunctis poenitentiis, sive sint peccata oblita, sive ignorata. Haec enim ad forum ecclesiae non pertinent.

Ortum est autem istud pelagus sermonum (ut mihi

---

*) Nume. 2. **) Exod. 14.

1) In ed. Jen.: dicant.

videtur) ex quadam incuria inspiciendae originis indulgentiarum. Nam tunc temporis, quando vigebant canones poenitentiales, magnum erat relaxare quatuor dies, post hoc coeperunt centum dare [1]), deinde mille dies, tandem multa milia dierum, et anni, et annorum centenaria et millenaria. Sic enim paulatim processit maior ac maior largitas veniarum. Post haec coepit septima pars omnium peccatorum remitti, deinde tertia pars, novissime dimidia pars, ac sic perventum est ad plenariam remissionem omnium peccatorum, ut satis potest videri adhuc in Stationibus urbis Romae. Quod si in primis gradibus intelligitur poenitentia iniuncta, certe et in plenaria remissione intelligenda est.

Tertio, iterum stilus papae dicentis, per modum suffragii. Oportet enim diversum esse modum suffragii a modo potestatis. Quod si ipsi papae (sicut debemus) plus credemus, quam illis et nobis ipsis, patet nullam potestatem, sed suffragium valere in purgatorium. Tutius est mihi cum papa sentire, quam cum illis. Papa non arrogat sibi potestatem, sed suffragium sibi vendicat. Et satis miror, qua fiducia illi contra expressam prohibitionem c.: Cum ex eo, plus audeant praedicare, quam in literis papae continetur, cum suffragii modus ibi solum contineatur. Quod si sic intelligunt, non habet potestatem quidem iurisdictionis in purgatorium, sed tamen habet potestatem clavium applicandi suffragia in illud.

Hic dico et ego, quod hoc nemo negat. Potestas applicandi, sive suffragia, sive satisfactiones, sive laudes Dei, prorsus est in manu summi pontificis. Verum an illa potestas sic sit solius papae, ut non etiam aliorum pontificum sit, ut conclusione praecedenti dictum est, vel quid ego nondum intelligo in isto modo applicationis, in secunda parte huius conclusionis dicam. Interim hanc primam prosequamur.

Quarto, et omnium fortissime, Christus non am-

1) Ibid.: dari.

biguis, sed claris, apertis, rotundis verbis dicit *): Quodcunque ligaveris super terram, ligatum erit et in coelis, et quodcunque solveris super terram, solutum erit et in coelis. Non frustra adiecit, Super terram, alioquin, nisi restringere voluisset potestatem clavium, satis fuerat dixisse, Quodcunque solveris, solutum erit. Aut ergo Christus ut nugator superfluit verbis, aut potestas clavium solummodo est super terram.

Sed hic, o bone Deus, quam prompta est quorundam superstitio, qui sine scitu et sine voluntate papae volunt in his verbis potestatem ei dare, ubi ipse suffragium sibi usurpat duntaxat. Et cum sentirent haec verba Christi sibi fortiter resistere et errorem confutare, non id egerunt, ut erroris patrocinium desererent, et verbis Christi incorruptis sensum suum accommodarent, sed contra[1]) verba eius sensui suo corrupto accommodant et torquent, dicentes: Illud, super terram, potest dupliciter construi, uno modo, ut ad solventem, alio modo, ut ad solvendum pertineat. Et primo modo esse Christum intelligendum, scilicet, quodcunque Petrus, dum fuerit super terram, solverit, solutum erit et in coelis. Volentes forte, quod, etsi diabolum solveret (modo ipse solvens super terram sit), solutus erit in coelo. Nam qui dicit: Quodcunque, et nihil addit quo restringat, omnia certe solubilia esse ostendit. Nescio, quibus verbis hanc rudem et insulsam superstitionem, imo temeritatem insecter. Hieronymiano stomacho et eloquio dignus hic erat autor, ut sanctorum verbum Christi tam audax violentia et corruptio vindicaretur. Et ut omittam grammaticam, quae vel sola potuit eos docere, non posse hunc eorum sensum istis verbis stare, sed magis novas dialecticas, quam veram sequuntur grammaticam.

Videntur isti eo usque sapuisse, quasi Christus timuerit, ne quando talis Petrus vel papa foret, qui

---

*) Matth. 16.
1) Ibid.: econtra.

et mortuus vellet ligare et solvere, et ideo necessarium ei fuerit, tam insignem mortuorum pontificum ambitionem et tyrannidem praevenire ac prohibere, ne ligent aut solvant, nisi dum fuerint in vita et super terram. Et forte (ut tam dignos scripturae interpretes digne laudemus [1]) nec sine causa sic timuit Christus, ne videlicet aliquando contingeret, ut mortuus pontifex aliquid ligaret, et suus successor vivus idem solveret. Tum fieret magnus error in coelo, et Christus anxius ignoraret, cuius illorum approbaret officium, ut qui temere permisisset utrisque idem officium, nec addiderit, super terram, ut mortuus compesceretur. Si enim ita non sapiunt, quid aestuant? Quid laborant ostendere, quod super terram ad solventem pertinet? Ecce o vere aureum opusculum aurei doctoris *) et aureis literis dignissimum, et, ne nihil non sit aureum, aureis discipulis tradendum, illis videlicet, de quibus dicitur **): Simulacra gentium aurum et argentum, oculos habentia et non videntia etc.

Recta via isti incedunt contra Christum, Christus enim ideo addidit, Super terram, ne pontifex, qui non potest nisi super terram esse, praesumat id ligare aut solvere, quod non sit super terram, velut data opera nostri temporis adulatores foedissimos praeveniens et prohibens, qui invito et recusanti pontifici regnum tradere incipiunt inferorum. Hos S. Hieronymus pro suo fervore dixisset theologos, id est, Deum loquentes, eum autem puta, qui apud Virgilium magnum vatibus inspirat furorem. Sed tamen agamus contra eos.

Primo, si per hanc intelligentiam claves solvunt mortuos, ergo et ligant, quia utrinque additur, Super terram, dicens: Quodcunque ligaveris super terram. Ergo et hic oportet eadem industria et acumine nobis distingui, super terram dupliciter

---

1) In ed. princ.: ludamus.

*) In inquisitorem Tetzel monachum. **) Psal. 135.

construi, uno modo, ut ad ligantem, alio modo ad ligandum pertineat, ut sic concludant nobis, pontificem posse ligare sub terra, in purgatorio, modo id curemus (opere videlicet medicorum), ut id vivus faciat, et dum fuerit super terram, nam mortuus non posset ligare. Quod si ista prima pars verborum Christi non recipit hanc torturam et violentam elusionem, ut ipsimet, quantumlibet sint sine iudicio, asserunt: qua fronte audebunt alteri parti eam vim facere, cum sit simili schemate per omnia composita? Nisi forte illis more suo omnia licuerit univocare, et aequivocare et amphibologisare et paralogisare, sicut libuerit et ubi libuerit. Dicant ergo, quod super terram in prima parte pertinet ad ligandum, sed in secunda parte pertinet ad solventem, quandoquidem et maiora monstra in sacras etiam literas [1]) invexerunt pro sua laudabili consuetudine.

Quare cum omnes negent, claves posse ligare in purgatorio, necesse est negare, quod possint solvere, cum sint illae duae potestates aequales, et aequaliter a Christo ecclesiae suae datae. In hac sententia sunt quidam non pessimi iuristae, an saniores ceteris, viderint illi.

Secundo ex ipsa antithesi ista sententia etiam confutatur, quia, sicut In coelis utique ad solvendum in coelis respicit, ita super terram ad solvendum super terram respiciat oportet. Et rursus, In coelis, ad ligatum, quare et Super terram ad ligatum referri debet. Unde Christus velut de industria non dixit: Ego solvam in coelis, sed solutum erit in coelis, ut, si quis primo verbo, scilicet, Quodcunque solveris super terram, falsae intelligentiae calumniam quaereret, insequente retunderetur, nec permitteretur ad solvendum aptare, quia solutum in coelis cogit certe intelligi solutum in terra, non solventem, et ligatum in coelis cogit intelligi non ligantem, sed ligatum in terra, aut saltem utrumque.

1) Ibid.: sacris etiam literis.

Tertio, si clavis tenditur in purgatorium, quid frustra laborant? Cur non tollunt verbum suffragii? Cur non persuadent pontifici, ut dicat per modum potestatis, et autoritate potius, quam suffragio solvere et ligare? quippe, Quodcunque solverit (tantum caveat ne sit mortuus), solutum erit. Quid nos obtundit vocabulo suffragii, quod nemo intelligit potestatem, sed omnes intercessionem? Quin amplius faciemus [1]), et rogemus papam, ut purgatorium omnino tollat de rerum natura. Si enim claves ecclesiae, etiam quoad solvendum duntaxat, illuc sese extendunt, erit in manu eius totum purgatorium. Quod probo sic, det omnibus in illo existentibus remissionem plenariam, secundo, omnibus morituris Christianis eandem similiter det remissionem, tunc certum erit, ut nullus in eo maneat, nullus in ipsum veniat, omnes autem evolent, et cesset purgatorium. Debet autem id facere, et subest iustissima causa, scilicet caritas, quae per omnia, super omnia, in omnibus quaerenda. Nec timendum est, quod iustitia divina offendatur a caritate, ad quam potius ipsa nos urget. Quod cum factum fuerit, deponamus totum officium defunctorum, satis hodie molestum, et neglectum tamen, mutemusque id in officia festiva.

Quarto et ultimo, si purgatorii poena est castigatoria et afflictiva, ut supra 5. conclusione, tunc certum est, eam non posse solvi potestate clavium. At non esse aliam, satis puto ex sufficienti divisione patere. Patet itaque prima pars huius conclusionis, ac per hoc tota satis probabiliter firmata, quod suffragium, non iurisdictio intret purgatorium.

Secundum, scilicet modus ille suffragii, etsi non fuit a me positum, ut inquireretur, nec requiritur ad positiones meas scire, quis aut qualis sit, tamen volens exponam me in eo, quod iuste poteram omittere, ne videar angulum quaerere, salva sem-

---

1) In ed. Jen.: faciamus.

per mea protestatione, quod non meum, sed pontificis, imo ecclesiastici forte concilii sit statuere, quis sit ille modus. Meum est inquirere et disputare, ac rationibus adductis, quid intelligam aut nondum intelligam, indicare. Ergo duplici via impenditur suffragium animabus.

Primo re ipsa et officio praesente, sicut fit, cum sacerdos cum populo orat, ieiunat, sacrificat, aliaque facit nominata opera pro nominatis animabus, de quo suffragio nullum dubium est, quin vehementer prosit, et redimat animas, secundum quod Deo visum fuerit, et illae meruerint secundum B. Augustinum. De isto superius dixi conclusione praecedenti, quod talem potestatem habet episcopus specialiter, qualem papa generaliter, scilicet[1]) non iurisdictionis, sed suffragii faciendi in purgatorium. De isto modo hic non quaeritur, ut notum est.

Secundo, impenditur sine officio vel opere, sed mera iurisdictione per literas vel [2]) voces pronunciata. Et id quoque ex duobus thesauris. Primus est triumphantis ecclesiae, qui est meritum Christi et Sanctorum eius superabundantius quam debuerant merentium. Et hunc esse relictum in ecclesia, ut hic remuneretur et compensetur, dicunt illi. Alter est militantis ecclesiae, ut sunt merita bona opera viventium Christianorum, quae habeat summus pontifex in manu sua, applicare ea, vel pro satisfactione poenitentium, vel suffragio defunctorum, vel pro laude et gloria Dei. Sic enim et ego aliquando et docui et scripsi, papam tripliciter habere militantis ecclesiae merita in potestate, primo, ut ea offerat Deo pro satisfactione aliorum, secundo, pro suffragio animabus, tertio, in laudem Dei. Et hanc facultatem spiritualem, si vera est, in suis dioecoesibus habere episcopos, firmiter credo. Aut si erro, revocet me qui potest. Alioquin quomodo stabunt sine errore fraternitates illae, in quibus sibi communicant sua studia et opera tam maiores quam minores

---

1) Ibid.: sed. 2) Ibid. additum: per.

praelati? item monasteria et ordines, et hospitalia et parochiae. Id enim non potest verum intelligi, nisi quod tali modo unius opus pro altero satisfacit, suffragatur et glorificat Deum.

Dico itaque:

Quamquam ego prorsus non intelligo, quomodo sint ista merita militantis ecclesiae in manu papae, tamen interim sic pie credam, donec suus Gordus hunc nodum dissolvat. Causa autem, quare non intelligam, est haec:

Prima, si pro viventibus viventium offert opera, iam non video, quomodo sit remissio gratuita, et non potius vera et iusta satisfactio et persolutio usque ad novissimum quadrantem. Licet enim illi non operetur, cui fit remissio, alii tamen operantur et satisfaciunt. Tunc enim id fiet, quod omnes constanter negant, scilicet, quod concedens oneret se ad satisfactionem, vere enim papa tunc non remitteret sed [1]) satisfaceret, scilicet per sibi subiectos.

Secunda, quod sic claves ecclesiae nihil prorsus facerent, nisi quod iam de facto fit in ecclesia, etiam sine clavibus. Nam ex lege caritatis quilibet pro quolibet tenetur orare, et apostolus ait: Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.

Tertia, quod nomen indulgentiae huic sententiae repugnat, quia debet illud indulgere, id est, remittere, ut non faciat quod debet [2]), non autem imponere alteri, vel impositum dicere, ut indulgentia prorsus exstinguat debitum, non autem per alium solvat. Quare videtur potius, sine isto thesauro, nuda sufficere potestas clavium ad indulgentias, maxime cum remittatur tantummodo canonica, non autem evangelica satisfactio. Aut iterum hic dicendum erit, ut supra de remissione culpae dictum est, quod sic etiam remittat per hunc thesaurum poenas, id est, declaret id fieri, quod etiam sine eo fit,

1) In ed. Jen. deest: sed. 2) Ibid.: decet.

scilicet ecclesiam pro eo satisfacere, cui remittitur, quomodo B. Augustinus dicit, neminem suscitari, nisi quem suscitat unitas ecclesiae, ut in vidua figuratum dicit. Sed adhuc durat ratio prima et secunda, quod sit tunc potius satisfactio, quam remissio, sive declaretur sive concedatur.

Quarta, thesaurus ille ecclesiae militantis magis operatur gratiam spiritus, quam remissionem poenarum, et videtur satis viliter tractari, si pro poenarum remissione applicetur, cum remissio poenarum sit vilissimum donum in ecclesia, etiam impiis donabile, et sola clavis potestate, ut videtur.

Dico secundo [1]):

Non intelligo, quomodo aut quid fiat, quando papa eundem thesaurum applicat pro suffragio defunctorum. Causa est haec:

Prima, quia iterum non plus videtur facere, quam quod de facto fit. Nam universa ecclesia de facto orat et suffragatur pro defunctis, nisi iterum hic putetur id facere declarative. Nec video, quid illud obstet, quod dicitur de missa, quae plus prodest, si per sacerdotem uni applicetur, quam si sine applicatione pro omnibus celebretur. Fateor id verum a me credi, sed papa, ut summus et generalis omnium sacerdos, certe non potest nisi generaliter applicare, imo debet id facere, etiam sine literis veniarum.

Secunda, cum per indulgentias non remittantur nisi poenae canonicae, prorsus non possum intelligere, quid animabus remittatur, cum canones eas non ligent. Denique in morte sunt ab illis absolutae, cum omnis sacerdos sit papa in hora mortis. Item quod nulla anima patitur in purgatorio pro criminibus et mortalibus peccatis, sed tantum pro venialibus, ut dist. XXV. c. Qualis. Canones autem venialibus, imo mortalibus occultis non sunt impositi, sed tantum criminibus cognitis, ut supra

1) Ibid.: secunda.

dictum. Dicat ergo qui potest, quomodo indulgentiae suffragantur illis, id est, remissiones canonum, nisi non tantum indulgentias largiatur, imo illis velut in superabundantem cautelam datis (vel ut[1]) solent etiam mortui absolvi in facie ecclesiae), simul involvat ultra indulgentias applicationem meritorum ecclesiae. Et tunc certe[2]) indulgentiae non fiunt suffragium, sed cum suffragio, tanquam altero dono, dantur animabus, id est, declarantur dari, vel applicantur.

Dico tertio:

De thesauro meritorum Christi et sanctorum ad remissionem poenarum applicato dicam infra in sua conclusione 58. Vides ergo quam sint omnia obscurissima et dubiosissima, ideo periculosissima doceri.

Id unum dico et video, quod papa (In Cle. de poe. et re. c. Abusionibus) damnare videtur hanc sententiam de redimendis animabus per indulgentias, dum dicit: Animas de purgatorio, ut asserunt mendaciter extrahunt, ubi glossa super verbo, mendaciter, quia, inquit, sunt iudicio Dei reservatae. Et allegat ad hoc dist. XXV. C. Qualis. Et certe mihi videtur recte sentire. Nam si per suffragium redimantur, non utique sequitur eas statim evolare, non est idem suffragari et redimere seu liberare. Itaque ego hucusque sapio, quod video indulgentias et suffragium meritorum ecclesiae esse duas res diversissimas, alteram sine altera et cum altera dari potentem. Indulgentiis sufficit sola potestas clavium, sine addito illo thesauro, qui tamen potest addi, vel solus dari. Solus datus facit participem bonorum, ut satis supra est dictum.

Haec si essent certa et vera, sequeretur, quod indulgentiae, in quantum tales, prorsus nihil prodessent animabus, nisi quod coram ecclesia absolverentur (id est, denunciaretur eas esse absolutas), aut si prodessent, non id fieret virtute ipsarum, sed

---

1) In ed. Jen.: velut. 2) In ed. princ.: certae.

alia adiuncta illis donatione, scilicet meritorum ecclesiae. Quae donatio iterum distinguenda est a generali applicatione, qua ecclesia de facto per illa suffragatur animabus, sine papae applicatione, et videndum quid ipsa valeat. Sed etiam aliis relinquendus est inquirendi labor, quibus est nondum fessum studium in tantis dubiis.

Nunc obiicitur:

Primo, celebre habetur, quod quidam Magister Parisiis tenuit in disputatione sua, summum pontificem habere potestatem in purgatorium, et pontifex eo cognito et mortuo dedit eam assertam remissionem velut commendans.

Respondeo:

Me nihil movet, quid placeat vel displiceat summo pontifici. Homo est, sicut et ceteri, multi fuerunt summi pontifices, quibus non solum errores et vitia, sed etiam portenta placuerunt. Ego audio papam ut papam, id est, ut in canonibus loquitur, et secundum canones loquitur, aut cum concilio determinat, non autem quando secundum suum caput loquitur, ne forte cogar, cum quibusdam male Christum cognoscentibus dicere, quod Julii II. horrendae caedes in Christianum populum fuerint quaedam beneficia pii pastoris in oves Christi collata.

Secundo, B. Bonaventura lib. IV. dist. XX: Non esse resistendum importune, si quis asseruerit papam habere potestatem in purgatorium. Respondeo primum: Autoritas B. Bonaventurae in hac re non sufficit, secundo, quando papa id asseruerit, non erit resistendum, tertio, Bonaventura recte dicit quia addit, se ipsum exponens, dummodo id constet per autoritatem manifestam aut dictamen rationabile. Sed illa nondum constat manifesta autoritas.

Hic vero obiicitur:

Primo Sixtus IV. determinasse dicitur, quod per

suffragium ille modus nihil minuit plenitudinem indulgentiarum.

Respondeo:

Primum, si quis pertinax esse vellet, diceret: Probo quod dicis, optime pater, maxime cum solius papae non sit novos fidei statuere articulos, sed secundum statutos iudicare et descindere quaestiones fidei. Hic autem erit articulus novus, ideo ad universale concilium pertinebit eius determinatio, multo magis quam conceptio B. Virginis, praesertim cum hic nullum, illic multum et magnum sit animarum periculum. Alioquin cum papa sit unus homo, qui errare potest in fide et moribus, periculo assidue laboraret totius ecclesiae fides, si quicquid ei [1]) visum fuerit, necesse sit verum credi.

Secundo, etiamsi papa cum magna parte ecclesiae sic vel sic sentiret, nec etiam erraret, adhuc non est peccatum aut haeresis, contrarium sentire, praesertim in re non necessaria ad salutem, donec fuerit per concilium universale alterum reprobatum, alterum approbatum. Quod, ne multis agam, illo unico probatur, quod ecclesia Romana etiam cum concilio universali Basiliensi ac tota ferme ecclesia sentit B. Virginem sine peccato conceptam, et tamen, quia altera pars non est reprobata, non sunt haeretici qui contrarium sapiunt.

Tertio, ego dico, mihi nondum visam illam Sixti determinationem, sed haec mihi visa est, quod indulgentiae dantur defunctis per modum suffragii. Ex qua nondum sequitur, quod ideo animae evolent, quibus ille modus datur.

Quarto, non possum esse alieni verbi, multo minus summi pontificis interpres. Quare, donec se ipsum interpretetur, interim opinemur, honoris gratia, defendendo dictum tale incognitum. Dupliciter potest id ipsum intelligi. Primo, modus suffragii non minuit plenitudinem indulgentiae, id est, licet in-

1) In ed. Jen.: sibi.

dulgentiae dentur ibi, non per modum indulgentiae, sed per modum suffragii, tamen tali suffragio et intercessione nihilominus fit, ut evolent omnino, quibus fuerit impensus. Ac sic non solvendo, sed intercedendo evolant. Hanc non teneo, sed illi ita putant dictum.

Secundo, modus suffragii non mi. ple. indulg. id est, applicatio indulgentiarum per modum suffragii permittit eas esse, quod sunt, scilicet [1]) indulgentias plenas, nec tollit id, quod natura sua sunt, solum, quod non agunt, ut indulgentiae, sed ut suffragium. Et hanc admitto et addo, quod si non minuit aliquid, multo magis nihil auget indulgentias illa applicatio suffragatoria. Ex iis sequitur, quod non evolent animae per illum modum. Et id sonant etiam verba, quia non dicit, modus ille suffragii plene redimit animas, sed non minuit plenitudinem indulgentiae, scilicet, quod indulgentiae licet plenae tamen tantum faciunt, quantum facere potest suffragium, nec amplius.

Iterum obiicitur:

Forma absolutionis apostolicae dicit: Remittendo tibi poenas purgatorii, in quantum claves sanctae matris ecclesiae se extendunt. Et hanc formam servant poenitentiarii papae, etiam in urbe.

Respondeo:

Primo, ista sunt extra propositum, quia est forma absolvendi vivorum et morientium, non autem forma applicandi indulgentias iam defunctis.

Secundo, tamen quaerendae veritatis causa dico, quod cum sint dubia et obscure posita ista verba, non potest errari in fide, si quis contra senserit, quam putantur intelligenda. Cur enim trepidat illa forma? cur velut dubitans dicit, in quantum claves sese extendunt? Suspecta est mihi ista tremula [2]) cauda. Non teneor firmiter credere, quod ipse non audet constanter pronunciare. Cur hic solum et

---

1) In ed. princ.: sed. 2) In ed. Jen.: tremenda.

nusquam alibi adiungit, in quantum claves se extendunt? An nondum videmus, quam vigil sit Christus in ecclesia sua, ut etiam errare volentes non permittat errare? si tamen nos ipsos, neglecto eius monitorio, non praecipitaremus in errorem.

Tertio dico, sicut prius, etiamsi papa cum suis poenitentiariis hic non erraret, non ideo sunt haeretici, qui negent eius sensum, aut non credant, donec fuerit concilii universalis iudicio alterutra[1]) partium definita vel reprobata[2]). Sic enim, licet etiam indulgentiis ornarint festum conceptionis tanquam rem certam fidei, non tamen damnant aut ligant eos, qui solutionem talium indulgentiarum non quaerunt. Ita quantumcunque donetur indulgentiarum, formam illam non est necesse credere esse veram, donec statuat ecclesia. Et iterum vides, quanta sit necessitas legitimi et universalis concilii. Sed timeo, nostrum seculum non sit dignum donari nobis tale, sed potius ut operationibus erroris illudamur, sicut meruimus*).

Conclusio XXVII.

Hominem praedicant, qui statim, ut iactus nummus in cistam tinnierit, evolare dicunt animam.

Hominem praedicant, id est, vanitatem et mendacia, secundum illud: Omnis homo mendax, et iterum: Vanitas omnis homo vivens. Atque ista positio secundum meam sententiam non eget probatione, probatur tamen per sequentem Conclu., quia arbitrio Dei, et merito animae valet suffragium ecclesiae. Ideo etiamsi illorum esset vera sententia, quod per modum suffragii prosunt, non sequitur, quod statim evolent.

Primo, non suffragium, sed exauditio suffragii eiusque susceptio liberat, cum non orante ecclesia, sed operante Deo liberentur.

Secundo, natura Deus sic agit, ut cito exaudiat,

---

1) In ed. princ.: utra. 2) In ed. Jen.: vere probata.
*) 2. Thess. 2.

tardet autem dare, ut patet in omnium sanctorum orationibus et doctrinis, ut probet perseverantiam. Ideo longe distant suffragium, exauditio, exsecutioque eiusdem.

Tertio, quod hoc ipsum nove dicitur, sine autoritate ulla contra prohibitionem canonis, ne quid ultra, quam in literis continetur, dicatur: Non ergo Dei et ecclesiae, id est, vera, sed sua propria, id est, mendacia loquuntur.

Quinto, non differunt ille, qui loquitur falsum scienter, et ille, qui asserit certum, quod nescit esse certum. Sic enim et verum loquens aliquando mentitur. Sed illa iam dicta sciunt sibi esse incerta, et tamen certa affirmant[1]) tanquam evangelia, nulla enim autoritate vel ratione possunt ea certa esse probare.

Sexto, tunc suffragium illud esset melius alieno officio, et per accidens, quam suo proprio, quia non tantum prodest operario, quam alteri, pro quo fit, imo hoc est peripateticum, ideo transeo, maxime cum illi ausint concedere, quod non prosint operario, sed animae etc. Possem et ego istas fabulas ridendas agitare[2]) et illudere, sicut ipsi per eas illudunt veritatem, sed desisto, ne magis dogma, quam problema ponere videar.

Conclusio XXVIII.

Certum est, nummo in cistam tinniente quaestum et avaritiam augeri posse, suffragium autem ecclesiae est in arbitrio solius Dei.

Mirum est, quod non tanto studio atque boatu etiam evangelium Christi praedicatur[3]) saluberrimum. Quae res suspectum facit negotium, quod plus quaestum quam pietatem aestimare[4]) videntur, nisi forte iustissime excusentur per hoc, quod evangelium Christi ignorant. Igitur, cum indulgentiae

---

1) In ed. princ.: non affirmant. 2) In ed. Jen.: exagitare. 3) In ed princ.: praedicat. 4) Ibid.: existimare.

sint nullius pietatis, nec meriti, nec praecepti, sed licentia tantummodo quaedam, licet opus, per quod redimuntur, sit pium, videtur omnino quaestus augeri per eas magis quam pietas, dum tam effuse et solae tractantur evangelio vilius vix recitato.

Probo primo, quia suffragium ecclesiae non est iurisdictio papae, nec in manu eius quoad acceptationem Dei, sed tantummodo quoad oblationem, etiamsi stet eorum sententia de animarum redemptione per illud.

Secundo, falsa esset B. Augustini vulgata sententia, quod suffragia tantum iis [1]) prosunt, qui ea sibi prodesse meruerunt, quia potestate papae, non autem merito animae prodessent, cuicunque prodessent.

Tertio, contra naturam et vim vocabuli est, ut sit [2]) in potestate papae, per suffragium redimere, nam quantumcunque opus sit excellens, si ipsum vertitur in suffragium, non ut opus, sed ut suffragium operatur. Exauditio suffragii potius redimit. Aut ergo aliis nominibus de re ipsa loquuntur, et tunc peius fallunt, aut si proprio vocabulo de re sua loquuntur, tum non stat sententia eorum, repugnante vocabulo suffragii significationi et intellectui potestatis.

Quarto, tunc prorsus nulla esset differentia inter suffragium et potestatem, nisi voce tantum, re ipsa erunt idem, quia idem efficiunt sine alio requisito ultra voluntatem papae, cur ergo non tacet suffragium, et cessat nos [3]) cogere alia intelligere per suffragium, quam per potestatem.

Hic iterum protestor, optime Lector, me de suffragio eiusmodi loqui, tanquam vere esset tale. Nam meam sententiam dixi supra, quod dubitem, nec intelligam, an sit aut esse possit tale. Quod ideo dico, ne mihi ipsi quisquam contrarium me sibi fingat, dum hic velut assero suffragium, quod prius pene negavi.

1) In ed. Jen.: his. 2) In ed. princ.: sic. 3) Ibid.: non.

Conclusio XXIX.

Quis scit, si omnes animae velint redimi a purgatorio, sicut de sancto [1]) Severino et Paschali [2]) factum narratur.

Non quidem fide dignam scripturam de iis [3]) duobus legi, narrari tamen audivi, quod potuissent suis meritis liberari, si minus voluissent glorificari, ideo potius sustinuerunt quam minuerent [4]) gloriam visionis. Sed in iis [5]) credat quisque quod velit, mea nihil refert. Non enim negavi, quin et alias poenas luant animae in purgatorio, quam supra dixi, sed volui, ut etiam illis remissis non evolarent, nisi et sanarentur in gratia perfecte. Posset [6]) tamen fieri, ut aliquae nollent redimi, ex nimia Dei caritate. Ex eo fit verisimile, quod Paulus et Moses potuerunt velle esse anathema et separationem [7]) a Deo in aeternum. Si tale in vita facere isti prompti erant, non videtur negandum et a defunctis idem fieri posse, de quo exemplum de quadam Virgine vide in Ser. Tauleri, quae sic fecit.

Conclusio XXX.

Nullus securus est de veritate suae contritionis, multo minus de consecutione plenariae remissionis.

Haec dico eorum sententia, qui volunt contritionem esse necessariam ad remissionem poenarum, et non vident, quam vehementer incerta reddant omnia. Et satis patet conclusio. Nam primam partem omnes asserunt, secunda autem necessario sequitur, meo autem iudicio potest fieri certa remissio poenarum, scilicet canonicarum, etiamsi ille dignus non fuerit nec contritus. Non enim contritio, nedum certitudo contritionis, requiritur ad

---

1) In ed. Jen. deest: sancto. 2) Ibid. legitur: Paschale. 3) Ibid.: his. 4) Ibid.: sustinuerunt differri gloriam visionis. 5) Ibid.: his. 6) Ibid.: posse. 7) In ed. princ.: separatio.

poenarum remissionem, quia tenet remissio, etiam si fictis concedatur, cum sit in mera potestate papae.

Illi vero, ut supra quoque dictum est, si alias poenas quam criminum volunt remitti, scilicet quorumcunque[1]) mortalium peccatorum, faciunt, dum nimium magnificant indulgentias, ut nullae sint indulgentiae, quia nec indulgentiae quidem sunt, si incertae sunt. Incertae vero sunt, si nituntur super absolvendi conscientiam, non super clavium potestatem, maxime vero, si et super omnium peccatorum mortalium, non tantum criminum manifestorum contritione nituntur, cum nullus certus sit, se sine peccato mortali esse. Certus autem esse potest, quod sine crimine est, id est, sine peccato, de quo coram ecclesia possit accusari, ut supra. Ideo illam conclusionem nego esse veram, meo sensu loquens. Posui autem, ut viderent illi absurditatem suae iactantiae, qua indulgentias extendunt.

Conclusio XXXI.

Quam rarus est vere poenitens, tam rarus est vere indulgentias redimens, id est, rarissimus.

Iterum eorum loquor sententia, ut videant suae licentiosae praedicationis temeritatem, imo contradictionem, qui cum tam multis eas prodesse clamitent, et tamen confitentur paucos esse, qui angustam viam ambulant, nondum erubescunt, neque attendunt quid loquantur. Sed nec mirum, non enim susceperunt officium contritionis et angustae viae docendae. Meum itaque sensum dico, quod etsi pauci sint contriti, multi, imo omnes in tota ecclesia possunt esse liberi a poenis canonum, per ablationem canonum, sicut et vere nunc sunt.

Conclusio XXXII.

Damnabuntur in aeternum cum suis magistris, qui per literas veniarum securos sese credunt de sua salute.

---

1) In ed. princ.: quarumcunque.

Hanc assero et probo. Sic Jerem. XVII: Maledictus, qui spem suam ponit in homine, et ponit carnem brachium suum. Non est enim nobis ulla fiducia salutis, nisi unus Jesus Christus, nec aliud nomen sub coelo datum, quo nos oporteat salvos fieri. Act. XV. Pereat ergo fiducia in mortuis literis, in nomine veniarum, in nomine suffragiorum. Secundo, sicut dixi, literae et veniae nihil conferunt salutis, sed tantummodo auferunt poenas, nec nisi canonicas, nec has omnes tamen. Atque hic mecum utinam terra et plenitudo eius gemeret ac fleret super seductionem populi Christiani, qui passim indulgentias non aliter intelligunt, quam salutares et ad fructum spiritus utiles. Nec mirum, cum non exprimatur eis rei manifesta veritas. Infelicissimi Christiani, qui nec in suis meritis, nec in sua conscientia bona possunt confidere de salute, docentur confidere in scriptam et creatam papyrum, cur non ita loquar? quid enim amplius ibi confertur, rogo? non contritio, non fides, non gratia, sed tantummodo externi hominis poenae a canonibus statutae.

Atque ut paulum digrediar, audivi ego ipse multos, qui datis pecuniis et redemptis literis totam fiduciam in illas posuerunt. Ita enim vel audierant (ut dicebant) vel (ut ego honoris gratia credo) intellexerant praecones veniarum docere. Non hic eos[1]) taxo, sicut nec mihi licet, qui non audivi praecones veniales, excusent sese ultra nivem candidius, mea causa licebit, certe populi redarguendi sunt aures tam illotae, ut illis salutaria dicentibus ipsi non nisi pestifera audiant.

Sed[2]) dum illi dicunt: Ante omnia fratres in Christum credite, atque confidite, et poenitentiam agite, crucem vestram tollite, Christum sequamini, mortificate membra vestra, discite poenas et mortem non formidate[3]). Ante omnia mutuam inter vos caritatem habete, invicem servite, etiam neglectis

1) In ed. Jen. deest: eos. 2) In ed. princ. legitur: scilicet. 3) In ed. Jen.: formidare.

venijs. Primum pauperibus et egenis subvenite. Haec, inquam, et similia tam pia, religiosa[1]), et sancta illis narrantibus, insipiens vulgus novo miraculo subversus[2]) longe alia audit, scilicet haec:

O vos insensatos et crassi cordis homines, bestiis prope similes, qui non percipitis tantam effusionem gratiarum. En coelum undique apertum nunc est, si nunc non intres, quando unqnam intrabis? En tot potestis redimere animas. O vos duros, duros[3]) et negligentes, duodecim denariis patrem extrahere potes, et tam ingratus parenti in tantis poenis non succurris? Ego sane in extremo iudicio excusatus sum, vosque magis accusati, quod tantam neglexeritis salutem. Dico tibi, si vel unam solam tunicam habes[4]), hanc quoque exuendam, et distrahendam iudico, ut tantas gratias obtineas.

Tum vero ubi ventum fuerit ad oblocutores gratiae, cum illi meras benedictiones inundent etiam, stat tremens vulgus, et coelum ruiturum ac terram hiaturam formidat, longe peiores, quam infernales poenas sibi minari audit, ut verum forte sit, quod, ubi illi maledicunt, Deus benedicit eorum maledictionibus, et, ubi benedicunt, Deus maledicit. Nam qua via fieri potest[5]) alia[6]), ut illi audiant tam aliena ab iis, quae isti loquuntur? Sed nec omnia credo, quae populus passim sese audisse dicit, alioquin haeretica, impia, blasphema illis etiam[7]) praedicata putarem.

Non credo verum esse, quod unus illorum prohibuit fieri exsequias defunctorum, et sacerdotum refectionem[8]), sed magis ut imponerent in cistam, qui exsequias et missas parentaliaque vellent[9]) peragere. Populus haec etiam fingit. Non credo

---

1) In ed. Jen.: et religiosa. 2) Ibid.: subversum. 3) Ibid.: O duri, duri. 4) Ibid: haberes. 5) Ibid.: possit. 6) Edit. Jen. sic pergit: ut illi tam aliena loquantur ab his, quae audiunt, quis possit intelligere? Unde istae, quaeso, verborum larvae? Sed nec omnia tamen credo, quae etc. 7) In ed. Jen. deest: etiam. 8) In ed. Jen. legitur: invitationem. 9) Ibid.: vellet.

fabulam illam mendaciis refertam ab ullo dictam, videlicet, quod in quodam loco nescio quot milia (si recte memini, tria vel quinque) animarum fuerint redempta per has venias, inter quas solum tres fuerunt damnatae, quia detraxerant indulgentiis. Nemo hanc dixit, sed passionem Christi narrantibus talia populus audivit, aut postea audisse finxit. Non credo verum, quod passim sive vectoribus, sive hospitibus, aut alias servientibus pro pretio dant quatuor, quinque, vel quot[1]) libitum fuerit, animas.

Non credo, quod in pulpitis, postquam impetuoso mugitu despumaverint suas exhortationes, et[2]) ut populus imponat, clamaverint[3]): Impone, impone, impone (hanc enim populus vocem caput et caudam, imo et ventrem ac totum pene sermonem esse fingit), tum ut apostolici praedicatores rem non verbis modo, sed exemplo quoque[4]) docent, descendunt, primique ad cistam eunt, in omnium oculis, irritantes et provocantes simplicem et stultum populum, ut penitus exsugant medullas eius. Imponunt itaque splendido gestu atque sonoro tinnitu, tum mirantur, si non pluant ceteri omnes totum aes suum, arrident imponentibus, indignantur omittentibus[5]). Non dico ego istas nundinas esse animarum et monopolia, populo[6]) indignor, qui tam pia studia pro sua ruditate, non speciem, sed usque ad furorem, avaritiam interpretatur. Quamquam mihi forte dignus venia videatur populus, qui ex istis novis spiritibus vel novam mentem, vel errorem accipiat, cum prius magis audire sit solitus, quae ad caritatem et humilitatem pertinent[7]).

Sed si catalogum portentosorum audituum velim percensere, novo volumine fuerit opus. Ego vero mea sententia credo, si indulgentiae essent etiam praeceptae et salutares, tamen quia in tam grandem sunt nunc abusum et scandalum redactae,

---

1) In ed. Jen.: quod. 2) Ibid. deest: et. 3) In ed. Jen. legitur: clamitent. 4) In ed Jen. deest: quoque. 5) Ibid. legitur: omittentes. 6) Ibid.: populum. 7) Ibid.: pertineant.

ut vel haec sola causa satis iusta fuerit[1]), ut universae tollerentur, ne forte, si diutius permittantur vigere, tandem praecones earum prae pecuniarum amore insaniant. Vere quidem credo, non omnia ab illis dicta esse, quae passim feruntur, verum debuerant saltem populum in hoc arguere, et sese clarius exponere, aut, quod melius est, secundum canones modeste loqui de indulgentiis.

Conclusio XXXIII.

Cavendi sunt nimis, qui dicunt, venias illas papae donum esse illud Dei inaestimabile, quo reconciliatur homo Deo.

Pestilentes haereticos debueram eos dicere, quid enim magis impium et haereticum, quam dicere, indulgentias papae esse gratiam reconciliationis Dei? Verum ut stomachum meum premam, volo potius eos nulla malitia aut voluntate talia dixisse aut posuisse, sed mera inscitia, et tam eruditionis quam ingenii penuria, licet et in hoc sit temeritas, quod tam indocti non potius bubulci opus fecerunt, quam opus docendarum animarum Christi subirent. Audiamus itaque istum bubulcum sua verba grunnientem. Sic enim in libello suo, postquam indulgentias in quatuor principales gratias distribuerat, et multas alias minus principales, prima, inquit, gratia principalis est plenaria remissio omnium peccatorum, qua quidem gratia nihil maius potest dici, eo quod homo peccator et divina gratia privatus per illam perfectam remissionem et Dei gratiam denuo consequitur. Haec ille:

Obsecro, quae haereticorum sentina tam haeretice unquam locuta est? Vel ex hoc loco disce, qua causa fiat, ut, cum illi sese sanctissima docere dicant, populus tamen tam impia audiat. Utinam hic sit divi Hieronymi zelus et eloquium. Pudet me tantae temeritatis, quod iste blaterator non fuerit veritus eum libellum edere in faciem quatuor

1) In ed. Jen.: sic.

illustrium et circumiacentium universitatum, ac si omnino ibi ingenia versa essent in fungos putidos. Doleo et haereticis nostris propinquis Pighardis tandem venisse occasionem iuste criminandi ecclesiam Romanam, si haec in ea doceri audierint.

Quod autem iste insulsus autor non malitia forte, sed inscitia ista dixerit, ex illo videre licet, quia, inquit, per illam (id est, primam gratiam plenariam remissionem) consequitur homo perfectam remissionem. Quid est dicere, per plenariam remissionem consequitur perfectam remissionem, et per gratiam Dei consequitur gratiam Dei? An non per febrem somniat, aut phrenesi laborat? Sedato sensum haereticum verte animum.

Hanc primam gratiam vult eam esse, qua maius dici nihil potest, et quam consequitur homo privatus gratia, quod nisi de iustificante gratia spiritus intelligi non potest. Nec ipsum aliter intellexisse clarum est; alioquin non esset, qua maius dici nihil potest. Quamquam si etiam de gratia iustificante alias loqueretur, satis impie loqueretur, cum solus Deus sit id, quo maius dici non potest. B. Augustinus enim, non sicut ille, sed in donis creatis, inquit, nullum est maius caritate. Hic vero gratiam Dei et gratiam papae in unius vocabuli chaos confudit, dignus autor tali vel opinione vel errore.

Sequitur in eodem libro:

Per quam etiam peccatorum remissionem sibi poenae in purgatorio, propter offensam divinae maiestatis, luendae plenissime remittuntur, atque dicti purgatorii poenae omnino delentur. Delphicum audivimus oraculum, ut nihil omnino dubitat, qui omnia ignorat, de potestate clavium in purgatorium secure pronunciat. Sed satis de his supra.

Sequitur ibidem:

Et licet ad tantam gratiam merendam nihil satis dignum possit retribui, eo quod donum Dei et

gratia aestimationem non habent etc. Vides ut iterum donum et gratiam Dei inaestimabilem vocet id quod papa remittit, homo dignissimus, qui ecclesias doceat, id est, haereticorum prostibula. Postquam his verbis gratiam illam ad forum et nundinas studiose adornarat, mox tamen Mercurium suum habitu Iovis vestit, ne ullus intelligat, quod lucrum quaereret, nisi qui non plus quam ipse intelligit.

Permittit pauperibus quoque eam gratis dari, ita sane, si primum undecumque pecunias corradere tentaverint a bonis (ut inquit) fautoribus, ita ut mendicantes fratres sine licentia suorum superiorum pecuniam procurent (quia multo melior est apud hunc pseudolum remissio vel fictae poenae, quam salutaris obedientia). Cum vero nusquam patuerit via corradendi pecunias, ut gratiam illam redimant (id est, denuo emant, non quod illi vendant, sed quod nimia rerum similitudo cogit vocabulis abuti) tum demum dicit: Regnum enim coelorum non plus divitibus patere debet, quam pauperibus, iterum per venias volens patere coelum. Sed subtraho calamum, ne pro meritis in eos debacchetur. Sit satis indicasse fidelibus, pestilentiam eorum sermonum tam insigni (ut par erat) involutam inscitiae et ruditati, ut dignum esset operculum vase.

Conclusio XXXIV.

Gratiae enim illae veniales respiciunt tantum poenas satisfactionis sacramentalis, ab homine constitutas.

Haec abunde patet ex quinta supra, et vicesima.

Conclusio XXXV.

Non Christiana praedicant, qui docent, quod redempturis animas vel confessionalia non sit necessaria contritio.

Obsecro, cur istam dilationem dant hominibus in periculum? Et quid prodest illis talia praedicari, nisi quod pecunia quaeritur, et non salus animarum,

etiamsi essent vera? Nunc cum sint et impia et falsa, multo magis sunt explodenda. Sane et ego superius permisi, posse poenas remitti, etiam iis [1]), qui non sunt contriti, quod illi negant. Hic rursum, quod illi affirmant, negandum puto. Atque de Confessionalibus *) quidem idem mihi, quod de poenis iudicium est, scilicet utrobique non requiri contritionem, neque quoad redemptionem eorum, neque quoad usum, quod negant, similiter et in poenis remittendis, quandoquidem pars confessionalis est remissio poenae.

Sed in redimendis animabus omnino dissentio et peto, ut probent dicta sua. Ego quidem in redimendis animabus longe aliud videri puto, quam in remissione poenarum, si quidem in remissionibus poenae homo recipit bonum, sed in redimendis animabus facit bonum. At impius recipere bonum potest, sed nullo modo facere, nec potest placere opus eius Deo, qui ipse non placet, ut Gene. 4: Respexit Dominus ad Habel et ad munera eius.

Deinde contra scripturam est, ut quis primo [2]) alteri misereatur, quam animae suae, et prius festucam de oculo fratris eiiciat, quam trabem de suo atque omnino ut servus diaboli redimat filium Dei, et hoc apud ipsum Deum [3]) ridiculum est, ut hostis pro amico regis intercedat. Quis, rogo, furor hic est? qui (ut vilissimae poenae remissionem et ad salutem inutilem magnificent) peccata, quorum poenitentia sola fuerat magnificanda, extenuent. Si hoc non est haereticum, malesonans, scandalosum, piarum aurium offensivum, quid tandem est, quod his nominum portentis appellari possit? An his ti-

---

1) In ed. Jen.: his. 2) In ed. Jen.: primus. 3) Ibidem commate interpungitur post voc. Deum.

*) In scholis vocarunt Confessionalia scripta ac libellos, quibus confitendi formae et casus conscientiae comprehendebantur. In curia Romana vocant Confessionalia indulta pontificia, quibus vendebatur eligendi facultas confessarium, qui autoritate pontificis commissa ab omnibus vel saltem quibusdam casibus reservatis confitentem absolvere posset etc.

tulis haereticae pravitatis inquisitores ideo catholicos, catholicasque sententias vexant atque fatigant, quo liceat eis solis impune et pro libitu[1]) haereses inundare?

Dicunt autem, quod redemptio illa non innititur operi redimentis, sed merito redimendi. Respondeo: Quis hoc dixit? unde probatur? Cur ergo non sine opere redimentis merito redimendus proprio liberatur? Sed non tunc cresceret pecunia cupita propter salutem animarum. Cur ergo non invocamus Turcas et Iudaeos, ut nobiscum etiam suas pecunias imponant, non propter nostram avaritiam, sed propter redemptionem animarum? Nec obstare videtur, quod illi non sunt baptisati, quando hic non est opus, nisi pecunia dantis, nequaquam anima pereuntis, non enim illa datio innititur, nisi redimendae animae. Credo quod si vel asinus imponeret aurum, etiam redimeret, quod si requiritur aliqua dispositio, necessario et gratia, cum Christianus peccator magis displiceat Deo, quam ullus infidelis, nec tantum dedecorat asinum rudibilitas, quam Christianum impietas.

Secundo, dixi Confessionalia quidem peccatoribus, sicut et remissiones poenarum dari posse. Sed non dixi, ut hortandi, imo nec permittendi sint talia redimere, sicut ipsi impie et crudeliter docent, quod probo:

Primo, omnis doctrina Christi est exhortatio ad poenitentiam, et id agit, ut homines quantocius a diabolo recedant, sicut ait Ecclesiast.: Ne tardes converti ad Dominum, et ipse Dominus: Vigilate, quia nescitis diem neque horam, et apostolus Ebr. 4: Festinemus ingredi in requiem illam, et Petrus *): Cum ergo haec omnia consummanda sint, quales oportet vos esse in sanctis conversationibus et pietatibus, properantes in adventum diei etc.

Sed haec ideo illi docuerunt, quia solliciti erant, non quomodo pecunias colligerent, sed animas sal-

1) Ibid.: libito.
*) 2 Pet. 3.

varent[1]). Hi vero velut secure illis tribuunt miseram dilationem, et quantum in eis est, in periculo aeternae mortis relinquunt, ita ut nesciam, an tali studio sint ab homicidiis animarum excusati, quippe non quaeritur hic salus dantis, sed donum pereuntis, cum, si essent boni pastores animarum et vere Christiani, omnibus studiis agerent, ut peccatorem ad timorem Dei, ad horrorem peccati inducerent, nec quiescerent flendo, orando, monendo, increpando, donec animam fratris lucrifacerent. Quod si ille pergeret pecuniam dare, perseveraturus malus, in faciem ei reiicerent, et cum apostolo dicerent: Non quaero tua, sed te. Et iterum: Pecunia tua tecum in perditionem, et abhorrerent a conspectu eius. Sic sic recte agerent.

Sed absit hoc a Mercurio nostro, quin id potius agamus, si venerint peccatores, mediatoribus idoneis freti (id est, lucris) etiam invito Christo cum universis apostolis, sint sicut unus ex nobis, nihil non potentes, quod nos possumus, etiam animas redimere, ipsi sine intermissione pereuntes, etiam ridentibus nobis et de dono eorum secure gaudentibus. Ista est caritas in populum Christi et fratres nostros, ita curamus animas eorum, ut intelligant in suis peccatis nos novissimam, id est, nullam compassionem habere.

Conclusio XXXVI.

Quilibet Christianus vere compunctus habet remissionem plenariam a poena et culpa, etiam sine literis veniarum, sibi debitam.

Alioquin in periculo essent, qui literas eiusmodi non haberent; quod falsum est, cum illae sint neque praeceptae, neque consultae, sed liberae. Neque peccant, qui eas negligunt, nec ideo in periculo salutis sunt. Quod ex eo patet, quia tales iam sunt in via mandatorum Dei. Et per casum, si quando ei non daretur eiusmodi remissio, debetur tamen

1) In ed. princ.: salutarent.

ei, ut dicit papa. Sed hic intercedit, o acutissimum ingenium quorundam dicentium, quod vera haec essent, si canones essent poenae tantum a papa positae. Nunc vero sunt declaratorii poenarum a Deo inflictarum. Sic loqui decet eos, qui veritatem semel perpetuo odio persequi proposuerunt.

Primum pronunciant velut ex oraculo, quod Deus pro peccatis poenam satisfactoriam requirit, aliam scilicet, quam crucem evangelicam (id est, ieiunia, labores, vigilias), aliam quam castigatoriam, non enim has intelligunt, quia has remitti nisi a Deo non possunt negare.

Secundo huic monstro addunt maius, scilicet quod canones declarent impositam, ergo papa non habet nisi declarare, nunquam autem imponere, nec relaxare, alioquin contra verbum Christi hi sic docebunt nos, Quicquid ego ligavero, tu solves.

Conclusio XXXVII.

Quilibet Christianus verus, sive vivus sive mortuus, habet participationem omnium bonorum Christi et ecclesiae, etiam sine literis veniarum, a Deo sibi datam.

Impossibile est esse Christianum, quin Christum habeat, quod si Christum, et omnia simul quae Christi. Dicit enim B. Apostolus Roma. 13: Induimini Dominum Iesum Christum, et Rom. 8: Quomodo non omnia nobis cum illo donavit? et 1 Corinth. 3: Omnia vestra, sive Cephas, sive Paulus, sive vita, sive mors, et 1 Corinth. 12: Non estis vestri, sed membra de membro, et aliis locis, ubi describit unum corpus, unum panem, nos omnes esse in Christo singulos alterum alterius membra *). Et in Canti **): Dilectus meus mihi, et ego illi, quia per fidem Christi efficitur Christianus unus spiritus et unum cum Christo. Erunt enim duo in carne una. Quod sacramentum magnum est in Christo et ecclesia ***).

*) 1 Cor. 10. **) Cant. 2. ***) Eph. 5.

"Cum ergo spiritus Christi sit in Christianis, per quem fratres, cohaeredes, concorporales, et cives fiunt Christi, quomodo ibi possit non esse participatio omnium bonorum Christi? nam et Christus ex eodem spiritu habet omnia sua. Ita fit, per inaestimabiles divitias misericordiarum Dei patris, ut Christianus possit gloriari, et cum fiducia praesumere in Christo omnia, scilicet quod iustitia, virtus, patientia, humilitas, omnia merita Christi sint etiam sua, per unitatem spiritus ex fide in illum, rursum, omnia peccata sua iam non sint sua, sed Christi, per eandem unitatem, in quo et absorbentur omnia. Et haec est fiducia Christianorum, et iucunditas conscientiae nostrae, quod per fidem fiunt peccata nostra non nostra, sed Christi, in quem Deus posuit peccata omnium nostrum, et ipse tulit peccata nostra *). Ipse agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Rursum omnis iustitia Christi fit nostra. Imponit enim manum suam super nos, et bene habemus, et extendit pallium suum, et operit nos, benedictus Salvator in secula, Amen.

Verum quando haec participatio suavissima et iucunda permutatio non fit nisi per fidem, hanc autem homo nec dare nec auferre possit, satis clarum puto, quod virtute clavium vel beneficio venialium literarum haec participatio non datur, sed potius ante et sine illis datur a solo Deo, sicut remissio ante remissionem, absolutio ante absolutionem, ita participatio ante participationem.

Quid ergo participat papa sua participatione? Respondeo: Illi dicerent, ut supra de remissione dictum est, Conclu. 6, quod declarative participat. Nam quomodo possint aliter dicere, non intelligere me confiteor. Meum sensum sequente ponam conclusione.

Conclusio XXXVIII.

Remissio tamen et participatio papae nullo

---

*) Esai. 53.

modo est contemnenda, quia (ut dixi) est declaratio remissionis divinae.

Non quod necessaria sit illa declaratio, quae in literis indulgentiarum et publice fit[1]) (sufficit enim ea quae fit in privata confessione), sed quod non sit contemnenda, quia per eam etiam ecclesiae nota fit, et approbatur privatim facta declaratio. Sic enim ego intelligendum puto, qui habet meliora, dicat ea, non enim, quid alias illa participatio publica faciat, video. Verum, licet hanc conclusionem ab omnibus (ut puto) acceptam non negem, dixi tamen supra conclusione 6. mihi non placere hunc modum loquendi, quod papa nihil aliud faciat, quam quod declaret aut approbet remissionem divinam seu participationem. Nam id primo nimis viles reddit ecclesiae claves, imo verbum Christi facit irritum quodammodo, ubi dixit: Quodcunque etc. Declaratio enim nimis modicum est.

Secundo, quia incerta erunt omnia ei, cui fit declaratio, licet aliis seu ecclesiae foris in facie certa fiat illius remissio et reconciliatio. Quare sicut superius de remissione culpae, ita de participatione bonorum volo opinari, donec erudiar melius, videlicet, quod sicut peccator post peccatum difficillime confidit in misericordiam Dei, adeo urget ad desperationem peccatum onere suo gravissimum, multoque facilius iram, quam misericordiam Dei cogitat, sicut ante peccatum facilius misericordiam quam iram cogitat. Omnia enim perverse agit homo, timens, ubi non est timendum, sed sperandum, scilicet post peccatum, praesumens, ubi non est praesumendum, sed timendum, scilicet ante peccatum.

Cuius rei exemplum abunde ostensum est in resurrectione Christi, ubi multis argumentis opus fuit, ut sese in cordibus discipulorum resuscitaret. Denique prima annunciatio fuit muliebris, et deliramentis ab illis comparata. Ita et peccatori prima fiducia apparet mollis, et cui non, vel vix creden-

---

1) In ed. Jen.: quae in literis publicis fit indulgentiarum.

dum patet. Ita multo difficilius est confidere, sese esse participem Christi bonorum (id est, inenarrabilium bonorum, ut sit particeps divinae naturae, ut ait S. Petrus*)). Magnitudo bonorum etiam operatur diffidentiam, videlicet, non solum esse remissa tanta mala, verum et collata tanta bona, ut sit filius Dei, haeres regni, frater Christi, socius angelorum, dominus mundi. Obsecro, quomodo haec vera potest credere, qui peccati sui morsu, imo pondere fessus trahitur ad inferos.

Hic itaque necessarium est judicium clavis, ut homo sibi non credat, credat autem potius clavi, id est, sacerdoti. Atque nihil curo, si etiam sit forte indoctus claviger aut levis. Nam non propter sacerdotem, nec potestatem eius, sed propter verbum eius, qui dixit, et non mentitur: Quodcunque solveris etc. In iis[1]) enim qui credunt in verbum istud non potest clavis errare. Errat vero in iis[1]) solis, qui non credunt absolutionem istam valere. Nam finge (per impossibile vel contingens), si quis non sit vel non putet sese satis contritum, et tamen absolventi tota fiducia credat sese absolutum (fiducia mea sic opinor), haec ipsa fides eum facit absolutum verissime, quia credit in eum, qui dixit: Quodcunque etc. Fides autem Christi semper iustificat, non secus quam si baptizet te ineptus, levis, imperitus sacerdos.

Adde, si etiam non putes, te satis contritum (tibi enim non potes nec debes confidere), nihilominus, si credis ei, qui dixit: Qui crediderit et baptizatus fuerit, hic salvus erit, dico tibi, haec fides eius verbi facit te verissime baptizari, quicquid sic de contritione tua, ideo fide ubique opus est. Tantum habes, quantum credis. Atque sic intelligo quod nostri doctores dicunt, sacramenta esse efficacia gratiae signa, non quia fit (ut B. Augustinus), sed quia creditur, ut supra. Ita hic, Absolutio est efficax, non quia fit, a quocunque tandem fiat, erret

1) Ibid.: his.
*) 2 Pet. 1.

sive non erret, sed quia creditur. Nec hanc fidem potest reservatio casuum impedire, nisi esset manifesta et contempta.

Proinde dico, homo quando in peccato est, ita vexatur et agitatur conscientia eius, ut suo sensu potius participationem omnium malorum sese credat habere. Et talis homo certe proximus est iustificationi, et habet initium gratiae. Ideo ei confugiendum est ad solatium clavium, ut arbitrio sacerdotis quietetur, et pacem obtineat, atque fiduciam consequatur participationis omnium bonorum Christi et ecclesiae. Quod si quis hanc participationem officio sacerdotis sibi factam non crediderit aut dubitaverit, non errore clavis, sed suae infidelitatis seducitur, et magno damno suam animam afficit, et Deo verboque eius iniuriam atque summam irreverentiam facit. Ideo multo melius est, ut non adeat ad absolutionem, si non credat sese absolvi, quam si sine fide accedat. Ficte enim accedit et iudicium sibi accipit, non secus, quam si baptismum vel sacramentum panis ficte acceperit. Proinde non adeo est necessaria contritio, quam fides. Incomparabiliter enim plus ibi consequitur fides absolutionis, quam fervor contritionis.

Et hac fide omissa nos plurimi solum in formandis contritionibus laboramus, ut doceamus homines tunc confidere remissa peccata, quando senserint sese esse perfecte contritos (id est, nunquam[1]) confidere sed magis ad desperationem laborare) cum secundum prophetam *) non in nostram contritionem, sed in verbum eius sit sperandum. Neque enim dixit: Memor esto contritionis meae servo tuo, in qua mihi spem dedisti, sed memor esto verbi tui, in quo mihi spem dedisti; et iterum: In verbum tuum (non utique in opus nostrum) supersperavi; et iterum: Sustinuit anima mea in verbo eius etc.[2]) Et ut Psalm. 51. in Ebraeo est: Tibi

1) In ed. Jen.: nondum. 2) Ibidem pergitur: speravit anima mea in Domino.

*) Psalm. 119. 130.

soli peccavi, propterea iustificabis verbo tuo. Igitur nec sacramentum, nec sacerdos, sed fides verbi Christi per sacerdotem et officium eius tete iustificat. Quid ad te, si Dominus per asinum vel asinam loquatur, dummodo tu verbum eius audias, in quo speres atque credas?

Sic intelligerem illud, quod nostri doctores Scholastici dicunt, sacramenta ecclesiae esse in exercitationem nobis data, hoc est, tanquam inaestimabilia dona, in quibus occasionem habeamus credendi et iustificandi. Nam olim erat sermo Domini pretiosus tempore Saulis*), nunc vero etiam per levissimos, pessimos, indoctissimos homines suum verbum tibi sonat. Tu in verbum intende, et mitte larvam personae, erret, non erret ille, tu non erras, si credideris. Hic si erro et desipio, revocet me qui sapit.

Consequens ex iis[1]) erit, ut tres illae veritates Johannis Gersonis iam diu in omnes libros et aures transfusae prudenter intelligendae sint, puta quod non ideo confidat sese homo esse in statu salutis, quia potest dicere, se dolere de peccatis: sed multo magis id advertat, si sic optet sacramentum absolutionis, ut credat, si ipsum[2]) fuerit assecutus, sese absolvi. Hoc enim est sacramentum in voto suscipere, id est, in fide verbi vel praesentis vel desiderati auditus. Cave ergo, ne quando in tuam contritionem ullo modo confidas, sed in nudissimum verbum optimi et fidelissimi tui salvatoris Jesu Christi, cor tuum fallet te, ille te non fallet, vel habitus vel desideratus.

Quae si ita sunt (det Dominus Deus, ut cum propheta Michea**) sim vir non habens spiritum, ac mendacium potius loquar), timendum est, multas animas perdi per indoctissimos illos operum et contritionis bovinatores. Primum, quod fidem verbi non docent, sed contritionem duntaxat, atque hanc tenuiter satis. Secundo, quod facillimi sunt abso-

1) In ed. Jen.: his. 2) Ibid.: per ipsum.
*) 1. Sam. 3. **) Mich. 2.

lutiones impendere et participationes eiusmodi, quasi sit passim omnium, istam fidem habere, neque discutiunt, quem aut quare absolvant.

Itaque non tam necessarium est absolvendo dicere, doles, quam illud, credis tete absolvi a me posse, sicut Christus ait ad caecos*): Creditis me posse haec vobis facere? Credenti omnia possibilia sunt. Haec enim fides certe in illis maxime probatur, qui tremore conscientiae agitati potius sese diffidere sentiunt. Illis vero, qui talem miseriam non sentiunt, nescio an sint claves illae consolatoriae, cum consolari non mereantur, nisi qui lugent, nec animari ad fidem remissionis, nisi qui trepidat diffidentia retentionis.

Atque ut finem tandem faciam, haec sententia mea, credo, potestatem clavis non minuit, ut mihi impingitur, sed a falso honore et tyrannica reverentia in sibi debitam et amabilem reverentiam reducit. Non enim est mirum, si claves contemptui fiant, si falsis honoribus, id est, terroribus tantummodo offerantur suscipiendae, cum cognita earum saluberrima commoditate saxum sit aut lignum, qui non cum lacrimis eas exosculetur et amplectatur.

Quid ergo pontificem propter eas magnificamus et hominem terribilem fingimus? Non illius sunt claves, meae potius sunt, mihi donatae, meae saluti, meae consolationi, paci et quieti concessae. Pontifex servus est et minister meus in clavibus, ipse non eget illis ut pontifex, sed ego. Adulatores vero omnia pontificibus inflectunt, non nostram consolationem, sed illorum tantummodo potentiam in illis iactitant, et per ea ipsa nos terrent, per quae nos maxime oportuit consolari, adeo sunt hodie omnia perversa, et adhuc non putamus infelicia esse tempora, in quibus tantus est abusus optimarum rerum in pessimas res nobis versarum. Itaque istam conclusionem, ut iacet, non omnino teneo, sed ex magna parte nego.

*) Matth. 9.

Conclusio XXXIX.

Difficillimum est etiam doctissimis theologis, simul extollere veniarum largitatem et contritionis veritatem coram populo. Ratio huius est sequens conclusio.

Conclusio XL.

Contritionis veritas poenas quaerit et amat, veniarum autem largitas odisse facit, saltem occasione.

Da verum poenitentem, et videbis eum tam ardenter in se ipso quaerere ultionem offensionis divinae, ut cogat te sui misereri, imo ut necessarium sit ei resistere, ne destruat sese, ut saepe legimus et vidimus contigisse. Et B. Hieronymus talem scribit suam Paulam fuisse, et ipsemet de se ipso. Nihil istis est satis poenarum. Quin cum filio prodigo*) invocant coelum et terram, et Deum ipsum contra se ipsos, sicut et David, quando dixit**): Vertatur, obsecro, gladius tuus in me et in domum patris mei. Recte ergo me puto dixisse, poenitentias canonicas iis[1]) tantum impositas, qui vel nollent meliora facere, ut pigri, vel certe ut explorarentur de veritate contritionis suae.

Patet itaque quam difficile sit[2]) saltem doctis, inter odium et amorem poenarum medios ire, ut sic doceant odium earum, ut tamen maxime persuadeant amorem earum. Indoctis vero, cum sit nihil difficile, nihil obstat, quin et hoc sit facile. Evangelium quidem docet poenas non fugere, nec relaxare, sed quaerere et amare, quia docet spiritum libertatis et timoris Dei usque ad contemptum omnium poenarum At multo lucrosius est, et expedit capsis quaestorum, ut populus timeat poenas, et spiritum mundi atque timoris in litera et servitute

1) In ed. Jen.: his. 2) Ibid. deest: sit.
*) Lucae 15. **) 2. Sam. 24.

hauriat, dum audit esse tam horribilem rem poenas quasdam canonicas, ut non nisi tanto studio, tanto impendio, tanta pompa, tantis ceremoniis doceantur vitari, quantis nec evangelium docetur amari.

Obiicitur:

Quid ergo dicis de peregrinantibus Romam, Jerusalem, S. Jacobum, Aquisgranum, Treverim, multasque alias regiones et loca, causa indulgentiarum, item in dedicationibus ecclesiarum?

Respondeo:

Peregrinationes istae fiunt multis causis, rarissime iustis. Prima est omnium communissima, curiositas scilicet videndi[1]) et audiendi aliena et ignota, quae levitas venit de fastidio et acidia cultus Dei, in ecclesia propria neglecti. Alioquin incomparabiliter meliores indulgentias domi inveniret, quam in omnibus iam dictis locis simul sumptis, similiter et Christum et sanctos praesentius haberet, si non tam stultus esset, ut ligna et lapides praeferret pauperibus et proximis suis, quibus in caritate serviret, aut etiam suae familiae provideret.

Altera est tolerabilis, scilicet causa indulgentiarum. Nam cum indulgentiae sint liberae, non praeceptae, ac per hoc nullius meriti, nihil prorsus meretur, qui praecise propter indulgentias peregrinatur.[2]) Juste autem illi sic illuduntur, qui domi Christum et proximum negligunt, ut foris decuplo plus consumant sine fructu et merito. Ideo qui domi maneret et illud cogitaret *): Caritas operit multitudinem peccatorum, et illud **): Quod superest, date eleemosynam, et ecce omnia munda vobis, longe melius, imo solum hic bene ageret, quam si

---

1) Ibid. legitur: vivendi. 2) In ed. princ.: peregrinantur.

*) 1. Petr. 4. **) Luc. 11.

omnes venias in Jerusalem et Roma afferret. Sed non placet adeo recte sapere, ideo tradimur in[1] desideria nostra.

Tertia est causa afflictionis et laboris pro peccato, quam credo raro contingere saltem solam. Nam et domi posset sese affligere et laborare, si laborem tantummodo quaereret. Si tamen facit, non est malum, imo bonum.

Quarta, honesta, scilicet[2] si fiat singulari devotione pro honore sanctorum et gloria Dei, ac suo profectu, sicut S. Lucia ad B. Agatham, et quidam sancti patres Romam visitarunt, quod non fecerint curiositate, exitus probavit. Proinde mihi placet in istis facultatibus, quod etiam vota talium peregrinationum commutantur[3] in alia opera, atque utinam gratis commutarentur.

Conclusio XLI.

Caute sunt veniae apostolicae praedicandae, ne populus false intelligat eas praeferri ceteris bonis operibus caritatis.

Ego sic dicerem ad populum: Ecce fratres, scire vos oportet, quod triplex est genus bonorum operum, quod expensionibus pecuniae fieri potest. Primum et ante omnia, si quis pauperibus donet, aut proximo egenti mutuet, et omnino in quacunque necessitate laboranti subveniat. Hoc opus sic est agendum, ut etiam intermittendae sint structurae ecclesiarum, et omittendae oblationes ad vasa et ornamenta ecclesiarum. Postquam hoc fuerit factum, et non restat qui egeat, tum secundum erit, nostras et in nostris terris ecclesias et hospitalia et publicae utilitatis structuras primum iuvare. Postquam autem id fuerit factum, tum demum, si placet, potestis et pro indulgentiis redimendis tertio loco dare. Quia in primo est mandatum Christi, in novissimo illo nullum mandatum.

---

1) In ed. Jen.: et in. 2) Ibid. deest: scilicet. 3) Ibid. legitur: commutentur.

Si dixeris: Ista praedicatione parum colligetur pecuniarum per indulgentias. Respondeo: Credo. Sed quid hoc mirum, cum pontifices per indulgentias non quaerant pecunias, sed salutem animarum, ut patet in iis[1]), quas dant in consecrationibus ecclesiarum et altarium. Ideo non volunt per suas venias impedire meliora, sed promovere potius caritatem.

Ego libere dico, quod qui aliter docet populum et hunc ordinem pervertit, non doctor, sed seductor populi est, nisi quod populus propter peccata sua meretur, aliquando non audire veritatem recte praedicari.

Conclusio XLII.

Docendi sunt Christiani, quod papae mens non est redemptionem veniarum ulla ex parte comparandam esse operibus misericordiae.

Papam intelligo, ut supra dixi, prout sonat personam publicam, id est, ut per canones nobis loquitur. Non enim sunt canones, qui praedicent veniarum dignitatem comparari operibus misericordiae.

Patet autem conclusio, quia praeceptum Dei infinita dignitate praestat, eo quod per hominem quoque permittitur, ac nullo modo praecipitur, cum illic sit meritum, hic nullum.

Hic obiicitur:

At veniae redimuntur per pium opus, puto contributionem ad fabricam, vel captivorum redemptionem, ergo sunt meritoriae. Respondeo: Non loquor de opere, sed de veniis. Nam opus illud poterat fieri sine veniis, non enim alligatur necessario veniis. Veniae autem sine opere concessae nihil conferunt, sed tantummodo auferunt. Opus autem sine veniis confert, quia illic nostra recipimus, hic

1) In ed. Jen.: his.

damus. Et ideo illic carni, hic servitur spiritui. Et breviter illic naturae, hic satisfit gratiae. Quare veniae seorsum sumptae sunt incomparabiles[1]) ad opus misericordiae.

Item opus sine veniis purius est, quam cum veniis, et veniae sunt operis aliquod vitium, quia recipit mercedem suam, imo plus quam mercedem suam. Sanctius itaque agerent, si nude contribuerent, et non propter venias. Non quod veniae sint malae et noxiae, sed quod abusus perversus nocet, dum tale opus non facerent, nisi veniae essent, ac sic finis operis huiusmodi fit venia, imo ipse homo, qui quaerit quae sua sunt, cum deberent[2]) opus propter Deum et gratis facere, et venias non aliter acceptare, quam gratis sibi, non propter contributionem datas, ut sic illi venias non emant, nec isti vendant. Oportet enim utrobique esse gratuitam donationem, vel erit manifesta simonia, et venditio turpissima. Sed quis haec populo dicit, quando dicitur: Impone gratis, et ego concedo gratis?

Item timendum, ne per illam ordinis perversitatem magna in ecclesia alatur idolatria. Quia si populus doceatur propter poenarum evasionem contribuere (quod spero non fiat, et si multi forte sic intelligant), tunc clarum est, quod non propter Deum contribuunt, et erit timor poenarum, seu poena idolum eorum, cui sic sacrificant. Quod si ita fieret, tale aliquod malum ageretur in ecclesia, quasi olim in Romanis gentilibus agebatur, quando febri et aliis laevis et noxiis numinibus serviebant, ne laederentur. Ideo hic vigilandum pro populo, et tam dubia atque periculosa negotia vix doctissimis committenda.

Conclusio XLIII.

Docendi sunt Christiani, quod dans pauperi aut mutuans egenti melius facit, quam si venias redimeret.

---

1) Ibidem: non sunt comparabiles. 2) Ibid.: dum deberet.

Hanc sic pono propter rudes, nam satis ex praedictis patuit. Hanc autem conclusionem cum duabus praecedentibus et sequentibus non ego primus aut solus, sed omnes et tota ecclesia tenet, nisi quod solus populus haec nunquam audit; forte timetur, ne nimis cito intelligeret tam apertam et solidam veritatem. Nam et S. Bonaventura et ceteri omnes, quando in hac materia agentes, sibi ipsis opponerent, ergo omittenda sunt reliqua bona opera. Respondent unanimiter, nequaquam. Quia cetera bona opera sunt meliora, quoad praemium essentiale obtinendum. Patet ergo conclusio, cum hoc illi dicant, qui tamen asserunt indulgentias esse thesaurum meritorum Christi et ecclesiae.

Conclusio XLIV.

Quia per opus caritatis crescit caritas, et fit homo melior, sed per venias non fit melior, sed tantummodo a poena liberior.

Patet, quia solum remissio poenarum ibi datur, nec indulgentiae plus valent, ut etiam omnes concedunt, quam ut tollant poenas, at ablatio poenae non facit bonum, sive meliorem in caritate.

Conclusio XLV.

Docendi sunt Christiani, quod qui videt egenum et neglecto eo dat pro veniis, non indulgentias papae, sed indignationem Dei sibi vendicat.

Quia pervertit ordinem supra positum, et contra id agit Johannis*): Si quis viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo manet in eo caritas Dei? Hanc autem necessitatem nostri sophistae interpretantur extremam, scilicet, ut caritate nunquam vel rarissime locum faciant operandi, cum tamen ipsi, si in necessitate essent non extrema, sed prima, vellent sese iuvari, alios vero volunt iuvare, cum iam exhalarint

*) 1. Joh. 3.

spiritum. Optimi sane theologi et Christiani, qui faciunt hoc hominibus, quod sibi vellent fieri.

Conclusio XLVI.

Docendi sunt Christiani, quod redemptio veniarum est libera, non praecepta.

Satis id supra dixi, quod veniae sunt de numero eorum, quae licent, non autem eorum quae expediunt, quomodo in veteri lege *) libellus repudii, sacrificium zelotypiae, et in nova lege lites et iudicia propter infirmos, imo propter duritiam vestram, inquit Christus; quae quicunque egerit toleratur potius, quam commendatur, imo ut glossa dicit lib. 5. de poe. et re.: Quod autem, et multi alii, melius facerent, ut per se satisfacerent, et non redimerent venias, quas tamen non nisi criminosi redimere opus habent.

Conclusio XLVII.

Docendi sunt Christiani, quod nisi superfluis abundent, necessaria tenentur domi suae retinere, et nequaquam pro veniis effundere.

Quia Apost. dicit **), qui suis et maxime domesticis non providet, fidem negavit et est infideli deterior. Sed sunt multi, qui nec panem, nec vestem commode habent, et tamen crepitu et strepitu venialium praedicatorum inducti se ipsos fraudant, et inopiam suam conficiunt, ut illorum copiam augeant.

Conclusio XLVIII.

Docendi sunt Christiani, quod papa, sicut magis eget, ita magis optat in veniis dandis pro se devotam orationem, quam promptam pecuniam.

Hanc Conclusionem riderent domini nostri curtesani Romanae curiae conscii. Certum tamen est,

---

*) Nume. 5. **) 1. Tim. 3.

quod ante omnia debet pontifex a suis subditis optare orationem, sicut et S. Paulus saepius a suis optavit. Et haec est multo iustior veniarum dandarum causa, quam si mille struerentur basilicae, eo quod summus pontifex tot monstris daemonum et impiorum hominum obsessus magis quam stipatus non possit errare, nisi cum totius ecclesiae maximo malo, tunc maxime, si libenter audierit hanc pestilentem Sirenarum suarum vocem: Non praesumitur tantae celsitudinis apex errare. Item et illam: Omnia iura positiva sunt in scrinio pectoris sui. Non praesumitur quidem errare, sed an bona sit illa praesumptio, quaeritur. Et sunt quidem in scrinio pectoris eius omnia iura sua, sed an pectus eius bonum sit, quaeritur, id enim oratione curandum est. Sed de hac re[1]) omnium pulcherrime B. Bernhardus ad Eugenium papam, de Consideratione.

Conclusio XLIX.

Docendi sunt Christiani, quod veniae papae sunt utiles, si non in eas confidant, sed nocentissimae, si timorem Dei per eas amittant.

Vide itaque periculum, populo veniae praedicantur, directe adversus veritatem crucis et timoris Dei, quia permittitur libertas eorum a poenis, deinde securitas remissorum peccatorum. Et evidens signum videtur, venias tali iactantia praedicatas non esse ex Deo, quod populus pronius accurrit, acceptat, observat, quam ipsum sanctum evangelium Dei, ut probetur veritas, Quia quod ex Deo venit, fastidit mundus*), alius venit in nomine suo, et hunc suscipit. Et erroris causa sunt ipsi fabularum talium magistri, qui sedulius et pomposius, quam evangelium eas praedicant, tum quod omnibus praedicant, quae paucorum sunt. Nam ut supra satis patuit, veniae sunt relaxationes, licentiae, permissio-

---

1) In ed. princ. deest: re.
*) Johann. 5.

nes, atque indulgentiae, et verae indulgentiae (si rigidam verbi significationem accipimus), id est, molliculae permissiones delicatorum, frigidorum, durorum Christianorum, id est, Gabaonitarum et Hydrophororum ac servorum, magis quam Israelitarum principum atque filiorum *).

Probo autem conclusionem:

Si opera caritatis fervide agentium sunt talia, ut nemo in eis confidere aut securus esse possit, siquidem et Job sanctissimus **) veretur omnia opera sua, et: Beatus vir qui timet Dominum, item: Beatus vir qui semper est pavidus, quanto magis veniae incomparabiliter inferiores talibus operibus, plus quam cum timore suscipiendae, et minus quam fiduciam minimam, id est, nullam prorsus debemus habere. Sanctus timet, ne minus operetur, aut patiatur quam debet. Et ubi peccator erit, cui remittitur, ut minus agat, et[1]) agere possit? Et quantum nostros vaniloquos et mentium corruptores intelligo, faciunt nobis ex negotio indulgentiarum negotium perambulans in tenebris, et operationem erroris, dum per illas hominibus fiduciam suadent omnibus, quae tamen paucis conveniunt, et iis[2]) (ut dixi) frigidis ac infirmis. Vide, ne exinde factum sit, magistro sancto spiritu, ut proprio eorum testimonio appellent Negotium S. Petri, negotium sancti spiritus, quasi ipsimet confiteantur, negotiatores sese esse et Simonienses[3]) nundinas habere.

Quod autem dixi, sunt utiles, intelligo, non omnibus, imo veteri homini, et stertentibus operariis, eo quod melius sit illis eas remitti poenas, quam ut ferrent invite, veruntamen ista voluntate eis permissa, propter maius malum vitandum non debent secure frui neque in ea confidere, sed eo magis dolere et timere, quod tales sunt, qui egent propter maius

---

1) In ed. Jen.: quam. 2) In ed. Jen.: his. 3) Ibid.: Simonenses.

*) Judic. 9. **) Job. 9.

malum in minore malo relinqui, quando viderunt etiam eos timere, qui ferventissime in bono proficiunt, ideo dixi esse nocentissimas, si sine timore de tali licentia gaudeant.

Conclusio L.

Docendi sunt Christiani, quod si papa nosset exactiones venialium praedicatorum, mallet basilicam S. Petri in cineres ire, quam aedificari cute, carnibus et ossibus ovium suarum.

Sic enim nostri venatores robustissimi, postquam omni Christianae vitae ordini statum pecuniae numerum indixissent, tandem et uxores mendicare docent, etiam invito viro, et fratres mendicantes etiam invitis praelatis suis alicunde corradere, ut[1] omnino nullus sit, qui residuum obuli habet, quin huc tribuat. Denique factum est, ut tunicas etiam vendere hortentur, aut undecunque mutuare, quod et[2]) factum dicitur.

Ego vero sapio, quod cum indulgentiae sint vilissimum bonum omnium bonorum ecclesiae, nec nisi vilissimis ecclesiae donandum, deinde nec meritorium, nec utile, sed plerumque nocentissimum, si non sint timorati, quod maledictione digna sit talis doctrina, et contra mandata Dei. Uxor enim debet sub viri potestate esse, et eo invito nihil facere, etiamsi esset meritorium, multo minus mendicare pro veniis sibi forte non necessariis[3]). Tum religiosi suam obedientiam servare, etiam si possent alibi martyrio coronari, nec papa unquam intendit contrarium, sed falsi interpretes illius. Alius vomat stomachum, ego me cohibeo, unum dico, hinc saltem intellige lector, an non suis praedicationibus pestilentibus id agant, ut populum credere faciant, quasi sit salus in veniis et vera Dei gratia. Alioquin quomodo tam anxie eas commendarent, ut opera meritoria, et mandata Dei propter illas irrita face-

1) In ed. princ.: et. 2) In ed. Jen.: et quod. 3) Ibid.: sibi non necessariis forte.

rent? Adhuc tamen sunt adeo non haeretici, ut glorientur se haereticorum persecutores.

Hoc scilicet voluit papa, ut homines suae curae commissi propter lapides et ligna usque ad vivam cutem radantur? imo ut pestilentibus doctrinis ab istis latronibus et furibus (ut Christus ait)*) mactentur et perdantur. Melius erat Caesarem**) illum habere, qui dixit, Boni pastoris esse oves tondere, non deglubere. At ii[1]) non deglubunt modo, sed devorant eos corpore et anima, vere sepulcrum patens guttur eorum, linguis suis etc.***)

Conclusio LI.

Docendi sunt Christiani, quod papa, sicut debet, ita vellet, etiam vendita (si opus sit) basilica P. Petri dare illis, a quorum plurimis quidam concionatores veniarum pecunias eliciunt.

Sic B. Ambrosius calices conflavit pro redimendis captivis. Et B. Paulinus Nolanus se ipsum captivum tradidit pro suis. Et ad hoc ipsum habet aurum ecclesia, ut est in Decretis ex eodem Ambrosio sumptum. At nunc, bone Deus, quanti sunt, qui ligna, imo folia portant in silvam, et guttulas suas in mare, id est, obulos suos in marsupium illud, cuius (ut Hieronymi verbis utar) lucrum est totius orbis religio.

Conclusio LII.

Vana est fiducia salutis per literas veniarum, etiamsi commissarius, imo ipse papa impignoraret animam suam pro illis.

Hoc[2]) quoque portentum audent sine omni fronte proferre, ut timorem Dei ab hominibus tollant, per indulgentiasque secum ad indignationem Dei perducant, contra dictum Sap. †): de peccati[3])

---

1) In ed. Jen.: hi. 2) Ibid.: hoc hoc. 3) Ibid.: peccatorum.

*) Johan. 10. **) Tiberius Caesar. ***) Psal. 5. †) Eccle. 9.

propitiatu noli sine metu esse. Et iterum: Delicta quis intelligit? At inquiunt: Non tollimus timorem Dei. Si potest securitas per venias stare cum timore Dei, vere non tollitis, sed populus acceptis literis, cum tanto iuramenti hiatu commendatis, si timet, quod non sufficiunt literae coram Deo, quomodo erit vera illa gloriosa securitatis promissio? Sin confidit sufficere, quomodo timebit? Infelix sit omnis ille sermo in aeternum, qui securitatem et fiduciam suadet in aut per rem quamcunque praeter nudam misericordiam Dei, quae Christus est. Omnes sancti non solum timent, sed etiam desperantes dicunt *): Non intres in iudicium cum servo tuo, Domine. Et tu eos per literas securos introducis in iudicium eius. Unde ego illam fabulam, quam quidam in tam effrenes mendacii gurgites finxerunt, non veritate penitus vacuam credo, scilicet venisse quendam mortuum cum literis veniarum ad infernum, per easque petiisse libertatem, tunc occurrisse daemonem, qui legens inter manus (prae fervore ignis) ceram et papyrum consumpsit, secumque traxit in profundum.

Conclusio LIII.

Hostes Christi et papae sunt, qui propter venias praedicandas verbum Dei in aliis ecclesiis penitus silere iubent.

Quia officium et mens papae est, ut ante omnia, semper et ubique velit verbum Dei praedicari, sicut sibi praeceptum esse a Christo novit. Quomodo ergo credendus est Christo et sibi ipsi repugnare? At nostri id audent sicut et omnia.

Conclusio LIV.

Iniuria fit verbo Dei, dum in eodem sermone aequale vel longius tempus impenditur veniis, quam illi.

*) Psal. 143.

Satis patet ex dignitate verbi Dei, imo ex necessitate, cum verbum veniarum neque sit necessarium, neque multum utile.

Conclusio LV.

Mens papae necessario est, quod si veniae (quod minimum est) una campana, unis pompis, et ceremoniis celebrantur, evangelium (quod maximum est) centum campanis, centum pompis, centum ceremoniis praedicetur.

Quia nihil in ecclesia est maiore cura tractandum, quam sanctum evangelium, cum ecclesia nihil habeat pretiosius et salubrius. Unde et hoc unicum est opus, quod discipulis suis iniunxit tam repetitis vicibus. Et Paulus dicit *), se non ad baptizandum, sed ad evangelizandum missum. Denique Christus praecipit sacramentum eucharistiae non celebrari, nisi in suam commemorationem. Et Paulus 1 Cor. 2.: Quotiescunque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis. Melius est enim omittere sacramentum, quam evangelium non nunciare.

Et ecclesia statuit missam sine lectione evangelii non celebrandam. Plus itaque ponderat evangelium, quam missam Deus, quia sine evangelio non vivit homo in spiritu, sine missa autem vivit. In omni verbo enim, quod procedit de ore Dei, vivet homo, ut latius Iohan. 6. Dominus ipse docet. Deinde missa reficit eos, qui iam sunt in corpore Christi, evangelium vero, gladius spiritus, devorat carnes, dividit Behemoth, tollit vasa fortis et auget corpus ecclesiae, missa nulli prodest, nisi iam vivo, evangelium prorsus omnibus.

Unde in primitiva ecclesia permittebantur energumeni et catechumeni usque post evangelium interesse, et tum foris mittebantur ab iis, qui de corpore missae erant, et nunc etiam permittunt iura excommunicatos usque post evangelium interesse

*) 1 Cor. 2.

missis. Sicut Iohannes praecurrit Christum, ita evangelium missam. Evangelium prosternit et humiliat, missa humiliatis dat gratiam. Melius ergo facerent, si missam prohiberent.

Quam[1]) pulchrum vero daemonibus spectaculum id esse putas, si quando veniarum effusores, ipsi maxime veniis indigi (puta Simoniaci et in canones lapsi), dant illis, qui prorsus non egent veniis.

Conclusio LVI.

Thesauri ecclesiae, unde papa dat indulgentias, neque satis nominati sunt, neque cogniti apud populum Christi.

Haec est mors secunda, quam merui. Ideo postquam multa iam diu asserui tam manifesta, ut protestatione non egerent, nunc rursum aliquando disputandum est, ideoque et protestandum novissima protestatione in hac disputatione. Disputo ergo hic et quaero veritatem, testis lector, testis auditor, testis vel ipse haereticae pravitatis inquisitor.

Conclusio LVII.

Temporales certe non esse patet, quod non tam facile eos profundunt, sed tantummodo colligunt multi concionatorum.

Satis patet experientia.

Conclusio LVIII.

Nec sunt merita Christi et sanctorum, quia haec semper sine papa operantur gratiam hominis interioris, et crucem, mortem, infernumque exterioris.

Huius conclusionis materia profunde nimis inhaesit, atque penitus insedit fere omnibus doctoribus, ideo latius et firmius probanda mihi erit, faciamque id cum fiducia.

De meritis sanctorum prius. Dicunt enim, quod

1) In ed. Jen.: Quod.

sancti in hac vita multa operati fuerunt ultra debitum, videlicet opera supererogationis, quae nondum sunt remunerata sed in thesaurum ecclesiae relicta, quibus fit per indulgentias aliqua digna compensatio etc. Et sic volunt sanctos pro nobis satisfecisse. Contra quae arguo:

Primo, ergo indulgentiae non sunt indulgentiae, quod probo, quia non sunt gratuitae remissiones, sed alienae satisfactionis applicationes, et per omnia, sicut supra argutum est, de thesauro militantis ecclesiae, scilicet, quod tunc nihil efficitur virtute clavium, nisi translatio quaedam operum, nihil autem solvitur, quod est contra verbum Christi: Quodcunque solveris.

Item, quod tunc idem per claves agitur, quod de facto fit, quia, si sunt opera sanctorum in ecclesia isto modo, certe per spiritum sanctum non permittuntur otiosa iacere, sed de facto succurrent, quibus possunt.

Secundo, nulla sunt opera sanctorum relicta irremunerata, quia secundum omnes Deus praemiat ultra condignum, et Paulus*): Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam etc.

Tertio, nullus sanctorum in hac vita sufficienter implevit mandata Dei, ergo nihil prorsus fecerunt superabundans. Quare nec ad indulgentias aliquid distribuendum reliquerunt. Consequentiam credo satis claram, sed maiorem ita probo, ut non sit dubitanda, sed ita credenda, ut eius contraria sit haeretica.

Primo, per illud Christi**): Cum feceritis omnia, quae scripta sunt, dicite: servi inutiles sumus. Sed servus inutilis citra, non ultra fecisse intelligitur, nisi forte quorundam insulsissimorum hominum somnia sequamur, qui humilitatis, non veritatis gratia haec dici a suis Christum voluisse garriunt, Christum mendacem facientes, ne ipsi non sint veraces.

Secundo, per illud Matth. 25, quod sapientes

*) Rom. 8. **) Luc. 17.

virgines prorsus nihil voluerunt communicare de suo oleo, timentes, ne ipsis quoque deficeret.

Tertio, Paulus 1 Corinth. 3: Unusquisque mercedem accipiet secundum suum laborem, non ait; secundum alienum.

Quarto, Galat. 6: Unusquisque pro se reddet rationem, et iterum: ut unusquisque recipiat, prout gessit in corpore.

Quinto, omnis sanctus debitor est Dei diligendi, quantum potest, imo ultra quam potest, sed nullus id fecit, nec potuit.

Sexto, sancti per opus eorum omnium perfectissimum, scilicet mortem, martyrium, passionem, non faciunt ultra quam debent, imo faciunt quod debent, etiam vix faciunt. Ergo multo minus in aliis operibus plus fecerunt quam debuerunt.

Septimo, quod, cum tot ego argumenta producam, illi autem pro sua parte nec unum, sed simplicem narrationem, sine scripturis, doctoribus, rationibus loquentes, possumus, imo debemus ab eorum sententia omnino recedere. Sed haec sint mea.

Nunc idem probo autoritate S. patrum. Et primo illud familiare B. Augustini: Omnes sancti necesse habent orare, Dimitte nobis debita nostra, etiam tunc cum benefecerint, eo quod Christus nullum excepit, quando orare nos docuit. Sed qui confitentur debita, certe non superabundant.

Secundo, per Psal, 32[1]: Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum. Et infra: Pro hac orabit ad te omnis sanctus. Quam B. Hieronymus dial. contra Pelagian. egregie tractans dicit: Quomodo est sanctus, si pro impietate sua orat? Rursum: Si est impius, non est sanctus etc. Itaque sancti per orationem et confessionem suae impietatis merentur sibi non imputari peccatum.

Tertio, B. Augustinus lib. 1 retract.: Omnia mandata implentur, quando, quicquid non impletur, ignoscitur. Tractat enim ibidem quaestionem: An sancti impleverint mandata perfecte, et negat, di-

1) In ed. princ.: 31.

cens, quod magis ignoscente Deo, quam implente homine.

Quarto, idem Confess. 9: Vae hominum vitae quantumcunque laudabili, si remota misericordia iudicetur. Ecce etiam sancti indigent misericordia in tota vita sua. Ad quod illud Iob*): Si etiam iustum quippiam habuero, iudicem meum deprecabor. Quomodo ergo superfluunt aliis, qui sibi non sufficiunt?

Quinto B. Augustinus lib. 2 adversus Iulianum inducit decem antiquos patres ecclesiasticos, puta Hilarium, Cyprianum, Gregorium Nazan., Iohan. Chrysostomum, Ambrosium, Hirenaeum, Olympum, Rethicium, Innocentium in eandem sententiam, et illorum autoritate nititur, probans nullum sanctum in hac vita sine peccato esse, secundum illud 1 Iohan. 1: Si dixerimus, quia peccatum non habemus etc. Et in de natura et gratia idem.

Ex quibus et multis aliis, quae longum esset hic narrare, concludo, merita sanctorum nulla esse superflua sibi, quae nobis otiosis succurrant.

Et ut aliquando audax sim, ea quae iam dixi, protestor, me non dubitare, sed paratus sum ignem et mortem suscipere pro illis, et haereticum asseram omnem, qui contra sapuerit.

Tamen per impossibile admittendo, quod vere superfluerent merita sanctis, nescio, si satis dignum opus fieret ab ecclesia, ut tam pretiosa merita tam viliter expenderet, scilicet pro solutione poenarum, cum solutio poenae sit vilissimum donum ecclesiae, et vilissimis donabile, ut iam saepe dictum. Martyrum autem et sanctorum poenae debent esse potius exemplum ferendarum poenarum. Sic enim oramus: Quorum festa colimus, virtutem quoque passionis imitemur.

Item, nec ecclesia mater tunc videtur pie agere, quando relaxat, sed quando castigat et coercet, ut patet in excommunicationibus et censuris, quas poenas utique non relaxat, sed potius infert, tunc ma-

*) Iob. 9.

xime, quando fuerit maxime sollicita pro filiis suis. Si autem relaxat, quasi desperans hoc facit, timens peiora evenire.

Igitur cum sint poenarum remissiones tam vile donum, et sola potestas clavium ibi satis sit, videretur certe non parva irreverentia fieri tam egregiis laboribus sanctorum, si stertentibus impartirentur. Multo melius B. Augustinus in ser. de Marty.: Solennitates martyrum non remissiones, sed exhortationes martyriorum sunt, ut imitari non pigeat, quod celebrare delectat.

Probata est itaque ista pars, quod merita sanctorum non possint esse thesaurus nobis, cum sint penuria ipsismet sanctis, nisi quis sic putet, ea nobis esse thesaurum, non quia superfluant, sed quia est communio sanctorum, quod quilibet pro altero laborat, sicut membrum pro membro. Sed hoc fecerunt in vita, et si nunc facerent, intercessione potius quam potestate clavis id fieret.

Sed hic a longe audio quorundam acutum argumentum. Verum est, inquiunt, sancti non fuerunt sine peccato in hac vita, sed veniali, nihilominus plura potuerunt facere quam debuerunt. Cum istis quidem obtusissimis ingeniis difficile est agere in hac re, tamen breviter dico, id esse veniale peccatum, quia minus faciunt quam debent, non autem id quod ipsi fingunt solum veniale peccatum, scilicet risum, verbum leve, cogitationem. Est quidem hoc veniale peccatum, sed magnum veniale. Verum etiam opus bonum optime factum est veniale peccatum, ut ex B. Augustino supra. Tunc mandata complentur, quando, quicquid per nos non impletur, ignoscitur, quod in omni opere bono fit, semper enim ibi venia petenda est, secundum orationem dominicam. Sed haec aliam disputationem requirunt, de quo alias. Inde S. Bonaventura, cum asseruisset hominem posse sine veniali peccato esse, utique defecit sanctus homo.

De secundo, scilicet merito Christi.

Hoc non esse thesaurum indulgentiarum, disputo, esse autem thesaurum ecclesiae, haereticus negat, siquidem Christus est pretium mundi et redemptor, et ideo verissime et solus unicus ecclesiae thesaurus. Sed quod sit thesaurus indulgentiarum, nego, donec docear, et causa negandi est:

Prima, quia nullis (ut iam saepe dixi) scripturis id probari, nec rationibus ostendi potest. Nec ipsi, qui hoc tenent, probant, sed simpliciter narrant, ut omnibus notum est.

Dixi autem prius, quod in ecclesia aliquid asserere, cuius nulla potest ratio vel autoritas reddi, est ecclesiam hostibus et haereticis irrisioni exponere, cum secundum apostolum Petrum*) teneamur rationem reddere de ea, quae in nobis est, fide et spe. Et Paulus**), ut sit episcopus potens in doctrina sana, etiam contradicentes redarguere. Hic autem adeo est nulla autoritas, ut, si hodie determinaret ecclesia Romana partem affirmativam, nihilominus maneret idem periculum, scilicet quia non possumus rationem reddere aliam, nisi quia sic papae et Romanae ecclesiae placuit. Sed quid ista ratio faciet, si ab iis[1]) urgeremur, qui Romanam ecclesiam non sequuntur? ut haereticis, Pighardis. Hi non voluntatem papae et Romanae ecclesiae, sed vel autoritatem, vel rationem probabilem quaerent. Et certe iste est mihi vel unicus scopus in ista materia tota.

Secunda, omnia argumenta hic plus valent, quae de thesauro militantis ecclesiae et sanctorum meritis adducta sunt, scilicet:

Primo, quod tunc indulgentiae non sunt indulgentiae, sed translationes operum alienorum ad alios, et vera ac legitima satisfactio, quia id facimus, quod per alium facimus. At per indulgentias (ut dicit Canon lib. 5 de poeni. et re. cap. Cum ex eo)

1) In ed. Jen.: his.

*) 1 Pet. 4. **) Tit. 1.

poenitentialis satisfactio enervatur, non sit transfertur, sed enervatur.

Secundo, quod tunc ecclesiae claves nihil faciunt, et vere vilificantur, quia non solvunt, sed ligatum alio transferunt. At impium est dicere, quod clavis non solvat, si autem solvit, totum tollit.

Tertio, quod merita Christi de facto sine clavibus eadem operantur, non enim erunt otiosa.

Quarto, quod tunc insignis fiet irreverentia meritis Christi, si solummodo poenae relaxationi expendentur, cum ipse per ea fuerit exemplum omnium martyrum. Contrarium itaque erit naturae meritorum Christi, ut serviant pigris, quae exstimulant etiam ferventes. Vilissimum est enim, ut iam dictum est, remissio poenae.

Tertia, respondeant[1]) mihi ad istam contradictionem. B. Thomas et Bonaventura et sui sequaces constanter et unanimiter dicunt, quod opera bona sunt meliora, quam indulgentiae, ut supra satis est dictum. Esto ergo haec vera. Item per indulgentias applicantur et expenduntur merita Christi. Esto etiam haec vera, quia et hanc constanter omnes asserunt. Item merita Christi incomparabiliter sunt meliora, quam bona opera nostra, imo sola bona. Esto etiam haec vera.

Hic ego concludo et infero, infelix, qui non dimittit opera sua bona, et solum quaerit opera Christi, id est, indulgentias, cum sit omnium blasphemiarum ultima sentina, sua opera bona praeferre operibus Christi. Aut ergo opera Christi non sunt thesaurus indulgentiarum, aut superbit miser, qui non omissis omnibus praeceptis, etiam divinis, solum indulgentias redimit, id est, merita Christi. At contra S. Thomas et Bonaventura dicunt, quod non sunt praeceptae indulgentiae, et sunt viliores bonis operibus, ergo non sunt opera Christi, et tamen sunt opera Christi simul et semel.

At forte, ut sunt arguti, respondebunt per Aristotelicas distinctiones. Verum est, merita Christi,

---

1) In ed. princ.: Respondeat.

ut simpliciter sumpta, sunt meliora nostris operibus, sed sic non sunt indulgentiae, vel per indulgentias sic non applicantur, accipiuntur autem, prout solum sunt satisfactoriae pro poenis, et isto modo applicantur. Respondeo, proba quod dicis, quid si nolim istud tibi credere nuda narranti? Probare iubeor*) spiritus, an ex Deo sint. Secundo, ubi nunc illud est, quod supra dictum fuit, ideo illa per venias dispensari, quia non essent remunerata, sed quia fecissent quaedam, quae non debuerant? Talia ergo sunt tam vilia merita, ut nullam aliam recipiant mercedem, quam ut sint aliorum pigrorum satisfactiones?

Tunc arguo sic, opera supererogationis sunt omnium nobilissima et perfectissima**). Admittitis? Ita. Et talia non remunerantur martyribus vel sanctis, sed conceduntur pigris et stertentibus? et sic sancti remunerantur, secundum opera et merita sua minora, quia perfectiora relinquunt aliis? Quis ita insaniat, oro? Ergo S. Catharina pro martyrio et virginitate sua nihil accepit, sed haec ecclesiae relinquit, et sufficit ei praemium orationis, vigiliarum, et aliorum bonorum operum? Quod si dixeris, quod simul et pro eis remunerati sunt, et simul ea reliquerunt, ubi illud quod dictum fuit: esse quaedam, quae non sunt remunerata? Videsne, quid sit sine autoritate loqui et per tenebras divinare?

Quod si impium est dicere, quod opera supererogationis, vel plura, quam debuerunt sancti, sic sint vilia et eis non remunerata, quanto magis impium est, Christi opera, quae omnia sunt superabundantia, sic vilificare? Quare indulgentias ita magnificare, et tamen rursum nostris operibus eas minorare, hoc est, Christum et sanctos eius in suis meritis blasphemare, nisi id erronee et non volentes fiat.

Quarta, resumo argu. quod glos.[1]) de poe. et re. cap. quod autem, adducit, scilicet, si indulgen-

1) In ed. Jen.: de glo.
*) 1 Iohan. 4. **) Luc. 10.

tiae sunt remissiones poenarum omnium, non debet homo ultra ieiunare aut bona facere. Nec solvitur ibidem[1]) per hoc, quod sit incerta remissio, sed blasphemantur potius claves ecclesiae, licet eum iuvent in hac solutione[2]) omnes ferme doctores scholastici. Illud autem, quod nescit homo, an amore dignus sit, quo probat solutionem suam[3]), intelligitur de futuro eventu, quia qui nunc credit nescit, an sit in fide perseveraturus. Unde ibidem eccle. 9. statim additur: Nescit homo an amore vel odio dignus sit, sed omnia servantur incerta in futurum, praemisit enim: Sunt iusti et opera eorum in manu Dei etc.

Quod si remissionem culpae faciunt incertam, multo magis et poenae, cum culpa manente et poenam quoque manere necesse sit, sicut ibidem dicit glossa, quod remissio illa intelligitur, quando per contritionem (imo per fidem clavium) omnino deletum est peccatum. Quid ergo sunt indulgentiae? incerta donatio? Absit, absit, ut tam impia illusio ab ecclesia Christi, imo clavibus fiat. Tum enim vere (ut quidam dicunt) indulgentiae essent quaedam impiae fidelium deceptiones. Ad istum errorem venitur, dum quaerimus per opera nostra et nostram iustitiam iustificari potius quam per fidem. Ideo de contritionibus tantummodo docemus, quando optime docemus, nihil de fide clavium, quae maxime omnium docenda erat. Sed supra de iis latius est dictum.

Aut ergo indulgentiae non sunt thesaurus meritorum sanctorum, aut optime sequitur, quod consecutus debet quiescere ab operibus suis bonis pro peccatis, ut arguit ista glossa[4]). Solutio autem ipsius glossae etiam impia est in Christum, quia, si per venias mihi impenduntur merita Christi, et ego adhuc incertum habeo, mihi esse peccata remissa,

1) Ibid. deest: ibidem. 2) Ibid. legitur: sententia.
3) Ibid. desunt haec verba: quo probat solutionem suam.
4) Ibid. desunt verba: ut arguit ista glossa, et pergitur: Sed quod ista sententia sit impia in Christum etc.

ideo adhuc operandum pro eorum remissione. Tunc sequitur, quod dubito, an merita Christi applicata et donata mihi sint sufficientia ad remissionem peccatorum. Quo dubio quid exsecrabilius? Si autem non dubito, sed sufficientia credo, impiissime fecero, si opera mea meliora putavero, quam indulgentias (id est, opera Christi mihi impensa). Ego enim, si unicum opus, imo millies millesimam partem unius minimi operis Christi possem obtinere, securus sum de redemptione aeterna.

Cessemus itaque operari nostra opera pro peccatis, et nihil nisi indulgentias redimamus, quia in illis non unum opus, sed omnia merita Christi, nec huius solum, sed omnium sanctorum consequimur. Cum itaque merita Christi nulla proportione bonitatis nostris possint comparari, aut ipsa non sunt thesaurus indulgentiarum, aut indulgentiae erunt praeferendae omnibus operibus omnium praeceptorum Dei, aut meritis Christi fiet summa omnium irreverentia et blasphemia. Deinde id quoque vide, quale est, quod huic thesauro, quasi solius Christi merita non sufficerent, addunt merita sanctorum, item merita ecclesiae militantis.

At dicis: Ergone S. Thomas adeo erravit cum ceteris? Numquid papa et universa ecclesia errat, quae ita sapit? An tu solus recte sapies et primus?

Respondeo primum: Non sum solus, sed veritas mecum, et multi alii, scilicet, qui dubitaverunt, et adhuc dubitant, quid valeant indulgentiae. Nec peccant eo dubio, cum sint remissiones tantum poenarum, quas sive quis credat sive non[1]), sive consequatur, sive non, nihilominus salvus erit.

Secundo, et papa mecum est, quia, etsi concedit indulgentias, nusquam tamen dicit, quod sint de thesauro meritorum Christi et ecclesiae, imo sese declarans dicit lib. 5 de poe. et re. c. Cum ex eo, quod sint enervationes poenitentialis satisfactionis, sed enervatio non est impensio meritorum Christi, sed tantummodo sublatio poenarum.

---

1). In ed. Jen. deest: sive non

Tertio, et tota ecclesia mecum, quia ecclesia utique cum papa sapit, et sicut papa sapit. Sed iam dictum est, quid papa sentiat.

Quarto, etsi S. Thomas, B. Bonaventura, Alexander Ales[1]) sint insignes viri cum suis discipulis, Antonio, Petro Palus., Ang. Anco. praeter canonistas, qui omnes eos sequuntur, tamen iustum est eis praeferre veritatem primo, deinde et autoritatem papae et ecclesiae. Nec mirum est tantos viros in hoc errasse. Nam in quantis, quaeso, B. Thomam etiam Scholastici errasse arguunt? Imo quod maius est, iam plus trecentis annis tot universitates, tot in illis acutissima ingenia, tot ingeniorum pertinacissima studia in uno Aristotele laborant, et tamen adhuc non solum Aristotelem non intelligunt, verum etiam errorem et fictam intelligentiam per universam pene ecclesiam spargunt, quamquam si etiam intelligerent eum, nihil egregiae sapientiae adepti essent, praesertim in eis libris Aristotelis, quos usitatiores habent, in quibus vel ipsiusmet testimonio apud Aulum Gellium lib. 20. c. 4. et Greg. Nazan. in Ser. adversus Arianos non nisi merus Logodaedalus et Logomachus deprehenditur.

Audax, impudens, temerarius forte hic videor, atque utinam mihi tantum superesset aetatis et otii, ut huius temeritatis meae rationem reddere, et verbis meis fidem facere possem, forte efficerem, ut non frustra sic sapere viderer. Non Aristotelem cum Platone et aliis concordarem, quod Iohannes Picus Mirandulanus coepit, sed Aristotelem suis coloribus pingerem, sicut dignum est pingi eum, qui ex professo est artifex verborum (ut Gregorius Nazan. ait) et illusor ingeniorum.

Si itaque per tantum tempus in tantis ingeniis permisit Deus, tantum nubis et tenebrarum dominari, quid adhuc nobis ita securi placemus, et non potius (sicut Christianos decet) omnia nostra suspecta habemus, ut solus Christus sit lux, iustitia, veritas, sapientia, omne bonum nostrum. Igitur sancti illi

1) Ibid. legitur; de Ales.

viri, cum viderent Aristotelem ab indoctis et Christum ignorantibus in tanta autoritatis veneratione haberi, ipsi, ut erant humili[1]) sensu, pia simplicitate sunt secuti, et in errorem lapsi, ceteris occasio fuerunt tot turbinum, opinionum, quaestionum, errorum, sicut in Scholasticis doctoribus videmus. Et digni fuimus, qui Christum relinquimus[2]), ut ipse quoque nos derelictos, etiam per electos suos, in occasionem daret erroris et infiniti laboris. Sicut ait in Ezech. 14. propheta cum erraverit, et locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi prophetam illum. Et ibidem: Si venerit ad prophetam interrogans me per eum, ego Dominus respondebo ei secundum multitudinem immundiciarum suarum.

Ideo cum timore et iudicio omnia sunt legenda et suscipienda, etiam a magnis et sanctis viris tradita, secundum apostolum*): Omnia probate, quod bonum est tenete. Et illud Iohan.**): Probate spiritus, utrum ex Deo sint. Quae consilia qui omiserint, et in hominem confisi fuerint (sicut ii[3]) qui dicunt: Malo cum tantis errare, quam tecum recte sapere), digni sunt, quos etiam contemnat et relinquat consilium. Qui enim consilium spiritus spernit, cur non spernetur merito a spiritu consilii.

Ita et in indulgentiis[4]) factum est, cum viderent sancti homines, illas vulgo tantum efferri (ut solet vulgus facere semper iudicium Paridis et Midae) et nollent tam viles eas credere, coeperunt vel fingere honestum et pretiosum eorum fundamentum, quia nullum aliud occurrebat, nec uspiam erat. Ad rem itaque redeamus, et meritum Christi quaeramus, et probemus, non esse thesaurum indulgentiarum[5]).

Quinta, nulli datur gratia contritionis, quin simul ei dentur merita Christi. Ergo ante indulgentias habet thesaurum meritorum Christi, et nisi ha-

---

1) Ibid.: humiles. 2) Ibid.: reliquimus. 3) In ed. Jen.: hi. 4) Ibid.: indulgentiis. 5) Ibid. pergitur: iam causa.

*) 1 Thess. 5. **) 1 Iohan. 4.

beret, non proficerent ei indulgentiae, secundum opinionem ipsorum (ita enim sapiunt sublimiter de remissione poenarum), nam per contritionem homo redit in gratiam, sicut filius prodigus cum Christo patre suo, qui dicit*): „Omnia mea tua sunt. Et Esaiae 9: Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis; Roma. 8: Quomodo non omnia cum illo nobis donavit?

Sexta, alioquin feliciores essent in ecclesia ii[1]), qui sunt peiores. Dictum est enim, quod indulgentiae prosunt criminosis duntaxat, et iis[1]) dabitur thesaurus meritorum Christi. Pueris autem, virginibus ac innocentibus non dabitur, quibus maxime debetur, imo qui habent eum soli. Sed id argumentum parum facit apud eos, qui credunt, omnes poenas tolli, nec posse indulgentias conferri peccatoribus sine contritione, quod ego non credo. Iam causa[2])

Ultima, quam secum fert ipsa conclusio probationem, scilicet quod merita Christi et sanctorum eius sine papa operantur opus suum duplex, scilicet proprium et alienum. Proprium, id est, gratiam, iustitiam, veritatem, patientiam, mititatem in spiritu hominis electi, quia iustitia Christi et meritum eius iustificat et remittit peccata, sicut Iohannes ait**): Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, et Esa. 43: Servire me fecisti in iniquitatibus tuis, et laborem praebuisti mihi in peccatis tuis: ego sum[3]), qui deleo iniquitates tuas, et peccatorum tuorum non recordabor. Delet autem merito suae passionis. Et isto modo concederem, quod merita Christi sint quidam thesaurus, non ecclesiae, sed Dei patris, qui nobis per suffragium efficax apud Deum impetrat remissionem culpae. Sic dicit in Iob per figuram: Faciem eius suscipiam. Et apostolus Ebrae. 12: Sanguinem Christi melius clamantem, quam Abel[4]), quia sanguis Abel[4]) vindictam et iram postulat,

---

1) Ibid. legitur: hi. his. 2) Ibid. desunt verba: Iam causa. 3) Ibid. legitur: ego, ego sum. 4) Ibid.: Habel.
*) Luc. 15. **) Iohan. 1.

sanguis Christi misericordiam clamat, et interpellat pro nobis.

Alienum (sic enim Esa. vocat cap. 28), id est, crucem, laborem, poenas varias, denique mortem et infernum in carne, ut destruatur corpus peccati, et mortificentur membra nostra super terram, et convertantur peccatores in infernum. Nam quicunque in Christo baptizatur et renovatur, ad poenas, ad cruces, ad mortes paratur, ut aestimetur sicut ovis occisionis, et mortificetur tota die, sicut ait Psalm. 44[1]): Ego autem ad flagella paratus seu ordinatus sum, et dolor meus in conspectu meo semper. Sic sic oportet nos fieri conformes imagini filii Dei, ut qui non acceperit crucem suam, et sequutus fuerit eum, non sit dignus, etiamsi sit omnibus indulgentiis plenus.

Quocirca nunc vide, num, quo tempore coepit theologia Scholastica, id est, illusoria (sic enim sonat Graece), eodem evacuata est theologia crucis, sintque[2]) omnia plane perversa. Theologus crucis (id est, de Deo crucifixo et abscondito loquens) poenas, cruces, mortem docet esse thesaurum omnium pretiosissimum et reliquias sacratissimas, quas ipsemet dominus huius theologiae consecravit, benedixitque, non solum tactu suae sanctissimae carnis, sed et amplexu suae supersanctae et divinae voluntatis, easque hic reliquit vere osculandas, quaerendas, amplexandas. Quin beatus et benedictus, qui dignus fuerit Deo visus, ut ei donentur hi thesauri reliquiarum Christi, imo qui intelligat sibi donari. Nam cui non offeruntur? Sicut B. Iacobus*): Omne gaudium existimate fratres, cum in tentationes varias incideritis. Non est enim omnium haec gratia et gloria, ut hos accipiant thesauros, sed electissimorum filiorum Dei.

Multi peregrinantur Romam, aliaque sancta loca, ut tunicam Christi, ossa martyrum, loca et vestigia sanctorum videant (quod non damnamus quidem),

---

1) In ed. princ. deest: 44. 2) In ed. Jen.: suntque.
*) Iacob. 1.

sed hoc gemimus, quod veras reliquias, scilicet passiones et cruces, quae sanctificaverunt ossa et reliquias martyrum, et tanta veneratione fecerunt digna. Ita nescimus, ut non solum non acceptemus oblatas domi, sed summis viribus repellamus, et persequamur de loco in locum, cum deberemus summa siti et iugibus lacrimis id apud Deum postulare, ut darentur nobis tam pretiosae reliquiae Christi omnium sacratissimae, tanquam donum electorum Dei filiorum. Sic Psal. 16[1]) titulum in Ebraeo fertur habere, מִכְתָּם[2]), quod aurum insigne velut munusculum intelligas, cum ibi non nisi passio Christi canatur. Et Psal. Testimonium Asaph, quod eruditi volunt potius iocale Asaph, seu donum deliciosum Asaph intelligere. Et ibi tamen Crucis personat hymnus.

Quin tam sanctae sunt eiusmodi reliquiae, et tam pretiosi thesauri, ut cum aliae possint servari in terra, aut ut honorificentissime in auro, argento, gemmis, serico, hae non possunt servari nisi in coelestibus, vivis, rationalibus, immortalibus, puris, sanctis servaculis, id est, cordibus fidelium, omni auro et gemma inaestimabiliter pretiosioribus. At nunc adeo deest fides vulgi, qua hanc religionem talium reliquiarum colat, ut etiam summi quidam pontifices autores et duces eis fuerint non modo repellendarum, sed etiam persequendarum, adeo, ut Turcas vorare voluerint, deinde et ipsos Christianos in peiorem, quam inferni damnationem excommunicare, potius quam vellent obulum sui census remittere, nedum nominis aut corporis iniuriam sustinere. Qui tamen interim nihilominus cataractas coeli aperuerunt, et inundaverunt thesauros indulgentiarum et meritorum Christi, ita ut et hoc diluvio prope sit pessundatus orbis Christianus, nisi me fallit fides mea.

Theologus vero gloriae (id est, qui non cum apostolo solum crucifixum et absconditum Deum

---

1) In ed. princ.: 15. 2) In ed. Jen.: Michtam.

novit, sed gloriosum cum gentibus, ex visibilibus invisibilia eius, ubique praesentem, omnia potentem videt et loquitur) discit ex Aristotele, quod obiectum voluntatis sit bonum, et bonum amabile, malum vero odibile, ideo Deum esse summum bonum et summe amabile. Et inde dissentiens theologo crucis definit thesaurum Christi esse relaxationes et solutiones poenarum, tanquam rerum pessimarum et odibilissimarum. Contra theologus crucis, thesaurum Christi esse impositiones et alligationes poenarum, tanquam rerum optimarum et amabilissimarum. Et tamen adhuc ille accipit pecuniam pro suo thesauro, illius [1]) nec gratis oblatum dignantur vel intuitu, sed persequuntur denique.

Sed quis erit iudex horum, ut sciamus, utrum audiamus? Ecce, inquit Esa. 66, Ego eligam illusiones eorum. Et 1 Corinth. 1: Infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia etc. Quod iudicium, si adeo placet, ut verum est, id nobis restat confitendum, si volumus vera loqui, quod thesauri indulgentiarum sunt omnium maxima damna, si intelligantur eo, quo modo ebuccinantur, scilicet esse eos omnium poenarum remissionem, non tantum canonicarum, cum non sit maius damnum, quam tolli imaginem filii Dei ab hominibus, et eos spoliare thesauris inaestimabilibus, de quibus S. Hagnes iucunda et beata jactantia superbiebat, appellans eos vernantes, coruscantes gemmas ac ornamenta, monilia pretiosa etc.

Conclusio LIX.

Thesauros ecclesiae B. Laurentius dixit esse pauperes ecclesiae, sed locutus est usu vocabuli suo tempore.

Patet satis iis [2]), qui legendam S. Laurentii viderunt. Deinde non est nunc usus vocabuli, ut thesauros ecclesiae vocent homines pauperes, sed patrimonium Christi et S. Petri appellamus, quod

1) Ibid.: huius. 2) Ibid.: his.

palea quaedam, sine tamen grano Constantini, dedit ecclesiae. Ideo et Psal. 2., ubi Deus dicit Christo: Postula a me, et dabo tibi gentes in haereditatem, et possessionem tuam terminos terrae, intelligi oportet oppida et agros ab oriente in occidentem. Alioquin nostro tempore, si quis loquatur aliter de rebus ecclesiae et spiritualibus, erit barbarus nobis, licet et B. Laurentius facultates ecclesiae dixerit divitias, sed non solas.

Conclusio LX.

Sine temeritate dicimus, claves ecclesiae (merito Christi donatas) esse thesaurum istum.

Si istud meritum vocaretur, et thesaurus indulgentiarum, scilicet potestas clavium, plana est intelligentia. Nullus enim dubitat, quin merito Christi donatum sit ecclesiae, quicquid donatum est.

Conclusio LXI.

Clarum est enim, quod ad remissionem poenarum et casuum sola sufficit potestas papae.

Probatur ex ipso stilo papae, dum nunquam meminit meritorum Christi in ligando aut solvendo, sed tantummodo dicit de plenitudine potestatis, ex certa scientia et motu proprio.

Secundo, ex communi omnium sententia probantium, indulgentias virtute illius verbi donari, ubi Christus dicit: Quodcunque solveris etc. Quod verbum putant sine vigore esse, nisi potestatem donandi permitteret. Quare et ipsi solam potestatem intelligunt sufficere, nulla autem autoritate probant thesaurum, sed hanc autoritatem velut sufficientem adducunt, quae tamen sonat nudam potestatem, non autem applicationem meritorum.

Tertio, alioquin etiam in aliis ligationibus et solutionibus intelligenda esset distributio meritorum, puta, quando sacerdotali officio excommunicat, absolvit, ordinat, deordinat, statuit, abrogat, praecipit, prohibet, dispensat, mutat, interpretatur. In iis enim omnibus agitur virtute istius verbi: Quodcunque

Si ergo in istis non est necessaria distributio meritorum, sed sufficit potestas nuda clavium, quanto magis in remissione poenarum canonicarum, cum talis remissio sit nihil aliud, quam absolutio a poenis, imo si uspiam fit distributio meritorum Christi, maxime fieri debet in absolutione excommunicati, ibi enim reconciliatur ecclesiae peccator, et rursum declaratur particeps bonorum Christi et ecclesiae. Nulla itaque est ratio, quare illud verbum: Quodcunque solveris, in indulgentiis includit [1]) thesaurum Christi, et non etiam in omnibus aliis solutionibus, cum sit eadem autoritas, eadem verba, eadem sententia in illis.

Quarto, si solvere per clavem in veniis dandis importat apertionem et effusionem thesauri ecclesiae, ergo per oppositum ligare importabit collectionem et inclusionem thesauri eiusdem. Sunt enim contrariae potestates, et contrariorum operum. Sed nusquam et nunquam est usus colligendi aut includendi hunc thesaurum, et tamen si solutio et effusio est, etiam inclusionem esse necesse est, cum utrumque donatum sit ecclesiae, nec frustra aut vane donatum. Ergo sicut ligare intelligitur sine collectione thesauri debitorem facere, nec aliquid ei positive auferre, ita solvere cogit intelligi liberum facere, sine expensione thesauri positivi [2]).

Conclusio LXII.

Verus thesaurus ecclesiae est sacrosanctum evangelium gloriae et gratiae Dei.

Satis incognita res est evangelium Dei in multa parte ecclesiae, ideo paulo latius de illo dicendum. Nihil enim reliquit in mundo Christus, praeter solum evangelium. Unde et nihil servis suis vocatis

1) In ed. Jen.: includat. 2) In ed. princ. sic legitur: Ergo sicut ligare intelligitur sine collectione thesauri, debitorem facere, sine expensione thesauri positive. — Textus editionis Jen. hic congruit cum textu Lucubrationum Dr. Mart. Lutheri ed. Basileae 1520 apud Adam Petri.

tradidit, quam minas, talenta, pecunias, denarios, ut ex iis [1]) ipsis vocabulis thesaurorum ipsum verum thesaurum esse ostenderet. Et Paulus *) dicit sese thesaurisare filiis suis, et Christus thesaurum absconditum in agro. Et hoc ipsum, quod est absconditus, facit, ut sit pariter et neglectus.

Est autem evangelium, secundum apostolum Roma. I., sermo de filio Dei incarnato, nobis sine meritis in salutem et pacem donato. Est verbum salutis, verbum gratiae, verbum solatii, verbum gaudii, vox sponsi et sponsae, verbum bonum, verbum pacis, sicut ait Esa. 52: Quam iucundi pedes evangelizantium, evangelizantium pacem, praedicantium bona. Lex vero est verbum perditionis, verbum irae, verbum tristitiae, verbum doloris, vox iudicis et rei, verbum inquietudinis, verbum maledicti. Nam secundum apostolum lex est virtus peccati, et lex iram operatur, est lex mortis. Ex lege enim nihil habemus, nisi malam conscientiam, inquietum cor, pavidum pectus, a facie peccatorum nostrorum, quae lex ostendit, nec tollit, nec nos tollere possumus.

Sic itaque captis ac tristibus, omninoque desperatis, venit lux evangelii, et dicit**): Nolite timere, consolamini, consolamini, popule meus, consolamini pusillanimes, ecce Deus vester, ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, ecce qui solus implet legem pro vobis, qui factus est a Deo vobis iustitia, sanctificatio, sapientia, redemptio ***) omnibus, qui credunt in eum. Hoc suavissimum nuncium cum audierit conscientia peccatrix, reviviscit, et tota exsultat in tripudio plenaque fiducia, iam nec mortem, nec amica mortis poenarum genera formidat, neque infernum. Ideo, qui poenas adhuc timent, nondum audiverunt Christum, nec vocem evangelii, sed vocem potius Mosi.

Ex hoc itaque evangelio nascitur vera gloria Dei, dum docemur, non nostris operibus, sed gratia miserentis Dei in Christo impletam legem et im-

---

1) In ed. Jen.: his.
*) 2. Cor. 12. **) Esai. 40. ***) 1. Corinth. 1.

pleri, non operando, sed credendo, non Deo aliquid offerendo, sed ex Christo omnia accipiendo et participando, de cuius plenitudine participamus omnes et accipimus. De quo alias latius.

Conclusio LXIII.

Hic autem est merito odiosissimus, quia ex primis facit novissimos.

Evangelium enim destruit ea quae sunt, confundit fortia, confundit sapientia, et redigit eos in nihilum, in infirmitatem, in stultitiam, quia docet humilitatem et crucem. Sic Psal. 9: Increpasti gentes et periit impius, nomen eorum delesti. Verum hanc regulam crucis horrent omnes, quibus placent terrena et sua, dicentes: Durus est hic sermo, ideo non est mirum, si sit odiosissimus sermo Christi his, qui diligunt [1]) aliquid esse, sapientiam, potentiam, coram se et hominibus, et primi sibi videntur.

Conclusio LXIV.

Thesaurus autem indulgentiarum merito est gratissimus, quia ex novissimis facit primos.

Quia docet horrere poenas, imo facit liberos a poena, quod est solummodo iustorum. Nullus enim indiget indulgentiis, nisi servus poenarum, id est, qui non calcat eas, contemptu superbo eis dominans, sed premitur illis et fugit eas, sicut puer ab umbris noctis et tenebrarum, et tamen permittuntur liberi, cum iusti etiam subiecti sint poenis variis.

Conclusio LXV.

Igitur thesauri evangelici retia sunt, quibus olim piscabantur viros divitiarum.

Sic enim apostolus: Non quaero vestra, sed vos. Et Christus: Faciam vos fieri piscatores ho-

1) In ed. Jen.: deligunt.

minum. Verbum enim dulce trahit voluntatem, imo facit voluntatem hominis in Christum. Unde S. Petrus in Urbe pictus piscator dicit:

Ecclesiam pro nave gero, mihi climata mundi
Sunt mare, scripturae retia, piscis homo.

Conclusio LXVI.

Thesauri indulgentiarum retia sunt, quibus nunc piscantur divitias virorum.

Hanc puto ex dictis claram, quia per remissiones poenarum homo non fit melior, nec trahitur plus ad Deum (hoc enim solo verbo Christi fit), cum sint verba hominis dantis licentiam ad relaxationem magis quam capientis et ligantis, quod si aliquid capiunt, certe nihil nisi pecunias, non autem animas capiunt. Non quod damnem istud negotium pecuniarum contribuendarum, imo meo iudicio videtur Dei providentia id curare in isto negotio, ut, cum sit vilissimum inter dona et officia ecclesiae, nec dignum in futura vita coronari [1]), saltem in hac vita vel modica pecunia remuneret, ut nihil maneat irremuneratum, quamquam olim gratis fiebant relaxationes.

Conclusio LXVII.

Indulgentiae, quas concionatores vociferantur maximas gratias, intelliguntur vere tales quoad quaestum promovendum.

Sic enim audet audax ignorantia, ut maximum vocet, quod [2]) minimum est, et relinquitur tum populo iudicium et facultas recte intelligendi, ut errans credat Dei gratiam hic dari. Ipsi enim non exponunt, ne sibi ipsis contradicere cogantur, aut mendaces inveniantur, quod parvum dixerint magnum.

Conclusio LXVIII.

Sunt revera minimae ad gratiam Dei et crucis pietatem comparatae.

---

1) In ed. princ.: conari. 3) In ed. Jen.: quid.

Imo comparatae ad Dei gratiam sunt nihil et nullae, cum potius contraria operentur gratiae Dei, tamen propter ignavos et pigros toleratae, ut [1]) patet ex dictis.

Conclusio LXIX.

Tenentur episcopi et curati [2]) veniarum apostolicarum commissarios cum omni reverentia admittere.

Quia autoritati papali in omnibus cum reverentia cedendum est. Qui enim potestati resistit, resistit Dei ordinationi, qui autem Deo resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt *). Et Dominus ipse **): Qui vos spernit, me spernit. Igitur licet in rebus [3]) exiguis, nihilo tamen minus quam in magnis autoritati cedendum. Hinc illud etiam venit, quod, etsi papa ferret iniustas sententias, timendae tamen sunt, et ut Carolus inquit Imperator, Quicquid imposuerit, quantumvis grave sit, ferendum est. Sicut et experientia videmus fieri ab ecclesia, quae certe infinitis oneribus hodie premitur, et tamen pie et humiliter fert quieta.

Id tamen intelligendum est, ne quis in erroneam conscientiam veniat, quasi ideo sint timendae iniustae sententiae, quia sint approbandae tanquam iustae, ab iis [4]), qui debent eas timere, cum ipsemet pontifex aliquos decernat ab ecclesia ligari, qui tamen coram Deo ligati non sunt, et cogit eos ligationem [5]) ferre, nec eis nocet talis ligatio, quia est poena tantum, et timeri debet, non autem scrupulum conscientiae facere, sicut timere debemus Deum in omni alia violentia, etiam profana, et non per contemptum superbe reluctari. Ita et onera sunt ferenda, non quod recte fiant, et approbanda

1) In ed. princ.: et. 2) Ibid.: et Cura in veniarum. 3) In ed. Jen.: rebus in. 4) Ibid.: his. 5) In ed. princ.: litigationem.

*) Rom. 13. **) Matth. 10.

sint, sed ut flagella a Deo inflicta, et humiliter portanda.

Quare sententiae iniustae et onera sunt timenda, non propter illud verbum: Quodcunque ligaveris, sed propter illud generale praeceptum*): Esto consentiens adversario tuo in via. Et illud: Qui te percusserit in maxillam dextram, praebe ei et sinistram etc. Et Roma. 12: Non defendentes vosmet ipsos etc. Si enim hoc esset consilium (ut multi etiam theologi videntur errare), tunc liceret eadem libertate resistere papae in suis oneribus et sententiis iniustis, qua Turco, vel aliis adversariis, sed nullis prorsus est resistendum, licet non sit eorum opus approbandum, ne sit error in conscientia. Sed haec materia necessaria valde aliud tempus et opus postulat.

Conclusio LXX.

Sed magis tenentur omnibus oculis intendere, omnibus auribus advertere, ne pro commissione papae illi sua somnia praedicent.

Probatissima est regula illa iuristarum, papam in omnibus concessionibus sic agere, ut nulli alteri praeiudicet, nisi id faciat expressa mentione et plenitudinis potestate, ut docet quoque mos curiae atque stilus. Quare certissimum est, quod dans indulgentias vult eas esse nihil plus, quam indulgentias, neque aliquid valere, quam quod natura sua valent. Permittit autem valere, quantum valent, contentus quod dederit, nusquam enim declarat valorem earum. Haec est commissio papae.

At nostri praecones ultra procedunt, et non solum sese iactitant per pulpita, quod sint papae, quos rectius pappos alii putant, verum et nomini coniungunt officium, tam papae quam ecclesiae, ac nobis velut e coelo statuunt et pronunciant cum fiducia quid sint, imo longissime ultra quam sint, et esse unquam possint indulgentiae, ut vel ex libro suo potest probari novissimo. Horum itaque

*) Matth. 5.

somnia tenentur episcopi prohibere, ne sinant lupos intrare ovilia Christi, sicut expresse praecipitur lib. 5. de poe. et re. cap. cum ex eo, et Cle. eodem cap. Abusionibus, ut nihil permittant populo proponere, quam quod in eorum literis continetur.

Conclusio LXXI.

Contra veritatem apostolicarum veniarum qui loquitur sit ille anathema et maledictus.

Quia, etsi res parva sit veniarum largitio respectu gratiae Dei, et ad tantum boatum praedicantium eas, tamen contra potestatem superbe agit, qui contradixerit, ideo merito maledicetur, cum obedientia ecclesiastica eo sit mirabilior, quo etiam in vilioribus suo sensui cedit et humiliatur. Quae autem sit veritas indulgentiarum, satis hucusque est disputatum, et adhuc exspectat determinationem ecclesiae, nisi quod certum est, eas esse relaxationes tantum temporalium poenarum, quaecunque tandem illae sint. Relaxatio vero poenarum (ut dixi) vilius est donum, quod ecclesia donare potest, praesertim si eam donet iis, quibus culpam remiserit. Remissio vero culpae est maximum omnium cum sancto evangelio, quod illi non ita curant aut certe ignorant.

Conclusio LXXII.

Qui vero contra licentiam et libidinem verborum[1]) concionatoris veniarum curam habet, sit ille benedictus.

Sic enim hodie habet vidua Christi, sancta ecclesia, ut omnibus omnia liceant, et praesertim theologis Scholasticis, inter quos invenire est, qui veras etiam sententias damnent, nulla causa nisi quia ex suo fonte non prodierunt, ipsis tamen licet asserere, quod Deus peccatum facit, Deus est causa mali, culpae, et multa alia. Quae si quis poeta vel orator (ut vocant) aut graece, latine, hebraice

1) In ed. Jen.: verbum.

doctus diceret, omnium haereticorum pessimus fuerit, sed id maius damnum. Tantum est crimen, si quis Christianus Turcis arma deferat, aut Romam petentes impediat, aut literas apostolicas violaverit, ut nulla unquam data sit facultas illa remittendi, etiamsi plenissima plenissimarum daretur, sed sibi reservat sedes apostolica: tam sancte tunc agebat ecclesia, et servatis Dei mandatis primum, etiam tam parva voluerit, tanto rigore coercere. Nondum enim erat illa Lerna et tartarus Simoniarum, libidinum, pomparum, caedium, reliquarumque abominationum in ecclesia.

At si illa ita rigide coercentur, quo tandem putamus rigore sunt coercendi, qui non Turcis, sed daemonibus offerunt, non quaecunque, sed nostra propria arma, id est, verbum Dei, dum illud suis somniis contaminant, et (ut Isaias solet loqui) conflant in idolum per spiritum suum, ut sit non instrumentum, quo trahatur anima, sed seducatur in falsas opiniones? At hoc vitium passim ita licet, ut vitiosissimus sit, qui non virtutem et meritum meritorum existimet, a quocunque factum fuerit. Sic et B. Hieronymus queritur, scripturam omnibus patere, non ad discendum, sed ad lacerandum.

Deinde, si qui euntes Romam impediunt, adeo peccant, quid illi [1]), qui euntes in coelum impediunt, non solum pestilentibus doctrinis, sed etiam corruptissimis moribus? et illi, qui non literas apostolicas, sed divinas violant, quo ibunt? Clavem scientiae tulerunt, ipsi non intrant, et introeuntes prohibent *). An ista portenta sunt forte maiora et peiora, quam ut in die coenae legantur et reserventur? Sed legantur solum in coelo, et nunquam remittantur.

Benedictione itaque digni, qui nituntur purgare scripturas sanctas, et elucidare ex tenebris opinionum et humanarum rationum, quibus prope facti

---

1) Ibid.: qui illud.
*) Matth. 23.

sumus Pelagiani sensu, et Donatistae opere. Sed haec alias.

Conclusio LXXIII.

Sicut papa iuste fulminat eos, qui in fraudem negotii veniarum quacunque arte machinantur.

Iterum dico sicut prius (quicquid sit de intentione personali summi pontificis), potestati clavium humiliter cedendum et favendum est, nec temere contra nitendum, Dei enim potestas est, quae sive per usum, sive abusum agatur, debet timeri, sicut omne aliud opus ex Deo, magis autem illa.

Conclusio LXXIV.

Multo magis fulminare intendit eos, qui per veniarum praetextum in fraudem sanctae caritatis et veritatis machinantur.

Quantumcunque enim potestas honoranda est, non ideo tam ignavi esse debemus, ut abusum eius non reprobemus, aut non resistamus. Sic enim omnes sancti potestatem seculi, quam etiam Dei vocat apostolus, sustinuerunt et honorarunt, etiam in mediis poenis et torturis, quas illa inferebat, sed tamen constanter eius abusum detestabantur. Et non ideo sustinuerunt, quia illi recte uterentur potestate persequendo, sed reliquerunt illis conscientiam malefacti, et per mortem secum traxerunt testimonium et confessionem innocentiae, sicut B. Petrus *) ait: Nemo patiatur sicut fur etc. Ita si ecclesia vel pontifex aliquem privaverit communione fidelium, sine causa, debet id sustinere, et potestatem non damnare, sed non debet ita timere, ut approbet, quasi benefactum sit, sed potius mori in excommunicatione. Non est enim excommunicatus, nisi errante clave, cuius errorem si approbet petens absolvi, iam peius errat, clavem honoret et ferat, errorem non probet.

Igitur fulminandi sunt, qui ita venias praedicant, ut eas gratias Dei videri velint, hoc est enim

*) 1. Pet. 4.

contra veritatem et caritatem, quae sola talis gratia est. Multoque melius erat, nullas esse uspiam indulgentias, quam tales opiniones in vulgum seminari, quia sine indulgentiis possumus esse Christiani, sed talibus opinionibus non possumus esse, nisi haeretici. Certum est autem, quod summus pontifex vel credit vel debet velle esse in populo primum mutuam caritatem, et misericordiam, aliaque praecepta Dei in illo florere, ac sic donat indulgentias. Nunc vero fallitur, quia caritas et misericordia et fides prope exstincta est, nedum refriguit apud nos. Hoc enim si sciret, omissis veniis id ageret, ut populus primum ad mutuam caritatem rediret.

Ita testor ego Dominum Jesum, quod populus magna ex parte (alii putant ex omni parte) ignorat, quod opera caritatis meliora sunt quam veniae, credit potius sese nil melius agere posse, quam venias redimere. Et huius haereticae et pestilentis opinionis nullum habet correptorem, aut fidelem magistrum, sed potius per pomposas istas buccinas instantissimos autores.

Conclusio LXXV.

Opinari, venias papales tantas esse, ut solvere possint hominem, etiamsi quis per impossibile Dei genitricem violasset, est insanire.

Coactus sum insanos vocare, qui talia opinantur, ac venia nobis a diva Virgine est petenda, qnod talia dicere et cogitare cogimur, nec patuit via, qua hanc necessitatem vitaremus. Nescio quo diabolo operante factum sit, ut populus istum rumorem ubique spargeret, sive id vere ita dictum est, sive ita intellectum a populo. Ego quidem etsi constanter asseereretur[1]) a multis, et magni nominis hominibus, ita esse praedicatum in multis locis, potius tamen mirabar, quam credebam, sed auditu fuisse falsos existimabam. Ideo nolui in hac conclusione ullum concionatorem taxare, sed vulgum monere, qui

1) In ed. Jen.: asseretur.

talia opinari coepit, quae forte nullus dixisset, sive enim illi dixerunt sive non, mea non refert, donec certior fiam. Opinio tamen illa pessima, undecunque orta fuerit, detestanda et damnanda fuit. Veruntamen non mirum fuerit, tale quid a populo fuisse intellectum, quando audit magna et horrenda peccata quodammodo levissima existimari, propter magnitudinem gratiarum.

Vera et evangelica praedicatio est, peccata, quoad fieri potest, magnificare, ut homo ad timorem et legitimam poenitentiam veniat. Denique quid prodest propter vilissimam poenarum remissionem tot auxesibus tonare, ad extollendas venias, et propter saluberrimam crucis sapientiam vix mutire? Imo quomodo id non noceat simplici vulgo, qui tantum solet aestimare verbum, quanto fuerit gestu et apparatu praedicatum? At evangelium nullo, veniae omni apparatu proferuntur, scilicet, ut vulgus evangelium nihil, venias omnia credat esse.

Mirum tamen est, cum audeant clamare, homicidia, latrocinia, libidinem generis omnis, blasphemias in virginem Mariam et Deum facilia, ut his veniis remittantur, cur non etiam illa leviora remitti clament, quae in Bulla coenae reservantur? Pontifex non remittit, vide ergo forte ne et illa non remittat, aut saltem non tam facile remittat, quae multo sunt illis graviora.

Conclusio LXXVI.

Dicimus contra, quod veniae papales nec minimum venialium peccatorum tollere possint, quoad culpam.

Hanc Meosin non posuissem, nisi voluissem praecedentis conclusionis opinionem detestabilem facere. Patet autem, quod nulla culpa remittitur, nisi a solo Deo. Ideo nec illa magna per facultates remittuntur [1]), sed declarantur remitti, et eorum

1) In ed. princ.: remittantur.

poena remittitur. Haec dico secundum illorum sententiam. Mea autem patuit superius satis.

Verum hic morandum fuisset in veniali peccato, quod ita vilescit hodie, ac si nullum pene sit, et timeo magna multorum perditione, qui secure stertunt in peccatis, ubi non viderint sese crimina committere. Ego id fateor, donec legi scholasticos doctores, nunquam intellexi, quid et quantum esset veniale peccatum, an ipsi intelligant, nescio. Id breviter dico, qui non assidue sic timet et agit, ac si mortalibus peccatis plenus esset, vix unquam salvabitur, quia dicit scriptura *): Non intres in iudicium cum servo tuo, Domine. Nam non solum venialia, quae nunc passim vocant, sed etiam bona opera non possunt iudicium Dei sustinere, sed egent ignoscente misericordia. Quia non ait: Non intres in iudicium cum hoste tuo, sed cum servo et puero tuo, qui servit tibi. Iste ergo timor doceret misericordiam Dei suspirare, et in eam confidere. Ubi ille deest, incipimus confidere in conscientiam nostram, magis quam in misericordiam Dei, dum nihil crimini nobis conscii simus [1]) fecisse, et ii [2]) in horrendum cadent iudicium.

Conclusio LXXVII.

Quod dicitur, nec si S. Petrus modo papa esset, maiores gratias donare posset, est blasphemia in S. Petrum et papam.

Conclusio LXXVIII.

Dicimus contra, quod etiam iste et quilibet papa habet maiores, scilicet evangelium, virtutes, gratias curationum etc. ut 1. Corinth. 12.

Quia in potestate et obedientia papae sunt omnes, qui ista habent in ecclesia, quos potest mittere quo volet, etiamsi ipse personaliter non haberet, ut non dicam, quod Bulla coenae adhuc non

1) In ed. Jen.: sumus. 2) Ibid.: hi.
*) Psal. 143.

est remissa cum suis casibus. Adhuc maior esset gratia summi pontificis, si has omnes facultates gratis donaret omnibus Christianis, qui eis egerent; deinde si sublatis canonibus onerosis libertatem populi Christiani restitueret, et tyrannides officiorum ac Simonum exploderet. Sed haec non sunt forte in potestate eius, invaluit enim inimicus, et princeps provinciarum facta est sub tributo, dextera Domini faciet hanc virtutem, si id digni fuerimus impetrare.

Conclusio LXXIX.

Dicere crucem armis papalibus insigniter erectam cruci Christi aequivalere, blasphemia est.

Qua fronte sint hi homines, quis non videt? quid non audeant, qui talia audent? His credendae sunt animae Christi sanguine redemptae? Christi crux vivificat totum mundum occiso peccato, crux illa armata largitur quasdam poenas remitti, et sic sunt aequalia, poena aeterna et temporalis. Sed quid persequar portenta omnia, quae ex tali sermone sequuntur, quae nec coelum possit sustinere, ut proferantur?

Conclusio LXXX.

Rationem reddent episcopi, curati et theologi, qui tales sermones in populum licere sinunt.

At timetur potestas ecclesiae, denique errores et offensiones hodie factas in sedem Romanam vindicantur gemino gladio, sed numquid ideo tacendum? Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo *).

Verum id ego vehementer admiror, quisnam illam glossam invenerit primus, quod duo gladii significent, unum spiritualem (non, ut apostolus **) vocat, scilicet gladium spiritus, verbum Dei), alium

*) Matth. 10. **) Ephe. 6.

materialem, ut sic pontificem utraque potestate armatum nobis non patrem amabilem, sed quasi tyrannum formidabilem faciant, dum nihil nisi potestatem undique in eo videmus.

Et ista est fidelissima glossa super patrum decreta, in quibus tam rigide prohibentur clericis arma. Hic vide, num Deus iratus, videns quod pro gladio spiritus et evangelio dileximus intelligere ferrum, iustissime nobis fecit, ut daret gladium, quem voluimus, et auferret quem noluimus, ita ut nusquam in mundo fuerit crudelior strages bellorum, quam apud Christianos, rursum vix neglectior sacra scriptura, quam apud Christianos. En tibi gladium, quem voluisti. O glossa vel tartaro digna. Adhuc tamen sumus saxei, ut iram Dei non intelligamus.

Cur, quaeso, illud amabilissimum ingenium non etiam duas claves pari videlicet subtilitate interpretatur, ut una sit divitiarum mundi largitrix, altera vero divitiarum coeli. Et quidem de altera satis plana est sententia, quia secundum concionatores veniarum ipsa coelum assidue aperit, et exundat divitias Christi. Sed alteram non potuit sic intelligere, sciens voraginem rapacissimam divitiarum in ecclesia. Non enim expedit ecclesiae et patrimonio Christi, ut tanta liberalitate divitias mundi, quanta profundit divitias coeli.

Ideo altera clavis est clavis scientiae, cui si adderetur alter gladius, qui est gladius scientiae apostolicae, diceret: In iis omnibus [1]) nondum est aversus furor Domini, adhuc manus eius extenta, scilicet, quia res est mire molesta, sacras literas meditari, quibus instructi (secundum apostolum *)) destrueremus munitiones, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei. Compendium illud laboris nobis placet, non ut [2]) haereses aut errores destruamus, sed haereticos et errantes con-

1) In ed. Jen. legitur: alter gladius, id est, gladius scientiae, apostolice, id est, recte et sancte dicerent: in his omnibus etc. 2) Ibidem: ut non.

*) 2. Cor. 10.

crememus, ducti scilicet meliore consilio Catonis, quam Scipionis in Carthagine vastanda, imo contra voluntatem spiritus, qui scribit, ideo relinqui in terra promissionis Jebusaeos et Cananaeos, ut filii Israel discerent bellare et habere consuetudinem bellandi. Quod si S. Hieronymus non decipit me, puto de bellis haereticorum praefiguratum, vel certe apostolus sit dignus fide, ubi dicit*): Oportet haereses esse. At nos: Nequaquam, sed oportet comburi haereticos, ac sic radicem cum fructibus, imo zizania[1]) tum tritico evellere.

Quid hic dicimus, nisi quod cum lacrimis Domino dicimus: Justus es, Domine, et rectum iudicium tuum? quid enim aliud meremur? Atque haec ideo quoque commemoro, ne Pighardi, nostri vicini, haeretici, infelix populus, qui foetore Romano gaudet, sicut Pharisaeus super Publicanum, non autem compatitur, ne, inquam, illi nos crederent nescire vitia et labes nostras, et immensum adversus nostram miseriam superbirent, si nos ista tacere et approbare videremur. Scimus heu nostrum casum et dolemus, non autem sicut haeretici fugimus, et semivivum transimus, tanquam alienis peccatis pollui timeremus. Quo furioso timore illi sic timent, ut non pudeant gloriari, sese ideo fugere, ne polluantur, tanta est caritas. Nos vero, quo miserius laborat ecclesia, eo fidelius assistimus et accurrimus, flendo, orando, monendo, obsecrando. Sic enim caritas iubet**) alterum alterius onera portare, non sicut haereticorum caritas facit, quae solum commoda quaerit alterius, ut potius portetur, et nihil molesti sustineat a peccatis aliorum. Quomodo si Christus voluisset facere et sancti eius, quis fuisset salvus factus?

Conclusio LXXXI.

Facit haec licentiosa veniarum praedicatio, ut nec reverentiam papae facile sit etiam doctis viris

---

1) In ed. Jen.: zizaniam.

*) 1. Cor. 1. 1. Cor. 11. **) Gal. 6.

redimere a calumniis aut certe argutis quaestionibus laicorum.

Etsi amici mei me haereticum, impium, blasphemum iam multis diebus clament, quod ecclesiam Christi et scripturas sanctas non teneam catholico sensu, ego tamen fretus conscientia mea, credo eos falli, me vero diligere ecclesiam Christi et decorem eius. Qui autem me iudicat, Dominus est, licet nihil mihi conscius sim. Et ideo istas positiones omnes coegit me ponere, quod viderem alios falsis opinionibus infici, alios per tabernas ridere, et sanctum sacerdotium ecclesiae manifesto ludibrio habere, occasione tam effusae licentiae praedicandarum veniarum. Non erat vulgus laicorum ampliore occasione in odia sacerdotum excitandum, quod iam a multis annis propter avaritiam et pessimos mores nobis offensum (heu solo timore poenae) honorat sacerdotium.

Conclusio LXXXII.

Cur papa non evacuat purgatorium propter sanctissimam caritatem et summam animarum necessitatem ut causam omnium iustissimam, si infinitas animas redimit propter pecuniam funestissimam ad structuram basilicae ut causam levissimam?

Hanc quaestionem non papa, sed quaestores excitant, quia, ut supra dixi, nusquam legitur summi pontificis super hac re ullum decretum, ideo respondeant illi ad eam, qui suscitaverunt. Ego ad omnes istas quaestiones uno verbo responderim, quantum pro pontificum honore fieri potest, videlicet quod nemo eos informat rei veritatem, et frequenter fit, ut male narrantibus mala concedant.

Conclusio LXXXIII.

Cur permanent exsequiae et anniversaria defunctorum, et non reddit aut recipi permittit beneficia pro illis instituta, cum sit iam iniuria pro redemptis orare?

Multos scio ista quaestione fatigatos mecum,

et multis evasionibus frustra a nobis laboratum, diximus etiam, si evolarent animae, tum officia instituta pro illis iam in laudem Dei cederent, sicut fit, dum pueri et infantes decedunt. Alius aliter, sed nullus fecit satis. Tandem coepi disputare et negare illorum sermones esse veros, ut vel sic elicerem tandem a doctioribus, quid hic respondendum foret.

Conclusio LXXXIV.

Quae illa nova pietas Dei et papae, quod impio et inimico propter pecuniam concedunt animam piam et amicam Dei redimere, et tamen propter necessitatem ipsiusmet piae ac dilectae animae non redimunt eam gratuita caritate?

Conclusio LXXXV.

Cur canones poenitentiales, re ipsa et non usu iam diu in semet mortui et abrogati, adhuc tamen pecuniis redimuntur per concessionem indulgentiarum tanquam vivacissimi?

Conclusio LXXXVI.

Cur papa, cuius hodie sunt opes opulentissimis Crassis crassiores, non de suis pecuniis magis, quam pauperum fidelium struit unam tantum basilicam sancti Petri?

Ad hanc quidem et similes ego dico, non est nostrum iudicare voluntatem papae, sed tantummodo ferre, etiamsi quando fuerit iniquissima, ut supra dixi. Verum monendus tamen est et praecones veniarum, ut non detur tam manifesta occasio populis loquendi, sicut olim Eli sacerdos fecit*), ut propter filios suos homines detraherent sacrificio Domini. Si tamen mens papae unquam fuit, ecclesiam S. Petri tot pecuniis corrasis aedificari, et non potius eorum, qui facilitate eius in suum lucrum

---

*) 1 Sam. 2.

abutuntur, non est necesse literis tradere, quid passim de structura illa fabulentur; det Dominus ut mentiar, non diu poterit ista exactio prospera esse.

Conclusio LXXXVII.

Quid remittit aut participat papa iis, qui per contritionem perfectam ius habent plenariae remissionis et participationis?

Haec inde venit, quod multi etiam iuristae nescire se dicant, quid sit remissio culpae per claves, de qua supra meum sensum dixi.

Conclusio LXXXVIII.

Quid adderetur ecclesiae boni maioris, si papa, sicut semel facit, ita centies in die cuilibet fidelium has remissiones et participationes tribueret?

Hic mire mira, alii communem thesaurum fingunt, qui per indulgentias augeatur. Et ideo si homo septies in die remissionem plenariam obtinet, ut in Urbe potest fieri, tanto plura bona consequetur. Hi sibi ipsis contrarii sunt, quod indulgentiae sint expensiones thesauri secundum eos, ergo non collectiones. Alii iuxta divisionem continui in infinitum remitti putant peccata, sicut dividitur in semper divisibilia lignum. Ita remittuntur peccata, semper remissibilia ulterius, licet semper minora fiant. Ego fateor me nescire quid dicam.

Conclusio LXXXIX.

Ex quo papa salutem quaerit animarum per venias magis quam pecunias, cur suspendit literas et venias iam olim concessas, cum sint aeque efficaces?

Haec maxime omnium urit et displicet, et fateor magna cum specie, illa enim suspensio unica est causa, quod vilescunt indulgentiae. Itaque ego non possum negare quidem, quod omnia ferenda sunt, quae pontifex facit, sed doleo, quod non possum optima esse probare, quamquam, si de mente pontificis, sine intermediis operariis mercedum, di-

cendum esset, optima de illa praesumenda dicerem, breviter et cum fiducia loquendo. Ecclesia indiget reformatione, quod non est unius hominis pontificis nec multorum cardinalium officium, sicut probavit utrumque novissimum concilium, sed totius orbis, imo solius Dei. Tempus autem huius reformationis novit solus ille, qui condidit tempora. Interim vitia tam manifesta negare non possumus. Claves sunt in abusu et servitute avaritiae et ambitionis, et gurges accepit impetum, non est nostrum remorari eum. Iniquitates nostrae respondent nobis, et onus est unicuique sermo suus.

Conclusio XC.

Haec scrupulosissima argumenta laicorum sola potestate compescere nec reddita ratione diluere, est ecclesiam et papam hostibus ridendos exponere et infelices Christianos facere.

Sic enim ex malo fit peius, dum terrore compescuntur, quanto rectius doceremur, hanc iram Dei intelligere, et pro ecclesia orare, et talia tolerare in spe futurae reformationis, quam, dum tam manifesta vitia volumus cogere virtutes videri, peius irritemus, siquidem, nisi nos mereremur vexari, Deus non permitteret solos homines in ecclesia dominari, daret nobis pastores secundum cor suum, qui nobis pro veniis darent tritici mensuram in tempore suo. Nunc autem, etiamsi sint boni pastores, tamen non possunt ad officium suum venire, tanta est ira furoris Domini.

Conclusio XCI.

Si ergo veniae secundum spiritum et mentem papae praedicarentur, facile illa omnia solverentur, imo nulla essent.

Quomodo? scilicet, si, ut sunt, solum remissiones poenarum, non meritoriae, ac infra bona opera habendae, non fuisset ullus unquam commotus aliquid de his dubitare, nunc propter sui nimiam magnificationem suscitant quaestiones insolu-

biles, in earum propriam vilificationem. Mens enim pontificis non potest esse alia, quam quod indulgentiae sunt indulgentiae.

Conclusio XCII.

Valeant itaque omnes illi prophetae, qui dicunt populo Christi: pax, pax, et non est pax.

Conclusio XCIII.

Bene agant omnes illi prophetae, qui dicunt populo Christi: Crux, crux, et non est crux.

Conclusio XCIV.

Exhortandi sunt Christiani, ut caput suum Christum per poenas mortis infernosque sequi studeant.

Conclusio XCV.

Ac sic magis per multas tribulationes intrare coelum, quam per securitatem pacis confidant.

Satis supra de cruce et poenis dictum est, hodie rarus sermo.

Finis.

Ad Candidum Lectorem et Eruditum.

Non tibi haec edita existimes, erudite et candide lector, quamquam quid opus hoc monitorio? quasi timeam Ciceroniana haec tibi visum iri, tu pro genio tuo habes aliunde, quod legas, me oportuit cum mei similibus nostra, id est, rudia et barbara tractare. Sic placitum fuit in coelo, nec ausus fuissem nomen summi pontificis his meis bullis appellare, nisi vidissem amicos meos illius terrore quam maxime confidere, deinde quod summi pontificis peculiare sit officium, ut debitorem agat, sapientibus et insipientibus, Graecis et Barbaris. Vale.

Anno Domini M. D. XVIII [1]).

1) Annus in ed. princ. non indicatur.

Contra Hochstratenum Mart. Lutherus pio lectori.

Jacobus Hogostratus (vulgo Hochstratenus, ab aliis Hochstratanus ex oppido patrio Brabantiae, Hoogstraten, appellatus), Dominicani ordinis monachus Lovaniensis et (quo titulo primores illorum uti solebant) inquisitor haereticae pravitatis, papam praefatione Apologiae suae contra Reuchlinum*) exhortabatur, ut non alio remedio, quam ferro et igne adversus Lutherum uteretur mundumque ab hoc homine pessimo liberaret. Eum hac brevi, sed acri apologia d. XIII. m. Julii 1518 repulit (cf. Seckendorf. Hist. Luther. I p. 38. Loescher Acta Reform. II, p. 320).

Hochstratenus quum in hac Apologia contra Reuchlinum Lutheri propositionem tertiam decimam**) respiceret, quam Eccii positionibus in studio Lipsiensi die quarto m. Julii 1519 disputandis oppositam in editionibus operum Lutheri Actis de disputatione Lipsiensi a. 1519 habita intersertam legimus, necesse est etiam hanc Lutheri adversus Hochstratenum schedam demum anno 1519

*) Titulus huius libelli erat: Apologia ad Sanctiss. Leonem Papam X ac D. Maximilianum Imp. Colon. 1518. 4 (cf. Gieseler, Kirchengeschichte Tom. III, 1 Sect. p. 37.)

**) Propositio XIII. Eccianae opposita, quae legitur in Lutheri libello: Disputatio et excusatio F. Martini Luther adversus criminationes D. Johannis Eccii. M. D. XIX, haec est: Romanam ecclesiam esse omnibus aliis superiorem, probatur ex frigidissimis Rom. Pontificum decretis, intra quadringentos annos natis, contra quae sunt historiae approbatae mille et centum annorum, textus scripturae divinae et decretum Niceni concilii omnium sacratissimi.

editam esse. Quum vero hic libellus in omnibus Operum latinorum Lutheri collectionibus eius scriptis anno 1518 editis adnumeretur, nos quoque eum hic interserimus textum sequentes editionis Jenensis anni 1556 (Tom. I p. 121).

In collect. Wittemb. hoc scriptum latine legitur Tom. I, p. 195, germanice in ed. Jen. T. I p. 52, in ed. Wittemb. T. IX p. 25, in ed. Altenb. T. I p. 70, in ed. Lips. T. XVII p. 140, apud Walch. T. XXI, p. 118 (coll. Walchii introd. in T. XVIII, p. 57 sqq., in T. XXI, §. 17.

Martinus Lutherus pio Lectori S.

Suscitavit*) mihi Deus alium et ex vetere novum hostem, eximium illum et, salva reverentia, Reverendum Patrem, Magistrum Jacobum Hostraten, Haereticorum Magistrum vulgo et vere dictum, qui in praefatione Apologiae suae seu rectius mataeologiae Propositionem meam tertiam decimam carpens dicit: Si ista propositio vera sit, Romanos pontifices esse haereticos. Deinde sanguinaria sua lingua ad caedem et fraternam perniciem anhelans monet optimum Pontificem Leonem X, ut non agnino et Christiano, sed leonino et furiali animo exsurgat. Dignus plane vir, qui inquirat haereticos et exhortetur Pontifices, facturus ex Pontificibus hominibus bestias, ex Christianis haereticos, novum genus inquisitorum tormentorum.

Sed vide hominem, qui omnes dies consumsit et perdidit in dialectica, tam multos docuit nos syllogismos Apostolicos in eodem libro, ex quibus intelligas, quam eximie polleat in dialectica. Haec est enim consequentia Hostrateni: Hoc est contra scripturas, ergo est haereticum. Gratias ago. Davidis adulterium fuit contra scripturas, imo contra

*) In ed. Jen. margini legitur adscriptum: Haec epistola debebat praecedere Resolutiones Disput. de virtute Indulgentiarum etc. Est enim a. D. Martino Luthero scripta d. 18. Julii a. 1518. Sed hoc consilio huc locata, ne turbaretur ordo superiorum etc.

Decalogum, ergo id fuit haereticum. Et breviter: Nullum est peccatum, quamlibet leve, quin sit contra Scripturas. Ideo sequitur, quod autore Hostraten totus mundus non est nisi mera haeresis. Ipsa quoque Ecclesia, quum sine peccato non sit, est haeretica. Et cum omnes simus mali, contra scripturas, sumus haeretici omnes, excepto uno Hostraten, qui non est sicut ceteri hominum, ut omnes faciat haereticos, quo latius pateat inquisitionis eius, id est, gloriae et lucri ministerium. Quis est haereticus, si tu non es haereticus, qui iuxta admirabilem tuam Dialecticam praemissas tenes, ex quibus conclusio omnium haereticissima sequitur, scilicet, quod Ecclesia est haeretica. Dico ergo et ego, quod pestilentiorem et impudentiorem haereticum sol non vidit, quam Jacobum Hostraten. Surge ergo, o Leo X Pastor mitissime, et hos haereticos Inquisitores aliis Inquisitoribus inquire. Jam vides, quo animo inquirant haereticos, et te ipsum cum tota Ecclesia haereticum facturi.

Arrige ergo aures, o Hostraten infelicissime, qui nec quid contra vel pro Scriptura sit nosti et cum summo dedecore Ecclesiae Inquisitor es haereticorum. Docebo te primum antepraedicamentum, definitionem scilicet aequivocorum, et tui S. Thomae canonem usitatum: Quod omne multiplex indistinctum parit confusionem. Contra scripturas primo est haeresis, deinde quilibet error, tum omne peccatum, etiam veniale, et verbum otiosum, sed et ipse inevitabilis fomes, ut Roman. 7 apostolus dicit: se peccatum contra legem Dei sentire in membris suis. Proinde si Pontificum Notarii vel ipsi aliud quid senserint, aut scripturas, humana passi, distorserint, contra Scripturas quidem sapiunt, haeretici tamen non sunt. Nisi quo modo tu velles esse omnes homines haereticos, dolens, quod homicidiis Christianorumque sanguine pasci non permitteris, ut permittam, quod quantumlibet sit magnus error, non est haereticus, nisi pertinaciter asseratur et defendatur. Quorum utrumque adhuc alienum fuit a Romano Pontifice. Neque enim magno er-

rore, nec pertinacia seu magni seu parvi erroris repertus est maculatus.

Ito ergo, infelix et cruente parricida, qui nil nisi fraternum sanguinem sitis, et inquire scarabeos in suo fimo, donec discas, quid sit peccatum, error, haeresis et omnia, quae ad horum scientiam pertinent. Neque enim ignorantiorem asinum ego vidi, praesertim qui tot annos in Dialectica se glorietur versatum. Quid mirum, si optimos articulos optimorum virorum pro haereticis damnas, qui necdum nosti, quid sit contra Scripturas ac per hoc, nec quid sit damnandum, aut quid haereticum. Gaudeo plane me damnatum abs te tam tenebricoso cerebro. Et obsecro te, ne unquam dicas me Christianum et catholicum hominem, ne ceteri credant te mentitum et ex coecitate locutum. Semper autem me, quaeso, haereticum proclamato, et erunt, qui pro me dicant: Coecus iudicavit de colore.

Haec tibi, sanguinarie, veritatis inimice. Et si te furor tuus incesserit, ut quid contra me tentes, vide, ut cum iudicio et mora agas (praemonens dico), Deus scit, quid sim facturus, si vixero. Mea quidem fiducia est, ostendere omnibus palam, non fuisse haereticum in quadringentis annis pestilentiorem Jacobo Hostraten. Vale optime Lector. XIII. Julii Anno M. D. XVIII.

Quatuor Conciones D. M. Lutheri

a. 1518 habitae.

Anno 1518 quum mense Maio vel Junio Silvester Prierias, Magister Palatii Apostolici, Romae Lutherum iuridice, ut vocant, haereticum declarasset et ipse una cum Hieronymo de Genutiis, Asculanae in agro Piceno ecclesiae episcopo atque Auditore Camerae Apostolicae, ad hanc caussam agendam atque diiudicandam a papa iudex constitutus esset, hi mense Julio eiusdem anni exeunte Lutherum per literas Romam citaverunt, ut die post citationem acceptam sexagesimo Romam ad caussam dicendam perveniret, si nollet, fore ut et ipse et quicumque eum sequerentur de ecclesia excommunicarentur. Id citatorium Luthero die septimo mensis Augusti est traditum (Lutheri opp. lat. ed. Jen. I p. 191 coll. Luth. Epp. ed. Aurif. I, 53, de Wette I p. 131.). Quum vero iam antea timendum esset, ne id quod accidit eveniret, atque etiam episcopi germanici eorumque officiales Lutherum eiusque asseclas excommunicatum iri nunquam desisterent comminari, is iam mense Julio a. 1518 de virtute excommunicationis Wittembergae concionatus est ad populum, idque, ut Pontificiis parceret, sermone latino, at quominus tunc de eadem re etiam publice disputaret ab episcopo Brandenburgensi impeditus est. Namque Lutherus die 15. m. Julii Wenceslao Linco, Augustiniano Norimbergensi, haec scribit: „Habui nuper sermonem ad vulgum de virtute excommunicationis, ubi taxavi obiter tyrannidem et inscitiam sordidissimi istius vulgi officialium, commissariorum, vicariorum. Mirantur omnes, nunquam sese talia audisse.

Deinde, quid futuri mali mihi incumbat, omnes exspectamus, novum ignem succendi: sed ita facit verbum veritatis signum, cui contradicitur: volueram eadem publicitus disputare, sed ecce rumor praevenit et plurimos magnates adeo permovit, ut Episcopus meus Brandenburgensis misso nuntio magno postularet, ut differrem eam disputationem, quod et feci et facio, praesertim amicis quoque consulentibus: vide, quam sim monstrosus homo, cuius conatus etiam sunt intolerabiles" (Epp. Luth. ed. Aurif. I p. 75, de Wette I, p. 130.). Lutheri amici, tam theologi quam iuristae, hunc Lutheri sermonem maxime laudaverunt ac plausu suo approbaverunt, sed adversarii eius odiosissima quaeque de eo, praesertim cum nondum typis excusus esset, in vulgus spargere atque criminationibus in Lutherum edendis alter alterum superare studuerunt. Cernere id licet ex epistola, quam Lutherus Staupitio Calendis Sept. a. 1518 misit, ubi haec leguntur: „Hábui sermonem de excommunicatione Wittembergae, vehementer necessarium populo propter duras officialium vexationes in populum nostrum. Quem cum omnes nostri iuristae et theologi probant maxime, mirum tamen est, quanta incendia mihi ex illo conflare studuerint observatores atroces nimis, qui raptum ex ore meo in articulos odiosissime compositos tum redegerunt et ubique sparserunt, et spargunt cum insigni nominis mei persecutione, denique Augustae inter magnates volat et irritat multos: in Dresden mihi ipsi in faciem obiectus fuit, allatis aliquot eiusdem articulis. — Ista ecce fuit caussa, ut ederem eundem sermonem, quo venenatis istis articulis occurrerem aut male intellectis lucem afferrem. (Luth. Epp. ed. Aurif. I, 79, de Wette I p. 138). His igitur adversariorum conviciis ac falsis criminationibus commotus Lutherus hunc sermonem, quantum quidem memoria teneret, typis excudendum dedit, et sub finem mensis Augusti a. 1518 ille in lucem prodiit sub hoc titulo: „Sermo de virtute excommunicationis Fratri Martino Luther Augustiniano a linguis tertiis tandem everberatus." Eum sermonem

typis excusum d. 31. m. Augusti Lutherus per Spalatinum misit atque excusavit Friderico Electori Augustae Vindelicorum commoranti, quem, ne typis ille vulgaretur, dissuasisse ex epistola coniicere licet, quam ad Spalatinum tunc Lutherus dedit, ubi haec legimus: „Antequam venirent literae tuae, mi Spalatine, iam erat editus sermo de excommunicatione, sed tanta modestia et tam firmis fultus veritatis patrociniis, ut mihi spes sit, eum non modo non reprobari a veritatis amatoribus, sed et magnam gratiam initurum, apud eos etiam, quos tyrannis ipsa delectat: adeo sacram illam potestatem extuli magnifice, citra tamen adulationem, non tamen citra necessitatem. Nihil enim in eo docui, quod non ipsimet docuerint et doceant." (Luth. Epp. ed Aurif. I p. 77, de Wette I p. 134).

Vetustissimae eius sermonis editiones sunt:

Sermo de virtute excommunicationis Fratri Martino Luther Augustiniano a linguis terciis tandem everberatus. 4. In fine legitur: Τέλος. Anno M, D, XVIII. (Fortasse Wittenbergae apud Joannem Grunenberg excusus.)

Sermo de virtute excommunicationis Fratri Martino Luther Augustiniano a linguis terciis tandem everberatus. In fine: τελοσ. Anno M, D, XVIII s. l. 4. (Augustae Vindel.) (Panzer Ann. typ. IX, 118.)

Sermo de virtute excommunicationis Fratre Martino Luther Augustiniano linguis terciis tandem everberatus (Augustae Vindel.) MDXVIII, 4. (Panzer Ann. typ. IX, 381.)

Sermo de virtute excommunicationis Fratri Martino Luthero Augustiniano a linguis tertiis tandem everberatus. In fine: Lipsiae ex aedibus Valentini Schumann Anno domini Millesimo quingentesimo octavo decimo. 4. (Panzer VII, 205. v. d. Hardt Autogr. Luth. III, 14.)

Sermo de virtute Excommunicationis Fratri Martino Luther Augustiniano a linguis terciis tandem everberatus. In fine: Anno M, D, XVIII. 4 (Wittemb. typ. Grunenberg). (Panzer IX, 71.)

Sermo de virtute excommunicationis Fratre Martino Luther Augustiniano a linguis tereiis tandem everberatus (s. l.) M. D. XIX. 4. Margo paginae tituli ornatus et inferiori eius parti signum typographicum Folii impressum est. In fine legitur: Finis.

Sermo de virtute excommunicationis fratri Martino Luther Augustiniano a linguis tertiis tandem everberatus. In fine: Lipsiae ex officina Melchioris Lottheri Anno domini Millesimo quingentesimo decimo nono. 4. (Panzer VII, 206. v. d. Hardt II, 59.)

Sermo de virtute excommunicationis Fratri Martino Luther Augustiniano a linguis tertius (sic) tandem everberatus. In fine: Lipsiae ex aedibus Valentini Schumann Anno domini Millesimo quingentesimo undevigesimo. 4. (Panzer VII, 209.)

In collectionibus Opp. Lutheri hic sermo et latine et germanice reperitur: latine in coll. 1519 et 1520, in coll. Wittenb. I, p. 62, in coll. Jen. I, 172, germanice in coll. Hall. I, 116, Lips. XVII, 167, apud Walchium XIX, p. 1088. (cf. Walchii introd. in Tom. XIX p. 80 sq. Loescher Reform. Acta T. II, 376 sqq.)

Nos in textu reddendo secuti sumus huius sermonis editionem, quam supra primo loco laudavimus et quae Christ. Scheurlio ab Othone Beckmanno sub hac inscriptione: „Doctori Scheurl O. Beckmann" missa adhuc in bibliotheca Scheurliana asservatur. Eam editionem Wittenbergae ex officina Jo. Grunenbergii prodiise ex eo coniecimus, quod iisdem literarum formis atque compendiis iisdemque signis atque institutis typographicis expressa est, quibus sermonem de triplici iustitia excusum vidimus, qui eodem volumine bibliothecae Scheurlianae continetur et cuius in fine legitur: Vuittenbergii per Joannem Grunenberg M, D, XVIII.

Sermo de digna praeparatione cordis pro suscipiendo sacramento eucharistiae, cui addita est appendix: Quomodo Christi

passio sit consideranda, itidem anno 1518 habitus et editus est. Appendicem Loescher ex sermone priore de Passione Christi a. 1518 habito sumtam esse credit, quem ipse primus ex codice MSo in lucem edidit et quem nos quoque in tomo primo huius partis Operum latinorum Lutheri p. 214 sqq. repetivimus. (Loescher Reform. Acta II, 587.)

Editiones principes huius sermonis de digna praeparatione cordis p. s. s. e. hae sunt:

Sermo De Digna Praeparatione Cordis Pro Suscipiendo Sacramento Eucharistiae R. P. Martini Luther Augustiniani Wittenbergensis. In fine: Wittenburgii in officina Joann. Grunenbergii Anno dni 1518. 4. (Panzer IX, 71. v. d. Hardt III, 14.)

Sermo de digna Praeparatione cordis pro suscipiendo Sacramento Eucharistiae R. P. Martini Luther Augustiniani Vuittenbergensis. (s. l. et a.) Quattuor folia formae quart., quorum ultima pagina nuda est. Sub libelli titulo Maria picta cernitur Christum infantem portans.

(Martini Lutheri) Sermo de digna preparatione ad Sacramentum Eucharistiae. Haec in fronte. In fine: Siluanus Otmar Auguste Vindelicorum impressit XXV. die Mensis Septembris. Anno domini M. D. XVIII. 4. (Panzer VI, 148)

Eodem anno hic sermo in linguam germanicam translatus esse videtur et sub hoc titulo in lucem prodiit:

Ein gutte trostliche predig von der wirdigen beretyung zu dem hochwirdigen Sacrament. Doktor Martini Luther Augustiner zu Wittenberg. ***. Item wie das Leiden Christi betrachtet soll werden (s. l. et a.) Tituli pagina nullis ornata marginis ornamentis Christum repraesentat cruci affixum, pagina ultima est nuda. In bibliotheca Scheurliana haec editio interserta est volumini, quo scripta complura Lutheri a. 1518 continentur.

(Mart. Lutheri) Sermo de digna preparatione ad Sacramentum Eucharistiae. Haec in fronte. In fine: Siluanus Otmar Auguste Vindelicorum im-

pressit XIII. die Januarii Anno domini M. D. XIX, 4. (Panzer IX, 381.)

Mart. Lutheri Sermo de praeparatione cordis pro suscipienda Sacra Coena. Wittenbergae 1519, 4 (Panzer IX, 73.)

Sermo de digna praeparatione cordis pro suscipiendo Sacramento Eucharistiae. Lipsiae 1519. 8. (Olear. Autogr. Luth. 5.)

Editioni, quae anno 1518 Augustae Vindelicorum prodiit, haec praemissa est praefatio: Christianis omnibus S. P. D. Editor sermonis. Habetis sermonem vere eruditum et utilissimum de digna praeparatione ad sacratissimam eucharistiam, quem non est dubium salubriter profuturum omnibus diligenter legentibus et fideliter sequentibus. Nihil enim prodest bona scire, si mala sequaris, neque praeclarum est intelligere facienda, si probitatem non habeas. Intellectus enim bonus est omnibus facientibus eum. Deum igitur omnipotentem oremus, ut spiritum rectum innovet in visceribus nostris, ut in ordinem redacto et victo Adam veteri in vitiis concepto, nato et enutrito, novum hominem induamur, qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis. Nisi enim huc perveneris, ut Deo omnia, tibi nihil tribuas, actum tecum erit. Semper igitur hoc propheticum in memoria habe: pro nihilo salvos facies illos. Nam gratiae Dei sicut alia debemus omnia, ita repromissionem, quae est in Christo Jesu domino nostro, qui est cum patre et spiritu sancto benedictus in secula seculorum. Amen. — Eadem praefatio legitur in collectione Opp. Luth. Basileensi a. 1520.

Hic sermo legitur latine in collect. Opp. Lutheri Basileensi 1520 p. 260, in ed. Wittenb. I, p. 64, Jen. I, p. 166, germanice in coll. Isleb. I, p. 4. Wittemb. I, p. 10. Altenb. I, p. 260, Lips. XII, p. 465. Walch. XII p. 1746.

Nos in textu huius sermonis reddendo secuti sumus editionem, quae d. XXV Mensis Septemb. 1518 Augustae Vindelicorum apud Silvanum Otmar prodiit et in bibliotheca Scheurliana asservatur, et

contulimus cum ea collectionem Basileensem a. 1519, form. quart., et Jenensem.

Sermo de triplici iustitia, quem Walchius (Introd. in tomum X p. 79) anno 1519 prodiisse credit, itidem habitus et editus est anno 1518, nam is non solum in libro: Catalogus oder Register aller Bücher und schrifften D. Mart. Luther durch in ausgelassen vom jar M. D. XVIII bis ins XXXIII. Mit einer Vorrhede (Luthers). Wittemberg. In fine: Wittenberg durch Hans Lufft. M. D. XXXIII, 8, sermonibus Lutheri, qui anno 1518 prodierunt, adnumeratur, sed etiam exstat eius editio, quae a. 1518 prodiit, in bibliotheca Scheurliana, quam nos ipsi secuti sumus.

Vetustissimae eius sermonis editiones sunt:

Sermo de triplici iusticia R. P. Martini Luther Augustiniani Wittenbergensis. In pagina ultima legitur: Vuittenbergii per Joannem Grunenberg M, D, XVIII. 4. (Panzer IX, 71.)

Sermo de triplici iusticia R. P. Martini Luther Augustiniani Wittenburgensis. Anno M. D. XIX, 4. (s. l.) Tituli pagina ornata est in margine. et titulo ipsi praefixum signum typographicum folium transversum repraesentans. In fine nihil legitur nisi: Finis.

Sermo de Triplici iustitia R. Patris Martini Luther Augustiniani Vuittenbergensis. In fine: Lipsiae, ex aedibus Melchioris Lottheri, Anno domini Millesimo quingentesimo decimo nono. 4. (Panzer IX, 496.)

Sermo de Triplici iusticia R. Patris Martini Luther Augustiniani Vuittenbergensis. Icon Trinitatem repraesentans. In fine: Lipsiae in aedibus Valentini Schumann Anno domini Millesimo quingentesimo undevigesimo. 4. (Panzer VII, 209)

Sermo de Triplici iusticia R. Patris Martini Luther Augustiniani Vuittenbergensis. Icon Trinitatem repraesentans. In fine: Lipsiae in aedibus Valentini Schumann. Anno Domini Millesimo quingentesimo nono decimo. 4. (Panzer VII, 209).

In collect. opp. Luth. latine hic sermo legitur,

in Basil. a. 1520 p. 252, in Wittenb. I p. 66, in Jen. I p. 168, germanice in collect. opp. Luth. non invenitur, apud Walchium T. X p. 1506.

Nos in textu reddendo secuti sumus editionem, quae Vuittenbergii anno 1518 per Joannem Grunenberg prodiit, et cuius textum ipsum praecedit titulus plane repetitus: Sermo de triplici Justicia R. Patris Martini Luther Augustiniani Wittenbergensis.

Sermo de duplici iustitia secundum libellum, quem supra laudavimus: Catalogus oder Register aller Bücher und schrifften D. Mart. Luthers durch in ausgelassen vom iar M. D. XVIII bis ins XXXIII. Wittemberg durch Hans Lufft, itidem a. 1518 habitus et editus est (cf. Epp. Luth. ed. Aurif. I, 163, de Wette I, 256).

Editio vetustissima, quam nos commemoratam invenimus, ea est, quam ipsi in textu reddendo secuti sumus, et quae sic inscribitur: „Sermo de duplici Justicia castigatus per R. P. Martinum Luther Augustinianum Wittenburgensem.“ Tituli pagina nullis figuris ornata nec locum nec annum indicat. In fine legitur: Vuittenburgii M. D. XIX. Textum ipsum praecedit titulus plane repetitus: Sermo de duplici Justitia R. P. M. L.

In coll. Opp. Luth. Basiliensi, quae a. 1520 uno volumine prodiit, hic sermo non invenitur, at in coll. Wittemb. I p. 68 et in Jen. I, p. 170, in germanicam linguam translatus legitur in coll. Wittenb. VII p. 40, Isleb. I p. 17, Altenb. I p. 391. Hall. p. 409, Lips. XII p. 455, apud Walchium X p. 1518.

I. Sermo de virtute excommunicationis.

D. Martinus Lutherus Pio Lectori Salutem.

Magna vere gratia mihi a Domino nostro Jesu Christo collata videtur, ut verba mea solius tam ingrata et odiosa sint multis, deinde nescio in quot haereses (ceu Protei quidam essent) secunda pene lingua transformentur. Et nisi idem ipsi Domino nostro Jesu Christo apostolisque omnibus atque prophetis contigisse scirem, iamdudum desperans, silentium essem. Nunc vero cum urgeat officii mei necessitas, eo nitor, quod magis obediendum est Deo, quam hominibus, paratissimus officium et titulum docendi relinquere, si ita placet maioribus ecclesiae, id est, Christo. Sin retinendum est, dent veniam et boni consulant, qui volent, mei studii erit omnibus viribus sudare, ut Christus Christum Christo nunciet, et audiat.

Haec commemoro, pie mi lector, quod sermonem quendam de excommunicatione feci ad populum Vittembergensem, cuius ut ego prope sum oblitus, ita adversarii miseri sunt plus quam oportet memores interpretesque rigidissimi, ne dicam iniquissimi. Dabo itaque operam, quantum sufficit memoria, ut sensa, si non verba totius sermonis, omnia in publicum exponam, ut probem, ea me docuisse, quorum neque me poeniteat tractatorem, neque pium auditorem. Quid autem amici mei paraphrasi aut pseudophrasi sua fecerint, aut faciant, det dominus, ut aliquando videant et ipsi. Amen.

Vale.

Debitum vobis Sermonem totiesque promissum tandem aliquando persolvo, hoc est de Virtute Excommunicationis hodie dicendum est, quod ut planissime intelligatis, distincte procedam.

Primum videndum, quid sit Excommunicatio ecclesiae, et quantum vis vocabuli valet. Excommunicatio nihil est aliud, quam privatio communionis et extra communionem fidelium positio. Est autem fidelium communio duplex, una interna et spiritualis, alia externa et corporalis. Spiritualis est una fides, spes, caritas in deum. Corporalis est participatio eorundem sacramentorum, id est, signorum fidei, spei, caritatis, quae tamen ulterius extenditur usque ad communionem rerum, usus, colloquii, habitationis, aliarumque corporalium conversationum.

Igitur sicut priore illa spirituali communione nulla creatura potest animam vel communicare, vel excommunicatam reconciliare, nisi deus solus, ita non potest communionem eandem ulla creatura ei auferre, seu eam excommunicare, nisi solus ipse homo per peccatum proprium.

Haec sententia satis patet, quia fidem, spem, caritatem, nulla creatura potest conferre, vel auferre, iuxta illud Rom. 8: Quis separabit nos a caritate dei? Et infra [1]): Certus sum, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque alia creatura poterit nos separare a caritate dei, quae est in Christo Jesu, domino nostro. Et I. Pet. 3: Et quis est, qui vobis noceat, si boni aemulatores fueritis?

Secundum, consequens ergo est, quod excommunicatio ecclesiastica est duntaxat externae privatio communionis, scilicet sacramentorum, funeris, sepulturae, publicae orationis, deinde aliarum (ut dictum est) corporalis necessitatis rerum et conversationum. Haec enim sententia nota est, sic et

1) In ed. Jen.: paulo post.

Paulus 1. Corinth. 5. scribit: Ut non commisceantur, nec cibum sumant cum eo, qui nominatur inter eos fornicator, maledicus, ebriosus, rapax etc. et 2. Thess. 3: Si quis non obedierit verbo nostro, per epistolam hanc notate, et non commisceamini cum illo, ut confundatur. Sequitur: Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem. Haec si non de excommunicatione externa, salva interna communione, dicta sunt, fateor me non intelligere apostolum Paulum. Et Joannes epistola secunda: Si quis venit ad vos, et non affert doctrinam hanc, nolite eum in domum recipere, nec Ave ei dixeritis; qui enim dicit illi Ave, communicatur operibus eius malignis.

Tertium, excommunicari non est animam tradi diabolo, neque privari bonis ecclesiae, communibusque orationibus eiusdem. Hoc ex dictis abunde patet, quia manente fide, spe et caritate manet vera communio et participatio omnium bonorum ecclesiae.

Quartum, excommunicatio, si iusta est, significat potius animam esse diabolo traditam et ecclesiae communione spirituali privatam, quia fertur super eum, qui peccato mortali se ipsum privavit communione caritatis, et diabolo sese tradidit, sicut econtra reconciliatio sacramentum est et externum signum interioris reconciliationis et communionis. Ideo verum est, quod excommunicatio ecclesiastica non infert, sed praesupponit, aliquem esse in morte et peccato, id est, vere excommunicatum spiritualiter.

Quintum, excommunicatio sic est temporalis et corporalis, ut tamen ordinetur, non contra, sed pro communione interiore, vel reparanda, si iuste lata fuerit, vel augenda, si iniusta fuerit.

Probatur hoc per apostolum 2. Corinth. ultimo: Agam secundum potestatem, quam dedit Dominus mihi non in destructionem, sed aedificationem. Hoc certe intelligo, quod non possit destruere, sed tantummodo aedificare per ecclesiasticam potestatem. Nam et illum fornicarium 1. Corinth. 5. sic excom-

municavit, et satanae tradidit, ut spiritus nihilominus salvus fieret. Et ut supra dictum est, non existimandi sunt quasi inimici, sed corrigendi ut fratres, non ut perdantur, sed ut confundantur. Et ut audacius dicam, nec Christus, ut homo, hanc habuit potestatem separandi animas, sicut dicit Johan. 6: Omne quod venit ad me, non eiiciam foras. Et iterum: Haec est voluntas eius, qui misit me, Patris, ut omne quod dedit mihi non perdam. Et iterum alibi: Non venit filius hominis perdere, sed salvare animas.

Item ad hoc est apertus quoque textus lib. 6. de sen. ex. c.: Cum medicinalis, qui valde est notabilis dicens, Cum medicinalis sit excommunicatio, non mortalis, disciplinans, non eradicans, dum tamen is, in quem lata fuerit, non contemnat, caute provideat ecclesiasticus iudex, ut in ea ferenda ostendat se prosequi, quod corrigentis fuerit et medentis. Haec ibi. Cur non dixit, quod perdentis et occidentis fuerit, sicut quidam desperati timent, imo quidam officiales tyranni affectant? Igitur ecclesiastica excommunicatio est pium et maternum ecclesiae flagellum, super corpus et res corporis impositum, quo non trudit ad infernum, sed potius revocat, et urget ad salutem eos, qui ad inferna properant, ideo cum summa exsultatione et reverentia simul amplectendum, nedum patientissime ferendum est.

Sextum, illud solum et maxime omnium curandum est, ne excommunicatio, tam fidele salutis ministerium, contemnatur, aut impatientius feratur, quia non modo propter potestatem ecclesiae, quae per se ipsam semper est metuenda, sed etiam propter piam huius potestatis operationem, et salutis propriae promotionem amanda.

Sit simile, quod mater corripiat dilectum filium, quandoque meritum, quandoque immeritum, hic constat pium esse flagellum, et filio salutare. Quod si ipse impatiens maternae huius disciplinae non omiserit prohibitum aut non fecerit iussum, sed furens in matrem insurgat, aut contemnat, ecce tum incur-

ret in mandatum Dei, ubi praecipit, parentes honorari, et fiet, ut ex unica leviuscula disciplina, quae sine peccato, imo cum merito erat, sibi conflet detestabilissimam culpam et aeternam poenam.

Ita et nostro seculo fieri (heu miseriam) videmus, ut officiales trucident, notarios et nuncios caedant, mergant [1]), captivent, aliaque detestabilia portenta committant, quod non facerent, credo, nisi vulgata illa erroneaque opinione crederent sese per excommunicationem tradi in damnationem, ac non potius quaeri ad salutem. Hinc enim sceleribus adiiciunt desperationem, novissimum omnium horrendissimumque malorum. Atque haec causa fuit, ut hunc sermonem meditarer, et nunc ederem quoque. Quamquam iuste permittat hanc caedem in officiales Deus, ut qui hanc sententiam salutis absconditam cupiunt, quo securius tyrannidem suam falso terrore hominum stabiliant; tandem extrema tyrannorum etiam patiantur.

Si vero populus huius potestatis et excommunicationis optimam necessitatem, et saluberrimam vim, ac non contra eos, sed pro eis, valere doceretur intelligere, minus ipsi periculorum et quietiorem obedientiam in populo haberent, quin et gloriam et amorem obtinerent.

Igitur, mei [2]) fratres in Domino, nolite haec portenta cogitare, sint officiales vel publicani, huius potestatis ministri, sint, inquam, boni, mali, qualescunque, non nocebit potestas ipsa vobis, sed proderit semper, sive sit in usu vel abusu, tantummodo recte feratis, eam, aut cum humilitate evadere seu solvi quaerite, matrem intuemini ecclesiam, quid ad te, si virgam suam super te ponat per manum indigni? nihilo minus matris tuae dulcissimae virga est, et quidem saluberrima.

Septimum, id potius adverte, et oculos huc verte, ut illud magis vel facias vel omittas, propter quod excommunicaris et flagellaris, quam quomodo

---

1) In ed. Jen.: demergant. 2) In ed. princ.: mi.

virgam non feras. Sed heu [1]) omnia haec perversissime sunt, non quid velit, sed quid faciat duntaxat virga, consideramus. Quis est enim nunc inter nos, qui tanto timore timeat Deum offendere (pro quo utique solo excommunicamur, si iuste excommunicamur), quanto studet excommunicationem vitare vel evadere? Ita fit, ut semper poenas, etiam tam [2]) pias et bonas, plus timeamus, quam horrendissimas culpas. Et ad id, proh dolor, cooperantur tam minaces et imperiosi huius optimae potestatis ministri, rabulae forenses.

Octavum excommunicatio non tantum pro fidei contumacia, sed pro quolibet crimine scandaloso debet ferri, patet hoc ex praedictis, ubi Paulus 1. Corinth. 5. et 2. Thessalo. 3. iubet vitari etiam fornicarios etc. Quamquam magna sit miseria, et huius potestatis iniuria, quod pro septima aut octava parte floreni quandoque excommunicentur, relictis interim horribilibus et scandalosis criminibus impunitis, efficto ad hanc tyrannidem colorandam satis vafro commento, quod scilicet non propter transgressiones, sed propter contumaciam excommunicentur, quasi non sit hoc crudele satis, quod pauperem pro tantillo pretio trahunt per tantum spatium in tantas carnificinas suas. Sed haec alias.

Nonum, id super omnia et in iis omnibus considerandum est, quod potestas ecclesiae, cum sit Christi potestas, licet pro nostris peccatis plerumque tradatur Pilatis, Herodibus, Annis et Caiphis violentisque aliis tyrannis, nostrum tamen est, eam summis semper studiis revereri et colere, exemplo Christi, qui sic Annam, Caipham, Pilatum honoravit. Ideo nec indignissimae eiusdem abusiones nos debent permovere, quin, quicquid ipsa fecerit, hilariter feramus, aut saltem cum reverentia declinemus. Nam tempus nostrum periculosissimum est, ideo prudentissime oportet nos agere, ne propter personas potestatem pariter vilipendamus, imo propter

---

1) Ibid.: hui. 2) In ed. Jen.: tum.

potestatem etiam vilissimas personas honoremus. Sic enim iratus nobis dicit: Dabo puros principes eorum, et effeminati dominabuntur eis. Esa. 3. Atque id eo facilius efficiemus, quando cognoscimus, quod in animae profectum vel defectum nihil possunt nisi occasionaliter et exercitative[1]) et tentative (ut ita loquar) agere.

Decimum, excommunicatio iniusta nobilissimum meritum est, ideo dulciter ferenda; si excusationi tuae humiliter praestitae locus non fuerit datus. Hic enim dices illud Psal. 108[2]): Maledicent illi, et tu benedices. Tantum vide, ne potestatem contemnas, vis potestatis prodest, contemptus vero tete perdet. Nam si filio (ut dixi) immerito correpto eo maior gratia matris accedit, postquam cognita fuerit eius innocentia patiens, quanto magis apud Deum maiorem gratiam consequetur, si patienti innocentia etiam a matre sua ecclesia tulerit disciplinam, imo si adversario iubemur consentire, et benigni esse in via, quanto magis dulcissimae matri ecclesiae, etiamsi per indignissimos nos flagellet, ipsa enim manet mater, quia manet ecclesia. Manet autem ecclesia, quia manet Christus eius sponsus in aeternum.

Undecimum, in excommunicatione iniusta summe cavendum, ne id deseras, omittas, facias, dicas, pro quo excommunicaris, nisi id sine peccato fieri possit. Nam iustitia et veritas, cum sint de interiore communione ecclesiae, non debent omitti propter excommunicationem exteriorem, etiamsi ad mortem usque procederet, quia sic pessime omnium excommunicaretur, si quis excommunicari timeret. Debet ergo humiliter ferre et mori in excommunicatione, nec timere, quod non accipit sacramentum eucharistiae, funeris ritum, sepulturas etc. Haec incomparabiliter minora sunt, quam ut iustitia propter ea prodatur. Nam qui etiam iuste excommunicatus moritur, non ideo damnabitur, nisi forte non contritus et cum contemptu excommunicationis more-

1) In ed. princ.: exercitive. 1) In ed. Jen.: 109.

retur. Contritio et humilitas omnia solvit et placet, etiamsi exhumetur, aut in aquas proiiciatur. Beatus autem et benedictus, qui in excommunicatione iniusta mortuus fuerit, quia pro iustitia, quam non deseruit, etiam tanto flagello percussus, coronabitur in aeternum.

Duodecimum, monendi tamen sunt pontifices, et eorum ministri, ut censuras gravatim et quam fieri potest rarissime ferant, quia, cum censura sit lex quaedam, omnis autem lex sit virtus et occasio peccati, et sine gratia Dei lex non impleatur, gratiam etiam Dei (id est, legis impletionem) dare ipsi non possunt, nihil aliud faciunt multiplicando leges et censuras, quam quod multiplicandorum peccatorum, et offensionum Dei causas et efficaces occasiones praestant, quantumlibet enim nos obedire tenemur eorum praeceptis, multo magis tamen ipsi tenentur servire nostris infirmitatibus.

FINIS.

II. De Digna praeparatione cordis

pro suscipiendo Sacramento Eucharistiae.

Primo, necessarium est, ut omnia peccata manifeste mortalia confitearis, atque doleas. Manifeste dico, quia occulta nemo scire potest, iuxta illud Psal. 18 [1]): Delicta quis intelligit etc.

Secundo, inter omnia peccata mortalia praecipue invidiam, displicentiam, aut quamcunque prorsus amaritudinem cordis erga proximum tuum deponas. Non est enim aliud peccatum aeque huic sacramento adversum, atque discordia. Contrarium est enim et nomini et rei huius sacramenti. Nomen est communio, res unitas cordium, sicut una fides, unum baptisma, unus Deus [2]), una spes, ac pror-

1) In ed. Jen.: 19. 2) Ibid.: Dominus.

sua omnia eadem et communia. Quod et figuratur in speciebus sacramenti, in quibus multa grana, amissa singulorum differentia, in unum panem, item uvae multae [1]), amissa sua quoque differentia, in unum vinum redactae sunt.

Tertio, quia iuxta scripturam *) stultus est, qui in corde suo confidit, cumque nullus sit hominum, qui non habeat debitorem, (ut B. Augustinus ait) [2]), nullus est, qui non inveniat, aut certe non advertit, vel ignorat sese invenire in aliquibus vel aliquo, quod sibi displiceat, desperandum est tibi de tuo studio, quod non poteris omnem erga omnes amaritudinem deponere. Ideoque iuxta Christi consilium **) intres cubiculum, ores Patrem tuum, ut ignorantias tuas non meminisse velit, et id per gratiam suam facere, quod tuis viribus non potes, id est, cor dulce et commune dare. Sed haec praeparatio est remota, etiam confessuro necessaria, et quodlibet sacramentum recepturo. Ideo

Quarto oportet, ut animam vacuam et esurientem offeras, id est, te plenum multis malis morbisque animi [3]) confitearis, sicut in veritate es, etiamsi forte non sentias, nam, ut B. Augustinus ait: Iste cibus nihil aeque odit ac saturum fastidientemque stomachum, nihil ita quaerit, sicut animam esurientem et sitientem, ut ipse quoque Dominus Matth. 5 [4]): Beati qui esuriunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Item B. Virgo ***): Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes. Et Psal. 106†): Quia satiavit animam inanem, et animam esurientem satiavit bonis. Bona vero quae sunt alia? quam illa, quae Galat. 5. recitat apostolus [5]). Fructus spiritus sunt caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, longanimitas, mode-

---

1) In ed. 1519: multae uvae. 2) In ed. Jen. hic interseritur: id est. 3) In ed. 1519: animae. 4) In ed. Jen. interseritur: testatur. 5) Ibid. additur: dicens.

*) Prov. 28. **) Matth. 6. ***) Luc. 1.

†) In ed. Jen.: Psal. 107.

stia, continentia, castitas. In iis si te sentis deficere et gemis, optasque illa[1]) obtinere, securus accede, nusquam enim invenies illa, nisi in isto sacramento.

Corollarium I.

Optima dispositio est non nisi ea, qua pessime es dispositus, et econtra tunc pessime es dispositus, quando es optime dispositus. Quod sic intelligitur, quod, quando sentis te miserrimum et egenum gratia, iam eo ipso capax es gratiae et idoneus maxime. Rursus plus quam mortem et infernum timeas, ne quando sic accedas, ut tibi dispositus videaris ac dignus, quasi allaturus Deo cor mundum, quod potius tibi[2]) fuerat quaerendum et recipiendum. Stat firma et insolubilis sententia*): Non est opus medico bene habentibus, sed male habentibus. Nam sicut non tunc, ita nec nunc Christus venit vocare iustos, sed peccatores ad poenitentiam. Ideo poenitentia potius post, quam ante sacramentum digne peragitur[3]). Deus tuus est bonorum tuorum non indigens, sed bonorum suorum largus in te venit ad te.

Corollarium II.

Magnus et perniciosus error est, si quis accedat ad sacramentum ea nixus fiducia, quod confessus est, quod non est sibi conscius mortalis peccati, quod orationes et praeparatoria sua praemiserit. Omnes ii iudicium sibi manducant et bibunt, quia iis omnibus non fiunt digni neque puri, imo per eam fiduciam puritatis peius polluuntur, fiunt autem puri per fidem, ut sequitur.

Quinto, id cura, ut cum plena aut saltem possibili fide accedas, certissime confidens tete gratiam

---

1) In ed. 1519 deest: illa. 2) In ed. princ. et 1519: ibi. 3) In ed. 1519: Ideo poenitentia est potius, postquam ante sacramentum digne peragitur.

*) Matth. 9.

consecuturum. Tantum enim accipies, quantum credis te accepturum, sicut Christus ait*): Quicquid orantes petieritis, credite quod accipietis, et fiet vobis. Et iterum dicet tibi illud: Fiat tibi sicut credidisti. Si enim accederes sine ista fide, iudicium tibi omnino acciperes et mortem. Sic enim in omni alio sacramento non nisi illusio et fictio agitur, si sine fide suscipitur[1]), quod est horrendum. Haec itaque fides sola et summa ac proxima dispositio facit vere puros et dignos, quia non nititur in operibus aut viribus nostris, sed in purissimo, piissimo, firmissimoque verbo Christi dicentis**): Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos; et iterum***): Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam isti saturabuntur. Fides enim est, quae iustificat, purificat, dignificat. Et Act. 15: Fide purificans corda eorum etc.

Corollarium III.

Quicquid sit de contritione tua, de poenitentia vera et falsa, illud maxime stude, ut in praesumptione istorum verborum Christi accedas, et sic accedens illuminaberis, et facies tua non confundetur. Vel matrem eius noli mendacem facere, quae[2]) dicit†): Esurientes implevit bonis. Et multo magis ne ipsummet Dominum arguas mendacii, ubi promittit: Venite ad me etc. Arguas[3]) autem mendacii, si non credis eum ita facturum tibi, sicut promittit. Ideo infidelitas est maximum peccatum, et recta blasphemia in veritatem[4]) divinam.

Sexto, si sentis te nec ista duo posse, vel satis posse, sicut[5]) vere senties, si te ipsum probes, hic non verearis cum apostolis Dominum orare: Domine, adauge nobis fidem, et cum patre illius[6])

---

1) In ed. Jen.: percipitur. 2) In ed. 1519: ubi. 3) In ed. Jen.: argues. 4) In ed. 1519:, caritatem. 5) Ibid.: si. 6) Ibid.: cum illo patre.

*) Marc. 11. **) Matth. 11. ***) Matth. 5. †) Lucae 1.

daemoniaci, Marc. 9: Domine adiuva incredulitatem meam. Sic intra in cubiculum tuum, et dic patri tuo in coelis: Ecce, mi Domine Iesu Christe, miseriam meam respice, inops et pauper sum ego, et tamen adeo fastidiosus medicinae tuae, ut nec divitias gratiae tuae suspirem. Accende in me, Domine, desiderium gratiae tuae, et fidem promissionis tuae, ut non offendam te, optimum Deum meum, perversa mea et incredulitate et saturitate [1]). At sic accede cum fiducia misericordiae eius, et in timore indignitatis tuae.

Sed hic tractandum est illud apostoli, 1 Corinth. 11: Probet autem se ipsum homo, et sic de pane illo edat etc. Hoc verbum multi sic intelligere videntur, ac si velit [2]) apostolus, nos non ante [3]) accedere, quam donec invenerimus nos dignos et puros ab omni peccato. Ideo sibi ipsis faciunt angustiam et carnificinam conscientiae discutiendo, conterendo, confitendo, non solum venialia, sed ea quae non sunt peccata. Et iis factis (quod est horrendum baratrum praesumptionis) iam secure accedunt, nec de fide sua quicquam solliciti. Volunt enim iusti et digni venire, et similes Deo, sicut Lucifer, cum deberent velle iusti et digni fieri, et redire a Deo.

Igitur illud verbi [4]) dictum est contra eos, qui Christum dividebant in diversas sectas, alii volentes esse Pauli, alii Cephae, alii Apollo, alii Christi, 1 Corinth. 1: Et ideo invicem iudicabant et damnabant atque contemnebant. Insuper ad sacramentum alii alios praeveniebant et praesumebant, ut alii venturi nihil haberent, ut clare ex textu et glossa B. Ambrosii [5]) patet: Quos apostolus arguit, et pronunciat indigne manducare etc. volens, ut se ipsos potius probarent, iudicarent, damnarent, et non alios. Ea enim discordia (ut supra quoque diximus) maxime facit indignos et reos corporis Domini, et hanc eius esse sententiam, sequentia

---

1) Ibid.: saturitate mea. 2) Ibid.: vellet. 3) In ed. Jen. intersertum: debere. 4) Ibid. legitur: verbum. 5) Ibid.: Augustini.

ostendunt. Itaque fratres mei, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate, ne in iudicium conveniatis. Item: Si nos ipsos iudicaremus, non utique iudicaremur a Domino. Item: Non diiudicans corpus Domini, quasi diceret: Ita acceditis, ac si corpus Domini nihilo esset dignius reliquo pane naturali.

Potest quidem illud verbum etiam de probatione intelligi, qua homo peccata sua discutit atque ponderat, sed ea non est satis, nec pertinet nisi ad insensatos et crassos illos sacramenti contemptores, non enim sufficit, ut probes et ponderes, quam malus fueris, nisi magis ponderes et probes, quam bonus fieri cupias et anheles.

Corollarium I.

Si apostolus per ea verba[1]) vellet nos probari a nobis, usque dum digni fieremus, prorsus ad impossibile nos obligasset, et omnes homines, etiam sanctos communione privasset, sibi denique ipse in pluribus[2]) locis contradixisset, ubi clamat*), omnes esse peccatores, et sola fide iustificandos. Oportet enim accessurum ad sacramentum esse certissimum, se sine omni peccato mortali esse, si non velit iudicium sumere. At impossibile est, ut ex se et suis viribus certus fiat, iuxta illud**): Delicta quis intelligit, ab occultis meis munda me, Domine[3]), et illud Ieremiae***): Pravum et inscrutabile est cor hominis, quis scrutabitur illud, Ego Dominus scrutans renes et corda. Relinquitur itaque, ut[4]) certitudo illa stet super firmam infallibilemque petram, id est, Christum et verbum eius.

Corollarium II.

Quare, vera et solida probatio est, si te inve-

---

1) In ed. Jen.: eo verbo. 2) Ibid.: plerisque.
3) In ed. orig. 1519 desunt verba: ab occultis Domine.
4) Ibid. deest: ut.
*) Rom. 3. **) Psal. 19. ***) Ierem. 17.

neris inanem quidem, et sine pondere salutis et iustitiae, onustum vero ac laborantem in multis malisque cupiditatibus, quibus inventis anhelus sities gratiam et misericordiam, easque non dubites tete[1]) consequuturum.

Sic B. Gregorius reprehendens Petrum, quod Dominum iussisset exire a se, quia peccator esset, ait: Si te peccatorem agnoscis, non oportet Dominum repellere[2]) a te, sed multo magis invitare. Et B. Ambrosius: Quia quotidie pecco, necesse habeo quotidie communicare. Et quidam patrum consuluit, ne facile quis se abstineret a communione, ne forte simul et longe fiat a Christo. Non enim venenum nobis dedisse ac reliquisse timendus est, qui novissimum et[3]) maximum caritatis, quam ad peccatores gerit, memoriale, se ipsum protestatur nobis reliquisse, dum institueret sacramentum illud.

Septimo, si tandem adeo infirmus es in fide, ut nec illa te satis iuvent, aut non possis ea praestare, apprehende illud novissimum infirmorum remedium, et permitte te sicut infantem gestari in ulnis, et sinu matris ecclesiae, imo cum paralytico in lectulo, ut Dominus fidem illorum saltem intueatur, quando tua nulla est, id est, ut in fide vel universalis ecclesiae, vel hominis fidelis tibi noti accedas, et audacter dicas Domino Iesu: Ecce Domine, mi Iesu Christe, doleo me tam infirmum, ut de tuo inaestimabili in nos amore nihil aut tam parum[4]) praesumam. Ideo suscipe me in fide ecclesiae tuae, et illius aut illius hominis. Quicquid enim sit de me, necesse est, o Domine, me obedire ecclesiae tuae, quae iubet ut accedam. In obedientia venio saltem, si nihil aliud affero. Et crede firmiter, quod non indignus accesseris, non est dubium, quin obedientiam ecclesiae tanquam sibi factam acceptet. Deinde non potest fieri, ut ecclesiae fides te permittat perire, non magis certe, quam parvulum, qui alienae fidei merito baptizatur et salvatur.

---

1) In ed. orig. 1519: in te. 2) Ibid.: repellere Dominum. 3) Ibid.: ac. 4) Ibid.: purum.

Sic B. Bernhardus, cum aliquando fratrem haberet nimis timidum et scrupulosum, ita ut nollet celebrare, ait ad eum: Vade, mi frater, et celebra in fide mea. Ivit ille obediens, et sanatus est ab omni languore conscientiae suae.

Haec itaque latius dixi, quia compertum habeo, multorum concionatorum terroribus eo redactas Christianorum conscientias, ut sibi ex Christo Mosen fecerint, ex gratia legem, ex remedio venenum, dum Christum falso imaginantur exactorem magis quam largitorem, ultorem magis quam propitiatorem, et in summa, damnatorem, non salvatorem, ita ut iam nec nominis sui, quod est Jesus Christus (id est, salutaris et unctus), gloria sit in cordibus nostris, nisi nudis syllabis. Non igitur omnibus oportet terribiles iudicii minas intentare, sed duris et insensatis, trepidis vero atque scrupolosis leviores misericordiae promissiones sunt declarandae, quia alia medicina aliis morbis convenit.

Octavo, nec illud omittendum, imo maxime curandum, ut memoria passionis Christi non omittatur. Quid enim prodest, si digne praepareris, et non impleas id, ad quod te[1]) praeparasti. Nam praecepit Dominus id sacramentum non nisi in memoriam sui celebrari. Ideo omittendum est, si memoriam eius omittere voles. Sic dixit: Haec quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis, et Paulus*): Quotiescunque manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec veniat. Inde enim statuit ecclesia, ut missa sine evangelio non legatur. Haec memoria autem alium requirit sermonem, quia non minus et ipsa in superstitiones et literalem hypocrisin apud multos versa, quam pleraque alia sacratissima Dei dona.

1) In ed. princ.: in te.
*) 1. Cor. 11.

Quomodo Christi passio sit consideranda.

Homini non est necessarium, ut Christum in ipsius passione deploret, sed magis se ipsum in Christo. Nam passio Christi (ut S. pater Augustinus dicit) non solum nobis exemplum est, ut sequamur eius vestigia, et in nobis membra terrena crucifigamus, sed etiam [1]) sacramentum et mysterium, Christum per suam temporalem et corporalem passionem nostram spiritualem perpetuam passionem veteris hominis vicisse et crucifixisse.

Itaque passionem Christi utiliter vel auditurus, vel lecturus, vel consideraturus talem concipias necesse est affectum, tanquam ipse eandem passionem in et cum Christo patereris. Ergo audiens Christum flagellatum vel percussum, considera hoc significari te spiritualiter flagellatum vel percussum. Sicut igitur tibi, si modo sanae mentis homo es, dolet te spiritualiter a morte peccati et spiritu maligno cruciari, ita dolet, et quidem vehementius dolet id Christo propter te in sua passione. Tu pateris ex merito, Christus propter te et innocenter, portans in cruce non sua, sed tua peccata. Ita confitebatur latro in cruce passionem Christi.

Sic et disce ex corporali passione Christi cognitionem tuae spiritualis passionis, et notitiam tui ipsius. Christus in sua passione personam nostrorum peccatorum suscepit, ideo nos in cordibus nostris tales coram Deo apparere debemus, sicut ipse coram hominibus pro nobis apparuit. Et quemadmodum ipse propter nos lamentatus est, ita debemus nos ipsos super eum deplorare. Sicut mulieribus dixit*): Nolite flere super me, sed super vos et filios vestros.

Igitur qui se ipsum non intelligit et invenit in passione Christi, eam non intelligit sufficienter, et frustra compatitur[2]) Christo, sive Christi vicem do-

---

1) In ed. or. a. 1519: etiam est. 2) Ibidem: comparatur.

*) Lucae 22.

let, quia ex Christi passione non dimisit sibi ipsi compati. Ideo pro te[1]) Christus flevit, conquestus est et passus, ut discas tuam propriam passionem et miseriam ante Deum[2]) deplorare. Nam te recognoscens coram Deo[3]) filium mortis merito debes flere, donec perpetuo libereris.

Si ergo ita efficaciter tuam miseriam in passione Christi recognosceres, facilis tibi esset humilitas, mansuetudo, clementia, contemptus mundi et cetera, libenter etiam Christum in omnibus ipsius sequereris passionibus. Quis enim nollet flere, videns suam miseriam esse tantam, ut pro ea aeterna, infinita et innocens persona pateretur? Nam terribile est auditu, neque mirandum in parte nostra, si quisquam nostrum penitus desperaret, tantam miseriam[4]) considerans, nisi e diverso magna Dei misericordia in[5]) solatium succurreret, per quam nemo in Deo de sua salute desperare debet. Si enim Deus filium pro nobis tradidit, dedit etiam in ipso nobis omnia[*]). Quapropter vocatus in conscientia tua in accusationem, poenam et mortem coram Deo, tunc confitere et deplora id totum ex merito venisse, et respice Christum omnia innocenter et immerito patientem, id quod unicum tibi solatium sit.

FINIS.

III. De Triplici Iustitia.

Triplex est Peccatum, cui triplex opponitur iustitia, Teutonice Fromkeit.

Primum est criminale, id est, manifeste malum, quod etiam potestas secularis punit, ut furtum, ho-

1) In ed. Jen.: propter te. 2) Ibid.: coram Deo.
3) In edit. princ. et ed. orig. a. 1519 deest: Deo.
4) In ed. princ. et ed. orig. a. 1519: misericordiam.
5) In ed. orig. 1519 deest: in.
*) Roma. 8.

micidium, incendium, sacrilegium etc. Quorum aliqua gladio, igne, aqua, furca, rota plectit, ut in iure civili, aliqua poenitentia canonica, ut simplices fornicationes et alia quaedam, ut in iure canonico.

Iustitia huic contraria est illa species iustitiae, quae simias Salomonis, pavones, et sycomoros facit. Qua fit, ut coram hominibus bonus vir sit, et accusari non possit, evadatque poenas legis, consequaturque promissa temporalia legis. Rom. 10: Moses scripsit, quod iustitiam, quae est ex lege, si homo fecerit, vivet in ea, et Esai. 1: Si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis.

Talis fuit Naaman Syrus, vir magnus apud dominum suum, per quem Dominus dabat salutem Syriae, 4 Reg. 5. Tales multi reges Israel, et populus Israel, quibus Dominus dedit bona temporalia et victorias multas, licet essent iuxta idolatrae. Tales Samaritani, a quibus abstulit Dominus leones, cum tamen idola colerent, et Dominum Deum simul. Tales Romani iuxta B. Augustinum lib. civi.[1]), quibus Dominus dedit imperium amplissimum. Sic solet et principes ditare.

Tales usque hodie sunt omnes, qui poenitent propter pestem, famem, bellum, aliave flagella Dei, qui tunc orant, qui processiones faciunt, vota sanctis vovent. Hic cultores sanctorum, et sacerdotes, propter praesentiam servientes, et religiosi similiter, et qui talia similia multa faciunt. Et breviter, haec est iustitia, quae recipit hic mercedem suam, et in futuro mitius quidem punitur, quam criminosi.

Secundo non Deo, sed sibi servit, nec est filiorum, sed servorum iustitia, nec est Christianorum proprie, sed Iudaeorum et gentilium, nec Christiani ad eam sunt exhortandi, quia procedit ex timore poenae vel amore commodi sui, non amore Dei.

Tertio facit hypocritas superbos mente cordis sui, temerarios iudices aliorum, ut patet in Pharisaeo illo et Simone leproso *).

Quarto, hanc apostolus Galat. 3 maledictam

1) In ed. Jen.: lib. de civi. *) Luc. 18. 7.

asserit, qui ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt, ideoque Christiani, qui aeternis bonis sunt ditandi, non sunt exhortandi ad illam, sed dehortandi potius ad meliorem. Unde non est gaudendum in his, sicut principes Saxoniae Deus gloria, divitiis, voluptate ditat, quia religiosi sunt. Etsi haec non sint satis, nascetur adhuc unus mons argenti, et pax servabitur. Ipsi viderint, an bene id eis cedat, ne sint mercenarii. Sunt enim haec praemia vilissimae huius et maledictae iustitiae, pertinens[1]) ad benedictionem Esau et filiorum eius*). Hi sunt iactatores liberi arbitrii Themenitarum. Sic Deus munerat etiam mala, quia sicut in oculis hominum bona sunt, ita et in oculis hominum recipiunt bona.

Alterum est peccatum essentiale, natale, originale, alienum, de quo Psal. 51[2]): Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea. De quo Christus**): Non potest arbor mala fructus bonos facere, et Roma. 5: Per unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, et per unius delictum in omnes homines in condemnationem.

Et hoc est peccatum, quod facit priorem iustitiam esse nihil et malam, et maledictam, sicut Christus ait***): Aut facite arborem bonam et fructus bonos, aut arborem malam et fructus eius malos.

Secundo, id peccatum est incurabile viribus hominis, nec aliquid hic valet liberum arbitrium, ita ut et sancti dicant: Quod nolo malum, hoc facio[3]), et Galat. 5: Non quae vultis, facitis. Psal. 38[4]): Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus etc.

Tertio, id est, quod omnes sentimus in concupiscendo, irascendo, praesertim obiectis praesentibus, ut dicit Dominus de oculo nequam etc. Ideo dixi essentiale, quia per nativitatem contrahimus et manet semper, nec aliquando transit sicut actuale,

---

1) In ed. Jen. pertinentia. 2) In ed. princ.: 50.
3) In ed. Jen. additum est: Roma. 7. 4) In ed. princ.: 37
*) Gene. 27. **) Matth. 7. ***) Matth. 12.

sicut fons, venenum, aut aqua salis naturaliter salsa est, sicut corpus leprosum naturaliter est tale, et corpus coecum similiter, non hic cum logicis ago.

Iustitia huic contraria similiter est natalis, essentialis, originalis, aliena, quae est iustitia Christi. Iohan. 3: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu. Item Iohan. 1: Quotquot eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Et 1 Iohan. 3: Qui natus est ex Deo, non peccat (id est, non est peccator), sed generatio Dei conservat eum. Rom. 5: Per unius hominis iustitiam in omnes homines in iustificationem vitae, et per unius hominis obedientiam iusti constituentur multi.

Haec est, de qua nuper dixi, quod sit sors, capitale fundamentum, petra nostra, et tota substantia nostra, in qua gloriamur in aeternum, ut apostolus*) ait: Quod vita nostra abscondita est cum Christo in Deo, et iterum: Ut nos essemus iustitia Dei in illo. Et 1 Corinth. 1: Qui factus est nobis a Deo iustitia et sapientia et sanctificatio et redemptio. Et 1 Corinth. 3: Fundamentum aliud nemo potest ponere.

Secundo, haec fit nostra per fidem. Roma. 1: Justus ex fide vivit et 10. cap.: Corde creditur ad iustitiam. Haec per baptismum confertur, haec est proprie, quam evangelium annunciat, et non est iustitia legis, sed iustitia gratiae.

Tertio, hanc qui habet, etiamsi peccet, non damnatur. Psal. 89[1]: Si peccaverunt etc. Hic est enim filius delicatus (ut dicitur), qui non potest offendere quicquid fecerit. Psal. 25: Universae viae Domini misericordia et veritas.

Quarto, per hanc fit homo dominus omnium, quia iustitia eius de coelo prospicit, et hic iustitia et veritas obviant sibi, iustitia et pax osculantur**), veritas enim de terra oritur. Nam sine misericordia homo est hypocrita, sine iustitia inquietus. Gra-

---

1) In ed princ.: Psal. 88. 24.

*) Phil. 3. 2 Cor. 5. **) Ps. 85.

tia facit veracem, iustum, et vera iustitia pacem, sed ea veritas Christus est, homo vanitas.

Quinto, Roma. 5, apostolus dicit, quod Adam sit forma futuri, scilicet, sicut Adam uno peccato omnes ex se natos facit eodem suo peccato proprio, illis iam alieno, reos, et dat quod habet, ita Christus sua iustitia omnes ex se natos facit eadem sua iustitia, illis aliena et immerita, iustos et salvos, ut sicuti alieno peccato damnati sumus, ita aliena liberemur iustitia.

Et ideo essentialem hanc dixi et aeternam, quia manet semper, nec cessat aliquando sicut actualis. Iuxta illud Psal. 112[1]): Iustitia eius manet in seculum seculi. Solus Christus est aeternus, ideo iustitia eius quoque aeterna est, et tamen nostra. Haec est misericordia Dei Patris, haec gratia novi testamenti, qua dulcis est dominus his, qui gustant eum, in hac oportet nos salvos fieri, et nulla alia, Acto. 4[2]): Non est nobis datum nomen sub coelo. Psal. 31: In iustitia tua libera me, et: Deus in nomine tuo salvum me fac etc. Hoc est quod dixi: Nullus salvatur nomine suo proprio, sed appellativo, id est, non ut Petrus, Paulus, Iohannes, sed ut Christianus, sicut ait Iohan. 3: Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit, filius hominis, qui est in coelo, de qua nuper latius dixi.

Tertium peccatum est actuale, quod est fructus originalis, haec sunt iam propria peccata omnia, scilicet opera, quae facimus, etiam iustitiae priores ante fidem, iuxta apostolum Roma. 2 et 3: Qui alium doces, te ipsum non doces, et: Non est iustus, non est intelligens, et 29[3]): Eadem facis, quae iudicas, in quo enim iudicas[4]) te ipsum. Et hoc augetur malum peccati originalis, nec tamen potest vitari propriis viribus.

Iustitia huic contraria est actualis, fluens ex fide et iustitia essentiali, de qua apostolus*): Si-

1) Ibid.: 112. 30. 2) In ed. princ.: 15. 3) In ed. Jen.: et iterum. 4) Ibid.: in quo enim iudicas, condemnas te ipsum, et in hoc augetur etc.

*) 1. Cor. 5.

cut portavimus imaginem terreni etc. Psal. 85[1]): Iustitia ante eum ambulabit (id est, coram eo erunt iusti in opere) et ponet in via gressus suos. Et de ista nunc latius dicendum, ubi dimissum fuit nuper a me.

Primum, haec opera dicuntur meritoria, nescio an intelligant, ego fateor me non intellexisse. Fides est meritum totum, vanissimum est, ut unus actus subitaneus dicatur dignus vita aeterna, oportet ut persona sit digna. Christus meruit nobis et donavit, donatque quotidie.

Secundum, quomodo possit esse meritum, cum tamen omnes Sancti peccent, iuxta illud*): Non intres in iudicium cum servo tuo. Et Christus**): Vos cum sitis mali, et demitte nobis debita nostra. Et B. Augustinus: Vae hominum vitae[2]) etc. et[3]) rursus: Unusquisque mercedem recipiet secundum suum laborem. Et 4. Reg.***): Est merces operi vestro. Et Gene. 15[4]): Ego merces tua magna nimis. Et Eccle. 9: Vade, comede in laetitia panem tuum, et bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua.

Imo caveat omnis Christianus, ne unquam incertus sit, an Deo placeant opera sua, qui enim sic dubitat, peccat, et perdit opera sua cuncta, frustraque laborat. Sed oportet, ut credat sese placere Deo, ut apostolus†): Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae, quod sine crimine conversati sumus in hoc seculo. Et iterum††): Non sic curro tanquam in incertum, non sic pugno quasi aerem verberans. Et Petrus†††): Satagite per bona opera certificantes[5]) vocationem vestram. Qui enim nescit aut dubitat sese bene agere, aut semper male se credit agere, semper peccat, ac perdit vitam suam totam, quia non ex fide, neque in fide agit.

---

1) In ed. princ.: 83. 2) In ed. Jen. additum: quantumcunque laudabili. 3) In ed. princ.: At. 4) Ibid.: 12. 5) In ed. Jen.: certam facere.

*) Psal. 143. **) Matth. 7. ***) 2 Paral. 15. †) 2. Cor. 1. ††) 1. Cor. 9. †††) 2. Pet. 1.

Quid ergo faciemus? quomodo simul iudicium deprecabimur, et gloriam petemus? Respondetur: Cherubin adversis vultibus nos erudiunt. Hi enim vultu sunt contrarii, sed prospectu in propitiatorium conveniunt. Sic illae autoritates contrariae inter se in Christo concordant. Ideo opera nostra si sola aspicias, peccata, et ita iudicium tibi est deprecandum (id est, ne sola sine Christo discutiantur), sed in Christo confidas ea placere Deo, quae ipsa sola placere non possunt, ut orat ecclesia.

Ideo, sive pecces, sive non, semper firmiter nitere super Christum et iustitiam illam naturalem. Septies enim in die cadit iustus, et toties resurgit. Et Psal. 37[1]): Cum ceciderit iustus, non collidetur, Dominus enim supponit manum suam. Sicut ergo de Christo non debes dubitare, quin placeant propter Christum, in quo credis, et sic sunt opera talis fidei et gratissima, licet apud te, et in se ipsis indignissima.

Tertium, quae sunt opera potissimum facienda? Respondeo: Maxime illa, quae promovent iustitiam capitalem, et minuunt originale peccatum. Ideo unicuique est propria sui observatio necessaria, quia originale peccatum unumquemque aliter et aliter impugnat. Generalia sunt orationes, eleemosynae, ieiunia. Imo Roma. 12. omnium pulcherrime et alibi: Mortificate membra vestra. Quia illa tertia iustitia nihil aliud quaeritur, quam ut peccatum originale expugnetur, et corpus peccati destruatur, et sic meritum sit ipsa regnans iustitia, non autem quod actus mereatur, sed promovet meritum.

Quartum, prae omnibus custodi te ab operibus abs te electis, quia haec non purgant peccata, sed polluunt magis, ut sunt nostro tempore ceremoniales orationes[2]), voculae, ecclesiarum structurae. Ideo illa opera magis purificant, quae Deus imponit et vocat, inde omnium sunt optima passiones, aegritudines, penuria, ignominia, mors, quia hic solus Deus operatur, et homo patitur, et perfectissime

1) In ed. princ.: 36. 2) In ed. Jen.: ceremonialia, orationes.

occiditur Adam, mundaturque Christus, et palmes eius purgatur *). Haec est enim via compendii ad salutem, sed odiosa valde in actu, iucunda in fine.

Sermo de triplici peccato et triplici iustitia finit.

IV. De Duplici iustitia.

Fratres, hoc sentite in vobis, quod et in Christo Iesu, qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo **).

Duplex est iustitia Christianorum, sicut et duplex peccatum est hominum.

Prima est aliena, et ab extra infusa. Haec est, qua Christus iustus est et iustificans per fidem, sicut 1. ad Corinth. 1: Qui factus est nobis a Deo sapientia et iustitia et sanctificatio et redemptio. Siquidem et ipse (ut Iohannis 11): Ego sum resurrectio et vita, qui credit in me, non morietur in aeternum; et iterum Iohan. 14: Ego sum via, veritas et vita.

Haec ergo iustitia datur hominibus in baptismo; et omni tempore verae poenitentiae, ita ut homo cum fiducia possit gloriari in Christo, et dicere: Meum est, quod Christus vixit, egit, dixit, passus est, mortuus est. Non secus, quam si ego illa vixissem, egissem, dixissem, passus essem, et mortuus essem, sicut sponsus habet omnia, quae sunt sponsae, et sponsa habet omnia, quae sunt sponsi, omnia enim sunt communia utriusque, sunt enim una caro, ita Christus et ecclesia sunt unus spiritus. Sic benedictus Deus et Pater misericordiarum (secundum S. Petrum) ***) maxima et pretiosa donavit nobis in Christo, et Paulus 2. Corinth. 1: Benedic-

*) Iohan. 15. **) Philip. 2. ***) 2. Pet. 1.

tus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum et Deus totius consolationis [1]), qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in coelestibus in Christo *).

Haec gratia et benedictio ineffabilis olim promittebatur Abrahae Gen. 12: In semine tuo (id est, in Christo) benedicentur omnes tribus terrae, et Esa. 9: Parvulus natus est nobis, et Filius datus est nobis. Nobis, inquit, quia noster est totus cum omnibus bonis suis, si in illum credimus, sicut Rom. 8. dicit: Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non omnia nobis cum illo donavit? Omnia ergo sunt nostra, quaecunque habet Christus, gratis, et indignis nobis ex pura misericordia donata, cum potius iram et damnationem meruerimus pariter et infernum.

Unde et ipse Christus, qui venisse dicit se, ut hanc piissimam voluntatem patris sui faceret, factus est ei obediens, et quicquid fecit, nobis fecit, nostrumque esse voluit, dicens **): Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Et iterum: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Et Isa. dicit 53: Servire me fecisti in peccatis tuis, et laborem praebuisti mihi in iniquitatibus tuis.

Igitur per fidem in Christum fit iustitia Christi nostra iustitia, et omnia quae sunt ipsius, imo ipsemet noster fit. Ideo appellat eam apostolus iustitiam Dei, ad Roma. 1: Iustitia Dei revelatur in evangelio, sicut scriptum est ***); Iustus ex fide vivit. Denique et fides talis vocatur iustitia Dei, ut eiusdem 4†): Arbitramur hominem iustificari per fidem. Haec est iustitia infinita, et omnia peccata in momento absorbens. Quia impossibile est, quod peccatum in Christo haereat, at [2]) qui credit in Christo, haeret in Christo, estque unum cum Christo, habens eandem iustitiam cum ipso. Ideo impossibile est, quod in eo maneat peccatum.

Et haec iustitia est prima, fundamentum, causa,

---

1) In ed. Jen. hic additum: et Ephes. 1. 2) Ibid.: et.
*) Eph. 1. **) Luc. 22. ***) Haba. 2. †) Roma. 4.

origo omnis iustitiae propriae seu actualis, quia vere ipsa datur pro originali iustitia, in Adam perdita, et operatur id, imo maius quam illa iustitia originalis fuisset operata. Sic intelligitur[1]) illud Psal. 31: In te Domine speravi, non confundar in aeternum, in iustitia tua libera me, non in mea, sed in tua, inquit, id est, in iustitia Christi, Dei mei, quae est per fidem, per gratiam, per misericordiam Dei nostra facta.

Et haec vocatur in psalterio per multa loca opus Domini, confessio, virtus Dei, misericordia, veritas, iustitia. Omnia haec sunt nomina fidei in Christum, imo iustitiae, quae est in Christo. Unde Apostolus ad Galat. 2. audet dicere: Vivo iam non ego, vivit vero in me Christus, et ad Ephes. 3: Ut det vobis Christum habitare per fidem in cordibus vestris.

Haec igitur iustitia aliena, et sine actibus nostris per solam gratiam infusa nobis, trahente intus scilicet patre nos ad Christum, opponitur peccato originali, quod alienum similiter est sine nostris actibus, per solam generationem nobis cognatum et contractum. Et ita Christus expellit Adam de die in diem magis et magis, secundum quod crescit illa fides et cognitio Christi. Non enim tota simul infunditur, sed incipit, proficit, et perficit tandem in fine per mortem.

Secunda iustitia est nostra, et propria, non quod nos soli operemur eam, sed quod cooperemur illi primae et alienae. Haec nunc est illa conversatio bona in operibus bonis, primo in mortificatione carnis, et crucifixione concupiscentiarum erga se ipsum, sicut ad Gala. 5: Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.

Secundo et in caritate erga proximum.

Tertio et in humilitate ac timore erga Deum.

De quibus plenus est Apostolus et omnis scriptura. Breviter autem omnia ad Titum 2. comprehen-

---

1) Ibid.: intelligatur.

dit, dicens: Sobrie (quoad se ipsum in carnis crucifixione) et iuste (quoad proximum) et pie (quoad Deum) vivamus in hoc seculo.

Haec iustitia est opus prioris iustitiae et fructus, atque sequela eiusdem, sicut ad Gala. 5: Fructus autem spiritus (id est spiritualis hominis, qui fit per fidem in Christo) caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas etc. Spiritus enim vocatur homo spiritualis illo loco, quod patet, quia illi fructus sunt opera hominum. Et Johan. 3: Quod natum est de carne, caro est, quod natum est de spiritu, spiritus est.

Haec iustitia perficit priorem, quia semper laborat, ut Adam perdatur et destruatur corpus peccati, ideo odit[1]) se et diligit proximum, non quaerit quae sua sunt, sed quae alterius, et in hoc est tota conversatio eius. Nam in hoc, quod odit se ipsum, et non quaerit quae sua sunt, facit sibi crucifixionem carnis, quod autem quaerit quae alterius sunt, operatur caritatem, et sic utroque facit voluntatem Dei, vivens sibi sobrie, proximo iuste, Deo pie. Et in hoc imitatur exemplum Christi et conformis fit imagini eius. Nam et hoc ipsum Christus requirit, ut sicut ipse omnia fecit pro nobis, non quaerens quae sua sunt, sed tantummodo quae nostra, et in hoc obedientissimus fuit Deo patri, ita vult, ut et nos idem exemplum ad proximos exhibeamus.

Haec iustitia opponitur peccato actuali, et proprio nostro, ut ad Roma. 6: Sicut exhibuistis membra vestra servire iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiae ad sanctificationem. Igitur per iustitiam priorem oritur vox sponsi, qui dicit ad animam: Tuus ego, per posteriorem vero vox sponsae, quae dicit: Tua ego. Tunc factum est firmum, perfectum atque consummatum matrimonium, ut in Cant.*): Dilectus meus mihi, et ego illi q. d. Dilectus meus est meus, et ego sum sua. Tunc anima non quaerit amplius

1) In ed. Jen. deest: odit.
*) Cant. 2.

esse sibi iusta, sed habet suam iustitiam, Christum, quaerit ergo aliorum salutem tantummodo. Unde per prophetam minatur Dominus synagogae, quod auferetur ab ea vox laetitiae, vox sponsi, et vox sponsae.

Hoc est, quod thema propositum dicit*): Hoc sentite in vobis etc. id est, sic sitis animati et affecti erga invicem, sicut videtis Christum affectum erga vos fuisse. Quomodo? Qui, scilicet, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed exinanivit se ipsum, formam servi accipiens etc.

Forma Dei hic non dicitur substantia Dei, quia hac Christus nunquam se exinanivit, sicut nec forma servi dici potest substantia humana, sed forma Dei est sapientia, virtus, iustitia, bonitas, deinde libertas. Ita quod Christus homo fuit, liber, potens, sapiens, nulli subiectus, nec vitio nec peccato, sicut sunt homines cuncti. Talibus enim praestabat formis, quae maxime Deo conveniunt, et tamen in hac forma non superbivit, non sibi placuit, nec alios fastidivit atque contempsit, qui erant servi, et variis malis subiecti, sicut ille Pharisaeus, qui dixit: Gratias tibi ago, quia non sum sicut ceteri homines, quem delectabat, quod alii essent miseri, utique nolens, quod essent ei similes. Et haec est rapina illa, quam homo sibi arrogat, imo servat, quae habet, et non refert pure in Deum, cuius haec sunt; nec per ipsam aliis servit, ut se similem faceret ceteris, et ita volunt esse sicut Deus, in se ipsis sufficientes, sibi placentes, in se ipsis gloriantes, nulli debentes etc.

Christus autem non ita arbitratus est, non ita sapuit, sed illam formam retulit in Deum patrem, ac exinanivit, nolens illis uti titulis contra nos, nolens dissimilis nobis esse, quin magis nobis factus est, sicut unus ex nobis, et formam servi accepit (id est, omnibus malis sese subiecit), et cum esset liber (ut apostolus quoque ait) omnium se servum

*) Philip. 2.

fecit, non aliter agens, quam si sua essent omnia ista mala, quae nostra erant. Itaque super sese accepit peccata nostra et poenas nostras, et egit ut vinceret ea tanquam sibi ipsi, cum tamen nobis ea vinceret. Ita cum esset respectu nostri talis, ut Deus noster esse et Dominus esse posset, tamen ita noluit, sed servus potius fieri voluit noster, sicut ad Roma. 15: Non debemus nobis placere, etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est*): Improperia improperantium tibi ceciderunt super me, quae est eadem sententia cum praedicta.

Ex isto sequitur, quod ista autoritas negative debet intelligi, quam multi affirmative acceperunt, scilicet, quod Christus non arbitratus est se esse aequalem Deo, id est, noluit esse aequalis, ut fit per eos, qui id rapiunt per superbiam, qui dicunt Deo: Si non dederis (ut ait B. Bernhardus) mihi gloriam tuam, ipsemet mihi usurpabo. Non autem affirmative sic: Non arbitratus est se esse aequalem Deo, id est, quod esset aequalis Deo, id non putavit rapinam. Haec enim sententia non habet aptam intelligentiam, loquitur enim de Christo homine.

Apostolus id vult, ut singuli Christiani exemplo Christi fiant alterius servi, et si quid habent sapientiae, vel iustitiae, vel potentiae, quibus ceteris possint praestare et gloriari, tanquam formis Dei, non hoc servent, sed in Deum referant, et omnino fiant, quasi non habeant, et efficiantur sicut unus illorum, qui non habent; ut quisque sui oblitus et exinanitus a donis Dei agat cum proximo suo eo affectu, quasi sua sit propria infirmitas, peccatum, stultitia proximi, non glorietur, neque infletur, neque fastidiat, neque triumphet adversus illum, quasi Deus illius et aequalis Deo sit, quod cum soli Deo sit relinquendum, rapina fit per talem superbamque temeritatem.

Sic itaque accipitur forma servi, et impletur illud apostoli Galat. 5: Per caritatem servite invi-

*) Ps. 69.

sem, et ad Roma. 12. ac 1 ad Corinth. 12 per similitudinem membrorum corporis docet, quomodo membra robusta, honesta, sana non superbiunt adversus infirma, inhonesta, aegrota, tanquam dominentur et sint dii eorum, sed econtra magis serviunt illis, oblita suae honestatis, sanitatis, potentiae. Sic enim nullum membrum corporis sibi ipsi servit, nec sua quaerit, sed alterius, et eo magis, quo fuerit illud infirmius, aegrius, inhonestius, et, ut verbis eius dicam: Invicem sollicita sunt membra, ne sit schisma in corpore.

Ex istis nunc patet, quomodo agendum sit cum proximo in quacunque causa [1]).

---

1) Hic addita leguntur in ed. Jenensi quae sequuntur: Et illa doctrina practicanda: Quaecunque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis. Exempli gratia: Si estis offensi a proximo, statim suggeritis, vindicta petenda (sic enim sapit natura ex Adam), hic apparent illae duae formae, scilicet iustitia in offenso, et iniustitia in offensore. Si hic natura praevaluerit, quid fiet? Nempe sibi ipsi placebit et inflammabitur adversus offensorem, atque velut iniustum despiciens per sententiam et iudicat atque condemnat, et temere omnia agit contra eum, quae Dei sunt, tanquam superior illo, Dei enim est gloria, vindicta, iudicium, Roma. 12: Mea est ultio, Johan. 8: Est qui quaerat et iudicet. Hic igitur fit homo sanguinum, iratus, invidus, impatiens, sed interim obliviscitur, quod et ipse in plurimis aliis offendit Deum et hominem. In quorum tamen uno non vellet sic secum agi, sicut agit in isto unico cum proximo suo, nollet enim vindicari, iudicari, confundi etc.

Secundo non videt exemplar illud Christi, qui propter hoc, quod tam multipliciter est offensus, non solum non quaerit vindictam in eum, sed etiam velut misero et insano compassus submittit sese formae eius, ac pro eo peccato, quo offensus est, ipse non aliter agit oblitus formae propriae, quam si ipse hoc fecisset.

Tertio non videt, quod proximus ille offensor est, sicut membrum suum aegrotum, inhonestum et sanandum, quod magis compassione misericordiae fovendum est et sanandum, quam rigore iustitiae exasperandum est et confundendum. Sic enim et nos a Christo fovemur, et non exasperamur, qui tamen quingentis talentis (id est,

Quod si nos non volumus sponte exuere istas formas Dei et induere formas servi, cogemur et inviti exuemur. De quo nota Luc. 7. historiam, ubi Simon leprosus in forma Dei et iustitia sua sedens superbe iudicabat atque despiciebat M. Magdalenam, in qua videbat formam servi. Sed vide iudicem, statim Christus exuit eum forma iustitiae, et induit forma peccati, dicens: osculum mihi non dedisti, caput meum non unxisti. Vide, quanta peccata, quae ille non videbat, nec tam foeda forma sese putabat deformem. Non sunt in memoria ulla eius bona opera. Nescit Christus formam Dei, in qua ille sibi placens superbivit, non recitat, quod sit invitatus ab eo, cibatus, honoratus, non est Simon leprosus iam nisi peccator factus, qui tam iustus sibi videbatur, detracta est gloria formae Dei, sedet confusus in forma servi, velit nolit.

At contra, Mariam honestat forma Dei, et suam imponit ei et super Simonem exaltat, dicens: Haec pedes meos unxit, osculata est, lacrimis rigavit, capillis tersit. Vide, quanta merita, quae nec ipsa, nec Simon videbat. Non sunt in memoria ulla eius demerita, nescit Christus formam servitutis in illa, quam magnificavit forma dominationis, nec est Maria aliud quam iusta, et exaltata est in gloria formae Dei etc.

Sic faciet omnibus nobis, quoties de iustitia vel sapientia vel potestate inflamur, et irritamur adversus iniustos, stultos, impotentiores nobis. Tunc enim (quae est maxima perversitas) iustitia contra iustitiam, sapientia contra sapientiam, potentia contra potentiam operatur. Nam ideo potens es, ut impotentes non impotentiores facias opprimendo, sed potentes facias exaltando et defendendo, et ideo sapiens, ut non rideas stultos, ac sic magis stultos

---

multo maioribus infirmitatibus et offensionibus ipsum laedimus), ubi nos proximus noster vix quinquaginta (id est, minoribus offensionibus) urget et irritat. Ad hoc etiam oratio dominica cogit: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.

faciàs, sed suscipias, sicut te ipsum velles, et erudias. Sic iustus es, ut iustifices et excuses iniustum, non ut condemnes tantummodo, detrahas, iudices, atque vindices.

Hoc est enim exemplum Christi erga nos, sicut dicit *): Non venit filius hominis, ut iudicet mundum, sed ut mundus salvetur per ipsum. Et iterum Luc. 9: Nescitis, cuius spiritus filii sitis, non venit filius hominis animas perdere, sed salvare.

At natura vehemens contra nititur, quia valde delectatur in vindicta et in gloria suae iustitiae, atque in confusione iniustitiae proximi sui. Ideo suam causam agit, quam gaudet esse meliorem quam proximi, causam vero proximi persequitur, et cupit esse malam, quae perversitas est tota iniquitas contraria caritati, quae non quaerit quae sua sunt, sed quae alterius. Debet enim dolere, quod causa proximi non est melior quam sua, et optare ut sit melior quam sua, non minori gaudio, quam quo gaudet suam esse meliorem. Haec est enim lex et prophetae.

Sed dicis: An non licet malos castigare? Non decet peccata punire? Quis non tenetur iustitiam defendere? Hoc enim esset occasionem praebere delinquendi.

Respondeo.

Non potest hic simplex solutio dari, ideo distinguendum de hominibus. Sunt enim homines vel publici vel privati. Ad eos qui sunt publici, id est, in officio Dei constituti et in praesidentia, nihil pertinent ea, quae dicta sunt, ad ipsos enim ex officio et necessitate pertinet punire et iudicare malos, vindicare et defendere oppressos, quia non ipsi, sed Deus hoc facit, cuius sunt in hoc ipso servi, ut ad Roma. 13. late apostolus prosequitur dicens: Non sine causa gladium portat etc.

Verum hoc est intelligendum in causis aliorum,

*) Johann. 3.

non autem propria, nullus est enim in vice Dei propter se et sua, sed propter alios. Si autem habet causam propriam, alium Dei vicarium quam se ipsum requirat, iam enim non est iudex, sed pars. Sed de his alii et alias dicunt, latior est enim res, quam nunc dici potest.

Privati vero et propriae causae homines sunt triplices. Primi, qui vindictam quaerunt, et iudicium apud vicarios Dei, et horum nunc est totus numerus. Hoc tolerat apostolus, non autem probat 1. Corinth. 6. dicens: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt, imo dicit ibidem: Omnino delictum est inter vos, quod iudicia habetis, sed tamen propter maius malum toleratur hoc minus malum, ne se ipsos vindicent, et vim alter alteri faciat, reddendo malum pro malo, aut reposcendo sua bona, attamen tales non intrabunt in regnum coelorum, nisi fuerint mutati in melius, et licentia relinquant, sequendo expedientia, quia affectus ille sui commodi exstinguendus est.

Alii sunt, qui non cupiunt vindictam, imo parati sunt (secundum evangelium *)) tollenti pallium et tunicam dare, et non resistunt ulli malo. Hi sunt filii Dei, fratres Christi, haeredes futurorum honorum. Ideo vocantur in scripturis orphani, pupilli, viduae, pauperes, quorum pater et iudex Deus vocari voluit, eo quod se ipsos non vindicant, imo si praesidentes pro eis vindicare velint, vel non cupiunt nec quaerunt, vel solummodo permittunt, aut, si sint perfectissimi, prohibent et impediunt, potius parati et alia amittere.

Si dicis: Paucissimi sunt tales, et quis posset in hoc mundo permanere, si hoc faceret? Respondeo: Non est novum hodie, quod pauci salvantur, et angusta porta sit quae ducit ad vitam, et pauci inveniant eam, quod si nulli hoc facerent, quomodo stabit scriptura, quae pauperes, orphanos, pupillos populum Christi praedicat [1]).

---

*) Matth. 5.
1) In ed. Jen. additum est: Oportet ergo sic fieri.

Igitur isti magis dolent de peccato offendentium se, quam de suo damno et offensa, idque potius agunt, quo illos de peccato revocent, quam quod iniurias suas ulciscantur. Ideo formas iustitiae suae exuunt, et illorum formas induunt, orantes pro persequentibus, benedicentes maledicentibus, benefacientes malefacientibus, et pro ipsis inimicis suis poenas luere et satisfacere parati, ut salvi fiant, hoc est, evangelium et exemplum Christi.

Tertii sunt, qui sunt affectu tales, quales secundi iam dicti, sed effectu alii. Hi sunt, qui non adeo reposcunt sua, aut reddi vindictam cupiunt, quia sua quaerunt, sed per eam vindictam et redditionem suorum quaerunt emendam illius, qui rapuit, vel offendit, quem vident sine punitione non posse emendari. Hi vocantur zelosi, et in scripturis laudem habent, sed hoc non debet attentare, nisi qui in secundo gradu iam dicto perfectus est, et exercitatissimus, ne furorem pro zelo apprehendat et quod amore iustitiae sese credit facere, ex ira potius et impatientia fecisse convincatur. Similis est enim ira zelo et impatientia amori iustitiae, ut nisi a spiritualissimis discerni satis non possint. Huiusmodi fecit Christus opus (ut dicitur Johann. 2.), quando factis flagellis eiecit de templo vendentes et ementes, et Paulus *), quando dixit: In virga veniam ad vos etc.

Finis.

*) 1. Cor. 4.

Acta Augustana

Anno MDXVIII.

Praefatio.

Anno 1518 Imperator ac principes Germaniae Augustam Vindelicorum convenerunt, ut et de rebus publicis Germaniae et de bello contra Turcas suscipiendo consulerent. Ad eum conventum a Papa Leone X missus est Legati a Latere loco Cardinalis Thomas de Vio Caietanus, quem Cardinalem Caietanum appellare solent. Huic, ut et reditus Pontificis integros servaret et res ecclesiasticas Bohemiae et adiacentium terrarum in pristinum statum restitueret, d. V. m. Maii 1518 singularis tradita est Instructio (cf. Loescher Reform. Acta II, 310.) Cardinalis Caietanus mense Junio Augustam Vindel. pervenit, ubi Imperator Maximilianus ipse et Fridericus Saxoniae Elector cum reliquis principibus versabantur. Eundem Augustam venisse Lutheri caussam oppressurum cum ultro opinari licet tum ex epistola apparet, quam Lutherus d. 21. m. Augusti ad Spalatinum dedit, ubi haec legimus: „Nondum redierat nuntius, quem ad illustrissimum Principem Fridericum emisi: ideo adhuc exspecto, quid Dominus in mea caussa per vos agere velit. Audivi autem reverendissimum Cardinalem Caietanum id potissimum habere mandati a summo Pontifice, ut omni studio mihi Caesaris et Principum animos faciat adversos (Luth. Epp. I ed. Aurif. p. 76. de Wette I p. 132). Lutherus autem ipse, quum d. VII m. Aug. Citationem accepisset, ut Romam ad

caussam dicendam et revocandum perveniret, iam d. VIII m. Aug. per Spalatinum Fridericum, Principem suum, rogaverat, ut et Princeps ipse et Caesarea Maiestas sibi a summo Pontifice impetrarent remissionem seu commissionem caussae suae ad partes Alemanniae. Imperator contra Maximilianus d. V. eiusdem mens. Augusti ex civitate imperiali Augusta epistolam ad Leonem X Pont. dederat, ut damnosa et haeretica, quae per Lutherum essent disseminata, diudicaret, ne sinceritas Christiana huiusmodi disputationibus laederetur vel scandalizaretur, „se, quidquid Papa super his sancte statuisset, in imperio suo ab omnibus observari facturum". Ea epistola infra sequetur. Ad Friderici mentem atque animum perturbandum ac terrendum iam d. III m. Aprilis 1518 Cardinalis Raphael de Rovere epistolam ad Fridericum principem misit, ne Lutherum eiusque scripta tueretur; ad eam epistolam Fridericus Responsionem misit d. V m. Aug., quae itidem infra sequetur. Die XXIII m. Aug. Leo X Pont. Fridericum principem per literas hortatus est, ut daret operam et efficeret, ut Martinus Lutherus, ad respondendum Romam citatus, in potestatem et iudicium sanctae sedis apostolicae deduceretur (vid. infra). Eodem autem die XXIII. m. Aug. Roma datae sunt literae Cardinali Caietano, quibus illi mandatur, ut absque ulla mora Lutherum, haereticum iam declaratum, invocato principum brachio, coram se personaliter comparendum cogeret et compelleret, et in potestatem suam redactum sub fideli custodia retineret, donec a Pontifice aliud habuisset in mandatis, ut coram Sede apostolica sisteretur etc.

Eas literas (Breve quod dicunt) Luthero demum medio mense Octobri innotuisse, cernere licet ex epistola, quam Lutherus Vittembergam reversus d. 31. m. Oct. 1518 Spalatino misit, ubi haec legimus: „Responsiones meas ad D. Cardinalis obiecta una cum appellatione curabo ut edam in vulgus, adiecto theologico quodam apparatu super Breve apostolicum, imo diabolicum, cuius tu

saepe mihi mentionem fecisti et nuper exemplar misisti, quod mihi redeunti Nurmbergae redditum fuit cum aliis literis instructoriis. Nam incredibile est, tale quid monstri a summo pontifice egredi, praesertim Leone decimo. Ideo quisquis ille fuerit nebulo, qui sub nomine Leonis decimi tali me terrere proposuit decreto, intelliget me posse quoque nugas intelligere; aut si vere etiam a curia emanavit, docebo eos suas impudentissimas temeritates et iniquissimam ignorantiam" (Epp. Luth. ed. Aurif. I, 100, de Wette I p. 166). Hanc Postillam super Breve Lutherus una cum „Actis apud D. Legatum Apostolicum Augustae" mense Novembri typis vulgavit. Interim d. XXV mensis Septembris a. 1518 Rector (Johannes Stoebs de Wangen), Magistri et Doctores Academiae Wittembergensis per epistolas ad Carolum de Miltiz, Nuncium Apostolicum, et Leonem X Pontif. datas intercesserunt, orantes, ne Lutherus Romam se conferre cogeretur, et ut caussa eius in Germania commissa iudicibus non suspectis et locis tutis audiretur. Interpositis igitur Electoris Saxoniae (cf. Loescheri Reform. Acta I p. 445) et his Academiae Wittembergensis precibus concessit Pontifex, ut ea caussa in Germania cognosceretur, data iudicandi facultate Thomae de Vio, Cardinali Caietano, Legato apostolico, qui tunc Augustae Vindel. erat. Lutherum Fridericus Dux urgebat, ut coram eo viro se sisteret, ac dubitantis de comparitione animum firmabat promittendo non passurum se esse, ut Romam duceretur. Obtemperavit Lutherus Principis sui monitis, pedes iter suscepit, d. VII. Oct. Augustam pervenit Literisque Caesaris, quas salvi conductus appellant, d. XI m. Oct. acceptis Cardinalem adire constituit (cf. Seckendorfii Hist. Luth. I. Sect. 17. §. 36. et Loescheri Reform. Acta II p. 435 sqq.). Quid Augustae inter Lutherum et Caietanum actum sit, Lutherus ipse refert in Actis Augustanis, quae mense Novembri a. 1518 exeunte typis vulgavit.

In reddendo textu scriptorum, quae ad hunc conventum Augustanum pertinent neque a Luthero

ipso sunt composita, nos secuti sumus editionem Jenensem anni 1556: in reddendis Lutheri scriptis editiones principes, de quibus haec sunt commemoranda.

Acta Augustana a Luthero mense Novembri a. 1518 edita esse, et Fridericum electorem diu dissuasisse atque postremo per Spalatinum prohibere voluisse, ne a Luthero ederentur, cernimus ex compluribus, quas tum Lutherus dedit, epistolis. Scribit enim ille d. VIII'm. Nov. 1518 Wittembergae, quo Augusta d. 31. m. Oct. reverterat, Spalatino: Excuditur negotium meum Augustinense (Luth. Epp. ed. Aurif. I, 102, de Wette I, p. 169. coll. Ep. Luth. d. 31. Oct. ed. Aurif. I, 100. de Wette I, 166), et d. 25 m. Nov. Christophoro Langenmantel Canonico Augustano: Jam eduntur acta mea Augustensia, nam princeps hucusque dissuasit eorum editionem. Cetera ex optimo Patre Priore Johanne Frosch recenter insignito (sc. doctoratus theologici honore) cognosces. Signa supersunt cognoscenda. (Luth. Epp. ed. de Wette (Seidemann) VI. p. 8.). Die 9. m. Dec. 1518 Lutherus Spalatino, editionem Actorum inhibere conato, respondit: Jam actum erat, quod literis tuis mihi inhibes, mi Spalatine. Edita sunt acta mea, sed multa veritatis libertate, nondum tota tamen: mihi in his et omnibus festinandum video. (Epp. ed. Aurif. I, 123 et de Wette I p. 191. conf. ep. Luth. ad eundem d. 20. Dec. datam, ed. Aurif. I, 125. de Wette I, 198.). Et d. 13. m. Dec. 1518 haec scribit Staupitio: Princeps omnino dissuasit edi acta mea, nunc tandem permisit et iam excuduntur. (Epp. L. ed. Aurif. I, p. 101. de Wette I, 195).

Coniicere hinc licet editionem Actorum Augustanorum nisi per varia impedimenta Luthero non licuisse conficere et ex ipsis eorum Actorum editionibus principibus apparet manifesto. De iis multa disputavit D. Joh. Barth. Riederer, theol. prof. Altorfiensis, in libri clarissimi: Nützliche und angenehme Abhandlungen aus der Kirchen-Bücher- und Gelehrtengeschichte. Altdorf 1769. Partic. III, p. 362 sqq. commentatione: „Nachricht von drei ver-

schiedenen Ausgaben der Actorum Augustanorum Lutheri“.

Hae editiones principes sunt:

1) ACTA. F. MARTINI LUTHER
August: apud. D. Legatū Apticū
Auguste.

Tituli pagina nec in margine est ornata nec imaginem ullam prae se fert, et textus excusus est typis minoribus ac permultis vocabulis compendiosis, sicuti Joh. Grunenberg Wittembergensis iis uti solebat. Folia sunt duodecim formae quartenariae, quorum ultima pagina est nuda: signum chartae aquaticum est caput tauri. Folia insigniuntur literis A., A II, A III, folium quartum eget signo; B., B II, B III, folium quartum eget signo etc. In folio C III finitur Breve Leonis X per vocabula: Jo. Sadoletus, et in eadem pagina incipit: Postilla F. Martini Luther super Breve praecedens, et statim post haec vocabula sequitur lacuna, cuius spatium quod octo fere versus continet atramento typographico oblitum est. Septem versuum exitus accurate ibi discerni possunt; et in exemplari horum Actorum Lutheri, quod in bibliotheca Norimbergensi asservatur, haec conspicitur forma huius loci:

. . . . is
. . . . S
. . . . o
. . . . [illegible]
. . . . [illegible]
. . . . d
. . . .*). ē

Tum postilla ipsa incipit per vocabulum Deinde, ex quo luculentissime apparet aliquid antecessisse; in posterioribus editionibus praeter unam **) omnibus hoc Deinde non legitur et Postilla incipit a vocabulis: Quis dixit Pontifici etc.

In bibliotheca regia Monacensi itidem huius editionis exemplar pigmento oblitum atro exstat,

---

*) Totum hoc spatium atramento typographico est oblitum. **) vid. infra p. 346 sq.

in quo tamen (itid. fol. C III) non ultimarum literarum partes in singulis versibus adhuc conspiciuntur expressae, sed partes literarum, quibus singuli versus inceperant.

Haec ipsa mihi videtur princeps fuisse editio, quam Lutherus invito Principe electore Wittembergae excudendum curavit, ex qua tamen excusa Princeps Postillae exordium pigmento atro exstingui iussit.

Riedero quoque duo praesto erant exemplaria huius editionis, in quibus itidem hae erant obliterationes. Refert enim in commentatione, quam supra laudavimus, (p. 365), quae sequuntur: Bei dieser Postilla bemerkte ich schon lange in meinem Exemplar, dass der ganze erste Paragraphus von 8 Zeilen mit Druckerschwärze völlig überzogen sei, dass man nichts davon lesen könne, wie sonst die Bücher-Censores im Pabstthum mit den locis expungendis der Bücher, die sie doch nicht völlig verwerfen wollten, gethan haben. Ein anderes Exemplar eines vornehmen Gönners ist hier ebenso beschaffen, allein es mag entweder nicht sogar hart geschwärzt oder schon ehemals von iemanden diese Schwärze aufzulösen versucht worden sein, welches ich bei meinem Exemplar zur Zeit noch nicht habe zu Stande bringen können, so haben sich doch aus jenem folgende Worte bisher herausbringen oder errathen lassen, die ich mit Weglassung der Abbreviaturen hieher setze:

Primum. Summus Pontifex Romanus Summis . . . episcopis scribit ut fratribus suis venerabilibus . . . . S. Sixti presbytero scribit dilecto filio . . . . . . - observatum est, ut in hoc ipso Brevi observabis, . . . sed maxime distinguebat memorabilis autor. Hieronymum Asculanum . . . venerabilem fratrem a Papa nominari. oportuit enim praerogativae . . . etiam ab hoc Sycophanta filizari, qui dicitur Legatus a latere, . . . memorem esse. . . .

So viel sieht man daraus, dass Luther sich darüber aufhält, dass der Pabst den Cardinallegaten dilectum filium, den Bischof von Ascoli aber Hieronymum, venerabilem fratrem nennt. Dieser ganze Paragraphus ist in allen Werken, die ich nachgeschlagen habe, gänzlich weggelassen, und der folgende Paragraphus, folglich die ganze Postilla mit den Worten: Quis dixit Pontifici cet. angefangen worden, da doch in diesen beiden Exemplaren vor diesen Worten noch Deinde stehet: Deinde, quis dixit Pontifici, welches Deinde sich auf ein vorhergegangenes Primum bezieht, sowie die folgenden Paragraphi mit: Item und Ultimo anfangen."

Eam editionem bibliothecae Norimbergensis nos secuti sumus in textu Brevis et Postillae reddendo, et continet ea Acta R. P. D. Martini Lutheri apud Dom. Leg. Caietanum praeter Appellationem M. Lutheri a Caietano ad Papam et epistolas duas ad Caietanum Pridie Lucae Evangelistae et die S. Lucae evangelistae 1518 datas atque sub finem Breve Leonis X et Postillam Lutheri super Breve praecedens. Cum ea editione contulimus collectionem Basiliensem a. 1520, in collectione enim Basiliensi a. 1519 haec Acta nondum reddita sunt.

Legitur hoc Breve et Postilla etiam in collect. Opp. Luth., latine in Wittemb. I, p. 204 et 214, Jen. I, 190, germanice in Wittenb. IX, p. 31, Jen. I, p. 102, Altenb. I, p. 115. Lips. I, 174, apud Walch. XV, p. 656. (conf. Loescher Reform. Acta II, 437).

2) Alia editio princeps sine dubio itidem Wittembergae prodiit, cuius titulus literis gothicis exscriptus hic est:

Acta F. Martini | Luther August. | apud. D. Legatū Apo-| stolicū Augustae. | (s. l. et a.) Infra hanc inscriptionem cernitur figura ligno expressa Christum repraesentans, quem de cruce demunt. Duodecim sunt folia form. quartan. latinis typis excusa, quorum ultima pagina est nuda. Insignia paginarum A et B. sena amplectuntur folia. Sub inscriptione: POSTILLA. F. MARTINI LUTHER SUPER | Breve praecedens,

statim sequuntur haec verba: | Deinde, quis dixit Pontifici me etc. Signum chartae aquaticum itidem est caput tauri, loci autem pigmento atro obliti nullum exstat vestigium. (Riederer in commentatione, quam supra laudavimus, propter figuram ligno excusam opinatur eam editionem ex officina Melchioris Lottheri Lipsiae prodiisse). Asservatur eius editionis exemplar in bibliotheca Dresdensi.

3) Alia denique editio princeps Actorum Augustanorum Basileae per Jo. Frobenium prodiit sub hoc titulo:

ACTA R. PA | TRIS MARTINI LUTHERII AUGU- | STINIANI APUD D. LEGA | TUM APOSTOLICUM | AUGUSTAE.

Folia sunt viginti form. quart., quorum ultima pagina nuda est. Quamquam nec locus nec annus additus invenitur, tamen ex literarum formis et ex more, quo Lutherius pro Lutherus scriptus legitur, manifeste patet, eam editionem per Jo. Frobenium Basileae prodiisse. Titulo denique praefixa est folii transversi forma, quae in editionibus Basiliensibus semper fere in exordiis librorum ac titulorum cernitur.

Ea editio multifariam differt ab editione priore, quae Wittembergae prodiit. Continet enim narrationem eorum, quae priore die acta sunt, protestationem altera die oblatam et responsionem Cardinali Caietano scriptam, quae finitur his verbis: „Dominus Jesus regat et servet reverendissimam Paternitatem tuam in aeternum. Amen." Tum statim sequuntur epistolae Lutheri Caietano pridie Lucae Evangelistae et die S. Lucae Evangelistae MDXVIII missae, iisque continuo adiuncta est Appellatio D. Mart. Lutheri a Caietano ad Papam. Confecta haec editio est aut anno 1518 exeunte, aut anno 1519 ineunte; exemplar enim eius, quod nobis ex bibliotheca reip. Norimbergensis praesto erat, haec in tituli pagina prae se fert manu scripta: „Filio suo Joanni Tucher C. Scheurl, doct. 31. Jan. 19". Unde vero orta sit haec editionum differentia, Jo. Frobenius ipse d. XIV mens. Febr. 1519 indicat his verbis Luthero:

„Miraberis forsan de nostra tuorum Actorum editione, quod videlicet partim Vuittembergensi respondeat, partim non. Sed causam audi. Miserat nobis ex Augusta Vindelicorum amicus quidam noster Responsionem tuam Cardinali datam, etiam iam imprimenda erat, cum Calvus *) ex Norimberga rediens unicum tantum Vuittembergensis editionis quaternionem **) secum attulit, primum videlicet, quem nos statim imitati, reliquam illam partem ex Augusta nobis missam utcunque annexuimus. Nunc vero Blasii ***) beneficio Vuittembergensis editionis exemplar nacti, quod nostrae deest, quam primum licebit, additūri sumus. Audio enim a Doctis probari quam de Decretorum violentia coronidem adiecisti (Luth. opp. lat. ed. Jen. I. p. 389)." Num Frobenius postea pleniorem editionem Actorum curaverit, non constat; in collectione opp. Luth., quae anno 1519 prodiit et per Jo. Frobenium typis excusa et divulgata est (cf. epistolam, quam modo laudavimus), haec Acta nondum reperiuntur, leguntur autem in coll. Basiliensi a. 1520, ubi Postilla Lutheri super Breve Leonis X incipit his verbis: Quis dixit Pontifici etc. I, p. 264.

Acta Augustana leguntur latine in coll. Opp. Luth. Jen. I, p. 188 sqq. Wittenb. I, p. 207 sqq., germanice in Wittenb. IX, 35 sqq., Jen. I, 108 sqq. Altenb. I, 119 sqq. Lips. XVII, 186 sqq., apud Walch. XV, 636 sqq. Loescher Reform. Acta II, 435 sqq.

Nos in textu Actorum Augustanorum reddendo secuti sumus editionem Basiliensem collatam cum Wittembergensi et collectione Opp. Luth. Ba-

---

*) Calvus bibliopola Papiensis. **) Ex epistolis Lutheri illis temporibus datis apparet, singulos quaterniones scriptorum eius, ubi primum typis excusi erant, per typographos esse divulgatos: „insidiantur, Lutherus ipse inquit, si quid vel unius paginae edo." cf. Ep. Luth. Spalatino d. 20. m. Dec. 1518 missam ed. de Wette I, 198. Aurif. I, 125. ***) Blasius Salmonius bibliopola Lipsiensis.

siliensi 1520, atque Jenensi; quae inter has editiones differant notis indicavimus.

Epistola Imperatoris Maximiliani Augusti

missa ex conventu Augustano Anno MDXVIII de controversiis Lutheri ad Leonem X Pontificem Romanum.

Beatissime Pater, Domine reverendissime, accepimus non adeo multos ante dies, quendam Fratrem Augustinianum, Martinum Lutherum, nonnullas Conclusiones in materia Indulgentiarum scholastico more discutiendas disseminasse nec non in concionibus suis et ea de re et de vi apostolicarum Excommunicationum plurima docuisse, in quibus damnosa et haeretica pleraque videantur, atque ea nunc per Magistrum sacri vestri palatii notata esse. Quae res nobis eo magis displicuit, quo pertinacius dictus Frater, ut edocti sumus, doctrinae suae inhaerere atque complures errorum suorum defensores et patronos, etiam potentes, consecutus esse dicitur.

Verum cum suspectae assertiones et periculosa dogmata a nemine melius, rectius et verius diiudicari queant, quam a Beatitudine vestra, quae sola, ut potest, ita debet, vanarum quaestionum, sophisticarum rationum, et verbosarum contentionum autores compescere, quibus pestilentiores christianae pietati nulli contigerunt, huc tantum spectantes, ut quod ipsi didicerunt, id solum habeatur in pretio, quod praesentis seculi et eruditiorum consensus et pie antea in Christo defunctorum candida et solida doctrina comprobat.

Exstat pervetustum Pontificii senatus decretum de constituendis Doctoribus, in quo de sophistica nusquam unquam quicquam cautum est, nisi quod ista in Decretis vocantur in dubium, utrum fas sit ea discere necne, atque horum studium a multis et magnis autoribus improbatur.

Cum igitur, quod Pontificum autoritas iussit, negligitur, et de quo dubitatum, imo improbatum est, id solum recipitur, necesse est interdum hallucinari, somniare et caecutire magistros istos, quibus debetur, quod non solum hactenus Doctores ab ecclesia recepti solidiores non lecti, sed plerique depravati sunt atque mutili redditi.

Tacemus iis autoribus pullulasse longe plures, quam unquam damnatas fuisse haereses. Tacemus Reuchlinianam infamationem et nunc praesentem hanc periculosissimam de Indulgentiis atque censuris apostolicis disceptationem his perniciosis autoribus in mundum emanasse, quibus nisi Beatitudinis vestrae et reverendissimorum Patrum autoritas legem finemque imposuerit, brevi non solum imperitae imponent multitudini, sed et principum virorum sibi auram et favorem in mutuam perniciem comparabunt. Quibus si conniventibus oculis campus apertus atque liber dimittatur, futurum est, ut quod omnium maxime in votis habent, ut pro optimis et sanctissimis Doctoribus istorum nenias prae oculis habere cogatur totus mundus.

Haec pro singulari nostra in sedem apostolicam reverentia Beatitudini vestrae significavimus, ut sinceritas Christiana huiusmodi temerariis disputationibus et captiosis argumentis non laedatur et scandalizetur. Nos enim quidquid super his sancte statuerit in Imperio nostro ad laudem et honorem Dei omnipotentis et Christi fidelium salutem ab omnibus observari faciemus.

Datum in civitate nostra imperiali Augusta, die quinta mensis Augusti, Anno MDXVIII. Regnorum nostrorum, Romani tricesimo tertio, Hungariae vero vicesimo nono.

Responsio D. Friderici

Ducis Saxoniae, Sacri Imperii Electoris, ad Epistolam (quam desideramus) D. Raphaelis, Tituli S. Georgii ad velum aureum.

Reverentissime in Christo Pater, amicissime et Domine et amice, Caritatis vestrae literas, datas Romae die III. Aprilis, mihi die VII. Julii redditas, ut perlegi, ita amanter a Caritate vestra accepi atque intellexi, maxime, quod adhuc patris mei amantissimi beatae memoriae recordetur. Perpetuo enim honorem et optima quaeque mihi de Car. vestra pollicitus sum, quemadmodum Car. vestra ex meis hactenus literis facile potuit deprehendere, neque inferiora etiamnum mihi de Car. vestra polliceor, paratissimus etiam vicissim, Car. vestrae gratiam referre. Et quoniam intellexi Car. vestrae nescio quae adversa accidisse, gravatim vicem vestram tuli.

Quod si res interim Car. vestrae meliores factae sunt, non sine magna animi et voluptate et laetitia intelligerem.

Porro, quae Car. vestra de Doctore Martino Luthero scribit, cognovi. Itaque Caritas vestra, Deo volente, nunquam intelliget me secus daturum atque futurum, mihi etiam neque animum neque voluntatem aliam fore, quam me obtemperantem atque dicto audientem sacrosanctae ecclesiae catholicae dandi.

Neque etiam hactenus unquam mihi sumpsi vel scripta vel conciones Doctoris Martini Lutheri tuendi, imo ne hodie quidem. Quemadmodum ego id ipsum etiam pontificiae Sanctitatis Legato Cardinali S. Sixti, imo et pontificio nuncio Carolo Miltitio, tum literis, tam coram ostendi *).

---

*) cf. Loescheri Reform. Acta II, p. 316.

Ceterum, ut audio, Doctor Martinus nunquam non obtulit, se coram aequis, commodis, non suspectis et prudentibus iudicibus, fide publica munitum, obedienter compariturum, doctrinam suam ipse defensurus, et meliora atque sanctiora ex scripturis Sanctis edoctum sese obtemperantem et ductilem praestaturum.

Ad hoc audio ipsi admotum Commissarium Archiepiscopum et Electorem Treverensem *), amicum meum, ad cuius vocationem non dubito fide publica probe et satis munitum obsequenter compariturum, ut nemo mihi quidquam hoc nomine possit iure crimini vertere. Ex animo enim mihi doleret, mea hac aetate errores in sancta fide Catholica suboriri, atque existere, hocque molestius mihi esset, errores a me provehi. A qua impietate, ut oro, me Deus clementer praeservet intaminatum. Id quod Car. vestrae ad literas ipsius nolui clam esse, flagitans has meas literas non inamanter excipiendas atque intelligendas, quam Deo omnipotenti feliciter conservandam commendo.

Datum ex Augusta, V. Augusti,
Anno MDXVIII.

Leo Papa X.

Dilecto Filio Nobili Viro, Friderico, Duci Saxoniae, Sacri Romani Imperii principi Electori, S.

Dilecte fili, Salutem et apostolicam benedictionem. Cum memoria recolimus nobilissimam familiam tuam, teque ipsum caput et ornamentum familiae ad ceteras laudes proprias generis vestri hanc primam et potissimam esse voluisse, ut per vos Dei fides ac religio, et huius sanctae Sedis honor ac dignitas, quemadmodum quidem decet et fas est,

*) cf. Loescher. ibid.

salva atque illibata manerent, non possumus existimare errantem quempiam a fide, vel adversus eam potius oblatrantem, tuae nobilitatis favore aut gratia fretum, superbiae et iniquitati suae frena tam audacter laxare.

Cum vero audimus et ad nos undique defertur, quendam iniquitatis filium, Fratrem Martinum Lutherum, ordinis Eremitarum S. Augustini congregationis Alemanniae, immemorem habitus professionisque suae, quae in humilitate et obedientia consistit, praevaricantem, in ecclesia Dei iactare se, tanquam tuae nobilitatis praesidio munitus, nullius autoritatem reprehensionemque vereatur. Etsi cognoscimus falsum hoc esse, tamen eidem nobilitati tuae scribendum duximus, hortantes eam in Domino, ut pro nomine et dignitate boni catholicique Principis, qualis tu es, retinere splendorem optimae famae generis tui immaculatum ab hac calumnia velis. Neque solum culpam evitare, quod facis, nulla enim adhuc in te nostro iudicio culpa est, sed etiam suspicionem fugere huius culpae, quam tibi illius temeritas inferre conatur.

Et quoniam ex doctissimorum ac religiosissimorum hominum relatione ac praesertim dilecti filii Magistri sacri Palatii nostri nobis constat, multa dictum Fratrem Martinum Lutherum impia et haeretica audere asserere, et publice affirmare, nos et eum citari ad respondendum iussimus, et dilecto filio nostro Thomae, tituli S. Sixti Presbytero Cardinali nostro et huius sanctae Sedis de latere Legato, homini omnis theologiae philosophiaeque consultissimo, quid eum agere oporteat, commisimus.

Cum autem haec res Dei catholicaeque fidei sinceritatem omnino concernat sitque proprium officium Sedis Apostolicae, fidei magistrae, cognoscere, qui recte sentiant aut perperam. Hortamur denuo nobilitatem tuam et in virtute sanctae obedientiae mandamus, ut et Dei et Nostri et sui honoris causa dare operam et efficere velit, ut is Martinus Lutherus in potestatem et iudicium huius sanctae Sedis, sicut a te Legatus praedictus requisiverit, deducatur. Quod

erit fidei catholicae gratum et salutare munus, tuae nobilitati ob pietatis et religionis cultum in primis honorificum. Siquidem ad honorem nominis tui et animae salutem in primis pertinet, ne praesens et futurum seculum ullo tempore commemorare possit, haeresin perniciosissimam in ecclesia Dei, favore Domus tuae nobilissimae, fuisse exortam, cui te periculo occurrere tua sapientia decet.

Quod si forte aliquid tibi de eo in bonam partem persuasum est re apud Sedem apostolicam discussa, et veritate indagata, aut is, si erit innocens, cum bona nostra gratia remittetur, aut si pravae mentis inventus fuerit, mens tua ab omni errore liberabitur. Nos et paterno affectu, et ex pastorali officio, neque innocentiae poenam ullam proponimus et poenitentiae clementiae nostrae gremium largiter aperiemus.

Datum Romae apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXIII. Augusti, anno MDXVIII, pontificatus nostri anno sexto.

Jacobus Sadoletus.

Leo Papa X.

Dilecto Nostro Filio Thomae, Tituli S. Sixti Presbytero Cardinali nostro, et apostolicae Sedis de latere Legato.

Dilecte fili noster, Salutem et apostolicam benedictionem. Postquam ad aures nostras pervenerat, quendam Martinum Luther, Ordinis Eremitarum S. Augustini Professorem, in reprobum sensum versum, nonnulla haeretice, et ab eo, quod sancta Romana tenet ecclesia, diversa asseverare, et super hoc conclusiones, nec non famosos libellos temeritate propria, et erecta cervice, laxatis obedientiae frenis, inconsulta Romana ecclesia, fidei [1]) magistra, in diversis Germaniae partibus publicare ausum

1) In ed. orig.: fide.

fuisse, nos temeritatem suam paterne corrigere volentes, Venerabili Fratri nostro Hieronymo Episcopo Asculano, Curiae causarum Camerae Apostolicae generali auditori, commisimus, ut ipsum Martinum [1]) ad comparendum personaliter coram eo, et se super praemissis examinandum, et qualiter de fide sentiret respondendum, sub certis poenis moneret, ipseque Hieronymus auditor contra dictum Martinum monitorium huiusmodi, ut accepimus, decrevit.

Nuper autem ad notitiam nostram devenit, quod dictus Martinus benignitate nostra abusus et audacior effectus, mala malis addendo, et pertinaciter in haeresi persistendo, nonnullas alias Conclusiones ac famosos libellos similiter publicavit, in quibus nonnulla alia haeretica et erronea continentur, quod quidem mentem nostram non modicum perturbavit.

Quare, prout pastorali nostro incumbit officio, in praemissis occurrere, et ne pestis huiusmodi adeo invaleat, quod [2]) simplicium animos inficiat, providere volentes, circumspectioni tuae (de qua tum ob singularem doctrinam et rerum experientiam, tum ob in nos, et hanc sanctam sedem, cuius honorabile membrum existis, sinceram devotionem plurimum in Domino confidimus) per praesentes mandamus, ut eisdem praesentibus receptis absque ulla mora, quoniam res apud nos, tum ex fama, tum et [3]) facti permanentia, notoria et inexcusabilis est, dictum Martinum haereticum per praedictum auditorem iam declaratum ad personaliter coram te comparendum, invocato ad hoc tam carissimi [4]) in Christo filii nostri Maximiliani Romanorum Imperatoris electi, quam reliquorum Germaniae Principum, Communitatum, Universitatum et Potentatuum, tam ecclesiasticorum, quam secularium, brachio, cogas atque compellas, et eo in potestate tua redacto, eum sub fideli custodia retineas, donec a nobis

---

1) In ed. Jen. hic et reliquis locis: Lutherum. 2) Ibid.: ut. 3) Ibid.: ex. 4) Ibid.: clarissimi.

aliud habueris in mandatis, ut coram nobis et sede apostolica sistatur[1]).

Ac quod si coram te sponte ad petendum de huiusmodi temeritate veniam venerit et ad cor reversus poenitentiae signa ostenderit Tibi eum ad unitatem sanctae matris ecclesiae, quae nunquam claudit gremium redeunti, benigne recipiendi concedimus facultatem.

Si vero in pertinacia sua perseverans et brachium seculare contemnens in potestatem tuam non venerit, Tibi in omnibus Germaniae partibus eum ac omnes ipsius adhaerentes et sequaces, etiam per edicta publica, ad instar illorum, qui olim in Albo praetorio scribebantur, pro haereticis, excommunicatis, anathematizatis, et maledictis publicandi et ab omnibus Christi fidelibus tanquam tales evitari faciendi concedimus similiter facultatem.

Et ut celerius et facilius morbus huiusmodi exterminetur, universos et singulos Praelatos, et alias ecclesiasticas personas, tam seculares quam quorumvis Ordinum, etiam mendicantium regulares, nec non Duces, Marchiones, Comites, Barones, ac quascunque Communitates, Universitates et Potentatus (praefato Maximiliano electo Imperatore excepto) autoritate nostra etiam sub excommunicationis latae sententiae, et aliis infra dicendis poenis moneas et requiras, ut sicut reputari cupiunt et haberi fideles, dictum Martinum et eius adhaerentes et sequaces capiant et ad manus tuas transmittant.

Quod si, quod absit, quod nobis persuadere non possumus, praedicti Principes, Communitates, Universitates, et Potentatus, aut aliquis eorum Martinum aut adhaerentes et sequaces praedictos quomodolibet receptaverint seu eidem Martino auxilium, consilium vel favorem publice vel occulte, directe vel indirecte, ex quavis causa quomodolibet dederint, eorundum Principum, Communitatum, Univer-

---

1) In ed. orig. et collect. Basiliensi a. 1520 deest: sistatur.

sitatum, et Potentatuum, ac cuiuslibet eorum Civitates, oppida, terras et loca, nec non civitates, oppida, terras, et loca, ad quae praedictum Martinum declinare contigerit, donec dictus Martinus ibidem permanserit, et per triduum post, ecclesiastico subiicimus interdicto.

Mandantes nihilominus omnibus et singulis Principibus[1]), Communitatibus, Universitatibus et Potentatibus praedictis, ultra praefatas poenas, quoad ecclesiasticos et regulares praedictos sub privationis ecclesiarum, monasteriorum, et aliorum beneficiorum ecclesiasticorum, nec non inhabilitatis ad ea in posterum obtinenda, privatione quoque Feudorum: quo vero ad Laicos, dempto praedicto Imperatore, infamiae, inhabilitatis ad omnes actus legitimos, ecclesiasticae sepulturae, privationis quoque Feudorum, a nobis et sede apostolica, vel quibusvis aliis etiam secularibus obtentorum, poenis, eo ipso incurrendis; quatenus mandata requisitionis et hortationes tuas sine exceptione, contradictione et replicatione aliqua illico exsequantur, et a consilio, auxilio, favore, et receptatione praedictis omnino abstineant.

Obedientibus vero Indulgentiam etiam plenariam, seu retributionem aliquam, aut gratiam arbitrio tuo concedendi, tenore praesentium tibi tribuimus facultatem: non obstantibus exemptionibus, privilegiis, et indultis, iuramento, confirmatione apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, quibusvis ecclesiasticis seu cuiusvis Ordinis et mendicantium regularibus, ecclesiis, monasteriis sive locis, aut personis etiam secularibus, quomodolibet concessis, etiamsi in eis caveretur expresse, quod excommunicari, suspendi, interdici nullo modo possint, cum irritantis decreti appositione, quibus eorum tenores, ac si de verbo ad verbum praesentibus insererentur, pro expressis habentes, ad effectum praesentium specialiter et expresse derogamus, et derogatum esse volumus, ceterisque contrariis quibuscunque.

---

1) In ed. orig.: Principibus ac Communitatibus.

Datum Romae apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, Die XXIII. Augusti, Anno M.D.XVIII, Pontificatus nostri anno sexto.

Jacobus Sadoletus.

Postilla F. Martini Lutheri

Super Breve praecedens.

Quis *) dixit Pontificime abusum benignitate sua, qua me per Dominum Hieronymum citari fecit? cum tempore huius dati Brevis, aut certe huius benignitatis ubusus, ego nondum quidquam de citatione audierim, ut infra scies, sed insulsus aliquis leucocorax in Germania meam videns fiduciam ista crocitavit.

Item, quod in haeresi pertinaciter post Hieronymianam citationem et monitionem perstiterim, et alios libellos ediderim, est apertum mendacium, non solum enim ante datum huius Brevis, sed etiam ante datum monitorii, cessatum erat a libellis meis edendis [1], exceptis resolutionibus, quas necdum citatus plene absolveram. Sed satis indicat nasus, displicuisse defensionem meam vulgarem quibusdam cucullis, quibus cum non cederem, fingunt mihi pontificem quendam de permanentia facti, de fama notoria et inexcusabili, divinantem. Iste enim Leo X., quem illi fingunt, forte est inter rationem rei rationabilis et rei ratiocinantis natus.

---

1) In ed. origin.: edendis meis.

*) In ed. origin, quam supra laudavimus et in textu reddendo secuti sumus, ante hoc vocabulum cernitur lacuna, quae orginem habere videtur ex censura typographica principis Friderici iussu instituta, quippe qui editionem horum Actorum diu dissuaserit; spatium enim 8 fere versuum atramento typographico est oblitum nec nisi exitus septem versuum accurate discerni possunt, vid. Praef. Quae sequuntur typis manifestis impressa sic incipiunt: Deinde, Quis dixit pontifici me etc.

Ultimo et omnium suavissimum, Breve hoc datum est XXIIII. Augusti, ego autem citatus et monitus fui VII. Augusti, et sic intra datum Brevis et citationem cucurrerunt 16. dies. Calculum pone, lector, et invenies Dominum Hieronymum Episcopum Asculensem, vel ante mihi insinuatam citationem, aut intra decimum sextum diem post insinuatam processisse contra me, iudicasse, damnasse, declarasse. Si nunc quaeram, ubi tunc sexaginta illi dies mihi dati in citatione mea, qui inceperunt a VII. Augusti, finiebantur autem circiter VII. Octobris. Est iste mos et stilus Romanae curiae, ut eadem die citent, moneant, accusent, iudicent, damnent, declarent, praesertim tanto spatio absentem et ignorantem? Quid respondebunt, nisi sese oblitos fuisse ellebori[1]), quando hoc mendacium adornare parabant.

In fine, mi lector, accipe fidele meum monitorium, utcunque[2]) cesserit meis propositionibus et quantumcunque indulgentias elevaverint, ne in meam stultitiam aliquando cadas, moneo. Ego enim vere mihi donari merita Christi per indulgentias aliquando credebam, atque hac stulta opinione procedens docui, et iactavi in populum, quandoquidem tantae res essent indulgentiae, non licere eas relinquere, viles et contemptas habere, non advertens omnium Bardorum bardissimus, quod eo sermone pene praeceptum salubre aut certe consilium necessarium facerem, ex permissionibus, licentiis, relaxationibus. Huc enim me perpulit sensus meus, opinionum et Extravagantium male lucidis verbis deceptus. Erravi, testis lector, revoco, testis lector.

Postquam autem receptis oculis viderem, ab omnibus Doctoribus una sententia tradi, indulgentias melius omitti quam redimi, et feliciores esse eos, qui per se satisfaciunt, quam qui indulgentias

---

1) In ed. Jen. et ed. Basil. a. 1520 haec leguntur: oblitos et elleboro purgandos fuisse. 2) In ed. origin.: utrunque.

redimunt, esseque indulgentias aliud nihil, quam relaxationes bonorum operum, quibus fatisfactio impletur, mox vidi proclivi sequela, eas posse contemni, imo saluberrimum esse consilium, ut relinquantur et viles habeantur.

Porro contemnere, relinquere, vilia ducere sacrosancta, pretiosissima, inaestimabiliaque merita Christi (id est, indulgentias) horrendum sonabat, ac non tam consilii quam furentis impietatis verba iudicabantur. Ad haec perurgebat, quod indulgentiae sine nomine meritorum Christi vilissimae essent, soloque titulo meritorum Christi rerum omnium pretiosissimae fierent, ac sic sacrosancta (heu) incomparabilia merita Christi ad turpissimam foedissimamque servitutem quaestus praetexerentur. Quis enim Christianorum, si audiat vel nominari, nedum exhiberi vulnera, sanguinem, labores dulcissimi Salvatoris sui, non vitam quoque, nedum pecunias, prodigeret, idque cum gaudio? At quo rursum dolore cruciaberis, si haec omnia non nisi in teterrimum quaestum servire videris, ac non uno Iuda, nec semel, sed innumeris Iudis, singulisque momentis vendi revendique Christum.

Igitur non te fallat nomen Christi, recordare praedictum esse*), multos venturos Pseudochristos in nomine Christi, tantaque prodigia et signa daturos, ut in errorem ducant (si fieri potest) etiam electos. Sit mea propositio falsa, sint merita Christi thesaurus indulgentiarum, sed cogita, quod hinc sequi necessarium est, et dicere te oportet: Merita Christi relinquenda, et vilia ducenda esse, feliciores esse eos, qui merita Christi non redimunt, quam eos, qui devotissime eadem quaerunt, et cum merita Christi quam maxime (natura sua) ad bona opera impellant, in indulgentiis tamen sibi ipsis pugnantia, bona opera relaxant, et quod natura sua voluntateque Dei faciunt, id voluntate papae sol-

*) Matth. 24.

vunt. Feci, quod debui, lector, si deinceps erras, sine mea culpa erras. Vale.

Anno M. D. XVIII[1]).

Epistolae Duae

Academiae Witembergensis.

I.

Magnifico et generoso viro domino Carolo de Miltitz, cubiculario secreto, et Nuncio Apostolico, Patrono nostro reverenter colendo.

Non sine gravi animorum nostrorum dolore intelleximus, magnifice et generose vir, Reverendum Patrem Martinum Lutherum Augustinianum, sacrae theologiae et bonarum artium Magistrum, Academiae nostrae membrum praestantissimum, in tantam sanctae Sedis Apostolicae adductum invidiam, ut citatus Romam, multiplici sua oblatione fidei, pietatis et officii, Christiano homine digna, impetrare non potuerit hactenus, ut causa in Germania commissa iudicibus non suspectis et locis tutis audiretur. Sumus enim ita cum erga totam Christianam religionem, tum erga sanctam Sedem Apostolicam et sanctam Romanam Ecclesiam affecti, ut si certum esset nobis, Doctorem Martinum lapsum in tam foedos et impios errores, primi omnium eum non solum permitteremus legibus, sed etiam exigeremus eiiceremusque, tantum abest, ut favere velimus a via veritatis evangelicae erranti.

Verum experti multis abhinc annis hominis eruditionem tam multiiugam, quam pene singularem, moribus integerrimis et defecatissimis coniunctam, eamque multis regionibus Christianae fidei, nedum nobis cognitam, nostri muneris putamus rogare pro pio Patre, tam praeclare de nobis merito. Nisi enim talis esset, neque Christianissimo et illustris-

---

1) In ed. orig. deest: Anno M. D. XVIII.

simo Principi nostro, Domino Friderico, Duci Saxoniae, Sacri Romani Imperii Electori et Archimarscallo, Academiae nostrae conditori, Patrono et Patri pientissimo, neque nobis in diem hodiernum fuisset tolerabilis.

Quapropter magnificentiam tuam etiam atque etiam vehementer rogamus, ut hominem pientissimum simul et eruditissimum erga sanctissimum Dominum nostrum, D. Leonem X. Pontificem Maximum, ita habeat commendatum, ut impetrare possit, quod sese obtulit facturum pro defensione sua. Nam cum te gratiosum sciamus apud Pontificem summum, nos dubitamus te adiutore, te Patrono, eo facilius consequuturum quod petimus, quo mitioris est ingenii Pontifex Maximus, optimis et literis et praeceptoribus a puero institutus.

Da igitur, quaesumus, hoc patriae tuae, ut Germanus Germano non desis, praesertim eo calamitatis genere laboranti, ut nobis persuadeamus, multo feliciorem futurum, si Pontif. Max. integritatem, pietatem et eruditionem viri certo cognovisset. Scimus enim omnia facturum, quae Christiano theologo conveniunt, et nihil minus commissurum, quam ut in scirpo nodum quaesivisse insimulari possit ab aequo iudice.

Quod si magnificentia tua nobis gratificabitur, habebit nos semper non minus sibi devotissimos, quam perpetuos tuarum laudum praecones. Valeat magnificentia tua felicissime.

Datum Vuitembergae XXV. Septemb.
Anno M. D. XVIII.
Rector, Magistri et Doctores Academiae Vuitembergensis.

II.

Epistola Academiae

Witembergensis ad Leonem X. Romanum Pontificem, testimonium praebens de integritate D. Martini Lutheri, et excusans eum, quare Romam proficisci non possit.

Non temeritati neque impudentiae nobis vertet, beatissime Pater, suavissima illa tua et vere pastoralis clementia, quod Sanctitatem tuam hisce nostris literis adire praesumpsimus, pietas ipsa et veritas vice nostrae verecundiae abunde (speramus) nobis conciliabit patientissimam tuam, et passim omnibus munifice expositam benevolentiam.

Frater quidam, Martinus Lutherus, artium et sacrae theologiae Professor, nostri studii fidele gratumque membrum (ut vocant) nobis supplex factus, fiducia nostrae intercessionis, literas ad Beatitudinem tuam postulavit, quibus testimonium perhiberemus et doctrinae et famae eius, quam a quibusdam iniquius damnari et accusari queritur.

Denique et nunc autoritate Beatitudinis tuae per Commissionem propter disputatas aliquot apud nos propositiones de Indulgentiis citatus et personaliter comparere in urbe iussus est. Quia vero et corporis valetudo et itineris periculum non patiuntur eum facere quod deberet et vellet, haec res supra vires suas esse videtur, idcirco nos eius et necessitati et petitioni compassi negare non voluimus id, quo sibi opus esse credit, testimonium nostrum.

Quare, beatissime Pater, humiliter et obnixe oramus, devoti deditique filii sanctitatis tuae, ut hunc Virum eum credere dignetur, cuius apud nos opinio usque adhuc nullius perversi et quod a sacrosanctae Romanae ecclesiae sensu aberret dogmatis labe respersa aut contaminata sit, nisi quod ritu et facultate disputandi liberius forte quaedam

posuerit (nihil asserendo) quam ferre potuerint quidam adversarii sui. Nam nec nos ipsi tales unquam videri voluimus, qui pertinaciter adversus catholicum dogma quidquam sapere statuerent, parati per omnia, tuis et sanctae ecclesiae voluntatibus parere in Christo Jesu Domino Deo nostro, qui et sanctitatem tuam nobis faciat propitiam et exorabilem, et gratia sua hic praeveniat, et illic gloria aeterna subsequatur, Amen.

Datum Vuitembergae XXV. Septemb.
Anno M. D. XVIII.

Tuae sanctitatis devoti deditique filii
Rector, Magistri et Doctores
Academiae Vuitembergensis.

Martinus Lutherus
Philippo Melanth. S.

Nihil novi aut miri hic agitur, nisi quod mei nominis rumore Civitas plena est, et omnes cupiunt videre hominem tanti incendii Herostratum. Tu age virum, sicut agis, et adolescentes recta doce, ego pro vobis et illis vado immolari, si Domino placet. Malo perire, et quod unum mihi gravissimum est, etiam vestra conversatione dulcissima carere in aeternum, quam ut revocem bene dicta, et studiis optimis perdendis occasio fiam apud hos, ut insipientissimos, ita acerrimos literarum et studiorum hostes.

Italia est in Aegypti tenebras palpabiles projecta, adeo ignorant omnes Christum, et ea quae Christi sunt. Hos tamen Dominos et Magistros habemus fidei et morum. Sic impletur ira Dei super nos, quae dicit: Dabo pueros Principes eorum, et effoeminati dominabuntur eis. Vale, mi Philippe, et Dei iram castis precibus averte. Augustae feria secunda post Dionysii, Anno M. D. XVIII.

F. Martinus Lutherus.

Brevis Commemoratio

Rerum, quae Augustae Anno M. D. XVIII peractis iam comitiis cum D. Martino Luthero Ordinis S. Augustini de Indulgentiis pontificalibus sunt gestae, atque a claris et fide dignis hominibus ad quosdam summi Ordinis viros inter alia perscriptae.

Vestrae Celsitudini pro novitatibus haec quoque observanter significanda duxi. Pridie, cum haec scriberem, nempe die Iovis, dominus Philippus de Feilitsch, eques auratus, et ego [a]), Illustrissimi Principis Friderici Ducis Saxoniae Electoris etc. nomine causam nobis a sua Cels. commissam, praesente Doctore Martino Luthero, apud Romanum Cardinalem, Ordinis Praedicatorum, virum alioqui doctum, egimus. Ibi Doctor Martinus exhibuit responsum et declarationem suarum Propositionum, quas antea refutaverat ipse Cardinalis, quod sibi adversus Pontificem et ecclesiam Romanam egisse videretur.

Inter alia vero Cardinalis legem quandam seu constitutionem pontificiam obstinatissime urgebat, atque huic, tanquam fundamento suae causae, pertinaciter insistebat, quasi Lutherus eam infringere niteretur. Ceterum Lutherus, tanquam vir integer et Christianus, minime infitias ibat, illam constitutionem esse pontificiam legem, sed tamen patrocinari eam sententiae Cardinalis pernegabat. Hoc ille moleste ferens subito ad libros confugit, et istam quaesivit Constitutionem, quam cum diligentius introspexisset, veram esse Lutheri sententiam deprehendit. Cardinalis, etsi errorem hunc suum praetextu quodam verborum studiose excusaret, et nos, excepta religionis autoritate, non multum curaremus, neque quidquam etiam Indulgentiis derogaret, Lutherus tamen, ut vir doctus, illustre spe-

a) Dr. Johannes Rüel Jurisconsultus et Consiliarius Electoris Saxoniae, qui cum Philippo de Feilitsch Augustae Vind. Legati Electoris munere fungebatur, conscripsit hanc Brevem Commemorationem.

cimen eruditionis, suae praebens, susceptam causam multo dexterius, quam Itali volebant, defendit, id quod domino Philippo a Feilitsch et mihi valde placebat.

Cardinalis postea disputationem, quam Lutherus studio veritatis vehementer expetebat, admittere nolens postulavit, ut hac in parte Lutherus suam Concionem retractaret. Sed hoc Lutherus omnino recusabat, asserens doctrinam suam veram atque Scripturae testimoniis fundatam esse, quod si revocaret, se non modo contra suam conscientiam, sed etiam contra Pontificem facturum, quemadmodum id etiam allegata lex pontificia, cui tantopere Cardinalis inniti videretur, apertissime demonstraret.

Tandem ubi Cardinalis nihil nisi retractationem quaereret, Lutherus eum supplex oravit, ut eiusmodi responsum una cum obtestatione promptissimaque sua voluntate ad Pontificem Maximum transmitteretur, simulque rogans, ne tam duro atque rigido adversus ipsum iudicio sanctitas sua uteretur. Se enim nihil magis spectare, quam ut ipsa veritas palmam obtinere posset. Quod si certis et veris rationibus convinceretur, nequaquam erubescere sese, quominus, in honorem veritatis, errorem suum revocare velit, Cardinalis tamen nihilominus in sua sententia perseveravit.

Nemo praeterea hic est, qui publica disputatione cum Luthero congredi audeat. Monachi ceterique eius adversarii omnes, qui plurima contra ipsum in his Comitiis scripserunt, iam nusquam apparent. Nos ita discessimus a Cardinale, et illo die cum Doctore Staupicio ac D. Luthero coenati sumus. Post haec eodem die Cardinalis ad se Doctorem Staupitz accersi iussit, cui inter alia dixit, se Luthero iam amicissimum esse factum, eique ex animo favere etc. Quid posthac futurum sit, ignoro. Cardinalis quidem vehementer laborat, sed tamen Lutherum in aliam sententiam perducere hactenus nunquam potuit, neque etiam persuadebit unquam, ut revocare velit. Lutherus omnia, quae cum Cardinale sunt acta, publicis literis excudenda tradet. Veritati Dominus opem ferre dignetur.

Acta

R. Patris D. Martini Lutheri Augustiniani apud Dominum Legatum Apostolicum Thomam Caietanum Augustae, Anno M. D. XVIII. in Octobri.

Pio Lectori F. Martinus Lutherius*) S.

Ignosce mihi, carissime lector, quod toties nugis meis horas tibi perdo, facio id multum invitus, dandum rogo putes et hoc necessitati. Placuit in coelo, ut et ego fabula hominum fierem, quod tamen sic me debere Domino confiteor, ut non dubitem totum iis quoque hominibus tribuendum, quibus tanta est aurium pietas, ut suavissima piissimaque veritate offendantur usque ad insanam cordis et oris et operis impietatem.

Vexaverunt iam diu Johannem Reuchlinum secretarium consultorem, vexant nunc me quaestionarium (ut sic dixerim) disputatorem, nec consilia, nec disputationes passuri. Speramus fore deinceps, ut prae otio suo infelicissimo somnia quoque et cogitationes mortalium vexent. Quis enim ab iis Behemoth dentibus securus est, quando eos devorant, qui secrete consulunt, aut aperte doceri tantum petunt? Novum (Deum immortalem) et memorabile crimen voluisse doceri, et quaesivisse veritatem, atque id in ecclesia regnoque veritatis, in qua etiam oportet rationem reddi omnibus poscentibus. Sed haec alias.

Nunc, mi lector, quod ago, tale est, video libellos edi, et rumores varios spargi de actibus meis Augustensibus, quamquam vere nihil ibi egerim, quam quod et tempus et sumptus perdidi, nisi id satis abunde fuerit operis, quod novam audivi linguam latinam, scilicet, quod veritatem docere idem sit, quod ecclesiam perturbare, adulari vero et Christum negare, id est, ecclesiam Christi pacificare et

*) In ed. (Wittenb.) origin.: Luther.

exaltare. Neque enim video, quomodo non tu sis barbarus Romanis, et Romani tibi, si hanc nescieris eloquentiam, etiamsi alias Ciceronis eloquentiam superes.

Igitur ne in alterutram partem vel amici nimio eleventt, vel inimici nimio deprimant causam, volo ipse in publicum dare ea quae obiecta mihi, et quae a me responsa fuere, simul vel hoc testimonio notum facturus, me praestitisse satis arduam et abunde fidelem obedientiam Romano pontifici.

Primum, quod pauperculus imbecillisque, pedester tamen tantis itineri et periculis[1]) me dedi, nec iustissimas et honestissimas omnium iudicio absentiae causas apprehendi. Deinde coram eis sisti passus, qui de factione partis adversariae iustissime poterant a me reiici.

Has autem iniquas et difficiles conditiones (quantum nasus olfacit), ideo mihi videntur amici isti adornasse, et omnia praestruxisse, ut non veritatis inquisitionem, sed perditionem meam facillime operarentur, nec adventum meum sperasse, sed contumaciam meam desiderasse videntur, quo latis mox censuris causaque nec audita nec cognita triumpharent. Cuius rei non leve argumentum mihi fuit, quod post adventum meum primo coeptum est quaeri, in quibusnam accusarer. Atque usque hodie sunt in domo Caiphae scripta mea, ubi quaeruntur adversus me falsa testimonia, nec adhuc inventa sunt. Etiam iste (ut video) novus mos novumque ius Romanae curiae coepit, ut Christum prius capiant, deinde quid obiiciant quaerant. Duo tamen mihi, imo unum, quod speciem haberet, obiectum est, commentum Extravagantis, ut videbis statim.

Igitur ne et Illustrissimum Principem Electorem Fridericum Ducem Saxoniae etc. frustra pro me laborasse permitterem (clementissime enim me et sumptu et epistolis commendatitiis providit, atque

---

1) In ed. Jen.: tam longo itineri tantisque periculis.

ut causa ex urbe committeretur, gratiosissime iam antea laboraverat) veni Augustam susceptusque fui a Reverendissimo D. Cardinale Legato satis clementer, ac prope reverentius (vir enim est omnibus nominibus alius, quam hi Fratrum venatores robustissimi).

Hic ubi se nolle mecum disputare dixisset, sed suaviter et paterne rem componere, tria mihi de mandato domini papae (ut asserebat) facienda proposuit,

Primum[1]), ad cor redirem erratusquè meos revocarem,

Deinde, promitterem in futurum abstinere ab eisdem,

Tertio, et ab omnibus, quibus Ecclesia perturbari possit.

Ego, qui talia etiam Vuitembergae sine periculis, sine labore tanto, me facere potuisse videbam, nec in Augusta mihi fuisse quaerenda, mox petii doceri, in quibus errassem, me non esse mihi conscium ullius erroris. Tunc protulit Extravagantem Clementis VI., quae incipit: Unigenitus etc., quod contra eam asseruissem Propositione 58: Non esse merita Christi indulgentiarum thesaurum. Urgebat itaque, ut revocarem, instabatque cum fiducia, certissimus de victoria, confidebat enim atque adeo securus praesumebat, me non vidisse Extravagantem, fretus fortasse[2]) eo, quod non omnes codices eam habent.

Secundo obiecit, quod propositione 7. inter declarandum docueram, Necessariam esse fidem accessuro ad sacramentum, aut in iudicium accessurum. Hanc enim novam et erroneam doctrinam putari voluit, sed potius incertum esse omnem accedentem, gratiam consequeretur, necne. Faciebatque hac fiducia sua, praesertim arridentibus et pro more suo cachinnantibus Italis ceteris familiaribus suis, ut victo similis viderer.

---

1) In ed. orig. (Wittenb.) intersertum legitur: ut.
2) Ibid.: fortassis.

Respondi tunc, Mihi non solum istam Clementis esse diligenter visam, sed et alteram eius aemulam et analogam Sixti quarti (vere enim legeram utrasque una cum verbosissimo et qui fidem illarum merito derogaret apparatu, tanta est refertus inscitia), verum non habuisse eam apud me satis autoritatis, cum aliis multis, tum ea maxime causa, quod scripturis sanctis abutitur, et verba (si modo sensus usitatus subsistere debet) audacius torquet in alienum sensum, quem suo loco non habent, imo contrarium habent. Ideo scripturas, quas ego in propositione mea sequor, esse ei praeferendas omnino, ac nihil inde probari, sed recitari duntaxat ac narrari opinionem S. Thomae.

Tunc coepit adversus me potestatem papae commendare, quoniam supra concilium, supra scripturam, supra omnia ecclesiae sit. Et ut illud[1]) persuaderet, reprobationem et abrogationem concilii Basiliensis recitavit, ac Gersonistas quoque una cum Gersone damnandos censuit.

Haec ut erant nova in auribus meis, negavi contra, papam supra concilium, supra scripturam esse. Deinde et universitatis Parrhisiensis appellationem commendavi, multaque confusa interlocutione de poenitentia, de gratia Dei miscebamus. Nam alteram illam obiectionem cum dolore audivi, nihil enim minus timuissem, quam hanc rem in dubium vocandam aliquando. Ita in nulla propemodum re conveniebamus. Sed ut altera alteram inveniebat (ut fit), ita semper nova surgebat contradictio.

Cum autem viderem ista contentione nihil agi, nisi multa inchoari, et nulla consummari, ac iam vere nos nihil nisi multas Extravagantes comminisci, praesertim cum ille (ut vice pontificis summi) nollet cessisse videri, petii, ut tempus daret deliberandi.

Altera die, praesentibus quatuor Caesareae Maiestatis senatoribus, adductis notario et testibus, protestabar proprie et personaliter, legens coram

1) Ibid.: id.

reverendissimo D. Legato in hunc qui sequitur modum.

In primis ego Frater Martinus Lutherius[1]) Augustinianus protestor me colere et sequi sanctam Romanam ecclesiam in omnibus meis dictis et factis praesentibus, praeteritis et futuris. Quod si quid contra vel aliter dictum fuit vel fuerit, pro non dicto haberi et habere volo.

Verum ex quo reverendissimus Dominus etc. mihi de mandato papae, ut asserebat, proposuit et exegit, ut super disputatione, quam de indulgentiis habui, tria haec facerem:

Primum, redirem in mei cognitionem et errorem revocarem,

Secundum, cautelam praestarem de futuro non repetendis,

Tertium, promitterem abstinere ab omnibus, quae ecclesiam Dei perturbarent.

Ego qui disputavi et veritatem quaesivi, quaerendo delinquere non potui, multo minus ad revocationem compelli, non auditus neque convictus. Hodie protestor me non esse mihi conscium aliquid dixisse, quod sit contra sacram scripturam, ecclesiasticos patres, aut decretales pontificum, aut rectam rationem, sed omnia quae dixi hodie quoque mihi sana, vera, catholica esse videntur.

Nihilominus tamen sum homo, potens errare, submisi me et etiam nunc submitto iudicio et determinationi legitimae sanctae ecclesiae, et omnibus melius sentientibus.

Tamen ad superabundantiam offero me personaliter hic vel alibi, etiam in publico reddere rationem dictorum meorum. Quod si hoc non placet reverendissimo Domino etc., paratus sum vel in scriptis, suis obiectionibus, si quas contra me producere destinaverit, respondere, et super illis audire iudicium et sententiam doctorum insignium universitatum imperialium, Basiliensis, Friburgensis, Lovaniensis, aut si nec id satis est, etiam Parrhisiensis,

---

1) In ed. orig. (Witt.): Luther.

studiorum parentis et ab antiquo semper Christianissimae ac in theologia florentissimae universitatis.

Quo facto repetiit disputationem hesternam de obiectione priore, illa enim multam speciem pro sua sententia visa est habere. Me vero tacente et iuxta protestationem in scriptis respondere promittente, rursus satis confidebat, tandem admissa scriptili responsione abitum est. Tenor et textus responsionis est iste:

Reverendissimo

in Christo Patri et Domino, Domino Thomae, Tit. S. Sixti Cardinali, sanctae sedis apostolicae Legato etc. F. Martinus Lutherius[1]) Augustinianus S.

Quam non detrectem respondere libensque velim rationem reddere de singulis specialibusque meis dictis, reverendissime in Christo Pater, ut obiectionibus satisfaciam, quas heri et nudius mihi obiectas memini, hac volui epistola humiliter protestari. Nam duo sunt, quae mihi sunt P. T. R.[2]) obiecta. Primum Extravagans illa Clemen. VI. quae incipit: Unigenitus etc., in qua thesaurus indulgentiarum asseri videtur esse merita Christi et Sanctorum, quod ego in positionibus meis videor negare.

Respondeo itaque: Non fuit mihi incognita Extravagans illa, cum istas meditationes meas meditabar, sed cum certissimus essem unamque totius ecclesiae sententiam esse scirem, merita Christi in spiritu non posse committi hominibus, nec tradi per homines aut ab hominibus, sicut tamen Extravagans ista sonare videbatur, volui intactam relinquere, aliisque ingeniis melioribus committere magnas illas molestias et angustias, quas pro tuenda papae reverentia patiebar.

Occurrebat enim et movebat primo, quod nuda essent verba pontificis, et adversus contentiosum vel

---

1) In ed. orig. (Witt.): Luther. 2) In ed. Jen.: a Pat. tua Reve.

haereticorum invalidum praesidium, deinde, si quis diceret, turpe esse, principem loqui sine lege, et iuxta Zachariam, non verba hominis, sed legem Dei requirendam ex ore sacerdotis, item, quod verba scripturae torquet, et in alienum sensum eis abutitur, nam quae de gratia iustificante dicta sunt, ad indulgentias trahit, quo videbatur magis narrare, et magis opinione quadam pia exhortari, quam solida demonstratione aliquid probare,

Vexabat etiam, quod fieri posse constat, Decretales aliquando erroneas esse, et contra sacras literas et caritatem militare. Nam licet Decretales Rom. pontifi. tanquam vocem Petri oportet audire, ut dicitur dist. 19, tamen hoc ipsum intelligitur de iis solum (ut dicitur ibidem), quae consonae sunt sacrae scripturae, et a prioribus patrum decretis non dissentiunt.

Accessit ad hoc, quod de facto Petrus non incedens ad veritatem evangelii reprehensus est a Paulo, Gala. 2. Ideo non mirum videri, si successor eius in aliquo defecerit, quandoquidem et Acto. 15. doctrina Petri non fuit suscepta, donec accederet et approbatio Jacobi minoris, episcopi Hierosolymitani, et totius ecclesiae consensus, unde fluxisse videtur id iuris dogma, legem tunc firmari, quando utentium moribus approbatur.

Praeterea, quam multae Decretales priores correctae sunt per posteriores. Ideoque et hanc forte pro tempore suo corrigi posse. Panormitanus quoque lib. 1. de elect. c. Significasti, ostendit, in materia fidei non modo generale concilium esse super papam, sed etiam quemlibet fidelem, si melioribus nitatur autoritate et ratione, quam papa, sicut Petro Paulus Gal. 2. Quod et illo 1. Cor. 14. confirmatur, Si fuerit alteri sedenti revelatum, prior taceat. Ideo sic vocem Petri esse audiendam, ut tamen liberior sit vox Pauli eum redarguentis, porro omnium superior vox Christi.

Maxime vero laborabam, quod eadem Extravagans manifestissime mihi apparebat falsa quaedam continere. Primo, quod dicit merita sanctorum esse

thesaurum, cum tota scriptura dicat, Deum ultra condignum praemiare, ut Rom. 8: Non sunt condignae passiones huius temporis etc. Et B. Augustinus lib. 1. retract. 19: Tota ecclesia usque in finem mundi orat: Dimitte nobis debita nostra. Ergo non superfluere aliis posse, quae nec sibi sufficerent. Inde virgines sapientes *) noluerunt oleum communicare insipientibus. Et B. Augustinus lib. 9. Confessionum: Vae hominum vitae, quantumcunque laudabili, si remota misericordia iudicetur. Et propheta**): Non intres in iudicium cum servo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Ideo sancti non suis meritis, sed sola Dei misericordia salvi fiunt, ut latius dixi in Resolutionibus.

Ego vero non eram tam insigni temeritate, ut propter unam decretalem pontificis hominis, tam ambiguam et obscuram, recederem a tot et tantis divinis scripturae testimoniis apertissimis, quia potius arbitrabar quam rectissime, verba scripturae, quibus sancti describuntur deficere in meritis, incomparabiliter praeferenda verbis humanis, quibus scribuntur abundare, cum papa non super, sed sub verbo Dei sit, iuxta illud Gala. 1: Si angelus de coelo aliud vobis evangelizaverit, quam accepistis, anathema sit. Jam illud quoque nonnihil erat, quod Petro hunc commissum thesaurum dicit, de quo nihil constat nec in evangelio, nec ulla scriptura.

His perturbatus molestiis, ut dixi, consilium mihi fuit quiescere et alios audire, cum positiones meas verissimas usque hodie quoque viderem. Nunc vero, cum urgeor ipse tentare, quod ab aliis, maxime a summo pontifice exspectare debueram, cuius solius est declarare ea, quae condidit, tamen pro viribus ingenii et gratia Dei conabor pro tutela sincerissimae veritatis positiones meas cum Extravagante concordare, utrasque servando in veritate.

Primum, supponendo, quod indulgentiae prorsus nihil sunt (metaphysice loquendo), quia certum est, eas esse aliud nihil, quam remissiones satisfactionis,

*) Matth. 25. **) Psal. 143.

id est, bonorum operum, eleemosynae, ieiunii, orationis etc. Ideoque certum est, eas esse bonum privativum, dum permittunt non solvi poenas debitas, aut non fieri labores operum. Quare necessario thesaurus hoc loco impropriissime accipitur, quia nihil confertur positive, sed permittitur, ut nihil solvatur.

Secundo, certo certius est, quod hunc thesaurum papa non habet velut in loculo vel cista, sed in verbo vel clavibus, vel potestate, quia erogando non cistam, sed voluntatem et verbum aperit, et sic donat.

Tertio, ideo sequitur, quod thesaurus indulgentiarum sunt merita Christi non formaliter, nec proprie, sed effective et improprie, quia papa non dat merita Christi formaliter, sed de merito Christi, id est, per claves, quas meruit dari ecclesiae suae, quia in virtute clavium est, ut remittatur satisfactio, et sic patet, quod recte dixi conclusione 60., thesaurum hunc esse claves ecclesiae merito Christi donatas. Et hoc sensu verum est, merita Christi esse thesaurum indulgentiarum, scilicet improprie thesaurum et meritum Christi accipiendo. Patet ergo concordantia Extravagantis cum mea positione.

Quarto, hanc esse mentem papae in ista Extravagante, probant ipsa verba papae, ubi dicit, hunc thesaurum Petro et successoribus suis a Christo commissum. Sed constat et certum est, nihil Petro commissum praeter has claves regni coelorum, quae sunt merita Christi (id est, de merito Christi donatae) improprie et effective, ut dixi, et alterum verbi thesaurum} de quo dicit: Pasce, pasce, pasce oves meas.

Quinto, hanc autem thesauri indulgentiarum intelligentiam certum est esse incognitam apud populum Christi et innominatam, ut dicit conclusio 56, quia vere [1]) non dicuntur nisi improprie et obscura illa nomina, thesaurus, merita Christi etc. Ideo fere credunt, sese bonum aliquod proprium et positivum consequi, sicut donum aliquod aut gratiam,

1) In ed. princ. et Basil. et Wittenb.: fere.

cum tamen non consequantur nisi ministerium clavium, quo solvuntur, ne satisfaciant pro peccatis, ac sic privativum bonum accipiant et improprium thesaurum. Et ille est inexhaustus et infinitus, quia virtus clavium est inexhausta, quae in merito Christi immediate nititur, indulgentiae vero mediate. Ac ideo potest etiam dici, merita Christi esse thesaurum indulgentiarum mediate.

Sexto, similiter admitterem etiam, merita Sanctorum esse hunc thesaurum, scilicet improprie, id est, quod merita Sanctorum per fidem Christi incorporata et unum cum eis facta iam idem sint et faciant quod merita Christi, iuxta illud, quod vita iusti non est ipsius, sed Christi in eo viventis, Gala. 2: Vivo ego, non ego, vivit vero in me Christus. Nam merita Sanctorum, ut Sanctorum, nihil essent et damnabilia, ut supra dixi, ut B. Augustinus: Ubi non ego, ibi felicius ego, quia Christus et ecclesia sunt duo in carne una.

Septimo, verissimum tamen est, merita Christi non esse thesaurum indulgentiarum positive, proprie et immediate, ut aliquid conferant, sicut intelligunt rudiores, quia, quando conferunt donum positivum, faciunt id, non ut indulgentiae thesaurus, sed ut gratiae vitalis thesaurus, tunc enim formaliter proprie et[1]) immediate donantur sine clavibus, sine indulgentiis a solo spiritu sancto, non autem unquam a papa, quia per caritatem homo fit unus spiritus cum Christo, ideo participat omnibus bonis eius. Et hoc est, quod mea conclusio 58. dicit: Nec sunt merita Christi, quia haec sine papa operantur gratiam hominis interioris.

Breviter itaque patet, quod merita Christi necesse est dupliciter accipi, si salva debet Extravagans consistere. Uno modo proprie et formaliter, et sic sunt thesaurus vitae spiritus, et propriissime a solo spiritu sancto distributus, cui voluerit.

Alio modo improprie et effective et literaliter pro eo quod meritis Christi effectum est, et sicut

---

1) In ed. orig. (Wittenb.) deest: et.

Extravagans improprie inducit scripturas, ita etiam improprie [1]) thesaurum, improprie merita Christi, et omnia improprie accipit. Quo factum est, ut esset ambigua, obscura et occasio iustissima disputandi, ego autem proprie loquutus sum in meis positionibus. Qui habet, det meliora, et revocabo ista, non enim meum est interpretari canones pontificum, sed meis positionibus adesse, ne contra canones pugnare videantur, exspectans humiliter, si alia fuerit mens papae demum declarata, paratus eidem parere.

Haec omnia tamen dicta volo pro reverentia sedis apostolicae et reverendissimi domini Cardinalis etc. Nam si legitima et libera agendum mihi est sententia, contendo et probo eandem Extravagantem esse proprie, directe, aperte pro me meaque conclusione, et contra sententiam reverendissimi domini Card., quia textus expresse dicit, quod Christus thesaurum hunc acquisivit ecclesiae etc. Hoc verbum: acquisivit, evidenter convincit [2]) atque concludit irrefragabiliter, aliud esse merita Christi, quibus acquisivit et aliud thesaurum, quem acquisivit, quia aliud est causa, et aliud effectus, ut etiam philosophi dicunt. Ideo conclusio mea stat invicta, quod merita Christi non sunt thesaurus indulgentiarum, sed acquisierunt eum. Nihilominus tamen etiam haec ipsa submitto iudicio ecclesiae, ut supra.

Obiectio altera est, quod in conclusione mea septima declaranda dixi: Neminem iustificari posse, nisi per fidem, sic scilicet, ut necesse sit et cum certa fide credere, sese iustificari, et nullo modo dubitare, quod gratiam consequatur. Si enim dubitat et incertus est, iam non iustificatur, sed evomit gratiam. Hanc theologiam novam videri putant [3]) et erroneam.

Ad quam [4]) respondeo:

Primum, infallibilis est veritas, quod nullus est

---

1) In ed. utraque princ.: proprie. 2) Ibid.: convicit. 3) In ed. orig. (Witt.): putat. 4) Ibid.: Ad quod.

iustus, nisi qui credit in Deum, Roma. 1: Iustus ex fide vivit. Ideo quicunque non crediderit, iam iudicatus et mortuus est, igitur iustitia iusti, et vita eius est fides eius. Quare omnia [1]) opera fidelis viva sunt, et omnia opera infidelis mortua, mala et damnabilia, iuxta illud: Non potest arbor mala fructus bonos facere. Arbor autem, quae non facit fructus bonos, excidetur, et in ignem mittetur.

Secundo, fides autem est nihil aliud quam illud, quod Deus promittit aut dicit, credere, sic [2]) Roma. 4: Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam. Ideo verbum et fides necessario simul sunt, et sine verbo impossibile est esse fidem, Isa. [3]) 55: Verbum quod egreditur de ore meo, non revertetur ad me vacuum.

Tertio, nunc probandum est, quod accessuro ad sacramentum necessarium sit credere, sese gratiam consequi, et in hoc non dubitare, sed certissima fiducia confidere, aut [4]) in iudicium accedit.

Primo per illud apostoli ad [5]) Ebraeos. 11: Oportet accedentem credere, quod Deus est [6]) et quod [7]) remunerator est. Omnino etiam oportet credere iustificatorem et gratiae largitorem in praesenti, sine qua praemium non largietur.

Secundo necessarium est sub periculo aeternae damnationis, et peccato [8]) infidelitatis credere his verbis Christi: Quodcunque solveris super terram, solutum erit [9]) in coelis. Ideo si accedas ad sacramentum poenitentiae, et non credideris firmiter tete absolvendum in coelo, in iudicium accedis et damnationem, quia non credis Christum vera dixisse:

---

1) Ibid.: et omnia. 2) Ibid.: sicut. 3) Ibid.: ut Isa. 4) Ibid.: alioquin. 5) Ibid. deest: ad. 6) Ibid.: quia Deus sit. 7) In ed. Jen. et in ed. orig. (Wittemb.) sic pergitur: et quod inquirentibus se remunerator est. Hic patet, quod non licet dubitare, sed firmiter oportet credere, quod Deus sese inquirentes remuneret. Quod si oportet credere remuneratorem, omnino oportet etiam credere iustificatorem et gratiae largitorem in praesenti, sine qua praemium non donatur. Secundo etc. 8) In ed. orig. (Wittenb.): peccati. 9) Ibid.: et in coelis.

Quodcunque, solveris etc.: et sic tua dubitatione Christum mendacem facis, quod est horrendum peccatum.

Si autem dixeris: Quid si sim indignus et indispositus ad sacramentum? Respondeo ut supra: Per nullam dispositionem efficeris dignus, per nulla opera aptus ad sacramentum, sed per solam fidem, quia sola fides verbi Christi iustificat, vivificat, dignificat, praeparat, sine qua omnia alia vel sunt praesumptionis vel desperationis studia. Justus enim non ex dispositione sua, sed ex fide vivit. Quare de indignitate tua nihil oportet dubitare, ideo enim accedis, quia indignus es, ut dignus fias, et iustificeris ab eo, qui peccatores et non iustos quaerit salvos facere. Dum autem credis verbo Christi, iam honoras verbum eius, et ex eo opere iustus es [1]).

Tertio, hanc fidem multipliciter [2]) commendavit in Evangelio. Primo quando mulieri Cananaeae dixit*): O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut credidisti. Hic patet, quod non de fide illa generali agitur, sed de speciali illa [3]), quae erat de effectu sanandae filiae, quem mater petiit. Hunc enim effectum ipsa fortiter credidit posse et velle Christum efficere, et sic impetravit. Nunquam autem impetrasset, nisi ita credidisset. Ergo ad hunc effectum nulla dispositione, sed sola fide digna facta est.

Secundo, quando ad caecos illos dixit**): Creditis, quia possum hoc vobis facere? Et illi: Utique. Ait: Sicut credidistis, fiat vobis. Ecce certi erant, quod fieret, quod petebant, ideo et factum est, sine omni alia dispositione. Si autem dubitassent futurum, nec petissent bene, nec accepissent.

Tertio, centurio ille***): Dic tantum verbum [4]), inquit, et sanabitur puer meus. Non utique generali fide, sed speciali de praesenti effectu credidit et impetravit.

---

1) Ibid. additum: etc. 2) Ibid. additum: nobis. 3) Ibid. deest: illa. 4) Ibid.: verbo.

*) Matth. 15. **) Matth. 9. ***) Matth. 8.

Quarto Johan. 4. [1]) regulus ille credidit sermoni, quem dixit illi Jesus, scilicet: Vade, filius tuus vivit. En ipsa fide meruit vitam filii. Ita certe oportet animum [2]) accedentem credere, sese consecuturum, quod quaerit, aut nihil consequitur.

Quinto illud Marci *): Amen dico vobis, quidquid orantes petieritis, credite quia accipietis, et fiet vobis. Ecce dicit: Quidquid, nihil excipiendo. Patet autem, quod in sacramento quolibet petimus aliquid (nemo enim sacramentum accedit, nisi gratiam petiturus), ideo hic audiendus est Christus dicens: Credite, quod accipietis, et fiet vobis, alioqui omnia nutarent in ecclesia, et nihil certi [3]) constaret, quod est absurdissimum.

Sexto illud: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, et dixeritis monti huic **): Transi hinc, et non haesitaveritis in cordibus vestris, amen dico vobis, fiet. Et si totum evangelium percurras, invenies exempla alia multa, quae omnia non de fide generali, sed de fide particulari [4]), et quae ad effectum aliquem praesentem pertinere dicuntur [5]). Quare necessaria est fides certa absolvendo, cum sacramenta novae legis iuxta magistrum sint in exercitium et actuationem fidei nostrae instituta.

Septimo, hinc enim discipulos et Petrum saepe arguit dominus ***), quod essent modicae fidei, non generalis illius [6]), ut dicitur, sed specialis de effectu praesenti, ut patet.

Octavo, Jacobus cap. 1: Si quis indiget sapientia, postulet a Deo, postulet autem in fide, nihil haesitans, nam qui haesitat, similis est fluctui maris, qui vento movetur, non ergo existimet homo ille, quod accipiet aliquid a Deo. Ista est certe evidentissima autoritas, etiam cogens me ad hanc sententiam, quod gratiam aut sapientiam nullus accipere

---

1) Ibid: 10. 2) Ibidem: omnem. 3) Ibid.: certe. 4) Ibid.: sed particulari. 5) Ibid.: et quae ad effectum aliquem pertineant, dicuntur. 6) Ibid. deest: illius.
*) Marci 11. **) Matth. 17. ***) Matth. 14.

potest, qui dubitet [1]) sese accepturum, nec video, quid ad eam responderi possit.

Nono, B. Virgo nunquam concepisset filium Dei, nisi angelo nunciante credidisset ita futurum [2]), ut diceret *): Fiat mihi secundum verbum tuum, sicut praedicat Elisabeth: Beata, quae credidisti, quia perficientur in te, quae dicta sunt tibi a Domino. Unde fidem eius miratur divus Bernardus et universa ecclesia. Sic [3]) Samuelis mater, Anna, postquam credidit verbo Eli, abiit, et vultus eius non est amplius in diversa mutatus. Contra filii Israel, quia non crediderunt verbo promittentis terram Canaan, in deserto prostrati sunt.

Et breviter, quidquid illustre factum legimus in veteri et nova lege, fide factum esse legimus, non operibus, nec fide generali, sed particulari, ad [4]) praesentem effectum destinata. Inde nihil aliud in scriptura, quam fides commendatur, praesertim Abrahae, Rom. 4, quae tamen fuit in filium nasciturum Isaac, et nihilominus est ei in iustitiam reputata. Sic et nobis in sacramentis fiet, si credimus, consequimur, si non credimus, in iudicium accedimus.

Decimo, B. [5]) Augustinus super Johannem: Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum, non quia fit, sed quia credidit [6]). Ecce baptismus abluit, non quia fit, sed quia creditur abluere. Inde et Mariam absolvens dicit **): Fides tua te salvam fecit, vade in pace. Inde illud dictum commune: Non sacramentum fidei, sed fides sacramenti iustificat, sine qua impossibile est, ut pax sit in conscientia rei [7]), ut Roma. 5: Justificati ergo ex fide pacem habemus ad Deum.

Undecimo, Bernardus [8]) Sermone de Annuncia.

1) In ed. orig. (Wittenb.): dubitat. 2) Ibid. deest: futurum. 3) Ibid.: Sicut. 4) Ibid.: sed fide ad praesentem etc. 5) Ibid.: sic B. 6) Ibid.: creditur. 7) Ibid.: ut sit pax in conscientia, ut etc. 8) Ibid.: Et Bernardus.

*) Lucae 1. **) Lucae 7.

1 : Necesse est enim primo omnium credere, quod remissionem peccatorum habere non possis, nisi per indulgentiam Dei, sed adde adhuc, ut credas et hoc, quod per ipsum peccata tibi donantur, hoc est testimonium, quod perhibet spiritus sanctus in corde tuo, dicens: Dimissa sunt tibi peccata tua. Sic enim arbitratur apostolus *) gratis iustificari hominem per fidem. Haec ille. Istae et multae aliae autoritates tam expresse, tam copiose cogunt, captivant, ducunt [1]) me in sententiam, quam dixi.

Quare reverendissime in Christo Pater, cum divino munere venis [2]) insignibus dotibus, praesertim iudicii acrimonia donatus, rogo humiliter, Reverendiss. tua Paternit. dignetur clementissime mecum agere, et conscientiae meae compati, ac demonstrare lucem, qua possim haec aliter intelligere, et non cogere ad revocationem eorum, quae etiam teste conscientia non alia duco, quam ea, quibus me necesse sit consentire. Et stantibus his autoritatibus aliud facere non possum, nisi quod obediendum Deo [3]) magis quam hominibus scio.

Velitque Reverendiss. Paterni. tua apud sanctissimum dominum nostrum Leonem X. pro me intercedere, ne tanta rigoris inclementia in me promoveatur [4]), ut in tenebras proiiciat animam quaerentem non nisi lucem veritatis et paratissimam cedere, mutare, revocare omnia, ubi aliter intelligenda esse edocta fuerit. Nec tam arrogans et vanae gloriae studiosus sum, ut hac causa pudeam revocare male dicta, imo gaudium meum primum fuerit victricem fieri veritatem [5]), solum ne quid contra conscientiae meae sensum tentare cogar, nam sine omni scrupulo hanc esse scripturarum sententiam credo. Dominus Jesus regat et servet reverendissimam Paternitatem tuam in aeternum, Amen.

---

1) Ibid.: ducunt, cogunt, captivant. 2) Ibid.: quando divino munere es unus. 3) Ibid.: esse Deo. 4) Ibid.: permoveatur. 5) In ed. princ. (Basil.): veritatis.
*) Roman. 3.

Quae [1]) cum altera die obtulissem, primo contempsit et verba esse, missurum tamen ea ad Urbem sese dixit, interim ad revocationem urgebat, intentans censuras sibi demandatas, ac nisi revocarem, abirem, et non redirem in conspectum suum.

Quo audito, cum viderem eum esse firmatum in proposito, nec vellet audire scripturas, ego quoque firmassem propositum non revocandi, abii sine spe redeundi. Nam quamquam dixit, et etiam nunc glorietur, sese paterne, non iudicialiter mecum acturum, non intellexi tamen hanc paternitatem, nisi omni iudicio rigidiorem esse, ut quae non nisi revocationem contra conscientiam exigeret, nec saltem vellet aut posset potius ostendere et convincere errorem. Nam cum vidisset a me reiici scholasticorum opinatorum commenta, promisit quidem se acturum contra me sacra Scriptura et Canonibus, quod quomodo intellexerit, iterum ignoro. Nullam enim syllabam ex sacris literis contra me produxit unquam, nec usque hodie, si quam maxime vellet, posset, cum uno omnium consensu firmatum sit, nihil de indulgentiis in sacris literis haberi, quae potius non nisi fidem commendant et tam vacuae sunt indulgentiarum memoria, quam plenae sunt fidei eruditione, ut impossibile sit, utrum illorum articulorum posse convelli per ipsum.

Ubi vero ego scripturas pro me attuli, coepit homo, paterne agens, de corde suo mihi fingere glossas. Et qui tam vigilanter Extravagantem contra me observarat, satis pulchre dissimulabat canonem illum, quo prohibet ecclesia, ne quis proprio ingenio scripturas interpretetur, et iuxta Hilarium, non afferendas, sed referendas esse ex sacris literis

---

1) Quae adhinc sequuntur usque ad epist. Lutheri ad Card. Caietanum datam, quae incipit: Iterum venio etc., leguntur in ed. Jen., in ed. princ. non item; nos textum reddidimus secundum edit. Lucubrationum D. Mart. Luth. Part. I. Basileae apud Adam Petri. 1520, quacum contulimus edit. princ.: Acta. F. Martini Luther August: apud. D. Legatū Apticū Augustae.

intelligentias. Nec tamen hanc violentiam eius aegre tuli, sciens eam facultatem interpretandi ex longa romanae curiae consuetudine et scholasticorum distinctorum usu sibi praesumptam. Creditum est enim iamdiu, quod quidquid Romana ecclesia dixerit, damnarit, voluerit, id mox omnibus dicendum, damnandum, volendum esse, nec aliam reddi rationem oportere, quam quia sic sedes apostolica et Romana ecclesia sentit. Hinc relictis sacris literis et acceptis traditionibus verbisque hominum factum est, ut ecclesia Christi non mensura tritici pascatur, nec verbo Christi, sed non raro temeritate et voluntate alicuius indoctissimi adulatoris regatur, et eo profecerit nostrae infelicitatis magnitudo, ut ad revocationem et abnegationem fidei Christianae et sacratissimae Scripturae incipiant compellere.

Porro, si iste est modus revocandi, nihil video futurum, quam ut praecedentem revocationem, sequente alia, sine fine revocem. Nam si qua industria suum ipsius dictum in eum ipsum retorsero, cito aliud cordis sui idolum mihi fingeret (est enim mire fecunda distinctionibus Thomistica theologia, ac vere Proteus quidam), cui necesse esset denuo revocando obedire. Cum enim non in soliditate petrae, sed in arena cogitationum suarum vagetur, nihil aliud quam perpetuum revocandi negotium mihi incumberet.

Igitur accepto mandato non redeundi, mansi tamen eodem die in loco, tum vocato reverendo et optimo Patre meo Johanne Stupicio, Vicario, egisse dicitur multis, ut ad revocationem inducerer spontaneam. Mansi et sequente die, et nihil mandabatur. Tertia die, scilicet Dominica, mansi, et literas dedi, nec aliquid respondebatur. Quarta die mansi, et nihil fiebat. Idem silentium quinta die passus, tandem consulentibus amicis, praesertim cum antea iactasset sese habere mandatum, ut et me et Vicarium incarceraret, disposita appellatione affigenda recessi, sat periculosam obedientiam me praestitisse arbitratus.

M. L. Pio Lectori[1]).

Nunc, mi lector, tu mihi conveniendus es. Posteriorem illam [2]) responsionem meam etsi cum multa reverentia dedi ac velut in arbitrium summi pontificis reposui, non tamen id me fecisse credas, quod de re ipsa dubitem, aut animi sententiam sim unquam mutaturus. Veritas divina est etiam domina papae, non enim iudicium hominis exspecto, ubi divinum iudicium cognovi, sed quia oportuit reverentiam servare ei, qui vice summi pontificis fungebatur, tum quod etiam verissime dicta oporteat cum humilitate et timore asserere et tueri.

Priorem vero nihil refert utut acceperis, nam in ipsa nullum periculum est, stet sive cadat, nec indulgentiis quippiam accedit, si ficta ac falsa fuerit, nec quidquam decedit, si vicerit veraque fuerit. Nec ad rem ipsam multum pertinet, nisi quod per eius ingressum subdole totius disputationis calumnia quaeritur. Nam si superbius voluissem agere, non potuissem ad unum verbum cogi, cum tota disputatio iam sit dedicata et oblata pontifici, ita ut ad me amplius nihil pertineat, nisi exspectare sententiam.

In posteriore vero responsione certe summa pendet salutis. Non es malus Christianus, sive scias, sive ignores Extravagantem, non es autem nisi haereticus, si neges fidem verbi Christi. Quid hic premam et taceam, credo te sentire, optime lector, non sine gemitu.

Unum tamen te latere non volo, hac disputatione nihil quaeri, quam sincerae [3]) scripturae intelligentiam, quam nobis in multis locis sacra illa, ut vocant, Decreta, si non corrumpunt, certe verbis detortis ac male tractatis obscurant, et velut obducta nube purissimum solem tegunt. De quo aliquando latius, si aliquis mihi Romanus adulator obstrepuerit, praestabo Deo propitio quendam Juristo-

1) In ed. origin. (Witt.) desunt verba: M. L. Pio Lectori. 2) Ibid.: istam. 3) Ibid.: sinceram.

theologum, sed qui parum sit placiturus, praesertim Romanae curiae adulatoribus, iamdudum enim gestit animus ludere bellum, quod gessit Josue adversus[1]) Aitas *). Interim hunc gustum tibi praelibo, quod conclusio mea vere est contra Extravagantem illam, ideo falsa et erronea, et revocanda. Quare et revoco eam solenniter in his scriptis, damnatamque a me ipso pronuncio, profiteor denique, quod ita posita est a me et usque hodie placet ipsa, atque si posita non esset, adhuc ponerem.

Secundo reprobo, damno, detestorque Extravagantem illam, tanquam falsam et erroneam, meritoque reprobandam, profiteorque bonum fuisse, eam aliis verbis positam esse, non quod sit falsa in suo sensu, sed quod in theologico sensu errat, cuius verba inducit contra sententiam textus apertissimam.

Ecce revocationem, iam satisfeci, etiam adversariis, spero. Quid? insanum me putas, lector, aut ebrium censes? Non insanio, sed sobrietatis verba loquor. Quod ut ostendam etiam crassissimae ruditati, clarum faciam, solere scilicet pontifices vim facere sacris literis in suis decretis. Nam reverendissimus dominus Legatus omnium impatientissime tulit, quod nec papae sanctitati pepercerim (sic enim scribit ad Illustrissimum Principem Fridericum etc.) et relatione indigna dixerim, quod papam torquere et abuti scripturis dixerim, nitendum itaque mihi est, ut non possit negare, vim scripturae aliquando factam.

Primo, dicit Decretalis de consti. Translato sacerdotio, necesse est, ut translatio legis fiat. Haec apostoli verba sunt ad Ebraeos dicentis, Temporale sacerdotium legis finitum et abrogatum succedente sacerdotio aeterno Christi. Haec est germana [2]) et genuina sententia istorum verborum. At Decretalis huius sententia est haec, sacerdotium Christi est

---

1) Ibid.: adversus Haiitas. 2) In ed. orig. (Witt.): germina.

*) Jud. 7.

translatum a Mose in Christum, et a Christo in Petrum. Sic enim interpretantur iuristae, et pontifex permittit seu approbat.

Quis autem non videt alienam hanc tortamque et abusivissimam esse verborum intelligentiam? imo prorsus talem, quae nisi multo sudore moderetur, simul et indoctissima et impiissima sit. Impiissimum est enim dicere, sacerdotium et legem Christi esse abrogata et finita, ut Petrus sacerdos et legislator amoto Christo sit. Id enim significat proprie verbum apostoli, translatio. Nolo Petrum aut Paulum sacerdotium [1]) habere, quoniam et ipse peccator est, non habens, neque quod pro me, neque quod pro se offerat, ut interim taceam foedissimam arrogantiam, quam talis olet intelligentia, scilicet in solum Petrum a Christo fuisse translatum sacerdotium Christi, quasi ceteri apostoli remanserint laici, aut a Petro ordinati fuerint sacerdotes et apostoli.

Igitur, si nunc posuero hanc propositionem, sacerdotium Christi nec in Petrum, nec in papam translatum est; et reverendissimus dominus Legatus [2]) mihi hanc Decretalem opposuerit cum gestu et tonitru maiestatis suae, et urgeat me ad revocationem, et ego responderim, papam ibi torquere scripturas] et abuti verbis eius, meam autem conclusionem esse veram in theologico sensu, decretalem autem forte in aliquo alio abusivo, putas me debere formidare minas verbi humani, quibus terreor, quasi indignum relatu dixerim et sanctitati papae non pepercerim? Honorabo sanctitatem papae, sed adorabo sanctitatem Christi et veritatis.

Item, si illud Matth. 16: Tu es Petrus, et tibi dabo claves regni coelorum, quodcunque solveris etc. tractarem vel in scholis, vel in suggesto, et ponerem hanc propositionem: Istis verbis non potest probari, Romanam ecclesiam esse ceteris per totum orbem ecclesiis praelatam, et mihi reverendus dominus Legatus [2]) opposuerit (credo cum commotione prae relati indignitate) distin. 21, ubi Pelagius

1) Ibid.: sacerdotem. 2) Ibid.: R. D. L.

papa tanta voce clamat, non synodicis decretis, sed evangelica voce (bene voce, sed non sensu) Romanam ecclesiam esse ceteris ecclesiis praelatam, et ad id inducat hunc Matthaei apostoli locum, credisne me relicturum evangelicum sensum, et non nisi Pelagii sensum amplexurum, qui vocem, non sensum evangelii sese iactat sequi?

Non quod novam monarchiam nostri seculi Romanorum damnem aut negem, sed quod vim scripturae verbis fieri nolim, et insulsissimorum quorundam hominum stultitiam reprobem, qui nobis ecclesiam Christi tempori et loco affixerunt contra verbum Christi dicentis *): Non veniet regnum Dei cum observatione, et Christianum esse posse audent negare, qui non sub Romano pontifice decretisque eius oppressus fuerit.

Ac sic plus quam octingentorum annorum Christianos totius Orientis et Africae nobis ex ecclesia Christi eiiciunt, qui nunquam sub Romano pontifice fuerunt, nec evangelium unquam sic intellexerunt: nam adhuc S. Gregorii tempore Romanus pontifex universalis episcopus non salutabatur, imo ipsemet Greg. licet Romanus episcopus acerrime persequitur nomen universalis episcopi et totius ecclesiae pontificem plus fere sex epistolis, ut non dubitet vocabulum eiusmodi profanum appellare, quod nostro seculo et solum appellatur sanctissimum. Sicut enim Petrus ceteros apostolos non creavit (sic enim hodie vocatur episcopos [1]) ordinare), ita successor Petri nullum successorem aliorum apostolorum creavit, denique non nisi fratrem et coepiscopum et collegam vocaverunt Romanum pontificem ceteri episcopi, ut Cyprianus Cornelium, et Augustinus Bonifacium et alios.

Unde S. patres illud Matthaei: Tibi dabo, non intellexerunt ad sensum sacri istius canonis super ceteros fuisse Petro dictum. Sed unus, inquiunt, pro omnibus, ut aequalitas una omnium exprimeretur,

1) In ed. Basil. a. 1520: episcopus.
*) Luc. 17.

dum quod Petrus respondet, omnes et singuli respondent. Unde et alio loco in plurali eandem sententiam dicit: Quodcunque ligaveritis etc. et quod uni dicitur, omnibus dicitur. Denique non primum super Petrum descendit spiritus sanctus in die Pentecostes, nec in terris primum legitur insufflasse in Petrum, quod tamen si quam maxime factum fuisset, non ideo Petrus monarcha prae ceteris fuisset apostolis.

Igitur canon ille sit verus, admitto, sed abusive, mea evangelico et proprio sensu conclusio vera est. Quod si monarchia papae probari potest, potius ex illo apostoli Roma. 13. probabitur: Omnis potestas a Deo est, et quaecunque a Deo sunt, ordinata sunt. Huius, inquam, virtute (proprie loquendo) subiicimur sedi Romanae, donec Deo placuerit, qui solus, non etiam Romanus pontifex transfert regna atque constituit.

Talia multa, mi lector, in sacris decretis invenies, et alia quaedam, quae si nasum sponsae respectorem Damasci, id est, carnis et sanguinis, adhibeas, saepius odore offenderis.

Sic nunc de Extravagante illa dico, merita Christi non sunt thesaurus indulgentiarum, quia sine papa operantur gratiam. Haec propositio evangelica est, ubi scribitur in multis locis, Christi sanguine et obedientia nos factos et constitutos iustos, praesertim Rom. 5: Per unius, inquit, obedientiam (credo hanc esse merita Christi) iusti constituti sunt multi, per indulgentias autem nemo sanctus efficitur, quod de meritis Christi affirmari est contra tam apertas scripturas.

Igitur, an sit ista propositio contra vel Extravagantem vel Intravagantem, non curo, prior est veritas scripturae, et post hoc, si hominis verba vera esse possunt, videndum. Nam ego certe non auderem unquam asserere, quod per indulgentias amici Dei fiant, sicut expresse dicit Extravagans, ducens verbum sapientis, de participatione aeternae sapientiae dicentis, ad participationem indulgentiarum. Fuerunt istae scripturae verae ante tempus illius

Extravagantis, nec ab ipsa receperunt veritatem, nec potest dici, quod de indulgentiis loquantur, cum per totam ecclesiam notum sit, nihil in scriptura haberi de indulgentiis, ideo necessario sequi, si quae Scripturae de eis interpretentur, ut hic fit, vim eis fieri, et improprie ac abusive accipi.

Nihilominus tamen reverentiae causa veram eam confiteor, et utrumque sensum volo tueri. Et dicunt [1]) mihi, imo istum (id est, deteriorem) sensum servabis, alterum (id est germanum) negabis. Ideo si meam conclusionem cogor falsam dicere, faciam quidem, sed simul Extravagantem bis falsam praedicabo. Nam quod in me criminantur contra communem consuetudinem me sentire de indulgentiis, plane fateor ita esse, et dedita opera a me factum, ut discuteretur aliquando ista communis opinio, iuxta quam merita Christi vocari thesaurum indulgentiarum non ignorabam, sed mihi falsa ad verborum sonum videbatur. Ideo posui, quod claves merito Christi donatae essent hic thesaurus, non omnino reiiciens ab indulgentiis merita Christi, sed ad alium sensum exponens, quam haberet opinio communis. Quod nisi cum humilitate et reverentia voluissem communi huic opinioni contradicere, omisissem dicere, claves merito Christi donatas, ut penitus merita Christi excluderem. Nunc autem involvi, ut mitior esset contradictio, quin non peccassem mortaliter, si Extravaganti in faciem restitissem. Et illud divi Hieronymi adduxissem, ubi de iis loquens, qui quidquid dixerint legem Dei putant, dicit: Nec scire dignantur, quid prophetae, quid apostoli senserint (nota senserint); sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia, quasi grande sit, et non vitiosissimum docendi genus depravare sententias, et ad voluntatem suam scripturam trahere repugnantem. Sic certe facit haec Extravagans, nam verba de meritis Christi, quibus remittuntur peccata, trahit ad indulgentias, quod qua fiat congruitate adverte quaeso.

---

1) In ed. orig. (Witt.): dicitur.

Merita Christi tollunt peccata, et augent merita, indulgentiae tollunt merita, relinquunt [1]) peccata. Et potest idem textus de utrisque proprie intelligi? Credo, Orestes quoque hoc negabit. Et tamen ego reverentiae studio id admisi, et asserui, licet multa violentia, denique cum sit obscura verbis Extravagans et vere quaedam extravagans, nunc sonans, quod merita Christi sunt, nunc, quod acquisierunt thesaurum indulgentiarum, dixi, quod et pro mea sententia stare potest contra communem sententiam, et super hac dubia tortrice verborum Dei et depravatrice (ut Hieronymus ait) sententiarum, ego certam revocationem faciam, non convicto errore? non faciam, sed constanter et cum fiducia nego, merita Christi esse in manu papae ullo modo (ut verba sonant), ipse viderit, quomodo suam Extravagantem intelligat.

Sat igitur sit pro hac vice ostendisse, non in omnibus decretis pontificum haberi verum legitimum' sensum scripturae, ideoque citra eorum iniuriam posse aliter dici, teneri, sentiri, quam ipsi habent, siquidem ipsimet scripturae interpretandae autoritatem doctoribus tribuunt, sibi vero iudicium decindendarum causarum.

Deinde alia est facultas iuridica, quam theologica, multa permittuntur in illa, quae in hac prohibentur. Elevent iuristae suas traditiones, multo magis nos theologi puritatem scripturae servemus, eoque magis, quo videmus nostro seculo surgere nocentissimos adulatores, qui summum pontificem ultra Concilia elevent [2]), scilicet ut uno concilio per alterum reprobato nullum nobis certum relinquatur, tandem omnia simul conculcet unus homo, papa, idem super concilium et infra, supra, dum potest damnare, infra, dum accipit a Concilio autoritatem tanquam a maiori, qua fit [3]) supra concilium.

Sunt quoque, qui papam non posse errare et supra scripturam esse impudentissime iactitent, quae

---

1) In ed. orig. (Witt.): et relinquunt. 2) Ibid.: elevant. 3) Ibid.: fiat.

monstra si admissa fuerint, scriptura periit, sequenter et ecclesia, et nihil reliquum erit, nisi verbum hominis in ecclesia, sed quaerunt hi adulatores invidiam, deinde ruinam et perniciem Romanae ecclesiae.

Quare ego coram te, lector, protestor me colere et sequi Romanam ecclesiam in omnibus, solum illis resisto, qui nomine ecclesiae Romanae Babyloniam nobis statuere moliuntur, volentes quidquid cogitare poterint, modo linguam tantum movere possint, ut Romanam ecclesiam nominent, totum statim pro Romanae ecclesiae sententia accipi, quasi non supersit scriptura sancta, per quam (ut Augustinus ait) de omnibus iudicamus, contra quam sine dubio Romana ecclesia nunquam sapit aut statuit.

De quorum numero esse credo suavissimos istos Sycophantas, qui dictarunt quoddam Breve *) apostolicum contra me, cuius formam, ut videas, quam prudentibus insidiis sint usi, volo in publicum dare, nam in Germania fuisse confictum, et aliqua deinde industria ad Romam missum, et forte solo nutu alicuius magnatis Romae remissum ad Germaniam, statim addita Postilla, te vel certum vel suspiciosum saltem faciam, pertinet enim et hoc ad Actorum meorum partem.

FINIS.

---

*) Hoc Breve, quod incipit: Dilecto nostro filio Thomae — Leo Papa X, vide supra p. 354 sqq. In collectione Basiliensi a. 1520 hic demum intersertum est Breve Leonis X Caietano missum et Postilla, quam ei subiunxit Lutherus; et in ed. orig. Wittenb., quam supra laudavimus, Breve et Postilla ultimam efficiunt libelli de Actis Augustanis partem, quum duae a Luthero Caietano missae epistolae ibi non legantur.

Epistolae Duae Lutheri

ad Cardinalem Caietanum [1]).

I.

Reverendissimo in Christo Patri

et Domino Thomae, Tituli S. Sixti Presbytero Cardinali, sanctae sedis apostolicae per Germaniam de latere Legato etc. in Christo metuendo et colendo Salutem et omnem subiectionem sui.

Reverendissime in Christo pater, iterum venio, sed per literas, dignetur reverendissima paternitas tua me clementissime audire.

Egit mecum reverendus mihique dulcissimus pater meus in Christo, Vicarius noster, Johannes Stupicius, ut humiliter sentirem [2]), et sensum meum submitterem, commendavitque ac persuasit [3]) paternitatem tuam reverendissimam mihi esse gratiosissimam, ita ut res ipsa et nuncius pariter eximie me laetificarent [4]). Est enim homo hic talis et tantus in oculis meis, ut nullus sit in mundo, cui libentius audirem et obsequerer. Nec minus egit dulcissimus, frater meus, Magister Venceslaus Lyncus, eadem de reverendissima paternitate tua referens, qui ab ineunte aetate pari mecum studio adolevit. Breviter non potuit reverendissima paternitas tua fortius et dulcius me movere, quam his duobus viris mediatoribus, quorum uterque in solidum me habet in manu sua. Tanta est tua simul humanitas et prudentia, qua video tuam reverendissimam paternitatem non mea, sed me quaerere, cum potuisset sola potestate in me dominari. Itaque iam timor meus sensim transit, imo mutatus est in sin-

---

1) Hic titulus non legitur in ed. princ., ad quam textum reddidimus. 2) In ed. Jen. additum est: et opinioni propriae cederem. 3) Ibid.: exuberantissime persuasit. 4) Ibid.: gratiosissimam. Ea res et nuncius pariter me mirum in modum exhilararunt.

gularem erga reverendissimam paternitatem tuam amorem, et veram filialemque reverentiam.

Nunc, reverendissime in Christo pater, fateor, sicut et alias fassus sum, me fuisse certe nimis (ut dicunt) indiscretum, acrem et irreverentem in nomen summi pontificis. Et licet acerrime fuerim in hanc irreverentiam provocatus, tamen meum fuisse nunc intelligo, modestius, humilius et reverentius hanc materiam tractare, et non ita respondere stulto, ut ei similis efficerer, de quo sincerissime doleo, et veniam peto, et per omnia pulpita in vulgus promulgabo, sicut et saepius iam feci, daboque deinceps operam, ut alius sim, et aliter loquar Deo miserente. Imo promptissimus sum, atque facillime promitto, me posthac materiam de indulgentiis non tractare, atque his finitis quiescere, modo illis quoque modus imponatur aut sermonis aut silentii, qui me in hanc tragoediam suscitaverunt.

Ceterum, mi reverendissime in Christo ac iam dulcissime pater, quantum ad sententiae veritatem pertinet, libentissime omnia revocarem, tam tuo, quam Vicarii mei iussu et consilio, si ullo modo conscientia mea permitteret. Ego enim scio, nullius praecepto, nullius consilio, nullius gratia me tantum debere permittere, ut aliquid contra conscientiam dicam aut faciam. Deinde narrationes divi Thomae et aliorum tantae non sunt, ut mihi in hac quaestione satisfaciant, cum dedita opera contra eas disputarim, ut optime perlectas et percognitas, visae enim sunt non satis firmo niti fundamento. Hoc autem unum superest, ut meliori superer ratione, quae est: Si vocem sponsae audire merear, hanc enim certum est vocem sponsi audire.

Ideoque omni humilitate supplico, reverendissima paternitas tua dignetur ad sanctissimum dominum nostrum Leonem X. istam [1] causam referre, ut per ecclesiam haec dubia determinata ad iustam vel revocationem vel credulitatem possit compelli. Nihil enim aliud cupio, quam ecclesiam sequi. Nam

1) In edit. princ.: iustam.

mea super dubiis et indeterminatis revocatio quid faciat, ignoro, nisi quod merito mihi obiici posse timeo, me nec quid asseruerim, nec quid revocarim scire. Suscipiat reverendissima paternitas tua hanc humilitatis et pronitatis [1]) meae supplicationem, et in filii vicem clementer commendatum me habere dignetur [2]).

Reverendissimae tuae paternitatis
deditus filius
F. Martinus Lutherius Augustinianus.

II.

Reverendissimo in Christo

Patri et Domino Thomae, Tituli Sancti Sixti Presbytero Cardinali, sanctae sedis apostolicae per Germaniam de latere Legato etc. in Christo metuendo et colendo F. Martinus Lutherius salutem et se ipsum.

Vidit reverendissima paternitas tua, reverendissime in Christo pater, vidit, inquam, et satis cognovit meam obedientiam, qua per tantum iter, ac per tot pericula imbecillis corpore, et pauperrimus sumptu huc me contuli. Et ad mandatum sanctissimi domini nostri Leonis X. coram reverendissima paternitate tua comparui et me obtuli. Praeterea edito libello resolutionum me et omnia mea sub pedibus suae sanctitatis proieci, exspectans accepturusque quidquid sive damnanti sive approbanti visum fuerit. Et plane nihil me omisisse mihi conscius sum, quod ad deditum obedientemque ecclesiae filium pertinere possit.

Quare frustra hic tempus terere nolo neque possum, quia et sumptus deficit, et patribus his

1) In ed. Jen.: parvitatis. 2) In ed. Jenensi hic additum legitur: Datum pridie Lucae Evangelistae, Anno M.D.XVIII.

Carmelitis satis superque fuerim et sim onerosus, maxime cum reverendissima paternitas tua mihi viva voce mandarit, ut, si nollem revocare, non redirem in conspectum reverend. Pat. tuae. Revocare quid et quantum valeam, prioribus literis significavi.

Itaque nunc abeo, et alio me loco provisurus migro. Et quamquam mihi consultum est, ab his etiam, qui vel maiores me movere possunt, ut a reverendissima paternitate tua, imo a sanctissimo domino nostro Leone X. male informato ad melius informandum (scio enim quod principi nostro illustrissimo gratum facturum appellando magis quam revocando) appellem. Tamen quantum in me fuisset, non appellassem, primum, quod mihi non videatur necessaria appellatio vel commissio ad partes, cum ego, ut dixi, omnia in iudicium ecclesiae retulerim, et non nisi sententiam eius exspectem. Quid enim ultra facere debeo, aut facere possum? Neque enim me reo aut responsore opus est, qui non quid ego dixi, sed quid ecclesia dictura sit attendo, nec adversarius contendere, sed discipulus audire volo.

Deinde, quod mihi pene persuasum est, hanc causam reverendiss. paternitati tuae esse molestam, et appellationem gratissimam, ideoque sicut non mereor, ita nec timere habeo censuras, etsi ego Dei gratia talis sim, ut censuras longe minus timeam, quam errores et malam in fide opinionem, sciens, quod censura non nocet, imo prodest, si sana fides et veritatis sensus mecum fuerit.

Quare per Christi viscera, et insignem tuam mihi exhibitam clementiam rogo, dignetur hanc meam obedientiam hucusque praestitam et completam gratiose agnoscere, et sanctissimo domino nostro papae benigniter commendatam facere, atque hanc meam abitionem et appellationem, pro mea necessitate et amicorum autoritate paratam, boni consulere: Nam eorum vox et ratio mihi insuperabilis est haec: Quid tu revocabis? Numquid tua revocatione nobis legem fidei statues? Damnet ec-

clesia prius, si quid damnandum est, et ejus tu iudicium sequere, non illa tuum sequatur iudicium, atque ita victus cedo.

Valeat itaque reverendissima paternitas tua, in Christo mihi observandissima.

Ex Carmelo Augustensi, die S. Lucae Evangelistae M.D.XVIII.

Reverendissimae paternitatis tuae
deditus filius
F. Martinus Lutherius Augustinianus.

Appellatio D. Martini Lutheri

prima a Caietano ad Papam facta Augustae, Anno M.D.XVIII. Mense Octobri [1]).

In nomine Domini. Amen. Anno a nativitate eiusdem M.D.XVIII. indictione VI. die vero sabbati, XVI. mensis Octobris, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Leonis, divina providentia papae X., anno VI. In mei notarii publici testiumque infra scriptorum, ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum praesentia, personaliter constitutus reverendissimus pater, dominus Martinus Lutherius Augustinensis, sacrae theologiae professor, eiusdemque in Vuittenbergensi studio Brandenburgensis diocoesis lector ordinarius principalis, principaliter pro se ipso tenens et habens in manibus suis quandam provocationis et appellationis papyri schedulam, iuxta cuius continentiam et tenorem se, ut asseruit, a quadam commissione, a praelibato sanctissimo domino nostro papa non bene informato ad eiusdem procuratoris fiscalis instantiam signati, ac praetensis iudicibus et citationibus, ac omnibus et singulis inde secutis, secuturis, nec non a quolibet gravamine futuro velle dixit provocare et appellare, quam in medium exhibuit, ac in continenti iuxta eiusdem continentiam ad praelibatum sanctis-

1) Hic titulus non legitur in edit. princ.

simum dominum nostrum papam, eiusdemque S. sedem apostolicam provocavit et appellavit, apostolos petiit, se submisit, protestatus fuit, omniaque et singula alia fecit, contenta in eadem schedula, cuius quidem schedulae appellationis et provocationis tenor de verbo ad verbum sequitur, et est talis.

Cum Appellationis remedium in subsidium et relevamen oppressorum a iuris conditoribus sit adinventum, et non solum ab illatis, verum etiam ab inferendis et inferri comminatis gravaminibus et iniuriis iura appellare permittant, idcirco ego Frater Martinus Lutherius Augustinensis, sacrae theologiae professor, eiusdemque in Vuittenbergensi studio Brandenburgensis diocoesis lector ordinarius principalis, principaliter, et pro me ipso coram vobis, notario publico, tanquam publica et authentica persona, ac testibus hic praesentibus, animo et intentione provocandi et appellandi, apostolosque [1]) petendi et recipiendi, dico et propono.

Quod cum in materia indulgentiarum variae et incertae sint opiniones doctorum, tam canonistarum quam theologorum, nec in his usque hodie aliquid certum et determinatum habeat ecclesia, nisi quod ex C. Quod autem etc. et C. Cum ex eo, aliisque quibusdam clarum est, indulgentias esse remissiones satisfactionis poenitentialis, a suo iudice impositae. Satisfactio autem esse aliud non potest, quam optima illa opera, oratio, ieiunium, eleemosyna, ut est una omnium theologorum et totius ecclesiae concors sententia. Et ex C. Abusionibus, in gloss. super verbo: mendaciter, clare patet, quod per indulgentias non extrahuntur animae de purgatorio, eo quod sunt divino iudicio reservatae. Nec satis constat, nec per ecclesiam determinatum est, quid sit, et quantum valeat modus ille suffragii, per quem conferuntur indulgentiae defunctis, praesertim cum non tantum poenae, sed et culpae quoque remittantur in purgatorio, ut dicitur distin. 25: Qualis, culpas autem remitti a solo Deo certum est,

---

1) In ed. Jen.: apostolicosque.

per infusionem gratiae, quae per indulgentias infundi non potest.

Deinde in his, quae sunt dubia et opinabilia, non solum est licitum disputare et contradicere sapientem sapienti (maxime vero in his, quae non sunt praecepta, nec consulta, nec necessaria ad salutem), verum etiam alteram contradictionis partem pertinaciter asserere, periculosum et per spiritum sanctum prohibitum est[1]), ubi dicitur apud Johannem in epistola *): Probate spiritus, utrum ex Deo sint, et apud Paulum **): Omnia probate, quod bonum est tenete. Ita ut et ecclesia eodem spiritu rectore praeceperit in Cle. C. Abusionibus, ut non permittantur quaestores proponere populo aliud, quam quod in eorum literis continetur.

Quibus iuribus, imo praeceptis nixus, disputandam hanc materiam suscepi, motus immodestissimis declamationibus nimiumque indiscretis promulgationibus, quibus indulgentias divulgabant quidam in nostris regionibus apostolici (ut asserebant) commissarii et quaestores, ita ut sub indulgentiarum praetextu inauditas avaritiae et scandalosas machinas exercerent, in gravissimum romanae ecclesiae et clavium ecclesiasticarum ludibrium et contemptum, reverentiaeque apostolicae sedis non mediocre detrimentum. Denique in seductionem populi nova dogmata moliti sunt, ut auderent verbis male sobriis docere, et libellos in vulgus edere, indulgentias esse semper indulgentias, hominem[2]) consequi gratiam Dei iustificantem, donum scilicet inaestimabile pro veniis venundantes, et alia, quae passim ostendit libellus eorum, qui instructio summaria vocatur, absurdissimis et falsis propositionibus plenus, ad sui suorumque autorum ignominiam.

Et licet ego non de fide, non de moribus, non de praeceptis Dei aut ecclesiae, sed de indulgentiis (ut dixi) disputarem, quae nec praeceptae, nec con-

---

1) In ed. princ.: sit. 2) In ed. Jen. legitur: indulgentias esse idem, quod hominem etc.

*) 1. Johan. 4. **) 1. Thess. 5.

sultae, nec meritoriae sunt, ita ut sine his nihilominus ecclesia Christi bene et forte melius haberet, pluribusque meritis (quae per illas remittuntur) salvi fierent fideles, imo expresse fateantur doctores, etiam Scholastici, melius esse per se ipsum satisfacere, quam indulgentias redimere.

Deinde sic disputavi, ut totam hanc disputationem submitterem non solum ecclesiae, sed etiam cuiusque melius sentientis iudicio, in primis vero sanctissimo in Christo patri et domino nostro, domino Leoni X. papae moderno, ut in epistola mea Resolutionibus meis praemissa clare patet, ac ita res dubias, liberas, opiniosas, non determinatas, nec necessarias ad salutem tractavi disputandi gratia, ut nulla prorsus esse possit iusta causa et occasio citandi me aut in ius trahendi, et merito debuerim a molestiis etiam invidorum et malignorum tutus et quietus videri (quandoquidem de rebus seriis, necessariis, divinis disputantes securi sunt).

Nihilominus quidam mammonae cultores et lucri mancipia inquieta, in ovibus Christi non pascua, sed lac et lanam tantummodo quaerentes, timentesque, ne huius disputationis occasione fideles Christi eorum lucrosas et avarissimas insidias intelligerent, ac sic quaestus ipsorum, sicut dignus est, funditus periret, exarserunt sicut ignis in spinis. Atque cum ipsi sic indulgentias non solum indiscrete, sed et subdole, in fraudem animarum quoque ac longe lateque a mente summi pontificis, sacrisque patrum decretis, praedicando aberrarent, etiam hoc mali adiecerunt, ut frivolis quibusdam et mendacibus delationibus, pro avaritia sua et tyrannide impia coloranda, adeo me apud sanctissimum dominum nostrum, dominum Leonem X. Papam etc. et eximium virum dominum Martinum de Perusiis suae sanctitatis Procuratorem fiscalem foedaverunt et odiosum fecerunt, et tandem exacuerunt et exasperaverunt, ut dictus D. Martinus ad importunam eorum instantiam, causam contra me, tanquam de haeresi suspectum, et in ecclesiasticae potestatis iniuriam, vilipensionem, diminutionem, claviumque

irreverentiam machinatum, reverendissimis in Christo patribus, domino Hieronymo de Ghinutiis[1]), episcopo Asculanensi, auditori Camerae etc. et Sylvestro Prierati ordinis praedicatorum, palatii apostolici magistro, committeret. Quin imo per illum ipsi potius extorserunt. Qui quidem iudices et auditores cum mihi, salva semper eorum reverentia, suspecti sint, quod ipse reverendus pater Sylvester alias contra me exacerbatam affectionem suam abunde ostenderit, in dialogo, quem contra meas positiones edidit, in quo suae opinioni plus aequo affectus me haereticum et insanum multisque aliis nominibus criminum iudicaverit et damnaverit.

Deinde suis fratribus, quos haec res principaliter tangit, verisimiliter praesumitur plus quam causae favere, atque ita fieret, ut per ipsum adversarii ipsimet in sua causa iudices fierent. Et ipsi Thomistae, licet sibi ipsis contra me non constantes, saepius tamen inventi sunt pro suis opinionibus maiora et alia tentasse, quam cuiusque merita postulassent, et aequitas iuris pateretur. Denique cum idem reverendus pater solum in scholastica theologia sit institutus et enutritus, parumque in scripturis sanctis (ut apparet ex suis scriptis variis) exercitatus, et haec materia iudices quaerat in sacris literis et ecclesiasticis patribus instructissimos, non praesumi potest, eum vel posse recte iudicare.

Reverendus vero in Christo pater, dominus Hieronymus episcopus etc., merito timetur alteri collegae suo adhaerere (quod pace ac reverentia ac citra iniuriam dictum volo), et qui patri Sylvestro ob professionis theologicae nomen facile iudicium redderet[2]), atque ipse, qui in causis aliis civilibus et huiusmodi satis idoneus esset. Haec autem cum sint de fide et haeresi (ut adversarii dicunt), extra suae professionis modum esse satis intelligatur, atque ideo mihi utrique suspectissimi me citari fecerunt et citaverunt ad comparendum personaliter Romae, in loco mihi omnium suspectissimo et non

---

1) In ed. Jen.: Genutiis. 2) Ibid.: cederet.

tuto, cum omnibus constet, quantum et in quam multos saevitum sit, qui se Romae crediderunt, etiam habentes salvum conductum, et luce meridiana clarius sit, ipsum etiam optimum pontificem, sanctissimum dominum nostrum Leonem X. ac multos alios reverendissimos dominos Cardinales saepius in periculo mortis fuisse, nec satis tuto ibidem vivere, ut iuxta Esaiam*) de Roma fere dici possit: Justi habitaverunt in ea, nunc autem homicidae.

Atque si quam maxime Romae omnia tuta et salva forent, tanti tamen itineris prolixitas imbecillitati corpusculi mei prorsus impossibilis est, tot etiam pericula maris [1]), et maxime omnium insidiae adversariorum, quae tantae ac tam multae sunt, ut omnino mihi per magnates et principes utriusque status consultum sit et pro certo denunciatum, ne ullo pacto muros Vuittembergae egrederer, certissimos scilicet sese nosse, aut ferri aut veneni insidias paratas. Atque cum sim de ordine mendicantium nihil proprii habens et sub obedientia alterius vivens ipsa sane paupertate abunde comparere prohiberer.

Cum itaque metu huiusmodi iustissimo, et qui in constantem virum cadere potest, et causis his iustissimis impeditus Romam ire non possem, sollicitavi per illustrissimum Principem Fridericum, sacri Ro. Imperii Electorem, Saxoniae Ducem, Thuringiae Landgravium, Misnae Marchionem potentissimum, ut a sede apostolica causa viris aliquibus doctis, probis et honestis committeretur, in partibus, in loco tuto, coram quibus et ibidem comparere et omnia facere, quae iustitia suadet, paratissimus essem.

Quod cum sanctissimus in Christo pater et dominus, dominus noster Leo X., ut cuius clementia et veritatis et iustitiae observantia per totum orbem dignissime celebratur, per adversarios suae causae timentes, ut in personam reverendissimi in Christo patris et domini, domini Thomae, Tituli. S. Sixti

1) In ed. Jen.: viarum.
*) Esai 1.

Presbyteri et Cardinalis, sanctae sedis apostolicae per Germaniam de latere Legati, transferretur, sperantes, quod, cum idem reverendissimus dominus etc. de ordine eorum fuerit, ruinosae et aegrae suae causae facilius hoc ingenio mederentur.

Qui quidem reverendissimus dominus etc., etsi suspectus merito videri poterat, quod de parte et opinione adversariorum sit et aliis quibusdam verisimilibus causis, tamen, ut est vir omnibus modis doctissimus et humanissimus, primum paterne quidem et clementer sese mihi exhibuit meque suscepit, sed deinceps mihi (ut ait) consulere volens, simpliciter instabat et urgebat ad revocationem meorum dictorum, antequam discuterentur et determinarentur, reiecta et posthabita omnium protestatione honestissima, quod videlicet paratus essem vel publice denuo respondere, vel privatim in scriptis rationem reddere, et omnia mea subiicere, inprimis iudicio S. ecclesiae Romanae, deinde illustribus studiis Basiliensi, Friburgensi, Lovaniensi, ac, si opus esset, etiam antiquae illi studiorum parenti et in theologicis rebus prae caeteris uti florentissimae, ita zelosissimae universitati Parisiensi.

His omnibus posthabitis et spretis nec saltem docere voluit aut ostendere, in quibus et qua ratione errassem, ut cognitum errorem revocarem, nisi quod duos articulos mihi opposuit, ad quos me satis abunde respondisse confido, ut in scriptis ad eundem reverendissimum dominum datis videri potest. Sed simpliciter et nude me ad revocationem adigere voluit minando mihi, quod, nisi vel hoc facerem, vel Romae in quodam termino penso in citatione per supradictos praetensos iudices praefixo comparerem, me et omnes mihi adhaerentes et faventes sententia excommunicationis innodare ac ceteros quoscunque, ad quos me declinare contigerit, ecclesiastico interdicto supponere vellet. Super quibus omnibus sese mandatum sufficiens a sede praedicta habere dixit.

Ex quibus me gravatum laesumque et oppressum sentio, cum et hodie fatear solummodo me

disputasse, et omnia sub pedibus sanctissimi domini nostri Leonis X. subiecisse, ut occidat, vivificet, reprobet, approbet, sicut placuerit. Et vocem eius vocem Christi in ipso praesidentis agnoscam. Et legitime protestor me nihil dicere aut sapere velle, quod non in et ex sacris literis et ecclesiasticis patribus sacrisque canonibus probari potest, ut in libro Resolutionum mearum videri potest. De quo denuo protestor, sicut alias saepius protestatus fui.

Idcirco a praefato sanctissimo domino nostro Papa, non bene informato, eiusque praetensa commissione, ad supradicti domini Procuratoris Fiscalis instantiam (ut praefertur) signata, ac a praetensis iudicibus et citatione supradicta, ac praetenso processu, contra me forsitan instituto et instituendo, et omnibus inde secutis et secuturis, et quolibet ipsorum, nec non a quolibet futuro gravamine, quod mihi ex eo venire poterit, ad sanctissimum dominum in Christo patrem, et dominum nostrum, dominum Leonem, divina providentia papam X. melius informandum provoco, et appello in his scriptis, apostolosque primo, secundo et tertio, instanter, instantius, et instantissime mihi dari peto, si quis sit, qui mihi dare hos voluerit et potuerit, et praesertim a vobis, domino Notario, testimoniales, subiiciens me mihique adhaerentes et adhaerere volentes in his protectioni ac defensioni praefati sanctissimi domini nostri papae, melius informati[1]). Et protestor de prosequendo hanc meam appellationem suis temporibus et locis congruis per viam nullitatis et alias, prout melius potero, optime mihi reservata facultate[2]) addendi, minuendi, mutandi, corrigendi, et in melius reformandi, omnique alio iuris beneficio semper salvo.

Super quibus omnibus et singulis praemissis praelibatus reverendus Pater D. Martinus Lutherius, sacrae theologiae professor, et appellans, sibi a me Notario publico infra scripto, loco apostolorum

1) In ed. Jen.: informandi. 2) In ed. princ. deest: facultate.

testimonialium, unum vel plura publicum seu publica, fieri atque confici petiit instrumentum et instrumenta.

Acta fuerunt haec Augustae, et ibidem in monasterio Ordinis Fratrum Carmelitarum, sub anno, indictione, die, mense et pontificatu, quibus supra, praesentibus ibidem honorabilibus viris, dominis Venceslao Steinbeiss, et Bartholomaeo Utzmair, presbyteris Augustensis diocoesis, testibus ad praemissa vocatis atque rogatis.

Et ego Gallus Kunigenter de Herbrachtingen, laicus Augustensis diocoesis, publicus sacris apostolica et imperiali autoritatibus Notarius, quia supradictae schedulae appellationis [1]) exhibitioni, provocationi, submissioni, apostolorum petitioni, protestationi, omnibusque aliis et singulis praemissis, dum (sicut praemittitur) fierent et agerentur, una cum praenominatis testibus praesens et personaliter interfui, eaque omnia et singula sic fieri vidi et audivi. Idcirco hoc praesens publicum instrumentum, manu propria scriptum, exinde confeci, subscripsi, publicavi, et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis signavi, in fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum rogatus et requisitus.

Actorum [2]) D. Martini
Lutheri apud Legatum Apostolicum Augustae
Finis.

Epistola

Thomae Caietani, Tituli S. Sixti Presbyteri Cardinalis, ad D. Fridericum, Saxoniae Ducem, sacri Imperii Electorem etc. de Lutheri causa, post discessum eiusdem Lutheri ex Augusta anno M. D. XVIII.

Illustrissime et excellentissime Princeps, venit Frater Martinus Lutherus cum literis excellentiae

1) In ed. Jen.: appellationi. 2) Haec non leguntur in ed. princ.

vestrae, et antequam nos adiret, voluit se munire salvo conductu, quem ab illis Dominis, Caesareae Maiestatis Consiliariis, vestrae illustrissimae Dominationis intuitu et favore impetravit. Non tamen sine scitu meo, noluerunt enim hi Domini quidquam illi concedere, nisi me permittente. Quibus respondi, Facerent quidquid eis placeret, dummodo nomen meum non misceretur. Et hic coepi mirari, nam si excellentia vestra in me confidebat, non erat opus salvo conductu, si non confidebat, non erat mittendus ad me ut patrem.

Adiit deinde nos Frater Martinus, primum excusans se super impetratione salvi conductus propter inimicitias etc. deinde dicens, se venisse, ut nos audiret, et veritatem a nobis agnitam profiteretur. Nos hominem libentissime ac humanissime excepimus, paterneque complexi sumus. Dixi ante omnia, quod secundum solidam Scripturam sacram et sacros Canones interrogandus esset, et quod si se cognosceret et de cetero caveret possemusque secure dormire, ne reverteretur ad vomitum, omnia componerem, sanctissimi Domini nostri Papae Leonis X. autoritate.

Ostendi deinde monuique paterne, disputationes et sermones eius esse contra apostolicam doctrinam, maxime super Indulgentiis, citavique Extravagantem Clementis VI. aperte contra ipsum stantem, tam super causa, quam effectu Indulgentiarum. Adduxi praeterea antiquam et communem Romanae ecclesiae consuetudinem, ac interpretationem super alio etiam articulo de fide Sacramentorum aperui, admonuique opinionem eius non esse sanam, sed manifeste dissentire a sacra Scriptura et recta ecclesiae doctrina, quae illi omnino repugnat. Is ad Extravagantem claram et apertam dixit nescio quid relatione indignum, et petiit diem ad deliberandum, rediturumque se affirmavit, ego illum hortatus, ut se cognosceret, dimisi.

Rediitque postridie, una cum Patre Vicario generali congregationis Observantium, multisque stipatus. Et cum exspectarem, ut se vere agnosceret,

coepit coram Notario, quem secum duxerat, protestari, ego id subridens iterum humanissime hominem hortatus sum, ut relicto huiuscemodi inani consilio ad cor et sanitatem rediret, durum esse illi contra stimulum calcitrare. Addidit deinceps, in scriptis se velle mihi respondere et causam suam agere, me anteriore die satis digladiatum verbis cum illo fuisse. Ego audaciam hominis miratus dixi, Fili, neque tecum digladiatus sum, neque digladiari volo, tantum paratus sum, intuitu illustrissimi ducis Friderici te paterne ac benigne (non disputandi contendendive gratia) audire, ac pro veritate monere ac docere, conciliare etiam (si voles) sanctissimo Domino nostro Papae Leoni X. et Romanae ecclesiae.

Rogavit me tum is, tum Vicarius eius, ut illum in scriptis audire vellem. Dixi me libentissime auscultaturum et facturum omnia paterne, non tamen iudicialiter. Itaque abiit, reversusque postea tertio est, et longam scripto exhibuit phylacteriam, in qua fatue admodum respondet ad constitutionem Extravagantis Papae, nec parcit etiam suae sanctitati, quam dicit abuti autoritatibus sacrae Scripturae. Ad illud vero de fide Sacramentorum implet papyrum locis sacrae Scripturae omnino impertinentibus et perperam intellectis.

Ego postquam ostendi non ita esse intelligendum, quod in illa Extravagante et sacris literis scriptum est, iterum atque iterum Fratrem Martinum ut filium monui et obtestatus sum, nollet plus sapere, quam oporteret, nec nova dogmata in ecclesiam intrudere, sed se ipsum cognoscere, et salvare animam suam.

Venit ad me deinde Pater Vicarius congregationis, cum quo, praesente magnifico Domino Urbano Oratore Montis ferrati, et uno Magistro theologiae dicti Ordinis, multasque horas tractavimus de negotio hoc, ut tolleretur scandalum, salva reverentia Apostolicae Sedis, et sine ulla nota Fratris Martini. Venit postea solus ille theologiae Magister,

socius Fratris Martini, qui probavit et collaudavit tractatum.

Jactis his fundamentis, cum bene sperarem omnia, profectus est hinc idem Vicarius, insalutato hospite, ac me omnino inscio. Subsequtuus est deinde Frater Martinus et socii eius, mihique omnino, imo sibi, perbelle illuserunt. Accepi interea Fratris Martini literas, quibus petit fucatam veniam, non ideo vero revocat maledicta et scandala, quae catholicae ecclesiae incussit.

Ego, illustrissime Princeps, fraudulentum Fratris Martini et sequacium consilium non solum admiratus sum, verum etiam prorsus perhorrui et obstupui. Cum enim de bona illius valetudine maxime sperarem, maxime sum frustratus. Non video tamen, cuius fiducia haec agat.

In causa vero tria affirmaverim. Primo, dicta Fratris Martini in Conclusionibus suis disputative esse posita, in sermonibus tamen ab eo scriptis affirmative et assertive esse posita, et confirmata in vulgari germanico, ut aiunt. Ea autem sunt partim contra doctrinam Apostolicae Sedis, partim vero damnabilia. Et credat mihi illustrissima Dominatio vestra, quia vera dico et loquor, ex certa scientia, non ex opinionibus.

Secundo, illustrissimam illam vestram Dominationem hortor et rogo, consulat honori et conscientiae suae, vel mittendo Fratrem Martinum ad Urbem, vel eiiciendo extra terras suas, postquam non vult paterna via errorem suum cognoscere et cum universali ecclesia bene sentire.

Postremo, illud sciat illustrissima Dominatio vestra, nequaquam hoc tam grave et pestilens negotium posse diu haerere, nam Romae prosequentur causam, quando ego lavi manus meas, et ad sanctissimum Dominum, Dominum nostrum, huiuscemodi fraudes scripsi.

Bene et feliciter valeat Excellentia vestra, cui me intime commendo. Ex Augusta Vindelicorum, XXV. die Octobris anno M.D.XVIII.

Iterum atque iterum rogo, ut Dominatio vestra illustrissima non permittat se decipi a dicentibus: Nihil mali continent Fratris Martini Lutheri dicta, nec ponat maculam in gloriam Maiorum suorum, et suam, propter unum Faterculum, ut toties promisit. Ego loquor puram veritatem, et servabo Jesu Christi regulam : A fructibus eorum cognoscetis eos. Haec pauca manu propria.

E. V. et illustriss. D.
ad obsequia
Thomas, S. Sixti Cardinalis, Legatus
Apostolicae Sedis.

Illustrissimi Principis D. Friderici,

Ducis Saxoniae, Romani Imperii Electoris, Responsio ad literas D. Thomae, Tituli S. Sixti Cardinalis, praecedentes.

Reverendissime in Christo Pater, singulariter nobis dilectissime Domine et amice, Vestrae Caritatis literas die XXV. Octob. Augustae datas, die XIX. Novemb. per tabellarium non peculiarem, sed fortuitum redditas, accepimus, ad D. Martinum Lutherum Augustinianum pertinentes, quas undecunque cum toto earum argumento percepimus atque intelleximus.

Quoniam ergo dictus Martinus coram pietate vestra apud Augustam comparuit, sicut cum caritate vestra colloquuti Augustae pollicebamur, nostrae satisfecimus promissioni. Praeterea persuaseramus nobis, vestram pietatem, audito Martino, secundum vestrae Reverentiae promissionem multiplicem eum paterne et benevole dimissuram fuisse, neque quamvis nondum cognita causa et sufficienter discussa, ut Martinus refert, coacturam ad revocationem et palinodiam. Sunt enim plurimi eruditorum in nostris principatibus et terris, et alibi in Universitatibus studiorum, a quibus hactenus et in hodiernum usque diem constanter et irrefragabiliter

certiores fieri non potuimus, Martini doctrinam impiam, non Christianam et haereticam esse, exceptis nonnullis, quorum rei privatae et utilitati pecuniariae eruditio eius non profuit, qui, ut propriae commoditati consulerent, Martino sese adversarios opposuerunt, suo tamen proposito contra Martinum nondum probato. Nam si aliquo constanti fundamento et ratione intelligeremus, D. Martini Lutheri doctrinam impiam et instabilem esse, Dei omnipotentis auxilio et gratia ipsimet ita nos doceremus, ut nulla indigeremus exhortatione atque admonitione. Noster enim animus, nostra voluntas, nostra mens in hoc tota est, ut ad Christiani Principis officium sit paratissima, et qui Deo adiutore et honori et conscientiae suae cupiat consultum.

Quapropter modis omnibus speravimus, non futurum, ut in hoc rerum statu hac afficeremur comminatione, scilicet Rom. curiam id causae prosequuturam et Reverentiam vestram manus lavisse, vel ut a nobis postularetur, ut Martinum Lutherum sive Romam mitteremus, sive ex nostris regionibus expelleremus, non tamen ob alia, quam quod Martinus Lutherus criminis haereseos nondum convictus est. Pelleretur enim incommodo nostrae Universitatis, sicut in hanc diem notum est, Christianae, et multos bonos et doctos et studiosos homines habentis.

Neque omisimus D. Martino vestrae caritatis literas exhibere, ad quas nobis secundum tenorem exempli, his nostris literis inclusi, respondit.

Cum itaque D. Martinus sese offerat ad aliquarum Universitatum iudicium et in locis tutis disputationem, et cognita causa permissurum se obedienter, ut doceatur et simul ducatur. Arbitramur eum merito admittendum, aut saltem ei ostendendos in scriptis errores, id quod et nos petimus, ut sciamus, quamobrem tamen haereticus esse debeat, et habeamus quod sequamur et faciamus. Neque enim nos ita (nondum convictum) pro haeretico reputandum et scribendum sentimus. Denique non libenter per-

mitteremus, nos in errores pertrahi, neque ut inobedientes a sancta Sede Apostolica inveniri.

Hoc vestram caritatem (quam Deo omnipotenti diu feciliter conservandam commendamus) celare noluimus.

Datum Aldenburg, die VIII. Decembris, Anno M.D.XVIII.

Epistola D. Martini Lutheri

ad Illustrissimum et Clementissimum D. Fridericum, Saxoniae Ducem etc., in qua respondet ad ea, de quibus eum Legatus Apostolicus accusat in Literis suis ad praedictum Saxoniae Electorem ex Augusta missis *).

Illustrissimo et Vere Optimo Principi,

D. Friderico Electori, sacri Romani Imperii Archimarscallo, Duci Saxoniae, Praesidi Thuringiae, Marchioni Misnensi, Domino suo Clementissimo, deditum mancipium, F. Martinus Lutherus Augustinianus, felicitatem et quidquid potest oratio peccatoris.

Accepi, clementissime ac illustrissime Princeps, per amicissimum meum Dominum Georgium Spalatinum literas una cum exemplo literarum Reverendissimi Domini Thomae Caietani, Tituli S. Sixti Cardinalis, Sedis Apostolicae Legati, voluntate illustrissimae Dominationis tuae ad me misso, accepi autem et reverenter et hilariter. Video enim pul-

---

*) Legitur haec epistola Latine ap. Aurif. I, 110. de Wette I, 175. Edit. Jen. I, 208 sqq. Viteb. I, 221. Loescher R. A. II, p. 531, Germanice Edit. Vittenb. IX, 50. Jen. I, 123. Altenb. I, 140. Lips. XVII, 203. Walch XV, 772. Nos textum reddidimus secundum editionem Aurifabri collatam cum ed. Jenensi.

cherrimam totius causae meae exponendae occasionem datam. Unum solum ab illustrissima Celsitudine tua precatus fuero, ut sordidum hunc et mendicum Fraterculum splendor magnitudinis tuae clementissime toleret balbutientem.

Primum vere scribit Reverendus Dominus Cardinalis, me salvo conductu voluisse muniri meam Augustae praesentiam. Neque id feci aut meo aut illustrissimae Dominationis tuae consilio, sed amicorum singulorum et omnium, quibus fueram literis commendatus, excepto uno, magnifico Domino Urbano Oratore, qui solus multis verbis dissuasit. Sed necesse fuit mihi, ut omnes praeferrem uni, ne si quid temere mihi contigisset, me contempsisse scriberent et illustrissimae Dominationis tuae commendationem et ipsorum fidelissimam operam. Deinde non capitosi, sed naturalis affectus est, multos Germanos antea cognitos atque vita et autoritate celebres, a me Germano praeferri uni Italo. Ipsa enim natio et multitudo me, spero, iustissime excusabunt, ne Orator ille dominus magnificus se a me contemptum possit causari.

Non ergo tua, illustrissime Princeps, diffidentia arguenda fuit, imo plus in reverendissimum dominum Legatum confisum est, quam speraverant amici, ita ut meam temeritatem mirarentur, seu (ut ipsi honorabant) audaciam, quod sine conductu essem ingressus Augustam. Mandaverat enim mihi illustrissima tua Dominatio per Spalatinum meum, non esse mihi necessarium salvum conductum, adeo illustriss. tua Celsit. omnia bona de reverend. Legato praesumebat.

Percurram et cetera epistolae Reverendissimi domini Legati membra, ac paucis respondebo ad ea.

Vere scribit me tandem comparuisse et dilationem accesus ac salvi conductus impetrationem excusasse. Dicebam enim me a magni Ordinis utriusque status viris fuisse monitum, ne muros Vuittembergae egrederer, esse enim mihi insidias aut ferri aut veneni paratas. Deinde addidi et causam praedictam, scilicet amicorum studium nomine

illustrissimae Dominationis tuae mihi consulentiam. Obtuli itaque me prostratum ante pedes reverendissimi Domini Legati, et omni reverentia et humilitate petii veniam, si quid temere vel dixissem vel egissem, esseque me paratissimum doceri et duci (sicut et hodie sentio) in saniorem sententiam.

Hic me reverendissimus Dominus Legatus paterne et clementissime suscepit, commendans et congratulans huic meae humilitati, statim tria mihi facienda proposuit de mandato Sanctissimi Domini nostri Papae Leonis X., sicut aiebat (nam exemplar Brevis petenti denegabat):

Primum, ut redirem ad cor, et erratus meos revocarem,

Secundo, ut promitterem in futurum abstinere ab eisdem,

Tertio, ut ab omnibus quoque aliis abstinerem, quibus perturbari possit ecclesia.

Ad primum petii, ut monstraret mihi, in quonam errassem, mox id obiecit, quod Conclusione 7. inter declarandum dixeram, oportere eum, qui ad Sacramentum accedit, credere, se consecuturum gratiam sacramenti. Hanc enim doctrinam esse contra sacram scripturam et rectam ecclesiae doctrinam voluit. Ego vero constanter dixi in eo puncto me non esse cessurum, sicut nec hodie neque in aeternum sum cessurus. Tunc ipse: Velis, nolis, hodie oportebit te revocare, alioqui vel propter hunc locum omnia tua dicta damnabo.

Et quanquam dicebat sese non opinionibus Doctorum, sed Scripturis sanctis et canonibus mecum acturum, nec syllabam tamen Scripturae contra me produxit, cum ego contra multas Scripturas pro me adducerem, ut videri potest in schedula responsionis meae. Nisi quod de efficacia sacramentorum mihi concilia recitabat, quae non negavi, neque contra me erant. Labebatur tamen inter dicendum semper in opiniones Doctorum. Et exspecto, peto, rogo usque hodie unam Scripturae autoritatem, vel sanctorum Patrum, quae sit contra meam hanc sententiam.

Et ut tibi, illustrissime Princeps, ex corde lo-

quar, doleo totis visceribus hanc rem fidei nostrae in ecclesia non solum dubiam et ignotam, sed etiam falsam putari. Verum, optime Princeps, coram Deo et angelis eius protestor, fiat de alia mea responsione quicquid fieri potest, sit falsa, sit contra Extravagantem, sit damnanda, sit revocanda, faciam hic omnia, si ita oporteat. Hanc autem sententiam moriens confitebor, et omnia potius negabo, quam illam revocabo. Nam sive merita Christi sint thesaurus indulgentiarum, non ideo indulgentiis aliquid accedit, sive non sint, nihil ideo decedit. Manent indulgentiae id quod sunt, quocunque tandem nomine honorentur et inflentur. Nec sum ideo malus Christianus, si indulgentias nolim, quas ille tantum solas extollit et pro eis pugnat. Sed si hanc fidei sententiam mutavero, Christum negavero. Sic sapio, sic sapiam, donec contraria sententia per scripturas fuerit probata, et adductae per me autoritates dissolutae, quod nondum est factum, neque fiet (Deo propitio) unquam.

Deinde quia indulgentiae movebant plus, quam materia illa fidei, sicut et scribit, maxime (inquit) super indulgentiis, attulit Extravagantem Clementis VI. contra propositionem meam LVIII, ubi negavi merita Sanctorum et Christi esse thesaurum indulgentiarum, sicut adhuc nego, saltem ut iacent et sonant verba, quantumcunque ipse claram apertamque iactet Extravagantem, ego contra obscuram, ambiguam, impropriam dico, sicut in responsione mea priore patet.

Quod autem in literis suis scribit, me dixisse ad Extravagantem nescio quid relatione indignum, hoc tanquam Laico scribit. Illud indignum relatione (ut odium verbi illius revelem, et appareat, an hoc sit paterne me quaerere), hoc fuit, illustrissime Princeps, quod dixi Extravagantem illam non satis valere contra meam conclusionem, maxime cum torqueat in alienum sensum Scripturas et abutatur eis, hoc verbum, torquere et abuti, mire torquebat hominem et adhuc torquet, ut indicant literae eius. Voluit enim et vult verba humana Ponti-

ficis simpliciter accipi, non habita ratione, an consentiant cum Scripturis necne.

Verum, optime Princeps, permittat Celsitudo tua, ut et ego tanquam coram Laico hanc rem tractem, id est, crasse et aperte. Volo interim oblivisci acerrimum illud et omnibus doctissimis quoque formidabile iudicium, quo Deus insignivit prae omnibus, quos nostra vidit aetas, ingenium Principis Friderici. Dico itaque non esse rarum atque novum, Scripturas sanctas a Pontificibus et Doctoribus sanctis fuisse tortas, et in alienum sensum ductas, quod, ne multis agam, etiam crasso cuique bubulco clarum faciam, uno extra propositum (ut vocant) exemplo adducto.

Dicit Decretalis quaedam de constitutionibus: Translato sacerdotio, necesse est, ut legis fiat translatio. Haec verba apostoli sunt apud Ebraeos cap. 7 docentis, temporale sacerdotium et legem abrogata et finita succedente aeterno sacerdotio Christi. Haec est propria et genuina sententia verborum apostoli.

At in Decretali est ista sententia, sacerdotium Christi est translatum in S. Petrum, sic enim iuristae interpretantur. Quis non videt alienam esse hanc intelligentiam, et prorsus talem, quae, nisi multo sudore moderetur, sit impiissima omnium. Impiissimum enim est dicere, sacerdotium Christi aeternum esse translatum, id est, abrogatum et finitum, et legem eius aeternam esse abrogatam et translatam, ut Petrus sit sacerdos et legislator amoto Christo.

Nolo Petrum aut Paulum habere sacerdotem, quoniam et ipse peccator est, non habens, quod neque pro se, neque quod pro me offerat. Ut interim taceam, quod in solum Petrum a Christo translatum dicitur, quasi ceteri apostoli laici remanserint, aut a S. Petro in apostolos ordinati fuerint. Quanto rectius ergo non sacerdotium, sed ministerium tantum sacerdotii in Petrum positum intelligeretur, aut alio quocunque sensu, qui illaesum permittat germanum apostoli sensum.

Nunquid ergo male dico, si in faciem huius

Decretalis dixero, hanc contrariam propositionem: Sacerdotium Christi cum sit aeternum, non est translatum in S. Petrum. Aut etiam hic me coget reverendissi. Dominus Legatus, ut verum sensum negem et Decretalis sensum solum amplectar? Talia sunt in iure Canonico multa, quibus (ut cum fiducia loquar) si non corrupta, certe obscurata est Scriptura.

Tale quid et in Extravagantem a me factum est, nam certissimum est merita Christi nón posse per hominem dispensari. Deinde etiam ipsa potius imponunt, quam relaxant bona opera (quod est indulgentias esse) poenitentiae, ut Petrus aperte dicit: Christus pro nobis passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius. Non ait, passus est pro vobis, ne vos pateremini, aut ut vos relaxaremini, sed exemplum reliquit sequendi, non reliquit thesaurum omittendi etc.

Haec est enim propria *) virtus meritorum Christi, armare ad opus, non ponere cervical, et ponere pulvinos sub cubitis et capitibus, ut ait propheta Ezechiel. Ideo contra Extravagantem, imo contra malum eius intellectum opposui, et adhuc oppono. Nec est ista communis ecclesiae consuetudo, quam iactat, sed corruptela et abusus, contra Scripturae veritatem militans.

Igitur permitto Extravagantem esse veram, sed nego sensum eius esse, quem adducta verba Scripturae habent in suo loco, quae verba utique vera fuerunt plus quam per duodecim annorum centenaria ante constitutionem huius Extravagantis. Neque ab Extravagante, vel a tempore eius primum veritatem acceperunt. Nam si ista verba scripturae de indulgentiis debent intelligi proprio et genuino sensu, iam possent ex sacra Scriptura probari et demonstrari indulgentiae, quod ad unum omnes constantissime negant.

Igitur volo utrumque servare, et dicitur mihi: Imo istum (scilicet peiorem sensum) servabis, alte-

---

*) Edit. Jen.: proprie.

rum (scilicet meliorem) negabis. Ego autem nolo, sed sufficere puto verbo hominis me tantum reverentiae gradum dedisse, ut verum esse confitear. Nolo verbum Dei, qui mentiri (ut ille) non potest, propter illius verbum negare. Non igitur relatione indignum est (nisi dum alteri velis mortem et perditionem moliri sine causa) dicere, quod Papa aut sancti Patres aliquoties torserint Scripturas et in alienum sensum abusi sint, aut, si id pertinaciter negatur, iam et Papam et sanctos haereticos et impios faciemus, ut quos manifestum est alium sequi sensum, quam sit in Scriptura, et id non paucis locis, neque raro.

Hucusque prima die actum est, id est, duo ista obiecta sunt. Petii enim diem ad deliberandum, et abii. Non enim e re mea fore vidi verbis rem agere, quod ille loco Pontificis sedens, quidquid diceret, ratum apud me esse voluit, rursum, quidquid ego opponerem, exsibilatum fuit, explosum, imo derisum, etiamsi sacras adveherem literas. Nam omitto dicere, quod potestatem Papae et supra Scripturas et supra concilia tollere conabatur, allegans, quomodo iam Papa concilium Basiliense abrogasset; cum rursus Parisiensis Universitatis appellationem allegassem, videbunt, inquit, poenas suas.

Tandem nescio quos Gersonistas damnavit, nam Basiliense concilium aut certe Gersonem allegaveram in Resolutionibus, quod hominem movebat. Breviter paternitas illa toties illustrissimae tuae Dominationi promissa erga me in hoc constitit, aut vim me passurum, aut revocaturum: non enim disputare sese mecum velle aiebat. Ideoque consilium fuit scriptis respondere, quae id certe oppressis praebent solatium, quod aliorum quoque iudicio examinari possunt, et nonnihil conscientiae atque timoris incutiunt alioqui verbis praevalenti.

Altera itaque die redii, et mecum reverendus Pater Vicarius Johannes Staupitzius *), qui interim

*) In ed. Jen.: Stupitzius.

advenerat, praesentibusque quatuor insignibus viris Caesareae Maiestatis senatoribus coepi coram Notario, quem adduxeram, protestari, me nihil velle dicere aut dicturum esse unquam, quod contra sanctae ecclesiae Romanae doctrinam esset, paratumque esse doceri ac duci, sicubi errassem, subiiciens mea dicta summo Pontifici, deinde quatuor Universitatibus, Basiliensi, Friburgensi, Lovaniensi, tandem, si hoc non esset satis, etiam ipsi parenti studiorum, Parisiensi, ut schedula protestationis meae indicat.

Hic iterum ridens meum hoc consilium coepit monere, ut ad cor redirem veritatemque agnoscerem, velle sese rursum me reconciliare ecclesiae et summo Pontifici, et his similia, quasi iam haereticus, apostata et extra ecclesiam essem declaratus. Sed cum ego non verbis, sed scriptis respondere promitterem, et peterem, satis fuisse mecum anteriori die digladiatum: hoc verbum, digladiatum, mordicus apprehendit, et ridens, Fili mi, inquit, non sum tecum digladiatus, nec volo tecum digladiari, sed monere, et intuitu illustrissimi Principis Friderici paterne ac benigne audire. Hoc est (ut ego cogebar intelligere) ad nihil aliud quam ad Revocationem urgere. Displicuit enim merito stultitia mea, quod pro disputare vel contendere (quod anteriori die egimus re ipsa, si non oportet negare) digladiari dixeram, elegantius, quam tunc res ipsa postulabat.

Interim me tacente surgit reverendus Dominus Vicarius, petens, ut me (sicut et ipse petieram) in scriptis audiret. Quod tandem vix obtinuimus, nam publicam disputationem noluit, privatim quoque negabat se mecum disputaturum. In scriptis etiam respondere similiter usque ad eam horam noluit concedere, solummodo revocandi verbum inculcabat. Quod si fecissem, non dubito omnia fuisse vel paternissime composita, benignissimus enim vir est meo iudicio, sed qui revocare libentissime audivisset.

Tertio reversus obtuli Responsiones ad obiecta

duo in scriptis, quas primo multa et inania verba [1]) dixit (sicut et nunc scribit), me admodum fatue respondisse, et implesse papyrum locis scripturae impertinentibus, seseque veram eorum intelligentiam dedisse. Verum cum dixissem tandem pro me stare, quod Extravagans dicit, Christum suis passionibus acquisivisse thesaurum ecclesiae suae, statim arripuit codicem, legit et in verbum, acquisivit, impegit, sedulo tamen dissimulans sese impegisse.

Surgens tandem dixit: Vade, inquit, aut revoces, aut in conspectum meum non revertaris. Ego vero mox abii, credens me simpliciter non reverti audere, quandoquidem propositum non revocandi firmaveram, nisi aliud docerer. Taceo, quod rumor circumferebatur, permissum esse a reverendo Patre Generali, me capiendum et in vincula, nisi revocarem, coniiciendum. Mansi tamen Augustae eodem die. Erat tum feria sexta.

Post prandium vocato reverendo Patre Vicario tractavit cum eo, ut me ad revocationem adduceret, sine mea nota, ut hic scribit, id est, cum perpetua infamia, quae solet eos sequi, qui timore hominum contra conscientiam abnegant veritatem. Quod ille quidem fecit, sed rogatus, ut scripturas mihi solveret, dicebat, supra vires suas esse, et ego, contra conscientiam meam esse revocare, nisi Scripturae mihi aliter elucidarentur. Mansi deinde et sabbato toto, nihil dicebatur, nihil mandabatur. Mansi et sequenti dominica, ubi saltem per literas adii reverendissimum Dominum Legatum, sed nihil fiebat. Mansi et feria secunda. Mansi et feria tertia. Et suspectum mihi et omnibus amicis silentium factum est. Ideo timens vim Appellatione disposita reliqui Augustam, et feria quarta recessi, confidens me praestitisse abunde arduam et fidelem obedientiam summo Pontifici, iuxta tenorem Citationis. Si quid autem ultra prosequentur, vigore eiusdem, nihil mirum, si iniuriam patiar.

---

1) In ed. Jen. hic additum legitur: esse.

Deinde vide, optime Princeps, quod vere Deus in altis habitet, et comprehendat astutos in astutia sua. Dicit enim, tria affirmaverim in hac causa.

Primo, dicta fratris Martini in Conclusionibus suis disputative, in Sermonibus tamen ab eo scriptis affirmative et assertive esse posita.

Respondeo: Si disputative posita intelligit, quid ergo me miserum et pauperem hominem tot molestiis vexant, tot sumptibus extenuant, tot criminibus et ignominiis afficiunt, tot scandala et prope schismata excitant? Sunt Disputationes (inquit): gratias ago, absolutus sum, imo et damnati sunt omnes, qui me in ius vocaverunt. Ipse enim reverendissimus dominus Legatus his verbis testis nobis sit, se frustra et iniqua ratione omnia contra me egisse, et ista quoque non sincere scripsisse. An nondum pudet eos suae tyrannidis, quam proprio testimonio tam clare confitentur? Quid enim disputationi potest obiici criminis? Quid disputatori, qualem hic me confitetur? Quid istis literis voluit? An ut nosceremus Fratrem Martinum nihil egisse, nisi disputasse? Ideoque contra eum motos fuisse eius adversarios, ipsumquemet reverendissimum Dominum Legatum, et non nisi insidiose calumniam et iniuriam ei molitos fuisse? Nam super disputatione fuit citatus, non super Sermonibus: super Sermones enim, postquam fuerat citatus, facti sunt certiores. Quos ego facilius defendam (Deo propitio) quam ipsas disputationes. Nam hic multa dubitavi et ignoravi, illic loquutus sum ex certa scientia, et non ex opinionibus.

Nunc hoc videamus, quod ea, quae in Sermonibus dixi, partim damnabilia, partim contra doctrinam apostolicae Sedis asserit. Quia scilicet ei aliud est, esse damnabile, et aliud esse contra doctrinam apostolicae Sedis. Forte quod damnabilis non est, qui contra doctrinam Sedis apostolicae loquitur. Ac sic iterum absolvor et iustificor, qui in hoc maxime et solum accusatus sum et citatus, quod contra doctrinam Sedis apostolicae fuerim locutus, id est, non damnabiliter, ut hic distinguitur.

Quam vellem, illustrissime Princeps, hanc epistolam ab aliquo Silvestro Prieriate fuisse scriptam, ut libertate plena ingenii eam liceret excutere. Ostenderem profecto, quam difficile sit, malam et sinistram conscientiam dextera operire specie. At nunc reverentia optimi et humanissimi viri cogit me bullientis cordis mei premere aestus usque in aliud tempus.

Sed hoc pati non possum, quod ex prudentissimo et acerrimi iudicii Principe nobis quendam facere Pilatum conatur. Nam cum Judaei Christum coram Pilato statuissent et interrogati fuissent, quam accusationem afferrent, aut quid mali fecisset homo ille? dixerunt: Si non esset malefactor, non tibi tradidissemus eum. Ita et hic reverendissimus Dominus Legatus, cum Fratrem Martinum Principi obtulisset multis odiosis verbis, et Princeps interrogare posset: Quid fecit Fraterculus ille? Respondet: Credat mihi, illustrissime Princeps, Dominatio vestra, quia vera loquor ex certa scientia, non ex opinionibus. Respondebo ego pro Principe, Fac, ut sciam hanc esse certam scientiam, ponatur in scriptis, formetur in literas, non vereatur publicum et lucem. Quod ubi factum fuerit, tunc mittam Fratrem Martinum ad Urbem, imo ipse eum capiam et interficiam. Tunc consulam honori meo et conscientiae meae, et non ponam maculam in gloriam meam. Donec autem illa certa scientia lucem fugit, et non nisi voce tantum prodit, nolo in tenebras confidere; quando nec lux satis tuta est. Sic enim ego responderem, Princeps illustrissime, verum nec doctore, nec consule eget illustrissima tua Prudentia. Nam crassae istae Italitates (ut sic dixerim) et Romanitates iam pueris quoque cantatae sunt.

Nunc iudicet illustrissima Dominatio tua, quid amplius facere debui aut debeo, per pericula tanta vitae et salutis contra omnium amicorum consilium comparui, ut et hodie dicant, me non fuisse obligatum comparere. Deinde coram reverendissimo Domino Legato reddidi rationem dictorum meorum.

Poteram legitima libertate unum verbum respondisse, nec me in aliquam examinationem dare, praesertim, cum Resolutiones meae essent oblatae et significatae summo Pontifici, ita ut ad me nihil pertineret haec causa, nisi ut exspectarem sententiam. Nam in arbitrium ecclesiae a me translatum iam reposueram, et tamen ob reverentiam reverendissimi Domini Legati passus sum ultra haec me etiam examinari. Non ego fraudulentus fui, sed vim iustissimo timore declinavi. Nihil me omisisse video, nisi sex istas literas, Revoco. Ceterum damnent, doceant, interpretentur, vel reverendissimus Dominus Legatus, vel ipse summus Pontifex, non autem dicant solum: Errasti, maledixisti, sed in scriptis signent errorem, probent maledictum, rationem, quam habent [1]), reddant, dissolvant Scripturas a me inductas. Doceant sicut iactant, verbis sese fecisse, instruant doceri cupientem, petentem, volentem, exspectantem, quae nec Turcus homo mihi negaret. Ubi videro aliter intelligenda, quam intellexi, si tunc non revocavero, et me ipsum non damnavero, illustrissime Princeps, tua Celsitudo sit prima, quae persequatur me, expellat me, obruant me viri Academiae nostrae, denique coelum et terram contra me invoco, perdatque me ipse Dominus meus Jesus Christus. Loquor et ego ex certa scientia, et non ex opinionibus, nolo mihi Dominum Deum ipsum, nolo ullam creaturam Dei mihi fore propitiam, si edoctus meliora secutus non fuero.

Quod si me Fraterculum et mendicum prae nimia conditionis meae vilitate contempserint docere et in viam veritatis reducere, age faciat tua illustrissima Celsitudo, et oret reverendissimum Dominum Legatum, ut saltem tuae Celsitudini scribat, in quibus erraverim, et quomodo me errorem emendare oporteat, ut saltem per illustrissimam tuam Dominationem audire merear, quibus rationibus, quibus autoritatibus errorem meum confutare possint. Quod si etiam illustrissimae tuae Dominationi hoc

1) In ed. Jen.: debent.

denegaverint, scribant id vel imperatori vel archiepiscopo alicui in Germania. Quid enim aliud possum facere? Mira res est, quod errasse arguor, et obtinere non possum (nec per tantum Principem), in quibus, et quare ipsi me errasse putent.

Videat igitur tua illustrissima Dominatio, disputationem publicam mihi negat (quam usque hodie vel Lipsiae, vel Erffurdiae [1]), vel Hallis, vel Magdeburgi, vel ubicunque tuae Dominationis valet imperium seu salvus conductus, non detrecto, quin etiam oro, et utinam exorem), privatam similiter negat. In scriptis etiam ostendere errorem negat. Quatuor illustrissimarum Academiarum iudicia recusat. Si nunc id addat, ut illustrissimi ac potentissimi Principis petitiones reiiciat, quomodo possum aliud quam meram vim et insidias suspicari?

Iterum ego quoque atque iterum, et tertio iterum rogo, illustrissi. Dominatio tua non credat iis, qui dicunt Fratrem Martinum male dixisse, antequam audiatur et doceatur male dixisse. Erravit Petrus, etiam post acceptum Spiritum sanctum, etiam errare potest unus Cardinalis, quantumlibet doctus.

Consulat igitur illustrissima Dominatio tua honori suo, et conscientiae suae, non mittendo me ad Urbem. Homo enim non habet hoc mandare illustrissimae Dominationi tuae, cum sit impossibile me tutum fore in Urbe: et id nihil aliud esset, quam illustrissimae Dominationi tuae mandare, ut traderet sanguinem Christiani, et fieret homicida, ubi nec ipse summus Pontifex satis tuto vivit. Habent papyrum et calamos et atramentum in Urbe, habent infinitos notarios, facile erit in papyrum signare, in quibus et quare erraverim. Possum levioribus expensis doceri absens per literas, quam perdi per insidias praesens.

Unum ego intimo corde doleo, quod literis suis reverendissimus Dominus Legatus oblique mordet illustrissimam Dominationem tuam, quasi fiducia potentiae Celsitudinis tuae moliar ista omnia. Sic enim

1) In ed. Jen.: Erphordiae.

et apud nos quidam sycophantae iactaverunt, tuae Celsitudinis hortatu et consilio me ista disputasse, cum huius disputationis nullus etiam intimorum amicorum fuerit conscius, nisi reverendissimus Dominus Archiepiscopus Magdeburgensis, et Dominus Hieronymus Episcopus Brandenburgensis. Hos enim, sicut intererat eorum ista monstra prohibere, ita privatis literis, antequam Disputationem ederem, humiliter et reverenter monui, ut super oves Christi vigilarent adversus lupos istos. Bene sciebam haec non ad Principes laicos, sed ad episcopos primum referenda. Exstat epistola mea, multorum in manus devoluta, horum omnium testis. Ista ego feci.

Sed quod nunc vellet reverendissimus Dominus Legatus tuae illustrissimae Dominationi maculam inurere, totique sanguini domus Saxoniae, et in invidiam summi Pontificis vocare, adeo homines hodie credunt Christum esse sepultum, quasi non et nunc per asinam loqui possit, et apostolis apostolicisque viris tacentibus, per ligna lapidesque clamare.

Verum opto, oro, cupio, ut illustrissima tua Dominatio in omnibus adhaereat ecclesiae et summo Pontifici, mihi vero in omnibus adversetur. Nisi id unum pro me (imo pro sancta veritate, pro ecclesiae, et pro summi Pontificis, denique pro ipsius reverendissimi Domini Legati honore, denique pro illustriss. tuae Dominationis fama quoque) supplicet, ut rationes et autoritates appareant aliquando, quibus error meus convinci putatur. Nam sine his me damnare, neque tuae illustrissimae Dominationi, neque summo Pontifici, neque ecclesiae, neque reverendissimo Domino Legato honorificum fuerit. Vivunt fideles, vivit Christus, vivunt vel homines certe, qui iudicent.

Quod vero reverendissimus Dominus Legatus illustrissimam tuam Dominationem admonet, ut, nisi in urbem me miserit, vel eiecerit e regionibus suis, Romae causam prosecuturi sint etc. In exilium ire non magnopere abnuo, ut cui undique ab adversariis meis insidias parari videam, neque facile us-

quam tuto degere possim. Quid enim ego miser et humilis monachus sperem, imo quid non timeam discriminis? Quid non metuam mali ab aemulis meis? cum ne [1]) illustrissimam quidem tuam Dominationem, quamvis tantum Principem, tantum Romani Imperii sacri Electorem, tantum Christianae religionis cultorem, non dubitent ita insigniter offendere, ut multo meliora merito minari videantur, nescio quam calamitatem, nisi me vel in Urbem mittat, vel e terris suis eiiciat.

Quapropter, ne illustrissimae tuae Dominationi quidquam meo nomine mali (quod minime omnium velim) accidat, ecce regiones tuas relinquo, iturus quo Deus misericors voluerit, et eius divinae voluntati me in omnem permissurus eventum. Nihil enim minus sequor, quam ut quisquam mortalium mea causa (nedum illustrissima Dominatio tua) vel in invidiam, vel in periculum aliquod adducatur.

Quamobrem, illustrissime Princeps, illustrissimam tuam Dominationem reverenter saluto, eique simpliciter valedico, gratias immortales pro omnibus suis beneficiis erga me agens. Ego enim, ubicunque ero gentium, illustrissimae Dominationis tuae nunquam non ero memor, futurus semper sincerus et gratus pro tua et tuorum felicitate precator.

Porro, quod ait reverendissimus Dominus Legatus, reverendum Patrem Vicarium abiisse insalutato hospite, quid hoc ad illustrissimam Dominationem tuam? Vicarius non erat vocatus, nihil ad eum causa ista pertinebat, poterat ire, redire, abire, venire omni hora ut voluit. An etiam portas Augustae ingredientibus et egredientibus propter me claudi oportebat? Sed timeo, quod undecunque corrodatur et quaeratur causa contra me. Necesse est enim quaeri causam ab eo, qui vult habere causam, ubi nullam habet causam.

Sed iam ignoscat illustrissima Dominatio tua verbosissimis nugis meis. Ego adhuc gratia Dei gaudeo et gratias ago, quod Christus Dei filius in

---

[1]) In ed. Jen. deest: ne.

tam sancta causa me pati dignum iudicaverit, qui conservet illustrissimam Dominationem tuam in aeternum, Amen.

XIX. Novemb. Vuitembergae,
Anno M. D. XVIII.
Illustrissimae Dominationis tuae
precator indignus
F. Martinus Lutherus Augustinianus.

Epistola Academiae

Vuitembergensis ad D. Fridericum Saxoniae Ducem etc. in causa Lutheri.

Illustrissimo

Principi et Domino, D. Friderico, duci Saxoniae, sacri Romani Imperii Archimarscallo, et Principi Electori, Landgravio Thuringiae, et Marchioni Misnae, Domino nostro gratiosissimo, Gratiam et pacem a Domino nostro Jesu Christo, cum sui commendatione.

Retulit nobis, illustrissime et clementissime Princeps, venerabilis vir Frater Martinus Lutherus, artium et Theologiae Magister, nostrae Academiae nobile et celeberrimum membrum, quomodo reverendiss. Dominus Legatus Sedis Apostolicae Thomas, Tituli S. Sixti Presbyter Cardinalis, illustrissi. tuae Celsitudini scripserit et consuluerit, ut eundem ipsum Martinum vel ad Urbem mitteret vel extra terram expelleret, propter quasdam propositiones a se disputatas, ac iam diu summo Pontifici oblatas. Addiditque quod et ad publicam sese disputationem obtulisset, vel ad privatam in scriptis responsionem, petiissetque ut errores sui in scriptis ei signarentur, adiectis rationibus et autoritatibus Scripturae et Sanctorum Patrum, quibus illustratus videre et agnoscere posset errores suos, nullum

tamen istorum obtinere potuerit, sed simpliciter ad Revocationem male dictorum suorum eum compulsum. Nec ei illud fidele Pastoris officium prius exhibitum esse, quo rationem reddere oportet omni poscenti, et non solum volentibus doceri, sed etiam nolentibus, opportune importune mandatum est instari.

Rogavit itaque atque impetravit, ut apud illustrissimam tuam Celsitudinem intercederemus et supplicaremus, quatenus illustrissima tua Celsitudo dignetur, ad eundem reverendissimum Dominum Legatum vel ipsum summum Pontificem scribere et gratiose intervenire, ut in scriptis sibi signarentur articuli et puncta errorum suorum, et adderentur vel rationes vel autoritates, quibus cognosceret sese errasse et sic revocaret, nec antea cogeretur damnare sententias, quam cognosceret esse damnandas, quum sic antiqua fuerit ecclesiae consuetudo, et Patrum sic doceant exempla, ut datis rationibus et autoritatibus ad emendationem erroris urgerent, non autem nuda sua assertione et potestate damnarent ullius dicta.

Nos itaque, illustrissime Princeps, etsi viri huius petitionem repellere non potuimus, ut iustissimam, narrationibus suis credentes, tamen ante omnia mirifice placet, quod illustrissimae tuae Celsitudini simpliciter et pure defert honorem sanctae ecclesiae et summo Pontifici, neque nos unquam aliud sapiemus. Denique id addimus, si repertus fuerit hic homo in aliquo male sensisse, erimus primi, qui eum alienum habebimus, nihil enim antiquius ducimus iudicio sanctae Romanae ecclesiae.

Idcirco id solum deprecamur, optime Princeps, et huius nostri studii, nunc Dei favore tuaque opera florentissimi, unicum praesidium, ut illustrissima tua Celsitudo non velit gravari, et postquam humillime et devotissime Romanae ecclesiae reverentiam (ut sine magisterio nostro quam optime facturam scimus) per literas exhibuerit, huius tandem hominis petitionem, praesertim ob revelandam veritatis puritatem laborantis, non obliviscatur, sed implorare dignetur lucem ei, quem in tenebris esse

dicunt, quandoquidem non negat sese in tenebris esse, optat vero illud iustissimum Christianisque dignissimum officium, ut accensa luce et datis testimoniis veritatis e tenebris educatur, et non in ulteriores tenebras detrudatur. Non quod speret unquam id facturum sanctissimum Dominum Leonem X, sed quod malignorum studia formidet, vel sub nomine sanctae ecclesiae moliri, quod ecclesia quam maxime esset amolitura, si cognosceret. Dominus Jesus servet illustrissimam tuam Celsitudinem nobis et toti Ecclesiae suae felicem longissime, Amen.

Vuitembergae, nono Kalend. Decemb.
Anno M. D. XVIII.

Illustriss. tuae Celsitudinis
Subditi,
Rector, Magistri et Doctores
Universitatis studii Vuitembergensis.

Nova Decretalis

Leonis X. Pontificis Maximi de Indulgentiis, Anno M. D. XVIII. condita *).

In Nomine Domini Amen.

Universis et singulis praesens transsumptum seu publicum instrumentum inspecturis, pateat, et evidenter sit notum, quod anno a nativitate eiusdem Domini millesimo quingentesimo decimo octavo, indictione sexta, die vero decima tertia mensis Decembris, Pontificatus sanctissimi in Christo Patris et Domini nostri, Domini Leonis, divina providentia Papae decimi, anno sexto. Ego Petrus Antonius Berrus Parmensis, publicus apostolica autoritate Notarius, ac in Romano Archivo descriptus, constitutus in Lintz oppido, Archiducatus Austriae, in camera reverendissimi in Christo Patris et Domini, Domini Thomae, Tituli S. Sixti S. R. E. Presbyteri

*) Textus redditus est ex ed. Opp. Luth. Jenensi.

Cardinalis, ad Caesaream Maiestatem etc. Sedis Apostolicae de latere Legati, sita in monasterio Fratrum Conventualium S. Francisci oppidi praedicti ad infra scripta per reverendiss. Dominum, Dominum Cardinalem, Legatum ibidem personaliter constitutum requisitus, ut exemplum seu transsumptum literarum apostolicarum, de quibus infra fit mentio, et quarum tenor subinseritur, in forma authentica conficerem, easque transsumerem, et earundem veram copiam sive transsumptum facerem, et cum originalibus mihi Notario infra scripto per praefatum reverendissimum Dominum Legatum praesentatis et traditis collationarem, et facta collatione transsumptum, sive copiam huiusmodi in publicam formam redigerem, quarum literarum apostolicarum post reverendissimi Domini, Domini Cardinalis Legati earundem insinuationis exordium infra scriptum, tenor subsequitur et est talis:

THOMAS miseratione divina, Tituli S. Sixti Sa. Ro. Ecclesiae Presbyter Cardinalis, ad Caesaream maiestatem etc. Apostolicae Sedis de latere Legatus, universis et singulis Dominis, Archiepiscopis, Episcopis, ceterisque locorum Ordinariis, Salutem in Domino, sinceraeque dilectionis affectum, et praesentibus fidem indubiam adhibere. Sanctissimus in Christo Pater et Dominus noster, Dominus Leo, divina providentia Papa, decimus, suas nobis transmisit literas, cum vera Bulla plumbea cum Cordulis ex Canopo, more Romanae Curiae bullatas, sanas siquidem et integras, non vitiatas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio ac suspicione carentes, tenorem, qui sequitur, de verbo ad verbum continentes.

Leo Episcopus, servus servorum Dei, Dilecto filio Thomae tituli S. Sixti, ad clarissimum in Christo filium nostrum Maximilianum in Imperatorem electum nostro et Sedis apostolicae Legato, Salutem et apostolicam benedictionem.

Cum, postquam Circumspectio tua Germaniam applicuerat, ad aures nostras pervenisset, quod nonnulli Religiosi, etiam ad evangelisandum verbum

Dei deputati, super Indulgentiis, a nobis et Romanis Pontificibus, praedecessoribus nostris ab immemorabili tempore citra concedi solitis, publice praedicando multorum cordibus imprimerent errores, idque nobis intelligere nimis grave et molestum esset, aliis nostris literis eidem circumspectioni tuae, de qua propter eius singularem doctrinam, et in rebus agendis experientiam specialem, in Domino fiduciam obtinemus, commisimus, ut autoritate nostra approbatione digna approbares, ea vero, quae minus recte dicta essent, etiam per eos, qui Rom. Ecclesiae doctrinam se sequi paratos asserent, reprobare et damnare curares.

Et ne de cetero quisquam ignorantiam doctrinae Rom. Ecclesiae circa huiusmodi Indulgentias et illarum efficaciam allegare, aut ignorantiae huiusmodi praetextu se excusare, aut protestatione conficta se iuvare, sed ut ipsi de notorio mendacio ut culpabiles convinci, et merito damnari possint, per praesentes tibi significandum duximus, Roma. Ecclesiam, quam reliquae tanquam matrem sequi tenentur, tradidisse, Rom. Pontificem*), Petri Clavigeri successorem, et Jesu Christi in terris Vicarium, potestate clavium, quarum est aperire tollendo illius in Christi fidelibus impedimenta, culpam scilicet et poenam pro actualibus peccatis debitam, culpam quidem mediante sacramento poenitentiae, poenam vero temporalem pro actualibus peccatis, secundum divinam iustitiam debitam, mediante ecclesiastica Indulgentia, posse pro rationalibus causis concedere eisdem Christi fidelibus, qui caritate iungente membra sunt Christi, sive in hac vita sint, sive in Purgatorio, Indulgentias ex superabundantia meritorum Christi et Sanctorum, ac tam pro vivis quam pro defunctis apostolica autoritate Indulgentiam concedendo, thesaurum meritorum Jesu Christi et Sanctorum dispensare, per modum absolutionis Indulgentiam ipsam conferre, vel per modum suf-

*) Nota ed. Jen.: Quam vere rugit hic Antichristus, iuxta Dani. 12. et 2 Thess. 2. collocans se supra Deum.

fragii illam transferre consuevisse. Ac propterea omnes tam vivos quam defunctos, qui veraciter omnes Indulgentias huiusmodi consecuti fuerint, a tanta temporali poena secundum divinam iustitiam pro peccatis suis actualibus debita liberari, quanta concessae et acquisitae Indulgentiae aequivalet. Et ita ab omnibus teneri et praedicari debere sub excommunicationis latae sententiae poena, a qua illam incurrentes ab alio, quam a Romano Pontifice, nisi in mortis articulo, nequeant absolutionis beneficium obtinere, autoritate apostolica, earundem tenore praesentium decernimus.

Et ne quispiam de praemissis valeat ignorantiam allegare, circumspectioni tuae mandamus, quatenus universos et singulos Germaniae Archiepiscopos, Episcopos, et alios locorum Ordinarios, in virtute sanctae obedientiae, et sub suspensionis a divinis poena, moneas, eisque districte praecipiendo mandes, ut praesentes literas sive earum transsumptum, infra tempus per circumspectionem tuam eis praefigendum, in eorum ecclesiis, dum inibi populi multitudo ad divina convenerit, publicare, et circa Indulgentias praedictas supradicta sub simili excommunicationis latae sententiae poena tenere et praedicare debeant, et nullus contra ea quovismodo directe vel indirecte venire praesumat. Tibi nihilominus contra praesumentes et inobedientes procedendi, illosque debitis poenis, quibus tibi videbitur, puniendi plenam et liberam etiam per praesentes concedimus facultatem, in contrarium non obstantibus quibuscunque.

Et quia difficile foret easdem praesentes Literas ad singula quaeque loca, in quibus expediens fuerit, deferre, volumus et dicta autoritate decernimus, illarum transsumptis manu publici Notarii inde rogati subscriptis, et sigillo alicuius Praelati seu Personae in dignitate ecclesiastica constitutae munitis, vel curiae ecclesiasticae, ea prorsus in iudicio et extra, ac alias ubilibet fides adhibeatur, quae praesentibus adhiberetur, si fuissent exhibitae vel ostensae. Datum Romae apud S. Petrum, Anno

incarnationis dominicae Millesimo quingentesimo decimo octavo, quinto idus Novembris. Pontificatus nostri anno sexto.

Bembus.

Scriptor Albergatus.

A tergo vero Literarum apostolicarum praefatarum, Registrata apud me Bembum.

Quas quidem literas Apostolicas cum ea, qua decuit, reverentia per nos acceptas debitae exsecutioni mandare, et mandatum sanctissimi Domini nostri, Domini Leonis Papae decimi, nobis in hac parte directum, omniaque et singula in praeinsertis Literis apostolicis contenta reverenter exsequi (ut tenemur) volentes, Nos Thomas Legatus Cardinalis praefatus, autoritate apostolica, qua fungimur in hac parte, Literas apostolicas praefatas de verbo ad verbum praesentibus fideliter insertas vobis universis et singulis Dominis Germaniae Archiepiscopis, Episcopis, aliisque locorum Ordinariis praefatis intimamus, insinuamus, notificamus, et quantum fieri potest, ad vestrum omnium et singulorum notitiam deducimus, monentes vos omnes et singulos Dominos Archiepiscopos, Episcopos, ceterosque locorum Ordinarios ante dictós, et requirentes primo, secundo et tertio, vice ac nomine sanctissimi Domini nostri, D. Leonis Papae decimi, in virtute sanctae obedientiae, et sub suspensionis a divinis poena ac districte praecipientes, quatenus praefatas Literas apostolicas, sive illarum praesens Transsumptum, ac omnia et singula in eis contenta, intra mensem, a notitia praesentium publicetis, adimpleatis, et adimpleri mandetis ac faciatis, et quilibet vestrum adimpleat, adimplerique mandet et faciat, prout in dictis apostolicis literis plenius continetur.

In quorum omnium et singulorum fidem praesentes literas, transsumptum, imitationem, insinuationem, notificationem et monitionem, praemissaque alia continentes sigilli nostri minoris impressione

fecimus communiri. Et ut efficaciores essent, rogavimus Notarium publicum infra scriptum ut de omnibus et singulis praescriptis publicum instrumentum seu publica instrumenta conficeret et publicaret.

Quocirca ego Petrus Antonius Berrus Parmensis, Notarius supra et infra scriptus, Literas praefatas cum ea, qua decuit, reverentia ad me recipiens, una cum infra scriptis testibus ad haec a me specialiter vocatis et rogatis vidi, legi, et diligenter inspexi, quibus visis et perlectis vidimus seu transsumptum, atque earundem literarum praesentem copiam cum ipsis originalibus diligentissime per me auscultatam in omnibus et per omnia concordare inveni. Ideo transsumptum huiusmodi sive actum authenticum in hanc publicam formam ad praefati reverendissimi Domini Domini Cardinalis Legati instantiam et requisitionem redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis signavi, ut eisdem tanquam Literis originalibus ubilibet in locis omnibus et singulis, quibus opportunum fuerit, fides adhibeatur plenaria et adhiberi possit, ac transsumpto huiusmodi in quocunque foro sive iudicio et extra stetur, ac si originales ipsae Literae apostolicae apparerent. Super quibus omnibus et singulis idem reverendissimus Dominus Dominus Cardinalis Legatus a me Notario publico infra scripto unum vel plura publicum seu publica confici petiit instrumentum seu instrumenta.

Acta fuerunt haec in Lintz oppido Archiducatus Austriae, in Camera praefati reverendissimi Domini Domini Cardinalis Legati sita in monasterio S. Francisci praedicto, Anno, indictione, die, mense, et Pontificatu, quibus supra. Praesentibus ibidem nobilibus viris Dominis Hilarione Ursino nobili Romano, Petro Flavio Aquilano, ac Johanne Caspare Caracciolo Neapolitano, testibus ad praemissa vocatis specialiter atque rogatis.

Et Ego supradictus Petrus Antonius Berrus Parmensis, publicus apostolica autoritate Notarius, ac in Archivo Romanae Curiae descriptus, quia dictarum Apostolicarum

literarum praesentationi, receptioni, requisitioni, transsumptioni, collationi, auscultationi, omnibusque aliis et singulis praemissis, dum sic, ut praemittitur, fierent et agerentur, una cum praenominatis testibus praesens interfui, eaque omnia et singula sic fieri vidi et audivi. Ideo hoc praesens publicum instrumentum manu mea propria scriptum exinde confeci, subscripsi, publicavi, et in hanc publicam formam redegi signoque et nomine meis solitis et consuetis signavi, una cum reverendissimi Domini D. Cardinalis Legati praefati minoris sigilli impressione, in fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum rogatus et requisitus.

Impressum Viennae Pannoniae, cum reverendissimi Domini Episcopi ibidem assensu et voluntate.

Auscultata praesenti Copia, quia illam cum originali concordare inveni, ego Petrus Antonius Notarius, qui supra hic me propria manu subscripsi, sigillique praefati reverendissimi Domini Domini Cardinalis Legati impressione communivi, in praemissorum testimonium et fidem.

Appellatio

F. Martini Lutheri a Papa ad concilium.

1518.

Mart. Lutherus, certus Romae se damnatum iri, quoniam Caietanus Legatus ipse id Friderico Saxoniae Electori scripserat, variisque rumoribus perterritus, ne insidiae sibi inopinanti pararentur, praeveniendum Pontificem ratus nova protestatione forma iuridica usus est et, quoniam papa errare posset, Wittenbergae d. 28. m. Nov. a. 1518 ad concilium generale appellavit ab omnibus quae Pontifex adversus se decreturus esset' (cf. Seckendorfii Hist. Luther. I §. 43 sq.). Quibus tamen rebus mens animusque Lutheri tunc permotus fuerit, ipse scribit d. 9 m. Dec. 1518 D. Georgio Spalatino: „Accepi heri ex Nurmberga esse in via Carolum a Miltitz, quem tria Brevia habere pontificia quidam (ut scribunt) fide dignus vidisse dicitur, ut me capiat et Pontifici tradat. Item mandat mihi per Priorem nostrum Eislebensis doctor ille, qui una cum Philippo de Feilitzsch mecum Augustae coram Legato stetit, ut caveam mihi: sese fuisse in itinere, ubi audierit quendam Cortisanum testatum sese promisisse Pontifici me traditurum. Alia quoque audio, quae omnia, sive vera sint sive in terrorem mihi simulentur, non puto contemnenda. Ideoque, ne forte praeventum occidant vel censuris obruant, omnibus dispositis exspecto consilium Dei. Appellavi etiam ad futurum concilium. (Epp. Luth. ed. Aurif. I p. 123, de Wette I p. 191 coll. ibid.

ep. ad Linkium data, Aurif. I p. 124, de Wette I, 192)." Celare voluit hanc Appellationem Lutherus eaque non nisi suo arbitrio et tempore uti, ideoque cum typographo pactus est, ut nullum exemplar distraheret, sed omnia apud se deponeret. At is lucri causa omnia fere nescio et dolente Luthero vendiderat exemplaria, priusquam unum Lutheri in manus perveniret (cf. Seckend. Hist. Luth. l. l.) Itaque ille d. 11. Dec. scribit Wenceslao Linkio (Sinistro): „Edidit impressor noster appellationem meam ad concilium multa et magna displicentia mea, sed actum est. Volui impressam apud me servare, Deus autem alia cogitat; latratores illi mire contra me latrant ubique, sed nihil proficiunt (Epp. Luth. ed. Aurif. I, 124. de Wette I, 193)", et d. 20. m. Decembris Spalatino: „Nec meum nec tuum consilium praevaluit, mi Spalatine. Nam et ego appellationem excudi quidem iussi, sed inito pacto cum librario, ne prorsus ullam ederet, sed omnes apud me deponeret, suo a me accepto pretio, ut quacunque exspectatae furiae Romani iudicii venirent, tum me recedente paratae dispergerentur. At bonus homo suis lucris intentus, cum ego exspectarem, ut afferret, prius fere omnes vendiderat, et ego novissimus omnium tandem editas cognovi. Fui satis in eum stomachatus, sed actum erat: infectum facere nequivi (Epp. Luth. ed. Aurif. I, p. 125. de Wette I p. 198).

„Leo contra decimus papa, inquit Maimburgius Jesuita (cf. Seckendorf. Hist. Luth. I, p. 58), magnum hunc Lutheranum tumultum Bulla compesci posse credens componi illam fecerat, per quam doctrina catholica de indulgentiis exponebatur et confirmabatur secundum constitutionem Clementis VI. Sed cum Legatus hanc in Germania quindecim diebus post Lutheri protestationem (i. e. appellationem) publicari fecisset, et indulgentiae iam valde invisae essent, in Saxonia potissimum, factum est, ut Bulla isthaec saltem pro utilitate Papae et quaestorum edita esse videretur, neque fere esset, qui quidquam pro iudulgentiis solvere cuperet." De

ea Bulla Seckendorfius ibid. haec tradit: „Bulla haec sive Nova Decretalis data Romae V Id. sive d. 9. Novembr. publicata est a Cardinali, ad quem directa erat, Linzii in Austria d. 13. Dec. 1518. In hac caute omissa Lutheri mentione eiusque antithesi tota de indulgentia doctrina, quanta illa qualisque ab immemorabili, ut Pontifex loquitur, tempore, id est, si ab aetate Bonifacii VIII eiusque iubilaeo, quod Clemens VI pro fundamento habuit (priores enim Pontifices eo usque progressi in distributione indulgentiarum non fuerant), calculum ducamus, paulo plus quam a ducentis annis invaluerat, sine omni moderatione, sub poena excommunicationis, quam vocant, latae sententiae, praedicari iubetur." Hinc patet Appellationem Lutheri ad Concilium non excitatam esse, id quod nonnulli opinantur (Loescher Ref. Acta II p. 500), hac Bulla Leonis: id enim repugnat tam epistolis Lutheri, quas modo laudavimus, quam appellationis ipsius et tempori et argumento.

Eius Bullae textum supra reddidimus ex ed. Opp. Lutheri Jenensi I p. 217, textum Appellationis recudendum curavimus secundum editionem principem, quae Basileae prodiisse videtur et in bibliotheca Scheurliana Norimbergae asservatur, cuius titulus hic est:

Appellatio FRA. Martini Luther ad Concilium, 4. In tituli pagina nec locus nec annus indicatur atque in fine tantummodo legitur: Finis, in tituli autem pagina inscriptioni ipsi additum est signum typographicum transversi folii, quale in officina Adami Petri Basiliensis inscriptionibus librorum addi solebat.

Vetustissimae huius Appellationis editiones sunt:

Appellatio fratris Martini Luther ad Concilium. Wittenbergae Anno a nativitate Millesimo quingentesimo decimo octavo die vigesima octava Mensis Novembris, 4. (Panzer IX, 71.)

Appellatio F. Martini Luther ad Concilium. 4.

Haec editio, quae ex quatuor foliis form. quartan. constat, quorum ultima pagina nuda est, et quae nec loco nec anno indicato prodiit, ter est

repetitá easque editiones nisi scribendi ratione et literarum compendiis inter se non differunt.

Haec appellatio legitur Latine in coll. Opp. Luth. Jen. I, p. 217, Wittenb. I, p. 231, in Loescheri Reform. Act. II p. 505, Germanice ap. Walch. XV, p. 797.

Appellatio

F. Martini Lutheri ad Concilium.

In Nomine Domini, Amen. Anno a nativitate eiusdem M. D. XVIII, indictione sexta, die vero solis, XXVIII. mensis Novembris, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Leonis, divina providentia papae X, anno sexto, in mea notarii publici testiumque infra scriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum praesentia, constitutus reverendus Pater dominus Martinus Luther Augustinianus Vuittembergensis, sacrae theologiae magister, ac ibidem lector ordinarius theologiae principalis, ac principaliter pro se ipso, citra tamen quorumcunque procuratorum suorum quomodolibet hactenus per eum constitutorum revocationem, habens et tenens suis in manibus quandam provocationis et appellationis papyri schedulam, animo et intentione provocandi et appellandi apostolosque petendi, dicens, narrans, provocans et appellans, certis et legitimis de causis, in eadem schedula contentis et comprehensis, ad Concilium proxime et immediate futurum, saltem in spiritu sancto legitime congregatum, aliis vero congregationibus, factionibus et concionibus privatis penitus seclusis protestans aliaque faciens, prout in dicta appellationis schedula plenius continetur, habetur et describitur, cuius tenor sequitur et est talis:

Cum appellationis remedium in subsidium et relevamen oppressorum a iurium conditoribus sit adinventum, et non solum ab illatis, verum etiam ab inferendis, et inferri comminatis gravaminibus et

iniuriis iura appellare permittant adeo, quod inferior de non appellando ad superiorem statuere non possit, et manus superiorum claudere. Sed cum satis sit in professo, quod sacrosanctum concilium in Spiritu sancto legitime congregatum, sanctam ecclesiam catholicam repraesentans, sit in causis fidem concernentibus supra papam, evenit, quod nec papa in causis huiusmodi, ne ab eo ad concilium appelletur, statuere possit, tanquam id agens, quod ad officium suum non spectet ullo modo, sitque appellatio ipsa defensio quaedam, quae iure divino, naturali, et humano cuique competit, neque per principem auferri possit.

Idcirco ego Frater Martinus Luther, ordinis Eremitarum S. Augustini Vuittembergensis, sacrae theologiae Magister indignus, eiusdemque ibidem lector ordinarius principalis, principaliter et pro me ipso, coram vobis Notario publico, tanquam publica et authentica persona, ac testibus hic praesentibus animo et intentione provocandi et appellandi apostolosque petendi et accipiendi, praemissa tamen expressa hac et solenni protestatione, quod contra unam sanctam et catholicam et apostolicam ecclesiam, quam totius orbis esse magistram et obtinere principatum non ambigo, sanctaeque sedis apostolicae autoritatem ac sanctissimi domini nostri papae bene consulti potestatem nihil dicere intendo, si quid autem ex lubrico forsan linguae, sed adversariorum potius irritamento, minus recte, et non ea, qua debeat, reverentia dictum fuerit, paratissimus sum illud emendare.

Sed quoniam is, qui vicem Dei in terris gerit, quem papam dicimus, cum sit homo, similis nobis, ex hominibus assumptus, et ipse (ut apostolus dicit) circumdatus infirmitate, potens errare, peccare, mentiri, vanus fieri, nec sit exceptus ab illa prophetae generali sententia: Omnis homo mendax, nec S. Petrus, primus et sanctissimus omnium pontificum, ab hac infirmitate liber fuit, quin noxia simulatione contra veritatem evangelii incederet, ita ut rigida quidem, sed sanctissima reprehensione

apostoli Pauli opus habuerit corrigi, ut ad Galat. 2. scribitur. Quo nobilissimo exemplo per spiritum sanctum in ecclesia monstrato et in literis sacratissimis relicto fideles Christi erudimur et certi sumus, quod si quis summus pontifex eadem Petri vel simili infirmitate lapsus quid praeceperit vel decreverit, quod contra divina militet mandata, non solum obediendum ei non esse, verum etiam cum apostolo Paulo in faciem ei resisti posse, imo debere, ac velut per inferiora membra infirmitati capitis pia totius corporis sollicitudine succurri. Et in huius exempli praesentem ac perpetuam memoriam non sine singulari Dei consilio factum esse, non obscure intelligitur, ut non solum S. Petrus, sed etiam salutaris eius reprehensor Paulus sanctae Romanae ecclesiae iuxta et simul patrocinarentur, et praeessent, ne scilicet solum literis, sed sensibili quoque monumento huius summe necessarii ac saluberrimi exempli assidue moneremur, tam ipsa capita, quam nos membra. Quod si qua potentium vi armatus tantum praevaluerit, ut resisti ei non possit, unum certe illud praedictum appellationis remedium reliquum est, quo oppressi releventur.

Ad quod et ego Frater Martinus Luther praedictus modo et animo praedictis confugiens dico et propono, quod cum diebus superioribus indulgentiae a quibusdam commissariis (ut asserebant) apostolicis indiscretissime praedicarentur in regione nostra Saxoniae, adeo ut ad exsugendas populi pecunias inciperent absurda, haeretica, blasphema quaedam praedicare, in seductionem animarum fidelium et summum ludibrium ecclesiasticae potestatis praesertim de potestate papae in Purgatorium, ut continet eorum libellus, qui summaria institutio vocatur, cum tamen certum sit ex c. Abusionibus, papam non habere prorsum ullam potestatem in purgatorium, deinde una totius ecclesiae sententia omniumque doctorum consensu indulgentiae sint nihil, nisi remissiones satisfactionis poenitentialis a suo iudice impositae, ut est clarus textus c. Quod autem, satisfactio autem poenitentialis ab ecclesia-

stico iudice imposita aliud non sit, quam opera ieiunii, orationis, eleemosynae etc. ideoque clavibus ecclesiae remitti non possit, quod eisdem non fuerit impositum. Item quod certum est ex distin. XXXV. c. Qualis, quod in purgatorio non solum poena, sed et culpa remittitur. Culpam autem ecclesia remittere non potest, sicut nec gratiam conferre.

Istis autoritatibus nixus, cum disputandi more fuissem reluctatus impuris et insulsis illorum dogmatibus, coeperunt illi, lucri studio furentes, primum publicis declamationibus ad populum declarare me haereticum temeritate impudentissima, deinde apud sanctissimum dominum nostrum Leonem X. per quendam dominum Marium de Perusiis, Procuratorem fiscalem, accusare tanquam haeresi suspectum. Et per eundem dominum tandem impetrantes commissionem citandi mei in personas reverendissimorum dominorum et patrum, Hieronymi de Genutiis episcopi Asculani, causarum Camerae auditoris, et Sylvestri Prieratis Palatii Magistri, per eosdem me citari curarunt ad Urbem, ad personaliter comparendum.

Cumque ego nec Vuittembergae tutus ab insidiis tantum iter perficere non possem, nec Romae tuto consistere, et pauperculus et imbecillis corpore, deinde iudices praefati mihi multis causis fuissent suspecti, praesertim quod reverendus pater Sylvester adversarius mihi fuerit, et dialogum contra me iam ediderat, et in sacris literis minus eruditus, quam ista causa ferre possit, dominus autem Hieronymus in iuribus quoque plus, quam theologia doctus, merito timebatur Sylvestrinae theologiae concessurus, et extra modum suae professionis hanc rem habere, sollicitavi per illustrissimum principem, Dominum Fridericum, Ducem Saxoniae, sacri Romani Imperii Archimarschalcum, Langravium Thuringiae, Marchionem Misniae, ut causa ad partes committeretur, non suspectis, sed honestis et bonis viris.

Tunc illi crassa quadam et insulsa astutia instructi apud sanctissimum dominum Leonem etc. egerunt, ut causa in se ipsos, hoc est, in personam

Reverendissimi domini Thomae, S. Sixti Cardinalis, tunc in Germania sedis apostolicae Legati, transferretur, ut qui de ordine Praedicatorum, et Thomisticae factionis, id est, adversariae vel primarius, facile speraretur, contra me pro ipsis definiturus, aut, ut verisimile est, certe ut huius facie iudicis absterritus recusarem comparere, et contumaciam incurrerem. Ego tamen veritate Dei fretus ad Augustam multo labore et magnis periculis veniens humaniter quidem a praefato Reverendissimo etc.[1]) susceptus sum. Qui cum posthabita protestatione mea et obligatione, qua vel publice vel privatim me responsurum obtuli, coram Notario et testibus, denique praesentibus quatuor insignibus viris Caesareae maiestatis Senatoribus, simulque subiicerem me meaque dicta sanctae sedi apostolicae, et iudicio quatuor illustrium universitatum, Basiliensis, Friburgensis, Lovaniensis, tandem et studiorum parenti nobilissimae, Pariensis, me simpliciter ad revocationem urgeret, nec vellet ostendere mihi errores meos, et quibus rationibus vel autoritatibus error a me intelligi posset, nimio scilicet suae factionis fratribus affectus, et iniquitatis faciem assumens, tandem nisi revocarem abiectis precibus et votis discendi, et informationibus petitionis[2]), minas diras ac crudelissimas vigore cuiusdam apostolici Brevis intentavit, ac ne redirem in faciem suam, imperavit.

Quibus gravaminibus laesus, tunc ab eius iniqua et violenta praesumptione et praetensa sibi commissione appellavi ad sanctissimum dominum nostrum Leonem X. melius informandum, prout in schedula huiusmodi appellationis plenius continetur. Nunc vero etiam ista appellatione (ut dixi) contempta, cum usque hodie cupiam non nisi ut ostendantur mihi errores mei, quicunque tandem id possit praestare, de quo denuo legitime protestor, paratissimusque sum revocare, si quid male dixisse fuero edoctus. Deinde totam disputationem meam sub-

---

1) In edit. Jen.: R. Domino Thoma S. Sixti Card. etc. 2) Ibid.: informationis petitionibus.

iecerim summo pontifici, ita ut nec ego amplius aliquid in ipsa facere habeam, quam exspectare sententiam, quam et usque hodie exspecto.

Nihilominus tamen, ut audio, et idem reverendissimus dominus Thomas S. Sixti Cardinalis scribit ad illustrissimum Principem D. Fridericum etc. in Romana Curia procedi contra me, et autoritate eiusdem sanctissimi domini nostri etc. iudices praetensos causam prosequi in damnationem meam, non attendentes meam fidelem et superabundantem obedientiam, qua tanta difficultate comparui Augustae, nec curantes oblationem meam honestissimam, qua me ad responsionem publicam et privatam obtuli, denique contemnentes ovem Christi petentem humiliter doceri veritatem, et reduci ab errore, sed simplicitor nec audita, nec reddita ratione, mera autem tyrannide et plenitudine potestatis urgere ad revocationem sententiae, quam ex conscientia verissimam iudico, et ad abnegandam fidem Christi et veram apertissimae scripturae intelligentiam (quantum mea capit conscientia) seducere volentes, cum potestas Papae non contra nec supra, sed pro et infra scripturae et veritatis maiestatem sit, nec potestatem papa acceperit[1]) oves perdendi, in luporum fauces proiiciendi, et in errores errorumque magistros tradendi, sed ad veritatem (sicut pastorem et episcopum, vicarium Christi decet) revocandi. Ex quibus me laesum, gravatumque sentiens, cum tali violentia videam futurum esse, ut nullus etiam ipsum Christum audeat confiteri, nec scripturas sacras in ecclesia sua propria profiteri, atque ita me quoque a vera, sana, christianaque fide et intelligentia in vanas et mendaces hominum opiniones violenter protrudi, et in seductorias populi Christiani fabulas urgeri. Idcirco a praefato sanctissimo domino nostro Leone non recte consulto, supraque dictis praetensis commissione et iudicibus, et eorum citatione ac processu, et omnibus inde secutis et secuturis, et quolibet ipsorum, ac a quibusvis excommunica-

---

1) In ed. princ.: acceperat.

tione, suspensione et interdicti sententiis, censuris, poenis et mulctis, atque aliis quibuscunque denunciationibus et declarationibus (ut praetendunt) haeresis et apostasiae per eos vel alterum eorum quomodolibet attentatis, factis et molitis, attentandis, faciendis et moliendis, ipsorumque nullitate (suis honore et reverentia semper salvis) tanquam iniquis et iniustis, mere tyrannicis et violentis, nec non a quolibet futuro gravamine, quod mihi ex eo venire poterit, tam pro me, quam pro omnibus et singulis mihi adhaerentibus et adhaerere volentibus, ad futurum concilium legitime, ac in loco tuto, ad quem ego, vel procurator per me deputandus, libere adire potero, vel poterit, et ad illum vel ad illos, ad quem seu quos de iure, privilegio, consuetudine, vel alias mihi provocare et appellare licet, provoco et appello in iis scriptis, apostolosque primo, secundo, tertio, instanter, instantius, et instantissime mihi dari peto, si quis sit, qui mihi dare hos voluerit et potuerit, et praesertim a vobis, Domino Notario, testimoniales, et protestor de prosequendo hanc meam Appellationem per viam nullitatis, abusus, iniquitatis vel iniustitiae, et alias, prout melius potero, optione mihi reservata addendi, minuendi, mutandi, corrigendi, et in melius reformandi, omnique alio iuris beneficio mihi, ac mihi adhaerentibus et adhaerere volentibus semper salvo.

Qua quidem schedula coram me et testibus infra scriptis, ut praemittitur, interposita protestatus fuit, et protestabatur expresse se per se vel procuratorem, non posse ad eum accedere, a quo exstitit appellatum, tum propter metum plurimorum, sibi et vitae suae insidiantium, ac eius, a quo appellavit, tum propter viarum discrimina. Ideoque petiit sibi a me, Notario publico, cum debita instantia apostolos tales, quales sibi de iure deberentur, dari atque concedi. Cui quidem petenti dedi apostolos tales, quales sibi debentur, vel saltem testimoniales praesertim [1]) in-

1) In ed. Jen.: praesenti.

strumento publico extunc exarandos. Super quibus omnibus et singulis petiit a me Notario infra scripto unum vel plura confici atque fieri publicum vel publica intrumentum vel instrumenta.

Acta sunt haec Vuittembergae, Brandenburgensis Diocoesis, sub anno, indictione, die, mense, et pontificatu, quibus supra, regnante Divo Maximiliano Romanorum Imperatore, hora tertiarum, vel quasi, in capella corporis Christi, in parochialis ibidem cemiterio situata, praesentibus ibidem Christophoro Beehr, sacris apostolica et imperiali autoritate vicecomite, Constantiensis, et Hieronymo Papiss, Curiensis Diocoesis Clerico, testibus ad praemissa vocatis rogatisque pariter et requisitis.

Finis.

Leo Papa X. Dilecto

Filio Degenhardo Pfeffinger *), Dilectissimi Filii, nobilis viri Friderici Ducis Saxoniae, Consiliario.

Dilecte **) Fili, Salutem et apostolicam benedictionem.

Quanto affectu paternoque amore sacratissimam auream Rosam, quotannis a Romanis Pontificibus quarta dominica sacratissimae Quadragesimae consecrari magno mysterio, et alicui ex primoribus Christianorum Regi vel Principi dicari et mitti solitam, hoc anno dilecto filio nobili Viro, Friderico, Duci Saxoniae, utpote suorum clarissimorum Progenitorum more de nobis et sancta apostolica Sede bene merito, utque posthac magis mereri possit, dicaverimus, ex dilecto Filio Carolo Miltitz, Nuncio cubiculario secreto ac familiari nostro, et quaedam, quae nos Sedisque praedictae dignitatem autoritatemque respiciunt, devotio tua plenius intelliget.

Scientes insuper, et merito quidem, quanta sit devotionis tuae apud eundem Ducem gratia, quantive ille salubre ac prudens consilium tuum faciat, Devotionem ipsam tuam hortamur in Domino, ac paterne requirimus, ut pro sua debita erga nos eandemque Sedem devotione et observantia recte considerans, quanto decore quove munere eundem Ducem dignum duxerimus, considerans etiam,

---

*) De Degenhardi Pfeffingeri gente ac moribus legenda sunt, quae Seckendorfius in Hist. Luth. I. p. 67 affert. **) Textus huius et sequentium epistolarum redditus est ex edit. Opp. Luth. Jen. a. 1556.

quam detestabilis sit unius Satanae filii, Fratris Martini Lutheri, nimia temeritas, quae etiam et notissimam haeresin sapit, et tanti Ducis clarum nomen, claram etiam suorum Progenitorum famam denigrare potest, eodem Carolo Nuncio nostro audito, ea eidem Duci suo sano consilio persuadere velit, per quae nostrae et dictae Sedis dignitati, et eiusdem Ducis decori recte consulatur, et dicti Martini temeritas comprimatur, et error, heu nimium gravis, qui in populo plerumque nimium credulo ita seminatur, te uno potissimum rem iuvante teque bono consultore tollatur.

In quo devotio eadem tua Deo Salvatori nostro, cuius causa agitur, rem acceptam, et nobis, qui nihil magis, quam zizaniam loliumque huiusmodi ex agro Domini exstirpare pro posse studemus, gratissimam faciet, pro qua in suis etiam piis votis et desideriis devotio eadem tua nos Sedemque praedictam magis sibi propitios inveniet atque benignos, prout ex eodem Carolo a nobis plene instructo eadem devotio plenius intelliget. Datum civitatis veteris Viterbien. Diocoesis, sub annulo Piscatoris, kalend. Januar. Anno M.D.XIX. Pontificatus nostri anno VII. Evangelista subscripsit.

Magnifico Domino

Degenhardo Pfeffinger, Illustrissimi Saxoniae Ducis consiliario, Amico nostro praecipuo.

Magnifice Domine, Amice noster carissime, cum in praesentia contingat venerabilem Dominum Carolum de Miltitz, sanctissimi Domini nostri Cubicularium, secretum istuc concedere ob quaedam suae sanctitatis negotia, noluimus illum sine nostris ad vestram magnificentiam literis proficisci. Scimus enim, quantum ob egregias eius virtutes et animi dexteritatem apud istum illustrissimum Principem valeat et autoritate et gratia, quantumque semper

rebus sanctissimi Domini nostri et Sedis apostolicae affecta fuerit.

Idcirco rogamus eandem, velit continuo in eadem sententia permanere, ac nacta occasione res huius sanctae sedis apostolicae isti illustrissimo Principi commendare, persuadens excellentiae suae, velit sancta praedecessorum suorum vestigia imitari, qui inimicos sanctae Romanae ecclesiae ubique persecuti sunt nec unquam eorum civitates et loca incolere passi sunt. Quod etiam istum illustrissimum principem facturum et sanctissimus Dominus noster et tota Romana Curia sibi persuadet, nam illud et ipsius nobilitas et candidissimi mores omnibus pollicentur.

Ceterum ipsum Dominum Carolum vestrae magnificentiae enixe commendamus, rogantes eandem, velit illum et negotia sua apud istum illustrissimum Principem fovere. In quo magnificentia vestra et sanctissimo Domino nostro et nobis satisfaciet.

Bene valeat, ex Capite Montis, V. Januarii.
Anno M.D.XIX.
Vicecancellarius.

Leo Papa X. Dilecto

Filio Georgio Spalatino, Dilecti Filii, nobilis viri D. Friderici Ducis, Secretario *).

Dilecte fili, Salutem et apostolicam benedictionem.

Quanto affectu paternoque amore sacratissimam auream Rosam, quotannis a Romanis pontificibus quarta Dominica sacratissimae Quadragesimae consecrari magno mysterio et alicui ex primoribus Christianorum Regi vel Principi dicari et mitti solitam, hoc anno dilecto nobili Viro, Friderico, Duci Saxoniae, utpote suorum clarissimorum Progenitorum more de nobis et sancta apostolica Sede bene merito, utque posthac magis mereri possit, dicave-

*) Conf. ed. Opp. Luth. Wittemb. I, 234 et ed. Jen. I, 220.

rimus, ex dilecto Filio Carolo Miltitz, Nuncio cubiculario secreto ac familiari nostro, et quaedam, quae nos Sedisque praedictae dignitatem autoritatemque respiciunt, devotio tua plenius intelliget.

Scientes insuper, et merito quidem, quanta sit devotionis tuae apud eundem Ducem gratia, quantive ille salubre ac prudens consilium tuum faciat, Devotionem ipsam tuam hortamur in Domino, ac paterne requirimus, ut pro sua debita erga nos eandemque Sedem devotione et observantia recte considerans, quanto decore, quove munere eundem Ducem dignum duxerimus, considerans etiam, quam detestabilis sit unius Satanae filii, Fratris Martini Lutheri, nimia temeritas, quae etiam et notissimam haeresin sapit et tanti Ducis clarum nomen, claram etiam suorum Progenitorum famam denigrare potest, eodem Carolo Nuncio nostro audito ea eidem Duci suo sano consilio persuadere velit, per quae nostrae et dictae Sedis dignitati, et eiusdem Ducis decori recte consulatur, et dicti Martini temeritas comprimatur, et error, heu nimium gravis, qui in populo plerumque nimium credulo ita seminatur, te uno potissimum rem iuvante teque bono consultore tollatur.

In quo devotio eadem tua Deo Salvatori nostro, cuius causa agitur, rem acceptam et nobis, qui nihil magis, quam zizaniam loliumque huiusmodi ex agro Domini exstirpare pro posse studemus, gratissimam faciet, pro qua in suis etiam piis votis et desideriis devotio eadem tua nos Sedemque praedictam magis sibi propitios inveniet atque benignos, prout ex eodem Carolo a nobis plene instructo eadem devotio plenius intelliget. Datum civitatis veteris Viterbien. Diocoesis, sub annulo Piscatoris, kalend. Januar. Anno M.D.XIX. Pontificatus nostri anno VII. Evangelista subscripsit.

Tituli S. Laurentii

In Damasco Presbyter Card. De Medi. S. R. E. Magnifico Domino Georgio Spalatino, Illustrissimi Saxoniae Ducis Secretario, Amico nostro praecipue.

Magnifice Domine, amice noster praecipue, cum venerabilis Dominus Carolus de Miltitz, sanctissimi Domini nostri Cubicularius secretus, pro nonnullis eius negotiis ad illustrissimum Principem, Saxoniae Ducem, se conferat, desiderantes sibi, quo possumus, favore et auxilio adesse, visum est nobis magnificentiam vestram, quae plurimum apud eius excellentiam autoritate et gratia valet, enixe hortari, ut non solum eiusdem Caroli rebus favere, sed eidem in nonnullis honorem et dignitatem sanctissimi Domini nostri et sanctae Romanae Ecclesiae concernentibus, quae coram melius explicabit, fidem adhibere et res ecclesiasticas praefato Principi commendare velit, per illius excellentiam praedecessorum suorum more fovendas et tuendas, in quo magnificentia vestra sanctissimo Domino nostro et nobis plurimum satisfaciet, cui nos offerimus, quae bene valeat, ex Corneto.

VII. Januarii. Anno M.D.XIX.

Anno *) a natali Christi M.D.XIX. in Germaniam ad illustrissimum Principem D. Fridericum Ducem Saxoniae, Electorem etc., missus est a Leone Pontifice Romano Carolus Miltitius, natus in familia nobili Misnensi, adferens a Leone X. Rosam, ut vocant, auream, monstratam Romae Dominica quarta quadragesimae, ut consuetudo est ibi. Etsi enim Dux Fridericus non profitebatur se defensorem esse eorum, quae contra Indulgentias ediderat D. Martinus Lutherus, tamen nec iudicem se facere voluit,

*) Haec brevis narratio de Carolo Miltitio reddita est ex ed. Opp. Luth. Jenensi, et composita esse videtur a Casparo Crucigero vel Georgio Rorario, qui Lutheri opera Jenae in vulgus ediderunt.

nec vi opprimere D. Martinum Lutherum rebus neque cognitis neque iudicatis.

Ideo Leo X. conatus est quibuscunque officiis et nunciis missis accendere Ducem Fridericum ad asperiora consilia. Exhibitàque Rosa Carolus Miltitius querelas et mandata Leonis X. exposuit, et deploravit discordiae initia et semina in ecclesia, et aperte culpam in D. Martinum Lutherum, et tecte in Ducem Saxoniae Fridericum contulit, et magnis obtestationibus petivit, ut D. Martinus Lutherus opprimeretur. Haec saepe rediens ad aulam Carolus Miltitius sedulo agebat.

Cum autem deliberaretur de responsione danda Carolo Miltitio, reverendus D. Martinus Lutherus in aedibus D. Georgii Spalatini Aldenburgi haec capita responsionis annotavit.

Primo, arguendum esse summum Pontificem, et in hunc solum totam et summam congerendam accusationem, et omnia argumenta (quorum quinque annotaverat Carolus Miltitius: 1. Populum seductum in opinione indulgentiarum, 2. Lutherum huius seductionis autorem, 3. Johannem Tetzel occasionem dedisse Luthero, 4. Episcopum Magdeburgensem impulisse Johannem Tetzel ad opus studio quaestus, 5. Johannem Tetzel excessisse modum impositi operis). Nam hic pro officio suo debuerat vel prohibere Episcopum Magdeburgensem, ne tot episcopatus ambiret unus, aut certe gratis (sicut accepit a Domino) ei conferre. Nunc quia et ambitionem illius aluit, et suam avaritiam explevit tot milibus pro Palliis et dispensatione, necessitatem fecit Episcopo pecunias isto modo quaerendi et pro Indulgentiis populum Christi foedissime deglubendi. Atque in hoc ipsum iam tertia culpa summus Pontifex eidem consensit.

Ex ista autem necessitate Episcopus coactus est eum hominem quaerere, qui pecuniarum corradendarum et populorum deglubendorum per multos annos exercitatissimus esset artifex, atque ad aliud nihil utilis. Hic tandem, ut et episcopo in vota responderet, sua quoque interim nihilominus curaret.

despumavit virtutes indulgentiarum in eam labem, quam hodie passim orbis abominatur.

Ibi primum populi miserabilem seductionem et exactionem impatienter ferens, impatientissime vero Florentinorum illorum avaritiam, qui simplicis ingenii Pontificem, in quem voluerunt portum, imo naufragium, impellunt. Nam impudentissimorum illorum avaritia pene sexcentis Tartaris insatiabilior cognita est. Ideo data aliquando in Romanam avaritiam occasione non invitus apprehendi, et ea, quae supra excusa sunt, et quae subiicientur, contra indulgentias emisi.

Ad Leonem X.

Lutheri Epistola *).

Beatissimo Patri Leoni X., Pontifici Maximo, F. Martinus Lutherus Augustinianus Salutem aeternam.

Beatissime Pater, cogit iterum necessitas, ut ego faex hominum et pulvis terrae ad beatitudinem tuam tantamque maiestatem loquar. Quare paternas ac vere Christi vicarias aures huic oviculae tuae interim clementissime accommodare dignetur Beatitudo tua et balatum meum hunc officiose intelligere.

Fuit apud nos honestus hic vir Carolus Miltitius, Beatitudinis tuae Secretarius Cubicularius, gravissime causatus nomine Beatitudinis tuae apud illustrissimum Principem Fridericum de mea in Romanam ecclesiam et Beatitudi. tuam et irreverentia et temeritate, expostulans satisfactionem. Ego ista audiens plurimum dolui, officiosissimum officium meum tam infelix esse, ut quod pro tuendo honore ecclesiae Romanae susceperam, in irreverentiam etiam apud ipsum verticem eiusdem ecclesiae ac plenam omnis mali suspicionem venerit.

*) Textus redditus est ex ed. Jen. 1556.

Sed quid agam, Beatiss. Pater? desunt mihi consilia prorsus. Potestatem irae tuae ferre non possum, et quo modo eripiar, ignoro. Revocationem expostulor Disputationis, quae si id posset praestare, quod per eam quaeritur, sine mora ego praestarem eam. Nunc autem, cum resistentibus et prementibus adversariis scripta mea latius vagentur, quam unquam speraveram, simul profundius haeserint plurimorum animis, quam ut revocari possint, quin cum Germania nostra hodie mire floreat ingeniis, eruditione, iudicio, si Romanam ecclesiam volo honorare, id mihi quam maxime curandum video, ne quid ullo modo revocem. Nam istud revocare nihil fieret, nisi ecclesiam Romanam magis ac magis foedare, et in ora omnium hominum accusandam tradere.

Illi illi, heu Beatissi. Pater, hanc ecclesiae Romanae intulerunt iniuriam et pene infamiam apud nos in Germania, quibus ego restiti, id est, qui insulsissimis suis sermonibus sub nomine Beat. tuae non nisi deterrimam avaritiam coluerunt, et opprobrio Aegypti contaminatam et abominandam reddiderunt sanctificationem. Et quasi id non satisfieret malorum, me, qui tantis eorum monstris occurri, autorem suae temeritatis apud Beat. tuam inculpant.

Nunc, beatiss. Pater, coram Deo et tota creatura sua testor, me neque voluisse, neque hodie velle ecclesiae Romanae ac Beat. tuae potestatem ullo modo tangere, aut quacunque versutia demoliri, quin plenissime confiteor huius ecclesiae potestatem esse super omnia, nec ei praeferendum quidquam sive in coelo, sive in terra, praeter unum Jesum Christum Dominum omnium. Nec Bea. tua ullis malis dolis credat, qui aliter de Luthero hoc machinantur.

Et quod unum in ista causa facere possum, promittam libentissime Beat. tuae, istam de Indulgentiis materiam me deinceps relicturum, penitusque taciturum (modo et adversarii mei suas vanas ampullas contineant), editurum denique in vulgus,

quo intelligant et moveantur, ut Romanam ecclesiam pure colant, et non illorum temeritatem huic imputent, neque meam asperitatem imitentur adversus Romanam ecclesiam, qua ego usus sum, imo abusus, et excessi adversus Balatrones istos, si qua tandem gratia Dei, vel eo studio rursum sopiri queat excitata discordia. Nam unicum a me quaesitum est, ne avaritiae alienae foeditate pollueretur ecclesia Romana mater nostra, neve populi seducerentur in errorem, et caritatem discerent posthabere Indulgentiis. Cetera omnia, ut sunt neutralia, a me vilius aestimantur, si autem et plura facere potero aut cognovero, sine dubio paratissimus ero. Christus servet Beatitudinem tuam in aeternum.

Ex Aldenburgo III. Martii, Anno M.D.XIX.

Epistola *) Erasmi

ad Illustrissimum D. Fridericum, Saxoniae Ducem etc.

Illustrissimo Principi Friderico, Duci Saxoniae, Sacri Imperii Electori, Erasmus celsitudini tuae addictissimus salutem ac fecilitatem.

Illustrissime Princeps, tametsi mihi nunquam

---

*) Redditus est textus huius epistolae ex libro, qui ante disputationem Lipsiae habitam nec loco nec anno indicato typis excusus in vulgus exiit et cuius titulus hic est:

Contenta in hoc libello: Erasmi Roterodami Epistola ad illustr. Principem ac Ducem Saxoniae etc. Fridericum. Positiones Joannis Eckii scholasticae. Positiones Martini Lutherii theologicae. Conclusiones Andreae Carolostadii theologicae. Ad lectorem. Habes hic, lector optime, ad illustriss. Saxoniae ducem, Rom. imp. electorem, Fridericum, prudentissimum principem, Erasmi Roterdami prudentissimi scriptoris epistolam, qua vir ille vere theologus benignissimo studiorum Maecenati primum literas meliores earumque professores commendat, deinde Martini Lutherii causam paucis attingens in re scrupulosa sic ver-

contigit, illustrissimam celsitudinem tuam intueri coram aut alloqui, quod ego sane non in minima infelicitatis meae parte numero, tamen inflammatus omnium praedicatione, miro consensu cum eximias tuas dotes vel summo dignas imperio, tum mirificum quendam animum erga bonas literas provehendas laudibus vehentium, atque in me quoque peculiariter et eximie propensum, ausus sum Caesarum vitas per me recognitas tuo dicare nomini, nihil aliud venans aut captans a sublimitate tua, nisi ut ei disciplinarum optimarum studia redderem commendatiora aliquoque pacto testarer, me tanti Principis ultroneo favori mutuo quodam amore respondere.

Porro, quo minus volumen ad te miserim e Basilea, nam illic opus excusum est, in causa fuit, quod cum iter esset ingens, id enim temporis agebas Vuittenbergae, non dabatur certus quispiam, cui tuto committi posset. Mox vero visum est supervacaneum, mittere librum, qui nusquam gentium non esset evulgatus. Libuit tamen interim hasce literas velut exploratrices mittere, quarum indicio cognoscam, gratane fuerit nostra sedulitas, an secus. Si parum feliciter cessit audacia, dabitur opera, ut, quod hic admissum est errore, alias sarciatur. Neque dubito, quin singularis illa tua et nulli non praedicata clementia culpam eam facile condonatura sit, animo sedulo certe propensoque, cui, si iu-

---

satur, ut nec temeritatem in pronunciando nec praevaricationem in patrocinando calumniari possis, qua parte miraberis Erasmici stili popularem libertatem. Porro Lutheriana causa quorsum sit evasura, forsan patebit ex eventu scholasticae disputationis, quam Lipsiae vicesima septima mensis Junii die fore iamdudum inter partes convenit. Quisquis ergo rari conflictus spectator esse cupis, fac hospes in tempore adsis. Bene vale.

Exemplar huius libri, cuius margines tituli paginae signis typographicis ornati sunt, nobis benignitate D. Adolphi de Scheurl, professoris Erlangensis, ex bibliotheca Scheurliana Norimbergensi ad textum huius epistolae reddendum praesto erat.

dicium defuit, studium non defuit demerendi magnitudinem tuam.

Sin bene cessit, quod ausi sumus, non aliud officii praemium poscimus, nisi ut pergas favere melioribus literis, iam passim per nostram [1]) Germaniam efflorescentibus, atque hanc quoque laudis partem tuis asserere, quae fortassis non minus dignitatis sit allatura, vel patriae vel principibus [2]), quam hactenus peperit bellicae rei gloria. Ea felicitas nobis continget, si et principum benignitas fovebit optimarum literarum professores, ac iuvenum ingenia, quae spem non vulgarem de se praebere videntur, et autoritas adversus μισομούσους istos, ac veteris inscitiae tyrannidem, omnia armorum vi pertinacissime tuentes, sit nobis praesidio. Quid enim non moliuntur hostes devoti bonorum studiorum? quas non technas? quas non sycophantias? quas non insidias comminiscuntur? quibus non cuniculis conantur obrepere? quas non admovent machinas? quae non tela in nos torquent letali veneno tincta? quae conspiratio? quam arctum inter istos foedus ad confligandas [3]) literas? quas, quia pueri non didicerunt, pudet senes discere, quod [4]) minore pene opera discere potuerint, quam impugnant. Quam hic concordes sunt, qui nusquam consentiunt, nisi ad laedendum? quam hic habent ingenium, ad meliora stupidi? quam hic vigilant, ad bene merendum oscitabundi?

Prodiere nuper lucubrationes aliquot Martini Lutherii, simulque rumor allatus est, hominem supra modum gravari autoritate reverendissimi Cardinalis S. Sixti, qui apud Suevos Romani Pontificis agit legatum. Ut hic protinus exsilierunt? ut gestierunt? ut gavisi sunt, occasionem, ut ipsis visum est, maxime optandam [5]) esse datam laedendi bonas literas? Nam, iuxta Graecorum proverbium, improbis praeter occasionem nihil deest, quae videlicet

---

1) In ed. Jen. additum: etiam. 2) Ibidem additum: ipsis. 3) Ibidem: profligandas. 4) Ibid.: cum. 5) Ibidem: opportunam.

nocendi facultatem praebeat iis, quibus adest perpetua nocendi voluntas. Continuo sacrae apud populum conciones, scholae, conciliabula, convivia nihil aliud crepabant, quam haereses et antichristos. Atque huic tam odioso negotio, praesertim apud mulierculas et indoctam plebeculam, miscuerunt homines callidi trium linguarum, eloquentiae politiorisque literaturae mentionem, quasi aut Lutherius *) his praesidiis fideret, aut ex hisce fontibus haereses nascerentur. Haec impudentia plus quam sycophantica, cum optimis quibusque displiceret, tum [1]) ut bellum inventum probabatur quibusdam, qui se theologiae antesignanos et Christianae religionis columnas existimant. Et vide, quam studio caeci nostris blandimur vitiis, atrocem contumeliam, imo facinus haeresi proximum ducimus, si quis theologum rabulam, quales sunt non pauci, pro theologo *ματαιολόγον* nominet. Ipsi nobis ignoscimus, cum apud frequentem populum haereticum et antichristum vocamus, cuicunque succensemus.

Lutherius mihi tam ignotus est, quam cui ignotissimus, ut suspectus esse non queam quasi faveam amico. Huius lucubrationes nec tueri meum est, nec improbare, ut quas hactenus non legerim, nisi carptim. Certe vitam hominis nemo, qui novit, non probat, quae, cum longissime absit ab omni suspicione avaritiae atque ambitionis, et morum innocentia vel apud ethnicos favorem invenit. Quam non congruit mansuetudini theologicae protinus ac ne perlecto quidem libro tam immaniter debacchari in nomen ac famam probi viri, idque apud imperitam plebeculam, quae prorsus caret iudicio, praesertim cum ille disputanda proposuerit, cum omnium iudicio sese submiserit, quorum oportuit, et quorum non oportuit. Nemo monuit, nemo docuit, nemo revicit tamen[2]) vociferant[3]) haereticum, seditiosis clamoribus ad lapides provocant. Dicas eos sitire sanguinem huma-

*) In cd. Jen.: Lutherus etc.
1) Ibid: tamen. 2) Ibid.: tantum. 3) Ibid.: vociferantur.

num, non salutem animarum. Quo invisius est haereseos nomen auribus Christianis, hoc minus committendum est, ut temere in quemquam impingatur. Non statim quivis error haeresis est, neque protinus haereticum est, quidquid huic aut illi displicet. Neque semper fidei negotium agunt, qui praetexunt huiusmodi splendidos titulos. Imo plerique suum agunt negotium, vel quaestui suo consulentes, vel tyrannidi, quum [1]) praecipiti laedendi studio saepe criminentur in alio, quod ipsi domi probant.

Denique cum tot sint veteres ac neoterici scriptores, nec horum quisquam adhuc repertus [2]) sit, in cuius libris non fateantur inesse periculosos errores, cur reliquos taciti placatique legimus, in unum aut alterum tam atrociter saevimus? Si veritati patrocinamur, cur non ex aequo offendit, ubicunque reperitur, quod veritati repugnat? Sanctissima res est, fidei religionisque sinceritatem tueri, sed sceleratissima res est, praetextu defendendae fidei nostris servire cupiditatibus. Si quidquid in scholis receptum est, oraculum haberi volunt, cur inter se scholae dissentiunt? cur scholastici doctores inter sese pugnant ac digladiantur? Imo, cur in eadem Sorbona theologus a theologo dissentit? Imo, perpaucos reperias, qui consentiant, nisi conspirarint. Ad haec non raro deprehenduntur damnare in recentium libris, quod in Augustino aut Gersone non damnant, quasi veritas cum autore mutetur. Eos, quibus favent, sic legunt, ut omnia torquentes nihil non excusent, quibus infensi sunt, sic legunt, ut nihil non calumnientur.

Optima christianismi pars est vita Christo digna. Quae sum suppetit, non debet esse facilis haereseos suspicio. Nunc quidam nova comminiscuntur fundamenta, sic enim vocant, hoc est, novas leges condunt, per quas docent, haereticum esse, quidquid non placet. Quisquis alterum haereseos accusat, ipse praestare debet mores Christiano dignos, cari-

---

1) In ed. Jen.: quin — criminantur. 2) In edit. princ.: receptus.

tatem in admonendo, lenitatem in corripiendo, candorem in iudicando, lenitudinem in pronunciando. Cum nemo nostrum careat erratis, cur alienos lapsus tam inclementer insectamur? cur malumus vincere, quam mederi? cur opprimere, quam docere? At ille, qui solus omnium omni caruit errore, non comminuit baculum confractum, nec exstinguit linum fumigans. Augustinus de Donatistis plus quam haereticis agens non vult eos cogi, sed tantum doceri, et ab horum cervicibus magistratuum gladios depellit, quorum sicis ipse quotidie impetebatur. Nos, quorum proprium munus est docere, cogere malumus, quia facilius.

Haec, illustrissime Dux, eo scribo liberius, quo minus ad me pertinet causa Lutheriana. Ceterum, ut tuae celsitudinis est, Christianam religionem pietate tua protegere, ita prudentiae est, non committere, ut quisquam innocens, te iustitiae praeside, sub praetextu pietatis aliquorum impietati dedatur. Vult idem Leo pontifex, cui nihil magis est cordi, quam ut tuta sit innocentia. Pater vocari gaudet nec amat eos, qui sub ipsius umbra tyrannidem exercent. Neque quisquam magis paret animo pontificis, quam is, qui, quod aequissimum est, exsequitur. Quid istic de Lutherio sentiant, nescio. Certe hic video libros illius ab optimis quibusque cupidissime legi, quamquam mihi nondum vacavit evolvere. Bene valeat eadem tua celsitudo, quam nobis diu incolumem [1]) florentemque servet Christus optimus maximus *).

Antverpiae XVIII. Calend. Maias.
Anno a Christo incarnato M.D.XIX.

---

1) In ed. Jen. additum: felicem.

*) Nota edit. Jen.: Multae admodum sunt Epistolae Erasmi, in quibus mentionem facit causae Lutheri, quia eas volet legere, evolvat opus epistolarum eius.

Principis Electoris

Saxoniae Ducis Friderici Responsio ad Erasmum Roterodamum *).

Dei Gratia Fridericus, Dux Saxoniae, Sacri Romani Imperii Archimarscallus, Princeps, Elector et Vicarius, Landgravius Thuringiae, et Marchio Misnae, S. P.

Quamvis non dubitemus, Erasme eruditissime, te ex literis nostris Jodoco Jonae ad te nuper proficiscenti datis plane cogniturum, tuam erga nos singularem istam benevolentiam, ut alioqui, ita in dedicatione Suetonii et aliorum historicorum illustrem nobis esse gratissimam, respondendum tamen tuis existimavimus, ad nos Antverpiae XVIII. Calend. Maias scriptis, cum ob alia non pauca, tum quod eruditissimae simul et elegantissimae tuum erga nos, sinceram [1]) et veram Christi eruditionem et evangelicam veritatem studium et amorem pientissimum iam pridem nobis exploratum fecerunt perspectiorem.

Est, ut scribis, mira osorum melioris doctrinae conspiratio in id solum idonea, ut bonis, piis et probe literatis noceat.

Non damnari ab eruditis causam Lutheranam et Doctoris Martini lucubrationes ab optimis quibusque istic cupidissime legi, laetamur, eoque magis, quod plerique bonorum et eruditorum in nostris quoque Regionibus et Principatibus, nedum externis, hominis tam vitam et mores, quam eruditionem miro consensu laudant. Quod enim hactenus in Saxonibus nostris degit, non tam homini, quam causae dedimus, nihil minus unquam conati, quam ut dignos praemiis poena premeret. Neque Deo omnipotente

*) Textus huius responsionis redditus est ex ed. Opp. Luth. Jenensi, T. I, p. 222.

1) In ed. Jen.: tuam erga nos sinceram etc.

iuvante committemus, ut nostra culpa innocens quispiam sua quaerentium impietati dedatur.

Ad haec, Deo autore, bonis literis et rectis studiis, et eorum tam professoribus, quam studiosis non minus in posterum favebimus, quam hactenus favimus. Id quod pro praecipua nostra erga te gratia latere te noluimus in praesentiarum. Bene vale, doctissime Erasme.

Ex Arce nostra Grimnensi, Pridie Idus Maias. Anno M.D.XIX.

Lutheri

Epistola ad Monachos conventus Jutterboccensis

et

Defensio contra malignum Joannis Eccii iudicium

super aliquot articulis a Fratribus quibusdam ei suppositis.

Monachi Franciscani, qui sunt strictioris Observantiae et quos Minoritas vocant, mense Aprili a. 1519 conventum in oppido Jüterbock prope Wittembergam celebrantes theses XIV, quas ex Lutheri scriptis ac sermonibus hausisse se profitentur, tanquam haereticas pronunciaverunt et per litteras ad Episcopum Brandenburgensem detulerunt querentes, quod Lutherus tunicam Christi inconsutilem discinderet. Insuper etiam Bernhardus, Lector horum monachorum Ord. Minorum, episcopi Brandenburgensis Vicario per litteras tradidit, Wittembergae se cum Luthero collocutum esse et ex ore eius octo gravissimos errores suis auribus percepisse. Quibus rebus auditis Lutherus acerrimo scripto, Dominica Jubilate (d. 15. m. Maii) 1519 dato, illis inscitiam et malitiam exprobravit et quaedam ad dicta a Lectore crimini sibi data respondens minatus est, nisi revocarent, quae adversus se vulgassent, se eos ita tractaturum, ut id ordini eorum non futurum esset honorificum (cf. Seckendorfii Hist. Luth. I, p. 70, Walchii introd. in T. XVIII, 97, Loescheri Reform. Act. III, p. 114).

Franciscani ipsi initio quidem quatuordecim tantum articulos contra Lutherum proposuerunt, postea autem Eccius, quum illos in vulgus ederet, his unum addidit, post quintum enim interseruit hunc, cuius verba haec sunt: „Dicit etiam (Lutherus), quod Deus exigeret summam perfectionem a quolibet Christiano et observantiam totius evangelii.“ Quo factum est, ut quindecim articuli a Fratribus Minoritanis Jutterboccensibus in editionibus Operum Lutheri adscripti ei legantur, et Seckendorfius in Historia Luther. I, p. 70 Jutterboccenses quindecim articulos malae, ut putabant, notae excerpsisse narret.

Quatuordecim articuli propositi leguntur in ed. Opp. Luth. Wittemb. I, 239 et in Loescheri Reform. Act. Tom. III, p. 115, quindecim in ed. Opp. Luth. Jenensi I, p. 214. 226.

Epistola Lutheri ad Monachos Jutterboccenses data legitur latine in ed. Opp. Luth. Wittemb. I, p. 238, Jen. I, p. 224, apud Loescher T. III, p. 116 et germanice apud Walch. XVIII, p. 1671 sqq.

Separata huius epistolae editio non prodiisse in lucem videtur: huius itaque textum reddidimus ex ed. Opp. Lutheri Jenensi, in qua, ut supra dixi, quindecim articuli Jutterboccensium leguntur.

Monachi Jutterboccenses, fortasse Lutheri comminationibus perterriti, ad Lutheri epistolam nihil omnino responderunt, sed totam rem Jo. Eccio, a quo ipsi ad impugnandum Lutherum instigati credebantur, reliquisse videntur tractandam. Joannes Eccius igitur hos Jutterboccensium articulos commentatione illustravit ac defendit, et commentationem suam episcopo Brandenburgensi tradidit. Quo audito Lutherus statim contra Eccium et Jutterboccenses defendere se constituit, sed, quum typographia ei deesset, impeditus est, quominus quod volebat extemplo perficeret. Scribit enim ille d. 18. m. Aug. a. 1519 Spalatino: „Ceterum Eccius officium facit neque boni neque liberalis viri in omni loco: dedit Episcopo Brandenburgensi articulos a se commentatos, quos fratres Jutterboccenses in me conflaverunt mendaciter. Homo

est impudens et perfrictae frontis, nihil non asserere, idemque rursus deserere promtus, utut sese aura gloriolae obtulerit.. Unum spectat, si per fas et nefas possit Wittembergae nocere, cui iam occurro et sycophantam istum cum suis mendaciis in publicum traham Deo propitio. Interim Episcopus Brandenburgensis altera parte non audita Eccii mendacia invulgat, suoque nomine illis autoritatem apud multos parat, in mei nominis iniuriam, pulchre ostendens, quid animi huc usque in me aluerit. Timeo, quod vix agere possim, ne simul eum iovolvam ac eius inscitiam et temeritatem Eccianae consanguineam prodam. Cooperantur ei miro modo fratres minores de observantia: nobis solum typographia deest, quo citius invulgemus contraria (Luth. Epp. ed. Aurif. I, p. 206. de Wette I, p. 323.)." Paulo post quae Lutherus secum constituerat erant confecta, nam iam d. 3. m. Sept. 1519 scribit Jo. Lango Erfurdiensi: „Lottherus Lipsiae mihi cudit contra Eccium libellum apologeticum, ubi refello XIII articulos a fratribus Minoribus Jutterboccensibus mihi impositos et per Eccium invidiosissime confutatos in nomen meum: ego rursum eis XXIV articulos impono et fervet negotium (Luth. Epp. ed. Aurif. I, 208, de Wette I, p. 328)."

Monachi Jutterboccenses de Lutheri proposito adversus ipsos scribendi certiores facti illum rogaverunt, ne id faceret, et Lutherus, si iam fieri posset, morem iis gerere non gravabatur. Scribit enim Spalatino d. 22. m. Sept. 1519: „Misit ad me Fratres seu Patres satis spectatos Provincialis Minorum, intercepturus causam meam ad Jutterboecenses, quos iam eunt punituri et a loco moturi. Ego dedi eis responsum, si Lottherum Lipsiae queant exorare aut indemnem eum servare, ego in gratiam eorum libello meo spongiam mitterem. Atque id agitur: nescio, quid efficitur (Luth. Epp. ed. Aurif. II, 3. de Wette I, p. 336)." Monachi sero rem egerunt, nam iam d. 30. m. Sept. Lutherus Francisco Günthero (quem parochum Jutterboccensem fuisse credunt) haec scribit: „Mitto tibi exemplaria contra Eccium

et Fratres illos apud vos: et quamquam apud me fuerint eorum legati, rogantes ut spongiam obducerem huic libello, et ego datis ad Lottherum litteris indulsi quod petebant, nescio tamen quò casu non effectum sit quod voluerunt. (Epp. Luth. ed. Aurif. I, p. 209. de Wette I, p. 338)."

Nos textum huius libri reddidimus ex editione principe, cuius titulus est:

Contra malignum Johannis Eccii iudicium super aliquot articulis, a fratribus quibusdam ei suppositis, Martini Lutheri Defensio. (Paulo inferius in tituli pagina additum legitur:) Errores item haeretici XXIV. Ex Eccii fratrumque dogmatibus consectanei (s. l. et a.). In fine tantummodo legitur: Finis.

Ex formis typographicis, quibus tituli paginae ornati sunt margines, facile colligi potest, hunc libellum ex officina Melchioris Lottheri Lipsiensis prodiisse, et in bibliotheca Scheurliana, ex qua nobis exemplar quod laudavi praesto erat, libris intersertus est, qui anno 1519 prodierunt.

(cf. Panzer Annal. typ. IX, 101. v. d. Hardt Autogr. L. I, 87).

Alia exstat editio originalis huius libri, cuius titulus, nullis marginum ornamentis insignitus, hic est:

Contra malignum Johannis Eccii iudicium super aliquot articulis a fratribus quibusdam ei suppositis, Martini Lutheri defensio. Errores item Haeretiei XXIV ex Eccii fratrumque dogmatibus consectanei. 4. s. l. et a. Paginae ultimae dimidium fere nudum est.

Legitur latine hic libellus in coll. Opp. Luth. Basiliensi a. 1520 (m. Jul.) p. 336, in ed. Wittemb. I, p. 356, in Jen. I, 214, in Loescheri Ref. Act. III, p. 856 sqq., germanice apud Walch. XVIII, p. 1679 sqq.

Venerabilibus Patribus

et Fratribus Conventus Jutterboccensis Ordinis Minorum.

Salutem et pacem. Oblatae sunt mihi duae schedulae, venerabiles Patres, quarum una ad Reverendiss. D. Episcopum, dominum nostrum gratiosum Brandenburgensem, a toto conventu missa, meum nomen foedissime conspurcat, et aliquot Propositiones verissimas impudenti temeritate arguit erroneas esse. Ego sane fui satis admiratus, quod vos, qui observantiae titulo inflamini, et populi vos salvatores iactatis et tunicae inconsutilis zelatores, adeo fueritis obliti evangelii, ut non ante Fratrem monueritis, inter te et ipsum (ut inquit*)) solum, ac magis voluistis detractores alieni nominis, tum, quod foedius est, iudices alienae sententiae autoritate propria fieri. Est ista superbia et petulantia religionis vestrae et observantiae modus?

Verum, ne reddam malum pro malo, optionem vobis do. Aut revocate hanc temeritatem, et reddite mihi nomen meum, aut ego publicabo per impressuram hanc vestram schedulam, adiecta confutatione vestrae ignorantiae, quod non erit honorificum Ordini vestro. Vos, qui vestrae observantiae ritu studia contemnitis, et literas sponte vultis nescire, sed tantum visionibus et cogitationibus vestris populum occupare, decebat, ut sileretis, et alios studere permitteretis. Mea doctrina tribus annis in Universitate nostra assidue est agitata, discussa et iudicata, disputando, legendo, docendo, praedicando, scribendo, cum acutissimis et diligentissimis viris, necdum inventa reproba. Et nunc post fornacem vestri conventiculi ab uno aut duobus stertentibus Fratribus, qui magistrum forte viderunt aliquando, et cognoverunt nunquam, debet haeretica damnari? Videte, ne vos inveniamini haeretici, et omnino ta-

*) Matth. 18.

les, qualem me et meos criminati estis. Mihi non erit difficile (Deo propitio) defendere mea dicta contra vos, sed vobis interim et Ordini vestro parcam, donec audiam, quid sitis facturi.

Omitto, quae Lector vester Bernardus, caput ineptissimum, blaterat ad vicarium Episcopi de scissura inconsutilis tunicae, quasi ecclesia ideo sit peritura, si Thomas aut Bonaventura repudientur. Quis servavit ecclesiam, antequam Thomas et omnes Monachi essent in rerum natura? Deinde homo suavis disputationem privatam se habuisse confitetur, in qua solemus libere et familiariter loqui, et tenere, quae etiam non praedicaremus. Et nihilominus hanc ipsam detractor iste in accusationem vertit, et nobis imponit, quod laici quaerunt: Ubi in evangelio dicatur de confessione et ieiunio? Videte hunc venenatum insidiatorem. Cur non et alias quaestiones laicorum mihi imponit, aut etiam vetularum crepitus? Verum, ut dixi, accipite aut pacem aut bellum, ut volueritis. Attamen, ut superabundanter agam, brevibus hic rationem signabo coram eorum, quae cum Lectore vestro audio fuisse disputata.

Primo dicitis fuisse dictum, quod Deus praeceperit homini impossibilia. Respondeo: Cur ergo Paulus Rom. 8. dicit, fuisse impossibile, non tantum nobis, sed etiam legi, ut iustitia fieret? Ideo necesse fuisse, ut Christus moreretur? Legite B. Augustinum de perfectione iustitiae, et invenietis vos potius errorem schismaticum et pestiferum docere, quando negatis, homini esse impossibilia praecepta. Aut dicite, Si sunt possibilia, ad quid necessaria est gratia? Aut illuditis et irridetis misericordiae Dei beneficium?

Denique cur oratis: Fiat voluntas tua, si per vos potestis facere voluntatem Dei? Pudet me tam crassae vestrae temeritatis, quod hanc Christianissimam doctrinam appellatis pestiferos et perniciosos errores.

Secundo errorem dicitis, quod Deus exigit a quolibet Christiano summam perfectionem et totum evangelium.

Primum quaero ab insigni vestra prudentia, quibus sit evangelium datum, lapidibus an lignis? Si hominibus, cur ergo non tenentur praecepta Dei tenere, quando Christus dicit, Ne unum iota praeteriturum? Doleo miro modo vos Inconsutilistas et Tunicastros sic desipere, ut negetis homines esse debitores servandae voluntatis et praeceptorum Dei. Et nunc demum dubitandum ac disputandum sit, an obedire oporteat praecipienti Deo? O furor. Igitur omnes debemus totum evangelium et omnia praecepta, sed quia non possumus, ideo sumus peccatores, et currimus ad thronum misericordiae Dei. Haec est B. Augustini sententia in tota parte octava. Vos autem homines a misericordia trahitis ad iudicium, dum non sinitis eos sese agnoscere peccatores et praeceptorum Dei debitores.

Tertio, quod nulla sunt Consilia, sed omnia evangelii sunt praecepta. Haec invidia et nequitia vestra mentita est. Illi enim sic dixerunt: Praecepta sunt ultra Consilia, et: Praecepta sunt plus quam consilia, quia consilia sunt quaedam media, quibus facilius implentur praecepta, ut virgo et vidua aut caelebs facilius servat praeceptum: Non concupisces, quam coniugatus, qui concupiscentiae aliquo modo cedit.

Quarto, quod Canones docent luxuriam, avaritiam, superbiam, et quod sunt contrariae Scripturis sacris. Et hoc Leviathan vester sic addidit et pervertit. Nihil enim recte accipit unquam invidia. Illi dixerunt, quod Canones et Decretales olent seu sapiunt aliquando superbiam et avaritiam, hoc est, quod ii, qui statuerunt, aliquando quaesierunt, quae sua sunt, plus quam caritatem. Hoc vos dicitis docere superbiam. Rogo vos: Non potest superbus et avarus praedicare veritatem, et tamen sic praedicando olere, quaerere lucrum? Sicut vos in hac schedula, etiamsi vera dixissetis, tamen fraternam invidiam et asininam inscitiam olerent vestra verba. Deinde hoc verum est, quod Canones saepissime abutuntur Scripturis, et torte exponunt in alium sensum quam suo loco habent.

Et quid hoc mirum? Nonne et vos tunicam inconsutilem et ecclesiae unitatem hic accepistis in contrarium sensum? Sed pro vestra stulta opinione, sine qua ecclesiae unitas recte stabit, legite C. translato de constitutione lib. 1. et videte, an recte ibi Papa dicit sacerdotium Christi in Petrum translatum, quod apostolus ad Ebraeos de sacerdotio Aaronis in Christum dicit.

Sed vos nec legitis quidquam, multo minus intelligitis, et adhuc iudicare vultis de doctrinis, idem de libero arbitrio, quod nullum est teste B. Augustino. Non enim potest nisi malum facere, nunquam autem bonum, nisi gratia adiutum. Ergo se solo non est liberum, sed servum peccati, ut Augustin. lib. 2. contra Julianum docet. Sed rogo vos, cohibete temeritatem vestram, ac desistite ab insulsis vestris somniis, nimis nihil sapitis in doctrina Christiana. Estote pro vobis Sermocinistae, sinite nos doctores sanctos legere.

Quinto, quod Laico habenti autoritatem (Scripturae) plus sit credendum, quam Papae, quam Concilio, imo quam Ecclesiae. Hoc etiam Juristae docent, ut Panormitanus c. Significasti. Et adeo est catholicum, ut Augustinus in multis locis hoc pro regula habeat legendi autores. Nec fuit ullus tam foedus haereticus, qui hoc negaret, nisi novi isti haeretici omnium temerariissimi Jutterboccenses Observantini, qui fronte sua meretricia sacratissimas Patrum doctrinas, quas nunquam legerunt, pronunciant pestiferas, absurdas, alienas a catholica doctrina. Nonne haec est in Spiritum sanctum blasphemia?

Sexto, quid Thomas praedicarit, nescio, nisi quod iterum video vestram malitiam prodere se ipsam. Nam cum ille in generali Praelatos carpserit Papas et Episcopos, quod utique non solum licet, sed etiam debet fieri, nisi Scripturas velitis negare et prohibere, ubi Christus fures, latrones, lupos reprehendit. Vos autem ei audetis pro culpa imponere, quod tunc recte fecissetis, si ille aliquem nominasset individualiter. Nunc autem detractatores et ca-

lumniatores estis, quia nihil legitis nec intelligitis. Quidquid autem allegatis, totum secundum cerebrum vestrum accipitis et secure pronunciatis. Quando satisfacietis illi et nobis pro tam gravi detractione?

Septimo, iterum vos proditis, dum Magistrum Franciscum accusatis, quod de literis Confessionalium docuerit stuppae retiaculum facere et prohibuerit bona opera, confessionem et ieiunia. Nec pudescitis ipsi vos fateri, quod talia ipse negavit vobis. Vos autem ad detrahendum accensi, accusatis eum de iis, quae ignoratis, quae ipse negat, quae aliorum relatu audistis. O intolerabilem et pestilentem temeritatem. Cur non exspectastis, donec sciretis? Cur non os virulentum cohibetis, nec ei neganti magis creditis publice, quam aliis narrantibus? Est ista caritas vestra? Didicistis hoc ex Regula vestra? Quid faceretis, si et nos publice vos accusaremus de magnis horrendisque monstris, quae vulgo de vobis iactantur? Novus mos accusandi ex aliorum relatu, ex propria suspicione, ex temerario iudicio Fratrem negantem nec convictum accusare.

Si laici quaerunt de ieiunio aut confessione ex evangelio, recte faciunt. Et vos tenemini ad responsionem, debetis enim scire evangelium. Si non potestis respondere, desinite iis, qui possunt, detrahere.

Ultimo, quod Lector nunc negavit Papam solum esse Vicarium Christi, et Petrum esse principem apostolorum in potestate, et nullum esse casum reservatum iure divino, recte dictum est. Sed, ut video, nescitis, quid sit ius divinum vel ius humanum, et estis in utroque iudices cum fiducia, iure divino (ut D. Hieronymus multis locis probat) apostoli omnes sunt aequales, episcopi omnes sunt aequales. Imo addit idem Hieronymus, quod Presbyter et episcopus iure divino sunt idem. Quid hic facietis? An Hieronymum comburetis? An ipse quoque tunicam inconsutilem scindet vobis? Legite eum in Epistola ad Evagrium et in commentariis ad Titum et Ephesios, et videbitis ve-

stram negligentiam et temeritatem. Igitur Papa solum humano iure est Vicarius Christi, sicut etiam Romae scriptum est in ecclesia, matre omnium, Lateranensi.

In fine exspecto vestram Responsionem quantocius, ut sciam, an cervices vestras velitis inclinare, an erectis contra veritatem pugnare. Ego, ne dubitetis, vos egregie tractabo, et omnibus exponam miram vestram sapientiam. Bene valete, et Dominus det vobis recte sapere et velle, Amen. Si vultis esse amici, ero gratissimus, sin non vultis, age facite quod facitis. Ego nomen meum et verbum Christi non deseram, credite firmiter.

Vuitembergae Dominica Jubilate,
Anno M. D. XIX.
F. Martinus Lutherus Augustinianus.

Articuli

a Fratribus Minoritanis Jutterboccensibus Doctori Martino Luthero adscripti.

I. Nihil tenet de conciliis generalibus, quia non repraesentant universalem ecclesiam.

II. Papam negat Vicarium Christi.

III. Petrum negat principem apostolorum.

IV. Canones dicit institutos propter avaritiam summi Pontificis et aliorum Pontificum, quia nullus esset casus reservatus de iure divino.

V. Nulla dicit esse consilia evangelica, sed omnia, quae in evangelio sint, dicit esse praecepta.

VI. Dicit etiam, quod Deus exigeret summam perfectionem a quolibet Christiano, et observantiam totius evangelii.

VII. Confessionem Sacramentalem dicit non esse de iure divino, sed ex institutione Innocentii III.

VIII. Canones dicit docere avaritiam, superbiam, luxuriam.

IX. Hominem dicit non habere liberum arbitrium.

X. Multos Canones contrarios sacrae Scripturae, eamque extorte exponentes.

XI. Quod plus sit credendum simplici laico Scripturam alleganti, quam Papae vel concilio Scripturam non alleganti.

XII. Dicit non esse necessaria bona opera.

XIII. Deum praecepisse homini impossibilia.

XIV. Christus nihil sibi meruit, sed tantum nobis.

XV. Bohemos esse meliores Christianos nobis.

Contra Malignum

Johannis Eccii Judicium super aliquot articulis, a fratribus quibusdam ei suppositis, Martini Lutheri Defensio.

Errores item haeretici XXIV. ex Eccii Fratrumque dogmatibus consectanei.

F. Martinus Lutherus Bono Lectori S.

Legimus in evangelio, Judaeos, quando Christum perdere quaerebant, nec haberent in quo accusarent, verba eius captasse atque depravasse, et crimina adversus eum mendaciis suis composuisse. Quale est, cum reddenda quae sunt Caesaris Caesari docuisset *), quod homicidae illi in aliam partem rapientes criminati sunt, eum prohibuisse tributa dari Caesari: ita cum illos templum suum soluturos praediceret in signum, illi templum Dei ab eo solvendum et in triduo reaedificandum interpretantes tanquam blasphemum accusarunt.

In tales et ego, mi lector, novos quosdam sanctos nuper impegi, qui eadem invidia languentes, cum Christi verbis per me expositis resistere non possent, coeperunt mendosos aliquot articulos effingere mihique adscribere, ut ipsos veros damnarent. Et, ut totam noscas fabulam, sunt nobis fini-

*) Matth. 22.

timi quidam fratres, qui cum auditoribus meis ad se vocatis familiariter congressi privato colloquio super doctrina mea contenderunt (nam, ut sunt homines de Deo penitus desperantes, fame se perituros timent, nisi populum suis naeniis ac fabulis, vel a se vel suae farinae fratribus excogitatis, sibi conciliarent). Quos cum neque convincere, neque eorum doctrinae resistere possent, collegerunt articulos, quos ex eo colloquio male apprehenderant, sparserunt eos ubi poterant, obtulerunt sub nomine meo magnatibus, ac iam vulgo quoque me traduxerunt.

Ego qui eorum ruditatem miseratus haec floccifeci, sciens quod non modo citra, sed contra quoque voluntatem suorum, tum maiorum, tum omnium, qui eiusdem professionis sunt, id tentarunt. Scripsi tamen eisdem, primum benevole monens, ut sibi temperarent, ne forte incendium novum contra se ipsos conflarent: aut si fiderent suo ingenio et scientiae, proximam sibi Vuittebergam venirent, disputaturi ac confutaturi errores meos. Simul addidi, qui essent falsi, et qua ratione quique intelligendi. At fratres, non hoc quaerentes, quo veritatem agnoscerent, sed quomodo me detractionibus et calumniis opprimerent, speraverunt fore, ut製 Ecciana autoritate ex mendaciis veritatem facerent, et quod male ac temere tentarant, illius nomine publice ornarent.

Eccius vero occasionem adversus me insaniendi libentissime pro modestia sua amplexus, informationes effutivit super eosdem velut gaudens ac gratulans, quod me proscindere in tergum neque monitum nec cognitum liceret. Huc enim maligna eius invidia ab initio nominis mei semper spectavit. Similem namque ludum et in virulentis Obeliscis suis iam antea in me luserat, quem ego iam diu benevolentissime nisi ei ignovissem, talem forte orbis Eccium spectaret, ut Silvester meus eius comparatione et doctissimus et speciosissimus haberetur. Nam mihi non est difficile, Eccium Eccianamque

scientiam suis pingere coloribus, qui norim hominem intus et in cute, qui, ut lupus ad philomelam dixit: Vox est, ac praeterea nihil.

Ego vero, etsi indignior sum, quam ut his Christi Domini mei tentationibus conformer, qui inferna millies merui, tamen quando sic placitum est in oculis misericordiae Dei, non abiiciam gratiam eius, et cum invidia invidisque ac malevolis calumniatoribus libenter negotium habebo, non minore fiducia veritatem contra mendacia defensurus, quam illi praesumpserunt mendacia contra veritatem producere.

Quare te, lector carissime, rogo in hac re, nec mihi, nec Eccio, nec fratribus illis faveas, sed purae et simplici veritati purum et a studiis partium alienum animum adverte, solumque id specta, non quam multa illi vel ego adduxerimus, sed quam apte, quam proprie, vel ad sacram Scripturam, vel ad iustam rationis opinionem. Quod a te hoc nomine quam enixe peto, quod mei moris sit, non adeo multa, sed eadem proprie et quantum fieri potest, apte ad rem adducere.

Eccii contra unicus scopus sit, quam plurima eademque tum peregrina, tum pugnantia producere, solum ut multa saliva coacta multum spuat, nulla prorsus ratione habita, unde, qua, quid aut quo valeat quod loquitur, neque enim mihi in istis Sophistis aliud aeque displicet, quam quod dedita opera a verbis sacrae Scripturae fugiunt. Quorum unus mos est dicere: Sancti sic dixerunt, numquid tu maior es patre nostro Abraham?

Tu vero, lector, illud Augustini utrinque adhibeto fidelissimum documentum, quo dicit: Ego solis eis libris, qui canonici appellantur, hunc honorem deferre didici, ut nullum scriptorem eorum errasse firmissime credam, ceteros vero, quantalibet sanctitate doctrinaque praepolleant, ita lego, ut non ideo verum existimem, quia ipsi sic senserunt, sed si canonicorum librorum autoritate, vel probabili

ratione mihi persuadere potuerunt. Hoc est, quod B. Paulus quoque dicit: Omnia probate, quod bonum est tenete*).

Has sancti spiritus regulas Eccius meus semper et egregie contempsit, verba textus in sacris literis prorsus pro fabulis habens, quo fit, ut neque scripturas ipsas, neque Patrum, quos iactat, sententias recte possit aut intelligere, aut aptare, et hac temeritate impleat illud Pauli 1. Timo. 1.: Volentes esse legis doctores, cum ignorent, neque quid loquantur, neque de quibus affirment. Quae omnia, an vere de Eccio dixerim, iam ecce tu ipse, lector, clare videbis.

Ceterum, quod in Eccium mihi invehendi digna esset occasio, quia pactum, quod tanto tumultu nobis Lipsiae extorsit, ipse primus hoc maledicae scriptionis genere sine causa rupit, interim dissimulabo, contentus, quod foedifrago et maledico calumniatori coactus sum respondere, gaudensque, quod non mihi, sed suae temeritati imputare cogitur pacti laesa iura. Vale, optime Lector.

Articulus primus.

Nihil tenet de conciliis generalibus, quia non repraesentant universalem ecclesiam.

Hunc non esse meum, credo intelligit, quicunque Resolutiones meas et Dialogum contra Silvestrum legerit, quando id unice deploro ac gemo, nos dignos non esse videre legitimum concilium. Ut taceam, quod ipsa fraternalis latinitas, a tropo meae locutionis abhorrens, satis indicat, invidiae commentum esse. Sed Eccius, si boni viri voluisset officio fungi, fratres compescere debuit, aut fratrum Mercurios, et sententiam meam (quam utique noverat) ostendere. Nunc vero, ut ostendat se gaudere alienis malis, addit super dolorem vulnerum, et virulenta mendacia fratrum **) confirmat,

---

*) 1. Thess. 5. *) Minoritarum in Juterbock.

eo ipso, quo non compescit, praesertim non audita parte altera. Certus enim sum, hoc nolle ipsum a me sibi fieri, quod ipse facit mihi. Neque patiar eum se expurgare, quod meam personam non designatam a se forte dicet. Non enim alio studio nomen meum his suis larvis ineptissimis interseruisse credi potest, quam ut haec monstra mihi inureret, tantus est homini ex maledicta gloria invidiae morbus.

Credo autem auditores meos forte dixisse, concilium generale saepius errasse, et errare posse, tum quod rara sunt concilia illa legitime generalia, quale Nicenum fuit, hoc enim dicentes verissime dixerunt. At illi pro rusticitate sua ex particulari mox intulerunt universalem, omne videlicet concilium reprobatum assumentes. Hoc autem eo facilius credo, quod multa similia mihi ab eisdem impacta sunt, nam cum docerem opera quaedam bona male fieri, mox criminati sunt, quod omnia opera bona negarim. Et cum Sanctos invocari pro pecunia et re temporali parum Christianum esse docuissem, statim invidia magistra iactaverunt, me cum Pighardis negare Sanctorum culturam. Adeo his Eccianis theologis placet error et populi Christiani seductio, ut eos pro ventre suo non pudeat etiam apertae veritati resistere. Ita concilium quodlibet negari a me mentiuntur, ubi aliquod unum vel errasse vel errare posse dixi: digni plane discipuli Eccio magistro.

Articulus secundus et tertius.

Papam negavit vicarium Christi.

Petrum negavit principem apostolorum.

Hic vide, quaeso te, lector, an Eccium meum debeas theologum an sophistam existimare.

Primum fraternalis invidia articulos non integre posuit, omittens hanc partem (iure divino), nam si hanc addas, catholici sunt articuli.

Sed Eccii videamus inaestimabilem et vere Eccianam eruditionem, assumens enim articulos con-

futandos, iure divino, multam sane evomit probationum crapulam, autoritates Scripturae et Patrum sic tractans, ut appareat a convivio, et a calicibus hanc crapulam ab eo eructatam.

Primo probat ex promissione Petro facta, Matth. 16: Tu es Petrus et super hanc Petram aedificabo etc. Hoc est iuxta Eccium, Tu es vicarius Christi, et apostolorum princeps, iste est enim modus Scripturae interpretandae apud Eccium. Neque enim aliter decet eum, qui grammaticam insigni fastidio contemnens grammatistas et pulverulentae scholae magistros appellat, qui suas lamias in sacris literis non adorant. Sed videamus sophistae impias verborum Christi depravationes.

Principio hoc verbum Christi: Tu es Petrus etc. oportet quod habeat unum, primum, principalem et proprium sensum, in quo Christus ipsum protulit. Hic autem vel est iste, quod per petram intelligitur Christus ipse, vel apostolus Petrus, uterque principalis esse non potest, quia ex duobus sensibus nihil probari potest. Si utrumque Eccius confitetur, iam prorsus nihil probat, quia qua facilitate ipse per petram Petrum, eadem ego Christum accipiam. Imo non licet, nisi bono moderamine, quod infra dicam, verbum Scripturae de Christo dictum alteri tribuere. Si autem alterum tantum sequitur, scilicet, quod petra sit Petrus, nec simul permittit alium quoque valere, iam impius depravator est Eccius, quod demonstro.

Primo, quod nusquam in sacris literis Petrus petra dicitur, sed Christus ut 1. Corinth. 10: Petra autem erat Christus, et Matth. 7. comparabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram, et infra: Fundata enim erat super petram. Adducat ergo Eccius etiam vel unum locum Scripturae, ubi Petrus dicatur petra. Plus mihi valet unus locus Scripturae, quam omnes doctores per Eccium adducti, quamquam nec ipsos recte adduxit, ut videbimus.

Secundo, etiam in praesenti loco Christus manifeste distinguit Petrum a petra, nam si vellet per petram intelligi Petrum, dixisset: Tu es Petrus et super te aedificabo ecclesiam meam, at cum repetit

petram, manifeste indicat, aliud esse Petrum et aliud petram, quam per pronomen, hanc, secernit a Petro, demonstrat et exprimit. Et sic ex textu praesenti facile prohibebo, ne Eccius possit ostendere, Petrum esse petram, sed et textum, ipse pessime sibi conscius, ob hoc maxime fugit, quod sentit eum contra se stare, nec posse quidquam ab eo promoveri per ipsum. Ideo ad doctores fugit.

Tertio, quaero, an Petrus sit pars ecclesiae, si est pars ecclesiae, ergo non potest esse petra in hoc loco, quia Christus dicit: Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Quare Petrus, cum ecclesia aedificatur super petram, et non est petra ipsa, nisi Ecciano interpretandi more idem super se ipsum aedificari garrias. Videsne, quid sit relictis verbis Scripturae Patrum dicta sine iudicio legere? Aut ergo Petrus non est petra, super quam ecclesia aedificatur, aut non est pars ecclesiae, quae aedificatur super petram.

Quarto, verbum aedificari verbum spiritus est, significans per fidem incorporari et crescere in Christo. Ideo non sine pravitate cogi potest ad potestatem regendae ecclesiae, quae sine fide geri potest, nam potest tam papa quam subditus malus esse. Quare prorsus nihil ad rem pertinet tota ista autoritas, quae nihil de primatu aut potestate regiminis (quae sine fide haberi possunt), sed de fide in Christum solum sonat. Sicut et Matth. 7: Fundata enim erat super petram, ubi loquitur de persecutionibus. Sed constat, quod potestas regiminis, qua fundat Eccius ecclesiam, nihil potest in persecutionibus (cum et ipsa patiatur), sed fundatio fidei in Spiritu super Christum servat. Ita 1. Petri 2. docet Petrus, ut super Christum aedificemur domus spiritualis.

Expostulo ergo ab Eccio, ut mihi unum etiam locum ostendat Scripturae, ubi aedificare significet suum somnium de regimine. Quod ubi non fecerit, nihil est, quod Patrum dicta sine textu, sine iudicio profert. Non enim licet claro textui contradicere per quorumcunque autoritatem.

Sed et illam sequelam, qua dialectica didicerit, vellem scire, Ecclesia aedificatur super aliquid (ut Petrum), ergo illud est vicarius Christi, et princeps apostolorum. Ergo, si supra fidem aedificabitur (sicut verum est), fides est vicarius Christi, at hunc vicarium quis videbit? Non ergo Petro hic regimen promissum est, ut depravator caecus errat, sed ecclesiae constructio in spiritu fidei descripta, in cuius Petrus persona confitetur petram, claves accipit, ut unaminiter dicunt S. Patres.

Jam secundo probat, Petrum esse iure divino vicarium Christi, aeque digno Eccíana sapientia argumento, videlicet ex nominatione, quia primus nominatur inter apostolos, Matth. 10. Putasne anxium istum sophistam vehementer gavisurum fuisse, si potuisset invenire, Petrum fuisse primo ad apostolatum vocatum? Nam qua gloria Eccius ex nominationis ordine Petro primatum tribuit, eadem alius ipsum Andreae tribuet ex vocationis ordine, cum sit prior Petro in vocatione, praesertim cum ad hoc autoritas sit Pauli apostoli, qui ideo antecessores et magnos apostolos vocat, quia ante se fuissent vocati. Surgat itaque Andreae aliquis tutor, sicut Eccius Petri, et nominationi Petrinae obtendat vocationem Andreae, et videbis apparere, Andream esse primum.

Doleo theologiae titulos in haec ridicula commenta et aniles nugas descendere, quasi ideo aliquis sit potestate superior, quia nominatur prior, cum sic quamlibet rem mundi oporteat esse altera maiorem, quia potest primo nominari. Nonne inter cardinales, episcopos, imo ut in Scriptura maneamus, Ruben *) prior est inter patriarchas nominatus, et tamen non iure divino eorum fuit maior. Et Stephanus prior nominatur inter diaconos, ergo iure divino rector eorum. Et Lucas ante Johannem in evangeliis, Marcus ante Lucam nominatur, ergo rector eiusdem. Sed et Jacobus post Petrum ante Johannem nominatur, ergo Jacobus rector erit Jo-

*) Gen. 49.

hannis, iure divino. Et ultimus apostolorum a penultimo regetur, quia, quae ratio primi ad secundum, eadem erit secundi ad tertium. Tum vide chaos magnum quaestionis, Petrus, Jacobus, Johannes, suo ordine nominantur frequentissime, at Matth. 10 Andreas locum secundum habet, Philippus tertium, Bartholomaeus quartum.

Sed piget pudetque me tam insulsae dialecticae Eccii, ex ordinis primitate potestatem regiminis inferentis. Quid tum dicet ad Paulum Gala. 2, qui Petrum postponit Jacobo minori, episcopo Hierosolymitano? Ergo Jacobus ex nominatione erit rector, tenet consequentia ab autoritate Eccii, per novam dialecticam. Sed et Johannis 20. Andreas primus et nominatur et vocatur ante Petrum. Itaque vides, quam soleat Eccius ludere in sacris literis, quodvis ibi aliud, quam veritatem quaerens.

Tertio probat Eccius egregius eundem primatum ex solutione tributi, Matth. 17. Nisi esset sibi de errore et defectu veritatis conscius, putasne, tam anxie, tam ridicule quaereret suffragia? Quantis eget mendacium, ut verum videatur. Ista sane anxietas satis magnum argumentum est, se teste conscientia suscepisse mendacii patrocinium. Non eget veritas simplicissima et aperta tam extortis ac violentis suffragiis, sed ipsa sibi satis est.

Ad rem.

Gratias Eccio, quod Petrum solum aequatum Christo dicit in tributo dato, nam nunc discimus, Petrum Christo aequalem, cuius prius didicimus esse inferiorem et vicarium, ita in arbitrio est Eccii, ex Petro facere quodcunque visum est.

Obsecro, cur non vidit aut oblitus est, quod aequalitas passionis, aequalitas miraculorum, aequalitas verbi et multa alia, Petrum non fecit principem, quarum quaelibet multo maior est, quam aequalitas tributi dati? sed et omnes homines aequales sunt in humanitate, quae est omnium summa et admiranda aequalitas, ex qua omnis dignitas hominibus, et tamen nulli ex hac sequitur primatus regiminis.

Qnid vero, si aequalitas ista census indicet minoritatem Petri, ut quia apostoli alii liberi a censu fuerunt, ut et textus indicat, quod censum dare sit non filiorum regis, sed servorum et inferiorum, ideo Christus cum Petro se subieeit inferioribus, quod aliis apostolis non praecepit, sed et apostoli, cum idem argumentum conciperent, quod Eccius, suspicantes Petrum ob id primum fore, coeperunt quaerere, quis esset maior. Acceperunt autem solutionem argumenti eiusdem per interemtationem[1] sequenti capitulo, prohibiti, ne quis maior inter eos esse cuperet.

Apostoli autem solutionem quidem acceperunt, sed Eccius forte maior apostolis, et etiam Christo, inconclusibilis, non est contentus solutione Christi, adhuc versat quaestionem, et determinat partem contrariam Christo, laudabili more Scholasticorum, et invenit cum suis mendacibus Sophistis novum genus illusionis (distinctionis volui dicere) sacrae Scripturae, dicens, Non maioritatem ibi prohibitam, sed ambitionem, cum eadem ratione dicendum sit, non servitutem, sed cupiditatem servitutis praeceptam, quando dicit Christus: Qui vult maior esse, sit vester servus. Iste enim est mos impiorum istorum depravatorum. Itaque autore Eccio non est necessarium, ut serviamus invicem, sed sufficit, ut cupiamus servire, sicut opus est non ambire maioritatem, est tamen maioritas adeunda.

Sed facessant larvae lamiarum et nocturni Eccii lemures, Christus occasionem ambitionis amputavit, tollens maioritatem, et praebet occasionem humilitatis, imponens servitutem. Ille ergo maior est in ecclesia, non qui multa ditione dominatur, sed qui multa humilitate servit. Iste est sensus purus evangelii, si venena Ecciana excluseris, cuius ingenium est Abimelech *) imitari, et caesis de saltu zelmon ramis ignem facere, seu, ut Isa. 44., de ligno Scripturae sibi idolum facere, dum unum lo-

1) In ed. Jen.: interpretationem.
*) Judi. 9.

quum apprehendit, praecedentia et sequentia penitus contemnens.

Quis vero non rideat, si Dominus et servus aliquo casu simul capiantur, simul solvant censum aequaliter, statim hunc servum ceteris omnibus servis Dominum fieri hoc ipso casu. Sed ista mendicitas suffragiorum indicat Eccianam esse causam pessimam.

Quarto probat eundem primatum ex confirmatione ei commissa, et indefectibili fide, Luc. 22: Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. Nec opus est, ut Eccius verba ista ponderet, quid velint, sed iuxta suam dialecticam inferat, quodcunque voluerit, quia ad necessarium sequitur quodlibet. Quare et hic syllogissat, Confirma fratres tuos, ergo Petrus est omnium princeps, prima pars est necessaria, quare quodlibet sequitur, nova, ut dixi, dialectica.

Obsecro, quid hoc ad primatum Romanae ecclesiae, quod Petri fides non sit defectura? An fides et potestas regiminis sunt idem apud Eccium? ergo quicunque habent fidem Petri, sunt principes, vicarii Christi, habent autem omnes fidem Petri, quia omnes credunt, quod Petrus, sicut Paulus Ephe. 4. dicit, Una fides etc. Non enim de fide Petri personali locutus est Christus, quia haec cecidit, sed de fide ecclesiae, quam Petrus tenebat, nam et ego fidem Petri habeo, et, ut 2. Corinth. 4., habentes eundem spiritum fidei. Haec, inquam, fides nec cadit, nec deficit unquam, quia in Petro deficiens orta est in latrone.

Jam confirmare accipitur dupliciter (ut et ego distinguam), uno modo, ut confirmationem potestatis significet, qua hodie episcopi facta, verba confirmantur. Hoc modo Ecciana larva accipit hoc loco. Alio modo pro exhortari et consolari tribulatos et afflictos, ita hic Christus accipit, quod ex verbo Christi liquet: Et tu aliquando conversus etc. ut scilicet lapsos corroboraret verbo.

Hic patet, quod nulla potestas traditur, sed officium fraternum et caritatis commendatur, quod nemo

illorum quaerit, qui primatum regiminis quaerunt, quod sine primatu ipsum impleri potest, tam ad inferiores quam superiores, et aequales. Ergo generali sententia nos omnes in uno Petro docemur, exhortari infirmos et consolari lapsos.

Sed age, retorqueamus in ipsum autorem ineptas suas nugas. Si per verbum, confirmare, datur primatus Petro, iam nullus est successor Petri, nisi confirmet fratres suos, ipse primo conversus et indefectibilem fidem habens. Aut ergo necessaria erit papae fides, et exhortandi officium, aut his verbis prorsus nihil potest gaudere, nec successor Petri haberi. Et ubi tunc erunt pontifices, qui iam multis annis non confirmaverunt, sed fide et verbo inanes solum fulminibus confregerunt substantias fratrum, bellis, dolis, censuris, plus quam tyranni consumpserunt? Hos necesse est Eccius fateatur non fuisse successores, quare nec pontifices. Ita fit et iusto Dei iudicio excaecentur Eccius et sui discipuli, dum divinas literas de spiritu fidei et officio loquentes trahunt ad dignitatis pompam, labantur in pestilentissimos Donatistarum et Pighardorum errores, ut, si non volunt negare verba Christi, cogantur affirmare malos pontifices non fuisse pontifices, nec successores Petri.

Arrigat ergo aures grammaticae contemptor. Hic Christus apertis verbis Petro, non nisi converso, non nisi indefectibili fide credenti, imponit non dignitatem, sed officium confirmandi. An nova Eccii grammatica docendi sumus, fidem non deficientem significare potestatem regiminis? Quare successor Petri non erit, nisi conversus fideque praestans confirmet lapsos. At quis hominum ab his oneribus non fugiat?

Aliis ergo verbis iste otiosus dignitatis ac potestatis primatus statuendus est, haec verba fidem et officium Petri postulant, quod si Petri et successoris, aut nihil ad eum pertinent. At quis nos certos faciet, quisnam conversus fide praestet? Relinquitur ergo his verbis, generalem omnibus tradi doctrinam, nihil Petro externi principatus conferri.

Quare textus est quaerendus, qui non de fide aut conversione Praelatorum, sed de sola potestate loquatur, quae sine fide esse possit, qualis est illa Roma. 13: Omnis potestas a Deo etc.

Similiter dicemus de tributo, quod Petri successor non sit, nisi qui aequaliter Christo et Petro *) solverit imperatori et principibus mundi tributa. Ubi ergo manent ecclesiarum privilegia? Videsne, quantum impiae Eccii glossae aperiant foramen laicis principatibus? Nam si tributi aequalitas probat primatum in Petro, debet etiam eundem probare in suo successore, ne sit Christo inaequalis et Petro dissimilis. Qua sapientia Eccii quid aliud discimus, quam omnes pontifices fuisse impios et haereticos, qui statuerunt de rebus ecclesiae non alienandis, censu, tributo, vectigali liberis. Denique funditus haec Ecciana sententia subruit ius canonicum.

Aut confitebitur Romanos pontifices Petro inaequales, et per hoc non Petri, nec Christi, sed aliorum potius apostolorum esse successores, qui non solverunt. Ita fit, ut quandoquidem tributi pensio honoris et dignitatis fuisse in Christo et Petro asseritur, successio Petri stare non possit, nisi clerici omnes subiiciantur potestatibus temporalibus, maxime Romanus pontifex, quem prae ceteris convenit aequali honore et dignitate cum Petro fulgere, hoc est, omnium maxime subesse in temporalibus pensionibus.

O Eccium tutorem Romanae ecclesiae, quo clamore me persequeretur, si hoc cahos malorum fuissem adortus contra privilegia Romanae ecclesiae? Adeste ergo, principes terrae, utimini iure vestro, evangelium vobis, autore Eccio, tribuit, ut pontifices Petri successores esse non possint, nisi vobis pendant[1]) tributa, imo auxilio vestro cooperemini, augete dignitatem et honorem illorum, id est, ut plus quam ceteri Christo et Petro aequales sint, plus pendant [1]) omnibus aliis.

Sed huc rotari debet, qui spiritus sancti verba

---

*) Matth. 17.

1) In ed. Jen.: pendeant.

in suas nugas molitur transformare. Vides iam, hac ratione Eccium omnes articulos Vuicleff et Huss, omniumque Bohemorum asseruisse, defendisse decreta, omnesque Decretales evacuasse, concilium Constantiense articulorum damnatorum caput damnasse, et mirabili circulo id lusisse, ut, dum pro ecclesia contra Bohemos pugnat, velut insanus contra ecclesiam pro Bohemis triumphat.

Tertio et illud: Tu es Petrus etc., quando verba Christi sunt aperta, non cuilibet, sed beato Simoni Bariona, qui revelante Patre Christum cognoverat et confessus fuerat, dictum est: Tu es Petrus, Tibi dabo. Non permittam hoc Eccio meo, ut hoc verbum ulli alteri aptet, quam ei, qui similis sit Petro, habens Christi revelationem, et spiritum sanctum. Nam talem successorem Petro haec verba quaerunt, nec quidquam faciunt ad successorem, sine fide Petri, qui aliis quam istis verbis statui debet. Quare iterum Eccius Donatista et Pighardus cogitur dicere, malos pontifices non esse pontifices, aut hunc textum ad malos non pertinere, sed tantum ad bonos; at bonos certos [1]) nemo novit.

Quare in persona ecclesiae ipsa per Petrum dicta oportet intelligi, nec habet Eccius, quod hic obtendat, nisi forte maiores insanias. Cum enim primatus Papae sit res neutra, potens administrari tum a bonis, tum a malis, textus autem hic non de re neutra, sed necessaria, scilicet fide, loquatur, deinde primatus res temporalis et externa, fides res spiritualis et interna, clarum puto cuivis, quam apte Ecciana temeritas haec verba de primatu exponat.

Sed et ipse sentiens Chrysostomum sibi contrarium addit, quod Petrus pro apostolis responderit, tamen os et vertex apostolorum dicitur. Hoc enim volui, quod Petrus sit os apostolorum, et pro apostolis respondet, quod et Hieronymus hoc loco dicit, ergo non in persona sua, sed omnium loquitur. An non Eccius delirat, quod haec pro persona Petri inducit contra me, quae ipsemet fatetur pro

1) In ed. Jen.: certe.

me, in persona apostolorum, cum Petro fuisse gesta, sed, ut dixi, Eccio non fuit cura, quam bene, sed quam multa diceret, nec rarum illi est, simul pro se et contra se dicere.

Quinto probat ex Bernardo, quod Johann. ulti. per mare totus mundus significatur, subiiciendus Petro, qui in mari ambulavit.

Quid audio? Mare significat mundum, et Petrus super mare ambulat, ergo est princeps apostolorum et vicarius Christi, imo, quo sit huius dialecticae novae festivior consequentia, Petrus ambulat super mare, ergo successor Petri est dominus mundi.

Primum docendus est Eccius per Augustinum, quod figura nihil probat, quare, sive mare significet mundum, sive coelum, oportet mundi vocabulum expresse poni ad literam, et ibi ostendere, Petrum ambulare super mundum, nisi forte grammaticorum contemptor pro arbitrio suo quodlibet per quodlibet intelligere doceat.

Secundo, Esto, mare mundum significet, vide dialecticam insignem, Petrus ambulat super mundum, ergo est princeps apostolorum. Ex quo sequitur, quod apostoli sunt mare et mundus, quia Petrus super eos ambulat, id est, praelatus est eis. Sic Eccius. Si autem apostoli sunt mare et mundus, Petrus quid est? Nondum, quaeso, frons meretricis pudescit a tam insulsis deliriis suis.

Tertio quid, si verius per mundum significantur vitiosi affectus, quibus inquietamur, velut mare? At hos affectus, hunc mundum, hoc mare, cum quilicet Christianus calcet, et suspenso fidei gradu superambulet ad Christum in littore gloriae stantem, sequetur, quemlibet Christianum esse papam. Et Eccius iterum Donatisabit ac Pighardisabit, papam non esse, qui mare non calcat, id est affectibus mundanis non imperat, quia Petrum non refert, nec sequitur.

Quod si mare conculcare sit aliud nihil, quam super homines dominari, sine affectuum suorum imperio tantum externa pompa fulgere, quid prohibet etiam imperatorem temporalem esse Petri successo-

rem, cum et ipse super mare hoc ambulet, potestate dominante, sic Eccii temeritas, quae ad scripturas perdendas nata videtur, audet.

Sexto probat ex commissis ovibus, Johann. ulti., ubi papam constitutum dicit a Domino, secundum Chrysostomum et Gregorium, hoc est, secundum lemures et somnia Eccii, cum nec nomen papae in Chrysostomo et Gregorio facile invenias, sed videamus, haec enim ultima est Eccii autoritas ex sacris literis perdita (producta volui dicere).

Est enim dialectica eius haec, Christus dixit ad Petrum: Pasce oves meas, ergo Petrus est princeps apostolorum et vicarius Christi. Haec enim enthymemata apud Eccium vel demonstrationibus sunt potiora. Silvestrum et Silvestrinos rudes passus sum, sed eruditos eos reddit Eccius excellentissima ruditate sua.

Dico ergo, pascere oves, significat aliquando id quod dominari, praeesse, regere secure in otio, et oves nihil curare, et sic Eccius grammaticae novae magister accipit. Ita nullus est, qui non optet pascere omnes oves Christi, sicut videmus in Romana Curia ad hoc miris artibus contendi.

Aliquando, imo saepius, significat verbum Dei docere, orare pro ovibus, exemplo bono praeesse, etiam animam suam ponere pro eis, totumque se impendere, ut oves bene habeant. Hoc modo nullus est hodie, qui non in plurimam partem sollicitudinis, imo totam sollicitudinem velit vocari quam plurimos, et totum primatum hoc modo libenter cedere. Pro hoc primatu nemo certat, nemo ad hunc aspirat, quem omnes libenter admittimus cuicunque et non invenimus, qui admissionem nostram curet. Qui contra hunc scriberet, bene tutus esset a censuris ac homicidis istis Romanis adulatoribus, imo nec tantum possumus, ut huius primatus commissionem vel super tres animas dignentur acceptare. Cur ergo nos persequuntur? Asserimus primatum, optamus petimusque, ut Romanus Pontifex pascat omnes oves, tantum abest, ut nos vel unguem latum hanc potestatem ei imminuere velimus, ut unice

ploremus, quod ne unguem quidem latum ipsi dignantur eam acceptare.

Quare iterum Eccius depravat verba Dei, aut si integra relinquit, Donatistarum haeresim revocat statuens, pontificem non pascentem non esse pontificem, quia haec verba Christi incorrupte servata officium imponunt (sane omnium maximum et periculosissimum, scilicet verbi docendi, et moriendi pro animabus), aut nihil ad pontificem faciunt. Jam enim erat Petrus quod erat, apostolus scilicet et primus, quando audivit officium pascendi sibi impositum.

Addit tandem Eccius Coronidem his dictis, dicens, Si sancta mater ecclesia canit: Tu es pastor ovium, princeps apostolorum, tibi tradidit Deus omnia regna mundi. Primam particulam scilicet, Tu es pastor ovium, Eccius satis constanter parvi pendit, sicut et ii, quos palpat, quam si servarent, primum, ut dixi, nemo principatum omnium non tribueret, verum neque pasturam, neque principatum hunc, neque regna mundi hoc modo tradita ullus pontifex affectat, sed exhorrent omnes.

Quare sicut verba Christi sunt spiritualia, ita et ecclesiae. Omnia regna mundi tradita sunt Petro, ut doceat. Cui Petro? non uni personae, sed ecclesiae et apostolorum, in cuius persona, ut diximus, audivit: Tibi dabo claves regni coelorum. Eccius vero tradita regna mundi intelligit, ad dominandum, non ad serviendum.

Post haec inducit Patrum dicta (nam in hac materia multum laborat), primo Cyprianum de simplicitate Plaelatorum depravatissime inducit, ita ut malitiam plus quam inscitiam Eccii [1]) suam prodat. Cyprianus ibi contra Novatianos haereticos [2]) loquitur, ubi Eccius malitiose decerpit, quae pro se videntur stare, ceteris tacitis. Verba Cypriani sunt haec: Quamvis apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, et

1) In ed. Jen.: Eccius. 2) In ed. princ.: novatione[s] haereticis.

dicat *), Sicut misit me Pater et ego mitto vos, si cui remiseritis peccata, remittentur illi: tamen, ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem originem ab uno incipientem sua autoritate disposuit. Hoc erant utique et ceteri apostoli, quod Petrus fuit, pari consortio praediti et honoris et potestatis, sed exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia una monstretur.

Ubi hic Petrus princeps constituitur apostolorum, sicut depravator infelix garrit, sua nobis pro Cypriani verbis inculcans? Cyprianus parem honoris et potestatis gratiam palam asserit, sed quia unitas ab uno venit, ideo hanc potestatis parilitatem dicit inceptam ab uno Petro, quando dixit: Tu es Petrus, ut unitas ecclesiae monstraretur.

Vix similem et pulchriorem interpretationem vidi. Claret enim mentem S. Martyris esse, non Petrum esse principem apostolorum in regimine, quia clare dicit: Hoc erant ceteri apostoli, quod Petrus, sed quod potestas haec omnium aequalis sit primum data Petro, ut ab uno Petro non potestas Petri (ut Eccius delirat), sed unitas ecclesiae monstraretur. Non vult originem potestatis a Petro venire in apostolos, sed sicut unitas multorum ab uno venit, ita exordium a Petro inciperet, licet aequaliter omnia omnibus donarentur.

Merum ergo et frivolum commentum est Eccii, apostolos omnes fuisse pares in apostolatu, non in regimine. Tunc enim ceteri apostoli non fuerunt quod Petrus, nec parem habuerunt potestatem et honorem, ut Cyprianus dicit. An non est aliud regere, et aliud regi? Nonne inaequalis potestas et honor recti et regentis?

Etiam erroneum est, apostolatum esse aliud quam regimen, quia apostolatus officium regiminis est omnino. Distinctio ista nata est, quod coepit distingui inter dignitatem et officium, quod iuridicum est, non theologicum. Alioquin Cyprianus fuisset haereticus, qui sine autoritate Romani pontificis episcopos creavit, concilia habuit, et ordinan-

*) Joh. 21.

dorum episcoporum regulas praescripsit. Quae omnia Eccius nequissime tacet, ad statuenda mendacia sua contra veritatem.

Igitur vult Cyprianus, quod haeretici sunt cavendi, qui scindunt unitatem ecclesiae, non semper Romanae, sed cuiuslibet, in qua oriuntur, nam quaelibet est una, et tota universalis est una, quam totius et particularis cuiuslibet unitatem dicit monstratam in unitate Petri, qui sua unitate, velut origo sit cuiuslibet unitatis et totius unitatis, non disponens autoritate sua, sed Christi (inquit) sic disposuit. Verum legat lector Cyprianum, et videbit Eccium esse Cypriano per omnia contrarium. Non ergo Cyprianus contra scissores primatus, sed unitatis ecclesiasticae loquitur, quae in unaquaque ecclesia scindi et servari potest. Aut si per unitatem Eccius omnino potestatem intelligit primatus, caecus ille natus Joh. 9. etiam papa erit, quia sua unitate similiter unitatem ecclesiae repraesentavit, et quotquot alii, qui singuli a Christo sunt curati.

Secundo Augustinum inducit super Johannem, cuius ecclesiae Petrus apostolus propter apostolatus sui primatum gerebat personam. Obsecro, quanta est Eccii hebetudo? Augustinus dicit (quod ego semper volui), Petrum gessisse personam ecclesiae, quod Eccius intelligit principatum ecclesiae. Quis enim negat apostolum Petrum primum fuisse, primatum apostolatus habuisse, etiam principem apostolorum esse? Quid haec ad rem? non per hoc potestatem super eos habuisse probatur, quos paris potestatis fuisse dictum est a Cypriano. Nunquid ipse Augustinus a Romano episcopo fuit ordinatus? Ergo haereticus Augustinus, si intellexit primatum potestatis, et tamen egit in vita, ut solum primatum honoris deferret Romano pontifici.

Eccius dedita opera, sicut scripturas depravat, ita et dicta Patrum, ubi illi Petro tribuunt primatum honoris et ordinis, hic mox suo Leviathan autore addit, et nobis interpretatur potestatem, nec advertere prae crassitudine cerebri sui potest, quam S. Patres hanc potestatem nunquam agnoverunt.

Simul hoc quoque notandum, quod multa dicuntur in laudem S. Petri, quae nequaquam conveniunt eius successori ullo. Sic nonnulli S. Patres illud, Tu es Petrus, et: Tibi dabo etc. Petro tribuunt, quia certum erat ipsum esse sanctum, ideo ea verba ei aptari possunt, sed non mox ad successorem etiam pertinent, neque de successoribus ea ullus Patrum intellexit, sicut faciunt novissimi Scripturae depravatores, omnia sine iudicio Romanis pontificibus inflectentes, quaecunque de Petro legere possunt.

Sic Petrus potest petra dici, quemadmodum semel Augustinus facit, et Ambrosius, quia revera, quidquid de Christo ipso dicitur, mox de quolibet eius membro vero et proprio dici potest. Si quilibet Christianus est agnus, iustus, sanctus, petra, fundamentum etc. Verum haec, quia verba spiritus sunt, non mox successori aut Romanae ecclesiae aptanda sunt, cum successor Petri nesciatur, an sit membrum Christi.

Hic tamen sensus non est primus et principalis, quia de Christo omnia primo dici debent et proprie, de ceteris vero nequaquam, nisi pia digressione et abusu modesto, in quo, etsi non pugnant in contentione (nec consequentibus conveniunt), tamen sine periculo fidei sic intelliguntur.

Error ergo est, quod quaecunque de Petro ut sancto locuti sunt Sancti, nostri palpones mox de successore Petri intelligant. Quamquam secundum rei veritatem non solus Romanus pontifex sit Petri successor, sed omnes episcopi, quos ipse instituit, ideoque successor Petri longe minor est, quam ipse Petrus. Nec sequitur (etiamsi verum esset), Petrus fuit super universum orbem, ergo etiam Romanus pontifex est super universum orbem. Petrus in Romana ecclesia non relinquere potuit apostolatum suum, quem a Christo acceperat, sed episcopatum, quem ipse instituerat. Quare Romanus pontifex non plus habet a Petro, quam quilibet alius episcopus ab eodem Petro institutus.

Et huius argumentum est, quod Chrysostomus,

Augustinus, Ambrosius, et quicunque sancti Patres, qui S. Petrum super omnes extollunt, honoris quidem ornant praeconio, sed nec potestatem ei super omnes tribuunt. Nec ipsi in vita Romano pontifici subditi fuerunt, nec unquam de primatu Romani pontificis aliquid meminerunt, quod tamen Eccius suis foedis adulationibus et depravationibus statuere quaerit.

Tertio Hieronymum inducit contra Pelagianos, quid Platoni et Petro? Ut ille philosophorum princeps, ita hic apostolorum fuit, super quem ecclesia Domini stabili mole fundata est.

Respondeo, placet similitudo, sed nunquid Plato, philosophorum princeps, mox super philosophos dominatus est iure potestatis? Non, sed excellentia doctrinae et honoris. Ita Petrus princeps non potestate, sed honore primatus. Et quod super eum adificatam ecclesiam dicit, verum est sensu secundario, ut supra dixi, alioquin et ipse Petrus primario sensu, cum sit pars ecclesiae super petram, non super se ipsum aedificatus est. Abusus est verbo evangelii Hieronymus hoc loco, qui alibi contrarium dicit, evangelium interpretans ex animo.

Quarto Chrysostomum Matth. 16. Quid igitur Petrus, omnium apostolorum os et vertex totius consortii, sublimiora ipsum sapere fecit, et ecclesiae futurae pastorem constituit, et infra, hunc universo terrarum orbi Christus praefecit.

Haec si intelligat de potestatis iure, sine autoritate dicuntur, quia verba Christi hoc non habent, ut supra dixi.

Secundo, quia Chrysostomus ipse non servavit, ordinatus episcopus a Theophilo Alexandrino, non a Romano.

Tertio, quia etiamsi Petrus talis esset, non ideo Romanus pontifex talis esset, tum quod apostolus, ille episcopus, tum quod sanctus, ille forte peccator. Quare sensum Chrysostomi, ne cum praecedentibus pugnet, probo et accepto, quod Petrus os apostolorum fuit, ac per hoc non in sua persona locutus est, et audivit, Tibi dabo etc., ita praefec-

tus est toti orbi honore, et in ecclesiae persona, quae est mater omnium nostrum.

Quinto inducit Leonem, c. Beatissimus Petrus a Domino accepit primatum, verum est, sed non successor Petri idem. Sed cum Decretis nihil ago, quia frigidissime tractant verba Dei. Quod vero Bernardum inducit, non pugnat. Beda plus pro nobis facit, Petrum confidens apostolorum personam gessisse, ideo subdole solum nomen eius Eccius retulit, metuens eius sententiam sibi noxiam, adeo sycophantisat theologus.

Jam et Dionysium cap. 3. de divinis nominibus [1]) adducit, quasi hic de papa vicario Christi et Petro, super omnes ecclesias constituto, dicat, cum nihil illorum uspiam sit in Dionysio. Displicet mihi Ecciana ista audacia, quae tam contemptim de omnium ingeniis et studiis sentit, ut speret se universis, non secus ac stolidis et stupidis morionibus, posse abuti, allegans quae nusquam sunt, depravans, quae usquam sunt, omniaque pro mera libidine tentans. Quod si omnino placet, nomina autorum coacervare, consilium dederim, ut martyrologium aut calendarium apprehenderet, ne interim tot mendaciis Patrum et Scripturae verba conspurcaret.

Sexto Cypriani locum, quem Lipsiae non potuit indicare, nec modo audet nominare, nisi quod lib. 1. Epistolarum citat: adeo nón ipse legit autores, sed per compilatores excerpit dicta, quae suo serviant errori quacunque specie. Respondeo tamen, quod est Epistola tertia lib. 1. ad Cornelium, quam Lipsiae nescio ad quem esse somniavit [2]).

Post ista (inquit) adhuc insuper pseudepiscopo sibi ab haereticis constituto navigare audent, et ad Petri cathedram atque ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est etc. Tunc infert Eccius: Ergo Romanus pontifex iure potestatis omnibus superior est. Sic enim perpetuo delirat, quidquid voluerit in Patrum dictis intelligens. Cyprianus

1) In ed. princ.: de di. no. 2) Ibid.: somniant.

hic contra haereticos unitatem ecclesiae tuetur, non potestatem Romani pontificis, principalem vocat ecclesiam, et bene, quia primus apostolorum ibi Petrus, et inde orta est in alias ecclesias unitas (inquit) sacerdotalis. Unde? a Petro scilicet, secundum superiorem autoritatem eiusdem Cypriani, non quod Petrus omnes sacerdotes fecerit, sed quod Christus apostolis parem potestatem tribuens, ab uno Petro incipiens, unitatem ecclesiae monstraret.

Errat ergo Eccius, qui hoc verbo putat sacerdotes omnes ex urbe Romana venire, et debere haberi. Sic enim nulli apostoli ordinassent episcopos. Et ipsemet Cyprianus non ex urbe suum retulit sacerdotium, nec ullus Africae et Orientis episcopus. Quod Eccius fortiter transit, solum in literis et syllabis sophistica pertinacia haerens, quo faciat nobis Cyprianum haereticum, cuius verba pro iure suo divino contra vitam eiusdem torquet.

Septimo Hieron. ad Evagrium, Nec altera urbis Romae, altera totius orbis existimanda est ecclesia. Vide hunc audacem et impium impostorem, D. Hieronymus id agit ea epistola, quod omnes episcopi sunt aequales inter se, et presbyteros eosdem, quos episcopos esse. Breviter, haec epistola vel sola funditus evertit adulatorium dogma Eccii de primatu Papae, iuris divini, ita ut Lipsiae per eandem a me petitus coactus sit confugere ad commentum distinctionis suae inter apostolatum et regimen. Clare enim ibi dicit Hieronymus, episcopum altero superiorem fieri potentia divitiarum, non sacerdotii dignitate. Eiusdem meriti, inquit, est episcopus Romae et Eugubii etc.

Plane ergo patet, Eccium his larvis aliud non quaesiisse, quam ut illuderet simplicium et rudium animabus, et S. Hieronymo imponeret suas impias depravationes, dum ea allegat, quae maxime contra eum pugnant.

Sed neque quid velit possum divinare, quando dicit: Non est altera urbis Romae, altera totius orbis ecclesia. Hieronymi sententia clara est, orbem esse maiorem Urbe, sicut ibi dicit, ergo id sentiri

in Roma, quod in toto orbe, cum sit una ecclesia, nec Roma [1]) divisa ab universali ecclesia. Eccius autem pulverulentas grammatistarum scholas fastidiens suasque dialecticas sequens, hoc vult, Non est altera Romae, altera totius orbis ecclesia, ergo Papa est vicarius Christi, et princeps episcoporum (nam hanc suscepit probandam). Et consequentia est clara, si modo insanire licet, et phrenetico capite syllogisare. Aut forte hoc voluit, Non est ecclesia dicenda, quae non est sub Romana ecclesia. Verum haec Eccius, non Hieronymus dicit, imo Hieronymus contrarium dicit. Vide epistolam.

Quid ergo mirum, si sophistae eiusmodi Scriptorum discerptores prorsus nec sua nec aliena intelligant, cum quidquid apprehenderint, suis afforment somniis, et contaminent ludibriis?

Eundem Hieronymum ad Damasum quoque citat, sed nomine tenus, facturus lectori simplici suspicionem de re, quae in Hieronymo non habetur. Nam id Eccius quaerit solum, ut qua potest arte lectorem subvertat potius quam erudiat. Hieronymus ibi cum piscatoris successore loqui se dicit, et Romanam ecclesiam commendat, quod nunquam sit haeretica pravitate contaminata sitque docente Christo supra petram aedificata. His dictis Hieronymi verissimis Eccius addit adverbium, tantum, quasi haec soli Romanae ecclesiae conveniant, quando Christus totam ecclesiam suam (quae non est sola Romana) super petram aedificaturum se promittat. Verum, quid Eccio et Christo?

Octavo Ambrosium adducit ex Decretis, nam non vacat legere originalia. Non habent haereditatem Petri, qui fidem Petri non habent. Obsecro, quis haec unquam negavit? An est altera fides Petri et Pauli et omnium apostolorum? Aut altera fides Romanae ecclesiae, et totius orbis? Habet totus mundus fidem Petri et Romanae ecclesiae, imo, quod Eccius miretur, Romana ecclesia habet fidem

1) In ed. Jen.: Romana.

meam. Quid ergo? habet fidem Petri, ergo Petrus est dominus omnium, iuxta novi huius dialectici regulas. Sed et prophetae in vetere Testamento habuerunt fidem Petri, sicut Paulus dicit 1. Cor. 10: eandem escam manducaverunt, ergo fuerunt sub potestate Petri, aut Eccio magistro haeretici fuerunt.

Jam, si habere fidem Petri est sub Petro esse, quam fidem habet Petrus ipse? aut sub quo Petro erit ipse? Ita si habere fidem Romanae ecclesiae est sub Romana ecclesia esse, sub qua ecclesia est ipsa? an sub se ipsa, quia habet suam fidem?

Credo te, lector, iam diu saturum esse insulsissimarum istarum naeniarum Eccii, quas vides, quam sola grammatica potuisset Eccio diluere, quam ridet dici utilem ad sacram Scripturam magis, quam sua sordida phantasmata.

Eundem iterum allegat: Typum Romanae ecclesiae in omnibus sequimur. Et nos sane, quantum ad fidem attinet. In aliis Ambrosius non sequebatur, nam sabbatho non ieiunabat cum Romana ecclesia, et habet illa eadem ecclesia Mediolanensis usque in diem hodiernum alium typum in ritibus, quam ecclesia Romana. Nihil ergo est fumus iste Eccianae loquacitatis: Sequimur typum Romanae ecclesiae, ergo Romana ecclesia est super omnes ecclesias. Sufficit, quod Eccio ista probentur, qui nec dignus est melioribus duci rationibus, quia sponte errorem sequitur.

Nono iterum Augustinus: In Romana ecclesia semper apostolicae cathedrae viguit principatus. Manhu, Eccii Augustinus ecclesiam Romanam habere dicit principatum apostolicae cathedrae, qui et alibi, ut lib. 2. cap. 8. doctrinae Christianae ecclesias apostolicas ceteris solet praeferre. Eccius vero de suo addens principatum apostolicae cathedrae intelligit principatum universalis ecclesiae, per cathedram ecclesiam, per apostolicam catholicam: accipiens nimirum beneficio grammaticae contemptae.

Post haec dicit, se omittere Decreta, et bene facit, quia sunt contraria sibi ipsis. Nam ea, quae

a sordidis notariis consarcinata, definiunt pro Eccio, quae autem a doctis pontificibus, ut Pelagio, Gregorio, statuunt pro me, ut ostendi in Resolutione mea novissima.

Sed et conciliorum nomina recitat, quia nihil in iis pro sua sententia statutum est, excepto Constantiensi, quod tamen hic tacet, quia novit et ipsum esse dubium, imo contra se. Ego pro me habeo Nicenum et Africanum, imo sex prima et celeberrima, ut in Disputatione Lipsica videbitur. Nihil ergo quaerit Eccius nominum istorum cumulo, quam ut lectores idiotas et ignaros stupefaciat et illudat.

Cetera, quae ad hanc materiam pertinent, vide, lector, in Resolutione, ut dixi, novissima, et disputatis Lipsiae.

Articulus quartus.

Canones dixit institutos propter avaritiam summi pontificis et aliorum pontificum, quia nullus esset casus reservatus iure divino.

Hunc erroneum probaturus Eccius multa consarcinavit ex Decretis. Nam apud Eccium ius divinum in Decretis humanis residet, quod apud nos in Sacra Scriptura regnat, ideo, quidquid ibi blaterat, omitto. Optime scio, non esse praecepta apostolica et statuta maiorum contemnenda, sed hoc quaeritur, an iure divino sit ullus casus reservatus? Hoc Eccius nunquam probabit. Quia supra probatum est, episcopos omnes esse aequales iure divino, quare nullus poterit casum alteri excipere iure divino, imo nec episcopus plebano.

Unde Cyprianus Episto. 3. lib. 1. reprehendit eos, qui alibi circumcursant, quam in ecclesia sua, ubi peccaverunt, dicens: Cum statutum sit ab omnibus nobis, et aequum sit pariter et iustum, ut uniuscuiusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum, et singulis pastoribus portio gregis sit adscripta, quam regat unusquisque et gubernet, oportet utique eos, quibus praesumus, non circumcursare, nec episcoporum cohaerentem concordiam sua

subdola et fallaci temeritate collidere, sed agere illic causam suam, ubi et accusatores habere et testes sui criminis possint. Haec ille.

Vides unicuique pastori portionem gregis adscriptam. At nunc unus grex quatuor, imo centum pastores vel depastores habet. Vides nullum casum reservatum, sed in sua ecclesia quemque debere poenitere. Si hoc est contra ius divinum, Cyprianus est haereticus in hoc dogmate, quod et Nicenum concilium constituit.

Nec est quod garrit Eccius disciplinam Christianam everti hac sententia. Cur Cyprianus eam et Nicenum Concilium non evertunt? imo per Romanam curiam et casuum reservationem disciplina evertitur. Si servaretur hoc Cypriani et concilii Niceni decretum, minus impunita esset peccandi hodie licentia. Plebani nullam habent potestatem, paulo maiorem episcopi, totam Romana curia. At illic nemo disciplinatur, sed pro pecuniis omnia peccata venduntur, ubi est urbs meris indulgentiis, id est, disciplinae eversionibus, plena usque ad clamorem in coelum.

Miror autem, quod Eccius priorem partem articuli praeteriit, an verum credat, nescio, canones institutos propter avaritiam. Hoc enim Fratres, isti discipuli Ecciani, addiderunt, vere enim observant non suam professionem, nec se ipsos, sed alios tantum, ut detrahant et criminentur.

Dictum est autem, canones hodie et reservationes casuum prorsus nihil esse, nisi laqueos avaritiae, non suo vitio, sed Romanensium tyrannorum. Impudentissima enim avaritia est Romanae curiae; si dederis pecuniam, canones et omnia venalia habes. Si non, casus est reservatus, etiam si promptus sis omnibus canonibus satisfacere, et omnem disciplinam Christianam ferre. Hi sunt ergo casus reservati, hi canones, qui evertunt disciplinam Christianam, et serviunt avaritiae.

Post haec recitat egregius Dominus Doctor, Juris et Theologiae et Dialecticae magister, articu-

los Constantiae damnatos, asserens eos plenos erroris, scilicet hos:

Papa non est immediatus vicarius Christi et Apostolorum. Decretales epistolae sunt apocryphae.

Non est de necessitate salutis credere, Romanam ecclesiam esse super alias.

Petrus non est nec fuit caput ecclesiae sanctae catholicae.

Nullus sine revelatione assereret rationabiliter de se, vel de alio, quod esset caput ecclesiae particularis sanctae, vel Romanus pontifex caput Romanae ecclesiae.

Obedientia ecclesiastica est obedientia secundum adinventionem sacerdotum ecclesiae praeter expressam autoritatem sacrae Scripturae.

Hos Eccius omnes erroris plenos vocat, tanquam Dominus super concilium et ecclesiam sanctam, cum concilium non omnes erroneos iudicarit, quod ego ex verbis ipsius concilii probabo, et probavi Lipsiae.

In fine dicit, Petro commissam plenitudinem potestatis, quam habet suus successor, alii vocati in partem sollicitudinis, sicut dicit sanctus et humillimus Gregorius. Respondeo: Ergo est iure divino potens. Tenet consequentia ab autoritate Gregorii, cuius verbum apud Eccium est ius divinum. Quam crassa autem astutia dissimulat Eccius, quod Gregorius idem, quod hic semel dicit, decies ferme aliis locis contrarium dicit. Justumne est, ut Eccio credamus, unum locum ambiguum Gregorii adducenti, et decem alios locos certissimos eiusdem negemus? De quibus in Resolutione mea. Quanto rectius hic unus locus, praeter intentionem dictus, ad decem alios locos exponetur, quam quod Eccianis somniis obtemperemus?

Dicit Gregorius in Epistolis, Primatum fuisse a Synodo Chalcedonensi oblatum Romanis pontificibus, et tamen a nullo assumptum. Si fuit iure divino primatus, utrique impie egerunt, illi, quod ob-

tulerunt, quod non erat eorum offerre, sed reddere, hi, quod non assumpserunt. Jus enim divinum etiam per mortem assumi debet, et nulla causa relinqui. Sed, ut dixi, Eccius, qui in lucidis scholis versatur, alia curat, quam ut grammaticam discat. Ideo ignoscendum inscitiae eius, quod, neque quid sit, neque quomodo servandum sit ius divinum, noverit.

Articulus quintus et sextus.

Nulla dixit esse consilia evangelica, sed omnia, quae in evangelio sunt, dixit esse praecepta.

Dixit etiam, quod Deus exigeret summam perfectionem a quolibet Christiano, et observantiam totius Evangelii.

Fratres, qui ex me audierant, non esse hunc articulum ab ullo dictum, nihilo secius effinxerunt, saltem priorem partem. Verum, Eccio eram ignoturus, quod alieno mendacio fuisset seductus, nisi viderem suis naeniis sese ostendere ignarum tam praeceptorum quam consiliorum. Ponam ergo articulum integrum. Sic dictum est: Consilia evangelica non sunt supra, sed infra praecepta, hoc est, consilia sunt quaedam viae et compendia facilius et felicius implendi mandati [1]) Dei. Ideo etiam servatis consiliis nondum impletum est praeceptum Dei, nam Rom. 7. apostolus dicit, se servire legi peccati et habere peccatum in carne sua (quod utique est contra praeceptum Dei), et tamen vivebat in summo gradu consiliorum.

Non ergo distinctio est inter consilium et praeceptum, quod consilium plus quam praeceptum sit, sic enim errant et nugantur theologi, sed quod sunt media commodiora ad praeceptum. Facilius enim continet, qui viduus aut virgo est separatus a sexu, quam copulatus cum sexu, qui concupiscentiae aliquid cedit.

Proinde, quae Eccius ex apostolo *) adducit,

---

1) In ed. Jen.: mandata.

*) 1. Cor. 2.

qui loquebatur sapientiam inter perfectos, neque quid ibi apostolos per sapientiam, neque quid per perfectos intelligat, novit. Idem sapit de statu perfectionis, et satis ridicule argutatur, quod omnes oporteret fieri monachos et virgines, si ad perfectionem summam teneremur, quasi monachos et virgines perfectos faciat status perfectionis (id est, vocabulum perfectionis).

Quaeram ego ab Eccio, cui sit datum praeceptum illud: Non concupisces? An virginibus tantum? Si omnibus hominibus, ergo omnes obligantur ad summam perfectionem, quia non concupiscere est summa castitas, quam nec apostolus Paulus se habere dixit, sed nec virgines eam habent, et tamen omnibus praecipitur in communi decalogo. Quid hic faciet? An coniugium tollet de medio, quod sine concupiscentia stare non potest? at concupiscentia est contra praeceptum Dei. Bulla theologus, audi ergo, Deus requirit ab omnibus non concupiscere, ad quod proxime accedunt vidui et virgines, nullus autem attingit, omnibus autem ignoscit propter gemitum, quo dolent sese non posse attingere, et dicunt: Quis liberabit me de morte corporis huius *)? Ubi es ergo, Ecci, qui propositiones istas temerarias et seductivas ausus es asserere, videsne, te non adeo saltem profecisse, ut unum praeceptum decalogi intelligas.

Articulus septimus.

Confessionem sacramentalem dixit non esse de iure divino, sed ex institutione Innocentii III.

Hunc Eccius eximius noster errorem Graecorum vocat et Ebraeorum, et probat per [1]) Augustinum, Ambrosium, Origenem, Petrum Alexandrinum. Obsecro te, si petat gentilis ius divinum, et tu ei hominum verba reddas, insanumne te, an sanum iudicabit? Tot annis Eccius theologus est, et orbem fatigare promptus est, necdum scit, quid sit ius divinum. Cyprianum miror, quod omiserit, qui

1) In ed. orig. deest: per.
*) Rom. 7.

omnium fortissime exomologesin asserit, sed eius compilator grammaticam contemnens forte exomologesin graecam non intellexit latinam confessionem significare.

Dico ergo: Confessio illa, quae nunc agitur occulte in aurem, nullo potest iure divino probari, nec ita fiebat primitus, sed publica illa, quam Christus Matth. 18. docet: Si peccaverit in te frater tuus, et Paulus *): Adversus Presbyterum accusationem etc. Tunc enim testibus et accusatoribus crimina examinabantur, sicut supra ex Cypriano adduxi, donec confiteretur convictus. Haec, inquam, confessio est iuris divini, ab apostolis et sequentibus servata, de qua scribunt Patres, per Eccium nihil intelligentem inducti. Non tamen damno istam occultam, nisi quod doleo ipsam esse in carnificinam quandam redactam, ut cogantur homines confiteri, et scrupulos facere de iis, in quibus nullum est peccatum, aut veniale tantum.

Jam videamus Scotistam nostrum, quomodo iure divino probet confessionem, Johann. ulti.: Quorum remiseritis peccata etc.; ibi, inquit, Christus posuit apostolos et successores eorum iudices, absolvendo et ligando; modo iudex non potest pronunciare, nisi causa cognita, quod fit per confessionem. Vide, ut reptat languens iste Sophista.

Cuius fabula est haec, nullum peccatum remitti, nisi confessione publicetur, cum vero nullus hominum nosse possit omnia peccata, fiet, ut ad impossibile obligetur. Nam hinc venerunt torturae istae conscientiarum, quod discussionibus et diligentiae adhibitionibus confitendi nullus fit finis, inde confessionalia cum nepotibus, filiabus, speciebus, generibus peccatorum, ut ipsorum etiam memoria magis sit laborandum, cum sola conscientia in hac causa esset consulenda.

Christus non dixit: Quorum vos non remiseritis, non erunt remissa, et quorum non tenueritis, non erunt retenta. Plura remittit et retinet Deus,

---

*) 1. Timoth. 5.

quae sacerdos nec retinere nec remittere potest, licet, quae remiserit, remissa sunt. Non sequitur: Ego ignosco tibi omnia, quae mihi male fecisti, ideo Deus omnia tibi remisit. Ita non sequitur, ecclesia remisit tibi, quae confiteris, ergo omnia remissa sunt, sed reliquum est illud: Delicta quis intelligit? et illud Job *): Verebar omnia opera mea. Non est in ecclesia negotium, quod aeque ut istud confessionis et poenitentiae indigeat reformatione. Nam hic omnes leges, quaestus, vis, tyrannis, error, pericula, et infinita mala omnium animarum, et totius ecclesiae grassantur pleno impetu, quod pontifices parum curant, et sophistis animarum tortoribus relinquunt. Quod interim cum inscitia Eccii transeat in tempus suum.

Articulus octavus.

Canones dixit docere avaritiam, superbiam, luxuriam.

Clarum est, fratres istos esse mendaces. Quis enim ita insaniat, ut haec dicat? Nisi forte ista fuerit disputatio, quod lex est virtus peccati, et per legem peccatum augetur. Atque sic fratres verbum docere posuerunt, pro caussam esse. Nam hoc verum est, quod multiplicatis legibus multiplicantur peccata; ideo infelicissimum genus administrandi est, legibus multiplicatis ecclesiam Christi liberrimam onerare. Neque enim Romana curia alia re magis nocuit ecclesiae Christi, quam multitudine et varietate legum suarum, quae mihi videntur esse novissima et omnium maxima persecutio, ut in qua tot irretitae conscientiae pereant irrecuperabiliter, ut turpissimum quaestum sileam, qui legibus istis alitur.

Articulus nonus.

Hominem dixit non habere liberum arbitrium.

Hunc haeresim Manichaeorum vocat Eccius,

*) Psalm. 19. Job. 9.

ego autem invidiam Eccianam toto corde detestor, quae tantum candoris non habet, ut permittat eum pure et aperte docere veritatem, etiamsi eam noscat, sed involucris gaudet, delectatus, quod alii in errore maneant, ut discipulos habeat in utraque parte contradictionis. Vae tibi gloria maledicta, et maledicat tibi omnis creatura.

Scito ergo, lector, et certus esto, Eccium nihil prorsus in hac re dissentire mihi, nisi ad meram vocem et speciem. Quod ut noscas, adverte. Eccius Lipsiae concessit, liberum arbitrium ante gratiam non valere, nisi ad peccandum. Ergo non valet ad bonum, sed tantum ad malum. Ubi ergo libertas eius? Nam omnis homo, saltem rudis, audiens liberum arbitrium, intelligit ipsum aeque posse in bonum et in malum, prorsus non cogitans, quod solum possit in malum. Inde procedit in fiducia sui, praesumens, posse se ad Deum ex suis viribus converti.

Haec esse impia Eccius bene novit, nec tamen fratres erudit, sed eorum errori impiissime cooperatur. Dico ergo, quod homo habet liberum arbitrium, non quia sit modo, quale fuit in paradiso (de quo loquitur Eccle. 15. per Eccium inductus), sed quia fuit liberum, et potest fieri per gratiam iterum liberum, alioquin vere est servum arbitrium. Non ergo liberum arbitrium tam a facto esse, quam a debito esse dicitur. Unde Augustinus lib. 2. contra Julianum vocat ipsum servum arbitrium. Et Christus*): Qui facit peccatum, servus est peccati; et iterum: Nemo potest accipere quidquam, nisi ei datum fuerit e coelo, Johan. 3. Sicut ergo civitas vastata vel collapsa domus habet quidem nomen et titulum, quem prius habuit et posterius habebit, non tamen idem potest quod prius, ita liberum arbitrium.

Quid autem cum indoctissimis fratribus agam? Eccius respondeat, Si liberum arbitrium est liberum, cur in potestate Pauli non fuit, Roman. 7, facere quod volebat? Cur servit peccato, quod odiebat?

*) Johan. 8.

Ecce in gratia apostolus captivum se dicit in lege peccati, et tu homini peccatori tribuis liberum arbitrium? Sed iterum, Si liberum est arbitrium, cur oramus: Sanctificetur nomen tuum? Fiat voluntas tua? An, ut facilius possimus, sicut Pelagiani dixerunt? Si oramus, impossibile est quod oramus, ac per hoc nullo pacto in libertate nostra. Quid moror? Augustinus dicit contemnendos esse, qui ex malitia resistunt veritati; docendos, qui ex ignorantia. Eccius autem haec non ignorat, ut dixi. Quando ergo S. Patres liberum arbitrium defendunt, capacitatem libertatis eius praedicant, quod scilicet verti potest ad bonum per gratiam Dei, et fieri revera liberum, ad quod creatum est.

Articulus decimus.

Multos canones contrarios sacrae Scripturae, eamque extorte exponentes.

Hunc iniuriosum in summos pontifices dicit Eccius et erroneum et nomine meo interserto reprehendit me, quod in actis Augustensibus idem scripserim, et iniquissime ibi iudicarim. Deinde confutaturus Acta mea et defensurus Canones dicit, B. Cyprianum exposuisse illud: Tu es Petrus etc. quomodo Pelagius exponit distin. XXI. Similiter et B. Augustinum, Hieronymum, Ambrosium, Bernardum, Bedam, Glossam ordinariam, omnes per Petrum exposuisse petram. De his quidem superius satis est dictum, arti. II et III, quod maior pars Sanctorum Petrum gessisse personam apostolorum et ecclesiae dicit, et abusive Petrum intelligi per petram. Nec verba evangelii posse per consequentiam pati hanc expositionem, quod absurdum sit, Petrum aedificari super se ipsum, ideo eos potissimum Patres esse sequendos, qui principalem et proprium sensum evangelii sequuntur, ut Augustinum, Hieronymum, Bedam, Origenem.

Recte ergo dixi, Pelagium violenter exponere evangelium, non quia per Petrum petram intelligit, quod hic Eccius peregrina sectatus causatur, sed

quod personam Petri ibi non pro apostolorum persona intelligit. Hoc enim tunc agebam, non an Petrus esset petra. Deinde, quod per petram sibi potestatem super totam ecclesiam vendicarit, quod verba evangelii non patiuntur. Ista debuit Eccius confutare, et non illic ignem exstinguere, ubi nullus ardet, nisi quod, ut dixi, Eccio multa dicere fuit propositum, quam apte autem et recte, stupidis lectoribus sciebat non esse necessarium, qui enim vulgi iudicium et famam aucupatur, etiamsi deliret (modo sit copiosus), facile obtinebit.

Similiter et illud quam theologice confutat, quod Decretalis, quae habet verbum Pauli*): Translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat, dicit me potius glossam quam textum (ut qui sit Augustini et Pauli) improbasse. Ridiculum caput, quasi textum improbarim, quando Pelagium improbavi, in praecedenti puncto, ac non potius abusum textus, et extortam expositionem, nunquid enim toto hoc negotio textus improbo, quando depravationes impias Eccii persequor?

Ita hic non fuit propositum meum, textum improbare, sed quod pontifices hunc textum male traherent ad suum sacerdotium et leges suas, ut cuilibet patet legenti. Nam alias non potest dari causa, cur in eo loco de constitutionibus hunc textum Pauli adduxerint, nisi pro legibus suis, sicut glossa dicit. Eccius iuris Doctor est, et nescit ex titulo intelligere scopum legis, in eodem positae. An est iuris sorbilis forte Doctor magis quam intelligibilis?

Articulus undecimus.

Quod plus sit credendum simplici laico scripturam alleganti quam papae vel concilio Scripturam non alleganti.

Hanc Eccius (licet Gerson fortiter ei resi-

*) Ebrae. 7.

steret)*) procacem, tum promotivam haeresis, augmentativam pertinaciae, generativam singularitatis, inobedientiae et rebellionis contra summum Pontificem et sacra concilia, et sic similia pulchrae latinitatis ornamenta ex grammatica contempta.

Tu vero, lector, hic Eccium observa (ut Ecciano more insultem), an non intus et extra, a planta pedis ad verticem usque perfusus totus sit haereticissima pravitate, una cum suis discipulis Fratribus. Quid putas boni sentit, qui Scripturae sanctae non credendum asserit? Quis unquam auditus est haereticus, qui verbo Dei non credendum docere praesumpsisset? Sic debent cadere, qui fraterna invidentia et adulandi furore perditi non nisi perniciem et ecclesiae et veritati pro maledicta gloria sua quaerunt.

Quid hic faciet? Scriptura sancta est verbum Dei; quod si asina diceret, audiendum est, etiam prae omnibus angelis, si verbum Dei non haberent, nedum prae papa et concilio, sine verbo Dei agentibus. O furor, verbo Dei non credendum, sed humanis verbis docet Eccius Doctor sacrae theologiae (id est, verborum Dei). Docent idem sui discipuli, viperae viperina genimina. I nunc Ecci, et doceto, quod audire verbum Dei et credere Scripturam sanctam allegHanti sit promotivum haeresis, generativum singularitatis, inobedientiae et rebellionis.

Obsecro, ubi nunc est zelus Romanae curiae, ubi principes, ubi pontifices, haec monstra ferre potestis? Ego tot patior hostes, propter hominum opiniones neglectas, hic gloriam habet, hostis verbi Dei, abnegator Scripturae sanctae.

Articulus duodecimus.

Dixit non esse necessaria bona opera.

Hanc haereticam pronunciat Eccius, et bene probat. Sed nonne suam prodit malitiam et invi-

---

*) In ed. collect. Basil. a. 1520 hic intersertum legitur: dicit.

diam, cum sciat me ita non sapere, et tamen a malignis fratribus hanc libenter acceptans, ostendit se malle, ut tam insigniter errarem, quo liceret ei contra me gloriari, quam ut vera saperem. Quam pulchra fuisset modestia Ecciana, si istis fratribus restitisset, dicens: Falsum vos dicitis, Martini scripta legi, non ita sapit, sed iuxta Bernardum. Hoc pro Eccio.

Ceterum, huius propositionis originem puto esse, quod saepius docui, bona opera, quae extra gratiam fiunt, nihil esse: deinde, soli fidei, sine operibus legis, iuxta Paulum tribui iustitiam. Tum fratres illi, neque quid opera legis, neque quid opera bona significent, docti, pro operibus legis, quae necessaria non sunt, imo noxia sunt, posuerunt opera bona. Nam quid de lege aut operibus legis scirent, quibus professio est nihil velle discere, nihil scire, sed visiones capitis sui pro pugillo hordei et fragmine panis (ut Ezechielis verbis dicam) miserrimo populo inculcare.

Stat ergo sententia:

Non sunt necessaria, imo sunt noxia opera legis cuiuscunque,

sed necessaria sunt et salubria opera bona quaecunque.

Articulus tertius decimus.

Deum praecepisse homini impossibilia.

Hic multas convehens autoritates Scripturae, in quibus iugum Christi leve, Matth. 11., mandata non gravia 1. Johan. 5. Quae, dispeream, nisi simulet, aut penitus ignoret, quid velint. Dixi supra Eccium mecum sentire, quod liberum arbitrium sine gratia non valet, nisi ad peccandum. Obsecro, quae tandem est tabes tanta invidiae hanc nostrae miseriae et impotentiae scientiam abscondere a fratribus nostris? Si non valet nisi peccare homo, quomodo non sunt impossibilia ei omnia mandata Dei? Pereat ista maledicta sophistarum simulatio, et dissimulatio,

quae aliud nihil facit, quam quod aliud hic, aliud ibi dicit ad seducenda corda simplicium.

Dico ergo: Mandata Dei, etiam levissima et minima sunt homini impossibilia per se ipsum, sed cum gratia Dei sunt facillima, ut Apostolus *): Possum omnia in eo, qui me confortat; qui alibi dicit: Non sumus sufficientes aliquid cogitare ex nobis, tanquam ex nobis. Cur enim oramus: Voluntas tua fiat, si sunt possibilia nobis? Recte ergo dicit Hieronymus anathema esse, qui dixerit impossibilia esse mandata Dei, sed non negavit nobis esse impossibilia, Deo omnia sunt possibilia, nobis nihil est possibile. Sicut dicit Psal. 139 [1]): Nec sermo est in lingua, quanto minus opus est in manu mea?

Hanc elucidationem potuit Eccius dare, sed noluit, ne non haberet quod in me criminaretur et calumniaretur. Plus eum delectat invidiam mihi movere, quam proximos veritatem docere, malletque omnes homines in errore perire, quam tabidam suam invidiam non explere.

Transeo illud Deut. 30: Non est trans mare etc. quod tanta inscitia tractat, ut insanire verius videatur, quam loqui. Suo haec tempori.

Articulus quartus decimus.

Christus nihil sibi meruit, sed tantum nobis.

De hac propositione ipse adhuc dubito, quia omnia erant Christi, ab instanti primo suae conceptionis; ideo meritum hic aequivoce accipi oportet. Sed nec scio, an unquam hunc dixerim; hoc scio, quod quidquid Christus fecit et obtinuit, nobis fecit et obtinuit, ad implendam voluntatem Patris, nihil enim sibi quaesivit. Et hoc sensu, si ab aliquo meorum auditorum dictum est, recte dictum est, nam id me in populum concionatum esse certus sum. Est ergo sensus: Christus merendo non sibi,

---

1) In ed. origin.: 137.

*) Philip. 4. 2. Cor. 3.

sed nobis servivit, sicut dicit Isa. 43: Servire me fecisti in peccatis tuis.

Verum haec propositio ideo offendit fratres ruditatis, quod ipsi populum soleant seducere, et ad magna merita cumulanda exhortari, maxime operibus a se doctis et electis; quo faciunt, ut homines assuescant quaerere, quae sua sunt in Deo, et propter merum commodum Deo servire; cum ad exemplum Christi, qui propter nullum suum lucrum aut meritum, sed propter solam voluntatem Dei ad nostram salutem omnia fecit, et nos non propter ullum commodum debeamus Deo servire, nec cogitare, quam magna mereamur, sed quam bene voluntati Dei placeamus.

Hanc sanam doctrinam isti insani fratres et pseudoprophetae non intelligentes mundum replent erroribus, et infernum damnatis animabus, dum hominibus magis inculcant meritorum vocabula, quam divinae voluntatis memoriam. Quod Christum non sibi meruisse dixi, qui nec, quid mereri sit, unquam cognoverunt, neque cognoscere possunt. Mereri enim non est animo merendi bona facere (ita enim solent isti mentium deceptores populum Christi illudere), sed simplici corde, nullo meriti aut praemii respectu, solo gratuito affectu gratis divinae voluntati obtemperare, caritas enim non quaerit quae sua sunt, merita vero et praemia sua sponte sine nostro studio sequuntur ad obedientiam divinae voluntatis.

Articulus quintus decimus.

Bohemos esse meliores Christianos nobis.

Hunc Eccius fotivum haeresis derogantem sacro concilio Constantiensi dicit. Nihil habet pannosus hic et penuriosus theologista, quod iactet, quam concilium Constantiense, quod alias satis dixi et errasse, et multa non pro haereticis nec erroneis statuisse, quae Eccius haeretica et erronea de proprio cerebro pro sua temeritate statuit. Aposto-

ius hic audiendus est. Tu quis es, quis iudicas alienum servum? suo Domino stat aut cadit.

In fine articulum de canonisatione Sanctorum non satis expressit, ideo nihil possum adhuc dicere, nisi quod dicit, ipsum esse scandalosum, et derogativum papalis potestatis sibi traditae. Valde vellem scire, ex quo loco scripturae tradita sit potestas papae Sanctos canonisandi? Deinde, quae necessitas Sanctos canonisandi? Tandem, quae utilitas Sanctos canonisandi? Sed, quia ipse hic transiit, transeam et ego, nihil dicens, nisi quod mihi non satis placet canonisatio Sanctorum, more, quo vidimus multos canonisari, qui optime se ipsos canonisassent, licet non damnem: Canoniset quisque quantum volet.

Vidisti (inquam), lector carissime, quam inique et malitiose me Eccius et Fratres quaesierint, ut, cum mea calumniari non possent, sua mihi figmenta imposuerunt, ut calumniandi libidinem utcunque explerent, in qua re si me non prohiberet Christiana professio, utrosque mirifice possem tractare.

Verum, ne me tam stupidum arbitrentur, quasi eorum nequitias deprehendere nequeam, tentabo et ipsis non mea, sed sua venena proponere, et cogitationes eorum revelare, ut habeant tam otiosi criminatores negotium, quo occupentur. Producam ergo hic per ordinem articulos haereticos et errores, quos ex praedictis eorum calumniis collegi, et videbunt, quanto sit difficilius propria tueri, quam aliena carpere.

Articuli

Haeretici Johannis Eccii et quorundam Fratrum, ex illorum assertis et negatis per Martinum Lutherum deducti.

I. Nicenum concilium cum quatuor sequentibus est haereticum.

II. Africanum concilium est haereticum. Pr

batur ex Eccianis dictis, quia determinaverunt contra Constantiense concilium, Romanum pontificem non esse universalem episcopum super omnes ecclesias, nec episcopos ex urbe Romana confirmandos.

III. Orientalis ecclesia fuit plus quam per mille annos haeretica. Patet, quia vixit secundum statuta Niceni, contra concilium Constantiense.

IV. Africanae ecclesiae cum Cypriano matyre fuerunt haereticae. Quia vixerunt in eodem puncto secundum Nicenum concilium.

V. Augustinus, Ambrosius, S. Martinus, S. Nicolaus sunt haeretici. Quia non fuerunt ordinati a Romano pontifice contra concilium Constantiense.

VI. Gregorius Nazianzenus, Athanasius, Basilius Magnus fuerunt haeretici. Quia secundum Nicenum Concilium contra Constantiense egerunt.

VII. Romani pontifices omnes usque in hodiernum diem sunt haeretici. Quia approbaverunt statuta Niceni concilii, contra Constantiense concilium.

VIII. S. Gregorius Magnus fuit haereticus cum suis praedecessoribus. Quia oblatum a concilio Chalcedonensi primatum recusarunt, et sic iure divino restiterunt, contra concilium Constantiense.

IX. Tota universalis ecclesia est haeretica per totum orbem, excepto Eccio et Fratribus. Quia tenet Nicenum concilium evangelio aequale.

X. Decreta Romanorum pontificum plurima sunt haeretica. Quia determinant, Nicenum concilium evangeliis comparandum, contra Constantiense.

XI. Papa malus non est papa. Quia verbum Christi, Tu es Petrus etc. ei non convenit, cum non sit petra, nisi qui Petro similis sit, quoniam per Eccium isto verbo papae autoritas probatur. Hic est Donatistarum et Pighardorum articulus.

XII. Papa non praedicans evangelium non est papa. Quia verbum Christi, Pasce oves meas, non servat, quo Papa constituitur iuxta Eccium. Idem, Si non confirmat Fratres suos lapsos et tribulatos, per eundem Eccium.

XIII. Papa non diligens Christum non est papa. Quia iuxta Eccium Petrus papa constituitur per

verbum, Pasce oves meas, ubi prius dilectio requiritur a Christo.

XIV. Praecepta decalogi non sunt data, nisi iis, qui sunt in statu perfectionis. Quia praeceptum, Non concupisces, nulli convenit servare, nisi in statu perfectionis, multo minus alia graviora.

XV. Peccata non posse remitti, nisi cognita et confessa. Patet ex Johann. ultimo, Quorum remiseritis, et ex glossa Eccii, sed hoc est erroneum et haereticum, cum sint occulta et oblita.

XVI. Liberum arbitrium sine gratia esse liberum, ac non servum. Contra Paulum Rom. 6; Servi fuistis peccati etc.

XVII. Romanum pontificem esse haereticum. Quia exemplo Christi et Petri (quibus est aequalis) non pendit tributum.

XVIII. Clerus totus est haereticus. Quia non solvit Principibus secularibus tributum, patet per idem.

XIX. Jura de privilegiis et immunitate ecclesiarum, et rerum, et personarum sunt haeretica. Quia contra Christum et Petrum solventes tributum, quibus debent aequari, cum per aequalitatem illam Eccius probarit Romani Pontificis potestatem.

XX. Reges et Principes evangelio obediunt, si accipiant maiores pensiones a papa et clero, quam a laicis. Patet per idem.

XXI. Verbo Dei non est credendum, sed verbo hominum. Quia laico Scripturam habenti credendo dicit Eccius fomentum haeresis fieri.

XXII. Concilium est supra Scripturam et verbum Dei. Quia Eccio Magistro plus eis credendum, etiam sine Scriptura, quam laico cum Scriptura.

XXIII. Papa est peior, quam Lucifer et antichristus. Quia Lucifer et antichristus tantum aequalitatem Dei quaerunt, sed Eccius papae tribuit superioritatem Dei, dum eum praefert verbo Dei.

XXIV. Praecepta Dei sunt homini possibilia, et per consequens gratia Dei non eget, sicut Pelagiani dicunt.

Hos pestilentes et blasphemos errores protestatur Martinus Lutherus contineri in Eccianis et Fra-

trum articulis cum earum declarationibus, et promittit eos convicturum et probaturum se de his omnibus [1]), nisi revocarint sua pessime dicta.

Haec autem, lector, tentavi non curiose, longe plura inventurus, si Eccii et Fratrum more ad vivam, quod dicitur, cutem ea sim examinaturus, quae ipsi in papyrum exspuerunt, quae omnia in suum tempus reservo confutanda, nondum enim Eccium tractavi, quomodo me semper tractat. Erit autem forte, ut canem dormientem irritet, et patientiae meae abusum semel solvat. Vale et ora, ut Eccius meus sanus fiat, et liberetur a miseria insanae adulationis et gloriae, Amen.

Finis.

---

[1]) In ed. Jen. legitur: promittit eos convicturum se de his omnibus et probaturum.

Corrigenda.

In T. I p. 29 leg. in nota: Epp. XXIII, pro XVIII.
" " " p. 66 leg. in nota: die S. Joannis Evangelistae.